

จากเมืองไพรถึงนครไช้่งอน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียดนามใต้จากทัศนียภาพปากน้ำโขง

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

จากเมืองไพรถึงนครไชน่่อน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียดนามใต้จากทัศนียภาพปากน้ำโขง

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง "จากเมืองไพรถึงนครไช้่งอ่อน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียงนวมใต้จากทัศนียภาพปากน้ำโขง"

ของ กาญจนพงศ์ รินสินธุ์

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ยุกติ มุกดาวิจิตร)

..... ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ทวิศักดิ์ เผือกสม)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐานิดา บุญวรรณ)

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรรองกาญจน์ ชูทิพย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	จากเมืองไพรถึงนครไชน่่งอน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียดนามใต้จากทัศนียภาพปากน้ำโขง
ผู้วิจัย	กาญจนพงศ์ รินสินธุ์
ประธานที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศักดิ์ เผือกสม
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2565
คำสำคัญ	ไชน่่งอน, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเสนอว่า นครไชน่่งอนนั้นมีได้มีพัฒนาการประวัติศาสตร์แบบศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง ความมั่นคง และสงคราม จากการศึกษาเอกสารขั้นต้นประเภทประกาศของรัฐ ตำราร่วมสมัย และแผนที่ รวมถึงหลักฐานชั้นรอง อาทิ ตำราวิชาการ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์นั้น ข้อมูลเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า ภาวะที่นำพาพื้นที่ของนครไชน่่งอนให้มีบทบาทโดดเด่นในภูมิภาคและเปลี่ยนผ่านยุคสมัยนั้น คือ การขับเคลื่อนระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่อยู่ใกล้หรือเข้ามาพัวพันกับพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ท่ามกลางสมรภูมิเช่นนี้พื้นที่ของนครไชน่่งอนจึงกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการเมืองการทหารครั้งแล้วครั้งเล่า ไม่ว่าจะเป็นในสมัยนครรัฐบายนโคโรที่เป็นดั่งหัวหอกฝั่งใต้ให้แก่เครือนครรัฐจามปาในการช่วงชิงอำนาจกับอาณาจักรพูนันและจักรวรรดิกำพูชเทศ สมัยไพรนครที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ให้จักรวรรดิกำพูชเทศตีชนาบนครรัฐวิชัย สมัยนครชาตังญ์ที่เมืองแห่งนี้เป็นที่ตั้งจุดควบคุมผลประโยชน์เหนือเมืองท่าเตียนและกรุงพนมเปญให้แก่สกุลเหวียน อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวให้แก่คุณชายสกุลเหวียนเพื่อรอวันตอบโต้กับญตยเซิน สมัยนครไชน่่งอนที่เป็นทั้งเมืองฐานทัพนาวิกให้แก่ฝรั่งเศสในการพิชิตอินโดจีนและเมืองฐานทัพอากาศให้แก่สหรัฐ ในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ รวมถึงในท้ายที่สุดที่นครแห่งนี้กลายเป็นหลักชัยสำคัญให้แก่ขบวนการชาตินิยมฝ่ายซ้ายในเวียดนามในการปลดแอกชาติของตน

Title	FROM PREY NOKOR TO SAIGON: AN AUTONOMOUS HISTORY OF SOUTHERN VIETNAM FROM A MEKONG DELTA PERSPECTIVE
Author	Kanjanapong Rinsin
Advisor	Associate Professor Davisakd Puaksom, Ph.D.
Academic Paper	M.A. Thesis in Southeast Asian Studies - (Type A 1), Naresuan University, 2022
Keywords	Saigon, local history, Mekong delta

ABSTRACT

This thesis proposes that Saigon is not a historical development of economic hub but rather a hub of politic, security, and war. Drawn from primary sources such as state announcements, contemporary monographs, and maps as well as secondary sources such as academic monographs, the information has revealed that a condition which always brings the city to take a prominent role or to change its morph is the political, rather martial, competition between powers near or involved with the Mekong delta. Encircled by strain conflicts, Saigon's area thus become a strategic point in the political and martial domain time after time. As Baigaur, it was a southern spearhead for Champa to compete with Funan and Kambujadesa. As Prey Nokor, it helped Kambujadesa to launch a pincer attack toward Vijaya. As Gia Định, it did not only manage benefits over the Hà Tiên-Phnom Penh region for the House of Nguyễn but also gave the lesser lord a place for refuge from and strike back to Tây Sơn rebel. As Saigon, not only did it become a naval base for the French conquest of Indochina but also become an air base for U.S. resistance against the expansion of Communism. Finally, this furious city had also become a destination for the leftist's national liberation.

ประกาศคุณูปการ

มนุษย์มีอาจอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวโดยไร้ซึ่งแรงสนับสนุนทางสังคมฉันใด วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็มิอาจเขียนเสร็จได้โดยปราศจากความร่วมมือจากทั่วทุกสารทิศได้ฉันนั้น ผู้เขียนขอขอบพระคุณอาจารย์ ทวีศักดิ์ เผือกสม ผู้เป็น "พี่หลวง" ที่คอยให้คำแนะนำแก่ผู้เขียนอย่างเข้มข้นและลึกซึ้งในการเขียน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณอาจารย์ชนิดา พรหมพยัคฆ์ที่ให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิต กำลังใจ และแก่งสัสมสามชั้นแก่ผู้เขียน ผู้ซึ่งพลัดถิ่นจากบ้านเกิดเมืองนอนในคาบสมุทร มาสู่ที่ราบลุ่มสอง แคว ขอกราบขอบพระคุณพ่อแม่ ป้า และยายที่คอยเป็นแหล่งทุนสนับสนุนการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบคุณรุ่นพี่ทุกท่านไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะใดๆ ที่คอยให้คำชี้แนะและความรู้สึกลดอดภัย แก่ผู้เขียน และขอขอบคุณแรงใจจากเงินทิหงอกพ (Trần Thị Ngọc) ที่คอยขับเคลื่อนให้ลุกขึ้นมาเขียน งานอย่างไม่ขาด ทั้งนี้ ความผิดพลาดต่างๆ นานาที่เกิดขึ้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอให้กล่าวโทษผู้เขียน แต่เพียงผู้เดียว และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ความรู้ที่ผู้เขียนผลิตออกมาจะกลายเป็นไหลบ่าที่เข้มแข็งให้ ปัญญาชนรุ่นหลังได้เหยียบขึ้นไปเรียนรู้โลกหล้าอันกว้างใหญ่ และผลิตความรู้ที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไป

กาญจนพงศ์ รินสินธุ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
ประกาศคุณูปการ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญ.....	1
คำถามของการวิจัย	10
จุดมุ่งหมายของการวิจัย.....	10
ขอบเขตการวิจัย.....	11
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	11
สมมุติฐานของการวิจัย.....	13
บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	15
กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	15
กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวียดนาม.....	27
กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อน.....	37
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	43
วิธีวิทยา.....	43
แนวคิดและทฤษฎี.....	44
การศึกษาประวัติศาสตร์อาณาบริเวณหนึ่งอย่างเป็นเอกเทศ.....	44

เมืองสมัยใหม่ (ในยุโรป).....	50
เมืองอาณานิคม.....	55
บทที่ 4 ก่อนคลื่นจะซัดฝั่ง: คลื่นลมและสำเภาก่อนยุคอาณานิคม.....	62
บายโกร: ตัวตนอันเลื่อนลางท่ามกลางการเมืองปากน้ำโขง.....	62
ไพเรนคร: เมืองท่าแสนมั่งมีของอาณาจักรที่ไม่มั่นคง.....	76
นามเตียน: กระแสอำนาจใหม่ที่มุ่งสู่ไพเรนคร.....	84
ชาดิงญู: ศูนย์การทหารแห่งปากน้ำโขง.....	90
มณฑลทหารชาดิงญู: ขุมกำลังแห่งปากน้ำโขง.....	107
ไซ่ง่อนปุราณะ: ทั้งทรงพลังทั้งอ่อนไหว.....	116
บทที่ 5 ไซ่ง่อนที่เพิ่งสร้างและยุทธการยึดนครชาดิงญู.....	121
ไซ่ง่อนที่เพิ่งสร้าง.....	121
ปรากฏการณ์ ลำไส้ทะลัก โลกเก่าทลาย.....	129
Gia Dinh est mort, Vive Saigon! (ชาดิงญูสิ้นแล้ว ไซ่ง่อนจงเจริญ!).....	151
ญาติแห่งชาดิงญู.....	154
บทที่ 6 ปารีสแห่งตะวันออกไกล: ภาวะสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนและข้อจำกัด.....	155
มองมาจากเวหาหาว: พิจารณาผังเมืองของไซ่ง่อนจากแผนที่.....	156
<i>Die Urphänomene von Saigon?</i> : วิญญาณอมตะหรือเศษซากที่ยังหลงเหลือ.....	166
ปรากฏหงสา: การยึดยุคของความหมายเก่าท่ามกลางโครงสร้างใหม่.....	170
ปารีสแห่งตะวันออกไกล: ความอิหลักอิเหลือของจักรวรรดิฝรั่งเศส.....	194
บทที่ 7 แขนงอาณานิคม: จากทำเนียบบนโรดมฯ ถึงทัศนสถาน.....	199
ทำเนียบบนโรดม: ศูนย์ราชการและวิหารของเทพผิวกว.....	199
กองกำลังอาณานิคม: อำนาจของทำเนียบบนโรดม.....	212

ระบบไปรษณีย์-โทรเลข: หูตาอาณานิคม.....	220
วิทยาลัยอาณานิคม: แหล่งผลิตฟันเฟืองให้กับระบอบ.....	224
ทัณฑสถานอาณานิคม: การควบคุมสูงสุดที่แสนอิหลักอิเหลื่อ.....	229
ไซ่ง่อนเชิงโครงสร้าง: อำนาจการควบคุมที่เปราะบางของระบอบอาณานิคม.....	236
บทที่ 8 จากชายฝั่งอินโดจีนสู่ถนนกาตินาต์: การเมืองและวัฒนธรรมในนครไซ่ง่อน.....	241
คืนวันอันแสนสุข: นครไซ่ง่อนก่อนวิกฤตชาตินิยม.....	243
ฟานซิกลองมีบุกนครหลวงกับพรรคฟ้าดินผู้คว่ำดินพลิกฟ้า.....	252
จากจดหมายข่าวสู่การลุกฮือนามก๊.....	262
ยี่มดาบสนองผู้ใช้.....	274
สรุป: นครไซ่ง่อนที่ถูกพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน.....	275
บทที่ 9 สามทศวรรษแห่งความโกลาหล.....	277
ที่มั่นฝรั่งเศสและเอกราชที่ถูกพันธนาการ.....	278
เวียดนามสถาปนากับปัญหาเอกราช.....	282
จากปารีสแห่งตะวันออกไกลสู่ไซ่ง่อนแห่งชาติเวียดนาม.....	284
สยบเจอะเหลลิน มุ่งสู่เดินเซ็นญีต.....	291
เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ: ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมโดยสหรัฐ.....	307
ปัญหาปากท้องที่ไม่อาจหยุดยั้ง: ด้านกลับของเพนตากอนแห่งบูรพาทิศ.....	316
30 เมษายน 1975 และนครไซ่ง่อนในฐานะหลักชัยแห่งชาติ.....	323
บทที่ 10 บทสรุป: นครไซ่ง่อน ทัศนภาพปากแม่น้ำโขง และบทสนทนาที่เกี่ยวข้อง.....	326
นครไซ่ง่อน: ตัวตนอันซับซ้อนจากอดีตกับภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคม.....	326
ปากน้ำโขง: ฐานทัพอาณานิคมกับปัญหาว่าด้วยการเข้ามาของภาวะสมัยใหม่.....	328
สนทนากับเมืองและงานอื่นๆ.....	331

Saigon Dreaming: ข้อกังวลหลังผลการวิจัยปรากฏ.....333

บรรณานุกรม.....334

ประวัติผู้วิจัย.....358

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

เสียงกังวานนุ่มนวลของวรรณคดีว่า “Sài Gòn đẹp lắm. Sài Gòn ơi, Sài Gòn ơi.” [ไซ่ง่อนอำไพ ไซ่ง่อนเอ๋ย ไซ่ง่อนเอ๋ย] ถูกขับขานออกเป็นทำนองเพลงป๊อปหวานซึ่งให้ได้ยินทางคลื่นวิทยุหรือในคาเฟ่ร้านอาหารทั่วทั้งเอเชียมานับตั้งแต่สมัยสงครามเย็น เสียงของนักร้องชาวฮ่องกงนาม ฟรานซิส ยิป (Francis Yip) ได้ถ่ายทอดถึงอารมณ์รื่นเริงใจจากการได้ชมเมืองที่ถูกบรรยายว่างดงามจน “ตราตรึงในใจของผู้มองอย่างมิมีวันเสื่อมคลาย” (อ้างจากเนื้อร้อง “Sống mãi trong tôi bóng hôm nay sẽ không phai” ที่แปลว่า ภาพนี้จะอยู่ในใจฉันมิเสื่อมคลาย) แน่ละ เพลงดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงช่วงเวลาอันรุ่งเรืองของไซ่ง่อนที่เป็นเมืองหลวงของเวียดนามใต้ แต่ช่วงตกต่ำยิ่งนัก เพราะในช่วงเวลาที่คนนอกอย่างฟรานซิส ยิปกำลังแสดงออกถึงสภาวะที่โลกภายนอกกำลังซาบซึ้งต่อความงามของไซ่ง่อนอยู่นั้นคือปี ค.ศ. 1974 อันเป็นเวลาแค่เพียง 1 ปีก่อนที่มหานครไซ่ง่อนจะถูกเปลวสุดท้ายแห่งไฟสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 เผาผลาญจนมอดไหม้ลงไป อย่างไรก็ตามในปัจจุบันที่นครไซ่ง่อนได้คืนชีพกลับมาเป็นหัวรถจักรทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเวียดนามอีกครั้ง (Nghia, 2011, pp. 234) พร้อมกับการที่เพลง “Sài Gòn đẹp lắm” [ไซ่ง่อนอำไพ] ยังคงได้รับการขับขานอยู่ ดังจะเห็นได้จากจำนวนของการร้องซ้ำ (Cover Version) มากถึง 13 ฉบับเป็นอย่างต่ำ (จากการสำรวจของผู้วิจัยเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2564)

นครไซ่ง่อนได้รับการขนานนามใหม่อีกครั้งจากพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามในปี ค.ศ. 1976 ว่า มหานครโฮจิมินห์ (Thành phố Hồ Chí Minh) กระนั้น ชาวเวียดนามจำนวนไม่น้อยก็ยังคงเรียกขานอดีตเมืองหลวงแห่งนี้ด้วยนามเดิมเมื่อครั้งยังไม่ถูกเปลี่ยนชื่อโดยขบวนการฝ่ายซ้ายจากทางเหนือผู้มีชัยในสงครามเวียดนาม ทั้งนี้ แม้ตำแหน่งเมืองหลวงจะถูกยุทธโธปกรณ์และกำลังทหารจากทางเหนือกระชากออกไปตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1970 จนตกเป็นเพียงเมืองในอำนาจการสั่งการจากรัฐบาลคอมมิวนิสต์แห่งกรุงฮานอย (Hà Nội) ทว่านครแห่งนี้ก็ยังมีแรงดึงดูดอันมหาศาล อันจะเห็นได้จากช่วงเวลาปัจจุบันที่นครไซ่ง่อนยังคงเป็นเมืองที่มีผู้คนล้นหลามมากที่สุดและครองสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับนครอื่นๆ ทั้งสิ้นพสุธาแห่งเวียดนามที่ทอดตัวยาวบริเวณริมมหาสมุทรแปซิฟิกแห่งนี้ (Nguyen Thi, Canh & Quoc, Tuan, 2014; Buttinger, et al., 2022)

ด้วยความโดดเด่นข้างต้น เส้นหน้ของนครแห่งนี้จึงย่อมหนีไม่พ้นการเป็นหนึ่งในเมืองใหญ่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจสูง คำกล่าวอ้างถึงความสำคัญของไซ่ง่อนนี้แม้ดูไปจะคล้ายเป็นคำอ้อวอดอัน

เซียงโฮ แต่ก็จะเข้าใจหลักฐานรองรับ ดิฟเวีย เลอดุคค์ (Divya Leducq) และ เฮลกา-เจน สการ์เวล (Helga-Jane Scarwel) ได้กล่าวถึงกรุงฮานอยอันเป็นเมืองหลวงของเวียดนามซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือของประเทศใน “The New Hanoi: Opportunities and Challenges for Future Urban Development” ว่าฮานอยนั้นเป็นศูนย์กลางทางการเมือง และมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจ ด้วยการสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศให้แก่เวียดนามในสัดส่วน 12.6% ในปี 2013 พร้อมทั้งยืนยันถึงศักยภาพในการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของเมืองหลวงแห่งนี้ อย่างไรก็ตาม ทั้งคู่ยอมรับว่า แม้กระนั้น เมืองหลวงอย่างกรุงฮานอยก็ยังคงตามหลังนครไซ่ง่อนในด้านเศรษฐกิจอยู่หนึ่งก้าว (Leducq & Scarwel, 2018)

ข้อมูลที่ได้กล่าวไปในข้างต้นสอดคล้องกับทิศทางในข้อเสนอรายงาน UK Economic Outlook 2009 ที่จัดทำโดยบริษัท ประเมิน และให้คำปรึกษาด้านเศรษฐกิจ เช่น PricewaterhouseCoopers ในหัวข้อ “Which are the largest city economies in the world and how might this change by 2025?” เขียนโดย จอห์น ฮอว์กเวิร์ธ (John Hawksworth) โทมัส โฮห์น (Thomas Hoehn) และอันมล ทิวารี (Anmol Tiwari) ผู้เป็นนักวิจัยอยู่ในบริษัท PricewaterhouseCoopers โดยในการเปรียบเทียบศักยภาพการพัฒนามูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ของกรุงฮานอยและนครไซ่ง่อนของเอกสารดังกล่าว แม้ในตอนต้นของเอกสารจะให้ข้อมูลว่าทั้งสองเมืองมีศักยภาพทางเศรษฐกิจเท่ากัน หากแต่ในช่วงหลังของรายงานที่กล่าวในเชิงทำนายผลทางเศรษฐกิจในอนาคตนั้น เอกสารดังกล่าวกลับให้ข้อมูลว่านครไซ่ง่อนมีศักยภาพที่ดีกว่า (Hawksworth et al., 2009) แม้ว่าข้อเสนอหลักของบทความชิ้นนี้จะเสนอประเภทการคาดคะเนในทางเศรษฐกิจ แต่ข้อมูลเหล่านี้ก็แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของไซ่ง่อนที่ทำให้เหล่านักวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์แห่งบริษัท PricewaterhouseCoopers ยอมรับในศักยภาพทางเศรษฐกิจอันเหนือกว่าเมืองหลวงของมหานครไซ่ง่อนแห่งนี้

ความโดดเด่นของนครไซ่ง่อนที่ล้ำหน้ากรุงฮานอยนั้น ยังรวมไปถึงการที่มหานครแห่งนี้ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นมหานครที่ใหญ่ที่สุดในเวียดนาม ฉะนั้น เมื่อบุคคลใดๆ ได้เคาะแป้นพิมพ์เพื่อค้นหา “เมืองที่ใหญ่ที่สุดในเวียดนาม” บนเว็บไซต์ Google อันเป็นเครื่องมือยอดนิยมบนโลกอินเทอร์เน็ต สิ่งที่จะปรากฏบนหน้าจอ LCD หรือหน้าจอสัมผัสหากเป็นโทรศัพท์ คือ ไซ่ง่อน ทั้งนี้ การนำเสนอข้อมูลของ Google ย่อมมิได้เป็นไปโดยไร้ข้อมูลรองรับ เพราะเมื่อพิจารณาข้อมูลจาก Statista ซึ่งเป็นบริษัทข้ามชาติที่ให้บริการด้านข้อมูลเชิงสถิติ (ดู European University Institute, 2020) เราจะเห็นได้ว่าภายใต้ความสำคัญของพื้นที่เมืองที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อันจะเห็นได้จากยอดประชากรในเขตพื้นที่เมืองของเวียดนามทั้งประเทศพุ่งสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งตั้งแต่ปี 2005 ซึ่งมีประชากรในเขตเมืองจำนวนประมาณ 23 ล้านคนและได้ทะยานขึ้นมาอย่างต่อเนื่องจนแตะยอด 35.69 ล้านคนในปี 2019 (Statista Research Department, 2020) กล่าวเฉพาะในปี 2019

เว็บไซต์ Statista รายงานว่านครนครโฮจิมินห์หรือไซ่ง่อนนั้นครองตำแหน่งเมืองที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่มากที่สุดในเวียดนามด้วยตัวเลข 8.99 ล้านคน มากกว่าจำนวนประชากรของเมืองหลวงประมาณ 1 ล้านคน กล่าวคือในปีเดียวกันนั้นฮานอยมีประชากรเพียงแค่ 8.05 ล้านคน (Plecher, 2020) ส่วนข้อมูลจากเว็บไซต์จัดอันดับทั่วไปอย่าง World Atlas โดยการเขียนบทความของ Gregory Sousa และ เว็บไซต์ World Population Review ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่า ในปัจจุบัน ไซ่ง่อนเป็นมหานครที่ใหญ่ที่สุดในเวียดนามในขณะที่กรุงฮานอยรั้งอยู่เพียงอันดับสอง (Sousa, 2018; World Population Review, 2020) โดยหลักฐานที่ทั้งสองเว็บไซต์นำมาอ้างอิงคือจำนวนประชากร ทั้งนี้ เมื่อนำข้อมูลด้านประชากรจากเว็บไซต์ Macrotrends มาเปรียบเทียบกับพบว่า ประชากรของมหานครโฮจิมินห์มีจำนวนมากกว่ากรุงฮานอยถึงสองเท่า (Macrotrends, 2020a, and 2020b) แม้จำนวนตัวเลขของสองนครจาก Statista และ Macrotrends จะไม่ตรงกันจนชวนให้น่าเคลงใจต่อความแม่นยำในสำมะโน กระนั้น แหล่งข้อมูลทั้งสองก็ชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า มหานครแห่งนี้มีขนาดใหญ่ที่สุด ดังนั้น เมื่อนำจำนวนประชากรอันมหาศาลของไซ่ง่อนมาพิจารณาพร้อมกับความเจริญทางเศรษฐกิจของนครแห่งนี้ สิ่งที่เห็นก็คือ ไม่ว่าสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงในมหานครแห่งนี้จะสดใสราวสวรรค์ลอยลงมาหรือทุกข์เข็ญดุจตั้งนรกบนดิน แต่การที่เมืองเศรษฐกิจแห่งนี้มีชนชาวเวียดนามอาศัยอยู่หนาแน่นเป็นอันดับหนึ่งของประเทศย่อมแสดงให้เห็นว่านครไซ่ง่อน คืออยู่ชั่วอู่หน้าของชาวเวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่ 21

นอกจากจะเป็นแก่นสำคัญด้านปากท้องของประชาชนชาวเวียดนามแล้ว นครไซ่ง่อนยังมีความน่าสนใจเมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับเมืองสำคัญเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อมูลในบทความบนเว็บไซต์ของสถาบันวิจัย Brookings (หนึ่งในสถาบันวิจัยมีชื่อด้านสังคมศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของสหรัฐ/ดู Bondarenko, 2020) ชื่อว่า “Global Metro Monitor” ได้แสดงตำแหน่งของเมืองสำคัญทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้บรรดาเมืองดังกล่าวมักจะเป็นเมืองหลวงโดยส่วนใหญ่ เช่น จาการ์ตาซึ่งเป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักรไทย และมะนิลาซึ่งเป็นเมืองหลวงแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ทั้งนี้ ในกรณีของมาเลเซีย แม้เมืองจอร์จทาวน์ในรัฐปีนังจะเปล่งรัศมีขึ้นมาเคียงเมืองหลวงอยู่บ้าง แต่กรุงกัวลาลัมเปอร์ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเวียดนามนั้น ตำแหน่งเมืองสำคัญทางเศรษฐกิจที่ปรากฏอยู่เพียงหนึ่งเดียวสำหรับรัฐประชาชาติแห่งนี้กลับตกเป็นของนครไซ่ง่อนที่ได้เป็นเมืองหลวงดังเช่นเมืองสำคัญเมืองอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Berube et al., 2015) แม้ข้อมูลดังกล่าวจะผ่านกาลเวลาไปแล้ว 5 ปี แต่เมื่อพิจารณาร่วมกับข้อมูลอื่นๆ ที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ข้อมูลทั้งหมดล้วนแต่สนับสนุนภาพความเจริญที่โดดเด่น น่าสนใจ และน่าประหลาดใจของนครไซ่ง่อนทั้งสิ้น

หากพิจารณาในเชิงภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เหงีย เอ็ม. หวอ (Nghia M. Vö) ได้แสดง อรรถกถาเกี่ยวกับพื้นที่ของนครไซ่ง่อนไว้ใน *Saigon: A History* ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2001 ไว้ว่า พื้นที่ดังกล่าวเริ่มฉายแววการเป็นพื้นที่เศรษฐกิจมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 11 โดยในขณะนั้น พื้นที่ดังกล่าวถูกเรียกว่า “บายโกร” (Baigaur) ซึ่งเป็นชุมชนแห่งหนึ่งของชาวจาม ทั้งนี้ หมู่บ้านบายโกรตั้งอยู่สุดเขตแดนใต้ของอาณาจักรจามปาผู้ครอบครองพื้นที่ตอนล่างของแนวชายฝั่งอินโดจีน กระนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว ความสำคัญของบายโกรมิได้มีมากมายนัก เนื่องจาก “อาณาจักร” จามปานั้น รุ่มรวยด้วยเมืองท่าชั้นดีจำนวนมากอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นอินทปุระ (ต่าหนัง), วิชัย (กวีญิน), โกธารา (ญาจาง) และปัมรุงค์ (พานราง) ด้วยรัศมีของหมู่ดาราแห่งเมืองท่าพาณิชย์เหล่านี้ หมู่บ้านบายโกรจึงถูกเบียดขับให้อับแสงจนกลายเป็นเพียงจุดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชายฝั่งกับชุมชนตอนในที่ทิ้งเล็กกระจ้อยร่อยและโดดเดี่ยวบนแนวชายฝั่งอันยาวไกลของการค้าในย่านทะเลจีนใต้ (Nghia M., 2011, pp. 7-27) อย่างไรก็ตาม ชัยภูมิของบายโกรก็ทำได้แอบเงาห่างหายจากการค้าตลอดกาลไม่ เพราะเมื่อพื้นที่แห่งนี้ย่างเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 11 กองทัพของชาวเขมรก็รุกเข้าตีเมืองวิชัยของอาณาจักรจามปาจนเมืองวิชัยมีอันแตกพ่ายไป หมู่บ้านบายโกรจึงได้รับการตั้งชื่อโดยผู้มีอำนาจกลุ่มใหม่ว่า “ไพรนคร” (Prey Nokor: เพรยนอกอร) (Nghia M., 2011, pp. 8)

การเข้ามาของกลุ่มอำนาจใหม่เหนือพื้นที่ไซ่ง่อน ซึ่งถูกนิยามด้วยชื่อใหม่ว่าไพรนคร ได้ยกระดับความเจริญของอดีตสถานีการค้าเล็ก ๆ แห่งนี้ไปอีกขั้น จากการเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่โดดเดี่ยวท่ามกลางเมืองท่าขนาดใหญ่ไปสู่การเป็นแหล่งพักสินค้าสำคัญที่เลื่องชื่อในหมู่พ่อค้าพาณิชย์แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 14 การเป็นพื้นที่ซึ่งเอื้อให้บรรดาเรือสินค้าสามารถเข้าเทียบท่าเพื่อหลบพายุฝนจากลมมรสุมและพายุคมตาบคมธนูจากโจรสลัดจามปา บวกกับการมีเส้นทางเชื่อมไปสู่เมืองสำคัญอย่างฟูเซวิน (เหว-อ่านด้วยเสียงพยัญชนะ ว และออกเสียงวรรณยุกต์จัตวา), เมืองตอนในของอาณาจักรเขมร และเมืองการค้าบริเวณปากแม่น้ำโขงดังเช่นท่าเตียน (อันเป็นการออกเสียงเมืองฮาเตียนในภาษาเวียดนาม หรือพุทโธมาศในเอกสารโบราณของไทย หรือบันเตยมาสในภาษาเขมร) นั้น ทำให้ไพรนครกลายเป็นเมืองท่าที่บรรดาพ่อค้าจากจีน คาบสมุทรมลายู และอินเดียได้ยากจะหักใจมองข้ามไม่เข้าจอตเทียบท่าเมืองแห่งนี้ได้ นอกจากนี้ ความเจริญรุ่งเรืองด้านการเป็นแหล่งการค้าของเมืองแห่งนี้ก็ได้ฉายแสงอยู่แค่ช่วงเวลาประเดี้ยวประด้าว หากแต่เจิดจรัสอยู่เหนือพื้นที่ทางตอนใต้ของอินโดจีนจวบจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 17 แม้จะประสบความสำเร็จอยู่ทางการค้าบ้างในบางช่วง (Nghia M., 2011, pp. 8)

หลังจากการผงาดขึ้นมาเป็นเมืองท่าสำคัญของไพรนครอันเป็นผลจากการแทรกแซงด้านเศรษฐกิจการเมืองของอาณาจักรเขมร พื้นที่ดังกล่าวก็ได้ประสบชะตากรรมอันเจ็บแสบแห่งใด ความสำคัญอีกเลย เมื่อกาลเวลาล่วงมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ลมมรสุมแห่งการเปลี่ยนแปลงก็พัดเข้าสู่ไพรนคร (ไซ่ง่อน) ซ้ำอีกครั้ง ไอร่อกู่ทางการเมืองซึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างตระกูลเสนาบดี

เวียดนาม สองตระกูลคือ จิ่งญ์ (Trinh) และ เหวียน (Nguyễn) ได้แผ่มาถึงไพรนครในปี 1698 ทั้งนี้ เสนาบดีตระกูลเหวียนย้ายฐานกำลังของตนมาปักหลัก ณ ดินแดนทางใต้ โดยมีพระราชฐานที่เมืองพูเซวิน (เหว) กองกำลังของเสนาบดีย้ายถิ่นก็ได้เข้ายึดเมืองไพรนครในปีนั้นและตั้งชื่อใหม่ว่า “ชาดิงญ์” (Gia Đĩnh) หลังจากนั้น ไพรนครในชื่อใหม่ก็ได้เปลี่ยนบทบาทไปอีกครั้ง เมืองแห่งนี้ได้กลายเป็นศูนย์บริหารกิจการแผ่นดินพร้อมกับเป็นฐานที่มั่นทางการทหารของเสนาบดีชาวเวียดนามฝ่ายใต้ที่ไม่ไว้วางใจผู้สำเร็จราชการต่างตระกูลซึ่งกำลังปลงบารมีอยู่ทางเหนือ (Nghia M., 2011, pp. 13-16)

พัฒนาการของนครชาดิงญ์ได้อำนาจของตระกูลเหวียนเป็นพัฒนาการของเมืองเวียดนามแบบ “ทางเลือก” กล่าวคือ ในการปกครองพื้นที่เวียดนามใต้ของตระกูลเหวียน นอกจากความแตกต่างด้านภูมิประเทศแล้ว เวียดนามในแบบตระกูลเหวียนคือเวียดนามที่ประดิษฐานพุทธศาสนา นิกายมหายานไว้เป็นลัทธิความเชื่อประจำรัฐ ซึ่งต่างจากเขตพื้นที่ทางเหนือที่ราชวงศ์เลและเสนาบดีตระกูลฉิ่งญ์ปกครองรัฐด้วยลัทธิขงจื้อ นอกจากนี้ ในทางวัฒนธรรม เวียดนามในแบบตระกูลเหวียนคือเวียดนามที่บรรจุกษัตริย์คนหลากหลายพันธุ์เข้าไว้พร้อมกันกับการรับเอาเทพยดาประจำชนชาติอื่นมาปรับเป็นเทพยดาในวิหารความเชื่อของตน (Nghia M., 2011, pp. 17-18) อย่างไรก็ตาม ความ เป็นเวียดนามแบบ “ทางเลือก” ได้ถูกยกระดับอย่างถึงที่สุดเมื่อกองกำลังของจักรวรรดิฝรั่งเศสเข้ายึด ชาดิงญ์ในปี ค.ศ. 1862 การบุกเข้ายึดโดยชาวตะวันตกกลุ่มนี้ได้เปลี่ยนโฉมของชาดิงญ์ครั้งสำคัญ ทั้งนี้ เบ็นแหวง (Bến Nghé) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชาดิงญ์ได้ถูกจัดระเบียบใหม่ให้เป็นมหานครทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณานิคม โดยให้ชื่อว่า “ไซ่ง่อน” (Nghia M., 2011, pp. 8-10)

หลังจากที่นครไซ่ง่อนกลายเป็นศูนย์กลางของรัฐบาลอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส ภายในอุ้งมือของผู้ซึ่งกล่าวอ้างว่าตนมาเพื่อสร้างความเจริญทางอารยธรรมแก่ชนพื้นเมือง (Mission Civilisatrice) ไซ่ง่อนก็ได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกพร้อมทั้งการนำเข้า วัฒนธรรมของชาวฝรั่งเศสมากมาย รวมทั้งการสร้างภาษาเพื่อระบบอาณานิคมอย่างอักษรกว็อกหือ (Quốc Ngữ) (Nghia M., 2011, pp. 59-87) เบื้องหลังการพัฒนาดังกล่าวนั้น นอกจากจะมีเหตุผลทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลอาณานิคมพยายามจะหว่านเสน่ห์แก่บรรดานักลงทุนเพื่อดึงดูดรายได้จากคน เหล่านี้แล้ว ชาวฝรั่งเศสผู้เข้ามาอาศัย ณ ดินแดนอันแสนไกลจากปิตุภูมิยังใฝ่ฝันที่จะสรรค์สร้าง “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” (Paris de l'Extrême-Orient) บนดินแดนที่พวกเขาเข้ามาบุกเบิกอีกด้วย ทั้งนี้ในแผนที่อันมั่งคั่งมั่งคั่งดังกล่าวนั้น พื้นที่ของไซ่ง่อนคือเป้าหมายที่พวกเขาจะลงมือสร้าง (Josset, 1901, p. 262)

แม้ในปี ค.ศ. 1902 เมืองหลวงอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสจะถูกย้ายจากนครไซ่ง่อนไป สถาปนาใหม่ที่กรุงฮานอย แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า การกลับมามีบทบาทในเชิงการบริหารของ ฮานอยจะกลบรัศมีของไซ่ง่อนได้ การย้ายเมืองหลวงครั้งนั้นจึงมิได้เป็นการเปลี่ยนศูนย์กลางความ

เจริญของเขตอาณานิคมแต่อย่างใด ในทางกลับกัน รัฐบาลอาณานิคมเพียงตัดสินใจที่จะย้าย ศูนย์กลางทางการเมืองเพื่อสร้างสมดุลกับเมืองเศรษฐกิจของไซ่ง่อนที่เติบโตอย่างยั่งยืน โดย สถานภาพของไซ่ง่อนในการเป็นศูนย์กลางทางการค้า เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในเอเชียมิได้มีมุมมอง ลงไปแต่อย่างใด (Nghia M., 2011, p. 87)

อย่างไรก็ตาม เหตุผลอีกประการหนึ่งของการย้ายศูนย์กลางราชการมายังกรุงฮานอยที่เหิงยีมิได้ กล่าวถึงคือเมืองดังกล่าวเอื้อแก่การควบคุมพื้นที่ทางตอนเหนือของดินโดจิ่น ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวติดกับ พื้นที่ทางตอนใต้ของจีน โดยในขณะนั้น ดินแดนดังกล่าวกำลังเป็นที่หมายปองของรัฐบาลฝรั่งเศสผู้ซึ่ง ต้องการแผ่ขยายอำนาจเข้าไปยับยั้งการค้ำของจักรวรรดิ นอกจากนี้ ในเขตตงแกงญ์ (Tonkin) ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ในการจัดการของฮานอยนั้นยังเต็มไปด้วยทรัพยากรแร่ธาตุอันเป็นสายโลหิตสำคัญ ของระบบอุตสาหกรรมอาณานิคม (Britannica, 2022b) จุดที่น่าสังเกตคือ แม้จะมีการย้ายเมือง หลวงไปยังฮานอย แต่เขตพื้นที่ของฮานอยอย่างตงแกงญ์ก็ยังมีสถานะเป็นเขตอารักขา มิได้ยกระดับ ให้เป็นอาณานิคมโดยตรงที่ปกครองด้วยกฎหมายฝรั่งเศสทุกกระเปียดนี้ดังเช่นโคชินจีน (Zinoman, 2001, pp. 39-41) กล่าวได้ว่า การย้ายเมืองหลวงอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสจึงเป็นไปเพื่อการ ขยายขอบเขตและรักษาสมดุลอำนาจเหนือดินแดนผ่านการปกหนุ่ศูนย์กลางราชการในบริเวณที่ตนสนใจ ขณะเดียวกัน นครไซ่ง่อนก็ยังคงเป็นศูนย์กลางความเจริญของอาณานิคมต่อไป

ทั้งนี้ เมื่อสงครามเย็นปะทุขึ้น เหิงยีได้อธิบายว่า ดินแดนเวียดนามแบบทางเลือกซึ่งเคยอยู่ใน สถานะอาณานิคมโคชินจีนนั้นก็ได้กลายเป็นรัฐชาติอย่างเต็มตัวในปี ค.ศ. 1955 ด้วยนาม “รัฐ เวียดนาม” หรือ “สาธารณรัฐเวียดนาม” ในปี ค.ศ. 1956 โดยนามเรียกที่สองนั้นเป็นผลจากการลง ประชามติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญไปสู่ระบอบ สาธารณรัฐ และแม้จะเปลี่ยนผ่านสถานะของรัฐหลายต่อหลายครั้ง ตำแหน่งเมืองหลวงของรัฐ เวียดนามทางเลือกแห่งนี้ก็ยังเป็น นครไซ่ง่อน เมืองซึ่งเคยเป็นทั้งฐานกำลังของขบวนการปฏิวัติ และฐานกำลังของชนต่างแดนเช่นฝรั่งเศสในยุควอาณานิคม (Nghia M., 2011, pp. 125-130) ผลก็คือ สำหรับเหิงยีแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว นครไซ่ง่อนได้กลายเป็นศูนย์กลางของเวียดนามที่มีไซ่ คอมมิวนิสต์และรับทั้งอิทธิพลและอำนาจการจัดการอย่างเข้มข้นจนใกล้เคียงกับคำนิยามว่า อาณา นิคม จากสหรัฐอเมริกา ในช่วงเวลาดังกล่าว มหานครแห่งนี้ได้ทำหน้าที่เป็นปราการหลักของโลกเสรี ในสมรภูมิตศวรรษเวียดนามจนถึงปี ค.ศ. 1975 ที่ไซ่ง่อนถูกกองกำลังของสาธารณรัฐประชาธิปไตย เวียดนามผู้สังกัดโลกสังคมนิยมตีแตกพร้อมกับบดขยี้สาธารณรัฐเวียดนามให้หายไปจากหน้า ประวัติศาสตร์เวียดนามสมัยใหม่ (Nghia M., 2011)

นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ซึ่งเติบโตมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมากมายและ เติบโตผ่านการผลัดเปลี่ยนอำนาจของกลุ่มฝ่ายต่างๆ โดยเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ดำเนินมาเป็นเวลานานนับแต่สมัยจารีต อย่างไรก็ตาม เรื่องหนึ่งที่น่าตั้งคำถามไม่น้อย คือ มหานคร

เวียดนามที่โดดเด่นกว่ากรุงฮานอยในปัจจุบันนั้น สามารถสืบสาแหรกได้ย้อนไปได้เพียงแค่ชุมชนขนาดเล็กที่เจียบเหงาและกันดารตั้งที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยนครไซ่ง่อนของเหงียสาธยายหรือไม่เพียงเท่านั้น ความเจียบเหงาในสมัยบายโกรกับความรู้เรื่องทางเศรษฐกิจในสมัยไพรนครในคำอธิบายของเหงียนั้นได้สร้างคำอธิบายที่ย้อนแย้งบนพื้นที่ของนครไซ่ง่อนเสียเอง กล่าวคือ ทั้งๆ ที่ห้วงเวลาทั้งสองนั้นอยู่ใกล้ชิดกัน ทว่าบรรยากาศของเมืองที่เหงียบรรยายกลับแตกต่างกันอย่างสุดซึ้ง โดยเขาได้ทิ้งให้คำอธิบายอันย้อนแย้งว่าด้วยความแตกต่างสุดซึ้งของสองช่วงเวลานั้นคลุมเครือไปจนจบเล่มหนังสือ ทั้งนี้ แม้ข้อเสนอหลักของเหงียจะชี้ว่า ลักษณะเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนนั้นคือ การเป็นมหานครด้านการค้าที่มีอิสระเป็นของตัวเอง (Nghia, 2011, pp. 260 and 262) แต่ลักษณะเฉพาะดังกล่าวกลับถูกเหงียตัดทอนให้เริ่มขึ้นในสมัยไพรนคร คือ คริสต์ศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา พร้อมทั้งทำการล่อยแพบายโกรให้กลายเป็น “เมืองอื่น” บนพื้นที่เดียวกันไปเสีย ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งๆ ที่ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนมีจุดเปลี่ยนสำคัญที่เคียงคู่ไปกับสงครามและความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เหงียกลับลดทอนลักษณะดังกล่าวให้เป็นเพียงการแทรกแซงจากภายนอกต่อเส้นทางการเป็นเมืองเศรษฐกิจของมหานครแห่งนี้ โดยที่มิได้เฉลียวใจแม้สักนิดว่า คำอธิบายที่เขาว่าว่า นครไซ่ง่อนเป็นเมืองแห่งการกบฏและจิตวิญญาณเสรี (Nghia, 2011, p. 262) นั้นอาจแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกันระหว่างชัยภูมิของเมืองแห่งนี้กับสงครามและการเมือง

นอกจากนี้ หากพิจารณานครไซ่ง่อนที่ถูกสรรคสร้างให้เป็นเมืองสมัยใหม่อย่างเป็นทางการในสมัยอาณานิคมนั้น การที่เหงียกล่าวว่า ฝรั่งเศสเข้ามาจัดตั้งเมืองแห่งนี้ด้วยการตั้งชื่ออย่างผิดฝาผิดตัว (Nghia, 2011, p.9) นั้นก็ชวนให้สงสัยว่า การสถาปนานครไซ่ง่อนโดยเจ้าอาณานิคมที่ทุลทุกุเลและกำกวมตั้งแต่การตั้งชื่อนั้นจะประสบกับความยากลำบากอื่นๆ ที่ตามมาบ้างอีกเลยหรือ เพราะนอกเสียจากขบวนการชาตินิยมที่ผุดพรายขึ้นมาเคลื่อนไหวในนครไซ่ง่อนช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แล้วก็แทบไม่มีองค์ประกอบอื่นใดของนครไซ่ง่อนที่สร้างความปั่นป่วนให้แก่เจ้าอาณานิคมได้เลย (Nghia, 2011, p.88)

ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงเมืองสมัยใหม่ การกล่าวถึงอาคารต่าง ๆ ระบบเศรษฐกิจ ประชากร ผังเมือง ฯลฯ ดังที่เหงียทำไว้ก็เป็นสิ่งที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้อยู่แล้ว กระนั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่อาจถือกำเนิดขึ้นมาบนผืนแผ่นดินของนครไซ่ง่อนได้เลย หากไม่มีชุดความคิดเรื่องไซ่ง่อนสมัยใหม่ที่จะทำหน้าที่เป็นพิมพ์เขียวเพื่อแสดงให้เห็นว่า “อย่างไรหนอ” คือไซ่ง่อนสมัยใหม่ แต่ความเป็นสมัยใหม่ในบริบทของนครไซ่ง่อนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพิจารณาอย่างระมัดระวัง ดังที่เห็นได้จากประวัติศาสตร์ไซ่ง่อนฉบับของเหงียที่กล่าวถึงไปในข้างต้น กล่าวคือ ความเป็นสมัยใหม่ของไซ่ง่อนมิได้ก่อตัวขึ้นมาจากความพยายามของชาวเวียดนามและชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เพียงเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ก่อกำเนิดจากการที่ไซ่ง่อนในแบบฉบับจารีต (ชาดิงญ์) ถูกกำปั้นเหล็กของจักรวรรดิฝรั่งเศสบดขยี้ทำลายแล้วสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ขึ้นตามโครงการปารีสแห่งตะวันออก

ไกล ตลอดช่วงปี ค.ศ. 1862-1954 นครไซ่ง่อนล้วนอยู่ภายใต้การดูแลควบคุมของรัฐบาลอาณานิคม ความเป็นสมัยใหม่ของไซ่ง่อนจึงเป็นความเป็นสมัยใหม่แบบอาณานิคม (Colonial Modernity) ที่ในเวลาต่อมาติดตามมาด้วยความเป็นสมัยใหม่ภายใต้ปีกของพญาอินทรีอย่างสหรัฐอเมริกาในยุคที่โลกกำลังคุกรุ่นด้วยไอรื้อนแห่งสงครามเย็น ในขณะที่เดียวกันก็มีอาจุแคลนเงื่อนไขของเวียดนามในฐานะพื้นที่ซึ่งถูกกดขี่ ถูกควบคุม และถูกจัดระเบียบโดยชาติตะวันตก พร้อมกันนั้นก็มีความยุ่งยากอันแปลกตาสำหรับชาติตะวันตกที่ต้องดิ้นรนหาทางพิชิตดินแดนแห่งนี้ให้เป็นดั่งใจตนปรารถนา

อนึ่ง เหตุที่ผู้เขียนกล่าวว่าไม่อาจุแคลนบทบาทของฝ่ายพื้นเมืองไม่ว่าจะในแง่ของภูมิศาสตร์หรือผู้คนนั้น เพราะนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จวบจนถึงคริสต์ทศวรรษ 1930 ความเป็นสมัยใหม่ในรูปของเรือนจำที่รัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสนำมาลงหลักปักฐานไว้ ณ ผืนแผ่นดินอินโดจีนนั้น ไม่เพียงเป็นเครื่องมือของเจ้าอาณานิคมในการใช้อำนาจแบบสมัยใหม่จัดการควบคุมชาวพื้นเมืองผู้ต่อต้าน ในอีกด้านหนึ่งบนเหรียญเดียวกัน ชาวพื้นเมืองเหล่านั้นก็ได้อาศัยกลไกการรวมกลุ่มนักโทษในการบ่มเพาะขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองสมัยใหม่ไปด้วย (Zinoman, 2001)

อย่างไรก็ตาม หากเราจะเหลือบตาเหลียวมองไปยังประวัติศาสตร์ของดินแดนที่อยู่ทางทิศใต้ของประเทศไทยอย่างอินโดนีเซีย ดินแดนที่ครั้งหนึ่งชนชั้นนำสยามก็เคยเหลือบตาเหลียวมองจนกระทั่งไปเยือนถึงถิ่น (วิศรุต, 2562, น. 96, 110, 115, 119) เราก็จะเห็นได้ว่า ในยุคอาณานิคมที่เนเธอร์แลนด์ยึดครองดินแดนหมู่เกาะเหนือท้องน้ำอุษาคเนย์ในชื่อว่า หมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์ นั้น ชนชาวพื้นเมืองเองก็แทรกตัวเข้าไปมีบทบาทในกระแสความเป็นสมัยใหม่ที่หลั่งไหลเข้าสู่ดินแดนอาณานิคมแห่งนี้ ดังที่มีกรณีหนึ่งที่สุดแสนจะตลกร้ายคือ ภายใต้การนำเข้าธรรมเนียมการแต่งกายตามแบบตะวันตกของชาวดัตช์ ผู้ซึ่งวาดหวังว่าธรรมเนียมเหล่านี้จะสามารถควบคุมชาวพื้นเมืองให้มีอารยะและในขณะเดียวกันก็จะทำให้ชาวพื้นเมืองผู้ซึ่งยังไม่พัฒนาเหล่านี้ได้กลายเป็นคนที่ถูกสุขอนามัย (hygiene) อยู่ในระบบระเบียบตามที่ตนวาดหวังนั้น กลับพบผลลัพธ์ในท้ายที่สุดว่าชาวพื้นเมืองที่ได้รับเอาธรรมเนียมการแต่งกายแบบตะวันตก (ซึ่งมาพร้อมกับแนวคิดของการเป็นผู้ที่เจริญและมีอำนาจ) แม้จะกลายเป็นคนถูกสุขอนามัยในแบบดัตช์ แต่ธรรมเนียมการแต่งกายที่ต้องสวมเครื่องแบบ (uniform) ก็ได้ทำให้ชนพื้นเมืองหลุดออกจากกรอบอัตลักษณ์แบบพื้นเมืองและเลื่อนไหลไปสู่อัตลักษณ์แบบชาวตะวันตก โดยพร้อมกันกับภาวะสิ้นไหลนี้ แนวคิดชาตินิยมสมัยใหม่ก็ได้ไหลเลื่อนเข้าสู่สมโนสำนึกของพวกเขาเช่นกัน (Mrazek, 2002)

นอกจากการแต่งกายแบบดัตช์ที่นำแนวคิดสมัยใหม่มาสู่ชาวพื้นเมืองในอินโดนีเซีย ระบบโครงสร้างพื้นฐานและโทรคมนาคมก็ยังนำมาซึ่งสำนึกแบบสมัยใหม่ของชาวพื้นเมืองที่ไผ่ฝืนถึงชาติอินโดนีเซียที่มีความเจริญแบบตะวันตก ความเจริญที่วางอยู่ตรงหน้าแต่กลับถูกกีดกันโดยชาวดัตช์ด้วยเหตุผลว่าชาวพื้นเมืองยังไม่มีคุณสมบัติเพียงพอ ช่วยสุ่มไพชาตินิยมให้ระอุมากพอจนเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ชาวอินโดนีเซียก็พากันลุกผงาดขึ้นต่อต้านการกลับมาของเจ้าอาณา

นิคมและสร้างชาติอย่างสุดกำลัง นครอาณานิคมที่ถูกสร้างด้วยน้ำมือตัดซีให้เป็นพันธนาการกักขังชนพื้นเมืองจึงกลายเป็นตั้งมั่นมผู้เลี้ยงดูแนวคิดชาตินิยมอินโดนีเซียไปเสียอย่างนั้น (Mrazek, 2002)

นอกจากภาวะสมัยใหม่ของเจ้าอาณานิคมจะสามารถลื่นหลุดไปจากเจตจำนงของผู้ปกครองไปส่งมอบพลังชาตินิยมให้แก่ชาวพื้นเมืองแล้ว สิ่งนี้ยังสร้างผลกระทบอย่างอื่นต่อสังคมของชาวพื้นเมืองได้เช่นกัน กล่าวคือ เมื่อเราผันหน้าต่อไปทางทิศตะวันออกในช่วงเวลาเดียวกัน การหลบสายตาไปจากนครอาณานิคมอีกแห่งหนึ่งก็เป็นเรื่องที่ทำได้อย่างยิ่ง มะนิลาคือนามเรียกของสถานที่แห่งนั้น โดยในช่วงรอยต่อระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 กับคริสต์ศตวรรษที่ 20 นครมะนิลาที่ถูกสเปนส่งไม้ผลัดในการครอบครองให้แก่สหรัฐอเมริกาด้วยสนธิสัญญาปารีส ค.ศ. 1898 ได้ถูกจัดวางความเป็นสมัยใหม่ภายใต้โครงการบ่มเพาะอาณานิคมฟิลิปปินส์ให้เดินไปสู่การเป็นประเทศเอกราช การสร้างความเป็นสมัยใหม่ให้แก่นครมะนิลาของสหรัฐอเมริกาไม่ได้เป็นเพียงการนำเอาอิฐ หิน ปูน และทรายมาก่อสร้างอาคารหรือการสร้างสภาคองเกรสอันเป็นมหาวิทยาลัยของระบบการปกครองประชาธิปไตยแบบอเมริกัน หากแต่ยังมาพร้อมกับแนวคิดวิศวกรรมทางสังคม (Social Engineering) ที่แฝงจุดมุ่งหมายซึ่งหวังจะสรรค์สร้างภาพลักษณ์ความเจริญและทันสมัยของฟิลิปปินส์ตามอย่างที่ชนชั้นนำชาวอเมริกันวาดหวังไว้ ซึ่งดูไปคล้ายกับความหวังต่อปารีสแห่งตะวันออกไกลในอินโดจีนเสียเหลือเกิน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นนับเป็นเรื่องที่คาดเดาได้ยากว่าจะตรงใจบรรดาวิศวกรทางสังคมชาวอเมริกันเหล่านี้หรือไม่ เพราะในที่สุด แผนการดังกล่าวก็ได้พานครมะนิลาไปสู่การเป็นนครสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำในเรื่องที่ดินและความมั่งคั่งที่กระจุกอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงฟิลิปปินส์ เพราะการออกกฎหมายต่างๆ สำหรับบริหารเมืองสมัยใหม่แห่งนี้กลับเอื้อประโยชน์ให้แก่คนเหล่านี้ในการกอบโกยทรัพย์สินได้อย่างถูกกฎหมาย (Muijzenberg, 2016, pp. 6-9)

นครอาณานิคมอีกแห่งหนึ่งที่จะสามารถอธิบายถึงมรดกของเมืองอาณานิคมต่อสังคมของรัฐเอกราชคือ สิงคโปร์ กล่าวได้ว่า การจัดวางสังคมของอาณานิคมบริติชสิงคโปร์ได้สร้างความปวดเศียรเวียนเกล้าแก่รัฐบาลของนครแห่งนี้ในยุคเอกราชไม่น้อย

กล่าวคือ แม้จักรวรรดิอังกฤษจะสามารถเปลี่ยนเกาะแห่งนี้ ณ สุดปลายแหลมมลายูให้กลายเป็นนครการค้าสมัยใหม่ ภาพลักษณ์อันเฟื่องฟูกลับมีฉากหลังที่ในเวลาต่อมารัฐบาลเอกราชต้องพยายามกันอย่างเต็มที่เพื่อแก้ไข เพราะเศรษฐกิจอันมั่งคั่งของนครแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นจากสังคมที่ไม่เป็นหนึ่งเดียว มิหนำซ้ำการแยกส่วนในสังคมก็แยกกันอย่างชัดเจนด้วยปัจจัยทางภาษาและเชื้อชาติ โจทย์สำคัญของรัฐบาลจึงอยู่ที่การสร้างเรื่องราวที่จะทำให้ “ชาติสิงคโปร์” แข็งแกร่งพอที่จะโอบอุ้มสังคมแห่งความแตกต่างเอาไว้ได้ กระนั้น ในการสร้างเรื่องราวของชาติสิงคโปร์ รัฐบาลและผู้เขียนประวัติศาสตร์ของรัฐกลับต้องติดอยู่ในวังวนของปัญหาด้านอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติที่ไม่ได้เป็นเพียง

ปัญหาระหว่างเชื้อชาติ แต่ยักรวมถึงความขัดแย้งในการนิยามอัตลักษณ์ในหมู่เชื้อชาติเดียวกันด้วยซ้ำ (Hong & Huang, 2008)

ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวถึงนครที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักร ลัทธิศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในนครเหล่านั้นแม้ในยุคเอกราชก็หาได้ตัดขาดจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์ในยุคอาณาจักรไม่ ในขณะที่เดียวกัน การที่เงื่อนไขเฉพาะตัวของเมืองอาณาจักรบิตเบียนต่อต้าน หรือทำลายแผนการปกครองดินแดนโพ้นทะเลของเจ้าอาณาจักรนั้นก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยทางประวัติศาสตร์ในสมัยจารีตเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทางประวัติศาสตร์เหล่านี้จะไม่สามารถอธิบายเงื่อนไขเฉพาะตัวของเมืองอาณาจักร อาทิ นครไซ่ง่อนได้ หากไม่พิจารณาเสียก่อนว่าที่ตั้งของเมืองดังกล่าวนั้นวางตัวอยู่บนท้องถิ่นอันจำเพาะแบบใด โดยแม้เพียงจะอธิบายถึงความเป็นท้องถิ่นของนครไซ่ง่อนที่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ตอนล่างของเวียดนาม (Nghia, 2011, p. 16) กระนั้น ด้วยความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลายต่อหลายครั้ง และสถานะที่กำกวมระหว่างการเป็นเมืองเศรษฐกิจและการค้ากับเมืองสงครามและการเมืองนั้น ก็เป็นที่น่าสงสัยว่า ท้องถิ่นแบบเวียดนามตอนล่างนั้นละเอียดเพียงพอที่จะนำมาอธิบายประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนแล้วหรือไม่

ดังนั้น ผู้เขียนจึงกลับมาพิจารณานครไซ่ง่อนอีกครั้ง ในทางหนึ่งก็เพื่อทำความเข้าใจพลวัตทางประวัติศาสตร์ของเมืองเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองที่กำลังมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดในสายตาโลก ทั้งยังเป็นเมืองที่แม้จะผ่านสงครามมาอย่างหนักหน่วงและถูกถอดตำแหน่งเมืองหลวงออกไปแล้วในปัจจุบัน แต่กลับยังมีคุณสมบัติที่คล้ายกับเมืองหลวงทั้งด้านเศรษฐกิจและประชากร ส่วนในอีกทางหนึ่งนั้น ด้วยความน่าฉงน น่าคลงแคลงใจ และคลุมเครือของประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยนครไซ่ง่อนในฉบับของเหยี ผู้เขียนจึงตั้งคำถามเพื่อคลี่คลายอวิชชาดังกล่าวให้กระจ่างว่า นครแห่งนี้เติบโตมาเช่นไร และเคยมีชีวิต-ลมหายใจเช่นใด หรือหากกล่าวด้วยภาษาอีกระดับหนึ่งคือ นครไซ่ง่อนถือกำเนิดขึ้นจากเงื่อนไขเฉพาะตัวอย่างไร? และในช่วงเวลาที่เมืองดังกล่าวเติบโตนั้น นครไซ่ง่อนได้ก่อให้เกิดชีวิตและลมหายใจทางวัฒนธรรมเช่นไร?

คำถามของการวิจัย

นครไซ่ง่อนถือกำเนิดและมีพัฒนาการอันเฉพาะตัวอย่างไร?

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจอันจำเพาะที่ก่อให้เกิดนครไซ่ง่อนขึ้นมา
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของนครไซ่ง่อนอย่างเป็นเอกเทศ

ความสำคัญของการวิจัย

1. เข้าใจเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจอันเฉพาะตัวที่ก่อให้เกิดนครไซ่ง่อนขึ้นมา
2. เข้าใจพัฒนาการอย่างเป็นเอกเทศของนครไซ่ง่อน

ขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ต้องการศึกษาเงื่อนไขเฉพาะในการถือกำเนิดขึ้นและเติบโตของนครไซ่ง่อน โดยเจาะลึกไปที่ปัจจัยต่างๆ ที่ก่อรูปและขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ของเมืองแห่งนี้ และศึกษาพัฒนาการของนครไซ่ง่อนตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 3 ถึงค.ศ. 1975 ด้วยมุมมองที่มุ่งวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของเมืองดังกล่าวอย่างเป็นเอกเทศ (autonomous history) โดยไม่ให้ตกอยู่ภายใต้ร่มใหญ่ของประวัติศาสตร์ชาติ ประวัติศาสตร์อาณานิคม หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แข็งทื่อตายตัว ผ่านหลักฐานขั้นต้นประเภทแผนที่ จดหมายเหตุ หนังสือพิมพ์ และประกาศของรัฐในช่วงเวลาร่วมสมัย รวมถึงผ่านหลักฐานชั้นรอง เช่น หนังสือและบทความวิชาการ

อนึ่ง ข้อจำกัดของการศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีอยู่ด้วยกันสองประการ ประการแรกนั้นเป็นเรื่องว่าด้วยระยะเวลาในการศึกษา วิเคราะห์ และเรียบเรียงองค์ความรู้ในวิทยานิพนธ์ โดยผู้เขียนจะใช้เวลาประมาณ 9 เดือนในการรวบรวมหลักฐานในการศึกษา และใช้เวลาอีกประมาณ 7 เดือน ในการเขียนออกมาให้เป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งคือเอกสารหลักฐานที่ใช้ผู้เขียนจะรวบรวมหลักฐานประเภทแผนที่และประกาศของหน่วยงานรัฐเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุที่เป็นเอกสารที่แพร่หลายและถูกเก็บไว้จำนวนมากในหอจดหมายเหตุ โดยนำข้อมูลจากหนังสือวิชาการที่กล่าวถึงนครไซ่ง่อนในฐานะหลักฐานชั้นรองมาประมวล วิเคราะห์ และเสริมการอภิปรายให้แก่ของบรรดาหลักฐานขั้นต้น ทั้งนี้ แหล่งสำหรับสืบค้นเอกสารนั้น ผู้เขียนเลือกใช้ฐานข้อมูลออนไลน์ ฐานข้อมูลดิจิทัลเช่นกาลิกา (Gallica) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์จากหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส และหอจดหมายเหตุแห่งชาติสหรัฐ (NARA) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับนครไซ่ง่อนในสมัยสงครามเย็น ส่วนข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ในเวียดนามนั้น เนื่องจากในระยะที่กำลังเก็บข้อมูล ผู้เขียนประสบปัญหาการปิดกั้นพรมแดนระหว่างประเทศเพื่อป้องกันการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถเดินทางไปเก็บข้อมูลได้อย่างเพียงพอ และไม่สามารถใช้ข้อมูลประเภทดังกล่าวได้อย่างเต็มที่

นิยามศัพท์เฉพาะ

ไซ่ง่อน (Saigon) หมายถึง ชื่อเก่าของนครแห่งหนึ่งในเวียดนามที่ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ นครโฮจิมินห์ ไซ่ง่อนเป็นชื่อของนครดังกล่าวมาตั้งแต่ปี 1862 ที่ฝรั่งเศสได้ลงหลักปักฐานในอินโดจีน

จวบจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1975 ฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามเหนือได้เข้ายึดนครแห่งนี้และเปลี่ยนชื่อของนครแห่งนี้เป็นโฮจิมินห์ในอีก 1 ปีต่อมา (Britannica, 2022c) อย่างไรก็ตาม ในเนื้อหาบางส่วน ไช่ฮงจะครอบคลุมถึงเมืองอื่นๆ ในอดีตที่ตั้งอยู่ ณ จุดเดียวกันของเมืองแห่งนี้ด้วย

เวียดนามใต้ หมายถึง 1) เขตโคชินจีน (Cochinchina) (ในยุคอนานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส) โดยเขตโคชินจีนนั้น เป็นเขตบริหารที่ฝรั่งเศสให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่เพียงเป็นเขตพื้นที่ซึ่งนครไช่ฮงตั้งอยู่ หากแต่การบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นการบังคับใช้กฎหมายตามแบบฝรั่งเศส ณ ช่วงเวลาดังกล่าวโดยตรงต่อผู้ที่อยู่เขตพื้นที่ทุกคน (Zinoman 2001, pp. 40) ในที่นี้ผู้เขียนใช้คำว่า โคชินจีน แทนโคชินไชน่า ตามสุด จอนเจดิสัน (ดู สุด, 2550) 2) พื้นที่ของสาธารณรัฐเวียดนาม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เวียดนามใต้ (ในช่วงหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงสิ้นสุดสงครามเวียดนาม) โดยขอบเขตจะนับตั้งแต่เส้นขนานที่ 17 ลงมาจนสุดปลายแหลมของอินโดจีน (Buttinger, et al., 2020) อย่างไรก็ตาม คำนิยามของ *เวียดนามใต้* มีความคลุมเครือไม่ชัดเจนอยู่บ้างในช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 2 จบลงในปี ค.ศ. 1945 จนถึงการเจรจาหยุดยิงระหว่างเวียดนามเหนือ (สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม) และเวียดนามใต้ในปี ค.ศ. 1954 เนื่องจากในช่วงดังกล่าวมีการซับซ้อนกันระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์จากทางเวียดนามเหนือและฝั่งที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ซึ่งมีฝรั่งเศสหนุนหลัง โดยต่างฝ่ายต่างก็อ้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนทั้งหมดของเวียดนาม อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่เส้นแบ่งเหนือใต้คลุมเครือ จะเห็นได้ว่าอย่างน้อยที่สุด รัฐบาลของฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ (ที่ในขณะนั้นใช้ชื่อว่า รัฐเวียดนาม และมีสถานะเป็นรัฐอิสระในสหภาพฝรั่งเศส) ก็ตั้งอยู่ในนครไช่ฮงและเมืองด่าหลาด (Đà Lạt) ซึ่งอยู่นอกเขตโคชินจีนแต่ก็อยู่ในพื้นที่ตอนใต้ของเวียดนาม ทั้งยังเป็นสถานที่พำนักของจักรพรรดิบัวด้ายเมื่อครั้งกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งประมุขรัฐเวียดนามในปี ค.ศ. 1949 (Nghia M., 2011, pp. 110-122)

อินโดจีน หมายถึง พื้นที่ของประเทศเวียดนาม ลาว และกัมพูชา โดยในที่นี้จะกำหนดคำนิยามทั่วไปที่ไม่ได้มีความจำเพาะในแง่ของสำนักด้านเวลาและโครงสร้างทางการเมือง เป็นเพียงการหยิบยืมคำจากคำว่า *อินโดจีนของฝรั่งเศส* (*L'Indochine Française*) เพื่อใช้เรียกพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป

อินโดจีนของฝรั่งเศส หมายถึง เขตปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศสแห่งหนึ่งที่ถูกสถาปนาขึ้นมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพื้นที่และรูปร่างมีขนาดเท่ากับพื้นที่และรูปร่างของลาว กัมพูชา และเวียดนามรวมกัน (Britannica, 2022d) นับตั้งแต่หลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ฝรั่งเศสค่อยๆ ก่อรูปอาณานิคมไปจวบจนถึงปี ค.ศ. 1945 ที่สงครามโลกครั้งที่ 2 จบลง พื้นที่เขตอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสถูกแบ่งออกเป็น 5 เขต กล่าวคือ เป็นเขตอารักขา 4 เขตได้แก่ อานนาม ตงแกงญ์ ลาว (อารักขาเฉพาะเขตหลวงพระบาง ส่วนพื้นที่เหลือถูกปกครองโดยตรงจากรัฐบาลอาณานิคม) และ

กัมพูชา ส่วนเขตโคชินจีนนั้นเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐบาลอาณานิคมปกครองโดยตรง (Zinoman, 2001, pp. x-xi and 39-42)

ท่าเตียน หมายถึง เมืองในเวียดนามที่คนไทยรู้จักในชื่อ ฮาเตียน การใช้คำว่า ท่าเตียน เป็นการเขียนแบบถอดเสียงจากภาษาเวียดนามคือคำว่า Hà Tiên ที่แปลว่า เขียนแห่งแม่น้ำ

ตงแกงญ์ (Tonkin) หมายถึง เขตปกครองซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือของอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส

สมมุติฐานของการวิจัย

แม้จุดกำเนิดของนครไซ่ง่อนอย่างเป็นทางการจะเริ่มต้นขึ้นเมื่อฝรั่งเศสใช้อำนาจทางกายภาพเข้ายึดนครชาดิงญ์ (ไซ่ง่อนสมัยจารีต-ราชสำนักเวียตนาม) ด้วยกำลังทางทหารและเทคโนโลยีได้จนสามารถสถาปนาอำนาจให้ฝรั่งเศสเถลิงขึ้นเป็นผู้นำในการประกอบสร้างเมืองแห่งนี้ให้ตรงกับนิยามที่ตนต้องการ คือ เป็นเมืองท่าอาณานิคมประจำดินแดนตะวันออกไกลให้แก่จักรวรรดิฝรั่งเศส ทว่านครไซ่ง่อนภายใต้การจัดการของฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา กลับแสดงให้เห็นว่า เมืองดังกล่าวมีเงื่อนไขเฉพาะตัวที่ไม่เพียงสร้างความยุ่งยากในการปกครองของฝรั่งเศส หากแต่ยังขัดแย้งต่อตัวแบบของการเป็นเมืองเศรษฐกิจเสรีที่เจ้าอาณานิคมพยายามจัดวางไว้ โดยภาวะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนที่ก่อรูปและขับเคลื่อนมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนจะถูกอธิบายอย่างละเอียดขึ้นโดยคำตอบของวลีส่วนหลังในคำถามวิจัย ทั้งนี้ แม้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-5 เมืองแห่งนี้จะเริ่มต้นจากการเป็นเมืองลูกข่ายของเมืองท่าโบราณเช่นฮ็อกแอก แต่ในขณะเดียวกัน ชุมชนและพื้นที่ของนครไซ่ง่อนในขณะนั้นก็เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนระหว่างเครือจักรภพของชาวจามที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งกับอาณาจักรของผู้คนในแถบดินแดนตอนในเช่นพูนัน ความโดดเด่นด้านการเมืองและการทหารของพื้นที่นครไซ่ง่อนยิ่งพุ่งสูงมากขึ้นในสมัยไพรนครที่เมืองแห่งนี้กลายเป็นจุดขับเคลื่อนระหว่างจักรวรรดิกัมพูชากับเครือจักรภพจามปา อีกทั้งในเวลาต่อมาก็กลายเป็นชัยภูมิสำคัญในการเมืองราชสำนักของกัมพูชามุขเสียดง จนล่วงมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 พื้นที่ของนครไซ่ง่อนซึ่งต่อมาจะกลายเป็นนครสำคัญของสกุลเหวียนนามว่า ชาดิงญ์ นั้นก็กลายเป็นชัยภูมิสำคัญของชาวเวียดนามและชาวจีนกวางตุ้งอพยพในการจัดการความขัดแย้งทั้งกับเจ้ากัมพูชาและอาณาจักรอยุธยา

แม้การค้าข้าวจะเป็นหนึ่งในบทบาทของนครชาดิงญ์ ทว่าบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของเมืองแห่งนี้กลับเป็นการมอบแหล่งลี้ภัยแก่สกุลเหวียนในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อรอเวลาได้กลับกบฏเตยเซิน การเป็นแหล่งลี้ภัยแก่ฝรั่งเศสในการโค่นล้มราชสำนักเวียตนามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และการเป็นแหล่งบ่มเพาะขบวนการปฏิวัติในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ฉะนั้นแล้ว ในทางประวัติศาสตร์ นครไซ่ง่อน

จึงมิใช่มหานครแห่งเศรษฐกิจการค้าดังที่เจ้าอาณานิคมหรือแม้แต่นักวิชาการเช่นเหยี่ยวตาฟ้าไว้ หากแต่เป็นยุทธภูมิแห่งการขับเคี่ยวระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่วางตัวอยู่บนพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง โดยดินแดนดังกล่าวนั้นในทางหนึ่งก็เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างมหาอำนาจกลุ่มต่างๆ ทั้งที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และที่มาจากซีกโลกอื่น แต่ในขณะเดียวกันกระแสอำนาจที่ตัดกันไปมาก็สร้างความขัดแย้ง การเมือง และสงคราม มาสู่นครไซ่ง่อนในฐานะเนินยุทธศาสตร์สำคัญของที่ราบลุ่มแห่งนี้

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้าและทบทวนงานที่ศึกษาและถกเถียงเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของนครเชียงใหม่ในวงวิชาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์นั้น ผู้วิจัยพบว่ายังเหลือที่ว่างบนเวทีวิชาการดังกล่าวอยู่บ้าง เนื่องจากมีงานศึกษาเพียงน้อยชิ้นทั้งในไทย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในระดับสากล ที่จะเปล่งเสียงถกเถียงอย่างจริงจังถึงพลวัตและลักษณะจำเพาะของเมืองแห่งนี้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาดังกล่าวก็ใช่จะแห้งแล้งซึ่งข้อขบคิดทางวิชาการจนไม่อาจสะกดรอยการศึกษาได้ที่เดี๋ยวนัก เพราะหากได้มองให้พ้นไปจากรอยโหว่ของความรู้ว่าด้วยประวัติศาสตร์นครเชียงใหม่ ก็ยังพอมองงานอีกจำนวนหนึ่งที่มีขอบเขตการวิจัยเกี่ยวพันกับเมืองสมัยใหม่และท้องถิ่นที่เฉพาะเจาะจงอันสามารถเชื่อมโยงเข้ากับกับวิถียานิพนธ์ฉบับนี้ได้อยู่บ้าง ซึ่งสามารถหยิบยกมาสนทนาถกเถียง และทบทวนเพื่อมองหาวิธีการอธิบายพัฒนาการของมหานครเชียงใหม่ได้เช่นกัน โดยสามารถจัดจำแนกงานดังกล่าวออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ก่อนที่จะตีวงแคบมาสู่งานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นครเชียงใหม่ในงานกลุ่มที่ถกเถียงเกี่ยวกับบรรดาเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คืองานกลุ่มแรกที่ควรได้รับการสำรวจในฐานะตัวอย่างการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองเป็นการเฉพาะ การศึกษาที่ร่วมภูมิภาคกับนครเชียงใหม่ และการศึกษาเมืองที่โดดเด่นด้วยภาวะสมัยใหม่เช่นเดียวกับนครเชียงใหม่ ทั้งนี้ งานกลุ่มดังกล่าวมีจุดร่วมสำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นงานกลุ่มที่ศึกษาถึงกระบวนการที่ระบอบอาณานิคมของชาวยุโรป (และส่วนใหญ่มักกล่าวถึงบทบาทของจักรวรรดิญี่ปุ่นอันเกรียงไกรร่วมไปด้วย) เข้าไปจัดวางภาวะสมัยใหม่ในสังคมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการสร้างเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานเหล่านี้ศึกษาและถกเถียงเกี่ยวกับเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประเด็นเรื่องภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคม

ในมุมมองของศาสตราจารย์ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกน รูดอล์ฟ มราเซ็ก (Rudolf Mrazek) ความสำคัญของเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ถูกนำเข้ามาจากชาติตะวันตกเช่นเนเธอร์แลนด์นั้นมีส่วนในการจัดวางในอาณานิคมอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ของดัตช์ไว้อย่างน่าสนใจ งานเขียนของเขาที่กล่าวถึงเรื่องนี้มีชื่อว่า *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony* โดยเขามุ่งเน้นการวิเคราะห์ไปที่บรรดาเมืองสมัยใหม่บนเกาะชวาที่ยึดโยงกันเป็นโครงข่ายเขตพื้นที่อันทันสมัย เช่น ปัตตาเวีย (จาการ์ตา) บุยเตนซอร์ก (โบโจร์) เจอปารา

และบังคับ โดยงานเขียนชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า เพียงแค่เทคโนโลยีก็สามารถปลุกเร้าความรู้สึกทางการเมืองให้คุกรุ่นได้ (Mrazek, 2002)

การปลุกเร้าที่กล่าวมานั้น มิได้เป็นเพียงแค่การปลุกฝังค่านิยมโดยตรงผ่านการให้ความรู้ด้วยการศึกษาศูนย์ใหม่แบบตะวันตก หากแต่สิ่งที่หนังสือเล่มดังกล่าวนำเสนอคือ การที่ถนน ยานพาหนะ เทคโนโลยีการถ่ายภาพ การชมทิวทัศน์ การแต่งกาย และระบบโทรคมนาคม อันเป็นโครงสร้างพื้นฐานในโลกสมัยใหม่ที่เจ้าอาณานิคมนำมาติดตั้งไว้ยังดินแดนหมู่เกาะอินเดียตะวันออกเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ตนเองนั้น กลับสร้างจินตภาพแห่งชาติให้แก่ชาวพื้นเมืองเสียเอง ถนนที่ถูกตัดบนดินแดนอาณานิคมและรถราที่โลดแล่นอยู่บนเส้นทางเหล่านั้น มิได้เป็นเพียงแค่เครื่องอำนวยความสะดวกในการสัญจรของผู้คนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังสร้างจินตภาพว่าด้วยความเจริญ จินตภาพของสังคมที่รุดไปข้างหน้าได้อย่างสิ้นไหล และไฟแห่งความใฝ่ฝันที่จะได้โลดแล่นอย่างอิสระในมาตุภูมิของตน ให้แก่ชาวบรรดาอินโดนีเซียผู้ต้องการเอกราช

ส่วนการชมทิวทัศน์ การถ่ายภาพ และเทคโนโลยีด้านการสื่อสารโทรคมนาคมก็นับว่าเป็นพันธมิตรอีกปีกหนึ่งที่ช่วยโหมไฟปรารถนาแห่งชาตินิยมอินโดนีเซียให้ยิ่งลุกโชนมากขึ้น โดยการชมทิวทัศน์ในช่วงปลายยุคอาณานิคมนั้นไม่เพียงเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นกิจกรรมเสพสุขให้แก่ชนผิวขาวในหมู่เกาะอินเดียตะวันออกเท่านั้น หากแต่ยังเกิดขึ้นพร้อมกับสำนึกของเจ้าอาณานิคมรวมถึงชาวอินโดนีเซียเองในเวลาต่อมาว่า ดินแดนที่สวยงามแห่งนี้นั้นคือ “สมบัติในครอบครอง” ของตน ในขณะที่การถ่ายภาพนั้นก็ทำให้ชาวพื้นเมืองเกิดสำนึกที่ต้องการพื้นที่ในโลกสมัยใหม่ผ่านอุปกรณ์ยืนยันตัวตนของชาวต่างชาติอย่างกล้องถ่ายภาพ ส่วนเทคโนโลยีการสื่อสารก็ทำให้พวกเขาจินตนาการและยึดโยงกับผู้คนและพื้นที่ทั่วทั้งหมู่เกาะอินเดียตะวันออก (Mrazek, 2002, pp. 2, 52, 92, 161, and passim) ทั้งนี้ ข้อเสนอว่าการถ่ายภาพคือกลไกหนึ่งในการประกอบสร้างภาวะสมัยใหม่และสำนึกชาตินิยมบนเกาะชาวสมัยอาณานิคมยังได้รับการยืนยันหนักแน่นขึ้นในงานของคาเรน สตราสเลอร์ (Karen Strassler) เรื่อง *Refracted Visions: Popular Photography and National Modernity in Java* โดยเธอได้แสดงให้เห็นว่า บนเกาะชวานั้น ภาพถ่ายทำงานในฐานะส่วนหนึ่งของระบบเมืองสมัยใหม่ที่ช่วยโอบอุ้มสำนึกของชาวเมืองให้อยู่ในชุมชนชาติ เหนียวรั้งรากทางวัฒนธรรมในอดีตที่ผ่านพ้นไปไว้กับตัวพวกเขา และพร้อมกันก็นำพาพวกเขาไล่กวาดภาวะสมัยใหม่ (Strassler, 2010)

สำหรับการแต่งเครื่องแบบตามวิถีตะวันตก ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก โดยเฉพาะชาวชวาที่อยู่ใกล้ชิดกับศูนย์อำนาจอาณานิคมของดัชต์มากที่สุดนั้น ไม่เพียงรับชุดผ้าที่ตัดเย็บออกมาในรูปแบบตะวันตกมาสวมใส่เท่านั้น หากแต่ในเชิงการให้ความหมาย ชาวชวายังได้รับความหมายของการเป็นผู้มีอารยะและมีสำนึกว่าตนก็สามารถมีอิสระ มีชาติของตน และปกครองตนเองได้เช่นเดียวกับชาวดัชต์ผู้เป็นเจ้าอาณานิคม

เทคโนโลยีและวิถีปฏิบัติของชาวดัชต์ที่ได้กล่าวในข้างต้น ไม่เพียงเป็นเชื้อไฟให้แก่สำนักชาตินิยมอินโดนีเซียเท่านั้น หากแต่ยังกลายเป็นวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในอินโดนีเซียยุคหลังอาณานิคม ไม่ว่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับวิทยุสื่อสารในฐานะเครื่องมือที่จะนำมาซึ่งโอกาสที่ดีในชีวิตและการสัมผัสโลกภายนอก การยกย่องการตัดถนนเพื่อสร้างความเจริญให้แก่ชาติ การถ่ายภาพและการแต่งเครื่องแบบที่เป็นดั่งการรักษาเกียรติยศบางอย่าง และการท่องเที่ยวชมทิวทัศน์ในฐานะการแสดงออกถึงการเป็นผู้มีอิทธิพล ในงานอีกชิ้นหนึ่งของจอห์น เพมเบอร์ตัน (John Pemberton) ผู้มีชื่อในฐานะนักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ก็มีข้อเสนอที่ไปในแนวทางเดียวกันกับ *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony* เพียงแต่จะเผยให้เห็นแง่มุมของชนพื้นเมืองในอาณานิคมอินเดียตะวันออกของดัชต์มากขึ้น ในแง่ของการปรับรับเอาความเป็นสมัยใหม่เพื่อรักษาอำนาจของตนไว้ อีกทั้งยังตกทอด มาสู่สภาพสังคมอินโดนีเซียยุคหลังอาณานิคมอย่างไม่ต่างกัน

งานของเพมเบอร์ตันที่กล่าวมาในข้างต้นคือ *On the Subject of "Java"* ซึ่งถูกตีพิมพ์ออกสู่สาธารณะในปี ค.ศ. 1994 แม้ว่าจะงานดังกล่าวจะมีข้อเสนอหลักอยู่ที่ความเป็นชาวถูกประกอบสร้างโดยราชสำนักสุระการ์ตาให้มีลักษณะเป็นของแท้แบบตายตัวมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 ผ่านการควบคุมพิธีกรรมต่างๆ และวัฒนธรรมการควบคุมเช่นนี้ก็จะตกทอดมาสู่การเมืองและวัฒนธรรมอินโดนีเซียในยุคหลังเอกราช แต่ในงานชิ้นนี้เราก็จะเห็นว่า ความเป็นชาวที่แท้ซึ่งเป็นจุดเด่นสำคัญของเมืองสุระการ์ตานั้น ในความเป็นจริงแล้วคือความเป็นชาวที่ถูกสร้างขึ้นในยุคอาณานิคม อันเป็นสถานการณ์ที่องค์สุดท้ายแห่งสุระการ์ตาพยายามจัดการตำแหน่งทางอำนาจของตนเสียใหม่ด้วยการเมืองวัฒนธรรมเพื่อแทรกตัวเข้าไปในระบบใหม่ที่ข้าหลวงใหญ่อาณานิคมเป็นผู้กุมอำนาจสูงสุดกรณีหนึ่งที่ค่อนข้างย้อนแย้งคือในขณะที่ราชสำนักสุระการ์ตาพยายามสร้างคำอธิบายถึงลักษณะและรูปพรรณของชาวแท้ พวกเขาก็ได้นำเอาคำอธิบายจากสมาคมที่ศึกษาประวัติศาสตร์ชาวของชาวตะวันตกมาอธิบายเรื่องราวของพวกเขา ในขณะเดียวกันก็นำเอาเครื่องแบบตะวันตกมาตกแต่งเพิ่มเติมและเปลี่ยนกางเกงเป็นผ้าถุงพร้อมแปะชื่อว่าเป็นการแต่งกายตามแบบอย่างของชาว (Pemberton, 1994, pp. 24, 103, and 133-135)

กล่าวได้ว่า ความเป็นชาวของเมืองสุระการ์ตา คือ ความเป็นชาวที่ถูกจัดระเบียบด้วยแนวคิดตะวันตกแล้วจึงตกทอดมาเป็นภาพลักษณ์ให้แก่เมืองสุระการ์ตาในยุคหลังอาณานิคม นอกจากนี้ อิทธิพลของระบอบอาณานิคมที่มีบทบาทในการก่อรูปเมืองสมัยใหม่ให้แก่รัฐเอกราชเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เช่นอินโดนีเซียนั้นยังปรากฏในงานเขียนชิ้นสำคัญชื่อ *Bali: a Paradise Created* ซึ่งเขียนโดย เอเดรียน วิกเกอร์ส (Adrian Vickers) ศาสตราจารย์ด้านอินโดนีเซียศึกษา ณ มหาวิทยาลัยชิคนี โดยหนังสือเล่มนี้ได้เสนอว่า บาทลีในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นถูกประกอบสร้างโดยบรรดาชาวดัตช์ผู้หลงใหลในความแปลกของเกาะดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นแม้ยุคอาณานิคมจะจบลงไปอย่างไร

ทางการในปี ค.ศ. 1949 เหล่าชาวบาหลีและรัฐบาลอินโดนีเซียก็รับเอาภาพลักษณ์ของบาหลีในการเป็นเมืองท่องเที่ยวมาสานต่อ แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปบ้างในแง่ที่ว่านำเสนออย่างไรก็ตาม (Vickers, 2012)

กระนั้น ความเกี่ยวพันกันระหว่างระบบเมืองสมัยใหม่กับมรดกจากอาณานิคมไม่ได้จำกัดแค่เรื่องสำนึกความเป็นชาติและอัตลักษณ์ของผู้คนแต่เพียงอย่างเดียว ผลกระทบยังลุกลามไปถึงเสถียรภาพของดินแดนที่จะกลายเป็นรัฐเอกราชในเวลาต่อมาเช่น สิงคโปร์ งานเขียนที่ช่วยยืนยันเรื่องราวเช่นนี้คือ *The Scripting of a National History: Singapore and Its Past* ซึ่งเขียนโดย หง ลิซ่า (Hong Lysa) นักวิชาการอิสระผู้เชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์สิงคโปร์ และหวงเจียนลี่ (Huang Jianli) รองศาสตราจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์

ทั้งคู่ได้แสดงให้เห็นถึงภาระอันน่าปวดเศียรเวียนเกล้าที่รัฐบาลสิงคโปร์ต้องเผชิญ แม้ว่ารัฐบาลจะสามารถดิ้นรนชักลากให้ชาติของตนผ่านพ้นวิกฤติความมั่นคงจากการที่ต้องแยกตัวอย่างไม่เป็นที่น่าพึงใจจากสหพันธรัฐมาเลเซียจนในที่สุดสิงคโปร์ก็ได้กลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าวาทสนาไม่มาคู่ เคราะห์กรรมไม่มาเดี่ยว ความมั่นคงของสิงคโปร์ถูกสั่นคลอนซ้ำสองจากการที่ไม่อาจปลุกฝังอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในชาติให้แก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากในบรรดาประชาชนของสิงคโปร์นั้น นอกจากจะมีความหลากหลายกันในทางชาติพันธุ์อย่างเด่นชัดแล้ว บรรพชนของพวกเขาส่วนใหญ่ก็เพิ่งจะมาตั้งถิ่นฐานกันในช่วงเวลาที่อังกฤษสถาปนาเขตการค้าช่องแคบ (Strait Settlement) ซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็แทบจะไม่ได้มีการเสริมสร้างกันมาเลย แม้ในช่วงยุคแรกของเอกราช รัฐบาลสิงคโปร์ก็เพียงแต่อธิบายว่าชาติสิงคโปร์ได้รับการปกป้องคุ้มครองจากลิกวนยู ผู้เป็นนายกรัฐมนตรี ให้รอดพ้นจากภัยลัทธิคอมมิวนิสต์ (Hong & Huang, 2008)

ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจึงเป็นเรื่องของช่วงปลายสงครามเย็นที่การหวาดระแวงคอมมิวนิสต์ลดลง และรัฐบาลก็พบว่าประชาชนของพวกเขาไม่สนใจแต่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจในขณะที่ความเป็นเอกภาพก็ยังคงเปราะบางเช่นเดิม รัฐบาลสิงคโปร์จึงเขียนประวัติศาสตร์ใหม่ที่พยายามร้อยเรียง “ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว” ของคนในชาติ อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวแทบไม่ต่างจากการนำผ้าธรรมดามาปิดบาดแผลที่ยังไม่ได้รับการเยียวยา เพราะบนพื้นฐานของสังคมแห่งความหลากหลายในสิงคโปร์นั้น ครั้งหนึ่งในช่วงต้นสงครามเย็น ความเป็นจีนก็ได้ถูกเก็บกดและกีดกันจากรัฐบาลในฐานะภัยคอมมิวนิสต์ ยามเมื่อความตึงเครียดคลี่คลายในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 รัฐบาลก็มุ่งหมายจะฟื้นคืนความเป็นจีน แต่ปัญหาของโครงการการเขียนประวัติศาสตร์ของรัฐบาลในครั้งนี้ก็คือความทรงจำของเหล่าคนจีนที่ถูกรัฐปราบปรามในอดีตก็ยังคงอยู่ จนกล่าวได้ว่า สายธารประวัติศาสตร์ของสิงคโปร์ซับซ้อนด้วยปัญหาการจัดการสังคมพหุวัฒนธรรมอันเป็นมรดกจากการ

จัดตั้งสถานีการค้าของอังกฤษในสมัยอาณานิคม ที่ไม่เพียงจะทำให้เกิดความเปราะบางระหว่างชาติพันธุ์ในชาติสิงคโปร์ แต่ยังรำลึกไปถึงความเปราะบางในหมู่ชาติพันธุ์เดียวกันเอง

จากบรรดาข้อถกเถียงที่ทั้งมราเล็ก เพมเบอร์ตัน วิกเกอร์ส และทีมนักวิจัยห่ง-หวง ได้ส่งเสียงมาสู่เวทีทางวิชาการ จะเห็นได้ว่า เมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ไม่เพียงได้รับการลงเสาเอกและก่อร่างสร้างรูปขึ้นมาโดยชาติตะวันตกที่เข้ามาจัดตั้งเขตอาณานิคมเพียงเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสถานที่ประเภทหนึ่งที่ได้รับเอาเทคโนโลยีและสำนักต่างๆ ของโลกสมัยใหม่จากแดนประจิมอันไกลโพ้นพร้อมทั้งไหลเวียนสิ่งต่างๆ เหล่านี้เหนือผืนปฐพีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนในที่สุด ชนพื้นเมืองในเมืองสมัยใหม่เหล่านี้ก็ได้รับเอาสำนักและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเป็นของตน ไม่ว่าจะการซึมซาบของความเป็นสมัยใหม่ดังกล่าวนั้นจะเป็นไปโดยเต็มใจหรือไม่เต็มใจและรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแล้ว ภาวะสมัยใหม่ที่เจ้าอาณานิคมนำมาใช้เพื่อสร้างเมืองต่างแดนของตนก็ได้กลายเป็นมรดกด้านสำนักและวัฒนธรรมที่ชาวพื้นเมืองรับมาสืบทอดจนมาถึงยุคหลังอาณานิคม

ในกรณีของสิงคโปร์ อาจจะมีคำถามถูกซัดสาดเข้ามาว่า ความเปราะบางด้านเสถียรภาพของสิงคโปร์ที่ห่ง-หวงได้แสดงให้เห็นนั้นจะนับเป็นมรดกความเป็นสมัยใหม่จากการพัฒนาเมืองของเจ้าอาณานิคมเช่นอังกฤษได้อย่างไร คำตอบที่ใหญ่ที่สุดและเห็นได้ชัดที่สุดย่อมหนีไม่พ้น การที่สิงคโปร์หรือในชื่ออื่นเช่น เตอมาสิก, หลงยา (เจ็ยมังกร) หรือสิงหปุระนั้น ได้กลายเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมหรือหากกล่าวตามแนวคิดของเจ. เอส. เฟอร์นิวัล (J.S. Furnival) แล้วก็คือเมืองพหุสังคม (Plural Society) ที่ต่างชาติพันธุ์ต่างอยู่ แต่ก็อยู่ด้วยกันให้ได้ภายใต้กำมือของรัฐบาลิปไตยเดียวกัน ซึ่งก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้การสถาปนาเมืองท่าสมัยใหม่ของอังกฤษที่มีการนำเข้าแรงงานจากชุมชนวัฒนธรรมหลายแห่งที่ต่างกัน (ทวีศักดิ์, 2560ค, น. 163-167)

อย่างไรก็ตาม แม้ข้อเสนอของงานทั้ง 4 ชิ้นที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในข้างต้นจะมอบแง่มุมและข้อพิจพิเคราะห์อันน่าสนใจของเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกี่ยวข้องกับการหยั่งรากความเป็นสมัยใหม่ให้แก่ชาวพื้นเมือง กระนั้น งานอีก 2 ชิ้นต่อมาจะเผยให้เห็นว่าหน้าที่และปรากฏการณ์ของเมืองสมัยใหม่มีมากกว่าการเป็นแหล่งจ่ายภาวะสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หากกล่าวถึงบรรดาเมืองสมัยใหม่ที่ทยอยผุดขึ้นและงอกงามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองประเภทหนึ่งที่มีอาจมีกล่าวถึงคือ เมืองหลวง ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างเมืองหลวงแบบสมัยใหม่นั้นมิได้สร้างไว้เพียงเป็นที่ประทับขององค์สยามภูวนาถผู้เป็นสมมติเทพและเป็นตั้งศูนย์กลางของจักรวาล และมีได้เป็นเพียงการสร้างสิ่งตีกรามสมัยใหม่และวิหารของเหล่าผู้แทนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่การสร้างเมืองสมัยใหม่กลับมีหน้าที่ซึ่งไปไกลกว่านั้นในฐานะการสร้างกลุ่มก้อนหรือทิศทางของความเจริญแห่งหนึ่งโดยเจ้าอาณานิคม เพื่อใช้สื่อกับผู้พบเห็นว่า อาณานิคมทั้งหมดของพวกเขาขึ้นสูงส่งรุ่งเรือง และเกรียงไกรเพียงใด มุมมองเช่นนี้ได้รับการยืนยันจากข้อเสนอในงานเขียนเรื่อง *Colonial Manila, 1909-1912: Three Dutch Travel Accounts* ของ ออตโท ฟาน เดน มาวเซนแบร์ก

(Otto Van Den Muijzenberg) ว่า กรุงมะนิลาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นั้น ไม่เพียงเป็นพื้นที่ ศูนย์กลางกิจการโพ้นทะเลของสหรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ตัวรูปลักษณ์ของเมืองเองก็ทำหน้าที่ในการสร้างความตกตะลึงพิริตแก่นักเดินทางจากต่างแดน โดยภายใต้ภาวะดังกล่าว กรุงมะนิลาได้สอดแทรกภาพความเจริญ อำนาจของสหรัฐ และความเหนือกว่าของอาณานิคมฟิลิปปินส์ ลงในสำนึกของนักเดินทางชาวตะวันตกอย่างแนบเนียน (Muijzenberg, 2016)

ทั้งนี้ ภาพแทนดังกล่าวไม่เพียงเป็นตัวกำหนดความหมายของสิ่งที่ถูกรับรู้เช่นกรุงมะนิลาและอาณานิคมฟิลิปปินส์เท่านั้น หากแต่ภาพแทนของเมืองหลวงอาณานิคมแห่งนี้ ยังได้นำเหล่านักเดินทางชาวตะวันตกไปสู่ห้วงความคิด การวิพากษ์วิจารณ์ และการทบทวนถึงสภาพของอาณานิคมที่ควรจะเป็นพวกเขาทำการประเมินอาณานิคมบ้านใกล้เรือนเคียงไปพร้อมๆ กับการเหลียวมองสภาพอาณานิคมของตนเช่นหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก นักเดินทางเหล่านี้พินิจวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบ ตั้งแต่สภาพความเป็นอยู่และสิทธิของชาวพื้นเมือง สิทธิสตรี ระบบการศึกษา ประสิทธิภาพของรัฐบาลในการบริหารทรัพยากร จนไปถึงความพร้อมในการได้รับเอกราช กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในขณะที่งานของมาวเซนแบร์กได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเมืองหลวงสมัยใหม่ในฐานะการจัดแสดงภาพลักษณ์ของอาณานิคมแล้วนั้น งานชิ้นเดียวกันนี้ก็เผยให้เห็นถึงบทบาทของภาพแทนที่ส่งผลกระทบต่อกรอบคิดเรื่องอาณานิคมในสำนึกของชาวตะวันตก ทั้งนี้ ความแนบเนียนของภาพแทนฟิลิปปินส์โดยกรุงมะนิลาสามารถสังเกตได้จากการครุ่นคิดของนักเดินทางเหล่านี้ที่ถูกภาพความเจริญของกรุงมะนิลาพาเตลิดไปไกลจนมิได้ตั้งคำถามถึงปัญหาภายในหรือปัญหาในพื้นที่อื่นๆ ของอาณานิคมดังกล่าวอย่างถี่ถ้วน

สำหรับกรณีของกรุงเทพฯ นั้น แม้เมืองสมัยใหม่แห่งนี้จะไม่ได้ถูกออกแบบและจัดวางโดยรัฐบาลอาณานิคมของชาวยุโรป ทว่านับตั้งแต่ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลางอันเป็นช่วงที่ระบอบอาณานิคมก่อร่างสร้างตัว ชนชั้นนำของไทยก็ได้จัดวางโครงสร้างของเมืองสมัยใหม่ลง ณ ราชธานีแห่งนี้ไปพร้อมๆ กัน โดยปัญหาการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ของกรุงเทพฯ นั้น ได้ถูกอภิปรายในงานของ *Siege of the Spirits: Community and Polity in Bangkok* ของ ไมเคิล เฮอร์ซเฟลด์ (Michael Herzfeld) เขาได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองหลวงให้กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ของรัฐไทยนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นดำเนินไปอย่างราบรื่นล้วนหน้า ในทางกลับกัน การพัฒนาดังกล่าวก็ให้เกิดจักรวาลสองใบในเมืองเดียวกัน จักรวาลใบแรกคือ รัฐไทยที่ก้าวเข้าไปสู่ความทันสมัย ความมีระเบียบเรียบร้อย และความสะอาด ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ในอาณานิคม อาทิ จาการ์ตา ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น ส่วนจักรวาลใบที่สองก็คือ ชุมชนในชอกหลีบอย่างชุมชนป้อมมหากาฬซึ่งเทคโนโลยีจากภาวะสมัยใหม่นั้น ไม่ได้เข้าไปหล่อเลี้ยงให้พวกเขาเติบโตทันกับเมืองหลวง อีกทั้งยังคงยึดเหนี่ยวความเป็นจารีตในฐานะสิ่งแสดงความสำคัญของตน ในที่สุด เมื่อกรุงเทพฯ มีขนาดความเป็นเมืองที่ขยายใหญ่ขึ้น การที่ชุมชนจารีตซึ่งไม่ได้ปรับตัวให้ทันกับระเบียบสมัยใหม่ของเมืองหลวง

แห่งนี้จึงนำไปสู่นำไปสู่การปะทะกันอย่างตึงเครียดระหว่างรัฐกับประชาชนซึ่งมีตั้งแต่ระดับที่ไม่รุนแรงมากอย่างการที่เจ้าหน้าที่และหัวหน้าชุมชนเจรจาหรือการเปิดเวทีเสวนารับฟังความคิดเห็น ไปจนถึงระดับรุนแรงอย่างการใช้กำลังจากภาครัฐเข้ารื้อสิ่งก่อสร้างในชุมชน (Herzfeld, 2016)

แม้ในงานของเพมเบอร์ตันและวิกเกอร์ส จะมีการกล่าวถึงประเด็นเรื่องการทำให้เมืองกลายเป็นสถานที่จัดแสดงหรือสร้างภาพลักษณ์ของความเจริญที่ชาวตะวันตกได้ “พัฒนา” ให้แก่ดินแดนตะวันออกไกลอยู่บ้าง แต่งานของมาเวนแบร์กและเฮอร์ชเฟลด์ซึ่งได้ยกมากล่าวในข้างต้นนี้ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าการสร้างเมืองสมัยใหม่โดยเฉพาะกรณีของเมืองหลวงนั้น แฝงไว้ทั้งเจตนาของผู้สร้างที่หมายจะยกระดับภาพลักษณ์แห่งความทันสมัย ในขณะที่เดียวกันก็แฝงไว้ซึ่งหน้าที่ของตัวเมืองหลวงเองซึ่งได้กลายเป็นภาพแทนของดินแดนทั้งระบบและมีไว้สำแดงให้แก่ผู้มาเยือนจากต่างแดนให้ได้รับชม นอกจากนี้ งานของเฮอร์ชเฟลด์ยังช่วยให้เตือนให้พินิจพิเคราะห์การพัฒนาของเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างระมัดระวังว่า ในขณะที่กระแสการพัฒนาเมืองสมัยใหม่นำเมืองหลวงแห่งใดแห่งหนึ่งไปสู่ความก้าวหน้าและความเจริญ พื้นที่เล็กๆ หรือปัญหาเล็กๆ ยังถูกละเลยทิ้งไว้อยู่เบื้องหลังซึ่งสามารถกลุกลามเป็นปัญหาสังคมในเวลาต่อมาได้ในที่สุด ลักษณะที่กล่าวมาสื่อแสดงถึงความเฝ้าหวง ขรุขระ และมีลักษณะจำเพาะของภาวะสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี

สำหรับกรณีของไทย นอกจากประเด็นเมืองหลวงเช่นกรุงเทพฯ ถูกลมองว่าเป็นมหานครที่มีปมปัญหาเชิงประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวพันกับการพัฒนาและความขัดแย้งในเขตเมืองดังที่ได้อภิปรายมาแล้วในข้างต้นนั้น ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์ ผู้เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ไทย ก็ได้กล่าวถึงการพัฒนาของเมืองสมัยใหม่ของไทยในอีกแง่มุมหนึ่งไว้ในงานของตนเช่นกัน หนังสือของภิญญพันธ์ที่มีชื่อว่า *ประวัติศาสตร์แห่งการเดินทางและภูมิศาสตร์การเมืองในรอบศตวรรษ: ว่าด้วยการท่องเที่ยวในฐานะมรดกแห่งการสร้างชาติของประเทศไทย จากรัฐจารีต สงครามเวียดนาม สู่รัฐประหาร 2549 (On Tourism)* ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ ที่นอกจากจะเกี่ยวพันกับความเป็นมาของการท่องเที่ยวไทยแล้วนั้น ยังมีส่วนสำคัญในการเคลื่อนย้ายแรงงานของรัฐสยาม/ไทย การแผ่ขยายอำนาจของรัฐบาล การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการรักษาความมั่นคงในบริบทนานาชาติอีกด้วย (ภิญญพันธ์, 2563)

มุมมองของภิญญพันธ์ในงานชิ้นนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับงาน *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony* ของมราเล็ก กล่าวคือ ในขณะที่มราเล็กกำลังมองดูเจ้าอาณานิคมชาวตะวันตกและชนพื้นเมืองในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ขยายขอบเขตการรับรู้ จินตภาพและอำนาจการควบคุมผ่านการสถาปนาระบบพื้นฐานต่าง ๆ ของเมืองสมัยใหม่ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ภิญญพันธ์เองก็กำลังมองดูชนชั้นนำไทยทำความรู้จักและทำความคุ้นเคยดินแดนของตนเอง ผ่านการจัดวางระบบรางรถไฟ การจัดตั้งบ้านพักตากอากาศ ไปจนถึงการสร้างบริษัทและ

ระบบขนส่งด้วยจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ จนทำให้บรรดาแดนเถื่อนในพงไพร ที่ครั้งหนึ่งในสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ถูกมองว่าเป็นดินแดนที่น่าขยายตาจะเข้าใกล้ ให้กลายเป็นแดนไทยทั่วหล้าที่ควรค่าแก่การพักผ่อนเปลี่ยนอากาศ ซึ่งมุมมองใหม่ก็สืบทอดมาตั้งแต่ปลายคริสต์วรรษที่ 19 จวบจนมาถึงยุคปัจจุบัน สาเหตุที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตและเรียกมุมมองที่มีต่อรัฐไทยว่าแดนไทยทั่วหล้า เนื่องจากในงานของภิญญพันธ์นั้น นอกจากจะมีการนำเสนอแง่มุมของผู้ปกครองที่ใช้ระบบเมืองสมัยใหม่และการท่องเที่ยวในการขยายอำนาจและรักษาความมั่นคงของรัฐแล้ว พัฒนาการด้านการท่องเที่ยวไทยที่ขยายตัวขึ้นก็ทำให้ประชาชนเดินทางไปยังดินแดนอื่นในรัฐไทยได้คล่องตัวมากยิ่งขึ้น อีกทั้งตั้งแต่รัฐไทยผ่านการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แล้ว รัฐบาลกรุงเทพฯ ที่เป็นฝ่ายบริหารส่วนกลางก็พยายามที่จะผลักดันให้เกิดการรับรู้ข้ามภูมิภาคเกิดขึ้นผ่านการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุ กิจกรรม และสื่อสิ่งพิมพ์จนก่อให้เกิดสำนึกการเป็นชนกลุ่มเดียวกันภายใต้การบริหารของรัฐบาลไทยในที่สุด

ในกรณีของเมืองสมัยใหม่ในมาเลเซีย ภาวะการขยายตัวของเมืองสมัยใหม่กลับก่อให้เกิดความขัดแย้งที่ซับซ้อนกันระหว่างฝ่ายต่างๆ ในสังคม หนังสือที่ชื่อว่า *Modern Dreams: An Inquiry into Power, Cultural Production, and the Cityscape in Contemporary Urban Penang, Malaysia* ซึ่งเขียนโดย ง่อเบงหลัน (Goh Beng Lan/โก๊ะเบงลานในสำเนียงมลายู; อุ๋หมิงหลานในสำเนียงจีนกลาง; ง่อเบงหลันในสำเนียงฮกเกี้ยน; และโหวงเม่งลั้งในสำเนียงแต้จิ๋ว) ผู้เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ได้ศึกษาปัญหาดังกล่าวโดยยกกรณีการเกิดขึ้นของเมืองสมัยใหม่ในรัฐปีนังช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ถึง 1990 โดยคุณง่อได้แสดงให้เห็นว่า ณ จุดเล็กๆ ของสังคมมาเลเซียที่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบริษัทรับเหมาร้างคอนโดมิเนียมและโบสถ์คาทอลิกในเขตกัมปุงเซอรานีที่เป็นเจ้าที่ดินฝ่ายหนึ่ง กับชาวบ้านชนชั้นล่างในชุมชนกัมปุงเซอรานีที่เป็นผู้เช่าที่ดินอีกฝ่ายหนึ่ง โดยมีสมาคมชาวยุโรปเซียปีนังเข้าเป็นผู้ไกล่เกลี่ยนั้น ทั้งสะท้อนและเกี่ยวพันกับความทะเยอทะยานของรัฐบาลมาเลเซียในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ที่ต้องการนำพาประเทศเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่อันรุ่งโรจน์ (Goh, 2002)

อย่างไรก็ตาม ภาวะสมัยใหม่อันรุ่งโรจน์ในฝันของรัฐบาลมาเลเซียนั้นมีเงื่อนไขและข้อจำกัดที่เฉพาะตัว เนื่องจากในด้านหนึ่ง รัฐบาลมาเลเซียพยายามผลักดันการขยายพื้นที่เมืองสมัยใหม่รวมถึงการสร้างคอนโดมิเนียมเพื่อรองรับวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลดังกล่าวก็พยายามผลักดันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในสังคมมาเลเซียนั้น วัฒนธรรมในสังคมมิได้จำกัดแค่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวหากแต่มีอยู่อย่างหลากหลายอันและถูกจำแนก แบ่งแยก และแจกแจงอย่างชัดเจนอันเป็นผลจากการสร้างสำนึกเรื่องเชื้อชาติในยุคอาณานิคม จึงเห็นได้ว่าฝันที่จะสร้างความเป็นสมัยใหม่ของรัฐบาลมาเลเซียก็แฝงไว้ซึ่งการรักษาอัตลักษณ์พื้นเมือง แต่ฝันดังกล่าวก็มี

ข้อจำกัดอีก คือ กลุ่มวัฒนธรรมที่รัฐบาลจะพึงใจให้การสนับสนุนนั้นจำเป็นที่จะต้องยึดโยงตัวเองเข้ากับวัฒนธรรมของชาวมลายูอันเป็นชาติพันธุ์หลักในมาเลเซีย

ด้วยเงื่อนไขของสังคมมาเลเซียที่กล่าวว่าเป็นสังคมที่รัฐกุมอำนาจการจัดการไว้สูง ทำให้เมื่อรัฐบาลมาเลเซียขับเคลื่อนแผนนโยบายการขยายเมืองเพื่อมุ่งสู่สังคมสมัยใหม่ตามที่ดินใฝ่ฝันองคาพยพต่างๆ ในสังคมพลันก็หันเข้าหารัฐกันแทบจะพร้อมเพรียง กลุ่มทุนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการรับเหมาสร้างคอนโดมิเนียมต้องแข่งขันกันวิ่งเต้นเพื่อให้รัฐบาลสนับสนุนกิจการรับเหมาของตน นอกจากการมีสายสัมพันธ์กับคนในภาครัฐแล้ว อีกหน้าไฟหนึ่งที่กลุ่มทุนเหล่านี้ใช้คือประเด็นเรื่องวัฒนธรรม หากมิใช่ความพยายามที่จะทำให้ออนโดมิเนียมตนมีสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นเมืองหรือวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งด้วยตนเอง กลุ่มทุนเหล่านี้ก็ต้องแย่งกันจับมือกับองค์กรทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่สังคมกระแสหลักและภาครัฐในขณะนั้นยอมรับ

การวิ่งเต้นของกลุ่มทุนเพื่อหาความร่วมมือจากองค์กรทางวัฒนธรรมในเงื่อนไขที่สังคมและภาครัฐเห็นดีเห็นงามกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเมืองสมัยใหม่ ทำให้บริษัทรับเหมาสร้างคอนโดมิเนียมสามารถดึงสมาคมนูเรเซียปีนังมาเป็นพวกได้ โดยสมาคมดังกล่าวเป็นการรวมตัวของชาวมลายูเชื้อสายนูเรเซีย และประกาศว่าตนนั้นคือตัวแทนของชาวนูเรเซียในปีนัง เมื่อรัฐบาลสนับสนุนการขยายตัวของเมืองสมัยใหม่ สมาคมก็เข้าสนับสนุนการสร้างคอนโดมิเนียมเช่นกันพร้อมทั้งยื่นข้อเสนอว่า อาจจะมีการทุบทำลายบ้านเรือนของผู้เช่า แต่ต้องรักษาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ ด้านโบสถ์คาทอลิกผู้เป็นเจ้าของที่ดินนั้น แม้แต่เดิมจะเอื้อเพื่อให้ชาวบ้านที่มีรายน้อยเช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัย แต่เมื่อรัฐบาลผลักดันการขยายเมืองสมัยใหม่ อีกทั้งชุมชนใกล้เคียงก็มีคอนโดมิเนียมตระหง่านกันเต็มไปหมด พร้อมทั้งปัจจัยทางวัฒนธรรมที่กลุ่มความเชื่อคริสตศาสนิกายคาทอลิกเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยและไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายมุสลิมในสังคมมาเลเซีย จึงทำให้ต้องยอมให้บริษัทรับเหมาเข้ามาสร้างคอนโดมิเนียมในที่สุด

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็นการที่ชาวบ้านในชุมชนกัมปุงเซอรานีที่เช่าที่ดินจากโบสถ์คาทอลิกต้องถูกไล่ที่ไปอยู่ที่อื่น ในความขัดแย้งดังกล่าว ชาวบ้านในชุมชนพยายามต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการอยู่อาศัยหรือสิทธิที่จะได้รับการชดเชยอย่างเหมาะสม เช่น ที่อยู่ใหม่ ความพยายามต่อสู้ของชาวบ้านกระทำการผ่านการอ้างระยะเวลาที่บรรพบุรุษของตนอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว การอ้างถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและโบสถ์ในช่วงเวลาที่ผ่านไป หรือการอ้างถึงเจตนารมณ์ของผู้บริจาคที่ดินให้กับโบสถ์ว่ามีไว้ให้คนยากไร้ได้อยู่อาศัย กระนั้น เครื่องมือที่ชาวบ้านเหล่านี้ใช้ต่อสู้กับการไล่ที่นั้นไม่เป็นผล พวกเขาไม่มีเส้นสายที่แข็งแกร่งกับคนภายในภาครัฐ พวกเขาไม่สามารถต่อสู้กับกระบวนการทางกฎหมายที่ฝ่ายโบสถ์เจ้าที่ดินและบริษัทรับเหมาใช้ อีกทั้งในด้านของวัฒนธรรม พวกเขาไม่สามารถส่งเสียงเรียกร้องให้ดังไปถึงรัฐบาลหรือสังคมภายนอกได้ เพราะประการแรก แม้ชาวกัมปุงเซอรานีจะเป็นชาวนูเรเซียซึ่งเป็นชาติพันธุ์หนึ่งในมาเลเซีย กระนั้นพวกเขาก็แทบไม่มีจุด

ร่วมกับชาติพันธุ์หลักเช่นชาวมลายู อันทำให้รัฐบาลไม่ได้สนใจพวกเขามากนัก ส่วนประการที่สองนั้น กระบอบกึ่งสังคมนิยมของพวกเขาซึ่งก็คือสมาคมนิยมชาตินิยมที่เห็นด้วยกับการสร้างคอนโดมิเนียมตามแผนของรัฐบาล โดยประธานสมาคมดังกล่าวถึงกับห้ามปรามไม่ให้โฆษกของชุมชนเรียกร้องสิ่งใดอีกเพียงเพราะโฆษกผู้นั้นมีชาติกำเนิดจากชาวอินเดีย ไม่ใช่ชาวยุโรป

จะเห็นได้ว่า การขยายตัวของเมืองสมัยใหม่ในสังคมมาเลเซียอันมีรัฐปีนังช่วงคริสต์ศตวรรษ 1980 ถึง 1990 เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ มิได้มีเพียงประเด็นของการเกิดขึ้นของสิ่งก่อสร้างเช่น คอนโดมิเนียม หากแต่ยังสัมพันธ์กับวาทกรรมเรื่องเชื้อชาติและชาติพันธุ์ที่สังคมรับมาจากกฤษฎีกา นิคม สัมพันธ์กับเงื่อนไขที่รัฐใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรตามกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มเศรษฐกิจในสังคม และสัมพันธ์กับการเมืองภายในของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้การแบ่งบานของเมืองสมัยใหม่ในสังคมมาเลเซียยุคเอกราชมีด้านกลับของความก้าวหน้าที่รัฐบาลมาเลเซียใฝ่ฝัน ด้านกลับดังกล่าวคือ เมืองสมัยใหม่ของมาเลเซียได้การเบียดขับคนชนชั้นล่างที่ไม่มีทรัพยากรมากพอที่จะต่อรองในทางเศรษฐกิจและไม่ที่เส้นสายเข้มแข็งพอที่จะต่อรองทางการเมือง กรณีเช่นนี้คล้ายคลึงกับงานของไมเคิล เฮอร์ซเฟลด์ที่ศึกษาชุมชนบ้อมมหากาฬ อย่างไรก็ตาม ด้านกลับอีกประการหนึ่งของความก้าวหน้าในเมืองสมัยใหม่ของมาเลเซียคือ ในขณะที่รัฐบาลมาเลเซียสนับสนุนสังคมสมัยใหม่แบบ พหุวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากการพัฒนาเมืองคือ ชาติพันธุ์ที่ไม่อาจอ้างความสำคัญของตนให้เข้ากับวาระหรือตัวตนของชาติพันธุ์หลักอย่างชาวมลายูได้ จะถูกเบียดขับออกไปจากการพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่

กระนั้น แม้ว่าอิทธิพลของระบอบอาณานิคมที่มีต่อเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้น สามารถพบเห็นได้อย่างชัดเจนในงานทั้งหมดที่กล่าวมา อย่างไรก็ตาม เมื่อเรากลับไปทางงานวิชาการที่บุกเบิกการศึกษาเมืองสมัยใหม่ในภูมิภาคดังกล่าวคือ *Bandung in the Early Revolution 1945-1946: A Study in the Social History of the Indonesian Revolution* (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1964) ของจอห์น อาร์. ดับเบิลยู. สเมล (John R. W. Smail) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์สังคมจากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์นั้น เรากลับพบว่า ณ ต้นทางแห่งการศึกษาเมืองสมัยใหม่ในดินแดนแห่งนี้ ภาพของเจ้าอาณานิคมและพลวัตของเมืองได้รับการพิจารณาด้วยมุมมองอันพิสดาร น่าสนใจ และต่างจากงานรุ่นหลังที่กล่าวมาทั้งหมด

ความน่าพิสมัยที่ผู้เขียนกล่าวไปในข้างต้นมาจากการที่สเมลเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ในช่วงต้นของการปลดแอกอินโดนีเซีย (ค.ศ. 1945-1946) โดยมุ่งเน้นไปที่กรณีของเมืองบันดุง แน่ละ หากอธิบายช่วงเวลาดังกล่าวด้วยมุมมองจากจากรัฐหรือคำอธิบายในระดับชาติ คู่ขัดแย้งในช่วงเวลาดังกล่าวย่อมหมายถึงฝ่ายพื้นฟูอาณานิคมกับฝ่ายชาตินิยม แต่เมื่อสเมลดำดิ่งลึกลงไปถึงประวัติศาสตร์ที่เน้นบันดุงเป็นศูนย์กลาง เขากลับแสดงให้เห็นถึงมิติที่หลากหลายมากขึ้น ในความขัดแย้งครั้งนี้ ทั้งฝ่ายผู้เล่นจากภายนอกอินโดนีเซีย และฝ่ายชาวพื้นเมือง โดยดัดตั้งผู้เป็นเจ้าของ

อาณานิคมเก่าไม่ได้มีบทบาทมากมายนักในช่วงเวลานั้น ส่วนญี่ปุ่นก็เป็นดั่งนกปีกหักที่ได้แต่มองบันดุงที่กำลังถูกปฏิวัติโดยชาวพื้นเมืองที่ตนเคยให้การฝึกฝนมา การช่วงชิงอำนาจระหว่างฝ่ายพื้นฟูอาณานิคมและฝ่ายชาตินิยมนั้นมีอยู่แน่ แต่เป็นความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองที่เป็นขุนนางอาณานิคมกับกลุ่มชาตินิยมหัวรุนแรงที่ต้องการเปลี่ยนโครงสร้างสังคมของอินโดนีเซียให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลประชามหาชนชาวอินโดนีเซียอย่างเสมอหน้า นอกจากนี้ ยังมีตัวแสดงที่ซับซ้อนมากขึ้นไปอีกในหมู่นักชาตินิยม เช่น ขบวนการทางศาสนาอิสลาม ขบวนการชาตินิยมที่ก่อตัวจากกลุ่มนักเลง และนักชาตินิยมสายประนีประนอม ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ของบันดุงในช่วงต้นของการปฏิวัติในทัศนะของสมเลทที่เราได้เห็น จึงเป็นการขับเคี่ยวและประหัตประหารกันของชนพื้นเมืองที่มีอุดมการณ์ต่างกันเสียมากกว่า (Smail, 2009)

ขณะนี้แล้ว เราควรเลิกสนใจอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมเมื่อศึกษาเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่เช่นนั้นหรือไม่? ผู้เขียนไม่เห็นด้วยเช่นนั้น และไม่คิดว่าสมเลทจะมีความเห็นที่สับสนเช่นนั้น ทว่าในประเด็นที่ว่าเขามีมุมมองเช่นไรต่อประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ผู้เขียนจะขอยกไว้กล่าวโดยละเอียดในบทที่ 3 แต่สำหรับคำถามว่าด้วยอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมที่เกริ่นไว้ในต้นย่อหน้านั้น ผู้เขียนเห็นว่าเกณฑ์ที่จะตัดสินคำตอบอันเหมาะสมสมควรจะมาจากการพิจารณาถึงบทบาทของเจ้าอาณานิคมที่มีต่อพื้นที่และเวลาที่เราสสนใจ แม้สมเลทจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์อันมีเมืองและชนพื้นเมืองเป็นศูนย์กลาง กระนั้น เขาก็ยังกล่าวถึงบทบาทของขุนนางอาณานิคมในฐานะผลผลิตจากระบบอาณานิคม กองกำลังของอังกฤษในฐานะพันธมิตรของอาณานิคม รวมไปถึงกองกำลังของญี่ปุ่นที่เข้ามาเสริมเขี้ยวเล็บให้ฝ่ายชาตินิยม สมเลทจึงไม่ได้ห้ามเราในการที่จะให้ความสำคัญแก่เจ้าอาณานิคมในทางกลับกัน เขากลับช่วยชี้แนะให้เราพิจารณาอาณานิคมอย่างละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้น และชวนให้ตั้งคำถามว่าภายใต้กระบวนการสร้างภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมของนครไซ่ง่อนนั้น มีขุนนางอาณานิคมเข้าไปมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด

ส่วนงานในกลุ่มที่ให้ความสำคัญอย่างชัดเจนต่อภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคม ผู้เขียนสรุปภาพรวมได้ว่า ในขณะที่เราเสกชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเมืองสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการหยั่งรากความเป็นสมัยใหม่ในโลกอาณานิคม เพมเบอร์ตันและวิกเกอร์สก็เข้ามายืนยันถึงบทบาทของการตีกรอบชาวพื้นเมืองโดยเจ้าอาณานิคมที่ส่งผลต่อการก่อรูปอัตลักษณ์ของชาวพื้นเมืองเองในเวลาต่อมา ด้านคูห์นก็วิจัยห้วง-หวงก็ช่วยขยายมุมมองเพิ่มเติมว่า ไม่ว่าจะเรียกการสร้างเมืองสมัยใหม่และชุมชนเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าการตีกรอบหรือการจัดวางความเป็นสมัยใหม่ ลักษณะสังคมเมืองที่ตกทอดมาจากยุคอาณานิคมก็สามารถสร้างปัญหาให้แก่รัฐบาลของรัฐเอกราชได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่งานข้างต้นกำลังจ้องมองเมืองสมัยใหม่ในฐานะมรดกอาณานิคม มาวเซนแบร์กก็ได้ชี้ให้เห็นเงื่อนไขและหน้าที่ของเมืองสมัยใหม่ในอาณานิคมว่า เมืองดังกล่าวเป็นดังฉากหน้าประจำอาณานิคม ที่มีไว้เพื่อจัดแสดงความเจริญและความสูงส่งของเจ้าอาณานิคมเอง โดย

เซอร์ซเฟลต์ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่าภายใต้ความพยายามที่จะจัดแสดงความจริงของดินแดนผ่านการพัฒนาเมืองหลวงนั้น ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาก็ได้เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองหลวงเองและจะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่กับรัฐในเวลาต่อมา ส่วนภิญญพันธ์เองก็ได้แสดงให้เห็นว่าในขณะที่เมืองหลวงของสยาม/ไทยกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ด้วยความปรารถนาที่จะเป็นผู้มีอารยธรรมนั้น ระบบเมืองสมัยใหม่ก็ได้ถูกจัดวางและขยายไปทั่วทั้งราชอาณาจักรเพื่อเป็นการขยายอำนาจการควบคุมของผู้ปกครอง ในขณะที่เดียวกัน ระบบเมืองสมัยใหม่ก็ได้ช่วยอำนวยความสะดวกให้การท่องเที่ยวทั่วประเทศคล่องตัวมากยิ่งขึ้น จนทำให้จินตภาพว่า ภาคไหนๆ ก็คนไทยเหมือนกัน อันเกิดจากการรับรู้ข้ามภาคข้ามจังหวัดนั้นชัดเจนขึ้นมาในที่สุด อย่างไรก็ตาม การแผ่ขยายของเมืองสมัยใหม่กลับทำให้ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่มาเลเซียยุคเอกราชรับมาจากอาณาจักรมลายูมากขึ้นดังที่ได้อธิบายให้เห็นในงานของเธอว่า มีกลุ่มคนถูกเปื้อนขับออกจากกระบวนการการสร้างเมืองสมัยใหม่เพราะไม่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมในสายตาของภาครัฐ ภาคเอกชน และสังคมกระแสหลักในขณะนั้น

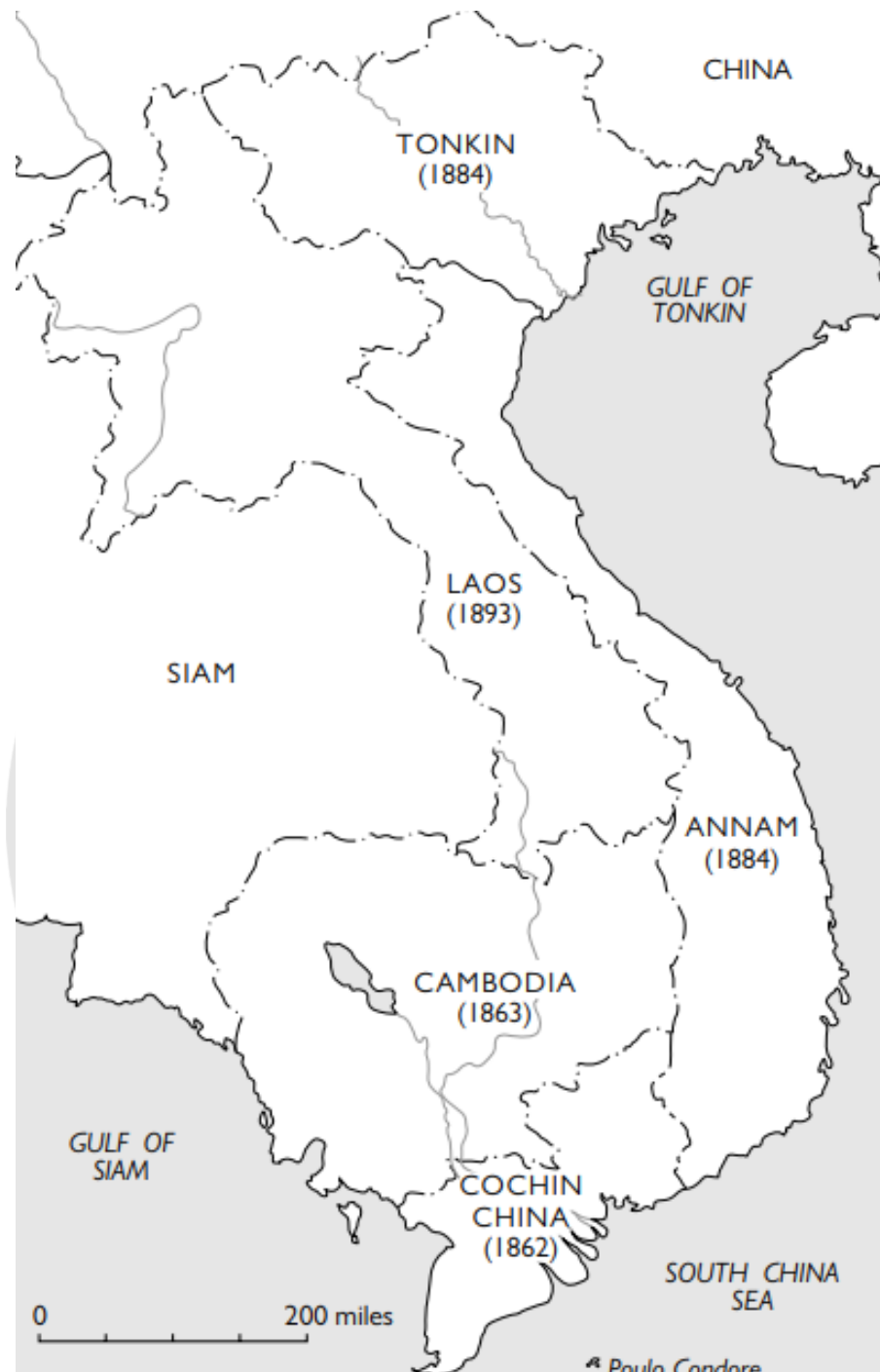
ทั้งนี้ การทบทวนกลุ่มงานถกเถียงเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น จึงช่วยให้ผู้วิจัยพบเห็นแง่มุมต่างๆ ที่เหล่านักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และสาขาอื่นๆ ในสังคมศาสตร์ได้พิจารณาเมืองสมัยใหม่ในภูมิภาคแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็น การมองเมืองสมัยใหม่ในฐานะสถานที่และระบบโครงสร้างที่สืบทอดมรดกจากอาณาจักรมลายู ภาพแทนดินแดนที่เจ้าอาณาจักรใช้อวดอ้างความเจริญของตน ระบบที่อำนาจส่วนกลางใช้เพื่อขยายขอบเขตอำนาจของตน การทบทวนเอกสารในกลุ่มนี้ยังได้ช่วยเตือนผู้เขียนว่า สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามอย่างยิ่งยังคงเป็นบทบาทของมหาอำนาจตะวันตกและมรดกอาณาจักรที่พวกเขาสร้างและส่งต่อให้แก่คนพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม แม้จะอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระนั้น กรณีศึกษาจากเมืองต่างๆ ในงานเหล่านี้มีบริบทและเงื่อนไขที่ ยังคงแตกต่างไปจากนครไซ่ง่อน กล่าวคือ บาห์ลี ชาว มะนิลา สิงคโปร์ และอากรวมถึงกัมปงเซอรานีในปีนั้นเป็นเมืองที่อยู่ในชุมชนภาคพื้นสมุทร ในขณะที่นครไซ่ง่อนนั้นคือส่วนขยายของอำนาจภาคพื้นทวีปที่กรุงเทพฯ

ส่วนกรุงเทพมหานครนั้น แม้เมืองดังกล่าวจะอยู่ในส่วนภาคพื้นทวีปเช่นเดียวกับนครไซ่ง่อน แต่ก็มีปุมหลังสมัยจารีตและทิศทางการพัฒนาสมัยอาณาจักรที่แตกต่างไปจากเมืองที่ผู้เขียนกำลังศึกษา โดยในขณะที่กรุงเทพมหานครคือเมืองที่มีปุมหลังเป็นที่ประทับของกษัตริย์ฮินดู-พุทธและไม่อยู่ในการปกครองแบบอาณาจักรทางตรง นครไซ่ง่อนคือเมืองที่ผสมผสานวัฒนธรรมต่างๆ โดยมีทั้งวัฒนธรรมขงจื้อ วัฒนธรรมของชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ และขบวนการผู้มีบุญเป็นแกนสำคัญ อีกทั้งยังปะทะกับอำนาจอาณาจักรโดยตรง หากเมื่อกล่าวในแง่ของระบอบอาณาจักร นครไซ่ง่อนก็แตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในงานกลุ่มนี้ตรงที่เมืองแห่งนี้อยู่ใต้แผนการพิชิตอินโดจีนของฝรั่งเศส ในขณะที่เมืองอื่นๆ นั้นอยู่ใต้อาณาจักรอาณาจักรของอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ สเปน และสหรัฐ อันเป็นจุดมุ่งหมายในการพิชิตโพ้นทะเลรวมถึงวิธีการบริหารที่ต่างออกไป ดังนั้น แม้งานกลุ่มนี้จะสามารถเผยให้เห็นแง่มุม

อันลึกซึ้งและเฉพาะตัวของเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงยืนยันความสำคัญของสมัยอาณานิคมในฐานะจุดเปลี่ยนสำคัญของประวัติศาสตร์เมืองเหล่านี้ กระนั้น ข้อจำกัดของงานกลุ่มนี้ก็ยังคงอยู่ที่การไม่สามารถอธิบายพัฒนาการของนครไซ่ง่อนเป็นการเฉพาะได้

กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวียดนาม

ในการศึกษาประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนในฐานะเมืองที่มีพัฒนาการอันเฉพาะตัวนั้น นอกจากการทบทวนกลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนพบว่าจำเป็นที่จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนสมัยใหม่แยกออกมาเป็นการเฉพาะแล้ว งานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวียดนามก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องได้รับการสำรวจก่อนการทบทวนงานที่ศึกษานครไซ่ง่อนโดยตรง เพราะในระดับภาพรวม มุมมองเกี่ยวกับของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวียดนามนั้นจะช่วยแยกนครไซ่ง่อนออกจากประวัติศาสตร์ชาติของเวียดนามที่ถูกทำให้มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อทำให้นครไซ่ง่อนสามารถได้รับการพิจารณาอย่างเป็นเฉพาะตัวมากขึ้น และในระดับที่ลึกลงไป วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ต้องการหาที่ทางในการจัดวางนครไซ่ง่อนลงบนกรอบคิดความเป็นท้องถิ่นที่เหมาะสมกับเมืองดังกล่าว กล่าวคือ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเวียดนามนั้นมีได้เป็นหนึ่งเดียวกันหรือมีบูรณภาพอย่างสมบูรณ์กันในทุกพื้นที่ โดยในดินแดนทั้งหมดของเวียดนามในปัจจุบันนั้นจะมีกลุ่มก้อนของพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และลักษณะอันจำเพาะที่แตกต่างกันไป จนแม้แต่ในงานว่าด้วยการลุกฮือต่อต้านฝรั่งเศสของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนในปี ค.ศ. 1940 ของสุด จอนเจดสิน เรื่อง “The Indochinese Communist Party and the Nam Ky Uprising in Cochin China, November–December 1940” ซึ่งคล้าย จะเป็นการอธิบายพัฒนาการของเอกราชเวียดนามนั้นก็ยิ่งแสดงให้เห็นร่องรอยของท้องถิ่นอันแตกต่างกันระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์สาขาเหนือกับพรรคคอมมิวนิสต์สาขาใต้ (Sud, 1997) หรือแม้แต่งานที่พยายามศึกษาระบบคุกสมัยใหม่ในอินโดจีนทั่วทั้งภูมิภาคเช่น *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862-1940* ของปีเตอร์ ซิโนแมน (Peter Zinoman) ก็ยังต้องตัดแบ่งดินแดนเวียดนามออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ตงแกงญู อานนาม และโคชินจีน พร้อมทั้งจำแนกให้เห็นว่ากฎหมายและระเบียบการปกครองของดินแดนทั้งสามนั้นต่างกันอย่างไร (Zinoman, 2001)

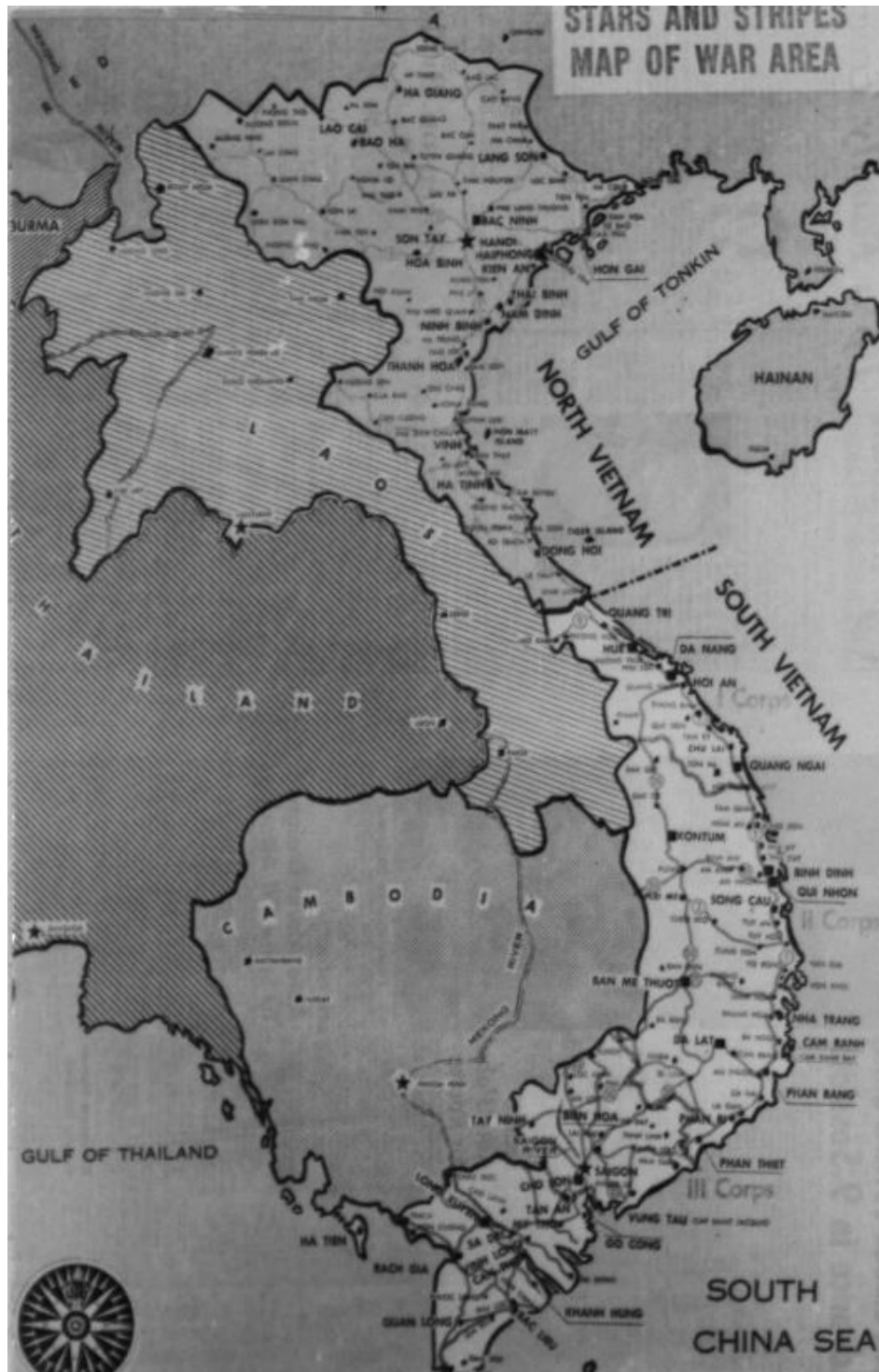

ภาพ 1 การแบ่งท้องถิ่นเวียดนามแบบอาณานิคม

ที่มา: Zinoman, 2001, p. x

อย่างไรก็ตาม การจำแนกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวียดนามนั้นส่วนใหญ่มักติดอยู่ในกรอบการแบ่งเป็นดินแดนเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเหนือกับส่วนใต้ โดยในบทความ “Regional Inequality and Regionalism in Vietnam and China” นั้น ผู้เขียนคือเมลานี แบเรสฟอร์ด (Melanie Beresford) และบรูซ แมคฟาแลนด์ (Bruce McFaland) ได้จำแนกเวียดนามออกเป็นเหนือ-ใต้เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม โดยทั้งคู่ได้อธิบายว่า พื้นที่ทางตอนเหนือของเวียดนามมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่โน้มเอียงไปทางสังคมนิยม ในขณะที่พื้นที่ทางตอนใต้ของดินแดนดังกล่าวนี้มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่ใกล้ชิดกับระบบทุนนิยมมากกว่า (Beresford and McFaland, 1995) อย่างไรก็ตาม การแบ่งเหนือ-ใต้ในดินแดนเวียดนามของแบเรสฟอร์ดและแมคฟาแลนด์นั้นอาจไม่ได้แบ่งตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เฉพาะตัวของเวียดนามมากเท่ากับการอิงตามมุมมองที่ตกทอดมาจากช่วงสงครามเย็นจากการแบ่งเวียดนามออกเป็นคู่ปฏิปักษ์ระหว่างฝ่ายสังคมนิยม (เวียดนามเหนือ) กับฝ่ายเสรีนิยม (เวียดนามใต้) โดยแม้การแบ่งดังกล่าวพอจะแยกนครไซ่ง่อนออกจากประวัติศาสตร์เวียดนามกระแสหลักที่มีลุ่มแม่น้ำแดงเป็นศูนย์กลางได้บ้าง แต่การแบ่งเช่นนี้ก็ทำได้เพียงเข้าใจนครไซ่ง่อนในบางแง่มุมและจำกัดเวลาเพียงช่วงสงครามเย็นเท่านั้น

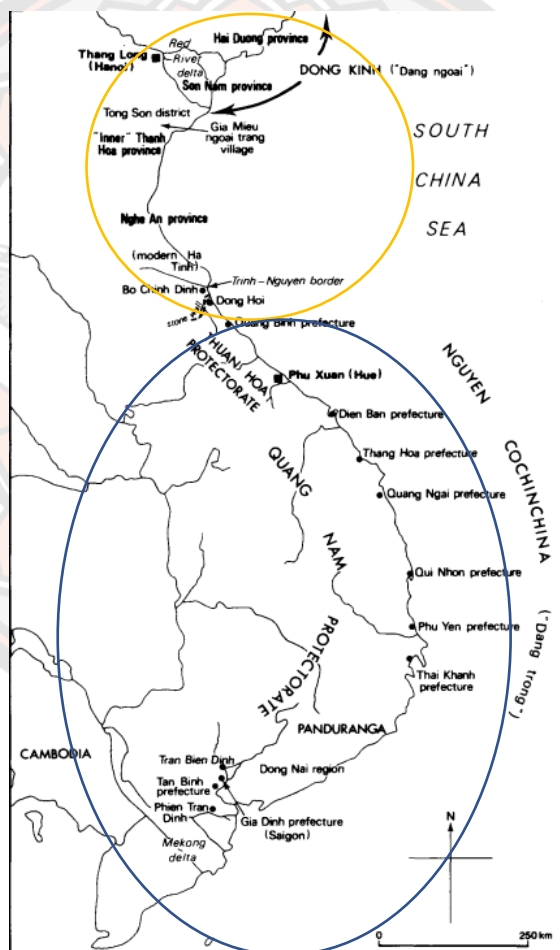

ภาพ 2 การแบ่งท้องถิ่นเวียดนามแบบเหนือ-ใต้ด้วยมุมมองแบบสงครามเย็น

ที่มา <https://catalog.archives.gov/id/26395345>

ในปี ค.ศ. 1998 สามปีหลังจากที่แบเรสพอร์ดและแมคฟาแลนด์ตีพิมพ์บทความข้างต้น โนลา คูก (Nola Cooke) ได้พยายามอธิบายพัฒนาการท้องถิ่นในเวียดนามผ่านบทความ “Regionalism and the Nature of Nguyen Rule in Seventeenth-Century Dang Trong (Cochinchina)” ว่า เวียดนามสามารถแบ่งเป็นเหนือกับใต้ได้ผ่านมุมมองของชาวพื้นเมืองที่เรียกดินแดนสองส่วนว่า ต่างหว่าย (Đàng Ngoài: ฝั่งนอก) ทางตอนเหนือซึ่งเป็นพื้นที่เดียวกับลุ่มแม่น้ำแดง และต่างจวงม์ (Đàng Trong: ฝั่งใน) ทางตอนใต้ โดยในพื้นที่ทั้งในส่วนของต่างจวงม์นั้นก็ยังสามารแบ่งดินแดนแยกย่อยไปอีกเป็นแห่ง (Thanh-Nghê) ซึ่งเป็นพื้นที่ภาคกลางตอนบนของดินแดนเวียดนามในปัจจุบัน และเถวีนกว่าง (Thuận-Quảng) ซึ่งเป็นพื้นที่ภาคกลางตอนล่าง (Cooke, 1998)

ภาพ 3 การแบ่งท้องถิ่นเวียดนามแบบเหนือ-ใต้ด้วยมุมมองของชาวเวียดนาม
วงกลมด้านบนคือต่างจวงม์ และวงกลมด้านล่างคือต่างหว่าย

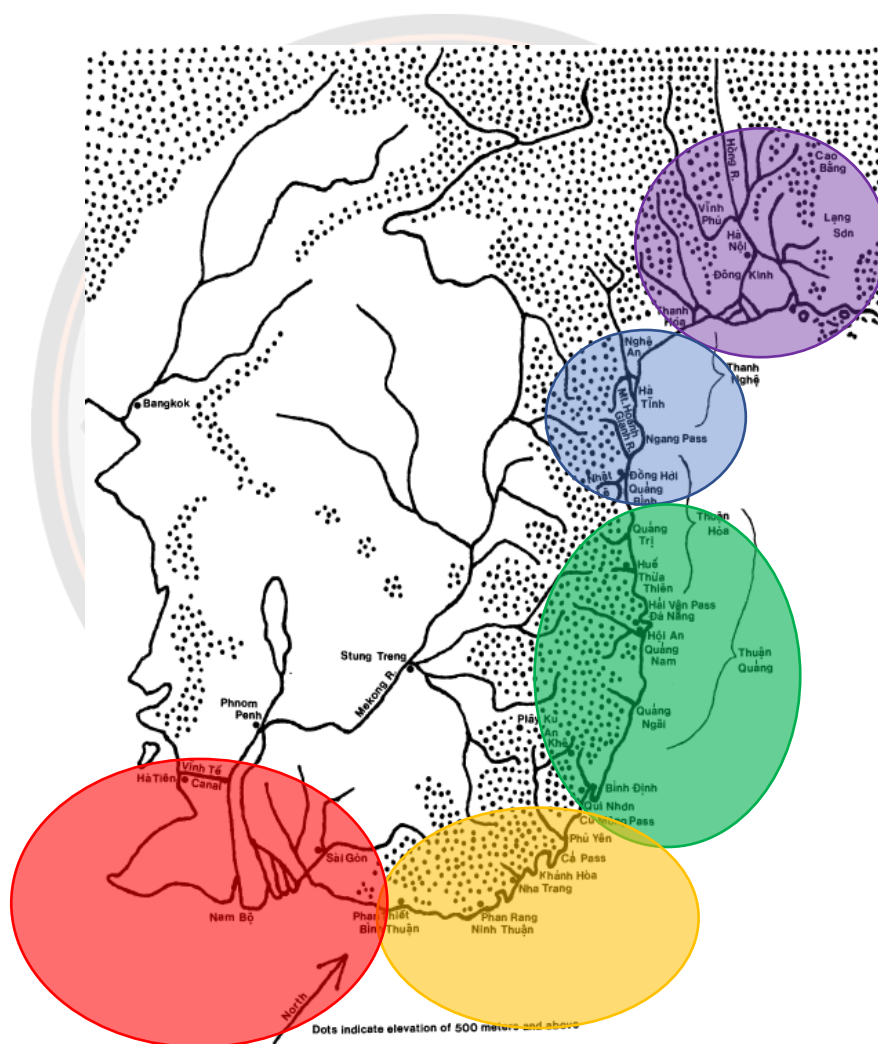
ที่มา: Cooke, 1998, p. 124

ทั้งนี้ คุณได้อธิบายว่า การแบ่งต่างจอมและต่างห่วยในฐานะท้องถิ่นของเวียดนามนั้นเกิดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 จากการแยกชั่วอำนาจกันระหว่างเสนาบดีสกุลจิ้งญู่กับเสนาบดีสกุลเหวียนในราชสำนักเล (Lê) แห่งต่ายเหวียด (Đai Viêt) โดยในขณะที่เสนาบดีสกุลจิ้งญู่ยังได้ครองอำนาจหลังราชบัลลังก์ในแถบลุ่มแม่น้ำแดงอันเป็นศูนย์อำนาจของต่ายเหวียดในช่วงเวลาดังกล่าว เสนาบดีสกุลเหวียนรับมือกับความขัดแย้งดังกล่าวด้วยการถอยออกไปตั้งสมกำลังยังดินแดนอันห่างไกลทางใต้ ในช่วงแรกของการแยกออกมาเป็นต่างจอมนั้น กลุ่มสกุลเหวียนทิ้งแม่แต่แห่งงูเหงะ ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลเก่าของตนแล้วถอยลงใต้ไปถึงเถวีนกว้าง จากนั้นก็ค่อยๆ หาโอกาสรุกขึ้นมายังทางเหนือเป็นครั้งคราวพร้อมการประกาศว่าเถวีนกว้างคือมาตุภูมิของตน อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 เถวีนกว้างและต่างจอมที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเพียงอาณาเขตของชาวลุ่มน้ำแดงที่รอเวลาคืนถิ่นก็กลับกลายเป็นมาตุภูมิแห่งใหม่ในสำนึกของพวกเขา (Cooke, 1998)

ในปี ค.ศ. 2013 กรอบคิดที่แยกต่างจอมและต่างห่วยในฐานะท้องถิ่นของเวียดนามนั้นถูกขยายความเพิ่มเติมโดย โคลดิน อัง (Claudine Ang) และเธอได้เสนอไว้ใน “Regionalism in Southern Narratives of Vietnamese History: The Case of the ‘Southern Advance’” [Nam Tién] ว่า นามเตียน (กรีธาลงใต้) ในฐานะชื่อเรียกกระบวนการแยกต่างจอมออกจากต่างห่วยนั้นมีลักษณะเป็นทวิภาวะ กล่าวคือ การอธิบายการแยกตัวของต่างจอมว่าเป็นการกรีธาลงใต้นั้นในทางหนึ่งก็เป็นการเชื่อมโยงชาวเวียดนามในพื้นที่ทางใต้เข้ากับลุ่มแม่น้ำแดงทางตอนเหนือ แต่ในอีกทางหนึ่งการกรีธาลงใต้ที่ทำให้ชาวเวียดนามต้องผนวกตัวเองเข้ากับภูมิศาสตร์ที่เป็นอื่นและกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ก็ทำให้ชาวเวียดนามตอนใต้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเช่นกัน ทั้งนี้ อังได้นำการทบทวนของเรากลับไปสู่การเมืองยุคสงครามเย็นอีกครั้ง เมื่อเธออธิบายว่า ทวิภาวะของนามเตียนในการอธิบายต่างจอม (ใต้) และต่างห่วย (เหนือ) นั้นถูกใช้โดยปัญญาชนในสาธารณรัฐเวียดนามเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของตน พวกเขาใช้นามเตียนในการยืนยันความเป็นเวียดนามที่มีได้ด้อยไปกว่าทางเหนือ แต่ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็ใช้ความเป็นเอกลักษณ์ของเวียดนามใต้ยืนยันการดำรงอยู่ของรัฐตนที่แยกจากอำนาจของกรุงฮานอย (Ang, 2013)

แม้การอธิบายท้องถิ่นเวียดนามจะสามารถหลุดพ้นไปจากกรอบคิดแบบโลกสังคมนิยม-โลกเสรีนิยม และเคลื่อนไปสู่คำอธิบายของชาวพื้นเมืองเช่นกรอบคิดต่างจอม-ต่างห่วยหรือกรอบคตินามเตียน ซึ่งท้ายที่สุดก็นำไปสู่การพิจารณาการเมืองของ 2 เวียดนามสมัยสงครามเย็นด้วยมุมมองแบบพื้นเมือง กระนั้น คีธ ดับเบิลยู. เทย์เลอร์ (Keith W. Taylor) ก็ได้แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการครอบงำท้องถิ่นในเวียดนามด้วยกรอบคิดต่างจอม-ต่างห่วยและนามเตียนไว้ใน “Surface Orientations in Vietnam: Beyond Histories of Nation and Region” ว่าในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเวียดนามนั้น ท้องถิ่นเวียดนามสามารถอธิบายได้ด้วยการแบ่งเป็นต่างห่วยในฐานะจุดเริ่มต้นของชาวเวียดนาม ณ ดินแดนทางเหนือกับต่างจอมในฐานะส่วนขยายของชาวเวียดนามที่

แผ่ลงมาเป็นเส้นตรงทิศทางเดียวสู่ดินแดนทางใต้ เพราะหากพิจารณาจากข้อมูลในเชิงภาษาศาสตร์แล้ว การที่ภาษาเวียดนามสำเนียงเหว (ตอนกลางของเวียดนาม) ใกล้เคียงกับสำเนียงฮานอย (ตอนเหนือของเวียดนาม) มากกว่าสำเนียงแทงญ์ฮัว (ตอนเหนือส่วนล่าง/ตอนกลางส่วนบน) หรือความหลากหลายของอักษรโนม (Chữ Nôm) นั้นแสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของความเป็นเวียดนามนั้นมีลักษณะที่หลากหลายและไม่สม่ำเสมอ การอธิบายท้องถิ่นของเวียดนามในฐานะพื้นที่เฉพาะจึงต้องจำแนกให้ละเอียดกว่าต่างจอมและต่างห่วย ทั้งนี้ สิ่งที่เทย์เลอร์เน้นย้ำว่าสำคัญคือภูมิศาสตร์การเมือง ณ ห้วงเวลาใดห้วงเวลาหนึ่ง (Taylor, 1998, pp. 955 and 972)

ภาพ 4 การแบ่งท้องถิ่นเวียดนามแบบคิซ เทย์เลอร์ บนสุดคือดงมกิงญ์
ถัดลงมาคือแทงญ์เหงะ เถว่ินกว้าง บิ่งญ์ตั้งญ์ และนามโบะ

ที่มา: Taylor, 1998, p. 950

ท้องถิ่นของเวียดนามในทัศนะของเทย์เลอร์สามารถแบ่งได้เป็น 5 ส่วน เรียงจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ได้แก่ ดงม้งกิงญ์ในลุ่มแม่น้ำแดง แทงญ์เหงะ เถวีนกว่าง บิ่งญ์ดิ่งญ์ (Binh Dinh) และนามโบะ (Nam Bò) โดยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 นั้น กลุ่มอำนาจในดงกิงญ์ที่เป็นเจ้าสวามีภักดีกับราชสำนักหมิงของจีนได้ขับเคี่ยวกับกลุ่มอำนาจแทงญ์เหงะที่ต้องการให้ชาวเวียดนามในแถบลุ่มแม่น้ำแดงเป็นอิสระจากราชสำนักหมิง โดยความขัดแย้งดังกล่าวจบลงที่กลุ่มอำนาจแทงญ์เหงะบุกเข้าดงกิงญ์และสถาปนาศูนย์กลางอำนาจเหนือพื้นที่ดังกล่าว ในศตวรรษต่อมา กลุ่มอำนาจของสกุลหมาก (Mac) ในดงกิงญ์ซึ่งเป็นลูกหลานของฝ่ายที่สวามีภักดีต่อจีนนั้นได้ยึดอำนาจจากองค์จักรพรรดิ กลุ่มอำนาจจากแทงญ์เหงะที่นำโดยเสนาบดีสกุลจิงญ์และสกุลเหวียนจึงบุกเข้าโจมตีและยึดครองดงกิงญ์พร้อมทั้งฟื้นฟูพระราชอำนาจขององค์จักรพรรดิ ความขัดแย้งสองครั้งดังกล่าวได้เผยให้เห็นวัฒนธรรมที่ต่างกันของสองพื้นที่ คือ กลุ่มที่สนิทชิดเชื้อกับชาวจีนเช่นดงกิงญ์และกลุ่มที่พยายามรักษาความเป็นเอกราชและเอกภาพของชาวเวียดนามเช่นแทงญ์เหงะ (Taylor, 1998, pp. 955-958)

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาของศตวรรษเดียวกัน กลุ่มอำนาจแทงญ์เหงะเกิดความขัดแย้งภายใน กลุ่มสกุลเหวียนลี้ภัยลงใต้ที่ไกลออกไปอีก พร้อมทั้งนำประวัติศาสตร์เวียดนามเข้าสู่ยุคแห่งความขัดแย้งระหว่างแทงญ์เหงะที่ผนวกดงกิงญ์เข้าไปกับเถวีนกว่าง ความขัดแย้งในช่วงนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเถวีนกว่างในฐานะดินแดนเวียดนามใหม่ แล้วล่วงจนคริสต์ศตวรรษที่ 18 สกุลเหวียนแห่งเถวีนกว่างได้ใช้ประโยชน์จากดินแดนใหม่ของตนในด้านการทหารจนสามารถขึ้นมามีอำนาจเด่นกว่าสกุลจิงญ์แห่งดงกิงญ์-แทงญ์เหงะได้ ทว่าไม่นานจากนั้น สกุลเหวียนก็ถูกพลังทางทหารใต้อำนาจตนย้อนมาทำร้าย เมื่อกบฏเตยเซินจากบิ่งญ์ดิ่งญ์ซึ่งเป็นส่วนขยายจากเถวีนกว่างลุกฮือเข้าโค่นล้มกลุ่มอำนาจสกุลเหวียน ด้วยความพ่ายแพ้ที่หนักหนาสาหัส ชนชั้นสูงแห่งแดนใต้กลุ่มนี้หลบหนีจากเถวีนกว่างฝ่าบิ่งญ์ดิ่งญ์ลงใต้ ลี้ภัยไปยังพื้นที่นามโบะแล้วอาศัยคุณสมบัติของการเป็นพื้นที่เปิดของดินแดนดังกล่าว สัมผัสกำลังพร้อมทั้งประสานความช่วยเหลือจากเครือข่ายอำนาจโพ้นทะเล จากนั้นก็ย้อนขึ้นเหนือไปจัดการกบฏเตยเซินแห่งบิ่งญ์ดิ่งญ์จนเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 สกุลเหวียนย้ายฐานอำนาจจากนามโบะกลับขึ้นไปยังเถวีนกว่างเมื่อเช่นสมัยที่บรรพชนเพิ่งอพยพลงได้ ปล่อยให้นามโบะซึ่งเป็นพื้นที่เปิดกลายเป็นฐานกำลังของฝรั่งเศสในการพิชิตอินโดจีนจากใต้ขึ้นเหนือในที่สุด (Taylor, 1998, pp. 958-970)

ทั้งนี้หากพิจารณาลักษณะที่ท้องถิ่นในประวัติศาสตร์เวียดนามตอบโต้กันไปตาม สิ่งที่จะเห็นได้คือ ท่ามกลางท้องถิ่นทั้งห้า นั้น ศูนย์กลางอำนาจถูกย้ายขึ้นเหนือ 2 ครั้ง ลงใต้ไกลกว่าเดิม 1 ครั้ง ขึ้นเหนืออีก 1 ครั้ง ลงใต้ไกลกว่าเดิม 1 ครั้ง ขึ้นเหนืออีก 2 ครั้ง อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ทั้งเทย์เลอร์และข้อมูลที่เขาขุดมาได้เตือนไว้ว่า ประวัติศาสตร์เวียดนามมิได้เคลื่อนตัวไปอย่างเป็นเอกภาพ อีกทั้งสำหรับลักษณะจำเพาะของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นที่เทย์เลอร์หยิบยกมาเป็นภาพแทนนั้น เขาเองก็ยืนยันว่าลักษณะดังกล่าวมิได้แข็งทื่อตาย หรือยึดติดกับมิติทางภูมิศาสตร์จนไร้มิติทางประวัติศาสตร์

โดยสิ้นเชิง (Taylor, 1998, p. 971) ทั้งนี้ ความไม่เป็นเอกภาพของอัตลักษณ์ท้องถิ่นเวียดนามนั้นจะยิ่งถูกเน้นย้ำมากขึ้นในงานมานุษยวิทยาเรื่อง *Fragments of the Present: Searching for Modernity in Vietnam's South* ซึ่งเขียนโดยฟิลิป เทย์เลอร์ (Taylor, 2001)

แม้งานของฟิลิป เทย์เลอร์จะศึกษาท้องถิ่นนามโบะอันเป็นอาณาบริเวณที่นครไซ่ง่อนตั้งอยู่ในคริสต์ทศวรรษ 1990 ซึ่งพ้นไปจากขอบเขตของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กระนั้น ด้วยความพยายามรื้อสร้างพื้นที่นามโบะและภาวะสมัยใหม่ในเวียดนามตอนใต้ ฟิลิป เทย์เลอร์ได้เสนอความเข้าใจใหม่ที่ว่าพื้นที่ ผู้คน รวมถึงภาวะสมัยใหม่นามโบะนั้นไม่เพียงสามารถถูกแทรกซึมเข้ามาหรือแทรกแซงออกไปยังท้องถิ่นอื่นๆ ดังเช่นศิธ เทย์เลอร์กล่าวไว้ข้างต้น หากแต่ท้องถิ่นดังกล่าวก็มีความหลากหลายในตัวเอง เพราะแม้ปัญญาชนในนครไซ่ง่อนช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 จะเห็นไปในทางเดียวกับศิธ เทย์เลอร์ว่าพื้นที่นามโบะคือพื้นที่แห่งการเปิดกว้าง การค้า และการปรับตัวสู่ภาวะสมัยใหม่ แต่เมื่อเข้าสู่คริสต์ทศวรรษต่อมา บางส่วนในคนกลุ่มนี้กลับมองภาวะสมัยใหม่ข้างต้นว่าเป็นภัยคุกคามต่อวัฒนธรรมเวียดนามเสียเอง ทั้งนี้ รูปลักษณ์ของนามโบะยิ่งผกผันมากขึ้นเมื่อถูกพิจารณาให้พื้นที่ส่วนที่พ้นไปจากนครไซ่ง่อน โดยฟิลิป เทย์เลอร์ได้ลงพื้นที่เพื่อไปศึกษาความเป็นนามโบะในชุมชนหวิงญู๋กิม (Vinh Kim) จังหวัดเตียนซาง (Tiền Giang) และพบว่าในขณะที่ปัญญาชนในเมืองใหญ่เช่นนครไซ่ง่อนมองภาวะสมัยใหม่จากภายนอกว่าเป็นภัยคุกคามวัฒนธรรมพื้นเมือง ชาวชุมชนหวิงญู๋กิมกลับมีทัศนะในแง่บวกต่อภาวะสมัยใหม่จากภายนอกมากกว่าเหล่าผู้ที่อาศัยอยู่ ณ ศูนย์กลางนามโบะ โดยพวกเขา มองว่าการเปิดรับสิ่งใหม่นั้นเองคือวัฒนธรรมของชาวหวิงญู๋กิม และวัฒนธรรมดังกล่าวก็เป็นหนึ่งปัจจัยที่สนับสนุนการปลดแอกชาวเวียดนามให้พ้นจากอำนาจอาณานิคม

ในส่วนที่ว่าด้วยการสร้างความรู้เกี่ยวกับนามโบะในวงวิชาการเวียดนาม ฟิลิป เทย์เลอร์ได้แสดงให้เห็นถึงงานวิชาการเวียดนามที่ถกเถียงเกี่ยวกับพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งผุดพรายขึ้นมาจำนวนมากไม่ต่ำกว่า 9 ชิ้น โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลจากการรวมชาติเวียดนามในปี ค.ศ. 1976 และการปฏิรูปเศรษฐกิจเวียดนามที่เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1986 ซึ่งชูให้นครไซ่ง่อนและปริมณฑลโดดเด่นขึ้นมา (Taylor, 2001, pp. 89 and passim) ตัวอย่างของงานกลุ่มดังกล่าวคือ “From One Delta to Another” (1977) ของเหวียนคักเหวียน (Nguyễn Khắc Viện) “Mấy Đặc tính của Nông dân Đồng bằng Sông Cửu Long-Đồng Nai” [ความจำเพาะบางประการของกสิกรุ่นน้ำก๊วลองม-ดงม่นาย] (1982) ของเจิ่นวันเส้า (Trần Văn Giàu) “Một Số Đặc điểm Xuất phát của Miền Nam Đi Lên Chủ nghĩa Xã Hội” [จุดตั้งต้นจำนวนหนึ่งในภาคใต้สู่เส้นทางสังคมนิยม] (1990) ของเหวียนกงมบิงญู๋ (Nguyễn Công Bình) และ *Cá tính Miền Nam* [บุคลิกแดนใต้] (1992) ของเซินนาม (Sơn Nam) เป็นต้น (Khắc Viện, 1977; Văn Giàu, 1982; Công Bình, 1990; Sơn Nam, 1992)

ทั้งนี้ น่าสังเกตว่าภูมิภาคอื่นตามการจัดแบ่งแบบคิธ เทย์เลอร์นั้นได้รับการประยุกต์ใช้ในการศึกษาท้องถิ่นของเวียดนามน้อยมาก เพราะในขณะที่ภูมิภาคบึงดิงญ์ถูกจำกัดกรอบให้แคบลงเหลือสถานะเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งเช่นวิทยานิพนธ์เรื่อง *Phát triển Du lịch Tỉnh Bình Định Theo Hướng Bền vững* [การพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดบึงดิงญ์ตามแนวทางยั่งยืน] ของเจือง ถิ ทู (Truong Thị Thu) (Thị Thu, 2011) พื้นที่ดิงกิงญ์และแทงญ์เหงะในแบบที่คิธ เทย์เลอร์เสนอนั้นกลับไม่ได้ถูกนำมาถกเถียงในวงวิชาการ จะมีก็แต่พื้นที่เถวีนกว่างที่ได้รับการศึกษาเช่นวิทยานิพนธ์เรื่อง *Phố cảng Vũng Thuận Quảng Thế kỉ XVII-XVIII* [เมืองท่าแถบเถวีนกว่างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17-18] ของโด่ บาง (Đỗ Bang) (Bang, 1993) ทั้งนี้จุดหนึ่งที่น่าสังเกตคือ งานที่ศึกษาพื้นที่เถวีนกว่างของบางนั้นได้รับการตีพิมพ์ก่อนที่คิธ เทย์เลอร์จะกล่าวถึงพื้นที่ดังกล่าวในฐานะท้องถิ่นแห่งหนึ่งของเวียดนาม จึงมีความเป็นไปได้ว่า ท้องถิ่นที่คิธ เทย์เลอร์ยกมาเสนอนั้นไม่ใช่คำอธิบายที่เขาประดิษฐ์ขึ้นมาเองทั้งหมด หากแต่มุมมองดังกล่าวได้ปรากฏในวงวิชาการเวียดนามมาตั้งแต่ช่วงก่อนหน้านั้นแล้ว

หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง ความหลากหลายในนามโปะช่วงคริสต์ศตวรรษ 1990 ที่ฟิลิป เทย์เลอร์เสนออาจจะเกิดจากพลวัตของการเลื่อนไหลของท้องถิ่นที่คิธ เทย์เลอร์หยิบยกขึ้นมา อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเกิดการถกเถียงระหว่างสองเทย์เลอร์หรือไม่ และไม่ว่าผลของการถกเถียงจะเป็นเช่นไร หากมันเกิดขึ้น ผู้เขียนเพียงเห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะพิจารณาความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นเวียดนามในฐานะกระบวนการขับเคลื่อน ยื้อย่น และกลืนกลายกันของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งวิธีการพิจารณาท้องถิ่นเช่นนี้จะทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนไม่ถูกจำกัดอยู่ในความเป็นท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งจนละเลยลักษณะอื่นของเมืองดังกล่าวไปอย่างน่าเสียดาย อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังในการพิจารณานครไซ่ง่อนด้วยมุมมองความเป็นท้องถิ่นแบบคิธ เทย์เลอร์คือ พื้นที่ส่วนที่เรียกว่านามโปะนั้นแม้จะได้รับการอธิบายอย่างสิ้นไหลและละเอียดละออทั้งจากคิธ เทย์เลอร์และฟิลิป เทย์เลอร์ กระนั้น คำอธิบายดังกล่าวก็เกิดขึ้นและวางอยู่บนฐานที่ให้อำนาจเวียดนามเป็นศูนย์กลาง โดยแม้คิธ เทย์เลอร์จะกล่าวย้ำเตือนถึงปัญหาการพิจารณาความเป็นท้องถิ่นที่เกี่ยวพันกับความเปลี่ยนแปลงด้านเวลาและภูมิศาสตร์การเมือง กระนั้น นามโปะของเขาก็ยังเป็นนามโปะที่เพิ่งปรากฏบทบาทในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่สกุลเหวียนเข้าจัดการและปกครองพื้นที่ดังกล่าว โดยที่เว้นว่างประวัติศาสตร์ของทั้งนามโปะรวมถึงนครไซ่ง่อนในช่วงก่อนหน้านั้นไว้

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ของพื้นที่นครไซ่ง่อนนั้นสามารถสืบย้อนอย่างสังเขปได้จนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 12 อันเป็นช่วงที่อำนาจของชาวเวียดนามยังมีได้แผ่ขยายมาครอบคลุมเมืองดังกล่าว ดังนั้น ตัวตนทางประวัติศาสตร์ของเมืองแห่งนี้ก็จึงมีร่องรอยที่สามารถสืบได้ไกลเกินกว่าที่ความรู้ว่าด้วยนามโปะและคำอธิบายแบบยึดเวียดนามเป็นศูนย์กลางจะครอบคลุมไปถึง ข้อจำกัดดังกล่าวจึงช่วยย้ำเตือนว่า การพิจารณานครไซ่ง่อนในฐานะส่วนหนึ่งของนามโปะนั้นอาจสุ่มเสี่ยงที่จะ

สร้างข้อจำกัดทางประวัติศาสตร์ให้แก่เมืองดังกล่าวเสียเองจนนครไซ่ง่อนถูกละลายเข้าไปเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชนชาติเวียดนาม ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้พยายามจะให้ความสนใจต่อลักษณะจำเพาะของนครไซ่ง่อน ด้วยการถอยออกมาพิจารณานครไซ่ง่อนในฐานะเมืองแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ ณ ปากแม่น้ำโขงทางตอนใต้ของชายฝั่งอินโดจีน แล้วค่อยสังเกตว่ามีเงื่อนไขท้องถิ่นแบบใดที่เข้ามาพัวพันกับพัฒนาการของเมืองดังกล่าวบ้าง

กลุ่มงานที่ถกเถียงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อน

หลังจากที่บททวนงานว่าด้วยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเวียดนามในภาพกว้างแล้ว ปัญหาต่อมาคือ เมืองในเวียดนามถูกอธิบายความเป็นท้องถิ่นที่มีความเฉพาะตัวอย่างไร กล่าวในกรณีของนครไซ่ง่อนนั้น เมืองแห่งนี้ได้รับความสนใจในฐานะหน่วยการศึกษาทางสังคมจากวงวิชาการตั้งแต่ปี ค.ศ. 1934 โดยจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์เรื่อง *Le Port de Saïgon* ที่เขียนโดยฌอง รงเดอปีแอร์ (Jean Rondepierre) โดยข้อเสนอของเขานั้นคือ นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง แต่ยังมีจุดอ่อนที่ต้องระวังเช่นภาวะข้าวขาดตลาด การขยายตัวของกลุ่มผู้ล้มละลาย รวมถึงภาวะชบเซาทางเศรษฐกิจในระดับโลก ซึ่งรัฐบาลจะต้องแก้ไขด้วยการกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้การค้าดำเนินไปอย่างคล่องตัวมากขึ้น ทั้งนี้ อาจจะต้องด้วยวิทยานิพนธ์ของรงเดอปีแอร์นั้นอยู่ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ การวิจัยนครไซ่ง่อนของเขาจึงออกมาในรูปการศึกษาการบริหารเศรษฐกิจของรัฐบาลอาณานิคมมากกว่าจะเป็นการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ (Rondepierre, 1934)

แม้รงเดอปีแอร์จะมีได้ฝากคุณูปการในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนมากเท่าไรนัก อย่างไรก็ตาม คำอธิบายว่านครไซ่ง่อนคือมหานครเศรษฐกิจอันรุ่งเรืองก็ตกทอดมาสู่งานประวัติศาสตร์ของคนรุ่นหลังเช่น เวืองห่งม์เสน (Vuong Hong Sen) นักวิชาการเวียดนามชาวใต้สมัยสาธารณรัฐเวียดนามที่เสนอไว้ใน *Sài Gòn Năm Xưa* ที่เขียนขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 ว่า นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ เพียงแต่ขยายข้อเสนอไปอีกว่า ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของของชาวเวียดนาม (Hong Sen, 2004) จวบจนศตวรรษต่อมา เหงีย เอ็ม. หวอ (Nghia M. Vo) ก็ยืนยันข้อเสนอของรงเดอปีแอร์ไว้ในหนังสือของตนเรื่อง *Saigon: A History* ว่า นครไซ่ง่อนนั้นคือเมืองแห่งการค้าและการปรับตัวสู่ภาวะสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม เหงียกลับเสนอต่างไปจากเสนในแง่ที่ว่า นครไซ่ง่อนนั้นคือตัวอย่างประการหนึ่งของวัฒนธรรมเวียดนามตอนใต้ มิใช่ส่วนหนึ่งของเวียดนามทั้งหมด อีกทั้งเหงียยังเสนอต่อไปว่า นครไซ่ง่อนนี้เองที่คอยคัดค้านความคร่ำครึของวัฒนธรรมเวียดนามตอนเหนือ และเป็นตัวแสดงแท้จริงที่นำพาความเจริญมาสู่ชาวเวียดนาม (Nghia, 2011) ส่วนนักวิชาการอีกรายคือ เหวียน แทงญี่ เหล่ย (Nguyễn Thanh Lợi) แม้จะเขียนประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนใน *Sài Gòn Đất và Người* อย่างกระจัดกระจายแยกไปตามพื้นที่ส่วน

ต่างๆ ของเมืองจันทราจะหาขอเสนอหลัก กระนั้น ภาพพัฒนาการ ณ ส่วนต่างๆ ของนครไซ่ง่อนที่เขาร้อยเรียงนั้นก็เกินไปเพื่อยืนยันคำโปรยท้ายเล่มของเขาว่า นครไซ่ง่อนคือเมืองเศรษฐกิจเกิดใหม่ของเวียดนามที่เต็มไปด้วยพลวัตและศักยภาพ (Thanh Lợi, 2015)

ส่วนแกว๊กจื๋ ทู เหวียด (Quách Thu Nguyệt) ที่ตีพิมพ์หนังสือรวมบทความ *Sài Gòn Xưa & Nay* นั้น ได้เสนอว่า นครไซ่ง่อนเป็นทั้งมหานครอันรุ่งเรือง จุดตัดทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และจุดเปลี่ยนสำคัญในประวัติศาสตร์เวียดนามในช่วง 300 ปีหลัง โดยเป็นไปได้ว่า การที่เหวียดเริ่มเขียนประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนให้ไหลลื่นเลื่อนไปสู่พื้นที่ทางการเมืองและวัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับวาระในการตีพิมพ์หนังสือฉบับดังกล่าวที่ตรงกับช่วงการเฉลิมฉลองครบรอบ 32 ปี การปลดแอกเวียดนามตอนใต้ปี ค.ศ. 1975 (Thu Nguyệt, 2007) อย่างไรก็ตาม นครไซ่ง่อนของทูเหวียดก็มิได้ต่างจากของรงค์เดอปีแอร์เท่าใดนัก เมืองดังกล่าวยังคงเป็นเมืองเศรษฐกิจเพียงแต่เธอได้อธิบายเมืองดังกล่าวโดยพลิกให้ชาวเวียดนามเป็นตัวแสดงสำคัญคล้ายกับที่เสนอทำ แต่ในรูปแบบที่มีสำนึกชาตินิยมเข้มข้นมากกว่า

กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว ปัญหาสำคัญของงานเหล่านี้ก็คือ การรวนเวียนอยู่กับความเป็นเวียดนามหรือความเป็นฝรั่งเศสในนครไซ่ง่อนที่มากเกินไปเสียจนไม่เหลียวแลเงื่อนไขด้านภูมิศาสตร์การเมืองในช่วงเวลาก่อนหน้านั้นให้เพียงพอ อีกทั้งละเลยความเป็นท้องถิ่นของเมืองดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด โดยในขณะที่รงค์เดอปีแอร์หมกมุ่นอยู่กับศักยภาพของนครไซ่ง่อนในการสถาปนาความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจให้แก่จักรวรรดิโพ้นทะเลของฝรั่งเศส เสน เหวียด เหงีย และเหล่าก็มุงนั้นเพียงแต่บทบาทของชาวเวียดนามและชาวจีน (ที่ในเวลาต่อมาก็จะถูกตีขลุมว่าเป็นฝั่เวียดนามทุกส่วน) ในการสร้างความเจริญแก่มหานครดังกล่าว ในกรณีของเหงียนั้น แม้เขาจะไปพ้นจากคำอธิบายแบบชาตินิยมกระแสหลักที่ชี้ว่าโดยพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามและมีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำแดง จนนำนครไซ่ง่อนเข้าสู่การเป็นมหานครแห่งต่างจองมี กระนั้น การที่เขาเฝ้าเอาลักษณะต่างๆ ของวัฒนธรรมเวียดนามตอนใต้ เช่น ความเฟื่องฟูทางการค้า ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเสรีภาพ (ในบางช่วงของประวัติศาสตร์) มาอธิบายพัฒนาการของนครไซ่ง่อนอย่างแข็งทื่อตายตัวนั้นก็กลับทำให้เมืองดังกล่าวขาดพร่องซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับวิกฤตทางการเมืองไป กล่าวเป็นตัวอย่างก็คือ ภาวะอำนาจนิยมและวิกฤตทางการเมืองการทหารที่ครอบงำนครไซ่ง่อนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1955 ถึง 1975 นั้นขัดแย้งอย่างชัดเจนกับเสรีภาพที่เหงียกล่าวอ้าง ซึ่งอาจเป็นผลข้างเคียงจากการที่เขามองต่างจองมีเป็นส่วนนามโบะที่เน้นการติดต่อกับอำนาจภายนอกจนหลงลืมพิจารณาพื้นที่ในท้องถิ่นข้างเคียงเช่นบึงญ่ดิงญ่ที่เน้นการเมืองการทหาร

แม้การครองพื้นที่ของชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาจะเป็นเรื่องที่มีอาจปฏิเสธได้ แต่การทำงานเหล่านี้ยืนยันความเป็นเจ้าของนครไซ่ง่อนของชาวเวียดนามบนฐานที่เมืองดังกล่าวเป็นมหานครทางเศรษฐกิจนั้น ทำให้พวกเขามองเห็นเพียงแต่แผ่นดินของชาว

พื้นเมือง (ชาวเวียดนามทั่วไป หรือ ชาวเวียดนามตอนใต้) กับเจ้าอาณานิคมผู้กดขี่ (ฝรั่งเศส และ สหรัฐ) เนื้อพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน (นครไซ่ง่อน) โดยละเอียดความละเอียดอ่อนในประเด็นท้องถิ่นเช่นเดียวกับละเอียดในการประกอบสร้างของเมือง กระบวนการเปลี่ยนผ่านของเมืองที่เต็มไปด้วยการแตกหัก การทำลาย และการสร้างใหม่ ซึ่งเป็นการปะทะสังสรรค์ไปมาระหว่างผู้ยึดครอง (เครือจักรภพ จักรวรรดิ กัมพูชา ราชอาณาจักร เวียดนาม สาธารณรัฐฝรั่งเศส สาธารณรัฐเวียดนาม หรือสถานทูตสหรัฐ) กับเงื่อนไขต่างๆ ในพื้นที่ของเมือง (วัฒนธรรมร่วมในภูมิภาค ลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพอากาศ ผังเมืองชุดเก่า ภาพจำที่ชนผิวขาวมีต่อชาวพื้นเมือง และพลวัตของการแผ่ขยายอำนาจอาณานิคม) ทั้งนี้ แม้เงื่อนไขสมัยอาณานิคมจะเป็นเงื่อนไขสำคัญดังที่ได้ทบทวนไปก่อนหน้านี้ แต่การละเอียดทางประวัติศาสตร์ในสมัยอื่นไม่เพียงลดความหลากหลายของปัจจัยที่มีผลต่อนครไซ่ง่อน ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทว่ายังร่นพัฒนาการของนครไซ่ง่อนจากอดีตถึงปัจจุบันให้มีความที่สั้นลงจนก่อให้เกิดการพิจารณาบริบทตั้งต้นที่ไม่เพียงพอ โดยนับว่าเป็นเรื่องตลกร้ายอย่างยิ่งที่งานเหล่านี้ไม่ได้เปิดตัวว่าเป็นการศึกษานครไซ่ง่อนในฐานะเมืองสมัยใหม่ดังเช่นที่งานวิชาการในกลุ่มที่ถกเถียงเกี่ยวกับเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำเสียด้วยซ้ำ แต่กลับตัดทอนเงื่อนไขก่อนหน้านี้ในสมัยจารีตเสียจนเหมือนดังว่าจะเน้นย้ำเพียงพัฒนาการของเมืองในยุคสมัยใหม่แต่เพียงเท่านั้น

งานกลุ่มต่อมาที่ควรค่าแก่การสนใจคือ งานว่าด้วยเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกปี ค.ศ. 1975 ซึ่งเขียนขึ้นมาเพื่อทบทวนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในเหตุการณ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม แทนที่จะเป็นการวิพากษ์หาเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านของเมืองดังกล่าว จากเมืองหลวงของสาธารณรัฐเวียดนาม (เวียดนามใต้-โลกเสรีนิยม) สู่มืองแห่งการปลดแอกชาติของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ-โลกสังคมนิยม) งานเหล่านี้กลับมุ่งพินิจพิเคราะห์อารมณ์ความรู้สึกและปากท้องของชาวนครไซ่ง่อน อีกทั้งรูปแบบของงานเขียนนั้น หากไม่อยู่ในรูปของการตั้งข้อสังเกตก็อยู่ในรูปของบันทึกความทรงจำที่เขียนออกมาเพื่อขับเคลื่อนประเด็นกันสร้างความจริงต่อเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตก โดยในปี ค.ศ. 1977 สองปีหลังกองทัพเวียดนามเหนือยึดนครไซ่ง่อน มธุ ภาฑูรี (Madhu Bhaduri) ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง “From Saigon to Ho Chi Minh City” พร้อมเสนอภาพของนครไซ่ง่อนหลังปี ค.ศ. 1975 ว่า แม้ชาวเมืองจะตกอยู่ในความกังวลต่อบรรดาทหารเวียดนามเหนือ ระบอบสังคมนิยม และความเสี่ยงที่จะถูกย้ายออกไปใช้แรงงานในพื้นที่นอกเมืองอยู่บ้าง แต่ชีวิตประจำวันของพวกเขาซึ่งหมายถึงชีวิตแบบทุนนิยมก็ยังคงดำเนินต่อไปได้ (Madhu, 1977) โดยมุมมองที่เห็นอกเห็นใจต่อการปลดแอกไซ่ง่อนโดยกองทัพเวียดนามเหนือว่า เป็นการปลดแอกชาวเวียดนามให้พ้นจากปัญหาและความทุกข์ยากจากระบอบเก่า นั้น ยังปรากฏในบันทึกของนักเขียนชาวอิตาลีนาม ทิซียาโน่ เทอร์ซานี (Tiziano Terzani) เรื่อง *Giải Phóng! The Fall and*

Liberation of Saigon ที่พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1976 และพิมพ์ครั้งต่อมาในปี ค.ศ. 1997 พร้อมชื่อใหม่ว่า *Saigon 1975: Three Days and Three Months* (Terzani, 1997)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอเกี่ยวกับเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกของมธุและเทอร์ซานีนั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากบันทึกความทรงจำของเวียนลองม์ (Nguyen Long) เรื่อง *After Saigon Fell: Daily Life Under the Vietnamese Communist* ที่ชี้ให้เห็นว่า หลังเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตก ความเป็นการเมืองเข้มข้นก็ปกคลุมเมืองดังกล่าว ทุกการกระทำของชาวเมืองจะถูกจับจ้องว่ามีผลอย่างไรต่อระบอบสังคมนิยมและการใช้แรงงานในพื้นที่นอกเมืองคือเครื่องมืออย่างหนึ่งในการจัดการและควบคุมศัตรูทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์ (Long and Kendall, 1981) นอกจากนี้ ยังมีงานประเภทเดียวกันอีก 2 ชิ้นคือ *The Fall of Saigon: Scenes from the Sudden End of a Long War* ของเดวิด บัทเลอร์ (David Butler) ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1986 และ *The Twenty-Five Year Century: A South Vietnamese General Remembers the Indochina War to the Fall of Saigon* ของเลิมกวางที (Lam Quang Thi) ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2001 โดยแม้งานทั้งสองจะมีข้อแตกต่างในการนำเสนอมุมมองต่อเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตก แต่ก็ล้วนพิจารณาเหตุการณ์ดังกล่าวในฐานะความพินาศและความโกลาหลไม่ต่างจากบันทึกของลองม์ (Butler, 1986; Thi, 2001) รวมถึงบันทึกของเทอร์ซานีที่นำมาพิมพ์ใหม่ในปี ค.ศ. 1997 เองนั้น แม้จะยังคงเนื้อหาที่สนับสนุนการปลดแอกไซ่ง่อนโดยเวียดนามเหนือไว้เช่นเดิม แต่บทเกริ่นนำที่เขาเขียนขึ้นมาใหม่ก็ยอมรับว่า ภายหลังเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกปี ค.ศ. 1975 ผู้ปลดแอกก็ค่อยๆ กลายร่างเป็นผู้กดขี่เสียเอง (Terzani, 1997, p. xiii)

กล่าวได้ว่า งานกลุ่มที่สนทนาถึงเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกนั้น แม้จะรุ่มรวยไปด้วยข้อมูลเชิงลึก ทว่ากลับมีช่องโหว่ในการศึกษานครไซ่ง่อนไม่ต่างจากงานกลุ่มรงเดอปีแอร์ กล่าวคือ นครไซ่ง่อนยังคงถูกให้ภาพว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญ เพียงแต่ความเจริญดังกล่าวถูกทำลายลงไปด้วยเหตุการณ์ๆ หนึ่งที่สร้างจุดเปลี่ยนอย่างร้ายแรงต่อเมืองดังกล่าว ทั้งนี้ มุมมองที่ให้ความสำคัญอันล้นเหลือต่อเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกเองก็ทำให้งานเขียนเหล่านี้จัดจ้อยู่กับรายละเอียดของเหตุการณ์จนละเลยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ มิได้สนใจมากพอต่อโครงสร้างของเมือง อีกทั้งยังถูกจำกัดอยู่ในกรอบคิดแบบสงครามเย็นไม่ต่างจากแบเรสฟอร์ดและแมคฟาแลนด์

ในขณะที่งานที่กล่าวถึงไปก่อนหน้านี้ได้พากันสรรเสริญให้นครไซ่ง่อนเป็นมหานครที่รุ่งเรืองงดงาม หนังสือรวมบทความที่ฟิลิปป์ ฟรองซินี (Philippe Franchini) เป็นบรรณาธิการเรื่อง *Saigon 1925-1945: De la « Belle Colonie » à l'écllosion révolutionnaire ou la fin des dieux blancs* ได้เริ่มหันมาเสนอว่า นครไซ่ง่อนในสมัยของฝรั่งเศสนั้นเป็นเมืองอาณานิคมที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่เป็นเนื้อเดียว ไม่เป็นไปตามที่เจ้าอาณานิคมวาดฝัน แต่ในอีกทางหนึ่ง เมืองที่คอยขัดใจเจ้าอาณานิคมแห่งนี้ก็ค่อยๆ สัมผัสไฟแค้นในหัวใจจิตหัวใจของชาวพื้นเมืองจนพวกเขาลุกฮือและถูกย้อนสวนด้วยความ

รุนแรงโดยเจ้าอาณานิคม (Franchini, 1992) ภาพของนครไซ่ง่อนในฐานะเมืองที่เต็มไปด้วยความตึงเครียดเช่นนี้เริ่มได้รับการยืนยันมากขึ้นเมื่อฟิลิปป์ เอ็ม. เอฟ. เพย์แคม (Philippe M. F. Peycam) เขียน *The Birth of Vietnamese Political Journalism, Saigon 1916-1930* ที่แสดงให้เห็นว่า เบื้องลึกของเมืองที่งานกลุ่มแรกเชิดชูว่าเป็นเมืองแห่งการค้าและความเจริญรุ่งเรืองนั้น พื้นที่สาธารณะและสำนักพิมพ์อันเป็นตัวแทนของกลุ่มการเมืองฝ่ายต่างๆ ได้เกิดขึ้น และสำนักพิมพ์เหล่านี้ก็ได้ใช้พื้นที่สาธารณะเข้าปะทะขัดแย้งกันอย่างดุเดือด โดยมีปัจจัยทั้งจากขบวนการผู้มีบุญ นโยบายอาณานิคมสายปฏิรูป และขบวนการชาตินิยมสมัยใหม่ (Peycam, 2012)

ส่วน *Down and Out in Saigon: Stories of the Poor in a Colonial City* ของเฮย์ตัน เซอร์รี่ (Haydon Cherry) นั้นก็ขยายความหมายของความตึงเครียดในนครไซ่ง่อนที่ฟรองซินีริเริ่มไว้ว่า ไม่ได้มีเพียงการปะทะกันของปัญญาชนในเมืองดังกล่าวในสมัยอาณานิคม หากแต่ยังมีความยากลำบากในการเอาชีวิตรอดของคนจน คนที่ประกอบอาชีพนอกกฎหมาย แรงงาน ผู้พิการ และผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏภายในเมืองแห่งนี้ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่นกัน (Cherry, 2019) ทั้งนี้ ความยากแค้นและตึงเครียดในนครไซ่ง่อนยังส่งผ่านสู่ยุคต่อมาเมื่อสหรัฐเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปกครองนครไซ่ง่อนเพื่อให้ยังคงสถานะศูนย์กลางของสาธารณรัฐเวียดนามต่อไป โดยฮีเทอร์ มารี สตูร์ (Heather Marie Stur) ได้เสนอไว้ใน *Saigon at War South Vietnam and the Global Sixties* ว่า นครไซ่ง่อนในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1960 อันเป็นห้วงสำคัญในสงครามระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) กับสาธารณรัฐเวียดนาม (เวียดนามใต้) นั้นมิได้เป็นดั่งแสงเทียนอันสว่างไสวของโลกทุนนิยมที่คอยสกัดกั้นอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ หากแต่เป็นพื้นที่อันโดดเด่นและสภาพแวดล้อมอันเดือดระอุจากการปะทะกันระหว่างฝ่ายที่ต่อต้านอย่างขยันขันแข็งนำโดยขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายต่างๆ ภายใต้ร่มธงการจัดตั้งของเวียดนามเหนือ กับรัฐบาลทหารและกองทัพเวียดนามใต้ที่มีสหรัฐหนุนหลังผู้ซึ่งใช้การกดปราบอีกฝ่ายรวมถึงผู้ต้องสงสัยว่าจะยืนอยู่ตรงข้ามตนอย่างรุนแรง (Stur, 2020)

อย่างไรก็ตาม งานกลุ่มที่เพิ่งกล่าวถึงไปนี้ก็ยังคงมีข้อจำกัดในตัวเองหากจะนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนสมัยใหม่ทั้งหมด เพราะในด้านหนึ่งงานเหล่านี้คือการแสดงให้เห็นอย่างลึกซึ้งถึงความลำเค็ญเฉื่อยเฉื่อยภายในนครไซ่ง่อน แต่ความลึกซึ้งดังกล่าวเองก็ทำให้ประเด็นว่าด้วยภาวะอาณานิคมถูกเร่งเร้าให้เจ็ดจำเกินไปจนบดบังกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสมัยจารีตสู่สมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนไป งานเหล่านี้มีการทบทวนเงื่อนไขก่อนสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อน แต่ก็เพียงการปูพื้นแก่ผู้อ่านให้เห็นถึงสภาพอดีตของเมืองแห่งนี้ที่ยังหนีไม่พ้นการเป็นเมืองทำการค้าของภูมิภาค มากกว่าที่จะเผยให้เห็นโครงสร้างและลักษณะบางอย่างของพื้นที่นามโบะในต่างจอมที่ในเวลาต่อมาจะเข้าโรมรันพันตูกับภาวะสมัยใหม่ที่เจ้าอาณานิคมเช่นฝรั่งเศสและสหรัฐจัดแจงนำเข้ามายังเมืองดังกล่าว

ปัญหาของงานกลุ่มนี้อีกประการหนึ่งคือ การศึกษาคนในนครไซ่ง่อนมากกว่าตัวนครไซ่ง่อน แม้ว่าผู้คนคือส่วนหนึ่งของเมืองอย่างปฏิเสธไม่ได้ กระนั้น การศึกษาเฉพาะผู้คนในนครไซ่ง่อนก็สามารถนำพาผู้ศึกษาหลงประเด็นได้ไม่ต่างจากการยกยอนนครไซ่ง่อนว่าเป็นเศรษฐกิจหรือเป็นเมืองของชาวเวียดนามอย่างแท้จริง เพราะเมืองไม่ได้หมายถึงเฉพาะผู้คนในเมืองเท่านั้น หากแต่เป็นโครงสร้างขนาดใหญ่อันประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้าง ระเบียบ อำนาจ ความรู้ วัฒนธรรม พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และผู้คน ดังนั้น ยกเว้นงานของฟรองซินีที่เอาใจใส่โครงสร้างของเมืองอยู่บ้าง การศึกษานครไซ่ง่อนในงานอื่นๆ ของกลุ่มที่ผู้เขียนเพิ่งจะกล่าวถึงไปนั้นจึงยังขาดมิติของโครงสร้างเมืองอีกหลายส่วนที่เป็นทั้งประวัติศาสตร์ของตัวเมืองในเชิงกายภาพและสามารถนำมาอธิบายภาวะตั้งเครือข่ายในนครไซ่ง่อนได้

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนสมัยใหม่นั้นยังขาดคำอธิบายในเชิงท้องถิ่นที่สิ้นไหล โดยหากไม่ยึดติดกับประวัติศาสตร์ชาติเวียดนามที่มีลุ่มน้ำแดงเป็นศูนย์กลางแล้วไซ้ร ก็ติดอยู่กับท้องถิ่นนิยมแบบต่างจอมที่แฝงไว้ด้วยภาพจำของสาธารณรัฐเวียดนาม หรือลึกลงไปกว่านั้นคือติดอยู่ในวังวนที่มีวัฒนธรรมเวียดนามเป็นศูนย์กลาง จนมองไม่เห็นความหลากหลายและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันจำเพาะภายในต่างจอม งานเหล่านี้จึงสถาปนาภาพแทนในประวัติศาสตร์แก่นนครไซ่ง่อนที่ผิดเพี้ยนไปจากข้อเท็จจริง งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงพยายามหาทางอธิบายพัฒนาการของนครไซ่ง่อนในแบบฉบับที่จัดการกับช่องโหว่ต่างๆ เหล่านั้น ผ่านมุมมองความเป็นต่างจอมที่สิ้นไหล และความเป็นต่างจอมตั้งแต่ก่อนที่จะถูกทำให้เป็นเวียดนามในด้านหนึ่ง ส่วนในอีกด้านหนึ่งก็พิจารณาเมืองในฐานะโครงสร้างที่ถูกประกอบขึ้นมากกว่าวัตถุที่แข็งที่อรวันเปลี่ยนมือแต่เพียงอย่างเดียว

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีวิทยา

ในเชิงวิธีวิทยา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มิได้มุ่งสร้างความแปลกใหม่อย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับแนวทางในการเก็บเกี่ยวข้อมูล กล่าวคือ ผู้เขียนยังคงใช้เอกสารประเภทหนังสือพิมพ์ บันทึกร่วมบุคคล เอกสารของรัฐ ทั้งที่ผลิตในอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส ในสาธารณรัฐเวียดนามภายใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา หรืองานเขียนวิชาการที่กล่าวถึงอดีตอันไกลโพ้นของพื้นที่นครเซี่ยงหนิงตามแนวปฏิบัติที่ควรจะเป็นของนักประวัติศาสตร์ ผู้ซึ่งรวบรวมเอกสารทั้งหลักฐานชั้นต้น ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขร่วมสมัยกับประเด็นศึกษาในวิทยานิพนธ์ และหลักฐานชั้นรอง เนื่องด้วยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แม้จะผ่านการเจียรไนโดยปัญญาชน/นักวิชาการมาแล้วทอดหนึ่ง แต่ก็ยังคงนำมาใช้เป็นวัตถุดิบได้ หากต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง หลังจากนั้นจึงอ่าน ตรวจสอบ และวิเคราะห์กับบริบททางประวัติศาสตร์ และท้ายที่สุดก็แสดงผลแห่งการศึกษาออกมาในรูปแบบของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytical description)

กระนั้น แม้ผู้เขียนจะเห็นด้วยกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในแบบของรังเคอ (Leopold Von Ranke) ว่าด้วยเรื่องความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมหลักฐานที่น่าเชื่อถือที่สุดเพื่อทำความเข้าใจอดีตอันจำเพาะ และมองหา “บางสิ่งที่ประเสริฐเลิศเลอ” (sublime) จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (ชนิดา, 2563, น. 163) แต่การศึกษาหลักฐานที่มีสายสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจเช่นรัฐบาลอาณานิคมนั้นก็มิได้มาจากสำนึกที่เทิดทูนอย่างหมดหัวใจว่าเอกสารทางราชการนั้นมีความเป็นวัตถุวิสัยและความเป็นศาสตร์ (ทวิศักดิ์, กฤษกร, และสถาปนา, 2563, น. 16) หากแต่มองว่านี่คือช่องลมช่องหนึ่งที่อยู่ภายใต้การอนุญาตให้ผู้เขียนแอบยลเพื่อมองเหตุการณ์ในอดีต นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ของเรย์นัลโด อิลเลโต้ (Reynaldo Ileto) ยังได้ช่วยให้เราเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ที่อิงอยู่แต่เพียงหลักฐานของชนชั้นปกครองนั้นย่อมเป็นปัญหาที่ทำให้มองไม่เห็นบทบาทและชีวิต-ลมหายใจของชนชั้นล่างในประวัติศาสตร์ (ทวิศักดิ์, 2560ก) อย่างไรก็ตาม ก็มีไขว่หาหลักฐานราชการเหล่านี้จะไร้ประโยชน์เสียทีเดียวนัก เนื่องจาก หากเราพิจารณาหลักฐานในฐานะการสื่อความหมายอย่างหนึ่ง พูโกต์ก็ได้บอกแก่เราไว้อย่างน่ารับฟังประการหนึ่งไว้ใน *The Order of Things : An Archaeology of Human Sciences* (พิมพ์ครั้งแรกในปี.ศ. 1970) ว่า การสื่อความหมายครั้งหนึ่งสามารถรับและทำความเข้าใจความหมายได้หลายแบบ ดุจดังการตีความภาพลาส เมนินาส (Las Meninas) ของดิเอโก เวลาสเกซ (Diego Velázquez) ที่สามารถตีความความหมายของภาพได้อย่างไม่รู้จบรู้สิ้น (Foucault, 1994, น. 10) ดังนั้นการใช้เอกสารประเภทหนังสือพิมพ์ในอาณานิคมฝรั่งเศส ณ อินโดจีนที่อาจจะมี

ส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐบาลในการศึกษาการสร้างภาวะสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนจึงยังคงมีความสำคัญด้วย เหตุผลที่กล่าวมา

คำถามต่อมาหลังจากที่ทราบแล้วว่าผู้เขียนควรใช้หลักฐานใด คือ สถานที่ใดบ้างที่เราจะค้นหาหลักฐานเช่นนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งโดยหลักแล้วดำเนินไปในช่วงเวลาอันยากลำบากเนื่องจากโรคโควิด-19 กำลังระบาดอย่างหนักและการเดินทางออกนอกประเทศไม่สามารถทำได้ ผู้เขียนจึงสืบค้นหลักฐานจากฐานข้อมูลดิจิทัลเช่นกาลลิกา (Gallica) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์จากหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศสไว้ และหนึ่งในนั้นคือ เอกสารในช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสปกครองเวียดนาม เช่น Courrier de Saïgon, Monde (Saïgon), Journal officiel de l'Indochine français และแผนที่นครไซ่ง่อน ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเอกสารดังกล่าวน่าจะช่วยให้ผู้เขียนมองหาวินิจฉัยในช่วงเวลาดังกล่าว ภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนเกิดขึ้นและพัฒนาไปได้อย่างไรในช่วงปีค.ศ. 1862-1954 ในขณะเดียวกัน แหล่งข้อมูลอื่นๆ เช่น หอจดหมายเหตุแห่งชาติสหรัฐ (NARA) ก็เป็นแหล่งสำคัญในการค้นหาข้อมูลเพื่อสืบหาเรื่องราวของภาวะสมัยใหม่ดังกล่าวในช่วงเวลาของสาธารณรัฐเวียดนามภายใต้อำนาจของสหรัฐอเมริกา อันเป็นช่วงที่อำนาจในการนิยามภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนนั้นได้เปลี่ยนมือและเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์กำลังเดินทางไปสู่จุดสิ้นสุดในปี 1975 ส่วนข้อมูลของพื้นที่นครไซ่ง่อนสมัยจารีตนั้นเนื่องจากต้องอาศัยข้อมูลด้านโบราณคดีเข้ามาประกอบคำอธิบาย อีกทั้งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มิได้ดำเนินไปในขอบเขตสาขาวิชาดังกล่าว ผู้เขียนจึงจะหยิบเอาข้อมูลส่วนดังกล่าวจากหลักฐานชั้นรองอันได้แก่ หนังสือหรือบทความ เป็นหลักในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

นอกจากนั้นแล้ว การศึกษาประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนนั้นก็มิได้จำกัดแต่เพียงว่าจะหาข้อมูลจากหลักฐานอะไร และจะหาอย่างไร แต่จำเป็นที่จะต้องมองหาว่าแนวคิดและทฤษฎีใดที่สามารถนำมาเป็นแว่นในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา

แนวคิดและทฤษฎี

การศึกษาประวัติศาสตร์อาณานิคมบริเวณหนึ่งอย่างเป็นเอกเทศ

ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่า ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนจำเป็นที่จะต้องถูกศึกษาอย่างจำเพาะเจาะจงโดยพยายามให้ข้ามพ้นประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยม แบบต่างจอมที่แข็งทื่อ รวมถึงแบบที่ยึดวัฒนธรรมเวียดนามเป็นศูนย์กลาง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงถูกบีบคั้นอย่างถึงที่สุดให้มองหาแนวคิดที่จะดึงความเฉพาะตัวอย่างเข้มข้นของประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนออกมา ทั้งนี้ หากเอ่ยถึงประเด็นปัญหาว่าจะศึกษาและนิพนธ์ประวัติศาสตร์ให้เผยลักษณะเฉพาะตัวออกมาได้อย่างไรนั้น ในปี ค.ศ. 1961 จอห์น อาร์. ดับเบิลยู. สเมลต์ได้ถกเถียงพร้อมทั้งจำลองทางออกของปัญหาดังกล่าวโดยสังเขปไว้ในบทความ “On the Possibility of an Autonomous History of Modern

Southeast Asia” ว่าในการศึกษาประวัติศาสตร์ของอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง มุมมองที่ใช้ในการศึกษาทำความเข้าใจอาณาบริเวณดังกล่าวนั้นควรมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงโดยไม่ได้ยึดติดกับมุมมองอันมียุโรปเป็นศูนย์กลาง (Europe-centric) หรือเอเชียเป็นศูนย์กลาง (Asia-centric) (Smail, 1993 [1961])

สเมลไม่เพียงมองปัญหาดังกล่าวในฐานะการปะทะกันของมุมมองสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ แต่เขายังพิจารณาว่าตัวปัญหาดังกล่าวเองก็ถือกำเนิดจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เช่นกัน โดยสังเกตได้จากการเกริ่นนำของเขาที่มีเนื้อความว่า การมองว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์จะเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตามบริบทแวดล้อมของตนเอง ด้วยเหตุที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์เองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และนักประวัติศาสตร์ก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากนี้ เขายังได้อ้างต่อไปในระดับภาคปฏิบัติถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนมุมมองทางประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เหมาะสมกับโลกหลังสมัยอาณานิคมที่วัฒนธรรมและโครงสร้างทางการเมืองในภูมิภาคดังกล่าวประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง อาทิ การเกิดใหม่ของรัฐชาติมากมาย (Smail, 1993 [1961], pp. 39-40)

ทั้งนี้ภายในบทความดังกล่าว สเมลพยายามเร่งเร้าประเด็นในการแสวงหาความจริงทางประวัติศาสตร์ในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งก็เป็นไปได้ว่า ตัวเขานั้นอาจไม่ได้สนใจความจริงที่เป็นวัตถุวิสัยและเป็นวิทยาศาสตร์เช่นที่รังเคอสนใจมากเท่ากับความสะดวกสบายในการพิจารณาประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เมื่อสเมลได้หยิบเหตุปัจจัยทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาเพื่อชูความสำคัญการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นเอกเทศที่ตัวเขากำลังจะเสนอนั้น เขาก็ได้ก้าวเข้าไปสู่ความสับสนเสียที่จะทำให้แนวคิดของตนกลายเป็นแนวสัมพัทธนิยม ซึ่งจะทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์สำหรับเขานั้นมิใช่สิ่งอื่นใดนอกเสียจากวิธีมองอดีตแบบทางเลือกทางหนึ่งท่ามกลางวิธีต่างอันหลากหลายที่ไร้พลังแห่งการถกเถียงและผันแปรไปตามปัจจัยทางสังคมในสมัยปัจจุบัน กระนั้น แม้เขาจะมีได้ไขความคลุมเครือในส่วนเกริ่นนำให้กระจ่าง แต่ด้วยสัดส่วนอันมากมายของบทความที่สเมลได้วิจารณ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์รูปแบบอื่นไว้ ก็อาจกล่าวได้ว่า เขานั้นยังคงให้ความสนใจกับการพิจารณาความจริงบางประการในประวัติศาสตร์ที่มีน้ำหนักหรือน่าเชื่อถือมากกว่าความจริงชุดอื่น ส่วนความเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมนั้นหาได้เป็นตัวแปรต้นที่จะควบคุมรูปแบบของประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยสมบูรณ์ไม่ เพียงแต่สำหรับเขาแล้ว ปัจจัยดังกล่าวได้เผยให้เห็นถึงรายละเอียดอันแตกต่างหลากหลายในอาณาบริเวณใดๆ และเร่งเร้าให้สเมลรวมถึงบรรดาผู้อ่านบทความของเขานั้นต้องกระวีกระวาดมองหาแว่นที่ละเอียดยิ่งขึ้นในการพิจารณาประวัติศาสตร์ของอาณาบริเวณเหล่านั้น

ในทัศนะของสเมล ปัญหาว่าด้วยการยึดยุโรปเป็นศูนย์กลางในประวัติศาสตร์นิพนธ์นอกยุโรปนั้นในด้านหนึ่งเป็นปัญหาที่ทั้งได้รับการถกเถียงจนดูเหมือนจะได้รับการพัฒนามาอย่างยาวนานตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าปัญหาดังกล่าวยังคงเรื้อรังจวบจนครั้งหลัง

ของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เช่นกัน เขากล่าวย้อนสืบไปถึงการแหกขนบประวัติศาสตร์อาณานิคมในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1930 ของนักสังคมวิทยาชาวดัตช์นามว่า ยาขอบ โคร์เนลิส ฟาน เลอร์ (Jacob Cornelis van Leur) ที่กล่าวถึงเรื่องราวของดินแดนอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ว่า

ในขณะที่สปีลมานและบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ผงาดขึ้นมาเหนือท้องน้ำอินโดนีเซีย ผ่านการปะทะอย่างสาหัสสากรรจ์กับกลุ่มอำนาจเก่าในพื้นที่ เหตุใดความสนใจจึงไม่ฉายไปยังโลกท้องน้ำแห่งนั้นกัน? เหตุใดโลกท้องน้ำแห่งนี้จึงถูกมองเป็นผู้ร้าย ไยโลกท้องน้ำแห่งนี้จึงดูจืดชืดและกลืนเป็นเนื้อเดียวกันไปหมด? (van Leur, 1955; cited in Smail, 1993 [1961], p. 39)

โดยสมเลได้บรรยายไว้ว่า ข้อวิจารณ์ของฟาน เลอร์นั่นเองที่จุดประกายการพิจารณาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเป็นทางการเป็นเอกเทศ ซึ่งเกิดขึ้นก่อนที่คำว่าอีสต์ยุโรปเป็นศูนย์กลางนั้นจะถูกประดิษฐ์ในปี ค.ศ. 1948 โดย เก. เว. โลกเคอร์ (G. W. Locher) และใช้กันอย่างแพร่หลายนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1955 จากการตีพิมพ์หนังสือ *History of South-East Asia* ของดี. จี. อี. ฮอลล์ (D. G. E. Hall) เสียอีก อย่างไรก็ตาม สำหรับการแหกขนบของฟาน เลอร์นั้น สมเลไม่ได้อธิบายว่าเป็นความกล้าหาญส่วนบุคคล หากแต่เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเสื่อมถอยของอำนาจดัตช์ในดินแดนอาณานิคมจนไม่อาจครอบงำมุมมองทางประวัติศาสตร์หมู่เกาะอินเดียตะวันออกให้อยู่ภายใต้กรณาริคุณของตนได้ และเป็นเหตุให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์หรืออินโดนีเซียนั้นมีลักษณะที่เชื่อมโยงกับปัจจัยในระดับสากลมากขึ้น ดังที่เขาได้ยกข้อความของเอ. เย. เรซิงก์ใน “Zakelijkheid en Zekerheid in do Indonesische Geschied-schrijving” ว่า

“บรรดาผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์ของหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์ในช่วงก่อนสงคราม [โลกครั้งที่ 2] ซึ่งเป็นชนชั้นนักธุรกิจได้ถูกแทนที่โดยผู้นิพนธ์ประวัติศาสตร์แห่งอินโดนีเซียในช่วงหลังสงคราม [โลกครั้งที่ 2] ซึ่งเป็นชนชั้นนำที่มีบุคลิกแบบสากลนิยมมากกว่าจะเป็นชาตินิยม (Resink, 1953, p. 148; cited in Smail, 1993 [1961])

ทั้งนี้ แม้เขาจะให้ความสนใจกับข้อวิจารณ์ของฟาน เลอร์เป็นอย่างยิ่ง อันจะเห็นได้จากการสังเคราะห์วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาผ่านการวิพากษ์งานของฟาน เลอร์เป็นหลัก กระนั้น ก็เป็นไปได้ว่า ข้อเขียนที่เป็นตั้งเชื้อไฟให้สมเลลุกขึ้นมาเสนอวิธีการทางประวัติศาสตร์ของตนนั้นอาจจะ

เป็นคำกล่าวของจอห์น บาสติน (John Bastin) ใน *The Western Element in Modern South East Asian History* ที่กล่าวไว้ว่า

“ไม่ว่านักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกจะเชื่อตรงต่อการละทิ้งมุมมองแบบยึดยุโรปเป็นศูนย์กลางเพียงใด พวกเขาก็มีอาจหลบหลีกหนีพ้นจากอดีตของตน จากมรดกทางวัฒนธรรมของตนไปได้ ...ซึ่งนี่เองที่ทำให้ผมต้องขีดเส้นข้อจำกัดอย่างเข้มงวดต่อความเป็นไปได้ที่นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกจะประสบความสำเร็จในการตีความประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองแบบเอเชีย” (Bastin, 1960, p. 15; cited in Smail, 1993 [1961], p. 40)

สำหรับสมลานั้น ไม่ว่าจะพิจารณาประวัติศาสตร์ของดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แม้จะพ้นไปจากกะลาของระบอบอาณานิคมและก้าวไปสู่บริบทโลก หรือการไขว่คว้าหาวิธีการสวมแว่นแบบเอเชียให้แก่ักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกนั้น ล้วนแล้วแต่มีข้อจำกัดในการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นเอกเทศทั้งสิ้น เพราะในด้านหนึ่งการยึดโยงอยู่กับ “ความสัมพันธ์นอกพื้นที่” (foreign relations) นั้นจะนำไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และระหว่างสองตัวแสดง มากกว่าที่จะนำไปสู่ประวัติศาสตร์ที่เฉพาะตัวของอาณาบริเวณจำเพาะแห่งหนึ่ง โดยสมลได้อธิบายถึงปัญหาการอธิบายประวัติศาสตร์ที่ติดกรอบความสัมพันธ์นอกพื้นที่ว่า จะทำให้ตัวแสดงภายในพื้นที่จำเพาะของผู้ศึกษานั้นถูกกลืนกลายเป็นหนึ่งเดียวกันในฐานะผู้ต่อต้านอาณานิคม (Smail, 1993 [1961], pp. 60-61 and 64)

ปัญหาการมองประวัติศาสตร์ที่เจือปนความสัมพันธ์นอกพื้นที่ยังเกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้แว่นแบบเอเชียที่บาสตินเสนอเช่นกัน กล่าวคือ แท้จริงแล้ว ประวัติศาสตร์แบบยึดเอเชียเป็นศูนย์กลางที่มีกำแพงแข็งแกร่งจนชาวตะวันตกไม่อาจย่างเข้าไปได้นั้นอาจไม่มีอยู่จริงในทางปฏิบัติ เพราะแม้แต่นักวิชาการชาวเอเชียก็เติบโตภายใต้ระบบการศึกษาที่รับอิทธิพลจากโลกตะวันตก ซึ่งแม้แต่บาสตินเองก็ยอมรับความจริงข้อนี้ในบทความที่เพิ่งกล่าวถึงไป จนกลายเป็นว่า สำหรับเขานั้นแทบไม่เหลือหนทางใดๆ ที่จะเข้าถึงประวัติศาสตร์พื้นที่จำเพาะในมุมมองแบบเอเชีย อย่างไรก็ตามสมลได้แย้งว่า หนทางสำหรับเข้าถึงประวัติศาสตร์ในมุมมองแบบเอเชียนั้นยังมีอยู่ และเป็นหนทางที่เป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ แต่ปัญหาก็คือ ภายใต้อาณานิคมที่กำลังบูรณาเข้าหากันจนเกือบจะกลายเป็นระบบเดียวกันแล้วนั้น ประวัติศาสตร์ที่ไม่อาจจะยึดเอเชียหรือยึดอะไรเป็นศูนย์กลาง ก็จะค้างเต็งและพัวพันอยู่กับเครือข่ายของระบบโลกและระบอบอาณานิคมจนทำให้การศึกษาและนิพนธ์ประวัติศาสตร์ดังกล่าวนั้นไม่อาจลงลึกไปถึงรายละเอียดและความจำเพาะในอาณาบริเวณที่ศึกษาได้ ไม่ว่าผู้เขียนประวัติศาสตร์ฉบับดังกล่าวจะเป็นกลุ่มอาณานิคมใหม่ (neocolonialism) ที่พยายามสร้างคุณค่าให้แก่ชนพื้นเมืองบางกลุ่มแต่ก็ยังรักษาไว้ซึ่งบทบาทของผู้สร้างความุ่นวายให้แก่ดินแดน

อาณานิคม หรือกลุ่มต่อต้านอาณานิคม (anticolonialism) ที่แม้จะเผยให้เห็นความโหดร้ายของระบอบอาณานิคม แต่ก็มุมมองที่พิจารณาดินแดนอันจำเพาะนอกยุโรปของพวกเขาที่ตั้งอยู่บนไหล่ของเจ้าอาณานิคมอยู่ดี ด้วยช่องโหว่ที่กล่าวมานี้ สเมลจึงไม่สนับสนุนการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ยึดเอเชียเป็นศูนย์กลาง (Smail, 1993 [1961], pp. 41-42, 45-46, 60, and 64)

วิธีที่สเมลเสนอสำหรับศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการนอกเทศนั้นตั้งต้นมาจากการกำหนดให้ประวัติศาสตร์ภายในดินแดนยุโรป คือ A ส่วนประวัติศาสตร์ระหว่างกองเรือจากยุโรปและชาวพื้นเมืองในเอเชียก็จะเป็น AB ประวัติศาสตร์ดังกล่าวที่ยึดยุโรปเป็นศูนย์กลางอาจจะเป็น Ab ส่วนประวัติศาสตร์ดังกล่าวที่ยึดเอเชียเป็นศูนย์กลางก็อาจจะเป็น aB ก็ได้เช่นกัน ทั้งนี้ ตัวแปรที่จะต้องถอดออกมาจากสมการของสเมลให้ได้ก็คือ B อันหมายถึงประวัติศาสตร์ภายในเอเชียเองว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร และประวัติศาสตร์แบบ B นี้เองคือสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องค้นหา อย่างไรก็ตาม เอเชียที่สเมลกล่าวนั้นไม่ได้หมายถึงชาวเอเชียทั้งหมด ทั้งยังไม่ได้หมายถึงชาวเอเชียชาติใดชาติหนึ่ง โดยพื้นที่เอเชียอันจำเพาะสำหรับสเมลนั้นไม่อาจอยู่ได้มุมมองแบบชาตินิยมได้ เพราะมุมมองดังกล่าวจะทำให้ความแตกต่างของตัวแสดงภายในพื้นที่จำเพาะหายไป อีกทั้งยังเป็นการพิจารณาพื้นที่จำเพาะดังกล่าวจากมุมมองของเมืองหลวงแห่งชาติอีกด้วย ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติแล้ว สเมลได้เสนอวิธีการค้นหา B ว่า ผู้ศึกษาไม่ควรตีกรอบคำว่าเอกเทศให้จำกัดอยู่แต่เพียงการถือครองอำนาจที่มากพอให้พื้นที่หรือคนกลุ่มหนึ่งไม่ขึ้นตรงทางการเมืองต่อกลุ่มอำนาจภายนอก หากแต่คำว่าเอกเทศควรหมายถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมในพื้นที่อันจำเพาะที่ไม่อาจถูกกลบเกลื่อนด้วยอำนาจรัฐ จากนั้นผู้ศึกษาก็จำเป็นที่จะต้องกวาดความสัมพันธ์นอกพื้นที่ที่ต้องการศึกษาออกไปเป็นการชั่วคราวเพื่อให้ตนนั้นได้เห็นพลวัตที่เฉพาะตัวภายในพื้นที่ดังกล่าว (Smail, 1993 [1961], pp. 60 and 64)

กล่าวในกรณีของอินโดนีเซียที่สเมลยกเป็นตัวอย่าง เขากล่าวว่าผู้ศึกษาไม่ควรยึดถือความสัมพันธ์ระหว่างอัมสเตอร์ดัมและจาการ์ตาเป็นโครงเรื่องหลัก แต่ควรศึกษาจำเพาะเจาะจงไปที่เงื่อนไขเฉพาะของพื้นที่และช่วงเวลาดังกล่าว เช่น หากต้องการศึกษาสงครามในอาเจะห์ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในฐานะเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกเทศ มุมมองที่ยึดยุโรปเป็นศูนย์กลางหรือเอเชียเป็นศูนย์กลางจะทำให้ผู้ศึกษามองเห็นเพียงแต่ความขัดแย้งระหว่างชาวอาเจะห์ในฐานะส่วนหนึ่งของฝ่ายชาตินิยมกับเจ้าอาณานิคมดัตช์ หรือชาวอาเจะห์ในฐานะคนอื่นเบื้องหน้าชาวชวาที่กำลังสร้างชาติ แต่หากใช้มุมมองของสเมล ผู้ศึกษาจะสามารถทะลวงลึกเข้าไปเห็นว่าสงครามดังกล่าวได้อำพรางความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนาที่มุ่งสร้างรัฐอิสลาม เช่นกลุ่มนักการศาสนา (Ulama) ที่ต่อต้านกับกลุ่มขุนนาง (Uleebalang) ที่โน้มเอียงไปทางสังคมโลกย์วิสัยที่กำลังช่วงชิงอำนาจในอาเจะห์ โดยเมื่อได้เห็นพลวัตว่า กลุ่มขุนนางอาเจะห์เป็นฝ่ายเริ่มสงครามต่อต้านดัตช์จนเมื่ออำนาจการนำอาเจะห์ตกอยู่ในมือของเหล่านักการศาสนา กลุ่มขุนนางก็ได้นหันไปเข้ากับเจ้าอาณานิคม ขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอาเจะห์จึงเห่ไปรวมอยู่กับกลุ่มศาสนา

ซึ่งสามารถนำมาอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการดาร์ลุ-อิสลามในปี ค.ศ. 1943 จนเกิดเป็นความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของอาเจาะห์ได้อีก ซึ่งประวัติศาสตร์แบบยึดเอเชียเป็นศูนย์กลางไม่สามารถจะทำเช่นนี้ได้เพราะติดอยู่กับटकความสัมพันธ์แบบอาณานิคมจนไม่สามารถเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ช่วงก่อนอาณานิคม ช่วงอาณานิคม และหลังอาณานิคมได้และทำให้พลวัตจำเพาะของพื้นที่ดังกล่าวนี้ขาดตอน (Smail, 1993 [1961], pp. 53 and 57; สามารถดูการอธิบายความขัดแย้งภายในอาเจาะห์เพิ่มเติมในลักษณะนี้ได้จาก Siegel, 1969)

ต่อมา ในปี ค.ศ. 1964 สเมลได้แสดงให้เห็นถึงภาคปฏิบัติของสิ่งที่เขาเสนอในหนังสือ *Bandung in the Early Revolution 1945-1946: A Study in the Social History of the Indonesian Revolution* โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงเนื้อหาของหนังสือโดยสังเขปแล้วในบทที่สองว่า สเมลเผยให้เห็นถึงความเฉพาะตัวของเมืองบันดุงในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียช่วงปลดแอกจากอาณานิคมอย่างไร ทว่าสิ่งที่ยังมิได้กล่าวถึง คือ สเมลนั้นเห็นถึงปัญหาของการอธิบายประวัติศาสตร์เมืองในอินโดนีเซียยุคเอกราช โดยในตอนต้นของหนังสือฉบับนี้เขาได้กล่าวว่า ประวัติศาสตร์การปฏิวัติของอินโดนีเซียนั้นมิได้เคลื่อนองค์ประกอบไปพร้อมๆ กันทั่วทั้งประเทศ หากแต่มีช่วงชั้นการปฏิวัติที่เหลื่อมล้ำต่ำสูงไปในแต่ละที่จนเป็นเหตุให้ต้องศึกษาการปฏิวัติอินโดนีเซียในลักษณะที่จำเพาะแต่ละเมืองไป (Smail, 2009) ด้วยคำกล่าวของเขาเช่นนี้ สเมลได้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการนอกเขตที่เขาเสนอนั้นมิได้เป็นการตัดเมืองหนึ่งให้ขาดออกจากเมืองอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หากยังเป็นการยกระดับการทำความเข้าใจภาพใหญ่ทางประวัติศาสตร์อย่างละเอียดละออมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น เมื่อหันกลับมาพิจารณานครไซ่ง่อนอีกครั้ง ด้วยความมุ่งมาดปรารถนาที่จะศึกษาเมืองดังกล่าวในลักษณะจำเพาะ วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการนอกเขตของสเมลจึงดูเหมือนจะเหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้กับวิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าว ด้วยเหตุที่วิธีของสเมลนั้นสามารถนำนครไซ่ง่อนให้พ้นไปจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมเวียดนามและมุมมองแบบที่ยึดวัฒนธรรมเวียดนามเป็นศูนย์กลางดังเช่นที่เคยพาอาเจาะห์พ้นไปจากประวัติศาสตร์ชาตินิยมและมุมมองแบบที่ยึดจากการ์ตาหรือชาวเป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้ ปัญหาเพียงอย่างเดียวที่วิธีของสเมลยังไม่ได้ช่วยทำให้กระจ่างคือ จะจัดการอย่างไรกับลักษณะจำเพาะของภูมิภาคเช่นต่างจอมที่เสี่ยงกับภาวะแข็งที่อาจตายตัวที่อาจครอบงำนครไซ่ง่อนซึ่งเป็นสิ่งที่เหิงเคยทำมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม เหิงอาจจะนำประวัติศาสตร์ของภูมิภาคมาครอบทับนครไซ่ง่อนและไม่ได้ใส่ใจกับพลวัตภายในพื้นที่เฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนเท่ากับที่สเมลค่อยๆ แกะเลาะตัวแสดงและเหตุการณ์จำเพาะในบันดุง และด้วยกรรมวิธีโดยนัยของสเมลนี้เอง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นความพยายามแกะเลาะความเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนออกมาด้วยความคาดหวังว่าจะทำให้ประวัติศาสตร์ของเมืองแห่งนี้สามารถข้ามพ้นความเป็นคำอธิบายแบบต่างจอมที่แข็งที่ไปสู่คำอธิบายที่ทั้งยืดหยุ่นและเป็นเอกเทศยิ่งขึ้นไม่มากนักน้อย

เมืองสมัยใหม่ (ในยุโรป)

สำหรับแนวคิดที่ว่าด้วยเมืองสมัยใหม่นั้น ในเบื้องต้นผู้เขียนได้จำแนกออกเป็นเมืองสมัยใหม่ที่มีคำว่า “ในยุโรป” อยู่ภายในวงเล็บต่อท้ายเพื่อแสดงให้เห็นว่า กรอบแนวคิดดังกล่าวที่จะถูกหยิบมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์นครไชน่่งอนนั้นมีตัวแบบที่เป็น “ต่างดาว” จากดินแดนอื่น ทั้งนี้ ผู้เขียนมิได้หมายจะให้กรอบคิดเรื่องเมืองสมัยใหม่แบบยุโรปมาทับทับกับคำอธิบายอย่างเป็นทางการของประวัติศาสตร์ของนครไชน่่งอน เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้ว ความเป็นเอกเทศของประวัติศาสตร์นครไชน่่งอนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คงปลาสนาการไปเป็นแน่ เพียงแต่ด้วยเหตุที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กล่าวย้อนนครไชน่่งอนไปยังห้วงเวลาแห่งยุคจารีต การทบทวนแนวคิดเรื่องเมืองสมัยใหม่ที่มีแม้จะมีต้นกำเนิดมาจากยุโรปนั้นจึงอาจจะช่วยกำหนดขอบเขตของนครไชน่่งอนระหว่างสมัยจารีตและสมัยใหม่ให้มีความชัดเจนขึ้น ในขณะที่เดียวกันความเป็นต่างดาวในแนวคิดดังกล่าวก็จะช่วยจำแนกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเมืองสมัยใหม่แบบยุโรปและเมืองสมัยใหม่ ณ จุดหนึ่งในโลกตะวันออกไกลเช่นนครไชน่่งอนด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ เพียงแค่เริ่มต้นการทบทวน ความไม่แน่นอนหนึ่งอันเดียวกันของพัฒนาการเมืองสมัยใหม่ก็ปรากฏขึ้นแม้จะอยู่ภายในแผ่นดินทวีปยุโรปเดียวกันก็ตาม โดยบทความเรื่อง “Tales of Periphery: An Outline Survey of Municipal Employees and Services in the Nineteenth and Twentieth Centuries” ของมิเชลล์ ดาซเน่ส์ (Michèle Dagenais) และปีแอร์-อ็อล์ฟ โชนิเย่ (Pierre-Yves Saunier) ได้ให้คำนิยามของเมืองสมัยใหม่ไว้ว่า เมืองรูปแบบนี้ถือกำเนิดขึ้นจากการสนธิกันของกระแสความเปลี่ยนแปลงสองสายอันได้แก่ การขยายตัวของเมือง (urbanization) และการกลายเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) พร้อมกันนั้นพื้นที่ประกอบสร้างดังกล่าวก็ถูกควบคุมโดยระบบการเมืองที่รัดกุม รวมศูนย์ และยึดเอาการพัฒนาของรัฐชาติเป็นศูนย์กลาง (Dagenais and Saunier, 2003, p. 15)

นอกจากพัฒนาการที่ต้นทางจากหลายแหล่งแล้ว ชุดคำอธิบายของเมืองสมัยใหม่ก็มีได้มีลักษณะที่ตายตัวเช่นกัน ทั้งนี้ คำวิเศษณ์ “-สมัยใหม่” (modern) อันเป็นคำที่ใช้เชื่อมคำนามใดๆ เข้ากับภาวะสมัยใหม่ (modernity) นั้น กิตเดนส์ได้อธิบายไว้ใน *The Consequences of Modernity* อย่างพอสังเขปว่าเป็นรูปแบบใหม่ของชีวิตทางสังคมและการรวมกลุ่มของผู้คนที่ถือกำเนิดขึ้นในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 และดำรงอยู่นับแต่นั้นเป็นต้นมา โดยรูปแบบดังกล่าวที่ถูกอธิบายว่าใหม่นั้นประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วกว่าสมัยจารีต ขอบเขตของความเปลี่ยนแปลงที่กว้างระดับโลก และองค์กรทางสังคมแบบใหม่ที่ต่างไปจากยุคก่อนหน้า (Giddens, 1996 [1991], pp. 6-7) ทั้งนี้ ก่อนหน้านั้น กิตเดนส์ได้แสดงลักษณะของภาวะสมัยใหม่ผ่านความคิดของปัญญาชนช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไว้บ้างแล้วในงานเรื่อง *Capitalism and Modern Social Thinker* ว่า ภาวะดังกล่าวนี้มีลักษณะเด่น 3 ประการตาม

ทัศนะของปัญญาชนแต่ละคน ได้แก่ การขยายอำนาจของรัฐที่ยึดหลักความเป็นเหตุเป็นผลในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามทัศนะของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) การขยายตัวของอำนาจทุนที่ทำให้แรงงานชั้นล่างถูกพรากปัจจัยการผลิตมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตามทัศนะของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และการทวีความรุนแรงของแนวคิดปัจเจกนิยมที่ทำให้ปัจเจกชนรู้สึกโดดเดี่ยวมากยิ่งขึ้นตามทัศนะของอิมิลี ดุร์ไคม์ (Emile Durkheim) (Giddens, 1971)

คำอธิบายสามมูมจากสามปัญญาชนที่คิดเด่นส์ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงแง่มุมที่สิ้นไหลและหลากหลายของคำว่า ภาวะสมัยใหม่ ทั้งนี้ *The Mechanics of Modernity in Europe and East Asia: The Institutional Origins of Social Change and Stagnation* ของเอริก ริงมาร์ (Erik Ringmar) ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ว่า ลักษณะดังกล่าวอาจเกิดจากต้นกำเนิดที่อยู่ภายใต้บริบททางการเมืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 กล่าวคือ ก่อนที่สังคมและเมืองในยุโรปจะถูกปกคลุมด้วยวิถีชีวิตแบบใหม่ดังที่คิดเด่นส์กล่าว คำว่าภาวะสมัยใหม่นั้นถูกใช้โดยปัญญาชนฝ่ายมนุษยนิยมในช่วงที่ยุโรปถูกปกคลุมด้วยกระแสการฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) เพื่อจะตัดยุโรปให้ขาดจากยุคสมัยและอำนาจของศาสนจักรอันเป็นสิ่งที่พวกเขา มองว่าทำให้ยุโรปนั้นโง่งมและล้าหลัง แล้วนำดินแดนดังกล่าวกลับเข้าไปอยู่ในความรุ่งเรืองของอารยธรรมกรีก-โรมันอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ภาวะสมัยใหม่ได้กลายเป็นประเด็นถกเถียงที่เผ็ดร้อนยิ่งกว่าเดิมเพราะกลายเป็นว่าวิทยาการบางอย่าง เช่น ดินปืน เข็มทิศ และแท่นพิมพ์นั้นเป็นของใหม่ที่อารยธรรมกรีก-โรมันไม่มี จนเป็นเหตุให้ภาวะสมัยใหม่ถูกตั้งคำถามว่าควรจะถอยกลับไปยังอารยธรรมกรีก-โรมัน หรือมุ่งไปสู่โลกใบใหม่ในอนาคตข้างหน้าที่สร้างขึ้นมาจากสติปัญญาและการสำรวจของมนุษย์ หรืออาศัยคุณสมบัติของทั้งสองสิ่งสนธิสนานเข้าด้วยกัน (Ringmar, 2005, p. 3)

ด้วยลักษณะที่เน้นการประกอบสร้างขึ้นมาอย่างมีจุดมุ่งหมายมากกว่าการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ก่อน ภาวะสมัยใหม่จึงมีบทบาทกำเนิดเป็นการถกเถียง การเลื่อนไหล และความหลากหลายจวบจนถึงปัจจุบัน โดยลักษณะดังกล่าวยังเห็นได้จากความไม่คงเส้นคงวาในการอธิบายประวัติศาสตร์ของเมืองสมัยใหม่ในยุโรป กล่าวคือ ในขณะที่วิลเลียม จี. ฟลานนาแกน (William G. Flanagan) พยายามหลีกเลี่ยงที่จะใช้คำว่า “สมัยใหม่” (modern) ใน *Urban Sociology: Image and Structure* สำหรับอธิบายพัฒนาการของเมือง (ในยุโรป) ที่หลุดจากภาวะเก่าสู่ภาวะใหม่ โดยเขาเรียกภาวะเก่าดังกล่าวว่า ยุคโบราณ (ancient era) และเรียกภาวะใหม่ว่า ยุคแห่งการปฏิวัติเมือง (the era of the Urban Revolution) ส่วนแฮร์รี โกลด์ (Harry Gold) ก็ได้อธิบายใน *Urban Life and Society* ว่า มิติต่างๆ ของสังคมเมืองสมัยใหม่ที่ผุดพรายขึ้นมาในยุโรปก่อนนั้นเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเริ่มต้นขึ้นในดินแดนอังกฤษเป็นแห่งแรก (Flanagan, 2002 [1990], p. 46; Gold, 2002, p. 46)

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำคำอธิบายของแพลนาแกนไปเปรียบเทียบกับคำอธิบายของโกลด์ สิ่งที่จะเห็นได้อย่างแรกจากคำอธิบายของโกลด์และการทบทวนองคัพพท์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองสมัยใหม่ก่อนหน้านี้ คือ การเกิดขึ้นของเมืองสมัยใหม่นั้นหาได้เท่ากับการเกิดขึ้นของภาวะสมัยใหม่ที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ และยังไม่เท่ากับการเกิดขึ้นของค่านิยมว่าภาวะสมัยใหม่เช่นกัน กล่าวคือ ในยุโรป ค่านิยมดังกล่าวถูกสร้างขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในฐานะเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสังคม และต้องรอนจนเวลาล่วงไปประมาณร่วมศตวรรษกว่าที่ค่านิยมดังกล่าวจะหมายถึงภาวะใดภาวะหนึ่งของสังคม แล้วจนล่วงเลยถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงจะเกิดเมืองสมัยใหม่ขึ้นมา ดังนั้น การศึกษาเมืองสมัยใหม่จึงมีอาจนำคำอธิบายว่าด้วยพัฒนาการของภาวะสมัยใหม่ใดๆ มาทาบทับได้อย่างพอดี แต่จะถูกพิจารณาได้ด้วยการศึกษาเมืองดังกล่าวอย่างเป็นเอกเทศ ซึ่งแม้แต่เมืองสมัยใหม่ในยุโรปเองก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงนี้เงื่อนไขดังกล่าวได้เช่นกัน

ทั้งนี้ แม้แพลนาแกนจะเล็งเห็นว่า สมัยใหม่ ในการอธิบายพัฒนาการของเมืองในยุโรป กระนั้น ภาวะของการปฏิวัติเมืองในคำอธิบายของเขาก็ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงที่ยุโรปเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เช่นกัน ดังนั้น หากไม่นับประเด็นการเล็งเห็นว่า สมัยใหม่ แล้ว พัฒนาการเมืองในยุโรปของแพลนาแกนก็แทบไม่ต่างไปจากคำอธิบายของโกลด์ อย่างไรก็ตาม การเล็งเห็นว่า สมัยใหม่ ของแพลนาแกนก็อาจจะเผยให้เห็นถึงข้อจำกัดของคำดังกล่าวในการอธิบายเมืองเช่นกัน อย่างน้อยก็ในบริบทของแพลนาแกนเอง กล่าวคือ แม้เขาเองจะไม่ได้อธิบายในงานดังกล่าวถึงเหตุผลที่กระทำเช่นนั้น แต่หากพิจารณาจากวิธีการอธิบายของเขาที่เน้นแสดงให้เห็นว่าเมืองในยุโรปมีพัฒนาการที่มีได้ขาดสะบั้นจากแต่ละช่วงเวลาในอดีตอย่างชัดเจน เช่นนั้นแล้ว การใช้คำว่า สมัยใหม่ ที่มีนัยยะของการตัดขาดจากยุคสมัยหนึ่งเพื่อมุ่งไปสู่อีกยุคสมัยหนึ่งจึงผิดไปจากลีลาและแนวทางการสร้างคำอธิบายให้แก่เมืองของนักวิชาการผู้นี้

กระนั้น ความคลุมเครือของพัฒนาการเมืองยุโรปในงานของแพลนาแกนนั้นมีได้เป็นเพียงแค่อลีการเขียน เพราะแม้เมืองสมัยใหม่ (รวมถึงเมืองที่ผ่านการปฏิวัติเมือง) จะได้รับการอธิบายโดยนักวิชาการสองคนก่อนหน้านี้ว่าเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่หากคำว่า สมัยใหม่ หมายถึงการหลุดพ้นจากอำนาจขององค์การทางศาสนาแล้วดังที่บรรดาปัญญาชนมนุษยนิยมเสนอในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ฉะนั้นแล้ว การผงาดขึ้นของเมืองสมัยใหม่ในยุโรปอาจสืบย้อนไปได้ไกลจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 ดังที่อองรี ปีแรน (Henri Pirenne) ได้แสดงไว้ใน *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมยุโรปสมัยกลาง* ว่าในห้วงเวลาดังกล่าว บรรดาเมืองใหม่ในฐานะที่เป็นแหล่งรวมตัวของผู้คนโดนเฉพาะบรรดาพ่อค่านั้นเริ่มผุดพวยในแถบชายฝั่งตอนเหนือและตอนใต้ของยุโรป โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องจากการฟื้นฟูการค้าในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (ปีแรน, 2538, น. 44)

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาบรรดาเมืองใหม่ในงานของปีแรนแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าบรรดาเมืองดังกล่าวมีแง่มุมของภาวะสมัยใหม่อยู่บ้าง กล่าวคือ ในขณะที่ก่อนหน้านี้ เมืองคือดินแดนขององค์การทาง

ศาสนาที่บรรดานักบวชมากระจุกตัวรวมกัน ส่วนเมืองใหม่หลังคริสต์ศตวรรษที่ 10 นั้นไม่เพียงเต็มไปด้วยบรรดาพ่อค้า หากแต่ระบบศีลธรรม ระบบการปกครอง และระบบศาลก็ยังคงสร้างขึ้นในเมืองอย่างเป็นทางการเพื่อความอยู่ที่ดีของบรรดาพ่อค้าเหล่านี้ด้วย โดยแม้ว่าบรรดาพ่อค้าเหล่านี้จะยังคงศรัทธาในคริสต์ศาสนาซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างโบสถ์ในเมือง ทว่าพวกเขาก็ยังทำในสิ่งที่ศาสนจักรแห่งกรุงโรมชี้ว่าเป็นบาปเช่นการแสวงหากำไรจากการค้าและดอกเบี้ยเงินกู้ สำหรับด้านการปกครองพวกเขามีสภาเมืองที่คอยกำหนดกฎระเบียบภายในเมืองอย่างเป็นทางการโดยที่เจ้าผู้ครองเมืองจะทำเพียงแต่เก็บภาษีโดยไม่ก้าวล่วงกิจการการบริหาร ด้วยความเป็นอิสระดังกล่าวกอปรกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น เมืองใหม่ของบรรดาพ่อค้าจึงสร้างระบบศาลเป็นของตนเองเพื่อความรวดเร็วในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในเมืองและทำให้กิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการค้าภายในเมืองยังคงดำเนินต่อไปได้ โดยเมื่อพิจารณาภาวะอันเป็นเอกเทศของเมืองใหม่ในภาพรวม ปีแรนก็ได้กล่าวต่อไปว่า เมืองหลังคริสต์ศตวรรษที่ 10 ไม่เพียงเคลื่อนออกจากอำนาจชุดเก่าเช่นศาสนจักร หากแต่ยังเริ่มเคลื่อนออกจากแบบแผนการผลิตชุดเก่าเช่นระบบศักดินาอีกด้วย (ปีแรน, 2538, น. 44-63)

อย่างไรก็ตาม แกมมูของความเป็นสมัยใหม่ในเมืองที่ปีแรนอธิบายนั้นก็ไม่ได้ทำให้เรามองว่าเมืองเหล่านี้คือเมืองสมัยใหม่ ปีแรนยังคงเรียกเมืองดังกล่าวว่าเป็นเมืองในยุคกลางด้วยเหตุผลที่ว่ารูปแบบของเมืองหลังจากนั้นหรือที่เขาเรียกว่า เมืองสมัยปัจจุบัน นั้นมีลักษณะสำคัญอยู่ที่อัตราความหนาแน่นของประชากรและความซับซ้อนของระบบการบริหาร แต่เมืองยุคกลางพิเศษกว่านั้นตรงที่มีระบบกฎหมายเป็นของตนเองชุดหนึ่งที่ไม่ขึ้นกับอำนาจกฎหมายนอกเขตเมือง อีกทั้งยังเป็นปฏิปักษ์กับเมืองอื่นๆ ไม่ว่าจะในทางตรงหรือทางอ้อม ด้วยเหตุนี้สำหรับปีแรน เมืองในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีสถานะไม่ต่างจากนครรัฐที่กระจายตัวและซับซ้อนกันเองทั่วยุโรป (ปีแรน, 2538, น. 62-63) อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา อีสราฟของบรรดาเมืองพ่อค้าในยุโรปก็ค่อยๆ หายไปพร้อมกับอำนาจที่เพิ่มพูนขึ้นของบริษัทการค้าขนาดใหญ่และกษัตริย์ โดยอำนาจดังกล่าวรวมศูนย์การจัดการด้านเศรษฐกิจและการเมืองเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งหนึ่งพร้อมทั้งเปิดทางให้บรรดาพ่อค้าลงทุนเข้าไปมาอย่างเสรีในเมืองที่เหลือนมากขึ้น (ปีแรน, 2538, น. 224-231) หากการปกครองเมืองที่ล้าไปกับการพัฒนารัฐชาติอันเป็นการพัฒนาแบบรวมศูนย์คือลักษณะอย่างหนึ่งของเมืองสมัยใหม่ ปีแรนก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เมืองในยุโรปก็ได้มีแนวโน้มด้านพัฒนาการที่เข้าใกล้การเป็นเมืองสมัยใหม่ไปอีกขั้น

ทั้งนี้ เมื่อถึงคราที่เมืองในยุโรปจะเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรม พัฒนาการของเมืองเหล่านี้ก็ได้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันทั่วทั้งผืนทวีป โดย *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ* ที่เขียนโดยแบร์ริงตัน มัวร์ จูเนียร์ (Barrington Moore Jr.) และเรียบเรียงเป็นภาษาไทยโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการที่ต่างกันระหว่างกรุงลอนดอน กรุงปารีส และบรรดาเมืองในดินแดนเยอรมนี อันเป็นผลจากความแตกต่างของระบบเศรษฐกิจในแต่ละ

ละพื้นที่ (ฉัตรทิพย์, 2536) ทั้งนี้ หากอิงกับคำอธิบายของโกลด์และดาซเนส์-โซนิเยว่า ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการสถาปนาเมืองสมัยใหม่คือการปฏิวัติอุตสาหกรรมอันเป็นความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในภาคเศรษฐกิจแล้วนั้น คำอธิบายของฉัตรทิพย์ที่แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างกันจะนำไปสู่พัฒนาการของเมืองสมัยใหม่ที่แตกต่างกันก็นับว่าสมเหตุสมผล (ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพสังคมในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรมใน โปลานยี, 2559)

โดยในกรณีของกรุงลอนดอน เมืองดังกล่าวเฟื่องฟูทางการค้าและอุดมไปด้วยประชากรตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว อีกทั้งยังเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1780 ซึ่งในขณะนั้นแม้กรุงปารีสจะมีการขยายตัวขึ้นมาบ้างจากกระตุ้นโดยรัฐบาลของเสนาบตีฌอง-บัพติสต์ โกลแบร์ต (Jean-Baptiste Colbert) และเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูขึ้นแถบเมืองท่าฝั่งตะวันตก กระนั้น เทคนิคการผลิตแบบใหม่และสินค้าใหม่ๆ อันเป็นลักษณะของการปฏิวัติอุตสาหกรรมก็ยังไม่เกิดขึ้นในมหานครดังกล่าวแต่อย่างใดจวบจนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่กรุงปารีสกลายเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายรถไฟที่ครอบคลุมทั่วประเทศ ส่วนบรรดาเมืองในเยอรมนีนั้น สภาพที่รัฐต่างๆ เกาะกลุ่มกันอย่างหลวมๆ ในนามของสมาพันธรัฐตั้งแต่ปี ค.ศ. 1815 ถึง 1834 ทำให้เมืองต่างๆ เหล่านี้ไม่สามารถเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการก่อตั้งสหภาพศุลกากรระหว่างรัฐต่างๆ ในเยอรมนีในปี ค.ศ. 1834 และการลงทุนขนานใหญ่ในโครงข่ายทางรถไฟทั่วเยอรมนีในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1840 เมืองต่างๆ ในเยอรมนีอันมีเบอร์ลินเป็นแกนนำจึงชิงกระโดดเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อนกรุงปารีสเล็กน้อย (ฉัตรทิพย์, 2536, น. 2, 32, และ 58)

แม้คำอธิบายความแตกต่างระหว่างกรุงลอนดอน กรุงปารีส และบรรดาเมืองในดินแดนเยอรมนีข้างต้นยังไม่ครอบคลุมถึงลักษณะภายในจำเพาะของแต่ละสังคมเมือง แต่ก็มากพอให้เห็นถึงความจำเพาะของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและระบบเศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่ในยุโรปที่ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ดังนั้น แม้ขอบเขตของนิยามคำว่า เมืองสมัยใหม่ (ในยุโรป) นั้นจะชัดเจนขึ้นด้วยตัวชี้วัดต่างๆ เช่น ห้วงเวลาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นระยะเวลาที่บรรดาเมืองต่างๆ ในยุโรปกระโจนเข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างไม่พร้อมเพรียง การขยายตัวของเมืองที่ในทางหนึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระจุกตัวที่มากขึ้นของประชากรไม่ว่าจะเข้าด้วยความเต็มใจเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ หรือถูกกฎหมายคนจน (the Poor Law) ในอังกฤษช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 จับมาอยู่ในศูนย์กลางชีพการกลายเป็นอุตสาหกรรมที่เมืองต้องผลิตสินค้าและบริโภคสินค้าในจำนวนครั้งละมากๆ ทั้งในแง่ที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นและในแง่ที่วัตถุกกลายเป็นสินค้ามากขึ้น และการควบคุมของรัฐที่รัดกุมเพื่อให้เมืองแต่ละเมืองร้อยเรียงกันเป็นสายพานการผลิต (Flanagan, 2002 [1990], pp. 46 and 53-55; Gold, 2002, p, 50; ฉัตรทิพย์, 2536, น. 58) กระนั้น การแตกกระสานซ่านเซ็นทั้งในแง่ของแนวคิด คำอธิบายปรากฏการณ์ และกรณีศึกษาของเมืองสมัยใหม่ก็ได้เน้นย้ำอย่างหนักแน่นว่า เมื่อถึงคราที่ประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนจะได้รับการวินิจฉัย แม้คำอธิบายเมืองสมัยใหม่จากยุโรปจะไม่เป็น

หนึ่งเดียวกันนั้น แต่ก็ไม้อาจนำมาทับพลวัตที่เปลี่ยนผ่านจากภาวะจารีตสู่ภาวะสมัยใหม่ของเมืองแห่งนี้ได้ และเป็นไปได้ก็แต่เพียงตัวชีวิตโดยสังเขปที่ล่องลอยและรอให้รายละเอียดอันจำเพาะของนครไช่จ๋องเข้ามาจัดเรียงใหม่จนกลายเป็นประวัติศาสตร์แบบเอกเทศของเมืองดังกล่าวขึ้นมา

เมืองอาณานิคม

อีกตัวแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่านครไช่จ๋องจำเป็นที่จะต้องได้รับการพิจารณาอย่างจำเพาะคือ ลักษณะของการเป็นเมืองอาณานิคม โดยแม้ในมุมมองของพัฒนาการเศรษฐกิจและทุนนิยมโลกนั้น เมืองอาณานิคมก็ยังถูกอธิบายว่าเป็นพื้นที่ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมอันมียุโรปเป็นศูนย์กลางมายังดินแดนโพ้นทะเล จนทำให้เมืองแบบนี้ในแง่หนึ่งก็คล้ายจะเป็นสำเนาของเมืองสมัยใหม่ในยุโรป กระนั้น การกลายเป็นเมืองและการเปลี่ยนวิถีการผลิตกลายเป็นอุตสาหกรรมในเมืองอาณานิคมก็ไม่เพียงพอที่จะอธิบายลักษณะและพัฒนาการของเมืองอาณานิคมได้อย่างครอบคลุม ตัวอย่างเช่น มาร์ติน เจ. เมอร์เรย์ (Martin J. Murray) ได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจของดินแดนอาณานิคมไว้ใน *The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940)* ว่า ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นห้วงสำคัญที่ดินแดนอาณานิคมล้วนถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกผ่านการพิชิต ทำลายระบบการผลิตแบบเก่า และสร้างระบบการผลิตแบบใหม่ขึ้น การผนวกรวมดังกล่าวมิได้ทำให้ดินแดนอาณานิคมเปลี่ยนเข้าสู่ยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมดังเช่นที่เกิดขึ้นในยุโรป เพราะดินแดนเหล่านี้ถูกทำให้กลายเป็นชายขอบ (peripheralization) ของระบบเศรษฐกิจโลก และต้องประสบกับเงื่อนไข “การแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน” (unequal exchange) ซึ่งขับเคลื่อนโดยการผูกขาดการค้าของรัฐบาลอาณานิคมเพื่อกดราคาสินค้าที่จะส่งขายไปยังศูนย์กลางจักรวรรดิ และการจำกัดการเติบโตของอุตสาหกรรมในท้องถิ่น จนท้ายที่สุดเงื่อนไขดังกล่าวก็จะทำให้ดินแดนอาณานิคมตกอยู่ในภาวะ “ด้อยพัฒนา” (underdevelopment) ไปในที่สุด (Murray, 1980, pp. 1, 12, and 107)

ทั้งนี้ เมืองอาณานิคมเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่เมอร์เรย์นำมาอธิบายพัฒนาการของทุนนิยมในอินโดจีนของฝรั่งเศส โดยลักษณะสำคัญที่เมอร์เรย์กล่าวถึงเมืองรูปแบบดังกล่าว คือ การเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนในของอาณานิคม อันเป็นดินแดนที่มีลักษณะเป็นชนบทและเป็นเป้าหมายสำคัญของบรรดานายทุนและรัฐบาลอาณานิคมที่จะเก็บเกี่ยววัตถุดิบขั้นต้นเพื่อนำมาแสวงหากำไรต่อไป เมืองอาณานิคมจึงเป็นจุดจ่ายสินค้าจากดินแดนอาณานิคมออกไปสู่ระบบเศรษฐกิจโลก แต่ในอีกทางหนึ่งด้วยการควบคุมจากศูนย์กลางจักรวรรดิ ราคาสินค้าจากอาณานิคมก็ยังคงถูกกดให้ต่ำกว่าราคากลางนอกอาณานิคม พร้อมกับการที่กลุ่มทุน ณ ศูนย์กลางจักรวรรดิจะส่งสินค้ามาขายในดินแดนอาณานิคมในราคาที่สูงกว่าปกติ ทั้งนี้ เมื่อนำลักษณะดังกล่าวมาพิจารณา ร่วมกับการที่เมืองเป็นแหล่งรองรับแรงงานชาวพื้นเมืองผู้ซึ่งพ่ายแพ้ให้กับกลุ่มทุนของชาวจีนและชน

ผิวขาวจะต้องอพยพหลังไหลเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อประกอบอาชีพรับจ้าง (Murray, 1980, p. 16, 107-108, 184, and 361) เมืองอาณานิคมในทัศนะของเมอร์เรย์จึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของระบอบอาณานิคมในการขูดรีดมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปถวายให้เมืองสมัยใหม่ในยุโรปด้วยท่าทีที่มีได้เป็นการแข่งขันหากแต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสายพานการผลิตที่ศิโรราบต่อศูนย์กลางจักรวรรดิ

กระนั้น การที่เมืองอาณานิคมมีสถานะเป็นเมืองบริวารของศูนย์กลางจักรวรรดิก็ไม่ได้หมายความว่า เมืองอาณานิคมจะมีสถานะเท่ากับบรรดาเมืองรองในยุโรป เพราะในขณะที่บรรดาเมืองในดินแดนเยอรมันและฝรั่งเศสต่างติดตัวเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมอย่างเต็มกำลังภายใต้แผนการสร้างชาติในช่วงต้นจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น (ฉัตรทิพย์, 2536, น. 35 และ 58) บริบทของอาณานิคมกลับเป็นการจัดตั้งระบบอุตสาหกรรมแบบตะวันตกขึ้นมาพร้อมกับการรักษาระบบการผลิตแบบดั้งเดิมเอาไว้เพื่อทำหน้าที่ป้อนวัตถุดิบให้แก่ยุโรปที่กำลังกลายเป็นศูนย์กลางของระบบอุตสาหกรรมโลกในช่วงปลายของศตวรรษเดียวกัน (Murray, 1980, p. 7) ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาคำกล่าวของเมอร์เรย์ที่ว่า ระบอบอาณานิคมเป็นสิ่งใหม่ในระบบเศรษฐกิจโลก (ที่มียุโรปเป็นศูนย์กลาง) แล้วย้อนกลับไปพิจารณาคำอธิบายเรื่องเมืองแบบใหม่ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษ 10 ที่แม้เมืองจะเป็นศูนย์รวมของความมั่งคั่งและเทคโนโลยี แต่ก็ต้องอาศัยและแสวงหากำไรจากทรัพยากรภาคการเกษตรของพื้นที่ชนบท (ปีแรน, 2538, น. 46 และ 63) จนเมื่อยุโรปกลายเป็นเมืองมากขึ้นหลังผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม ดินแดนอาณานิคมจึงถูกดึงเข้ามารับบทบาทชนบทแห่งใหม่ของยุโรป โดยมีจุดเชื่อมต่อเป็นเมืองอาณานิคม

เมืองอาณานิคมในฐานะประตูสู่ชนบทแห่งโลกโพ้นทะเลนั้นยังถูกกล่าวถึงใน “International Commerce, the State, and Society: Economic and Social Change” ของโรเบิร์ต อี. เอลสัน (Robert E. Elson) ว่า ในขณะที่เมืองสมัยใหม่ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผลิตสินค้า สร้างการจ้างงาน และขยายขยายภาวะสมัยใหม่ไปยังพื้นที่โดยรอบจนกล่าวได้ว่าเป็นตัวแสดงอย่างหนึ่งในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทว่าเมืองอาณานิคม กล่าวเฉพาะในกรณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับมีลักษณะเป็นเพียงศูนย์การผลิตขั้นต้น (ancillary) ซึ่งมีหน้าที่จัดหาวัตถุดิบขั้นต้นให้แก่จักรวรรดิ แปรรูปสินค้าการเกษตร หรือจัดตั้งอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่ไม่มีกำลังพอจะไปแข่งขันกับสินค้านำเข้าจากยุโรป ไม่มีการเรียกร้องหรือแสวงหาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าในเมืองอาณานิคม ไม่แม้แต่จะมีการขยายอุตสาหกรรมให้พ้นไปจากพื้นที่เดิมหรือการเพิ่มจำนวนแรงงานเพื่อแข่งขันกับอุตสาหกรรม ณ ศูนย์กลางจักรวรรดิ (Elson, 1999 [1992], p. 167) อย่างไรก็ตาม แม้ความเป็นรองของเมืองอาณานิคมทั้งในทัศนะของเมอร์เรย์และเอลสันนั้นอาจจะเพียงพอที่จะอธิบายพัฒนาการของทุนนิยมสมัยใหม่หรือพัฒนาการของระบอบอาณานิคม แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายเมืองอาณานิคมในฐานะห้วงหนึ่งของประวัติศาสตร์นครไชนงอน เพราะหากพิจารณาเมืองอาณานิคมด้วยแนวคิดดังกล่าวอย่างไม่ระมัดระวังเพียงพอจนพลัดตกลงไปในมุมมองที่ยึดยุโรปเป็นศูนย์กลาง

แล้ว เมืองอาณานิคมก็จะเป็นเพียงพื้นที่อันเฉื่อยชา ไร้พลัง ไร้พัฒนาการของตนเอง และเป็นเพียงหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งหรือทางผ่านสายหนึ่งในระบบเศรษฐกิจของมหาอำนาจยุโรป

เนื่องจากชาวตะวันตกหรือที่เรียกอีกนามหนึ่งว่า กลุ่มเจ้าอาณานิคม นั้นครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของเมือง ในขณะที่ชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพแรงงานในเมืองจะตกอยู่ในภาวะแร้นแค้นทั้งในด้านทรัพย์สินและที่อยู่อาศัย กระนั้น พวกเขาก็ได้ดำรงชีวิตในเมืองอยู่อย่างปัจเจกผู้พลัดถิ่น โดดเดี่ยว และไร้พลัง เพราะในพื้นที่เมืองแห่งเดียวกันนี้ บรรดาแรงงานชาวพื้นเมืองได้สร้างกลุ่มก้อนทางสังคมแบบใหม่เพื่อทดแทนกลุ่มก้อนแบบเก่าที่เสียไปจากการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง โดยพวกเขาได้รวมตัวกันเป็นชุมชนกรรมาชีพในเมืองเพื่อคอยช่วยเหลือและปรึกษากันและกัน แล้วในเวลาต่อมาก็จะพัฒนาเป็นสหภาพแรงงานในฐานะองค์กรที่เข้มแข็งขึ้น จนเมื่อพวกเขาพิจารณาเห็นว่าระบอบอาณานิคมคือปัญหาเชิงโครงสร้างที่กระทบความเป็นอยู่ของตน ชุมชนเหล่านี้ก็จะกลายเป็นขบวนการชาตินิยมในที่สุด โดยเอลสันได้กล่าวทิ้งท้ายในส่วนของชาวเมืองอาณานิคมว่า “ฉะนั้นแล้วเมืองอาณานิคม อันเป็นสัญลักษณ์และกลไกสำคัญของอำนาจตะวันตก ก็กลับกลายเป็นสถานที่ซึ่งสร้างจุดจบให้แก่อำนาจนั้นเสียเอง” (Elson, 1999 [1992], p, 169)

นอกจากนี้ ความเฉพาะตัวของเมืองอาณานิคมได้รับการอธิบายอย่างละเอียดขึ้นใน *Cities in Motion: Urban Life and Cosmopolitanism in Southeast Asia, 1920-1940* โดยซู ลิน เลวิส (Su Lin Lewis) ว่า เมืองอาณานิคมนั้นมีนัยยะของการเป็นเมืองสากลโลก (the cosmopolitan city) กล่าวคือ เมืองเหล่านี้ดำรงบทบาทในฐานะท่าการค้าที่บรรดาวาณิชย์จากดินแดนต่างๆ ทั่วโลกพากันแวะเวียนเข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน โดยลักษณะเช่นนี้ฝังรากอย่างลึกซึ้งยิ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุที่ภูมิภาคดังกล่าวเป็นชุมทางการค้าทางทะเลแหล่งสำคัญของโลกซึ่งโอบรับทั้งชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวอาร์เมเนีย ชาวฮิวแบกแดด ชาวอาหรับฮาดรอมี รวมถึงกลุ่มวาณิชย์ร่วมภูมิภาคที่แลกเปลี่ยนกันเองไปมาเช่น ชาวมอญ ชาวชวา และชาวบูกิส เป็นต้น ทั้งนี้ สภาพสังคมเมืองที่แบ่งออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มจะยิ่งเข้มข้นมากขึ้นเมื่อเมืองเหล่านี้ถูกจัดการโดยอำนาจอาณานิคมของชาวตะวันตก ภายใต้สถานะใหม่ของเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ได้ถูกแยกขาดกันอย่างชัดเจนด้วยคำว่า ชนชาติ ที่มีลักษณะแข็งที่ตายตัวกว่าเก่า ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มคนอันหลากหลายยังถูกแบ่งแยกด้วยที่ตั้งของชุมชน ช่วงชั้นทางอำนาจ และบทบาททางเศรษฐกิจในอาณานิคม การแบ่งแยกกลุ่มคนในเมืองอาณานิคมเช่นนี้นั้น ในทางหนึ่งก็ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดที่รุนแรงมากขึ้นระหว่างคนเหล่านี้เมื่อยามเกิดวิกฤตเศรษฐกิจแล้วพบว่าชาติพันธุ์บางกลุ่มต้องทุกข์ยากกว่าชาติพันธุ์บางกลุ่ม (Lewis, 2016, pp. 7-8)

ทว่าในอีกทางหนึ่ง ด้วยความเหนียวแน่นของชาวยุโรปที่ถูกสถาปนาไว้ ณ จุดสูงสุดของระบอบอาณานิคม ชาวเมืองอาณานิคมที่มีเชื้อยุโรปและมักจะมีฐานะปานกลางหรือยากจนก็ค่อยๆ ถูกผลักดันให้มารวมตัวกันในฐานะชาวเมืองเอเชีย ทั้งนี้ภายในหมู่ชนดังกล่าว อุดมการณ์ชาตินิยมที่ตัดข้ามชาติ

พันธุ์ก็เริ่มถูกก่อรูปขึ้นมา โดยเลวิสอธิบายถึงอุดมการณ์รูปแบบดังกล่าวว่าเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ตัดข้ามชาติพันธุ์ภายในเมืองอาณานิคมช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น บรรดาชาวเมืองที่มียุโรปได้มุ่งสู่ภาวะสมัยใหม่ของพวกเขาผ่านการสนทนาและสร้างเครือข่ายด้วยหนังสือพิมพ์และวารสาร โดยปฏิบัติการดังกล่าวของชาวเมืองอาณานิคมจะกลายเป็นเงื่อนไขตั้งต้นให้แก่การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนทางการเมืองต่างๆ ของพวกเขาเองในเวลาต่อมา (Lewis, 2016, p. 9)

ทั้งนี้ ชอว์น เฟรเดอริก แมคเฮล (Shawn Frederick McHale) ได้กล่าวยืนยันถึงนัยสำคัญของเมือง สิ่งพิมพ์ และการต่อต้านอาณานิคมไว้ในหนังสือเรื่อง *Print and Power: Confucianism, Communism, and Buddhism in Making of Modern Vietnam* ว่า ภายใต้เงื่อนไขอาณานิคมของสหภาพอินโดจีน เมืองขนาดใหญ่เช่นกรุงฮานอยและนครไซ่ง่อนนั้นคือพื้นที่ซึ่งครองอันดับหนึ่งทั้งในด้านความหนาแน่นของสิ่งพิมพ์และในด้านขนาดของพื้นที่สาธารณะ ส่วนเมืองรองและชนบทนั้นแม้จะมีได้เป็นศูนย์กลางการพิมพ์ อีกทั้งยังมีความหนาแน่นของสิ่งพิมพ์และขนาดของพื้นที่สาธารณะลดหลั่นจากเมืองใหญ่ไปตามลำดับ กระนั้น พื้นที่รอบนอกเหล่านี้ก็เป็นฐานผู้อ่านขนาดใหญ่อีกส่วนหนึ่งที่ช่วยขยายพื้นที่สาธารณะจากในเมืองใหญ่ให้ครอบคลุมทั้งอาณานิคม ทั้งนี้ พื้นที่สาธารณะที่แมคเฮลกล่าวมาได้หมายถึงอาณาบริเวณในทางกายภาพ หากแต่เป็นอาณาบริเวณทางสังคมที่เป็นนามธรรมและสัมพันธ์กับสำนักของผู้คน โดยยังเป็นขั้วภูมิสำคัญอย่างยิ่งยวดของบรรดาชาวเมืองผู้มีเชื้อสายยุโรปเหล่านี้ในการสนทนา ขับเคี่ยว เรียกร้องผลประโยชน์ของพวกเขาเอง หรือแม้กระทั่งในเวลาต่อมาจะถึงกับพลิกหน้าดินอาณานิคมที่เคยถูกฉกฉวยประโยชน์โดยชาวฝรั่งเศสให้กลายเป็นทุ่งหญ้าแห่งที่รอชาวพื้นเมืองจุดไฟปฏิวัติลุกโหมเผาผลาญระบอบต่างแดนจนมอดไหม้ไป (McHale, 2008 [2004])

ในขณะที่แมคเฮลใช้การสืบเสาะถึงคุณูปการของสิ่งพิมพ์ต่อการสร้างสำนักต่อต้านอาณานิคมฝรั่งเศสเพื่อเสนอว่า อิทธิพลของสิ่งพิมพ์แบบพุทธศาสนามีความสำคัญเสียยิ่งกว่าสิ่งพิมพ์ของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนต่อการปฏิบัติเวียดนามปี ค.ศ. 1945 งานของฟิลิปป์ เอ็ม. เอฟ. เพย์แคม (Philippe M. F. Peycam เรื่อง *The Birth of Vietnamese Political Journalism: Saigon, 1916-1930*) ที่สืบสาวต้นตอของกิจการข่าวการเมืองในสหภาพอินโดจีนก็ยืนยันว่า แม้ในช่วงปี ค.ศ. 1930 ถึง 1945 พื้นที่ชนบทจะกลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อต้านระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศส กระนั้นเมืองหรือในกรณีศึกษาของเขาคือ นครไซ่ง่อนนั้นก็ยังคงเป็นขั้วภูมิด่านแห่งสำคัญที่ประชาชนใช้เพื่อสังเคราะห์ความคิดทางการเมืองและวิจารณ์ระบอบที่กำลังปกครองพวกเขาอยู่ ไม่ว่าจะในยุคอาณานิคมฝรั่งเศสหรือจะล่วงเลยไปสู่ยุคสาธารณรัฐใต้การอุปถัมภ์ของสหรัฐ (Peycam, 2012)

นอกจากเมืองอาณานิคมจะถูกขับเคลื่อนด้วยสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว เลวิสยังได้กล่าวถึงสังคมเมืองอาณานิคมว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น การเมืองของพื้นที่ดังกล่าวถูกขับเคลื่อนโดยกลุ่มเยาวชน ผู้ซึ่งเติบโตภายใต้การหล่อหลอมระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ และฝันถึงการเปลี่ยนแปลงให้ดินแดนอาณานิคมกลายเป็นดินแดนของประชาชาติตน พวกเขาเฝ้าดูที่อุทิศพลังของวัยหนุ่มสาวในการศึกษาและประยุกต์ภาวะสมัยใหม่เหล่านั้นในการปลดแอกตนเองออกจากระบอบอาณานิคม เมื่อพลังอันคุกรุ่นของยุวชนเหล่านี้ปะทุขึ้นในเมืองอาณานิคมที่มีโครงข่ายโยงใยไปทั่วโลก ณ บรรดาเมืองหลวงในยุโรป ตะวันออกกลาง และจีนจึงปรากฏไว้ซึ่งโต๊ะเสวนา “ข้ามชาติ” ของบรรดานักชาตินิยมจากแดนอาณานิคม ส่วนตัวเมืองอาณานิคมเองนั้นนอกจากจะเป็นจุดส่งนักชาตินิยมจากอาณานิคมสู่สนามการเมืองระดับโลกแล้ว ก็ยังเป็นแหล่งรวบรวมยุวชนท้องถิ่นให้หลุดจากชุมชนแบบเก่าที่มีครอบครัวและหลักจารีตเป็นศูนย์กลาง สู่ชุมชนชาติสมัยใหม่ที่พวกเขาจะปรึกษาหารือถึงการปลดแอกให้พ้นจากกำมือของพวกต่างแดน (Lewis, 2016, p. 17)

งานของเลวิสจึงทำให้เห็นว่า เมืองอาณานิคมนั้นแม้จะอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและภาวะสมัยใหม่ที่ริเริ่มโดยมหาอำนาจตะวันตก ทว่าเมืองเช่นนี้ก็มิพัฒนาการอันเฉพาะตัวซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ของเมืองเหล่านี้มีแนวโน้มสู่ความเป็นเอกเทศและไม่ตกอยู่ใต้การครอบงำของประวัติศาสตร์ที่ยึดยุโรปเป็นศูนย์กลาง โดยงานของเลวิสยังเป็นหนึ่งในสายธารทางปัญญาที่นำไปสู่การเขียน *Republicanism, Communism, Islam: Cosmopolitan Origin of Revolution in Southeast Asia* ของจอห์น ที. ไชเดล (John T. Sidel) ผู้ซึ่งเสนอว่า แม้ขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีลักษณะและพัฒนาการที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่แทนที่จะเชื่อว่าการปฏิวัติของคนกลุ่มดังกล่าวเกิดจากปัจจัยเฉพาะภายในดินแดนอาณานิคม ไชเดลกลับเสนอว่า ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้เกิดจากการที่ชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ากระโดดเข้าไปมีส่วนร่วมกับการแสวงหาเมืองโลกที่ยึดโยงกันโดยอาศัยเส้นทางการเดินเรือสายต่างๆ กับบรรดาเมืองอาณานิคม (Sidel, 2021)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเมืองอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังจำเป็นต้องหลบให้พ้นมุมมองแบบเอเชียเป็นศูนย์กลางที่อาจทำให้เมืองอาณานิคมเมืองใดเมืองหนึ่งค้างเติ่งอยู่กับระบอบอาณานิคม ระบบโลก หรือแม้แต่ขบวนการชาตินิยมกระแสหลัก จนไม่สามารถเผยให้เห็นประวัติศาสตร์อันเป็นเอกเทศของมันออกมาได้ โดยมีใจว่าผู้เขียนปฏิเสธแนวคิดเมืองสากลโลกของเลวิสหรือกระแสการเมืองสากลโลกของไชเดล หากแต่เพียงต้องการเน้นย้ำว่า ในขณะที่เลวิสและไชเดลมองเมืองอาณานิคมในฐานะจุดต่างๆ บนระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มิติแบบสากลโลกของเมืองอาณานิคมในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จำเป็นต้องถูกจำกัดพื้นที่ตามแนวคิดประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกเทศเพื่อไม่ให้ประวัติศาสตร์ของเมืองอาณานิคมแปรเปลี่ยนไปเป็นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไปเสีย

ในขณะที่แนวคิดว่าด้วยยุคสมัยใหม่ ภาวะสมัยใหม่ และเมืองสมัยใหม่นั้นถือกำเนิดในหน้าประวัติศาสตร์ยุโรปอย่างหลือมเลือนและห่างกันตามลำดับ ทั้งสามสิ่งกลับเกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยระยะเวลาที่ไม่ห่างกันมากนัก อีกทั้งยังมีลำดับการเกิดขึ้นที่กลับตาลปัตร ใน *The Emergence of Modern Southeast Asia* ซึ่งมี นอร์แมน จี. โอเวน (Norman G. Owen) ศาสตราจารย์ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา จากมหาวิทยาลัยฮอว์กิงเป็นบรรณาธิการนั้น ภาวะสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ถูกอธิบายว่าถือเริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อกลุ่มอำนาจจากยุโรปที่เข้ามามีบทบาทอย่างเข้มข้นต่อพลวัตทางการเมืองและเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ได้ระยะหนึ่งแล้วนั้นสถาปนาโครงสร้างการบริหารรัฐและเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ขึ้นมาครอบภูมิภาคดังกล่าว โดยโครงสร้างใหม่นี้ได้สร้างเงื่อนไขสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ชาวพื้นเมืองจำต้องปรับตัวตาม และในเวลาต่อมาชาวพื้นเมืองในภูมิภาคก็ได้ดูดซับและก่อร่างสร้างแนวคิดโลกสมัยใหม่ในแบบของตนขึ้นมาจนนำไปสู่การจัดตั้งขบวนการต่อต้านอาณานิคมและการสร้างรัฐเอกราชของชนพื้นเมืองเหล่านี้ขึ้นในภูมิภาค (Owen, 2005) การเกิดขึ้นของภาวะสมัยใหม่ในเมืองอาณานิคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงมีลักษณะที่เริ่มต้นจากโครงสร้างที่ครอบจากด้านบนสู่ชนชาวพื้นเมืองที่อยู่เบื้องล่าง

ทั้งนี้ ภาวะสมัยใหม่จากบนลงล่างในเมืองอาณานิคมยังถูกอธิบายด้วยกรณีศึกษานอกภูมิภาคเช่นกัน โดยทิโมธี มิทเชลล์ (Timothy Mitchell) ผู้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเมืองในอียิปต์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้กล่าวไว้ใน *Colonising Egypt* ถึงอำนาจของความรู้สมัยใหม่จากยุโรปที่มีผลต่อพัฒนาการของกรุงไคโรและเมืองอื่นๆ ในอียิปต์ว่า ในบริบทของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่อียิปต์พยายามจัดระเบียบรัฐใหม่ภายใต้การดูแลของอังกฤษ ความรู้สมัยใหม่จากโลกตะวันตกไม่เพียงเข้าไปจัดระเบียบเมืองจนส่งผลทางภูมิศาสตร์ต่อโครงสร้างของเมือง และต่อวิถีชีวิตของชาวพื้นเมือง หากแต่ลึกซึ้งไปกว่านั้น ความรู้จากโลกตะวันตกได้เข้าไปเปลี่ยนวิธีการมองโลกและวิถีคิดเชิงนามธรรมของชาวอียิปต์ตั้งแต่ชนชั้นนำโลกลงมาถึงชนชั้นล่างผ่านระบบกองทัพสมัยใหม่ เมืองสมัยใหม่ โรงเรียนสมัยใหม่ และอุตสาหกรรมการพิมพ์ ก่อนการเข้ามาของความรู้จากโลกตะวันตก ชาวอียิปต์ให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวผ่านประโยชน์หรือลักษณะของสิ่งนั้นๆ การเก็บข้าวให้เต็มยุ้งฉางที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ไม่ใช่เพราะข้าวถูกผูกกับความถึงคุณค่าดังกล่าวเฉยๆ แต่เพราะมันสามารถเติมเต็มท้องให้อุดมสมบูรณ์ได้ ทว่าเมื่อความรู้ต่างแดนเข้ามายึดครองโลกของพวกเขา ความรู้ดังกล่าวก็เริ่มสั่งสอนให้พวกเขาตอกตรึงชุดคุณค่าอย่างหนึ่งเข้ากับวัตถุอีกอย่างหนึ่งโดยที่ในโลกทัศน์เดิมของพวกเขาทั้งสองสิ่งไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกันเลย เมืองและสรรพสิ่งรอบตัวชาวพื้นเมืองหรือแม้แต่ตัวพวกเขาเองที่เคยมีความหมายโดยหน้าที่อย่างเป็นเอกเทศจึงกลับตาลปัตรกลายเป็นเพียงของสำหรับจัดแสดงชุดคุณค่าตามวิถีคิดที่ด้วยเมืองสมัยใหม่แบบตะวันตกในห้วงเวลาดังกล่าวไปเสีย (Mitchell, 1991, pp. 51, 161) ดังนั้น กรณีศึกษากรุงไคโรจึงตอกย้ำความสำคัญของเมือง

อาณานิคมในฐานะโครงสร้างที่ถ่ายทอดวิธีคิดแบบสมัยใหม่สู่ผู้คนที่อยู่ภายใน และเป็นไปได้ว่า ลักษณะดังกล่าวมีส่วนร่วมกันในบรรดาเมืองอาณานิคมนอกยุโรปโดยทั่วไปในระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้งานของมิตเชลล์จะแสดงให้เห็นถึงความน่าสะพรึงกลัวของเมืองอาณานิคมที่ควบคุมและเปลี่ยนแปลงชาวพื้นเมืองได้อย่างลึกซึ้ง กระนั้น ความเปลี่ยนแปลงในหมู่ชาวพื้นเมืองที่โครงสร้างเมืองอาณานิคมเข้าไปจัดการนั้นก็มิได้อยู่กำมือของเจ้าอาณานิคมเสมอไป เพราะทั้ง *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony* ของรูดอล์ฟ มราเช็ก (Rudolf Mrazek) และ *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862-1940* ของปีเตอร์ ซินอแมน (Peter Zinoman) ก็ได้แสดงให้เห็นว่า เทคโนโลยีภายในระบบเมืองอาณานิคมที่เจ้าอาณานิคมนำมาปกครองชาวพื้นเมืองนั้น แม้ในทางหนึ่งจะสร้างความเปลี่ยนแปลงแก่สำนึกที่พวกเขามีต่อโลก แต่ในอีกทางหนึ่งภาวะสมัยใหม่จากโครงสร้างเมืองอาณานิคมก็ได้ถูกชาวพื้นเมืองเหล่านี้หยิบมาใช้เพื่อต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมเสียเอง (Mrazek, 2002; Zinoman, 2001) ข้อเสนอเหล่านี้จึงช่วยยืนยันถึงลักษณะที่เมืองอาณานิคมถูกมหาชนได้ปกครอง ฉวยใช้เป็นทอกย้อนแทงสนองเจ้าอาณานิคมเสียเอง ดังเอลสันได้กล่าวไว้โดยสังเขปข้างต้น

ทั้งนี้ ในขณะที่แนวคิดว่าด้วยเมืองสมัยใหม่ (ในยุโรป) นั้น เมื่อนำมาอธิบายประวัติศาสตร์อันเป็นเอกเทศของนครไซ่ง่อนแล้ว ก็อาจจะใช้ได้เพียงเป็นกรอบในเชิงรูปลักษณ์ อีกทั้งอาจจะยังใช้ได้โดยสังเขปเพราะสัมพันธ์ต่อการละเลยรายละเอียดและพัฒนาการเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อน แต่ทว่าแนวคิดว่าด้วยเมืองอาณานิคมนั้นกลับต่างออกไป เพราะแนวคิดดังกล่าวอธิบายเมืองแห่งหนึ่งเพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น คือตั้งแต่เมื่อถูกยึดครองโดยอำนาจตะวันตกจวบจนได้รับการปลดแอก โดยแม้จะมีความซับซ้อนอยู่บ้างในการตามหาว่าอะไรคือการปลดแอกที่แท้จริงของเมืองดังกล่าว กระนั้น ในท้ายที่สุดเมืองอาณานิคมก็มีจุดจบพร้อมกับการผุพรายของสภาวะใหม่บนเส้นทางประวัติศาสตร์ของตนที่เรียกว่า เมืองของรัฐเอกราช ลักษณะที่โน้มไปสู่คำอธิบายเชิงเวลามากกว่ารูปลักษณ์เช่นนี้จึงเอื้อให้ความเฉพาะตัวของนครไซ่ง่อนอันได้แก่ แนวคิดที่ด้วยต่างจอมแบบสิ้นไหล และการเป็นเมืองท่า ณ ปากแม่น้ำโขงสามารถแทรกตัวเข้าไปในแนวคิดดังกล่าวได้ง่ายขึ้น ดังนั้น ในขณะที่เมืองสมัยใหม่แบบยุโรปจะเป็นตัวชี้วัดโดยสังเขปในการอธิบายประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อน ในสมัยจารีตและสมัยใหม่นั้น แนวคิดที่ด้วยเมืองอาณานิคมจะทำหน้าที่กรองภาพพัฒนาการเมืองแบบยุโรปออกไปเพื่อมิให้ความจำเพาะของประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนถูกบดบังกลายเป็นเพียงเงาของเมืองในยุโรป

ก่อนคลื่นจะซัดฝั่ง: คลื่นลมและสำเนา ก่อนยุคอาณานิคม

การย้อนกลับไปมองที่มาและปัจจัยอันเกี่ยวข้องกับนครไซ่ง่อนในช่วงก่อนสมัยอาณานิคม นั้นแทบไม่ต่างไปจากการบุกป่าฝ่าดงสำรวจที่ทางและอารยธรรมในอินโดจีนของเหล่านักสำรวจชาวฝรั่งเศสผู้ทะเยอทะยานทั้งหลาย โดยแม้การค้นคว้าหาเรื่องราวในอดีตจะเป็นเรื่องที่ไม่สามารถกระทำได้ง่ายอยู่แล้ว กระนั้นในอีกระดับหนึ่ง อดีตของนครไซ่ง่อนกลับมีลักษณะที่ขมุกขมัว ฟูงกระจาย และน่าเคลือบแคลงสงสัยมากยิ่งขึ้นไปอีกด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์การเมือง ยังมีพิกัดต้องพุดถึงตัวตนอันหลากหลายซึ่งเหลื่อมทับกันในสายธารประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่ายังคงมีความเป็นไปได้ที่จะทำความเข้าใจอดีตของไซ่ง่อนช่วงก่อนที่จะถูกสถาปนาให้กลายเป็นหนึ่งในมหานครสมัยใหม่และศูนย์กลางเศรษฐกิจสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยการพิจารณาภาพกว้างของการค้าในยุคจารีต การเมือง และชาติพันธุ์ของภูมิภาคแห่งนี้

บายโกร: ตัวตนอันเลื่อนกลางท่ามกลางการเมืองปากน้ำโขง

เหงีย เอ็ม. หวอ (Nghia M. Vo) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เวียดนาม ได้เสนอไว้ว่าความเป็นมาของมหานครแห่งนี้สามารถสืบสาแหรกย้อนกลับไปได้ถึงเมืองบายโกร (Baigaur) ซึ่งเป็นชุมชนขนาดเล็กแห่งหนึ่งช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 12 โดยชุมชนแห่งนี้อยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรจามปาที่ครองอำนาจเหนือพื้นที่ทางตอนใต้ของแนวชายฝั่งอินโดจีน กระนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว บายโกรไม่มีบทบาทสำคัญอื่นใดนอกเสียจากเป็นสถานีการค้าเล็กๆ ที่ถูกบดบังรัศมีด้วยรัศมีของเมืองท่าใกล้เคียง เช่น อินทรปุระ (ต่าหนัง), วิชัย (กวีเยิน), เกาธารา (ญูจาจ) และปัมทุงรังค์ (ฟานราจ) ต่อมาจึงค่อยรุ่งเรืองและมีพลังทางเศรษฐกิจเมื่อถูกเปลี่ยนมือมาอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรเขมรใน ค.ศ. 1145 พร้อมทั้งใช้ชื่อใหม่ว่า ไพรนคร (Prey Nokor) ต่อมาอีกราวครึ่งสหัสวรรษใน ค.ศ. 1698 เมื่ออำนาจในเวียดนามแยกออกเป็น 2 ฝ่าย โดยฝ่ายเหนือนำโดยเสนาบดีสกุลจิ่งญ์ (Chúa Trịn) ที่ซีกใต้อยู่เบื้องหลังองค์จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เล (Nhà Lê) ในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ กับฝ่ายใต้นำโดยเสนาบดีสกุลเหวียน (Chúa Nguyễn) ที่หลบหลีหนิราชภัยมาสร้างฐานอำนาจอย่างค่อยเป็นค่อยไป ณ ดินแดนตอนล่างนั้น ไพรนครก็ถูกยึดครองโดยกองกำลังของเสนาบดีสกุลเหวียน พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเมืองอีกครั้งเป็น ซาดิ่งญ์ (Gia Đinh) หลังจากนั้น การปกครองและวัฒนธรรมของชาวเวียดนามจึงเริ่มแผ่ซ่านเข้าสู่ดินแดนแห่งนี้ (Nghia M., 2011, pp. 7-8; ดูงานที่กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมเวียดนามทางใต้กับทางเหนือเป็นการเฉพาะใน Li, 1998b)

แน่ละ สายธารเส้นนี้คือเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่พัดผ่านไชนง่อนช่วงก่อนอาณานิคมในแนวทางของเหงีย อย่างไรก็ตาม มหานคร ณ สุดใต้ชายฝั่งอินโดจีน ที่ในปัจจุบันเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเวียดนามนั้นหากกล่าวย้อนขึ้นไปอีกก็เคยเป็นหนึ่งในศูนย์กลางของระบอบอาณานิคม หรือแม้แต่ในยุคจารีต พื้นที่แห่งนี้ก็เป็นเมืองท่าที่ได้รับความนิยมอย่างล้นหลามจากบรรดาพ่อค้าวาณิชย์ จนกล่าวโดยรวบรัดได้ว่าเป็นเมืองที่มีพลวัตและศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง มีการเผยแสดงตนในประวัติศาสตร์ด้วยรูปโฉมอันหลากหลาย อีกทั้งยังเคยมีบทบาทอันโดดเด่นในทางการเมืองด้วยนั้น จะสามารถสืบสาวแหยกกันได้อย่างง่ายดายด้วยการบอกเพียงว่ามีต้นกำเนิดจากชุมชนเล็กๆ ที่แสนจะธรรมดาเพียงแค่นั้นเชียวหรือ?

ผู้เขียนตั้งคำถามเช่นนี้เพราะเห็นว่าการอธิบายของเหงียนั้นลดทอนพลังแฝงทางเศรษฐกิจหรือแม้แต่ทางการเมืองของบายโกรลงไปอย่างน่าเสียดาย เนื่องจากเขาไม่ได้อธิบายว่าเหตุใดไพรนครจึงสามารถเติบโตมีชื่อเสียงก้องไปทั่วทั้งน้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทั้งๆ ที่มีจุดเริ่มต้นจากสถานีการค้าที่เงียบเหงา แม้เหงียจะอธิบายว่าการเป็นแหล่งหลบลมมรสุมและโจรสลัดทำให้ไพรนครรุ่งเรืองทางการค้าหลังจากอับเฉามาในสมัยบายโกร แต่การอธิบายนี้ก็ไม่ได้สัมพันธ์กับการเมืองเรื่องการค้าทางทะเลร่วมสมัยในภูมิภาค เพราะวางอยู่บนข้อมูลทางภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียวจนแทบจะไม่เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างบายโกรกับไพรนคร ทั้งนี้ ประเด็นว่าด้วยการเมืองเรื่องการค้าทางทะเลในสมัยจารีตของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้นั้นถือเป็นเรื่องสำคัญที่มีอาจมองข้ามได้ในยามที่ใครสักคนต้องการจะทำความเข้าใจต่อการเถลิงอำนาจและการล่มสลายของกลุ่มอำนาจในภูมิภาคแห่งนี้ โดยแม้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ไชนง่อนของเหงียอาจจะดูคล้ายประวัติศาสตร์แบบเอกเทศ (autonomous history) ตามแนวทางของจอห์น อาร์. ดับเบิลยู. สเมล ที่ให้ความสำคัญแก่พลวัตภายในจนบางคนอาจจะเห็นว่าเขาไม่จำเป็นต้องใส่ใจประเด็นที่ผู้เขียนยกมาข้างต้น กระนั้น การที่เขามองข้ามหรือไม่กล่าวถึงปัจจัยที่รายล้อมบายโกรหรือไพรนครอยู่นั้นก็ทำให้เหงียไม่อาจอธิบายพัฒนาการของนครไชนง่อนช่วงก่อนอาณานิคมได้อย่างกระจ่างชัด ผลก็คือในขณะที่เขากำลังเขียนประวัติศาสตร์เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลังแห่งการทำลายและการค้าขายอันมั่งคั่งที่สถิตอยู่ในมหานครแห่งนี้ นำเสรีอย่างยิ่งที่เขากลับไม่ได้อธิบายให้เห็นว่าพื้นที่ของนครไชนง่อนในสมัยที่เป็นเมืองบายโกรนั้นมีคุณสมบัติใดที่ถูกใช้เพื่อช่วงชิงความโดดเด่นและความนิยมจากเมืองท่าอื่น ทั้งนี้ การอธิบายคุณสมบัติภายในของเมืองดังกล่าวจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการทบทวนบริบทแวดล้อมที่ผู้เขียนได้เน้นย้ำความสำคัญข้างต้น เพราะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะพิจารณาจุดเด่นหรืออำนาจของพื้นที่หนึ่งทีเถลิงขึ้นโดดเด่นกว่าพื้นที่อื่นโดยไม่พิจารณาถึงพื้นที่ต่างๆ ในอาณานิคมโดยรอบเพื่อมองหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางอำนาจและข้อได้เปรียบเสียเปรียบต่างๆ ท้ายที่สุด แม้จะถูกเขียนเพื่อแสดงพลังอันเฉพาะตัว แต่อดีตของนครไชนง่อนในฉบับของเหงียก็ยังคงเริ่มต้นด้วยเรื่องราวของสถานีการค้าใน

ถิ่นกันดารที่ทั้งกระจัดย่อยและไร้พลัง ทำได้เพียงแค่อพยพอำนาจจากที่อื่นให้มาเนรมิตทุกสิ่งสรรพ เพื่อสร้างความโดดเด่นแก่ตนอย่างว่าเหว

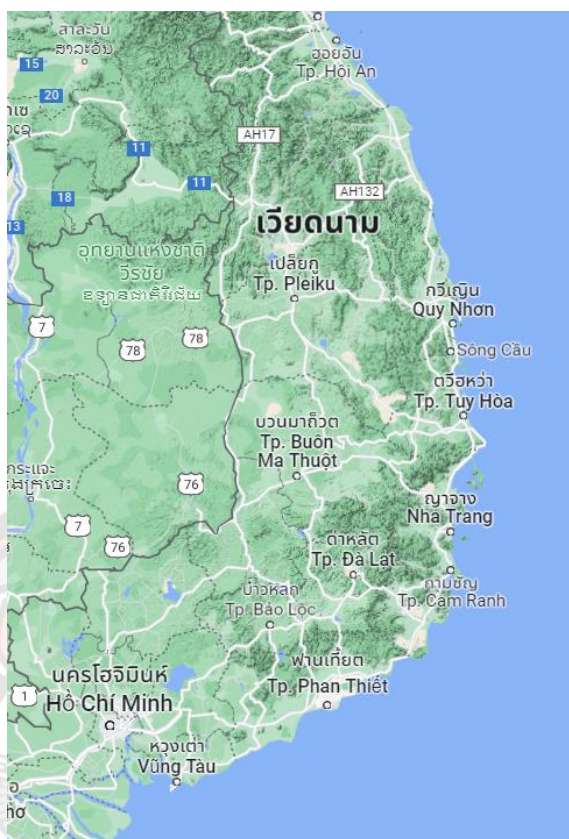
ในขณะที่เหี้ยเล่าถึงความรุ่งเรืองเรื่องการค้าของไพรนครโดยจัดวางจุดเปลี่ยนไว้ ณ การเปลี่ยนผ่านอำนาจจากจามปาสู่เขมร ประหนึ่งว่าการเปลี่ยนผ่านอำนาจที่รอบพื้นที่ดังกล่าวเป็น ปัจจัยเดียวที่เผยความโดดเด่นทางเศรษฐกิจขึ้นมา แต่ผู้เขียนกลับเห็นว่าการพิจารณาพลวัตของ ไซ่ง่อนในช่วงก่อนอาณานิคม นั้น เราควรถอยออกมามองคุณสมบัติทาง “ภูมิศาสตร์การเมือง” อันเป็น ปัจจัยพื้นฐานและสำคัญอย่างยิ่งยวดในการที่พื้นที่ใดๆ จะกลายเป็นเมืองขึ้นมาได้ อีกทั้งยังเป็นปัจจัย ที่จำเป็นต่อการศึกษาประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนภายใต้มุมมองประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกเทศซึ่งให้ ความสำคัญแก่พื้นที่อันเฉพาะเจาะจง โดยมีไซ่ง่อนกล่าวถึงแต่เพียง “ภูมิศาสตร์” ที่แยกจาก “การเมือง” อย่างที่เหี้ยทำในส่วนของ การอธิบายประวัติศาสตร์บายโกรและไพรนคร ในที่นี้ ภูมิศาสตร์การเมือง ที่ผู้เขียนจะเริ่มพิจารณานั้นวางอยู่บนการเป็นบริเวณปลายชายฝั่งอินโดจีนซึ่งในอีกนัยหนึ่งก็คือ บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง นอกจากนี้ เรายังควรพิจารณาการค้าทางทะเลในยุคจารีตของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยภาพรวม เพื่อค้นหาว่า ณ ภูมิศาสตร์ปากแม่น้ำโขงซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลาง กระแสลมการค้าของภูมิภาคนั้น ปรากฏแสงแห่งความเจริญทางเศรษฐกิจการค้าได้สถิตอยู่ ณ จุด ไตบ้าง ที่แห่งนั้นอยู่ใกล้พื้นที่ของนครไซ่ง่อนหรือไม่ และความเจริญทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้เคลื่อนเข้า มาสู่ไซ่ง่อนในช่วงที่เป็นไพรนครได้อย่างไร

ทั้งนี้ การที่เหี้ยพิจารณาพื้นที่ของนครไซ่ง่อนสมัยที่เป็นเมืองบายโกรว่ามีได้มีบทบาทโดดเด่นเท่าใดนักทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองนั้นอาจเป็นเพราะเขามองข้ามความสำคัญของ ภูมิศาสตร์ปากแม่น้ำโขงไปพร้อมกับ การมองข้ามความสำคัญของบริบททางการเมืองการค้าของเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเหี้ยกล่าวว่าพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำโขงนั้นมีได้มีบทบาท ทางการเมืองที่สำคัญนักจนกว่าจะถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 หรือแม้กระทั่งในส่วนว่าด้วยบทบาท ทางเศรษฐกิจของเมืองแห่งนี้ เหี้ยก็กล่าวว่า แม้พื้นที่ของนครไซ่ง่อนในสมัยที่เป็นไพรนครจะโดดเด่น ด้านการค้าเพียงใด แต่ศักยภาพทางเศรษฐกิจของเมืองดังกล่าวจะเริ่มขยายตัวอย่างมีนัยสำคัญก็ ต่อเมื่อชาวเวียดนามและชาวจีนได้ทะลักเข้ามาประกอบการค้าในไพรนครช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยหลังจากกล่าวอย่างรวบรัดแล้วเขาก็ตัดเข้าประเด็นการสถาปนานครชาตัญญูของชาวเวียดนาม (Nghia, 2011, pp. 7-12) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แทนที่ประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนจะถูกเขียนออกมา อย่างเป็นเอกเทศในบริบทของตนเอง เหี้ยกลับดึงอากันตุ้จากแดนเหนือเช่นลุ่มน้ำเหลืองและลุ่ม น้ำแดงให้เป็นองค์ประธานในประวัติศาสตร์สามเหลี่ยมปากน้ำโขง ทั้งนี้ แม้การบรรยายถึงชนกลุ่มอื่น ที่เข้ามาในพื้นที่ที่ถูกศึกษาจะไม่ใช่ปัญหาใหญ่ในการเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็นเอกเทศ กระนั้น การที่ชนสองกลุ่มนี้ถูกวางให้เป็นองค์ประธานในทางหนึ่งก็ทำให้เรื่องราวของนครไซ่ง่อนถูกกลืนเข้าไป

อยู่ในเรื่องราวของกลุ่มน้ำแดงทางเหนือ และในอีกด้านหนึ่งที่สาหัสสาครรจ์กว่าคือ ประวัติศาสตร์นครไชยง่อนฉบับดังกล่าวไม่อาจย้อนกลับไปให้ไกลกว่าคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้

อย่างไรก็ตาม การอธิบายประวัติศาสตร์ของเมืองในฐานะท้องถิ่นส่วนหนึ่งในเวียดนามยุคปัจจุบันด้วยมุมมองที่ยึดวัฒนธรรมเวียดนามเป็นศูนย์กลางนั้นก็มิใช่เรื่องใหม่ เพราะศิธ เทย์เลอร์ก็ได้กระทำไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1998 แล้วด้วยการเรียกพื้นที่ท้องถิ่นส่วนที่เป็นที่ตั้งของนครไชยง่อนว่า “นามโโบะ” ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของท้องถิ่นอีกแห่งหนึ่งที่เขาเรียกว่า “บิงญ์ดิงญ์” (Taylor, 1998) ทั้งนี้แนวคิดที่ว่าด้วยนามโโบะรวมถึงท้องถิ่นส่วนอื่นๆ ในคำอธิบายของศิธนั้นมิใช่จุดอ่อนสำคัญอย่างหนึ่งคือมิได้ครอบคลุมประวัติศาสตร์ของพื้นที่ดังกล่าวในช่วงก่อนที่อำนาจของราชสำนักเวียนจะได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงในพื้นที่เวียดนามตอนใต้ กระนั้น ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ศิธ เทย์เลอร์กลับทิ้งวิธีการทำความเข้าใจท้องถิ่นของเวียดนามได้อย่างเป็นเอกเทศเอาไว้ในบทความอีกเรื่องหนึ่งคือ “The Early Kingdoms” ซึ่งตีพิมพ์ในฐานะบทหนึ่งของ *The Cambridge History of Southeast Asia* โดยเขาได้อธิบายไว้ว่า จามปาซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เคยครองพื้นที่ตอนล่างของเวียดนามตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 จนถึง 15 นั้น หาได้เป็นอาณาจักรที่ดำรงอยู่อย่างเป็นเอกภาพไม่ หากแต่เป็นเครือนครรัฐที่ถูกแยกออกจากดินแดนตอนในของภาคพื้นทวีปด้วยทิวเขาเจ็องเซิน (Truong Son ในภาษาเวียดนาม กูหลวง ในภาษาลาว หรือ Annamite Range ในภาษาอังกฤษ) ทั้งยังถูกแยกออกจากกันเองด้วยเหลี่ยมมุมของทิวเขาเจ็องเซินที่ทอดตัวลงไปยังชายฝั่ง จนทำให้เมื่อมองเครือนครรัฐเหล่านี้ในภาพรวม ถิ่นฐานของพวกเขาก็วางตัวกระจายและเหลือเพียงท้องทะเลที่จะใช้เดินทางติดต่อกันไม่ต่างจากบรรดารัฐหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรที่พูดภาษาตระกูลเดียวกัน (Taylor, 1994 [1992], pp. 153-157)

ดังนั้น หากพิจารณาท้องถิ่นของพื้นที่บริเวณเวียดนามใต้ในปัจจุบันด้วยโลกทัศน์ของชาวจามผู้ซึ่งอาศัยและบริหารจัดการพื้นที่ดังกล่าวก่อนชาวเวียดนามนับพันปี พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำโขงจึงไม่ต่างจากเกาะแห่งหนึ่ง โดยกล่าวให้ถึงที่สุด หากบายโกรีในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 12 เป็นชุมชนที่อยู่ในอำนาจของชาวจามอย่างที่เหียงเสนอ ก็เป็นไปได้ว่า บายโกรคือนครรัฐแห่งหนึ่งของ “เกาะ” ปากแม่น้ำโขงที่แม้จะไม่ได้มีอำนาจทางการเมืองมากเท่ากับนครรัฐแห่งอื่นของชาวจาม แต่ก็ใช่อิสระในระดับหนึ่งด้วยผลจากภาวะกระจายกระจายในหมู่ชนรัฐจามไปด้วยกันเอง ทั้งนี้ การที่ศิธ เทย์เลอร์ยังคงอธิบายท้องถิ่นของเวียดนามด้วยแนวคิดที่ยึดวัฒนธรรมเวียดนามเป็นศูนย์กลาง ทั้งๆ ที่เขาเคยอธิบายท้องถิ่นของเวียดนามตอนใต้ในฐานะพื้นที่จำเพาะมาก่อนแล้วตั้ง 6 ปีนั้น อาจเป็นเพราะเขาอาจจะกำลังมุ่งอธิบายการถือกำเนิดและพัฒนาการของความเป็นเวียดนามอันหลากหลายมากกว่าจะอธิบายประวัติศาสตร์ของพื้นที่หนึ่งอย่างเป็นเอกเทศและพ้นไปจากความเป็นเวียดนาม

ภาพ 5 ภาพส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์เวียดนามตอนล่าง

ที่มา: <https://www.google.co.th/maps/@14.4446442,108.2169315,7.88z/data=!5m1!1e4?hl=th&authuser=0>

กล่าวเฉพาะในส่วนของบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและบายโกรที่ตั้งอยู่ภายนอกปลายทิวเขาเงืองเซินที่ตั้งประดิษฐ์ทางตอนเหนือแล้ว อาณาบริเวณดังกล่าวก็ไร้ซึ่งทิวเขาใดๆ เหมือนดังที่เขาเงืองเซินกangkán แทรกซอน และโอบล้อมนครรัฐต่างๆ ของชาวจามออกจากดินแดนตอนใน ออกจากชุมชนชาวเวียดนามทางเหนือ และออกจากชุมชนชาวจามด้วยตัวเอง โดยพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นมีเพียงสาหร่ายของแม่น้ำสายต่างๆ และเป็นที่ยาบลุ่มโดยส่วนใหญ่ ยกเว้นที่ยาบลุ่มขนาดเล็กบริเวณทางตอนเหนือที่ติดอยู่กับปลายทิวเขาเงืองเซิน กล่าวคือ ทางตอนเหนือของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงตั้งแต่จังหวัดเจิวตักท์ (Châu Đốc) ขึ้นไปนั้นเป็นพื้นที่ส่วนเดียวที่มีคันดินธรรมชาติ ในขณะที่ส่วนอื่นลงมาทางตอนล่างนั้นจะมีลักษณะเป็นที่ยาบลุ่มอันเกิดจากตะกอนแม่น้ำขัง และเป็นป่ารกชัฏ ทั้งนี้ บายโกรก็เป็นส่วนหนึ่งของที่ยาบลุ่มดินตะกอนดังกล่าว (White et al., 2021)

อย่างไรก็ตาม เหวียนดิ่งญู่ตือ (Nguyễn Đình Tú) ได้อธิบายไว้ใน *Gia Định-Sài Gòn-Thành phố Hồ Chí Minh: dặm dài lịch sử (1698-2020) Tập I, 1698-1945* [ชาดิงญู่-ไซ่ง่อน-นครโฮจิมินห์: ประวัติศาสตร์อันยาวไกล (1698-2020) เล่ม 1, 1698-1945] ว่าพื้นที่ของบายโกรหรือ นครไซ่ง่อนนั้นหาได้เป็นราบต่ำอย่างสม่ำเสมอเหมือนกันทั้งหมดไม่ เพราะดินแดนดังกล่าวมีทั้งฝั่งที่สูงซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลราว 10-15 เมตรในทางตอนเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ ในขณะที่ฝั่งที่ต่ำซึ่งอยู่ทางตอนใต้ลงมาสูงจากระดับน้ำทะเลเพียง 0.5-3 เมตร นอกจากนี้ หากอนุมานว่า บายโกรนั้นตั้งอยู่ ณ จุดเดียวกันกับนครไซ่ง่อนโดยไม่คลาดเคลื่อนหรือคลาดเคลื่อนเล็กน้อยแล้วไซ้ร้ เมืองดังกล่าวก็น่าจะมีศูนย์กลางที่ตั้งอยู่บนเนินสูงแห่งหนึ่งริมแม่น้ำไซ่ง่อนที่ในอีกกว่าพันปีต่อมาจักรัตรีเยหวียนแองญู่ (Nguyễn Ánh) จะสร้างป้อมปราการขนาดใหญ่ขึ้นมา โดยในปัจจุบันคือเขต 1 อันเป็นศูนย์กลางของนครไซ่ง่อน ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวก็มีไขว่จะเลื่อนลอยเสียทีเดียวหากตระหนักว่าพื้นที่ดังกล่าวถูกเรียกโดยชาวเขมรว่า เกาะกระปือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่แผ่นดินโคล่พื้นผิวน้ำโดยรอบ นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่เนินอีกแห่งหนึ่งในนครไซ่ง่อนก็เคยเป็นที่ตั้งของป้อมปราการเกมาย (Cây Mai) ในสมัยราชวงศ์เหวียนเซนกัน จึงกล่าวได้ว่า พื้นที่เนินคือชัยภูมิที่ทั้งพิเศษและสำคัญต่อการรักษาความมั่นคงบริเวณในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง (Đình Tú, 2022, p. 12; Tùng Hiếu, 2012, p. 82)

กระนั้น นอกจากจะเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่เชื่อมต่อระหว่างที่ราบสูงกับที่ราบลุ่มน้ำขังแล้ว บายโกรยังเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันออก (Đông Nam Bộ) กับภาคใต้ฝั่งตะวันตก (Tây Nam Bộ) และในขณะเดียวกันก็เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนตอนในกับพื้นที่ชายฝั่ง (Tùng Hiếu, 2012, p. 85) ดังนั้น จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่าหากชาวจามรวมถึงชนพื้นเมืองกลุ่มอื่นในแถบนั้นจะหาทำเลสักแห่งในตั้งถิ่นฐาน การวางกำลัง และขยายอำนาจของตนเหนือภูมิภาคลุ่มน้ำแห่งนี้ เพราะเนินสูงบายโกรที่ไม่เพียงเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานหนีน้ำหลากเท่านั้น หากแต่ยังเหมาะแก่การตั้งทัพอีกด้วย เนินสูงดังกล่าวจึงเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญทั้งการเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างที่ราบสูงสำหรับรับมือการรุกรานกับที่ราบลุ่มสำหรับการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวทรัพยากร เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ตะวันตกกับตะวันออกที่เอื้อแก่การรักษาสมดุลด้านอำนาจการควบคุม และเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนตอนในกับชายฝั่ง ซึ่งทำให้ผู้ปกครองสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้จากทั้งการค้าทางทะเลและการเก็บเกี่ยวทรัพยากรจากพื้นที่ตอนใน

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอพื้นฐานว่าด้วยเมืองบายโกรในฐานะเมืองของชาวจามที่ถูกวางให้เป็นรากฐานแก่ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนสมัยโบราณนั้นก็อาจจะดูอ่อนแอไม่มั่นคงเมื่อถูกโจมตีด้วยปัญหาความคลุมเครือของบายโกรเองและการมีอยู่ของชาวจามในพื้นที่ของนครไซ่ง่อนยุคโบราณ กล่าวคือ แม้งานวิชาการหลายชิ้นจะยอมรับข้อเสนอพื้นฐานดังกล่าว เช่น *Historical Dictionary of Ho Chi Minh City* ของจัสติน คอร์ฟิลด์ (Justin Corfield) “HCMC: Mirroring the City Center,

Inversing Contemporary Logics” ของบรูโน เดอ เมิลแดร์ (Bruno De Meulder) และคณะ *Đô thị Sài Gòn Thành phố Hồ Chí Minh-Khảo cổ học và bảo tồn di sản* ของเหวียนถิเหว (Nguyễn Thị Hậu) รวมถึง “Transformation of Built Cultural Heritage in Old Saigon (Ho Chi Minh City), Vietnam” ของโงมิงฮุงม์ (Ngô Minh Hùng) เป็นต้น หรือแม้ว่าคิธ เทย์เลอร์ (Keith Taylor) จะกล่าวว่าบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหรือที่ชาวเวียดนามเรียกว่านามโบะนั้น เป็นจุดที่มีชาวจามอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และแม้จะพบวัตถุโบราณจำนวนหนึ่งบริเวณชานเมือง นครไซ่ง่อนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจาม แต่กระนั้นก็ยังไม่ปรากฏงานวิชาการชิ้นใดเลยที่กล่าวถึงความหมายของคำว่าบายโกร ในทางกลับกัน ในงานวิชาการฝรั่งเศสที่ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1900 เรื่อง “Le Cambodge: Le royaume actuel” ของเอเตียน เอย์โมนิเยร์ (Étienne Aymonier) กล่าวว่า ไพรนคร [แปลว่า เมืองกลางป่า] นั้นมีการออกเสียงอีกแบบหนึ่งว่า บรายนาการ์ (Brai Nagar) ซึ่งแสดงถึงความเป็นไปได้ว่า บายโกรอาจจะเป็นคำยืมมาจากไพรนครและชาวจามก็อาจมีได้ยึดครองพื้นที่ดังกล่าวดังที่เหงียเสนอ (Aymonier, 1900, p. 135; Corfield, 2013; De Meulder et al., 2020; Minh Hùng, 2020; Taylor, 1998; Thị Hậu, 2019)

ทั้งนี้ แม้แนวคิดที่ว่าด้วยบายโกรในฐานะนครไซ่ง่อนแบบโบราณและเป็นนครรัฐในแบบของชาวจามจะไม่ค่อยมีน้ำหนักเท่าไรนัก ในขณะที่ไพรนครของชาวเขมรกลับดูมีความน่าเชื่อถือมากเสียจนแทบจะประกาศตนได้ว่าเป็นผู้วางรากฐานกลุ่มแรกให้แก่พื้นที่นครไซ่ง่อน กระนั้น ด้วยเหตุที่ภูมิศาสตร์ของบายโกรเองเชื่อมต่อกับดินแดนตอนในที่ชาวเขมรออาศัยอยู่ การหุบยืมทางภาษาจึงอาจเกิดขึ้นได้จากการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างกลุ่มคนในสองพื้นที่โดยที่มีพิกัดรอให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ยิ่งไปกว่านั้น จารึกโบราณของกลุ่มชนที่พูดภาษาเขมรก็มีการใช้คำเรียกชนชั้นสูงของชาวจามซึ่งแสดงให้เห็นถึงความปกติธรรมดาของการแลกเปลี่ยนทางภาษาระหว่างชนสองกลุ่มนี้ (Aymonier, 1900, p. 249) นอกจากนี้ในทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้น กว่าชาวเขมรจะเริ่มสนใจในการค้าทางทะเลก็ล่วงเลยมาในช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 10 แล้ว ในขณะที่ชาวจามนั้นเกี่ยวข้องกับการค้าชายฝั่งทั้งในแง่ของวัฒนธรรมโดยพื้นฐานที่พวกเขาอยู่ในกลุ่มผู้ใช้ภาษาตระกูลเดียวกันกับบรรดาชาวทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในแง่ประวัติศาสตร์ที่พวกเขาครองท้องน้ำอินโดจีนตั้งแต่ช่วงคริสต์สหัสวรรษแรก (Taylor, 1994 [1992], pp. 153-154; Wolter, 1970)

ดังนั้น หากชาวจามจะเข้ามาครอบครอง “เกาะใหญ่” ในพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ที่ถูกแยกจากชุมชนชาวจามด้วยกันแต่กลับชิดใกล้กับชาวเขมร แล้วใช้คำของชาวเขมรในการนิยามสถานที่ดังกล่าวก็มีใช้เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพียงแต่การอธิบายข้างต้นได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ไม่ว่าเมืองบายโกรจะมีขนาดที่เล็กมากหากเทียบกับนครรัฐแห่งอื่นของชาวจาม หรือจะมีการค้าที่มีค้อยเพียงพู่หากเทียบกับห้วงเวลาที่เป็นไพรนครหรือนครซาดิงญ์ ทว่ามุมมองแบบสัมพัทธนิยมดังกล่าวก็มิอาจนำมาปฏิเสธความเป็นไปได้ว่า บายโกรมีโอกาสเป็นไปได้สูงที่จะเป็นนครรัฐขนาดย่อมแห่งหนึ่งของชาวจาม

ที่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมเขมร และมีอิสระในทางการเมืองระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงไม่อาจพิจารณาเมืองดังกล่าวว่าเป็นสถานีการค้าขนาดเล็ก ณ ปากน้ำโขงดังที่เหงียทำได้อีกต่อไป

ในงานชิ้นสำคัญว่าด้วยการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชื่อ *Early Indonesian Commerce: A Study of the Origin of Srivijaya* ที่ตีพิมพ์มาตั้งแต่ ค.ศ. 1967 โอ. ดับเบิลยู. โวลเตอร์ส (O. W. Wolters) ได้ช่วยเสริมบริบทให้เข้าใจถึงสถานะและศักยภาพทางเศรษฐกิจของบายโกรและสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ณ ปลายแหลมอินโดจีนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ แม้ในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 12 ความคลุมเครือในทางวิชาการจะทำให้ชุมชนแห่งนี้ถูกเหงียเสนอว่าเป็นเพียงสถานีการค้าขนาดเล็ก แต่เช่นเดียวกันกับศักยภาพทางการเมืองที่เผยแสดงออกมาบ้างแล้วผ่านการอภิปรายข้างต้นก็คือ ความคลุมเครือดังกล่าวไม่ได้ทำให้บายโกรหมดความสำคัญในทางเศรษฐกิจการเมือง เพราะเพียงขยับสายตาถัดไปทางทิศตะวันตกเพียงเล็กน้อย เหนือพื้นที่ปลายแหลมเดียวกันกับที่ตั้งของบายโกรแต่อยู่คนละฝั่งจะปรากฏเมืองอีกแห่งหนึ่งที่ชื่อว่า อ็อกแอว (Oc Eo; ตาราไทยบางเล่มเขียนว่า ออกแก้ว แต่ในภาษาเขมรเรียกว่า อู่แก้ว) โดย ปัจจุบันคือพื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดอานซาง (An Giang) เมืองแห่งนี้เป็นเมืองท่าสำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-5 ทั้งในแง่ที่เป็นเมืองท่าหลักของอาณาจักรฟูนัน ยักษ์ใหญ่แห่งฝั่งภาคพื้นทวีป ณ ช่วงเวลานั้น ในแง่ที่เป็นศูนย์รวมของบรรดาพ่อค้าต่างชาติต่างภาษา และในแง่ที่เป็นเมืองท่าซึ่งราชสำนักจีนทำการค้าขายด้วย (Wolters, 1967, pp. 37-38; Dinh Tu, 2022, p. 27)

ทั้งนี้ เมืองอ็อกแอวมิใช่ศูนย์การค้าโบราณที่จำกัดความเจริญไว้เพียงภายในพื้นที่ขนาดเล็กแล้วตัดขาดความสัมพันธ์กับปริณชโลโดยรอบ หากแต่เป็นเครือข่ายวัฒนธรรมที่กระจายตัวทั่วปากแม่น้ำโขง (Zakharov, 2019, p. 12) โดยบริเวณเขตบิ่งแจงญ์ (Binh Chánh) และเขตเกิ่นเส่อ (Cần Giò) ซึ่งเป็นพื้นที่รอบนอกทางตะวันตกและทางใต้ของนครไซ่ง่อนในปัจจุบันตามลำดับนั้นก็มีการค้นพบวัตถุโบราณเช่นเสาหลักไม้ที่ปักไว้เป็นแนวยาว และข้าวของเครื่องใช้จากหินเช่น ขวาน จอบ และหินลับมีดที่คล้ายคลึงกับวัตถุโบราณที่ขุดค้นพบ ณ ใจกลางเมืองอ็อกแอวจนทำให้บรรดานักโบราณคดีลงความเห็นว่า วัตถุดังกล่าวในนครไซ่ง่อนเป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มวัฒนธรรมอ็อกแอว (Dinh Tu, 2022, p. 27)

นอกจากนี้ ในเขตตึกหว่า (Đúc Hoà) จังหวัดลองม้ออัน (Long An) ซึ่งเป็นจังหวัดที่ประชิดทางตะวันตกของนครไซ่ง่อนก็มีการขุดค้นพบชิ้นส่วนทองคำที่ใช้ในพิธีทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และถูกตั้งข้อสันนิษฐานโดยนักโบราณคดีว่าเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอ็อกแอว (Thi Lien, 2005, pp. 145 and 153) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า หากตำแหน่งของบายโกรจะคลาดเคลื่อนจากตำแหน่งในปัจจุบันของนครไซ่ง่อนบ้าง ก็น่าจะคลาดเคลื่อนไปทางทิศตะวันตกตามที่หลักฐานทางโบราณคดีปรากฏ หรือหากบายโกรตั้งอยู่ ณ พื้นที่ศูนย์กลางของนครไซ่ง่อนในปัจจุบันจริง หลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวก็สื่อแสดงว่า พื้นที่ชุมชนการค้าช่วงคริสต์สหัสวรรษที่ 1 นั้นอาจจะมีจุดเริ่มต้น

จากทางตะวันตกของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงคือเมืองฮ็อกแอกแล้วค่อยๆ ขยายหรือย้ายมายังทางทิศตะวันออกจนมาอยู่ที่เมืองบายโกโรในช่วงปลายสหัสวรรษ

อนึ่ง แมื่อดังกล่าวจะตั้งต้นประวัติศาสตร์ไซ่ง่อนด้วยช่วงเวลาที่ยोजनाจักรพุนันเถลิงอำนาจซึ่งนับว่าละเอียดละออกว่าประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนฉบับของเหงีย ทว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการอธิบายประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนของดังกล่าวคือ เขาบรรยายเรื่องราวผ่านพัฒนาการของอาณาจักรโบราณเช่นพุนันหรือเงินละซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจที่ลึกเข้าไปยังดินแดนตอนในและไม่ได้เกี่ยวพันกับพื้นที่ของนครไซ่ง่อนโดยตรง หากแต่ก็เป็นต้นทางของแรงกระเพื่อมทางการเมืองที่จะส่งผลต่อพื้นที่ดังกล่าว (Dinh Tu, 2022) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในประวัติศาสตร์ฉบับดังกล่าวนั้น นครไซ่ง่อนได้ถูกกลืนหายเข้าไปในเรื่องราวของดินแดนตอนในประหนึ่งว่าเขาได้พิบแผนที่ให้ดินแดนตอนในของกัมพูชา ทาบทับบดบังความสำคัญของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงไปเสีย ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

นอกจากนี้ แมื่อดังกล่าวจะพยายามสร้างความเฉพาะตัวแก่ประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนด้วยการตั้งเมืองดังกล่าวให้เข้าอยู่ในพัฒนาการของเครือนครรัฐเงินละน้ำซึ่งเขาอ้างว่าเป็นรัฐที่มีเขตแดนติดทะเล แต่ปัญหาของคำอธิบายดังกล่าวคือ กรุงอนินทิตปุระ ซึ่งเป็นหนึ่งในเมืองสำคัญของเครือนครรัฐดังกล่าวและเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางใต้สุดของเครือนครรัฐดังกล่าวนั้นก็ยังห่างจากเมืองเสียมเรียบเพียง 20 กิโลเมตร ซึ่งตั้งอยู่ไกลจากทะเลมากกว่าศูนย์กลางของอาณาจักรพุนันเช่นกรุงวยาธปุระหรือเมืองการค้าช่วงก่อนหน้าเช่นเมืองฮ็อกแอกเสียด้วยซ้ำ (Dinh Tu, 2022, p. 31) เช่นนั้นแล้ว กรุงอนินทิตปุระจึงถือว่าไกลจากพื้นที่ของนครไซ่ง่อนค่อนข้างมากและยากที่จะนำพัฒนาการของเมืองทั้งสองมาเทียบเคียงกันได้ (ดูรายละเอียดเรื่องเงินละบกกกับเงินละน้ำใน Dinh Tu, 2022; ดูการอภิปรายเรื่องที่ตั้งของกรุงวยาธปุระว่าอยู่ ณ จุดใดกันแน่ระหว่างบาพนม (Ba Phnom) กับอังกอร์บุรี (Angkor Borei) ได้ใน Vickery, 1998 อย่างไรก็ตาม ทั้งคู่ก็อยู่ห่างจากพื้นที่นครไซ่ง่อนมากกว่าเมืองฮ็อกแอก)

ทั้งนี้ แม้ใน “Lược sử Thành phố Sài Gòn từ Thế kỷ XVII đến khi Pháp Xâm chiếm (1859)” [ประวัติศาสตร์สังเขปนครไซ่ง่อนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 จวบจนฝรั่งเศสรุกราน (1859)] ซึ่งเขียนโดยเหวียนดิงญ์เตว (Nguyễn Đình Đầu) นั้นจะอธิบายว่า พื้นที่ของนครไซ่ง่อนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรของชาวเขมรตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 6 โดยอาณาจักรดังกล่าวเริ่มเถลิงอำนาจขึ้นมาแทนที่พุนัน แต่ก็นับว่าเป็นการอธิบายที่ขาดความละเอียดลออเสียยิ่งกว่างานเขียนของดังกล่าว ทว่าการที่ตั้งญ์เตวกล่าวว่า ในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 3 ชุมชนชาวจามเริ่มมีการสร้างรัฐของตนเองที่กินอาณาบริเวณมาถึงพื้นที่ของจังหวัดบ่าเหริย (Bà Rịa) ในปัจจุบันซึ่งอยู่ทางตะวันออกของนครไซ่ง่อนนั้น ก็แสดงให้เห็นว่า บายโกโรคือพื้นที่ที่ตั้งอยู่ระหว่างอำนาจของเมืองฮ็อกแอกที่อยู่ทางตะวันตกและเครือนครรัฐจามปาที่อยู่ทางตะวันออกและทางเหนือ (Dinh Đầu, 2018, p. 225)

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว การเกิดขึ้นของบายโกรในฐานะเมืองการค้าของชาวจามในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 1 จึงถูกวางอยู่บนการขับเคลื่อนทางภูมิศาสตร์การเมืองระหว่างเครือนครรัฐชายฝั่งของชาวจามและบรรดารัฐในดินแดนตอนใน โดยมีสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเป็นเดิมพัน กล่าวกันในระดับท้องถิ่น สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงจึงมิได้เป็นเพียงพื้นที่ไร้ความสลักสำคัญอย่างที่เหี้ยมกล่าว หากแต่เป็นปัจจัยทางการเมืองสำคัญที่บรรดารัฐในอินโดจีนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1 ต่างหมายปอง ส่วนบายโกรนั้นก็ถูกสร้างหรือถูกยึดโดยชาวจามในจังหวัดที่พุนั้นเสื่อมอำนาจลงเพื่อใช้เป็นตัวหมากสำคัญในการขับเคลื่อนกับอำนาจใหม่เช่นเงินละน้ำบนกระดานใหญ่ที่เรียกว่าสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงแห่งนี้ โดยเชื้อไฟของการเมืองอันระอุ ที่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นตั้งกลิ่นสุคนธ์หลอกล่อให้หมู่ชนกระโจนลงในสนามการเมืองดังกล่าวก็คือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการได้เป็นคู่ค้ากับจีนหรือกับบรรดาพ่อค้าต่างแดนที่ล่องเรือผ่านมาในย่านนี้

หากกล่าวเฉพาะการค้าขายกับราชสำนักจีนแล้ว กิจกรรมดังกล่าวมีผลต่อชะตากรรมของเมืองและรัฐทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมหาศาล งานของโวลเตอร์สทั้ง *Early Indonesian Commerce* (1967) และ *The Fall of Srivijaya in Malay History* (1970) ต่างก็แสดงให้เห็นว่า การที่จีนยอมรับอธิปไตยของรัฐใดๆ ในภูมิภาคแห่งนี้ รวมถึงยอมทำการค้าด้วยนั้น มีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ รุ่งเรือง และล่มสลายของรัฐหรือเมืองใดๆ อย่างยากที่จะปฏิเสธได้ โดยความยุ่งยากทางการค้าที่เกิดขึ้นบนเส้นทางสายไหมอันเป็นเส้นทางการค้าทางบกของเอเชียสายสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 5-6 นั้นส่งผลให้จีนหันมาสนใจการค้าทางทะเลและติดต่อกับการค้าขายกับรัฐหมู่เกาะมากขึ้น จนท้ายที่สุดความเปลี่ยนแปลงของวิถีการค้าดังกล่าวก็ทำให้อาณาจักรพุนันซึ่งเป็นรัฐภาคพื้นทวีปร่วงหลุดจากตำแหน่งผู้ผูกขาดการค้าของภูมิภาคไป นอกจากนี้ ในเวลาต่อมาสุญญากาศทางการเมืองจีนที่เกิดขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านอำนาจจากราชวงศ์เหลียงสู่ราชวงศ์ถังก็ทำให้อาณาจักรกานถัวหลี่ (Kan-T'o-Li) ที่เคยเป็นเมืองท่าสำคัญในบริเวณนี้ล่มสลายและถูกช่วงชิงตำแหน่งเจ้าแห่งการค้าไปโดยอาณาจักรศรีวิชัย (Wolters, 1967) และต่อมาใน *The Fall of Srivijaya* โวลเตอร์สก็ได้บรรยายว่าการเปลี่ยนผ่านอำนาจจากราชวงศ์หยวนสู่ราชวงศ์หมิงซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระเบียบการค้าของจีนนั้น ส่งผลให้เศรษฐกิจของอาณาจักรศรีวิชัยซบเซาลง เมื่อความร่ำรวยและทรัพยากรมีอันเสื่อมไป อาณาจักรแห่งนี้ก็มีอันตกไปอยู่ใต้อำนาจของชาวชวาไปในที่สุด (Wolters, 1970) หรือแม้แต่ในกรณีของไทย คริส เบเกอร์ (Chris Baker) และผาสุกพงษ์ไพจิตรก็ได้อธิบายไว้ใน *A History of Ayutthaya: Siam in the Early Modern World* ว่าการค้ากับจีนได้มีส่วนช่วยให้อาณาจักรอยุธยาค่อยๆ เติบโตอำนาจขึ้นมาจนอาณาจักรข้างเคียงและกลายเป็นหนึ่งในมหาอำนาจของภูมิภาคได้ อีกทั้งยังสามารถรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้ได้แม้ในช่วงที่ถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจจากชาวยุโรป (Baker & Pasuk, 2017, pp. 169 and 212-216)

ดังที่ได้แสดงให้เห็นไปแล้วข้างต้นถึงลักษณะพื้นฐานของพื้นที่ปลายแหลมอินโดจีนและความสำคัญของการค้ากับราชสำนักจีน เราจึงกล่าวได้ว่า แม้บายโกรจะไม่ได้เป็นเมืองท่าที่รุ่งเรืองมาตั้งแต่ต้น แต่ทำเลที่ตั้งของเมืองขนาดเล็กแห่งนี้ก็อยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางการค้ายุคจารีตตอนต้นเท่าไรนัก อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งจุดยุทธศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจของบรรดารัฐในพื้นที่อินโดจีน ดังนั้น หากมองในระดับภูมิภาค ก็พอจะกล่าวได้ว่า บายโกรนั้นครอบครองทำเลทองทางการค้าซึ่งก็คือปลายแหลมอินโดจีนอยู่แล้ว อีกทั้งยังเป็นจุดหมายทางการเมืองของเครือนครรัฐจามปา เพียงแต่ยังมีได้เป็นศูนย์กลางของพื้นที่เท่านั้น ทั้งนี้ในเวลาต่อมา แม้ว่าเมืองอ็อกแวนและอาณาจักรพุนันจะมีอันต้องเสื่อมบทบาทและอำนาจลงไปในคริสต์ศตวรรษที่ 5-6 แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็ไม่ได้หมายความว่าพื้นที่ของบายโกรจะสูญเสียความสำคัญทางเศรษฐกิจไปตลอดกาล เพราะภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ เรายังสามารถอธิบายยุคมืดทางการค้าของปลายแหลมอินโดจีนและสาเหตุที่ความรุ่งเรืองของบายโกรยังคงถูกจำกัดจนทำให้นักประวัติศาสตร์มองว่าเมืองแห่งนี้เป็นเพียงสถานีการค้าขนาดเล็กต่อไปจนถึงศตวรรษที่ 12 ด้วยการงยแหงนไปมองกลุ่มอำนาจที่ปกครองชุมชนแห่งนี้ว่าได้ชักนำให้บายโกรมีปฏิสัมพันธ์กับเส้นทางการค้าประจำภูมิภาคอย่างไร

ดังที่เหงยได้กล่าวไว้แล้วว่าบายโกรนั้นเคยอยู่ใต้อำนาจของเครือนครรัฐจามปาและชาวจามมาก่อน โดยกลุ่มอำนาจดังกล่าวล่มสลายไปด้วยเมืองท่ามากมายเรียงรายตามชายฝั่งจนดูเหมือนว่ารัฐแห่งนี้จะเป็นรัฐที่รุ่งเรืองทางการค้าและสร้างแรงดึงดูดใจมหาศาลให้บรรดาพ่อค้าวาณิชยทั้งหลายให้เหหันเรือเข้าเทียบท่า กระนั้น การณ์กลับกลายเป็นว่าบรรดาพ่อค้าวาณิชยและนักเดินเรือไม่ได้มีท่าทีที่จะชอบใจหรือใฝ่ถวิลที่จะข้องเกี่ยวหรือแม้แต่เฉียดกรายกับอาณาจักรแห่งนี้เท่าไรนัก โดยโวลเตอร์ส์ได้กล่าวถึงบทบาทของเครือนครรัฐจามปาและชาวจามในการค้าทางทะเลช่วงศตวรรษที่ 7 เป็นต้นมาว่า แม้ชนกลุ่มนี้จะพอเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของราชสำนักจีนอยู่บ้างในฐานะผู้ที่อยู่ใต้บรรณาการขององค์จักรพรรดิ กระนั้น ราชสำนักจีนก็ต้องคอยเพ่งเล็งและกำกับความเรียบร้อยของพวกเขาอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากชาวจามมักนำกองสลัดของตนออกปล้นเรือสินค้าต่างแดนที่แล่นเลียบชายฝั่งอินโดจีนเพื่อไปค้าขายกับจีน (Wolters, 1970, pp. 24, 26, and 40) กล่าวได้ว่าในสนามการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงศตวรรษที่ 7-14 เครือนครรัฐจามปาและชาวจามถูกมองจากผู้เล่นอื่นโดยเฉพาะผู้เล่นสำคัญอย่างจีนว่าเป็นตัวบ่อนเซาะความมั่นคงทางการค้าและความสงบเรียบร้อยใต้อำนาจโจรสลวรรค์ ด้วยภาพลักษณ์เช่นนี้เอง แม้จะปรากฏว่าเส้นทางการค้านั้นอยู่ใกล้กับภูมิภาคอินโดจีนโดยเฉพาะสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ทว่าบายโกรก็มิอาจเข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้อย่างเต็มศักยภาพจนกว่าจะถึงห้วงเวลาที่มีการเปลี่ยนผ่านอำนาจอีกครั้งเพื่อให้เกิดเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์การเมืองแบบใหม่แก่นครแห่งนี้

ทั้งนี้ การมองชาวจามว่ามีเอกภาพซึ่งมีฐานมาจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนและตัวราชสำนักจีนนั้นไม่เพียงสร้างปัญหาทางเศรษฐกิจให้แก่เมืองบายโกรในอดีต หากแต่ยังสร้างปัญหาใน

การทำความเข้าใจชุมชนชาวจามรวมถึงเมืองบายโกรแก่เหล่านักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันไม่น้อย เช่นกัน (Taylor, 1994 [1992], p. 153) กระนั้น ลักษณะของชุมชนชาวจามที่มองจากมุมมองอื่นเช่น มุมมองแบบชาติพันธุ์วิทยาก็ยังพอจะใช้ในการอธิบายเมืองบายโกรได้บ้าง เพราะลักษณะดังกล่าวสามารถเปิดพื้นที่ให้แก่ตัวตนอันหลากหลายและคลุมเครือของบายโกร กล่าวคือ เครื่องนครรัฐของชาวจามไม่ได้จำกัดพื้นที่ทางการเมืองไว้ให้เฉพาะแก่ชาวจามเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น หากแต่ยังมีชนกลุ่มอื่นที่ใช้ภาษาตระกูลเดียวกับชาวจามเช่น ราเด (Rhade) จาราย (Jarai) ชูรู (Churu) และรอกลาย (Roglai) รวมถึงกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกเช่น มนง (Mnong) และสเตียง (Stieng) ทั้งนี้ ในพื้นที่ของนครโช่งอนสมัยโบราณนั้นก็ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเชื้อชาวเวียดนามอยู่หลายกลุ่มนอกจากชาวจามและชาวเขมร ได้แก่ ชาวสเตียง มนง และเกอฮอ (K'Ho) (กลุ่มที่สามนั้นมีความใกล้ชิดกับเครื่องนครรัฐจามปาเพราะหนึ่งในพวกเขาเคยได้ขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองรัฐ) ลักษณะทางสังคมของบายโกรจึงแทบไม่ต่างจากนครรัฐอื่นๆ ของชาวจาม ยิ่งไปกว่านั้น ในยุคสมัยที่เหงียเข้าใจว่าบายโกรเป็นเมืองของชาวจามนั้น อาจเป็นไปได้ว่า ชาวจามอาจจะปกครองเมืองดังกล่าวร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งนี้ ในอีกความเป็นไปได้หนึ่งคือ ชาวสเตียง มนง และเกอฮอคือตัวแสดงหลักในการตกลงผลประโยชน์เหนือดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงให้แก่เครื่องนครรัฐจามปาที่อยู่เหนือขึ้นไป (Taylor, 1994 [1992], p. 153; Li Tana, 1998a, pp. 31-32; Đình Đầu, 2018, pp. 225 and 230)

ทั้งนี้ เหงียได้อธิบายไว้ว่า ในคริสต์ทศวรรษ 1140 เมื่อกลุ่มอำนาจจากดินแดนตอนในเช่น ชาวเขมรทำสงครามกับเครื่องนครรัฐจามปาและยึดเอาพื้นที่ของบายโกรเข้ามาอยู่ใต้อำนาจของตนได้สำเร็จ บายโกรจึงได้มีโอกาสในการสร้างชื่อเสียงและเรียกคะแนนนิยมจากบรรดาพ่อค้าวาณิชย์ในภูมิภาค ผ่านการพัฒนาตัวเมืองจากจุดแลกเปลี่ยนสินค้าของโจรสลัดแห่งน่านน้ำทะเลจีนใต้ สู่มืองท่าสำหรับหลบภัยคลื่นลมและคมดาบของบรรดาสำเภา จนอาจดูคล้ายกับว่าชาวเขมรคือพระมหาไถ่ของเมืองบายโกร ผู้ซึ่งทำให้เมืองดังกล่าวได้แสดงศักยภาพทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจได้มากขึ้นเหนือเส้นทางเดินเรือเลียบอินโดจีนที่บรรดาพ่อค้าจากต่างแดนใช้ในการค้าขายกับมหาอำนาจแห่งเอเชีย เช่นจีน อย่างไรก็ตาม หากจะอธิบายว่าการเปลี่ยนบทบาทของบายโกรคือความพยายามพลิกวิกฤตการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วนั้น ชาวเขมรที่มีศูนย์กลางอำนาจในดินแดนตอนในและยังคงพึ่งพอใจกับระบบการผลิตในภาคพื้นทวีปมากกว่าการออกค้าขายทางทะเลนั้นก็ดูจะมีส่วนได้ส่วนเสียน้อยกว่าชาวสเตียง มนง และเกอฮอที่อยู่เกี่ยวพันอยู่กับสนมการค้าจริงๆ

ส่วนประเด็นว่า ทักษะของชาวเขมรมายังบายโกรได้อย่างไรต่างๆ ที่เมืองดังกล่าวมิใช่ศูนย์กลางของเครื่องนครรัฐจามปานั้น แน่ละ เมื่อชาวเขมรต้องการจะบุกโจมตีเครื่องนครรัฐจามปา พวกเขาอาจใช้เส้นทางทิศตะวันออกที่ตัดลัดเลาะผ่านทิวเขาเจ็องเจียนเพื่อตีเมืองวิชัย (กวีเถียน) อันเป็นศูนย์กลางใหญ่ของจามปาในขณะนั้น กระนั้น เส้นทางลัดดังกล่าวก็มิได้มีระยะทางที่สั้นพอให้กรีธา

พลจากจุดหนึ่งไปโจมตีอีกจุดหนึ่งในรวดเร็ว หากแต่ น่าจะต้องพึ่งพาเมืองบริวารในการระดมพลเพื่อ สับเปลี่ยนหรือสนธิกำลังระหว่างทาง อีกทั้งสันเขาอันซับซ้อนในภูมิภาคที่เต็มไปด้วยโรคร้ายเช่นไข้ป่า ก็อาจจะบั่นทอนจำนวนและประสิทธิภาพของกำลังพลที่มีอยู่ให้อ่อนแอลงไปอีก จนเสี่ยงที่จะประสบ กับความพ่ายแพ้ซ้ำรอยเดิมเมื่อตอนที่พวกเขาบุกโจมตีชาวเวียดแห่งลุ่มน้ำแดงใน ค.ศ. 1132

นอกจากนี้ ลอว์เรนซ์ พาลเมอร์ บริกส์ (Lawrence Palmer Briggs) ยังได้อธิบายไว้ใน *The Ancient Khmer Empire* ว่า ในช่วงที่ชาวเขมรบุกกลุ่มน้ำแดงนั้น พวกเขายังคงร่วมมือกับชาวจาม และใช้ทัพเรือในการรบครั้งนั้นด้วย โดยการยุทธครั้งนั้นได้แสดงให้เห็นว่า ควบคุมกับการเดินทาง บกระยะไกลผ่านช่องเขา เสนาธิการเขมรก็จำเป็นต้องใช้ต้นหนและกัปตันของทัพเรือจามปาเพื่อออก ช่องโหว่ของทัพบก (Briggs, 1951, p. 190) ทั้งนี้ แม้จักรวรรดิของชาวเขมรที่เรียกว่า กัมพูชเทศ (Kambujadesa) นั้นจะมีการปกครองแบบรวมศูนย์ไว้ ณ เมืองพระนคร (Angkor, อีกนามหนึ่งคือ ยโสธรปุระ) ซึ่งเป็นเอกภาพมากกว่าที่การกระจายตัวของเครื่องนครรัฐจามปา จนคล้ายว่าจักรวรรดิ แห่งนี้จะป็นรัฐเอกชาติพันธุ์ กระนั้น จักรวรรดิแห่งนี้ก็ยังคงประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายภาษา ไม่ต่างจากศัตรูของตน การร่วมมือกับกลุ่มชนต่างภาษาจึงมิใช่ปัญหาสำหรับชาวเขมร (Tully, 2005, p. 21)

นอกจากนี้ ในหมู่ชาวจามเองก็มิได้เป็นเอกภาพในทางการเมืองดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น โดย จะเห็นได้ชัดมากขึ้นเมื่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แห่งกัมพูชเทศบัญชาให้เสนาบดีสังกรยกพลจากเมือง วิชัยที่เพิ่งยึดได้บุกตีเมืองปณทุรงค์อันเป็นอีกเมืองหนึ่งในเครื่องนครรัฐจามปานั้น พยุหเสนาของฝ่าย กัมพูชเทศมิทั้งชาวเขมรและชาวจาม หรือในกรณีที่เจ้าผู้ครองปณทุรงค์ซึ่งสถาปนาตนเป็นเจ้าแห่ง จามปาคือ พระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ยกพลเพื่อชิงเมืองวิชัยคืนจากฝ่ายกัมพูชเทศนั้น ทัพปณทุรงค์ก็ สังหารทั้งชาวเขมรและชาวจาม (Briggs, 1951, pp. 190, and 191-192) ข้อมูลเหล่านี้แสดงถึง ความเป็นไปได้ว่า ทัพของชาวเขมรอาจร่วมมือกับชาวจามเพื่อโจมตีชาวจามด้วยตนเอง และเป็นไปได้ ว่าจะโจมตีได้ในทางบกและทางน้ำ

ในทางภูมิศาสตร์ ด้วยเส้นทางเดินทัพเดิมที่ซับซ้อนและเสี่ยงต่อความพ่ายแพ้ บริเวณ สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงจึงอาจจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของกัมพูชเทศในการเดินทัพเพื่อสนธิกำลัง โจมตีเครื่องนครรัฐจามปา เพราะแม้จะมีได้เป็นเส้นทางหลัก แต่ด้วยเหตุที่ไม่มีการเดินทางจากที่ราบ ลุ่มตลิ่ง (Tonle Sap) กับที่ราบลุ่มปากน้ำโขงนั้นมิได้มีอุปสรรคกันขวางเช่นทิวเขาเจ็องเจ็อง เส้นทางดังกล่าวก็สะดวกพอที่จะให้กัมพูชเทศใช้เพื่อยกพลเข้าตีชนาวิชัยจากทางใต้ ดังนั้น จึงมี ความเป็นไปได้ว่า ในระหว่างที่ฝ่ายกัมพูชเทศเดินทัพเพื่อตีชนาจามปาจากทางใต้ ชาวเสียดียงและ มนงในเมืองบายโกร์ที่กำลังประสบปัญหาการค้าจากการอยู่ภายใต้อิทธิพลของเครื่องนครรัฐจามปาจึง อาจหันมาร่วมมือกับทัพของชาวเขมรผู้ซึ่งมีความใกล้ชิดทางภาษากับตนเพื่อแยกบายโกร์ออกจาก โครงข่ายอิทธิพลเดิม และจะได้มีโอกาสในการไขว่คว้าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มากกว่าเดิมจาก

เงินและบรรดาพ่อค้าต่างแดนภายใต้ตรารับรองใหม่ของจักรวรรดิก็มพูชเทศ นอกจากนี้ หากจำแนกความใกล้ชิดทางภาษากับอำนาจในเมืองบายโกร เราจะเห็นว่า ชาวมนงและชาวสเดียจะใกล้ชิดกับชาวเขมร ในขณะที่ชาวเกอฮอจะใกล้ชิดกับชาวจาม จนสามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า พร้อมกันกับการบุกโจมตีเครื่องนครรัฐจามปาของชาวเขมรจนทำให้ระเบียบเดิมระส่ำระสาย เมืองบายโกรก็กำลังตกอยู่ภาวะสงครามกลางเมืองระหว่างฝ่ายมนง-สเดียกับฝ่ายเกอฮอ

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาไล่เรียงมาตั้งแต่ปัญหาว่าด้วยท้องถิ่นไปจนถึงปัญหาว่าด้วยตัวเมืองแล้ว บายโกรนั้นหาได้ถูกจำกัดให้อยู่ภายใต้ความเป็นท้องถิ่น “ได้สุด” เช่นสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหรือนามโบะ (Nam Bô) จนแยกออกจากท้องถิ่น “ใต้ตอนกลาง” เช่นบิ่งดิ่งญ์ (Binh Dinh) ไม่โดยอย่างน้อยที่สุดก็เป็นเช่นนั้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-12 เพราะอำนาจ ภูมิศาสตร์ และสภาพสังคมแบบเครื่องนครรัฐจามปาอันเป็นลักษณะของท้องถิ่นแถบบิ่งดิ่งญ์นั้นก็แผ่อิทธิพลลงมาถึงพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง นอกจากนี้ บายโกรเองก็มีได้เป็นเพียงสถานีการค้าธรรมดาอย่างที่เหี้ยกล่าว เพราะแม้เมืองดังกล่าวอาจจะมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับเมืองทำอื่นๆ ในอาณาบริเวณโดยรอบ แต่บายโกรก็เป็นสถานีการค้าที่ตั้งอยู่บนชัยภูมิสำคัญทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคจารีต กล่าวคือ พื้นที่ปลายแหลมอินโดจีนอันเป็นที่ตั้งของบายโกรนั้นคือจุดแลกเปลี่ยนสินค้าสำคัญระหว่างจีนกับพูนัน อีกทั้งยังหนึ่งในตัวหมากการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจดินแดนตอนในกับกลุ่มอำนาจบริเวณชายฝั่งของอินโดจีน เพียงแต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-12 นั้น ชุมชนแห่งนี้ถูกบดบังด้วยประวัติศาสตร์ของเมืองอ็อกแคว อาณาจักรพูนัน และในเวลาต่อมาก็ถูกบดบังจากความอันตรายที่เครื่องนครรัฐจามปาก่อไว้ รวมถึงภาพจำอันเป็นเอกภาพแข็งทื่อที่บันทึกของชาวจีนมีต่อชาวจามจนพลอยทำให้บายโกรติดร่างแหบัญชีดำไปด้วย ด้วยปัจจัยเหล่านี้เอง บายโกรจึงมีอาจฉายแสงในฐานะเมืองท่าสำคัญได้อย่างชัดเจน จนกระทั่งชาวเขมรยกพยุหเสนามาสั้นคลอนระเบียบเก่าของเครื่องนครรัฐจามปา เมืองบายโกรจึงได้โอกาสปลดเปลื้องตนเองจากเงามืดมึลลึง และแสดงศักยภาพของพื้นที่ด้วยการเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่งของมหาอำนาจแห่งภาคพื้นทวีปด้วยนามใหม่ว่า ไพรนคร ซึ่งก็เป็นนามกรที่การออกเสียงไม่ต่างจากนามเดิมเท่าไรนัก ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่เมืองแห่งนี้ตั้งอยู่ในใกล้กับเส้นทางการค้าทางทะเลที่ในด้านหนึ่งนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบรรดาพ่อค้าวาณิชย์ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นเส้นทางที่อันตรายด้วยโจรสลัดจาม ไพรนครจึงเริ่มได้รับความนิยมในฐานะแหล่งหลบภัยของบรรดาเรือสินค้าที่เดินทางมาค้าขายกับจีน

ดังนั้น ความน่าสนใจของนครไซ่ง่อนในสายธารประวัติศาสตร์สมัยจารีต จึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่การอธิบายว่า เมืองแห่งนี้เป็นเมืองที่อำนาจการปกครองถูกเปลี่ยนมืออย่างมีพลวัตจนสามารถพัฒนาเป็นเมืองการค้าสำคัญ และนำเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของฐานในการเสนอว่ามหานครแห่งนี้เป็นดินแดนแห่งการเปลี่ยนแปลง การยกย่องดังกล่าวไม่ได้เป็นสิ่งที่ผิด เพียงแต่คำอธิบายที่ถูกนำมาเป็นฐานนั้นคับแคบเกินไป เนื่องจาก เราไม่ควรอธิบายไซ่ง่อนที่

เริ่มต้นจากศูนย์ เพราะการอธิบายเช่นนั้นจะขัดกับความรุ่งเรืองทางการค้าของเมืองดังกล่าวในเวลาต่อมา อีกทั้งการอภิปรายข้างต้นก็ได้แย้งให้เห็นแล้วว่าพื้นที่ของไซ่ง่อนนั้นมีความสำคัญมาโดยตลอด ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1 ทั้งในทางเศรษฐกิจหรือแม้แต่การเมือง เพียงแต่ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ ณ ต้นบทว่าปัจจัยทางภูมิศาสตร์การเมืองและตัวตนที่หลากหลายส่งผลอย่างสำคัญต่อการหริ่แสงและลูกโซนของเมืองแห่งนี้ กระนั้นอย่างน้อยก็มิพ้องต้องสงสัยเลยว่า นครไซ่ง่อนเป็นพื้นที่ซึ่งมีพลังทางเศรษฐกิจและการเมืองตั้งแต่สมัยที่ยังอยู่ใต้อำนาจของ (หรือในความเห็นของผู้เขียนคืออยู่ในความร่วมมือกับ) เครื่องจักรรัฐจามปาและชาวเขมร ส่วนการเข้ามามีอิทธิพลเหนือพื้นที่แห่งนี้ของชาวเวียดนามที่นำโดยเสนาบดีสกุลเหวียนก็จะยิ่งแสดงให้เห็นพลังทางการเมืองที่แตกหน่อต่อยอดเพิ่มขึ้นมาและพลวัตเฉพาะตัวของเมืองแห่งนี้ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ไพรนคร: เมืองท่าแสนมั่งมีของอาณาจักรที่ไม่มั่นคง

ไซ่ง่อนในรูปของไพรนครได้มีโอกาสฉายแสงอย่างเจิดจรัสเหนือโลกการค้าแห่งดินแดนใต้ลมเป็นเวลากว่า 500 ปี แม้ระยะเวลาดังกล่าวจะนานเสียจนอาจหลงให้เราเข้าใจว่าเงื่อนไขที่รายล้อมเมืองแห่งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมั่นคงสภาพไร้ความอ่อนแอใดๆ แต่ภาพลวงตาเช่นนั้นก็สามารถได้รับการปัดเป่าให้จางหายไปได้ด้วยการทำความเข้าใจสถานการณ์ของบรรดาฝ่ายฟ้าที่มีอิทธิพลต่อเมืองแห่งนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1145-1698 ซึ่งได้แก่ จักรวรรดิกำพูชเทศ (Kambujadesa) ที่ปกครองโดยชาวเขมรทางตะวันตกเฉียงเหนือ ผู้ซึ่งกุมอำนาจและตักตวงผลประโยชน์จากไพรนครในช่วงเวลานั้น และรัฐเสนาบดีของสกุลเหวียนที่ตั้งอยู่ทางเหนือ (Briggs, 1951, p. 88) ทั้งนี้ ผู้เขียนยอมรับว่าชาวจามและเครื่องจักรรัฐของพวกเขาคือผู้เล่นที่ถูกกลบบทบาทไปในส่วนนี้ แต่ก็มีไซ่เพราะผู้เขียนจงใจละเลยกลุ่มอำนาจดังกล่าวเพียงเพื่อต้องการเขียนประวัติศาสตร์ให้เป็นลำดับขั้นตอน ทว่าเหตุที่บทบาทของชาวจามจืดจางลงไปก็เพราะจากการพินิจวิเคราะห์บริบทในช่วง 500 ปีของไพรนครนั้น เครื่องจักรรัฐจามปาดูเหมือนจะไม่ได้สนใจเมืองท่าทางใต้แห่งนี้มากเท่ากับการเผชิญหน้าและบรรดาต่อตีกับชาวเวียดนามแห่งลุ่มน้ำแดงทางทิศเหนือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพิจารณาเงื่อนไขของทางฝั่งชาวเวียดนามเองก็ครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักรรัฐจามปาในฐานะคู่ขัดแย้งสำคัญของตนอยู่แล้ว ส่วนทางฝั่งจักรวรรดิของชาวเขมรนั้น ไม่ว่าจะสถานการณ์ทางการเมืองภายในจะเป็นเช่นไร แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า อาณาจักรแห่งนี้ก็ยังคงรักษาไพรนครไว้ในโครงข่ายอำนาจของตนได้ ทั้งนี้ แม้เครือข่ายอำนาจของชาวจามจะรุ่งเรืองระยะหนึ่งในสมัยของเจ้บ่งม้งา (Ché Bông Nga; ผู้ซึ่งยอร์จ เซเดส์ [George Coedès] สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคนเดียวกับกษัตริย์ในตำนานของชาวจามที่ชื่อว่า พินศวร [Binasuor] เพียงแต่จากหลักฐานที่เซเดส์อ้างถึงซึ่งก็คือบทความเรื่อง “Legendes historiques des Chames” ของเอเตียน เอโมนิเยร์ [Etienne Aymonier] นั้นกลับแสดงข้อมูลเพิ่มเติมว่า นอกจากจะมีชื่อเป็นภาษาสันสกฤตแล้ว เจ้บ่งม้งา อาจเป็นนามที่มีรากเดิมในภาษาจามว่า เซย์บอ

งเกอ [Chei Bangœu] ที่แปลว่า เจ้าบุปผา ดู Aymonier, 1890, p. 165; Coedès, 1975 [1964], p. 237) กระนั้น การเสื่อมอำนาจของเหล่านครรัฐจามปาทั้งช่วงก่อนหน้านั้นและหลังจากนั้นก็อยู่ภายใต้ยุทธการใหญ่ “นามเตียน” (Nam Tiên: กริธาลงใต้) ของฝ่ายเวียดนาม ซึ่งจะนำไปสู่การขยายดินแดนและผู้คนของจักรวรรดิเวียดจากลุ่มน้ำแดงลงสู่พื้นที่ทางตอนใต้ที่ค่อยๆ ยึดมาได้ จากชาวจามและเลยมาจนถึงดินแดนปลายแหลมอินโดจีนของจักรวรรดิกำพูชเทศ (ดู Li Tana, 1998a)

กล่าวถึงฝ่ายฟ้ากำพูชเทศ แม้ว่าข้อมูลจากทั้งเหงียและเดวิด แชนด์เลอร์ (David Chandler) จะยืนยันตรงกันว่าพื้นที่ปลายแหลมอินโดจีนนั้นอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิแห่งนี้ (Ngia M., 2011, pp. 7-8; Chandler, 1998) แต่เหงียก็ไม่ได้ลงรายละเอียดถึงชะตากรรมของไพรนครภายใต้ร่มฉัตรของบรรดากษัตริย์เขมรเสียเท่าไรนัก เขาเพียงแต่ประกาศถึงความรุ่งเรืองที่ทะยานขึ้นอย่างต่อเนื่องของไพรนครจนในเวลาต่อมาก็ผลัดเปลี่ยนมือมาอยู่ในอำนาจของเสนาบดีสกุลเหวียน ทว่าแม้การอธิบายเช่นนี้จะพอทำให้ผู้อ่านได้เห็นถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของไพรนครอยู่บ้าง แต่สิ่งที่ขาดหายไปอย่างน่าเสียดายคือพลวัตทางเศรษฐกิจการเมืองอันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการอธิบายประวัติศาสตร์ของเข่ง่อนในยุคนี้ได้ว่า เหตุใดอำนาจจักรวรรดิกำพูชเทศทั้งสมัยพระนครและสมัยพนมเปญจึงครอบงำไพรนครได้อย่างยาวนานถึง 500 ปีตั้งแต่เหงียอ้าง และเหตุใดในท้ายที่สุดแล้ว เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาณาจักรแห่งนี้จึงมีอันที่จะต้องสูญเสียเมืองท่าสำคัญของตนให้แก่ทายาทของเสนาบดีพลัดถิ่นไปในที่สุด

ใน *A History of Cambodia* แม้แชนด์เลอร์จะยอมรับว่าจะไม่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรชาวเขมรช่วงปี ค.ศ. 1145-1182 จากจารึกร่วมสมัย และมีเพียงแต่การกล่าวถึงของหลักฐานสมัยหลังนั้น แต่เขาก็ยังแสดงให้เห็นว่าตั้งแต่ครั้งหลังของศตวรรษที่ 11 ถึงครั้งแรกของศตวรรษที่ 12 นั้น เป็นช่วงเวลาที่ยกพูชเทศสมัยพระนครภายใต้การนำของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เข้มแข็งเป็นอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากการที่พระองค์ไม่เพียงรวบรวมอำนาจของดินแดนกำพูชเทศให้รวมอยู่ที่พระองค์เอง หากแต่ยังเปิดแนวรบทางตะวันออกทั้งกับจักรวรรดิเวียดแห่งลุ่มน้ำแดงและเครือนครรัฐจามปา (Chandler, 1998) ดังนั้น จึงพอเข้าใจได้ว่าแม้ในปี ค.ศ. 1145 จะเป็นช่วงปลายรัชสมัยของพระองค์ ทว่าจักรวรรดิกำพูชเทศก็ดูจะมีสรรพกำลังที่เข้มแข็งมากพอสำหรับการเข้าโจมตีนครรัฐสำคัญของชาวจามจนสามารถสันคลอนเครือข่ายอำนาจชุดเก่าของเครือนครรัฐจามปา และดึงชนพื้นเมืองในบายโกรเปลี่ยนมาเป็นพันธมิตรกับตนได้ในที่สุด (Nghia M., 2011)

แต่ก็ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปในข้างต้นเกี่ยวกับปัญหาของการไม่กล่าวถึงบริบทที่แวดล้อมไพรนคร การกระทำเช่นนั้นชวนให้เข้าใจผิดว่าชะตากรรมของไพรนครถูกโพรยปรายด้วยกลีบกุหลาบสถานการณ์ภายในตัวเมืองอาจจะเป็นเช่นนั้น แต่คำถามที่จะตามมาคือมันจะมีโอกาสเป็นเช่นนั้นมากแค่ไหนหากในท้ายที่สุดเราพบว่าเมืองแห่งนี้ตั้งอยู่ท่ามกลางวิกฤติทางการเมืองที่คุกรุ่นอยู่บ่อยครั้งใน

พื้นที่แถบนี้ กล่าวเฉพาะในส่วนของจักรวรรดิกำพูขเทศ ความมั่นคงที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนาไว้ก็พลันมลายหายไปหลังพระองค์เสด็จสวรรคต หลังจากนั้นการเมืองกำพูขเทศสมัยพระนครก็เข้าสู่การแย่งชิงอำนาจกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1150-1170 ภาวะระส่ำระสายทางการเมืองที่ยืดเยื้อเป็นเวลาเกือบ 30 ปีจึงอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่เผยช่องโหว่ให้เครื่องนครรัฐจามปาภายใต้การนำของพระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ 4 แห่งกรมปุระยกพลเข้ายึดเมืองยโสธรปุระอันเป็นเมืองหลวงของจักรวรรดิกำพูขเทศในปี ค.ศ. 1177 (Briggs, 1951, p. 207; Chandler, 1998)

จึงเห็นได้ว่า ในขณะที่ไพรนครเพ็งจะก้าวออกมาจากโครงข่ายอำนาจของเครื่องนครรัฐจามปาแต่มีพันไรศุณย์อำนาจใหม่ที่ให้การอุปถัมภ์ก็บังเกิดความคลอนแคลนจนถึงขั้นถูกตัดรัฐยึดเมืองหลวงในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม เจ้าชายชัยวรมันซึ่งเป็นพระนัดดาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ก็ใช้เวลาเพียง 1 ปีในการขับไล่กองทัพพันธมิตรจามปาออกไปและสถาปนาความสงบเรียบร้อยแก่กรุงยโสธรปุระพร้อมกันนั้น พระองค์ก็ได้ปราบดาภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ชัยวรมันที่ 7 แห่งกำพูขเทศ ส่วนกำลังวังชาของกองทัพจักรวรรดินั้นก็ฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้งในรัชสมัยของพระองค์โดยจะเห็นได้จากเมื่อการปราบดาภิเษกในปี ค.ศ. 1182 เป็นที่แล้วเสร็จ ก็ทรงดำเนินการโจมตีกลับต่อนครรัฐของชาวจามต่อทันที (Chandler, 1998; อย่างไรก็ตาม ลอว์เรนซ์ พาลเมอร์ บริกส์ (Lawrence Palmer Briggs) กลับกล่าวว่า การได้กลับเครื่องนครรัฐจามปานั้นเริ่มขึ้นจริงๆ ใน ค.ศ. 1190 ส่วนในปี ค.ศ. 1182 นั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพียงส่งทัพไปปราบนครมัลย (Malyang) ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ตอนใต้ของจังหวัดพระตะบอง (Battambang) ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีคำสั่งให้เจ้าชายศรีวิทย์นันทะซึ่งเป็นเจ้าชายจามที่ลี้ภัยจากเมืองวิชัยมาพึ่งร่มบรมโพธิสมภารของตนเป็นผู้คุมทัพครานั้น อีกทั้งเมื่อสยบนครมัลยสำเร็จก็ยังแต่งตั้งให้เจ้าชายผู้นี้ดำรงตำแหน่งยุพราช จึงเป็นไปได้ว่า นครมัลยอาจถูกปกครองโดยชนชั้นนำที่เป็นชาวจามหรือมีชุมชนชาวจามตั้งอยู่ภายในจนเป็นเหตุให้พระเจ้าชัยวรมันต้องส่งชาวจามด้วยกันไปควบคุม ดู Briggs, 151, p. 210)

กระนั้น ความรวดเร็วในการฟื้นตัวและพลิกสถานการณ์ของฝ่ายยโสธรปุระก็หาได้ทำให้จักรวรรดิกำพูขเทศดูไร้เทียมทานจนสามารถสถาปนาความราบรื่นมั่นคงเหนือประวัติศาสตร์ของไพรนครได้ไม่ ในด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1170 นั้นเป็นเรื่องภายในยโสธรปุระมากกว่าจะเป็นสถานการณ์ของไพรนครเอง เพราะเมื่อพิจารณาการยุทธของฝ่ายพันธมิตรจามปาที่บุกเมืองหลวงกำพูขเทศใน ค.ศ. 1177 นั้น พวกเขาเน้นการยุทธทางน้ำเป็นหลักซึ่งย่อมต้องใช้เส้นทางที่ผ่านสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงแล้วค่อยล่องเรือวกขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือเพื่อมุ่งสู่กรุงยโสธรปุระ ดังนั้น ความสำเร็จในการบุกพระนครของกองเรือจามจึงสื่อแสดงว่าพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นน่าจะถูกสยบอยู่ภายใต้อำนาจของเครื่องนครรัฐจามอีกครั้ง ไม่ว่าจะด้วยวิธีที่แข็งแกร่งหรือละมุนละม่อมก็ตาม โดยลักษณะการณ์เช่นนี้ทำให้พอจะอนุมานได้ว่า ในช่วง ค.ศ. 1150-1177 นั้น ไพรนครซึ่งเป็นศุนย์อำนาจแหล่งสำคัญของปากแม่น้ำโขงอาจจะ

ถูกชิงหรือย้ายข้างไปเข้าร่วมกับเครือนครรัฐจามปาอยู่อย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง และต้องรองจนกว่าปี ค.ศ. 1190 กว่าที่อำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะหวนคืนสู่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและไพรนคร อย่างมั่นคงอีกครั้ง (Briggs, 1951, p. 215)

ทั้งนี้ แม้จะกลับมาอยู่ใต้อำนาจจักรวรรดิกำพูขเทศอีกครั้งในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทว่าไพรนครก็ได้เติบโตเคียงคู่ไปกับพัฒนาการของศูนย์กลางจักรวรรดิอย่างราบรื่นแต่อย่างไร เพราะแม้เดวิด แชนด์เลอร์ (David Chandler) จะกล่าวว่า ศูนย์กลางจักรวรรดิแห่งนี้จะทวีความมั่งคั่งมากขึ้นอีกทั้งยังปลงมาสู่การเป็นรัฐชายฝั่งที่เฟื่องฟูทางการค้ายาวนานจวบจนคริสต์ศตวรรษที่ 17 (Chandler, 1998, pp. 81, 94) ทว่าพัฒนาการที่ดูเหมือนจะรุ่งโรจน์ของรัฐดังกล่าวก็ไร้ซึ่งการสะดุดเสียวที่เดียว เพราะจารึกภาษาจามบนฐานเทวรูปพระวิษณุ ค.ศ. 1421 ในเมืองเบียนหว่า (Biên Hòa) ใกล้กับนครโขงอ่อนระบุว่า ในปีที่มีการจารึกนั้น กษัตริย์จามผู้หนึ่งได้ยกพลเข้ายึดนครพระขันท์ (Nagara Brah Kanda) ของฝ่ายกำพูขเทศซึ่งบริกส์สันนิษฐานว่าน่าจะครอบคลุมสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทั้งหมด ทั้งนี้ แม้ข้อสันนิษฐานของบริกส์อาจจะดูน่ากังขาในแง่ที่ว่านครเพียงแห่งเดียวนั้น จะครอบคลุมพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทั้งหมดจริงหรือไม่ กระนั้น ด้วยเหตุว่าแหล่งที่ตั้งของจารึกภาษาจามดังกล่าวอยู่ใกล้กับไพรนคร อีกทั้งเนื้อหาอีกส่วนหนึ่งในจารึกก็บอกว่าเมื่อกษัตริย์จามผู้นี้เดินทางกลับไปยังนครรัฐของตนก็ได้สร้างศาสนวัตถุไว้มากมาย จึงพอจะสันนิษฐานต่อไปได้ว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 กลุ่มอำนาจของชาวจามจากชายฝั่งอาจจะชิงไพรนครจากกลุ่มอำนาจเขมรแห่งดินแดนตอนในได้สำเร็จอีกครั้งในระหว่างการเดินทางทัพไปกลับพระขันท์-นครรัฐปริศนาแห่งหนึ่งในเครือจามปาพร้อมกับสร้างศาสนวัตถุไว้ ก่อนที่ในเวลาต่อมาอำนาจที่พวกเขาหวังไว้จะถูกขับออกไปอีกใน ค.ศ. 1426 โดยพระเจ้าบรมราชาแห่งจักรวรรดิกำพูขเทศ (Briggs, 1951, pp.255-256)

อนึ่ง ความไม่ต่อเนื่องของการเมืองระหว่างนครรัฐที่ครอบงำไพรนครนั้นไม่อาจนับรวมเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เส้นเดียวกับศูนย์กลางจักรวรรดิกำพูขเทศเช่นยโสธรปุระได้ เพราะในขณะที่ไพรนครถูกกษัตริย์ชาวจามบุกยึดได้ในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1410 ศูนย์กลางของจักรวรรดิกำพูขเทศซึ่งยังตั้งอยู่ ณ ยโสธรปุระก็ยังคงปลอดภัยและเข้มแข็งพอที่จะขับไล่กองกำลังของกษัตริย์จามผู้นั้นออกจากนครพระขันท์และเมืองจตุรมุข (พนมเปญ) ในขณะเดียวกัน เมื่อยโสธรปุระถูกกองกำลังจากอยุธยาบุกยึดใน ค.ศ. 1431 जनชนชั้นนำเขมรต้องย้ายเมืองหลวงของจักรวรรดิลงมาตั้งที่เมืองจตุรมุขนั้น ความล่มสลายของเมืองดังกล่าวก็หาได้กระทบไพรนครไม่ เพราะเมืองดังกล่าวก็ยังคงมีเสถียรภาพต่อการอุปถัมภ์ของเมืองจตุรมุขหรือพนมเปญต่อไป (Briggs, 1951, pp. 256)

ทั้งนี้ แม้บริกส์จะมองว่าเหตุการณ์ดังกล่าวคือการล่มสลายของอำนาจกำพูขเทศ ทว่าจากข้อมูลของเขาเองกลับแสดงให้เห็นว่า เมืองจตุรมุขนั้นดำรงอยู่ก่อนหน้าการแตกพ่ายของยโสธรปุระแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น เมืองหลวงใหม่แห่งนี้อาจจะมิใช่เมืองบริวารธรรมดาทั่วไป เพราะใน ค.ศ. 1421 เมืองแห่งนี้ก็ตกเป็นเป้าหมายของกองทัพจามแห่งนครพระขันท์ในการปล้นพระพุทธรูปเนื้อเงินและ

เนื้อหาของในเวลาต่อมาจะถูกใช้ในโครงการสร้างศาสนวัตถุของกษัตริย์ปริศนาชาวจามที่กล่าวถึงไปข้างต้น (Briggs, 1951, pp. 256 and 260-261) ดังนั้น เมืองจตุรมุขจึงอาจจะเป็นนครทางเศรษฐกิจสำคัญของจักรวรรดิกำพูขเทศตั้งแต่ก่อน ค.ศ. 1431 แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ นอกจากข้อสันนิษฐานดังกล่าวจะสนับสนุนความรุ่งเรืองอันต่อเนื่องของจักรวรรดิกำพูขเทศของแซนด์เลอร์แล้ว ข้อสันนิษฐานข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่า เมื่อโยธธระปุระถูกตีจนแตกพ่ายแล้ว ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า เครื่องนครรัฐจามปานั้นมิได้กลับเข้ามาปกครองหรือตั้งไพรนครมาอยู่ฝ่ายตนอีกเลยหลัง ค.ศ. 1426 เพราะละล้าละลังแต่กับศัตรูทางเหนือเช่นราชสำนักของชาวเวียดนามที่ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมาได้เริ่มเอาจริงเอาจังกับการกระหน่ำโจมตีชุมชนชาวจามที่อยู่ทางใต้มากขึ้น

พร้อมกันกับความสงบนิ่งในการเมืองปากน้ำโขงหลังปี ค.ศ. 1426 การย้ายเมืองหลวงของชนชั้นนำเขมรจากกรุงโยธธระปุระมาสู่พนมเปญก็ยิ่งทำให้ศูนย์กลางของกำพูขเทศใกล้ชิดกับไพรนครมากขึ้น โดยเป็นไปได้ว่าความใกล้ชิดดังกล่าวจะทำให้เมืองท่าแห่งนี้กลายเป็นตัวแสดงหนึ่งในการเมืองของจักรวรรดิเอง อย่างน้อยก็ในปัญหาการแย่งชิงราชบัลลังก์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 ที่ไพรนคร (รวมถึงสมัยที่เป็นนครชาติตั้งอยู่) กลายเป็นแหล่งหลบหลีกหนีราชภัยของเจ้าเขมรบางพระองค์ (Li, 1998a, pp. 20-21; Nghia, 2011, p.25; Ngoc Trang et al., 1997, p. 11) กล่าวได้ว่า เมื่อไพรนครปลอดภัยจากความผันผวนภายนอกแล้ว เมืองแห่งนี้ก็ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความผันผวนภายในของกลุ่มอำนาจข้างเคียงเช่นพนมเปญเสียเองในที่สุด ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า ชาวเขมรอาจจะเริ่มอพยพมาอาศัยในไพรนครมากขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 นี้เอง

ทั้งนี้ แม้ว่าเครื่องนครรัฐจามปาจะไม่สามารถชิงไพรนครคืนมาจากกำพูขเทศได้อย่างสมบูรณ์นับตั้งแต่ ค.ศ. 1145 กระนั้นก็เชื่อว่าจักรวรรดิดังกล่าวจะไม่เสียเมืองอื่นๆ ที่อยู่ใต้อาณัติของตนในห้วงเวลาดังกล่าว โดยเป็นไปได้ว่าความระส่ำระสายทางการเมืองของกำพูขเทศที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 13 อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของศาสนาในสังคม จากฮินดูสู่พุทธเถรวาท กอปรกับการเสด็จสวรรคตของกษัตริย์ผู้มากบารมีเช่นพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทำให้ดินแดนบริเวณอื่นที่ไม่ใช่ไพรนครนั้นหลุดออกจากอำนาจของจักรวรรดิไป โดยแซนด์เลอร์ได้บรรยายไว้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวแม้จักรวรรดิกำพูขเทศยังคงสามารถรักษาอำนาจเหนือที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ แต่บรรดารัฐสำคัญที่อยู่เหนือขึ้นไป เช่น ละโว้และสุโขทัย ก็เริ่มแยกตัวจากอำนาจ ไม่ยอมสวามิภักดิ์ด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการให้อีก (Chandler, 1998, p. 71)

ทั้งนี้ แม้แซนด์เลอร์กล่าวถึงหัวเมืองที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของพนมเปญว่าเคยประกาศแยกตัวออกจากอำนาจของจักรวรรดิกำพูขเทศเช่นกัน จนชวนให้สงสัยว่า ไพรนครจะนับเป็นหนึ่งในหัวเมืองขบถเหล่านั้นด้วยหรือไม่ แต่หากสังเกตจากการประกอบธุรกิจการค้าทางทะเลของรัฐแห่งนี้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 ที่เป็นไปอย่างราบรื่น (Chandler, 1998, pp. 71, 78) รวมถึงความกระตือรือร้นและความรวดเร็วของราชสำนักที่ยโยธธระปุระในการช่วงชิงไพรนครคืนจากกองกำลังของ

เครื่องนครรัฐจามปาอีกทั้งในเวลาต่อมาที่ย้ายเมืองหลวงเข้าใกล้เมืองท่าแห่งนี้มากกว่าเดิมก็พอจะอนุมานได้ว่า นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา จักรวรรดิกำพูขเทศจะตั้งอกตั้งใจในการรักษาอำนาจเหนือบรรดาเมืองฝั่งตะวันออกติดกับทะเลจีนใต้เพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าภาคพื้นสมุทร จนยอมปล่อยให้หัวเมืองทางฝั่งตะวันตกบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่เหลือนอกจากเหตุการณ์แยกตัวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 เช่นอยุธยาแยกตัวออกมาและเถลิงอำนาจขึ้นเป็นภัยคุกคามใหม่ต่อพวกตนในที่สุด

ทั้งนี้ เพื่อที่จะยืนยันความสำคัญของไพนครที่มีต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของจักรวรรดิกำพูขเทศสมัยพนมเปญให้แน่ชัด เราอาจจะต้องพิจารณาประเด็นนี้จากคำถามที่ว่าหากชนชั้นนำเขมรแห่งพนมเปญสูญเสียไพนครไปจะเกิดอะไรขึ้นกับรัฐแห่งนี้ โดยมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการสูญเสียไพนครของพนมเปญให้แก่รัฐของชาวเวียดนามไปในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นการเสียเมืองดังกล่าวไปอย่างถาวรของราชสำนักพนมเปญนั้นมีอยู่ 2 แบบ แบบแรกเป็นคำอธิบายของริบตี บัวคำศรี โดยเขากล่าวว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น ความเข้มแข็งมั่นคงของจักรวรรดิกำพูขเทศลดลงอย่างหนักจากภาวะชบเซาของกระแสการค้าในภูมิภาค อันเป็นผลสืบเนื่องจากวิกฤติการค้าและสภาพอากาศของโลกในช่วงเวลาดังกล่าว ก่อปรกกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของชนชั้นนำเขมรที่นำพารัฐเวียดนามของสกุลเหวียนเข้ามาเกี่ยวข้องและจะกลายเป็นคู่ขัดแย้งกับอาณาจักรอยุธยาในเวลาต่อมาภายใต้ภาวะโกลาหลดังกล่าว ชาวเวียดนามได้เข้ามายึดครองไพนครให้อยู่ภายใต้การปกครองของตนอย่างเป็นทางการ (ริบตี, 2547) ทั้งนี้ ดูเหมือนว่าคำอธิบายของเขาค้ำยกับจะชี้ชวนให้เราเห็นว่าปัญหาการเมืองภายในและวิกฤตเศรษฐกิจภายนอก ทำให้ไพนครหลุดจากมือกำพูขเทศไปอยู่ในการดูแลของชาวเวียดนาม แต่หากมองจากคำอธิบายของแซนด์เลอร์ เราก็จะเห็นอีกมุมหนึ่งว่า ความอ่อนแอของชนชั้นนำเขมรแห่งพนมเปญนั้นทวีความรุนแรงจากการแผ่ขยายอำนาจลงสู่ทางใต้โดยบรรดาเครือข่ายของเสนาบดีสกุลเหวียน ผู้ซึ่งทุ่มเทให้กับการบุกเบิกดินแดนทางใต้อย่างต่อเนื่องเมื่อสบโอกาสในการเข้าไปมีอิทธิพลต่อการเมืองกำพูขเทศ สกุลเหวียนจึงใช้โอกาสนั้นในการยึดดินแดนที่อยู่สุดปลายอินโดจีนตามโครงการของตน (Chandler, 1998, p. 95) แต่ไม่ว่าความอ่อนแอของกำพูขเทศหลังสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 17 จะมีที่มาจากสิ่งใด ทั้งริบตีและแซนด์เลอร์ต่างก็แสดงให้เห็นว่า เขมรหลังจากที่สูญเสียไพนครนั้น ต้องประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจและความเสื่อมถอยทางอำนาจลงจนกลายเป็นเพียงพื้นที่ความขัดแย้งระหว่างสองขั้วอำนาจ คือ อยุธยากับรัฐของสกุลเหวียน

นอกจากนี้ ในขณะที่นักวิชาการท่านอื่นๆ พิจารณาการกรีธาธงใต้ในฐานะนโยบายที่ทั้งสำคัญและโดดเด่นของฝ่ายเวียดนามในการขยายอำนาจลงมาถึงพื้นที่ของนครโขงอัน ผู้เขียนกลับเห็นว่าเราสามารถอธิบายการย้ายเมืองหลวงของจักรวรรดิกำพูขเทศในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ว่าเป็นการกรีธาธงใต้เพื่อเข้าประชิดพื้นที่ของนครโขงอันให้มากขึ้นได้เช่นกัน โดยการพิจารณาเช่นนี้

จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการย้ายเมืองหลวงครั้งดังกล่าวถูกมองว่าเป็นเพียงการปรับตัวของชนชั้นนำเขมรที่เริ่มตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเหนือดินแดนใต้ลมที่การค้าทางทะเลเริ่มเฟื่องฟูมากขึ้นเสียก่อน โดยนอกจากข้อมูลของบริกส์ว่าด้วยเมืองจตุรमुखที่ผู้เขียนได้อภิปรายไปข้างต้นแล้ว มุมมองข้างต้นยังเป็นหนึ่งในข้อสันนิษฐานของแซนด์เลอร์ที่รับมาจากไมเคิล วิกเกอรี (Michael Vickery) และโอ. ดับเบิลยู. โวลเตอร์ส (O. W. Wolters) อีกทีหนึ่ง โดยแซนด์เลอร์สนับสนุนมุมมองของตนผ่านข้อมูลที่ว่า ไม่ว่าจะสุริยวงค์พงค์ทเวาแห่งจักรวรรดิแกมพูชเทศจะยังคงเชื่อว่าตนคือศูนย์กลางของจักรวรรดิอีกต่อไปหรือไม่ ณ ช่วงต้นแห่งยุคการค้า (คริสต์ศตวรรษที่ 14) พวกเขา ก็เริ่มหันมาเอาอกเอาใจและพยายามทอดสายสัมพันธ์ไปสนิทติดใกล้กับเส้นทางการเงินของจักรวรรดิจีนผู้คุมการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้มากขึ้น โดยไพโรนครคือหนึ่งในชัยภูมิสำคัญสำหรับการนี้ (Chandler, 1998, pp. 78 and 81)

ทั้งนี้ ข้อโต้แย้งหนึ่งที่ลดทอนความสำคัญทางเศรษฐกิจของไพโรนครมาจากประโยคหนึ่งในงานว่าด้วยพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการบริหารจัดการของเวียดนามเรื่อง “State Capacity, Local Governance, and Economic Development in Vietnam” ซึ่งเขียนโดยเมลิสซา เดลล์ (Melissa Dell) และคณะ ในเอกสารชิ้นดังกล่าว เธออ้างอิงข้อมูลจาก *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660* ซึ่งเขียนโดย โรเบิร์ต พาร์เธซิอุส (Robert Parthesius) เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า ไพโรนครมีบทบาทเพียงน้อยนิดในเกมการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Dell et al., 2015) อย่างไรก็ตาม จากการที่ผู้เขียนได้กลับไปตรวจสอบงานของพาร์เธซิอุสนั้น ไม่มีการกล่าวถึงไพโรนครแม้แต่สักครั้งในงานชิ้นนี้ (Parthesius, 2010)

ผู้เขียนไม่อาจยืนยันได้ว่า การไม่กล่าวถึงไพโรนครของพาร์เธซิอุสคือเหตุผลและความชอบธรรมที่เดลล์นำมาค้ำยันการอนุมานของตนว่า ไพโรนครไม่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าของดินแดนใต้ลมแห่งนี้ ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับชื่อเสียงของไพโรนครว่าโด่งดังโดดเด่นจนเป็นที่ลือกระฉ่อนหรือจืดจางแทบไร้ตัวตนจนเป็นได้แค่เมืองชายขอบในสนามการค้าทางทะเลของภูมิภาคนั้น ผู้เขียนเห็นว่าควรจะต้องตั้งไว้ให้เป็นพันธกิจของเหล่านักวิชาการผู้สนับสนุนแต่ละฝ่ายต่อไป เนื่องจากสำหรับผู้เขียนนั้น เนื้อหาในบทนี้คือการสำรวจบริบททางประวัติศาสตร์เพื่อปูทางไปสู่การสร้างข้อเสนอของวิทยานิพนธ์ จึงไม่ขอเติมพินอย่างเอาเป็นเอาตายต่อประเด็นว่าด้วยสถานะของไพโรนครในยุคการค้า เพียงแต่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งข้อสังเกตบางอย่างต่อเมืองแห่งนี้

ประการแรก แม้ชื่อเสียงของไพโรนครจะมาพร้อมกับความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของแกมพูชเทศ แต่หากพิจารณาปัจจัยทางภูมิศาสตร์แล้ว ก็ควรจะให้ความสำคัญกับบรรดาแม่น้ำสายใหญ่ที่เชื่อมต่อกับทะเลกับกรุงพนมเปญเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวจึงอาจจะต้องยอมรับว่า ในช่วงเวลานั้น ยังไม่ถึงคราวที่ไซ่ง่อนจะได้ขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของปลายแหลมอินโดจีน อีกทั้งหากพิจารณาอำนาจที่

อยู่ครอบไพรนครไว้ เราก็จะพบว่าเป็นอำนาจที่แข็งแกร่งก่อนใน อาณาจักรดำรงอยู่ได้จากการค้าที่ รุ่งเรือง แต่ภายในเต็มไปด้วยความหวาดระแวงต่อการสั่งสมกำลังและการแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่ม นิยมอยุธยาและต่อต้านอยุธยา ทั้งนี้ในความขัดแย้งดังกล่าว พื้นที่บริเวณตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูช าคือ เขตอิทธิพลของฝ่ายต่อต้านอยุธยา จึงมีความเป็นไปได้ว่าเหล่าเมืองท่าทางทะเลของ อาณาจักรแห่งนี้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อความปั่นป่วนทางการเมืองในเวลาเดียวกับการป้อนความมั่งคั่ง ให้แก่ศูนย์กลางอำนาจ ดังนั้น การกล่าวถึงไพรนครแต่เพียงส่วนชื่อเสียงด้านการค้าจึงเสี่ยงต่อการ ละเลยพลวัตทางการเมืองดินแดนตอนในที่ซึ่งไพรนครเองก็มีส่วนเกี่ยวข้อง

ประการที่สอง ในอีกด้านหนึ่ง หากไม่นับปัญหาการอ้างอิงข้อมูลของเดลล์ การบอกว่าไพร นครมีบทบาทน้อยมากในภูมิภาคก็คล้ายจะละเลยปัจจัยสำคัญด้านเศรษฐกิจการเมืองและภูมิศาสตร์ ณ ช่วงเวลานั้น ไม่ว่าจะเป็นความสำคัญของเส้นทางเดินเรือเลียบชายฝั่งอินโดจีนซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อ เหล่าพ่อค้าวาณิชที่ต้องการค้าขายกับราชสำนักจีน ทั้งนี้ ไพรนครก็เป็นเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้ เส้นทางดังกล่าว หรือจะเป็นความลำบากในการเดินเรือเลียบชายฝั่งอินโดจีนที่โจรสลัดชาวจามก่อก่อไว้ จนเหล่าพ่อค้าวาณิชและบรรดาราษฎร์ในแถบนี้ร้อนใจไม่เป็นสุข หรือแม้แต่ข้อเท็จจริงที่ว่าไพรนครคือ หนึ่งในเมืองท่าของกัมพูชที่พยายามดิ้นรนใช้เป็นเครื่องมือในการลงทะเลเพื่อประชันรัศมีกับ อยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว และเข้ามาตอบสนองต่อความต้องการหาที่หลบภัยโจรของบรรดาเรือ สีนค้า ผู้เขียนเห็นว่า ข้อได้เปรียบจากสิ่งเหล่านี้ที่มีต่อไพรนครนั้น มีมากเกินไปที่จะยังคงยืนยันกรานว่า ไพรนครนั้นอยู่ ณ ชายขอบของสนามการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ทั้งนี้ ข้อจำกัดใหญ่ในการทำความเข้าใจไพรนครประการหนึ่งคือ มีการกล่าวถึงระบบภายใน ของไพรนครน้อยมาก จึงเป็นเรื่องน่าเศร้ายิ่งที่เราไม่อาจพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งว่า ไพรนครเป็น สมุนหรือเป็นผู้ชักใย เป็นหัวเรือใหญ่หรือเป็นเพียงหนึ่งในกลไกทางเศรษฐกิจของพนมเปญ แต่อย่าง น้อยที่สุด หากพิจารณาจากพื้นฐานสังคมของเมืองแห่งนี้ตั้งแต่สมัยบายโกรและระบบการปกครอง ของจักรวรรดิกัมพูชเทศ ก็อาจจะตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า นครรัฐขนาดเล็กแห่งนี้ แม้จะทวีบทบาท ทางการเมืองมากขึ้น แต่ด้วยเหตุที่ยังตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางจักรวรรดิ จึงน่าจะยังคงเป็นสังคมที่ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเผ่ามุนงและสเตียงโดยอาจจะปะปนด้วยชาวเขมรจำนวนหนึ่ง และมีคณะ ตำรวจ (Tamvrac) ซึ่งเป็นผู้ตรวจการที่รัฐส่วนกลางส่งมาคอยควบคุมไว้เพื่อให้ไพรนครยังคงภักดีต่อ พระนครหรือพนมเปญ

อย่างไรก็ตาม แม้ไพรนครซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในสนามการเมืองและเศรษฐกิจเหนือ ปากน้ำโขงจะถูกดึงมาอยู่ในข่ายอำนาจของจักรวรรดิกัมพูชเทศโดยไร้ซึ่งการรบกวนจากเครือนครรัฐ จามปา กระนั้น การครอบครองไพรนครก็มิได้ทำให้เมืองแห่งนี้ต้องอยู่ใต้อำนาจของเขมรอย่าง ยิ่งยืนสถาพรไม่ เพราะในเวลาเดียวกันกับช่วงที่เครือนครรัฐจามปาหยุดแผ่ขยายอำนาจลงมาที่ สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง และเป็นในช่วงที่ราชสำนักเขมร ณ พนมเปญกำลังเปิดคลังรับทรัพย์จาก

การค้าทางทะเลนั้น ชาวเวียดนามจากลุ่มน้ำแดงก็กำลังแผ่ขยายอำนาจลงมายังตอนล่างของชายฝั่งอินโดจีนอย่างต่อเนื่องและเข้าใกล้ไพรนครไปทุกขณะเช่นกัน

นามเตียน: กระแสอำนาจใหม่ที่มุ่งสู่ไพรนคร

การกล่าวถึงปฏิบัติการกรีธาองไต้ของเหงียนนั้นมุ่งแสดงให้เห็นเพียงว่าชาวเวียดนามในภาพรวมขยายอำนาจลงมาทางใต้ได้อย่างไร แม้เขาจะระบุถึงที่มาของการกรีธาองไต้ว่าเริ่มขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างเสนาบดีสกุลจิงจู่กับสกุลเหวียนในราชสำนักเลช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 อีกทั้งยังระบุว่าพัฒนาการของการกรีธาองไต้ในใช้ระยะเวลาในแต่พื้นที่ไม่สม่ำเสมอ (Nghia M., 2011, pp. 13-16) แต่ความซับซ้อนที่อยู่ภายใต้ปฏิบัติการดังกล่าวยังมีมากกว่าที่เหงยอธิบายไว้ โดยข้อมูลเพิ่มเติมที่ได้จากหลี่ถ่าน่า (Li Tana) นั้นแสดงให้เห็นว่า ปฏิบัติการกรีธาองไต้ของเสนาบดีสกุลเหวียนมิใช่การบุกองไต้ครั้งแรกของชาวเวียดนาม นอกจากนี้ ปฏิบัติการกรีธาองไต้ที่เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1588 ซึ่งจะชักลากอำนาจของชาวเวียดนามอย่างไม่หยุดยั้งจนครอบคลุมมาถึงไพรนครในศตวรรษต่อมานั้นก็แตกต่างจากไปการบุกแดนไต้ในหลายๆ ครั้งก่อนหน้านี้ (Li, 1998a)

ในเชิงรายละเอียด หลี่ได้แสดงให้เห็นว่า การขยายอำนาจองไต้ของเวียดนามนั้น สามารถแบ่งเป็นระยะสำคัญ 3 ช่วง ได้แก่ ระยะกวาดต้อนผู้คน ระยะสยบไพรทางไต้ และระยะลงไต้เพื่อสถาปนารัฐใหม่ ในระยะแรกนั้น หลี่ได้ย้อนกลับไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวเวียดนามเพิ่งแยกตัวออกจากจีนมาตั้งรัฐต่ายเหวียด (Đai Việt) ของตนได้ไม่นานนัก ในช่วงดังกล่าว ราชสำนักเลยุคแรก ได้ยกทัพบุกเข้าตีนครรัฐของชาวจามและกวาดต้อนนางสนมรวมทั้งทรัพย์สินเงินทองกลับไปยังดินแดนของตน ทั้งนี้ แมกซ์ตรีโยเลหว่าน (Lê Hoàn) ซึ่งเป็นผู้นำชาวเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าวจะรับสั่งให้มีแผ้วถางทำถนนในพื้นที่ของจังหวัดท่าตั้งญูในปัจจุบัน แต่การจัดการเชิงภูมิศาสตร์ครั้งนั้นก็ไปเพียงเพื่อให้การบุกโจมตีครั้งต่อไปของฝ่ายเวียดนามเป็นไปได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น แม้จะมีการอ้างสิทธิเหนือดินแดนกันบ้างในคริสต์ศตวรรษที่ 11 และ 14 แต่พื้นที่ดังกล่าวก็ยังคงเป็นเพียงพื้นที่ชายแดนระหว่างเครือจักรรัฐจามปาและจักรวรรดิต่ายเหวียด กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องการยึดพื้นที่ทางไต้ให้มั่นคงจะไม่ได้ได้รับความสำคัญจากราชสำนักและชนชั้นนำเวียดนามเลยจวบจนสิ้นศตวรรษที่ 14 (Li, 1998a, pp. 19-20)

นโยบายที่จักรวรรดิต่ายเหวียดมีต่อดินแดนทางไต้เริ่มเข้าสู่ระยะที่สองหลังจากที่เจ้ป่งมั่งหรือเจ้าพิณศวรแห่งนครวิชัยซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงในตอนต้นบทนั้น นำทัพเครือจักรรัฐจามปาบุกทะลวงเข้านครหลวงทั้งลองม์ม (กรุงฮานอยในปัจจุบัน) ของราชสำนักเงิน (Nhà Trăn) แห่งต่ายเหวียดในปี ค.ศ. 1371 และอีกครั้งในปี ค.ศ. 1378 ปีบให้องค์จักรพรรดิ ราชินิกุล และเหล่าเสนาบดีต้องหลบหนีภัยไปซ่อนตัวที่อื่น ภายใต้ภาวะที่ความมั่นคงของอาณาจักรถูกลั่นคลอนถึงขีดสุด เสนาบดีฝ่ายกลาโหมนาม โห่ควี่ลี (Hò Quý Ly) ได้ขึ้นมาเป็นผู้นำแทนองค์จักรพรรดิที่กำลังหนีตาย โดยแม้

เขาจะต้องนำทัพลอยหนีฝ่ายจามปาอยู่อีกหลายครั้ง แต่ไม่นานหลังจากนั้น ด่ายเหวียดก็กลับสู่ความมั่นคงได้อีกครั้งภายใต้การนำของแม่ทัพผู้นี้ ครั้นเมื่อตั้งตัวติดแล้ว ได้เท่าลี้จึงเริ่มตั้งคำถามกับนโยบายการปกครองที่เป็นอยู่ เขาเห็นว่า การขยายอำนาจอย่างหลวมๆ เพื่อยันชายแดนไว้อย่างที่เคยทำกันมานั้น เป็นสาเหตุสำคัญให้ด่ายเหวียดอ่อนแอเกินไปจนถูกชนตอนล่างบดขยี้ได้ หลังจากที่ติดลูกคิดรางแก้วจนแล้วเสร็จ แม่ทัพผู้นี้ก็เริ่มปฏิรูปการปกครองเป็นการใหญ่ เขาจัดวางระบบการปกครองที่เอื้อให้ราชสำนักควบคุมได้เบ็ดเสร็จมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สิ่งที่เขาทำไปพร้อมกับการกระชับอำนาจในพื้นที่เดิมของจักรวรรติด่ายเหวียดคือ “การสยบไพร่ทางใต้” ด้วยการระดมโจมตีเครื่องนครรัฐจามปาตลอดช่วงปี ค.ศ. 1400-1404 พร้อมกับการบุกเบิกและขยายการควบคุมพื้นที่ทางตอนใต้ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้จนสามารถผนวกรวมนครรัฐอินทรปุระและนครรัฐอัมราวตีของชาวจามเข้ามามีอยู่ได้ขยายอำนาจด่ายเหวียดได้ในที่สุด ทั้งนี้ แม่โหว่วลี้จะอยู่ในอำนาจได้ไม่นาน แต่มุมมองที่เขามีต่อดินแดนทางใต้ก็ได้รับการสืบทอดโดยราชวงศ์ต่อมา และจะส่งอิทธิพลต่อความคิดด้านภูมิศาสตร์การเมืองของเสนาบดีสกุลเหวียนด้วย (Li, 1998a, pp. 20-21; Coedès, 1975 [1964], p. 239; Whitmore, 1985, p. 74)

ในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 ราชวงศ์เลยุคหลังได้สานต่อโครงการพิชิตแดนใต้ของโหว่วลี้อย่างกระตือรือร้น กระนั้น ราชสำนักในช่วงเวลาดังกล่าวดูเหมือนจะมีเหตุผลอื่นนอกจากการกำราบชาวจาม โดยหลี่ได้อธิบายว่า นอกจากการเป็นดินแดนของศัตรูจากภายนอกแล้ว ชนชั้นนำชาวเวียดนามยังมองดินแดนทางใต้เป็นแหล่งช่องสุ่มของพวกอาชญากรและเสี้ยนหนามทางการเมือง แต่ถึงแม้จะเป็นแหล่งมั่วสุ่มที่ไม่น่าไว้วางใจสำหรับเหล่าชนชั้นนำ หลี่ก็กล่าวต่อไปว่า บรรดานักโทษและอาชญากรมักจะถูกเนรเทศมายังดินแดนแห่งนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม่ทัพผู้นี้หวังที่จะขยายการควบคุมลงสู่ดินแดนตอนใต้ของชายฝั่งอินโดจีน แต่พร้อมกันนั้นก็ยังคงมองว่าดินแดนเหล่านี้เป็นถิ่นกันดารที่แสนจะป่าเถื่อนไร้ความเจริญประหนึ่งช่องโง่ ภาวะเช่นนี้คล้ายจะทำให้นโยบายของราชสำนักเลขัดแย้งในตัวเองเมื่อในด้านหนึ่งการขยายอำนาจลงใต้ของพวกเขาอาจทำให้หวังใจได้ว่านครหลวงจะปลอดภัยจากการรุกรานของเครื่องนครรัฐจามปา แต่ในอีกด้านหนึ่งดินแดนด้านใต้แห่งนี้ก็ป่าเถื่อนน่ารังเกียจเดียดฉันท์ อีกทั้งด้วยระยะทางอันไกลแสนไกลระหว่างนครหลวงกับดินแดนตอนใต้ที่ได้พิชิตนั้น พระเดชพระคุณขององค์จักรพรรดิที่ต้องเหยียดไปสู่มือมือก็ยากจะควบคุมดินแดนดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Li, 1998a, p. 22)

นอกจากภัยการเมืองและการลงทัณฑ์ที่นำชาวเวียดนามมาสู่แดนใต้แล้ว การทำสงครามแผ่ขยายอำนาจของราชสำนักเล็กก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่น่าพาชาวเวียดนามเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนดังกล่าว บันทึกของสกุลเจิ่น (Trần) และสกุลหว่าง (Hoàng) ที่อาศัยในเมืองโหว่ฮอยอัน (Hội An) ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคกลางตอนล่างของเวียดนาม ได้ให้ข้อมูลว่า บรรพชนของพวกเขาได้สร้างความดีความชอบในการทำสงครามกับ จึงได้รับการโปรดเกล้าจากองค์จักรพรรดิให้นำครอบครัวมาตั้งถิ่น

ฐานในดินแดนทางใต้ ทั้งนี้ นอกจากการตั้งถิ่นฐานอันเนื่องมาจากบ่าเหน็จสงครามแล้ว การอพยพหนีภัยสงครามและความอดอยากจากดินแดนทางเหนือก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ดึงดูดคนของเวียดนามลงมาสู่ดินแดนทางใต้มากยิ่งขึ้น โดยแม้ดินแดนแห่งนี้จะถูกมองว่าป่าเถื่อนในสายตาของชนชั้นนำ แต่สำหรับสามัญชนนั้น ยามเมื่อถึงคราวตกทุกข์ได้ยากจากไฟสงคราม โดยเฉพาะสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 16 อันเป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างเสนาบดีสกุลหมาก (Chúa Mạc) กับพันธมิตรผู้สนับสนุนองค์จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เล การดิ้นรนไปตายเอาดาบหน้าที่ดินแดนซึ่งตนไม่รู้จักมักคุ้นก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ไม่ยากนัก (Li, 1998a, p. 23-24)

อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่ง สงครามข้างต้นก็ยิ่งทวีความซับซ้อนให้การขยายอำนาจลงใต้ของเวียดนามและผลกระทบวนการดังกล่าวให้เข้าสู่ระยะที่สาม ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า “ระยะลงใต้เพื่อสถาปนารัฐใหม่” ในที่สุด โดยความซับซ้อนดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ผู้กรีธาธงใต้หนั้นนั้นมิได้อยู่ใต้บัญชาของนครหลวงทางเหนือ หากแต่การกรีธาธงได้ครั้งดังกล่าวซึ่งจะยืดยาวไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้นกลับเป็นผลจากความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มเสนาบดี 2 กลุ่มในหมู่พันธมิตรหนุนราชวงศ์เลที่จะลุกลามจนอีกฝ่ายหนึ่งต้องหลบหนีภัยไปตั้งรัฐของตนเอง และแยกชุมชนชาวเวียดนามออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายนอก (Đàng Ngoài) ที่อยู่ทางเหนือกับฝ่ายใน (Đàng Trong) ที่อยู่ทางใต้ในที่สุด (Li, 1998a, p. 24) ระยะนี้จึงแตกต่างไปจากการแผ่ขยายอำนาจลงใต้ของเวียดนามในครั้งก่อนๆ ตรงที่อำนาจสั่งการ “รัฐเวียดนาม” มิได้รวมศูนย์อยู่ที่นครหลวงทั้งลองมีอีกต่อไป และความเฉาะตัวดังกล่าวจะไม่เป็นที่สังเกตได้เลยหากเอาแต่อ่านงานของเหงียโดยไม่คำนึงงานของหลี่มาตรวจสอบและเปรียบเทียบร่วมด้วย

สำหรับเหตุการณ์นี้เองที่บ่งชี้ถึงรอยแผลฉกรรจ์ระหว่างเสนาบดี 2 สกุลนั้น แม้เสนาบดีสกุลเหวียนจะเป็นแกนนำในการทวงคืนพระราชอำนาจ แต่เมื่อราชบัลลังก์แห่งยุคหลังมั่นคง ใน ค.ศ. 1546 จึงัญญ์เยี่ยมกลับได้ขึ้นมาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อีกทั้งยังเป็นผู้ถือครองอำนาจทางปฏิบัติ (Vietnam, 2021) ทั้งนี้ แม้ว่าเส้นสนกลในของการแต่งตั้งครั้งนี้จะเป็นเรื่องที่ต้องค้นหากันต่อไป แต่ความไม่ชอบมาพากลเกี่ยวกับการเถลิงอำนาจของเสนาบดีสกุลจึงญ์นั้นก็แสดงให้เห็นถึงการขัดแย้งภายในราชสำนัก อย่างน้อยที่สุด การที่สกุลจึงญ์ได้อำนาจต่างๆ ที่สกุลเหวียนสร้างความดีความชอบก็แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางการเมืองของสกุลจึงญ์และการขับเคี่ยวช่วงชิงอำนาจกันระหว่างเสนาบดี 2 สกุล จนในที่สุดเราจะสามารถเข้าใจในสิ่งที่เหงียและหลี่กล่าวไว้แต่ไม่สมบูรณ์ถึงการที่เหวียนหว่าง (Nguyễn Hoàng) ผู้เป็นเสนาบดีสกุลเหวียนถึงต้องหนีเสนาบดีจึงญ์เยี่ยม (Trịnh Kiểm) ผู้เป็นพี่เขยตนไปว่าราชการถึงชายแดน

โดยเมื่อจึงญ์เยี่ยมช่วงชิงความได้เปรียบทางการเมืองด้วยการขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในปี ค.ศ. 1546 เหวียนหว่างก็รู้ตัวทันทีที่กำลังจะมีภัยมาถึงตัว เขาเข้าปรึกษากับเหวียนบิ่งญ์เยี่ยม (Nguyễn Bình Khiêm) ผู้เป็นราชครูในสมัยนั้นว่าจะรับมือกับมรสุมการเมืองครั้งนี้

อย่างไร เมื่อรับฟังเรื่องหนักใจของเสนาบดีแล้ว ปรากฏว่าเมื่อกล่าวบทกวีที่มีความนัยว่า “ขุนเขาแห่งญีเซิน เจริญหมื่นรุ่น” (Hoành Sơn nhất đái, vạn đại dung thân) ทั้งนี้ ไม่ว่าเหวียนหว่าง จะเข้าใจความนัยโดยทันทีหรือขอคำอธิบายเพิ่มเติมจากผู้อาวุโสท่านนี้ แต่การกระทำในเวลาต่อมาของเขาก็สอดคล้องกับคำแนะนำของเหวียนบิงญูเซียม เหวียนหว่างตัดสินใจใช้สายสัมพันธ์ทางครอบครัวอีกครั้ง โดยเขาขอให้พี่สาวของตนซึ่งเป็นภรรยาของจิงญูเกียมเกลี้ยกล่อมสามีให้ส่งตนไปว่าราชการยังมณฑลเถวี่นหวา (Thuận Hoá) ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนทางตอนใต้ ด้านจิงญูเกียมเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะกำจัดเสี้ยนหนามทางการเมืองให้พ้นทาง จึงสนองความต้องการของเหวียนหว่างเป็นอย่างดีไม่มีขัดในปี ค.ศ. 1558 (Li, 1998a, 11) ห้วงเวลานี้เองคือก้าวแรกของยุทธการกริธาลงใต้ที่แฝงไว้ด้วยรอยแยกของการเมืองภายในจักรวรรดิฝ่ายเหวียต และจะลุกลามจนแยกรัฐดังกล่าวออกเป็นสองในที่สุด โดยมีไพรนครเข้าไปอยู่ในกระบวนการนี้ด้วย

สำหรับการยกพลมุ่งลงใต้ครั้งนี้ เหยียได้ให้ข้อมูลไว้โดยสังเขปว่า ภายหลังจากที่เหวียนหว่างได้รับการอนุญาตจากราชสำนักเล ก็จะไม่มีความสามารถตั้งขุนนางผู้ไว้กับดินแดนแถบลุ่มน้ำแดงอีกต่อไป เหวียนหว่างรุกไปยังเถวี่นหวาทันที สถานการณ์ในช่วงแรกคือ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1558-1620 นั้นยังไม่ปรากฏความตึงเครียดให้เห็นได้มากนัก หากอ้างอิงตามที่เหยียกล่าว ก็แทบจะอนุมานได้ว่าศูนย์กลางและชายแดนยังคงจับมือกันอย่างแน่นแฟ้นเพราะในด้านหนึ่งราชสำนักเลได้อำนาจสกุลจิงญูก็ให้การรับรองเสี้ยนหนามรายนี้ และในอีกด้านหนึ่ง มณฑลเถวี่นหวาในสมัยของเหวียนหว่างก็ส่งมอบทรัพยากรต่างๆ ให้แก่นครหลวงทั้งทองคำที่ตนหนีตายมาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง แม้พี่ชายแดนผู้นี้ย่อมแม่แต่กลับเข้าไปช่วยราชการให้แก่คู่อริของตนเมื่อมีคำสั่งเรียกตัวจากราชสำนักในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาแห่งพิบอบพิเทาที่มีไว้เพื่อให้สกุลเหวียนสร้างฐานอำนาจให้มั่นคง และเมื่อยุคของเหวียนหว่างสิ้นสุดลง เหวียนฟุกฟี่เวียน (Nguyễn Phúc Nguyên) บุตรชายผู้รับช่วงอำนาจต่อจากเขาก็ทำการปิดฉากละครตบตาเรื่องนี้ พร้อมทั้งริเริ่มบทบาทใหม่ในฐานะผู้ต่อต้านเสนาบดีสกุลจิงญูที่เขามองว่ากำลังก้าวก่ายอำนาจขององค์จักรพรรดิ ฟุกฟี่เวียนหยุดส่งบรรณาการที่ราชสำนักเลเรียกร้อง จนเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับผู้สำเร็จราชการสกุลจิงญูซึ่งกล่าวหาเขาว่ากำลังแสดงท่าทีกระด้างเคื่องต่อองค์จักรพรรดิ ความขัดแย้งครั้งนั้นลุกลามจนเป็นสงครามใหญ่ระหว่างดินแดนทางเหนือและทางใต้ในปี ค.ศ. 1627 ซึ่งกว่าจะสงบศึกกันก็ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1672 โดยแม้นโนลา คูค (Nola Cooke) จะกล่าวว่าการเรียกพื้นที่ของฝ่ายสกุลจิงญูและราชวงศ์เลว่าฝั่งนอกและเรียกพื้นที่ของฝ่ายสกุลเหวียนว่าฝั่งในจะเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยของเหวียนหว่าง กระนั้น ด้วยภาวะแตกหักที่รุนแรงกว่าในสมัยของเสนาบดีฟุกฟี่จู ข้อมูลของคิส เทย์เลอร์ที่ชี้ให้เห็นการแบ่งฝั่งนอกและฝั่งในเริ่มขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1620 นั้นกลับน่าเชื่อถือกว่า (Cooke, 1998; Taylor, 1998, p. 958) ทั้งนี้ ด้วยความต้องการด้านทรัพยากรและความเข้มแข็งด้านการเมืองและการสงคราม ขุนพลสกุลเหวียนรุ่นต่อๆ มาก็ได้เข้าแผ่ขยายอำนาจลงได้มากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมทั้งเข้าไป

แพทริกแซงวิกฤตติการเมืองของรัฐข้างเคียงเช่นจักรวรรดิกำพูชเทศ จนสามารถเข้าควบคุมไพรนครได้
 อย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1698 (Nghia, 2011, pp. 13-16)

อนึ่ง สิ่งที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นคือ อำนาจที่เพิ่มพูนและแผ่ขยายอย่างต่อเนื่องของสกุลเหวียนจน
 สามารถเอื้อมมือมายึดไซ่ง่อนหรือไพรนครในขณะนั้น ความเข้มแข็งทำให้รัฐเสนาบดีแห่งนี้สามารถ
 ฉวยโอกาสอันมั่นคงเหมาะจากความอ่อนแอของรัฐเพื่อนบ้านในการแผ่ขยายอำนาจและคว่ำพื้นที่นคร
 ไซ่ง่อนไว้ได้ในที่สุด กระนั้น ก็ยังเป็นเรื่องที่น่าเสียดายยิ่งที่ในการโหมโรงไปสู่การสถาปนาไพรนครให้
 เป็นเมืองเวียดนามนั้น กลับกล่าวถึงศัตรูสำคัญสำหรับสกุลเหวียนเช่นเครื่องจักรรัฐจามาปาไว้เพียงน้อย
 นิด เหยียดเพียงกล่าวถึงตอนอวสานของเครื่องรัฐเหล่านี้ที่หลงเหลือเพียงนครปญจรงค์ (พานราง:
 Phan Rang และพานรี Phan Ri) และจะถูกกลืนหายไปให้หายไปในเรื่องเล่าของเขาไปในที่สุด ทั้งนี้
 เหยียดได้หันไปอภิปรายตัวแสดงอื่นๆ เช่นจักรวรรดิกำพูชเทศ ชาวจีนอพยพ และคณะผู้เผยแผ่ศาสนา
 คริสต์จากตะวันตกแทน (Nghia, 2011, pp. 13-24) โดยแม้ข้อเขียนของเหยียดจะสอดคล้องกับ
 ข้อคิดเห็นของผู้เขียนที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า สุดท้ายแล้ว บทบาทของชาวจามาปาจะจืดจางและเลือน
 หายไปในที่สุด แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดายหากจะปล่อยให้เรื่องเล่าว่าด้วยการศึกคลานลงมาของ
 อำนาจของสกุลเหวียนไม่กล่าวถึงความตื่นลึกลับบางอย่างในการแผ้วถางอุปสรรคจนกว่าจะสามารถรูด
 ทางจะเข้ามายึดไพรนครได้ การกลั่นใจอธิบายเพิ่มเติมในประเด็นนี้อีกเสียหน่อยจะทำให้เราไม่เผลอ
 มองดินแดนตอนใต้ว่าเป็นเพียงดินแดนรกร้างว่างเปล่าที่มีไว้เพียงเพื่อรอคนของสกุลเหวียนมาบุกเบิก
 ทำกิน

ภายหลังจากที่พิณศรแห่งนครวิชัยได้ฝากรอยแผลไว้ให้กับชาวนครหลวงทั้งลงมีในคริสต์
 ทศวรรษ 1370 ก่อนจะถูกโต้กลับในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1400 เป็นต้นมา ชื่อเสียงของจอมสลัดแห่ง
 ชายฝั่งอินโดจีนก็แผ่ลวงอย่างต่อเนื่อง กระนั้น นครรัฐต่างๆ ของชาวจามาปาที่เกาะกลุ่มกันอย่างหลวมๆ
 เหล่านี้ก็มีได้ล่มสลายลงอย่างทันทีทันใด โดยนับแต่นั้นมา เหล่านครรัฐในเครื่องจามาปาก็เปรียบเหมือน
 ฉนวนที่คอยหน่วงการขยายอิทธิพลของชาวเวียดนามลงสู่ไพรนคร อีกทั้งยังเป็นฉนวนที่แม้จะตั้งรกราก
 เพื่อคงสภาพและหวนคืบการเป็นเจ้าทะเลอีกครั้ง แต่กลับพบกับชะตาที่ตนนั้นค่อยสีกหรือลงจน
 กลายเป็นเขตปกครองขนาดเล็กไปในที่สุด นอกจากนี้ ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้นว่า
 นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา บรรดาภคินีจามาปาก็ให้ความสนใจต่อศัตรูทางเหนือเช่นชาว
 เวียดนามมากกว่าไพรนครที่ทำหลุมมือไป เมื่อพิจารณาบาดแผลจากสงครามและความอ่อนแอที่กีด
 กั้นรัฐแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่าเหตุใด นครรัฐเหล่านี้จึงไม่ยกพลบุกพื้นที่ทางใต้เพื่อยึด
 ไพรนครอีกทั้งๆ ที่อยู่ใกล้กันเป็นอย่างมาก (Li, 1998a, pp. 32-33)

แม้ว่าเราจะนำเครื่องจักรรัฐจามาปาเข้ามาอภิปรายร่วมกับการกรีธาธงใต้จันดูเหมือนจะเกิด
 เป็นภาพที่เสนาบดีสกุลเหวียนเขมือบอิทธิพลของเจ้าจามาปาผู้อ่อนแออย่างไม่หยุดยั้ง ทว่าจาก
 รายละเอียดในงานที่เขียนไว้ กลับปรากฏว่าในปี ค.ศ. 1611 ซึ่งยังเป็นช่วงที่เหวียนหว่างกำลัง

วางรากฐานให้กับดินแดนของตนนั้น กองกำลังของเครื่องนครรัฐจามปากลับเป็นฝ่ายเปิดฉากการโจมตี กลุ่มสกุลเหวียนก่อน ด้วยความมุ่งมาดปรารถนาที่จะยึดเอาพื้นที่ของนครวิชัย (กวีเยิน-Quy Nhon) ซึ่งเคยเสียให้แก่ราชสำนักเลในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 อย่างไรก็ตาม ทัพจามปาปราชัยในศึกทวงเมืองครั้งนั้น ซึ่งหากวิเคราะห์ร่วมกับงานของโวลเตอร์ที่เสนอว่า เหล่านครรัฐจามปาถูกมองด้วยสายตาอันขัดเคืองจากจักรวรรดิจีนด้วยรัฐเหล่านี้มักสร้างความเป็นป่วนแก่เส้นทางการค้า และข้อมูลตรงกันจากทั้งเหงียและหลี่ว่ารัฐของสกุลเหวียนนั้นมีประสิทธิภาพทางการรบค่อนข้างสูงในเวลานั้น ก็เป็นไปได้ว่า เครื่องนครรัฐจามปาขณะนั้นอาจจะขาดการสนับสนุนด้านเศรษฐกิจจากคู่ค้ารายใหญ่เช่น จีนจนเป็นเหตุให้ความเข้มแข็งของตนถดถอยลง ในขณะที่เดียวกันขุนพลชายแดนผู้เอาจริงเอาจังในการสะสมกำลังเช่นเหวียนหว่างก็มีกำลังรบที่เข้มแข็งจนตีทัพของจามปาแตกพ่ายไป ทั้งนี้ หลี่ได้กล่าวว่าการพ่ายศึกครั้งนั้นของจามปา ยังผลให้อิทธิพลของชาวเวียดนามยิ่งขยายกว้างกว่าเดิม และเข้ามาครอบคลุมเมืองวิชัยอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยหากเราอ้างอิงโครงสร้างทางการเมืองของเครื่องนครรัฐจามปาจากงานของเหงีย ที่มันสำคัญของเครื่องรัฐแห่งนี้ภายหลังจากศึกเมืองวิชัยก็จะเหลือเพียง 2 แห่ง คือ นครเกาธาราและนครป็นทุรังค์ (Li, 1998a, p. 32; Nghia, 2011, pp. 15, 20)

ไม่ว่าจอมกษัตริย์จามจะเป็นผู้ที่กระหายสงครามหรือเป็นผู้ที่ทำศึกเพื่อนำทรัพยากรมาบำรุงไพร่ฟ้า แต่ข้อมูลจากหลี่ก็โน้มน้าวใจไปสู่ความเข้าใจที่ว่า เครื่องรัฐจอมสลัดแห่งนี้พยายามใช้การสงครามเพื่อฟื้นฟูความรุ่งเรืองของตน ทั้งนี้ ครั้นกาลผ่านไปเพียง 42 ปี หลังจากศึกเมืองวิชัย กองกำลังของเครื่องนครรัฐจามปาก็ยกเข้าตีรัฐของสกุลเหวียนอีกครั้งในปี ค.ศ. 1653 แต่ก็ก็เป็นอีกครั้งที่ฝ่ายสกุลเหวียนตีทัพของจามปาจนแตกพ่ายไป การศึกในครั้งนั้นทำให้นครรัฐเกาธาราถูกปกครองโดยสกุลเหวียน และนำไปสู่การถอยร่นมาตั้งหลักที่ป็นทุรังค์ของกษัตริย์จามดังที่เหงียได้กล่าวไว้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม งานของหลี่บรรยายภาวะถดถอยของจามปาได้ชัดไปกว่าเหงีย แม้เธอจะไม่ได้กล่าวไว้ในงานของตนเองอย่างชัดเจน แต่ข้อมูลที่เธอยกมาก็แสดงให้เห็นว่าท้ายที่สุดเวียดนามสามารถรุดลงได้เข้าประชิดไพรนครหรือไซ่ง่อนได้สำเร็จอย่างไร โดยหลังจากพ่ายศึกกลางศตวรรษ กษัตริย์จามแห่งนครป็นทุรังค์ก็ได้บุกโจมตีรัฐของสกุลเหวียนในปี ค.ศ. 1692 แต่อาจจะด้วยความเข้มแข็งของสกุลเหวียนที่ในเวลานั้น ที่แม้ราชสำนักเลได้อำนาจสกุลจึงยังจะรุกโหมโจมตีเสีย 8 ครั้งก็ยังเอาชนะมาได้ ทัพจามปาแห่งป็นทุรังค์ก็เป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำอีกเช่นเคย และที่มันสุดท้ายของจามปาก็ถูกผนวกเข้าไปอยู่ใต้อำนาจของสกุลเหวียนในที่สุด ทั้งนี้ แม้ว่าชาวจามจะก่อกบฏในอีก 1 ปีต่อมา แต่ด้วยความอ่อนแอด้านกำลังรบและการแทรกซึมทางเศรษฐกิจของชาวเวียดนาม ทำให้รัฐแห่งนี้ต้องอยู่ใต้อำนาจของสกุลเหวียนและจะถูกกลืนหายไปในที่สุดในอีกราว 1 ศตวรรษต่อมา (Li, 1998a, pp. 12, 32)

เมื่อสังเกตจากภาพรวม สกุลเหวียนดูจะไม่เหมือนจอมเขมือบเสียทีเดียวนัก พลวัตที่เร่งการมุ่งลงใต้ของชาวเวียดนามกลับเป็นความทะเยอทะยานและความกราดเกรี้ยวของกษัตริย์จามผู้หมาย

จะฟื้นฟูความรุ่งเรืองแก่ตนผ่านการทำสงคราม ยิ่งทัพจามปาเข้าตีสกุลเหวียนมากเท่าไร เครื่องนครรัฐจามปาก็ยิ่งเสียนครรัฐในเครือให้แก่ศัตรูมากเท่านั้น ภาวะสงครามเช่นนี้สอดคล้องกับวิธีการขยายอำนาจและสั่งสมกำลังของสกุลเหวียนในช่วงแรก ที่รัฐแห่งนี้มีการบริหารและบังคับบัญชาแบบทหาร มุ่งเน้นสร้างความเข้มแข็งด้านกำลังรบเป็นหลัก แม้จะมีการส่งผู้คนเข้าไปบุกเบิกดินแดนและสร้างชุมชนชาวเวียดนาม แต่การส่งผู้คนในแบบฉบับของสกุลเหวียนนั้น หากไม่ใช่ส่งผู้คนไปในนามของการให้ที่ดินเป็นรางวัลจากการร่วมทำศึก ก็เป็นการเนรเทศพวกนักโทษที่สร้างปัญหาในการปกครองให้ไปบุกเบิกพื้นที่เพื่อหวังผลในการเพิ่มจำนวนประชากรและกำลังทหาร

อนึ่ง แม้ลมการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตำแหน่งแห่งที่ของเมืองไพนครอาจช่วยเพิ่มความมั่งคั่งให้กับชนชั้นนำเขมรและช่วยให้จักรวรรดิกำพูชประเทศประคับประคองความมั่นคงได้บ้าง ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 อีกทั้งลมการเมืองอินโดจีนก็เปี่ยมคมหมอกมดาบของจามปาไปยังทิศเหนือ กระนั้น จักรวรรดิกำพูชาก็มีอาจเหี่ยววายปัญหาการแย่งชิงอำนาจภายในราชสำนักให้หายขาดจนสามารถสถาปนาความเป็นเอกภาพที่ยั่งยืน ในท้ายที่สุด เมื่อการแบ่งฝ่ายในรัฐวังพนมเปญยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังยากเหี่ยววาย ในขณะเดียวกันความชบเซาทางการค้าในภาคพื้นสมุทรก็มาถึงในช่วงศตวรรษที่ 17 พร้อมกับอำนาจของรัฐเสนาบดีสกุลเหวียนแห่งเถินหวาที่ขยายลงมาทำลายพื้นที่กันชนเช่นเครื่องนครรัฐจามปาโดยต่างมาตัดกัน ณ พื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ไพนครก็เข้าสู่ภาวะที่ต้องดำรงอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งอีกครั้งและภายใต้ภาวะที่อำนาจของจักรวรรดิกำพูชาก็ไร้ความมั่นคงเช่นนี้ ไพนครก็มิอาจหลุดลอยจากมือของราชสำนักพนมเปญ โดยเปลี่ยนมือไปอยู่ในการดูแลของเจ้าผู้ปกครองรายต่อไปที่กำลังขึ้นมาเป็นผู้นำในดินแดนทางใต้ของอินโดจีนซึ่งก็คือ สกุลเหวียน

ชาดิงญ์: ศูนย์การทหารแห่งปากน้ำโขง

ในทัศนะของเหิงย การสั่งสมอิทธิพลและสร้างฐานอำนาจของชาวเวียดนามในพื้นที่ไซ่ง่อนนั้น เริ่มขึ้นประมาณปี ค.ศ. 1674 เมื่อเกิดความขัดแย้งในราชสำนักพนมเปญระหว่างนักร้องคนกับ กษัตริย์ไชยเชษฐาที่ 3 นักร้องคนผู้ถูกโค่นอำนาจได้ร้องขอความช่วยเหลือจากสกุลเหวียนให้สนับสนุนตนเพื่อชิงราชบัลลังก์คืนมา ไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์ใดก็ตาม ฝ่ายสกุลเหวียนก็ตอบรับคำร้องขอนี้อย่างเต็มที่ โดยส่งกองกำลังเข้าประจำการ ณ เมืองไพนครแล้วยกพลขึ้นไปทางเหนือเพื่อปะทะกับกำลังผสมของราชสำนักพนมเปญฝ่ายนิยมสยาม ทั้งนี้ แม้จะไม่อาจขับไล่ไชยเชษฐาที่ 3 ได้ ด้วยเหตุที่ฝ่ายดังกล่าวก็ได้รับการสนับสนุนจากมหาอำนาจในภูมิภาคขณะนั้นเช่นอยุธยา กระนั้น กองกำลังของสกุลเหวียนก็เข้มแข็งพอที่จะค้ำยันให้นักร้องคนสถาปนาตัวเองขึ้นเป็นกษัตริย์เขมรแห่งไพนครจวบจนสวรรคตไปในปี ค.ศ. 1690 อย่างไรก็ตาม หลังสิ้นยุคของนักร้องคน ไพนครก็ตกอยู่ใต้

การควบคุมโดยกองกำลังของสกุลเหวียนอยู่ 8 ปี จนในที่สุด เมืองแห่งนี้ก็ถูกผนวกเข้ามาอยู่ในระบบราชการในปี ค.ศ. 1698 (Nghia, 2011, p.25)

แม้การแทรกแซงทางการเมืองของชาวเวียดนามที่มีต่อชาวเขมรในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 จะสามารถนำมาอธิบายการเปลี่ยนมือถือครองพื้นที่ซึ่งอ่อนได้อย่างสมเหตุสมผล กระนั้น ช่องโหว่ของคำอธิบายเช่นนี้ก็กลับอยู่ตรงที่เหวียนเองก็ยอมรับว่ามีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ในซึ่งอ่อนมาตั้งแต่สมัยที่เป็นไพรนครคือราวปี ค.ศ. 1620 อยู่แล้ว เพียงแต่เขามองว่าชาวเวียดนามกลุ่มนี้ดูจะไม่มีบทบาทมากมายเท่าไรนักในกระบวนการเปลี่ยนไพรนครให้กลายเป็นเมืองของชาวเวียดนาม อย่างไรก็ตามบทความของไมเคิล จี. คอตเตอร์ (Michael G. Cotter) เรื่อง “Towards a Social History of the Vietnamese Southward Movement” กลับกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางอำนาจเหนือเมืองไพรนครว่า มีการเกี่ยวข้องแต่งงานกันระหว่างเชื้อพระวงศ์เขมรและคนของสกุลเหวียนในปี ค.ศ. 1620 และสามปีต่อมา กษัตริย์ของเขมรคือพระเจ้าไชยเชษฐาที่ 2 ก็ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บรรดาพ่อค้าและประชาชนเวียดนามเข้ามาปักหลัก ทำกิน และค้าขายในไพรนคร (Cotter, 1968, p.18) ทั้งนี้ ข้อมูลของคอตเตอร์ก็สอดคล้องกับข้อมูลของแชนด์เลอร์ที่ระบุว่า ในการยึดครองไพรนครของเวียดนามนั้น ก่อนที่จะมีการยึดครองอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1698 สกุลเหวียนได้ส่งนายอากรของตนเข้ามาเก็บภาษีในเมืองนี้มาก่อนแล้วตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษ 1620 (Chandler, 1998, p.95)

ทั้งนี้ หากนำกรณีการยึดพื้นที่ของชาวจามโดยบรรดาพ่อค้าฝ้ายเวียดนามในช่วงคริสต์ศตวรรษ 18 มาพิจารณาร่วม ก็จะชี้ชวนให้สงสัยว่า ศักยภาพของบรรดาพ่อค้าและผู้ประกอบการของฝ้ายเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าวอาจจะมากกว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของรัฐสกุลเหวียนแต่เพียงอย่างเดียว โดยในขณะที่คนกลุ่มนี้ประกอบธุรกิจของตน พวกเขาก็ได้ช่วงชิงที่ดินจากชาวจาม ซึ่งอาจจะเป็นการซื้อขายอย่างไม่เป็นธรรมจนกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่ความคับแค้นใจของบรรดาชาวจามจนระเบิดขึ้นในศตวรรษต่อมา อีกทั้ง การกว้านซื้อที่ดินโดยคนของฝ้ายเวียดนามนั้นก็ทรงอำนาจมากพอที่จะบ่อนเซาะให้อำนาจของชุมชนชาวจามอ่อนแอลงจนเป็นเพียงนครรัฐขนาดเล็ก ดังนั้น เมื่อนำกรณีศึกษาดังกล่าวมามองการเข้ามาทำการค้าและแต่งตั้งนายอากรโดยฝ้ายเวียดนามเหนือดินแดนไพรนคร ก็มีความเป็นไปได้ว่า อำนาจของสกุลเหวียนน่าจะถูกลบหลวมและวางรากฐานมาแล้วเป็นเวลาครึ่งศตวรรษก่อนที่กองทหารของชาวเวียดนามจะเข้ามาประจำการในเมืองดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ชาวเวียดนามในรัฐสกุลเหวียนส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพกสิกรรม ในขณะที่ชาวจีนอพยพในรัฐสกุลเหวียนนั้น แม้จะมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นทหารหรือโจรสลัด แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในดินแดนรัฐสกุลเหวียนแล้วก็มักจะประกอบอาชีพพาณิชย์ โดยคนกลุ่มหลังนี้อพยพมาอยู่ใต้อำนาจของสกุลเหวียนเป็นจำนวนมากอย่างช้าที่สุดก็ตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1636-1679 จึงเป็นไปได้

ว่า ผู้ที่ช่วงชิงที่ดินจากชาวจามและเข้าถือครองที่ดินในไพรนครนั้นอาจจะรวมถึงชาวจีนในบังคับของ สกกุลเหวียนด้วย (Cotter, 1968, p. 20; Li, 1998a, p. 32-33)

นอกจากประเด็นที่ฝ่ายกัมพูชเหตอนุญาติให้คนในบังคับของสกกุลเหวียนเข้ามาอาศัยและทำ การค้าในไพรนคร และความสามารถในการเข้ายึดที่ดินของบรรดาพ่อค้าเวียดนามแล้ว คริสต์ทศวรรษ 1620 ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญทางการเมืองของสกกุลเหวียน เพราะเป็นปีที่ฟุกฟ์เวียนประกาศแข็งข้อต่อ ราชสำนักเลดงที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ ดังนั้น การที่สกกุลเหวียนส่งคนของตนไปแต่งงานกับเชื้อ พระวงศ์เขมรและแต่งตั้งนายอากรของตนในเมืองไพรนครในบริบทดังกล่าว จึงแสดงให้เห็นว่าสกกุลเห วียนมั่นใจในความเข้มแข็งของตน มีความพร้อมที่จะท้าทายเจ้าอดีตเหนือหัวที่ประทับอยู่ทางตอน เหนือ และขณะเดียวกันก็แผ่อิทธิพลไปยังรัฐเพื่อนบ้าน เจื่อนไซในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเน้นย้ำว่า อำนาจของชาวเวียดนามเริ่มถูกวางรากฐานขึ้นในไพรนครอย่างมีลำดับขั้นตอน

ภายใต้กระบวนการผนวกไพรนครเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสกกุลเหวียน เสนาบดีเหวียนฟุกฟูจ (Nguyễn Phúc Chu) ได้จัดระเบียบเมืองดังกล่าวให้เป็นเมืองใหม่ที่เรียกว่า ซาดิงญ์ (Gia Định) โดย แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนทหาร (ซิงญ์: dinh) และส่วนพลเรือน (เหวียน: huyện) ส่วนละ 2 เขตอันได้แก่ เขตเจิ่นเบียน (Trần Biên) และเขตเพียนเจิ่น (Phiên Trấn) ใน สังกัดส่วนทหาร ในขณะที่เขตเพื่อกลองม้ (Phước Long) และเขตเดินบิงญ์ (Tân Bình) นั้นถูกจัดตั้ง ขึ้นในเขตพลเรือน ทั้งนี้ แม้ไพรนครหรือในตัวตนใหม่คือซาดิงญ์นั้น จะตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์อำนาจ ของสกกุลเหวียนซึ่งตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของแนวชายฝั่งอินโดจีน กระนั้น สกกุลเหวียนก็ทุ่มเท ทรัพยากรอย่างเต็มที่เพื่อสร้างให้เมืองดังกล่าวกลายเป็นศูนย์อำนาจในการควบคุมดินแดนสามเหลี่ยม ปากแม่น้ำโขง (Li, 1998a, p. 25)

อนึ่ง ในขั้นตอนของการพัฒนาซาดิงญ์นั้น ผู้เขียนเห็นว่ามิจุดที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ เมืองดังกล่าวในสมัยที่สกกุลเหวียนยังไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลนั้น แม้จะมีชื่อเสียงด้านการเป็นเมืองท่า แต่ ซาดิงญ์ครั้งยังเป็นไพรนครก็อาจจะมีความหนาแน่นของประชากรไม่มากนัก อย่างน้อยที่สุดก็ใน สายตาของชนชั้นนำสกกุลเหวียน เพราะจากข้อมูลของหลี่ระบุว่ นอกจากสกกุลเหวียนจะจัดสรรบรรดา ขุนนางให้เข้าไปบรรจุในเมืองซาดิงญ์เต็มอัตราทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนรวมทั้งกองกำลังจำนวน หนึ่งในช่วงที่อารักขาให้แก่เจ้าเขมรแล้ว ในด้านกำลังรบ เสนาบดีแห่งแดนใต้ก็จัดสรรให้เมืองแห่งนี้ อย่างเต็มที่ทั้งทัพบกและกองเรือ นอกจากนี้ ยังได้มีคำสั่งกวาดต้อนพวกไพร่ซึ่งยังไม่ได้ปกหลักทำกิน อย่างถาวรจากเขตโบจิงญ์ (Bố Chính) ที่อยู่ถัดไปทางเหนือของซาดิงญ์ ให้ลงมาตั้งรกรากและเป็น แรงงานภายในเมืองดังกล่าว (Li, 1998a, p. 25) จากข้อมูลส่วนนี้ จึงเห็นได้ว่า การเข้ายึดไพรนคร ของชาวเวียดนามที่นำโดยสกกุลเหวียนนั้น มิได้เป็นเพียงการเข้ายึดเมืองและเปลี่ยนชื่อแต่เพียงอย่าง เดียว แต่ยังมีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านระบบการบริหาร ความเข้มแข็งของเมือง จำนวนและความ

หนาแน่นของประชากร ซึ่งย่อมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบทบาทของเมืองแห่งนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เป็นไปได้ว่าการพัฒนาอย่างรวดเร็วของชาติตั้งอยู่ภายใต้การจัดการของสกุลเหวียนนั้นได้สร้างร่องรอยอันอาจยังความตื่นตะลึงให้แก่ผู้พบเห็น อย่างน้อยที่สุดก็ในกรณีของเหยื่อที่ให้ความเห็นต่อการพัฒนาเมืองแห่งนี้ว่า “ไซ่ง่อนได้อย่างก้าวแรกสู่การเป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองและการทหารในแนวชายฝั่งด้านตะวันออก” (Nghia, 2011, p. 16) กระนั้น แม้การทุ่มสรรพกำลังของสกุลเหวียนจะเป็นเรื่องที่ยากจะเป็นปฏิเสศ แต่การจะกล่าวว่ชาติตั้งอยู่คือจุดเริ่มต้นด้านการเมืองและการทหารของไซ่ง่อนในหน้าประวัติศาสตร์ก็อาจจะดูเกินจริงไปเล็กน้อย เพราะแม้แต่เหยื่อเองก็กล่าวถึงบทบาทของไซ่ง่อนเมื่อครั้งยังเป็นไพรนครว่าเคยอยู่ในฐานะแหล่งกบดานและสังฆมกำลังของนักกองคั่นในการทำสงครามชิงบัลลังก์กับไชยเชษฐาที่ 3 โดยมีกองกำลังของสกุลเหวียนให้การสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าวชวนให้สงสัยว่า เหยื่ออาจจะยึดการเปลี่ยนอำนาจการปกครองเหนือพื้นที่นครไซ่ง่อนของแต่ละกลุ่มภาษาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนมากเกินไป จนทำให้เขาเลือกที่จะมองข้ามบทบาททางการเมืองและการทหารของคนกลุ่มอื่นที่มีความเป็นไปได้สูงว่าจะอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งกลุ่มมก-สเตียง-เกอฮอในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 รวมถึงกลุ่มอำนาจกัมพูชเขตในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 และเลือกที่จะยกบทบาททางการเมืองและการทหารให้แต่เพียงข้าหลวงของสกุลเหวียนจนทำให้ละเลยการพิจารณาอย่างรอบด้านไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น มุมมองดังกล่าวจึงไม่เพียงแต่จะส่งผลเสียในการยกบทบาทการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของเมืองให้แก่สกุลเหวียนซึ่งเป็นตัวแสดงภายนอกในระดับที่เกินกว่าความเป็นจริง แต่ยังชัดเจนว่าเป็นการละเลยศักยภาพทางการเมืองของพื้นที่ดังกล่าวด้วย

ในส่วนของการเข้ายึดไพรนครและปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นชาติตั้งอยู่อย่างเป็นทางการนั้น แม่ทัพเหวียนหิวแก้ง (Nguyễn Hữu Cảnh) ได้รับมอบหมายจากเสนาบดีฟุกฟู่จู่ให้เป็นผู้รับผิดชอบโครงการดังกล่าว อย่างไรก็ตาม บทบาทของหิวแก้งอาจจะมากกว่าการเป็นแค่ นายทหารที่เพียงแคร์รับคำสั่งจากราชสำนักให้มาควบคุมหัวเมืองอันห่างไกล ข้อมูลจากเหวียนตั้งญี่เตี๊ว (Nguyễn Đình Diểu) ระบุว่า ใน ค.ศ. 1698 นั้น หน้าที่ของขุนพลหิวแก้งเพียงแค่ตรวจการแทนพระองค์ แต่เมื่อได้ทอดทัศนากุมิประเทศของไพรนครแล้ว ขุนพลผู้นี้ก็ได้กล่าวว่า ดินแดนดังกล่าวนั้น “เจริญหมื่นลี้ สี่หมื่นคร้าวเรือน” พร้อมทั้งเห็นว่าจำเป็นต้องควบคุมไม่ให้มีการบุกเบิกที่ดินกันตามอำเภอใจ โครงการจัดตั้งระบบระเบียบของสกุลเหวียนอย่างเป็นทางการเหนือไพรนครจึงเริ่มขึ้น (Diểu, 2007, p. 15)

อนึ่งเป็นไปได้ว่า แม่จุดเด่นของไพรนครในปี ค.ศ. 1698 หลังจากที่สกุลเหวียนส่งขุนนางและไพร่จำนวนหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนดังกล่าวคือภาวะที่เมืองหนาแน่นไปด้วยผู้คน กระนั้น แก้งซึ่งเป็นนายทหารระดับผู้บัญชาการ (Chưởng Cơ) อาจได้พบชัยภูมิเนินสูงและสังเกตเห็นถึงการ

เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในบริเวณปากแม่น้ำโขงของไพรนคร เหมือนดังเช่นที่จักรวรรดิกำพูเทศและเครือนครรัฐจามปาเห็น ประเด็นด้านการทหารข้างต้นจึงทำให้เขาไม่ไว้วางใจการบุกเบิกที่ดินที่ใ้การควบคุมซึ่งอาจนำไปสู่การช่องสุ่มกำลังพลสำหรับก่อการกำเริบ เขาจึงพยายามดำเนินการเพื่อให้มีการผนวกไพรนครเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบการบริหารของสกุลเหวียน ทั้งนี้ มุมมองว่าด้วยการเปลี่ยนไพรนครเป็นชาติตั้งถิ่นฐานเพื่อใช้ เป็น“จุด” ยุทธศาสตร์ในการควบคุมทรัพยากรหรืออาจรวมไปถึงการเมืองความมั่นคงบน “ผืน” แผ่นดินสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหรือที่ในภาษาเวียดนามและในงานของคิส เทย์เลอร์ถูกเรียกว่านามโบะนั้นเป็นพื้นที่ที่ถ่วงถ่วงเฉพาะตัว มิได้เป็นส่วนหนึ่งกับอำนาจที่นครหลวงเหว อีกทั้งยังมีได้เป็นไปตั้งใจอย่างที่ว่าอำนาจส่วนกลางหวังไว้เสียทั้งหมด

ทั้งนี้ บทบาทของขุนนางฝ่ายทหารต่อการสถาปนานครชาติตั้งถิ่นฐานนั้นก็เป็นที่เข้าใจได้ในเงื่อนไขของรัฐสกุลเหวียน โดยทั้งเหงยและหลี่ต่างระบุตรงกันว่าตั้งแต่เหวียนหว่างลงมาควบคุมชายแดนที่มณฑลเถินหวางจบจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น ระบบการบริหารจัดการของสกุลเหวียนจะเน้นความสำคัญของสายบังคับบัญชาแบบทหารและความเข้มแข็งด้านกำลังรบ ทั้งนี้ ความเป็นรัฐทหารสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนจากการจัดวางเขตปกครองในเมืองชาติตั้งถิ่นฐาน โดยแม้จะมีการสถาปนาเขตพลเรือนครอบสองฝั่งแม่น้ำโขงจนดูเหมือนว่าสกุลเหวียนจะเนรมิตให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจพิเศษ แต่ถัดมาจากเขตพลเรือนทั้งสอง คือ เขตทหาร 2 เขตตั้งขนานเขตการค้าอีกทอดหนึ่ง (Đầu, 2007, p.15; Nghia, 2011, p. 16; Li, 1998a, p. 25) กระนั้น นำเสียดายที่ทั้งงานของเหงย หลี่ และคอตเตอร์นั้น ไม่ได้มีการกล่าวถึงเหวียนหิวแกงญี่และบทบาทของกองทัพสกุลเหวียนในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1690 มากนัก จึงทำให้ภาพของช่วงเปลี่ยนผ่านจากไพรนครมาสู่ชาติตั้งถิ่นฐานไม่ชัดเจนเท่าที่ควร

ข้อมูลหนึ่งที่อาจจะถูกนำมาแย้งต่อความสำคัญของขุนนางฝ่ายทหารในการสร้างเมืองชาติตั้งถิ่นฐาน คือ การปฏิรูประบบราชการโดยฟุกฟู่จู่ในปี ค.ศ. 1695 ภายหลังจากที่สงบศึกกับเสนาบดีสกุลจิ้งญี่ และเป็นเวลา 4 ปีก่อนที่จะมีหิวแกงญี่ได้รับมอบหมายให้ควบคุมการสร้างเมืองชาติตั้งถิ่นฐาน ซึ่งหลี่กล่าวว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบครั้งใหญ่ที่สุดของรัฐสกุลเหวียน กระนั้น ผู้เขียนเห็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่ใช่จุดสิ้นสุดของระบอบทหารให้รัฐสกุลเหวียน เนื่องจากในทางปฏิบัตินั้น สกุลเหวียนยังจำเป็นต้องพึ่งพากำลังทหารในการจัดระเบียบพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำแม่น้ำโขง ทั้งในด้านของการแผ่อิทธิพลต่อราชสำนักพนมเปญและการจัดการกับโจรสลัดในพื้นที่ซึ่งเกิดจากกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่ไม่สามารถหาผลประโยชน์จากการค้าในระบบได้ (Nghia, 2011, p.16) นอกจากนี้ แม้ว่าอำนาจของขุนนางฝ่ายทหารจะถูกสั่นคลอนบ้างจากบรรดากรณีที่ขุนนางฝ่ายพลเรือนร้องเรียนปัญหาของขุนนางฝ่ายทหารต่อราชสำนักจนเป็นเหตุให้บรรดาขุนพลต่างร่วงลงจากตำแหน่ง กระนั้น ความเหนือกว่าของฝ่ายพลเรือนก็ได้ถูกจัดวางอย่างมั่นคงในเชิงสถาบัน หากแต่เป็นเพียงความสัมพันธ์ส่วนตัว

ระหว่างขุนนางกับเสนาบดีผู้ครองรัฐ และเมื่อผู้อุปถัมภ์สิ้นลมไป ก็ปรากฏว่าขุนนางพลเรือนรายนั้น ถูกสังหารโดยขุนพลของกลุ่มต่งม้งเซิน (Tong Son) ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลทหารที่มีอิทธิพลและมีสายสัมพันธ์กับสกุลเหวียนมาอย่างยาวนาน (Li, 1998a, pp. 47-48)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาบทความอีกชิ้นหนึ่งของหลี่เรื่อง “An Alternative Vietnam? The Nguyen Kingdom in the Seventeenth and Eighteenth Centuries” ซึ่งในย่อหน้าหนึ่งได้กล่าวว่า ชาวจีนคือแกนนำหลักในการปรับปรุงไพรนครในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับการส่งขุนนางและไพร่ของสกุลเหวียนเข้าไปยังพื้นที่ดังกล่าว และการจัดตั้งนครชาวดิงญ์ของขุนพลหัวแกงญ์คือการปิดฉากอิสรภาพทางการเมืองของชาวจีนเหล่านี้ ในขณะที่การค้าของพวกเขายังได้รับการอำนวยความสะดวกต่อไป (Li, 1998b, p. 119) ก็เป็นไปได้ว่า นอกจากจะเคยเป็นพื้นที่ของการขับเคลื่อนกันระหว่างรัฐเพื่อนบ้านด้วยกันแล้ว นครชาวดิงญ์ยังเป็นพื้นที่ของการขับเคลื่อนระหว่างพ่อค้าชาวจีนผู้บุกเบิกที่ดินเพื่อขยายความมั่งคั่งกับขุนพลชาวเวียดนามผู้ซึ่งเห็นว่าการกระทำดังกล่าวต้องถูกควบคุมโดยรัฐ โดยแม้ความขัดแย้งดังกล่าวก็สะท้อนถึงความตึงเครียดระหว่างระบอบพลเมืองกับระบอบทหารในระดับหนึ่ง แต่การที่สกุลเหวียนยังคงปล่อยให้ชาวจีนประกอบการค้าต่อไปก็แสดงให้เห็นว่า การปะทะกันระหว่างความเป็นพลเรือนกับความเป็นทหารในนครชาวดิงญ์นั้นก็ยืดหยุ่นมิได้แตกหักตั้งคำอธิบายพื้นที่ฝั่งในโดยทั่วไปที่กล่าวไว้ข้างต้นแต่อย่างใด

ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ช่วงเวลาที่ระบอบทหารและอิทธิพลของเหล่าขุนพลในรัฐสกุลเหวียนซบเซาลงน่าจะเป็นช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นช่วงที่การปฏิรูปเรือพื้นอำนาจพลเรือนดำเนินมาได้ระยะหนึ่งแล้ว อีกทั้งยังเห็นได้ถึงการละเลยและไม่ได้ใส่ใจต่ออารยธรรมยุโรปกรณ บันทิกของปีแอร์ ปวัวร์ (Pierre Poivre) ซึ่งหลี่นำมาอ้างอิงได้ระบุว่า “ชาวโคชินจีนนั้นหาได้ใส่ใจหรือตระหนักถึงวิธีการจัดสร้างปืนใหญ่ที่ทรงอำนาจภาพไม่ ไม่มีปืนใหญ่แม้แต่สักกระบอกที่จะยิงได้ถึงหกนัด อีกทั้งกระสุนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มาตรฐาน” (Li, 1998a, pp. 45-46) ข้อวิจารณ์ของปวัวร์นั้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างอำนาจภาพของปืนใหญ่สกุลเหวียนที่ถดถอยลงในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 กับช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ที่อำนาจปืนใหญ่สกุลเหวียนนั้นเกรียงไกรเป็นอย่างมาก โดยหลี่ได้กล่าวไว้ว่าปืนใหญ่คือหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สกุลเหวียนมีชัยเหนือสกุลจิงญ์ตลอดมา

ด้วยข้อมูลและข้อถกเถียงที่ได้อภิปรายทั้งหมด ผู้เขียนจึงเห็นว่า นครชาวดิงญ์ในระยะเริ่มแรกคือเมืองท่าที่ถูกกองทัพของเสนาบดีสกุลเหวียนเข้าควบคุมเพื่อหวังผลด้านกำลังรบและการสถาปนาอำนาจในภูมิภาคอินโดจีนตอนใต้ ดังจะเห็นได้จากการที่ในเวลาต่อมา สกุลเหวียนไม่เพียงแต่งตั้งข้าหลวงประจำชาวดิงญ์ (Cotter, 1968, p. 18) หากแต่ยังได้มีการแต่งตั้งข้าหลวงดูแลกิจการชาวเขมรอีกตำแหน่งหนึ่ง ทว่าทั้งสองตำแหน่งจะถูกมอบหมายแก่ขุนนางผู้เดียวหรือสองคนนั้น ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัด แต่ในตำแหน่งที่สองนั้น อำนาจทางการทหารมีอยู่ค่อนข้างสูงเพราะสามารถควบคุมและ

บัญชาการเขตทหารทั่วพื้นปลายแหลมอินโดจีน นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1708 ชาวจีนผู้เป็นอดีตขุนนางของราชสำนักพนมเปญนามว่า หมากกิว (Mac Cúu) ได้นำเมืองท่าเตียนซึ่งเป็นเขตปกครองของตนเข้ามาอยู่ใต้การรับรองของสกุลเหวียน ด้วยเหตุที่หัวเมืองเกรงทั้งภัยราชภัยในราชสำนักพนมเปญและกองเรือของชาวสยามเชื้อสายจีนแต่จิวที่กำลังมีความขัดแย้งทางการค้ากับกลุ่มของตนซึ่งเป็นจีนกวางตุ้ง (Nghia, 2011, pp. 16,25; Li, 1998a, p. 33) ทั้งนี้ ในการคุ้มครองท่าเตียนของสกุลเหวียนนั้น ข้อมูลจากสุเจน กรรพทธุ์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของนครชาดิงญี่ในฐานะกองทหารที่ใกล้เมืองท่าเตียนมากที่สุด อีกทั้งยังเป็นกำลังหลักในการรุดไปช่วยสกุลหมากแห่งท่าเตียนรับมือการโจมตีของสยามในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1760 (สุเจน, 2562, นน. 80-81)

ในส่วนของผู้คนในชาดิงญี่นั้น ส่วนหนึ่งคือชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาตั้งที่อยู่อาศัยและค้าขายซึ่งเพิ่มจำนวนอย่างต่อเนื่อง อีกส่วนหนึ่งคือกลุ่มคนที่สกุลเหวียนไม่ได้รับรองว่าเป็นชาวเวียดนามแต่ก็ยังคงได้รับอนุญาตทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการให้เข้ามาหากินในเมืองดังกล่าวต่อไปได้ โดยคนกลุ่มนี้มีตั้งแต่ชาวเขมรที่ยังหลงเหลืออยู่หลังจากการเข้าควบคุมของสกุลเหวียน ชาวจามซึ่งเป็นไปได้ว่าถูกนำมาใช้เป็นแรงงานเช่นเดียวกับชาวเขมร และชาวจีนซึ่งมีบทบาทเน้นหนักไปในเชิงการค้า ดังนั้นในเชิงวัฒนธรรม นครชาดิงญี่จึงเป็นพื้นที่ของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ในท้ายที่สุดก็จะผสมปนเปกัน อย่างไรก็ตาม ควบคู่ไปกับภาวะผสมปนเปทางวัฒนธรรม สกุลเหวียนก็พยายามสถาปนาวัฒนธรรมร่วมเหนือประชาชนในรัฐของตน ด้วยการนำพุทธศาสนานิกายมหายานมาประดิษฐานเป็นแกนศีลธรรมของรัฐ พร้อมทั้งใช้ลักษณะพหุเทวนิยมของความเชื่อดังกล่าวดึงเอาเทพของคนกลุ่มอื่นเข้ามาอยู่ในความเชื่อของชาวเวียดนาม ตัวอย่างสำคัญคือ โป นาหาร์ (Po Nagar) ซึ่งเป็นเทพองค์สำคัญของชาวจาม ได้ถูกนิยามด้วยชื่อใหม่ในภาษาเวียดนามว่า เทียนอานา (Thiên Y A Na) หรือในนครชาดิงญี่เรียกว่า บ่าจั่วซือ (Bà chúa sù: แม่พระธรณี) (Nghia, 2011, pp. 17-18; Thanh Lợi, 2015, p. 159) โดยเทพเวียดนามเชื้อสายจามองค์นี้ก็มีลักษณะของความเป็นมหายาน อันจะเห็นได้จากบทบาทของเธอในการใช้อิทธิฤทธิ์ช่วยเหลือผู้คนและสั่งสอนพวกเขา ประหนึ่งโพธิสัตว์โปรดสัตว์น้อยใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันก็มีเจ้าหญิงตามคติพื้นเมืองของชาวเวียดนามคู่กับโถเถิน (Thỏ Thôn: เทพพสุธา) นอกจากบ่าจั่วซือแล้ว เทพของชาวจามอีกองค์คือ โป รียัก (Po Riyak) หรือ ก่าองม์ (cá Ông: เจ้ามัจฉา) ซึ่งเป็นเทพแห่งท้องทะเลและปรากฏกายในรูปของวาฬ ทั้งนี้ ในขณะที่แม่พระธรณีและเจ้ามัจฉาเป็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมจามที่ชาวนครชาดิงญี่รับมา เสือซึ่งเป็นสัตว์เฉพาะถิ่นในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีภูมิประเทศเป็นป่ารกชัฏก็ได้รับการบูชาเช่นกัน โดยแม้จะมีคำในภาษาเวียดนามในการเรียกเสือเช่น โห (Hổ) และ กอบ (Còp) ชาวนครชาดิงญี่และปริมณฑลจะเรียกเสือนั้นว่า เซินเกวิน (Sơn quàn: เจ้าภูเขา) เซินเลิมจั่วซือ (Sơn lâm chúa sù: เจ้าป่าเจ้าเขา) หรือ ด่ายเฮืองก่า (Đại hương cá) ที่แปลว่า นายบ้านใหญ่ (Thanh Lợi, 2015, pp. 31-35 and 178-182)

หากมองในอีกมุมหนึ่ง การผสมปนเปทางวัฒนธรรมและความพยายามของรัฐที่จะสถาปนาอำนาจนำให้แก่ชาวเวียดนามก็อาจจะมีที่มาจากภาวะเสื่อมคลายลงของจารีตเวียดนามที่เกิดขึ้นในช่วงกริธาลงใต้ กล่าวในมุมของรัฐ สกุลเหวียนเองที่แม้จะพยายามจัดระบบระเบียบผู้คนและดินแดนที่อยู่ใต้ปกครอง แต่ก็ติดขัดอยู่กับปัญหาว่าจะนิยามตนเองให้แตกต่างไปจากอริทางเหนือซึ่งใช้ลัทธิขงจื้อได้อย่างไร แต่ในอีกมุมหนึ่งซึ่งมองจากผู้คนและพื้นที่ ภูมิศาสตร์การเมืองของบุกเบิกดินแดนทางใต้ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จารีตเวียดนามแบบเก่า ที่ยังคงยึดมั่นกันในกลุ่มผู้คนทางเหนือนั้น เสื่อมคลายลงไป นีล แอล. เจมีสัน (Neil L. Jamieson) เสนอว่าพื้นที่ทางตอนใต้โดยเฉพาะบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้น มีภูมิประเทศที่อันตรายน้อยกว่าลุ่มแม่น้ำแดง ทำให้เมื่อชาวเวียดนามอพยพเข้ามาแล้ว พวกเขาไม่จำเป็นต้องกดขี่ความต้องการส่วนตัวและสวามิภักดิ์อย่างศิโรราบต่อส่วนรวมเหมือนอย่างที่ทำกันในทางเหนือ (Jamieson, 1995) ด้านหนึ่งก็อธิบายนิสัยอนุรักษ์นิยมของชาวเวียดนามแถบลุ่มแม่น้ำแดงว่า เกิดจากทรัพยากรที่จำกัดทำให้ผู้คนซึ่งมีตัวเลือกไม่มากนักนั้นยึดติดกับสถานะและสถานะที่เป็นอยู่ ในขณะที่ดินแดนตอนใต้นั้น มีทรัพยากรมากกว่าทั้งในด้านอาหารและที่ดิน ทำให้ชาวเวียดนามในบริเวณนี้มีนิสัยที่เปิดกว้างมากกว่า (Nghia, 2011, p. 19)

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลทั้งจากเหงีย หลี่ และคอตเตอร์ระบุตรงกันว่า ไพร่ในชาดิงญี่มีชะตากรรมที่ไม่ได้แตกต่างไปเสียเท่าไรจากเขตอื่นๆ แม้รัฐจะไม่ได้บังคับในเรื่องวัฒนธรรมและถิ่นที่อยู่เท่าไรนัก แต่ในด้านความภักดีต่อรัฐ สกุลเหวียนค่อนข้างมีความเด็ดขาดในการใช้อำนาจ ทั้งนี้กฎหมายของสกุลเหวียนระบุว่า ไพร่ชายทุกคนต้องถูกเกณฑ์เข้าเป็นทหารและจะปลดประจำการเมื่อมีอายุ 60 ปี กระนั้น อาชีพทหารของใต้การปกครองสกุลเหวียนก็คือการเป็นทหารชั่วคราวชั่วคราวยามเมื่อต้องมีศึกสงครามและอาชีพหลักยังคงเป็นเกษตรกรผู้บุกเบิกที่ดินซึ่งพิชิตมาได้ ความแตกต่างที่ชาดิงญี่มีต่อเมืองอื่นในประเด็นว่าด้วยประชากรชาวเวียดนามจึงเหลือเพียงว่า ไพร่พลถูกรวบรวมเข้ามาเป็นกำลังมากกว่าพื้นที่อื่นในแถบพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงดังปรากฏในเนื้อหาว่าด้วยแผนการสร้างเมืองชาดิงญี่ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น (Cotter, 1968; Li, 1998a; Nghia, 2011)

กระนั้น ใขว่านนครชาดิงญี่จะเป็นเมืองที่โดดเด่นเพียงแค่การมีผู้คนหนาแน่นและไพร่พลในฐานะแรงงานและกำลังรบเป็นจำนวนมาก ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่สะท้อนความโดดเด่นให้แก่สังคมของนครชาดิงญี่คือ ชุมชนชาวจีนอพยพ ผู้ซึ่งเริ่มต้นชะตาชีวิตในฐานะผู้อพยพและบุกเบิกพื้นที่นครชาดิงญี่ด้วยปัจจัยทางการเมือง แต่ต่อมาพวกเขา กลับกลายเป็นพ่อค้าวานิชย์และเพิ่มพูนมิติทางเศรษฐกิจการค้าให้แก่เมืองดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญ

ทั้งนี้ นอกจากประชากรชาวเวียดนามในรัฐสกุลเหวียนแล้ว กลุ่มคนที่ถือครองสัดส่วนประชากรอย่างมีนัยสำคัญในรัฐแห่งนี้ก็กลุ่มคือชาวจีนอพยพ โดยในระยะแรกเริ่มคือกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 นั้น คนกลุ่มนี้ระหกระเหินล่องเรือหนีจากมณฑลกวางตุ้งเข้าสู่อินโดจีนตอนใต้เพื่อหลบหนีภัยการเมือง อันเป็นผลกระทบจากการที่ราชสำนักชิงกวาดล้างชายฝั่ง (Great

Clearance) เพื่อป้องกันการช่องสุ่มกำลังของขบวนการฟื้นฟูราชวงศ์หมิง และตามมาด้วยการปราบกบฏสามอ่อง (Revolt of the Three Feudatories) (ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการกวาดล้างชายฝั่งครั้งใหญ่โดยราชสำนักชิงใน Tai et al., 2020; ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปราบกบฏสามอ่องและการอพยพของชาวจีนสู่รัฐเสนาบดีสกุลเหวียนใน Anthony, 2014) ครั้นเมื่อได้ลงหลักปักฐานในดินแดนดังกล่าว ชาวจีนเหล่านี้ก็เพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว โดยส่วนใหญ่ คนกลุ่มนี้กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ 3 แห่ง ได้แก่ พื้นที่ตอนกลางของชายฝั่งอินโดจีนเช่น นครหลวงเวทและเมืองท่าโฮ่ฮอยอัน, พื้นที่ตอนใต้ของชายฝั่งอินโดจีนซึ่งรวมไปถึงบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเช่น หมี่ทอ (Mỹ Tho) และนครชาดิงฉู่ ส่วนพื้นที่สุดท้ายนั้นคือ เขตข้าหลวงเมืองท่าเตียนของสกุลหมาก ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ชาวจีนผู้อพยพเข้ามาในช่วงดังกล่าวมักเป็นชายร่างสันทัดที่ได้รับการฝึกฝนทักษะการรบเป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีความคิดทางการที่เมืองค่อนข้างชัดเจน เสนาบดีเหวียนฟุกพีเติน (Nguyễn Phúc Tần) และบริวารจึงรู้สึกว่าการให้คนกลุ่มนี้กระจุกตัวใกล้นครหลวง อำนาจของสกุลเหวียนก็อาจจะถูกสั่นคลอนได้สักวันหนึ่ง เจ้าผู้ครองรัฐและคณะจึงมีมติกระจายชาวจีนกลุ่มนี้ลงไปทางใต้เพื่อเป็นการบุกเบิกดินแดนจนเกิดเป็นการกระจายตัวตามข้างต้น (Li, 1998a, p. 33)

แม้ว่าข้อมูลของหลักฐานจะแสดงให้เห็นว่าในเบื้องต้น ชาวจีนเหล่านี้จะดำรงชีวิตด้วยเกษตรกรรม อีกทั้งกลุ่มที่อยู่บริเวณนครชาดิงฉู่ยังมีพื้นเพเป็นทหารในบังคับของจอมสลัดแห่งชายฝั่งกวางตุ้งนาม หยางเยียนตี้ (Yang Yiandi: เซียงหย่างนังดิฉู่ [Duong Ngan Djich]) กระนั้น ในเวลาต่อมา พวกเขา กลับเป็นที่รู้จักในฐานะผู้ค้าข้าวรายสำคัญในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ทั้งนี้ ชาวจีนจะรับบทเป็นพ่อค้าคนกลางซื้อข้าวจากชาวเวียดนามและชาวเขมร แล้วจึงนำไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง ทั้งในงานของเหยียและหลี่ไม่ได้ระบุว่า ชาวจีนอพยพเหล่านี้ได้รับการยกเว้นเข้ารับราชการทหารหรือไม่ แต่หากเรา พิจารณาจากรูปแบบสังคมของรัฐตอนในมาอธิบายกรณีของชาดิงฉู่ได้บ้าง ก็เป็นไปได้ว่า คนกลุ่มนี้ได้รับการยกเว้นการเป็นทหารด้วยเหตุที่เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองและสร้างความมั่งคั่งให้แก่ผู้มีอำนาจ (วรารกรณ์, 2564, นน. 204-206) หรือไม่ก็ในอีกกรณีหนึ่งที่เป็นไปได้ว่า สกุลเหวียนอาจจะขึ้นทะเบียนให้พ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นทหารการเงิน โดยที่พวกเขาไม่จำเป็นต้องออกไปรบ เพราะดังที่ได้อภิปรายไว้แล้วในตอนต้นว่า แม้ไพร่ในอำนาจสกุลเหวียนทุกคนจะถูกบังคับให้เป็นทหาร แต่พวกเขาก็ยังคงมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร

นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 1698 ซึ่งเป็นปีที่เมืองชาดิงฉู่ถูกสถาปนาขึ้นเหนือเมืองไพรนครเก่าในฐานะศูนย์อำนาจของสกุลเหวียนเหนือสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เสนาบดีฟุกพีจู่ก็ได้ออกคำสั่งให้มีการจัดตั้งชุมชนของชาวจีนอพยพเป็นการเฉพาะคือ แทงหญู่ท่า (Thanh Hà) และมินหญู่เฮือง (Minh Huong) (Li, 1998a, p. 33) โดยหากเรานำบทบาทด้านการค้าที่โดดเด่นและการถือครองประชากรเป็นจำนวนมากในระดับหนึ่งของคนกลุ่มนี้มาพิจารณาพร้อมกับคำสั่งจัดตั้งชุมชนดังกล่าว ก็มีความ

เป็นไปได้ว่า ชาวจีนอพยพในนครชาดิงญ์นั้นได้รับการอำนวยความสะดวกจากสกุลเหวียนเป็นพิเศษ เพื่อให้เข้ามาประกอบการค้าในเมืองดังกล่าวและสร้างมิติทางเศรษฐกิจให้แก่ศูนย์การทหารแห่งนี้

ทั้งนี้ ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 บทบาททางการค้าของชาดิงญ์อาจไม่ยิ่งใหญ่เมื่อก่อนเมื่อเทียบกับเมืองท่าแห่งอื่นๆ ในรัฐเดียวกัน หรือเทียบกับนัยสำคัญทางการเมืองและการทหาร เพราะจากข้อมูลในงาน *Nguyen Cochinchina* ของหลี่นั้น เมืองที่วาทิซซ์ต่างแดนมักจะเข้ามาประกอบการค้า คือ โห่ยอาน ซึ่งอยู่ใกล้กับนครหลวง เหว อย่างไรก็ตาม ไซ่ง่อนในรูปของนครชาดิงญ์นั้นก็เชื่อว่าอะไรก็เสี่ยงในทางเศรษฐกิจเสียทีเดียว เพราะถึงแม้งานที่ว่าด้วยรัฐสกุลเหวียนและชายฝั่งอินโดจีนตอนใต้ของหลี่จะไม่กล่าวถึงนัยสำคัญด้านการค้าของเมืองแห่งนี้มากนักเมื่อเทียบกับโห่ยอานที่ได้รับการยกย่องว่า “เปิดเสรีแก่การค้าคนทุกผู้ทุกนาม” และ “วางขายสินค้าบร้อยประเภทถึงขนาดที่คนผู้หนึ่งก็ไม่อาจทราบซื้อสินค้าทั้งหมด” (Li, 1998a, p. 63, 79, and passim) กระนั้น งานชิ้นก่อนหน้าของเธอที่ชื่อว่า *Rice Trade in the Mekong Delta and Its Implications during the 18th and 19th Centuries* ก็ได้ให้คุณค่าแก่เมืองแห่งนี้ไว้แล้วในฐานะแหล่งค้าข้าวสำคัญที่คอยหล่อเลี้ยงปากท้องของผู้คนในพื้นที่ตอนกลางของเวียดนาม ผ่านเรือสินค้าที่ออกจากท่า ณ ริมฝั่งปากแม่น้ำโขง ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่าท่าเรือดังกล่าวคือท่าเรือแห่งหนึ่งในเมืองชาดิงญ์ที่จะส่งเรือขนข้าวล่องเลียบขึ้นมาจากดงที่มณฑลเถวี่นหว่า (Li, 1994, pp. 200-202) ส่วนกวีเยนหรืออดีตนครรัฐวิซซ์นั้นก็เพิ่งจะกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญทางเศรษฐกิจของรัฐเสนาบดีสกุลเหวียนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่ออุปสงค์ที่มีต่อข้าวของชาวมณฑลเถวี่นหว่านั้นสูงเกินกว่าอุปทานที่นครชาดิงญ์จะส่งเข้ามาได้ กวีเยนจึงถูกพัฒนาโดยคำสั่งของเสนาบดีสกุลเหวียนให้เป็นเมืองท่าพักข้าวเพื่ออำนวยความสะดวกและดึงดูดเหล่านายเรือค้าข้าวเข้ามาช่วยลำเลียงสินค้าดังกล่าวให้มากขึ้น จนในเวลาต่อมา กวีเยนก็กลายเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวสำคัญควบคู่ไปด้วย อย่างไรก็ตาม ด้วยอำนาจที่บีบคั้นเอาทรัพยากรสู่ศูนย์กลางมากเกินไปของสกุลเหวียน กวีเยนจึงค่อยๆ กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะความคับแค้นของมวลชนคนชั้นล่างรวมถึงชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เป็น “คนอื่น” ซึ่งจะระเบิดเป็นการกบฏครั้งใหญ่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในที่สุด (Li, 1998a, pp. 145-146)

โดยกว่าที่บทบาททางเศรษฐกิจของนครชาดิงญ์จะทะยานขึ้นมาอย่างโดดเด่นเหนือเมืองร่วมชายฝั่งได้นั้น เวลาที่ล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เร่งแสงให้แก่เมืองแห่งนี้กลับมิได้อยู่ที่กระแสการค้าเป็นหลัก หากแต่เกิดจากวิกฤติการเมืองของสกุลเหวียนซึ่งปะทุขึ้นในช่วงก่อนสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 18 กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก่อนที่การค้าของเมืองชาดิงญ์จะรุ่งเรือง บทบาททางการเมืองของเมืองแห่งนี้ก็ผงาดนำร่องมาก่อนแล้วในฐานะฐานทัพสำหรับรักษาอิทธิพลสกุลเหวียน ทั้งจากภัยคุกคามภายนอกเช่นสยามและจากกบฏภายในเช่นเตยเซินแห่งเมืองกวีเยน (Nghia, 2011, pp. 31-34; สุเจน, 2562, น. 80)

ภัยคุกคามจากสยามระลอกแรกเริ่มตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1710 แล้วระลอกต่อมาซึ่งเป็นระลอกใหญ่กว่าคือช่วงเปลี่ยนผ่านอำนาจจากเจ้าอยุธยาสู่เจ้ากรุงธนบุรีในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1760 โดยในระลอกแรกนั้น เกิดจากที่สยามภายใต้การปกครองของชนชั้นนำอยุธยาเช่นพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระนั้น ยกกำลังทั้งทางบกและทางเรือบุกกัมพูชาเพื่อแทรกแซงการเมืองภายในราชสำนัก ในการเดินทัพครั้งดังกล่าว ทัพเรือของอยุธยาได้ยাত্রาผ่านเมืองท่าเตียน ข้อมูลจากทั้งสุเจนและเหิงยีมิได้ระบุว่า เหตุใดทัพของอยุธยาจึงได้เข้าทำลายเมืองท่าเตียนจนเกิดความเสียหายอย่างหนัก อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา กองกำลังของสกุลเหวียนก็สามารถขับไล่กองกำลังของอยุธยาให้พ้นจากท่าเตียนไปได้ ส่วนระลอกสองนั้น สกุลหมากแห่งท่าเตียนได้เข้าไปมีส่วนพัวพันกับการเมืองภายในของสยามด้วยการให้ที่พักพิงแก่คนของราชสำนักอยุธยาซึ่งถูกตามล่าโดยพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี ผู้สถาปนาตนขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ของสยามในขณะนั้น สำหรับศึกครั้งนั้น แม้เมืองท่าเตียนจะประสบความทุลักทุเลในการรับศึกอยู่ไม่น้อย กระนั้น โดยอาศัยกองกำลังของสกุลเหวียนจากชาดิงญี่ภายใต้การนำของขุนพลต๋าม เมืองท่าเตียนจึงยังคงอยู่ในการอารักขาของสกุลเหวียนและสกุลหมากก็ยังคงรักษาอำนาจเหนือเมืองแห่งนี้ไว้ได้ (Nghia, 2011, pp. 26; สุเจน, 2562, นน. 69-81)

นอกจากจะเป็นศูนย์การทหารเพื่อปกป้องเมืองในอารักขา ดังที่ผู้เขียนได้เกริ่นไว้ก่อนหน้านี้นครชาดิงญี่ยังเปลี่ยนจากศูนย์กลางการปลุกข้าวเป็นฐานทัพสำคัญของสกุลเหวียนในยามที่ตกเป็นฝ่ายตั้งรับการโจมตีอย่างหนักหน่วงของกองทัพเตยเซิน (Tây Sơn) ซึ่งลุกฮือก่อกบฏไม่นานหลังจากที่ศึกท่าเตียนระลอกสองจบลง โดยในปี ค.ศ. 1774 หนึ่งปีหลังจากที่กองทัพเตยเซินเข้ายึดเมืองกวีเียนได้สำเร็จ ฝ่ายเสนาบดีสกุลจิงญี่ก็อาศัยจังหวะวุ่นวายในขณะนั้น ยกพลเข้าตีขนาบจากทางเหนือและบุกเข้ายึดนครหลวงเว้ได้สำเร็จ อย่างไรก็ตาม เหวียนฟุกฟ์แองญี่ผู้ครองรัฐรวมถึงบริวารก็ยังหลบหนีออกมาได้ และถอยทัพลงไปตั้งหลักยังนครชาดิงญี่ (Nghia, 2011, p. 31)

แม้จะหลบหนีมาตั้งมั่นอยู่ทางใต้ แต่สงครามเตยเซิน-เหวียนที่ระอุไม่มีแผ่วนั้นก็ได้คร่าชีวิตคนสกุลเหวียนจนเหลือเพียงคุณชายน้อยเหวียนฟุกฟ์แองญี่ (Nguyễn Phúc Ánh) ซึ่งรู้จักกันในเอกสารฝ่ายไทยว่า อดเชียงสื่อ กระนั้น การรุกรบอย่างต่อเนื่องของกองทัพเตยเซินก็ไม่อาจบดขยี้อิทธิพลของสกุลเหวียนได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในทางกลับกัน เมื่อเข้าสู่ปี ค.ศ. 1780 ชาดิงญี่ก็กลายเป็นนครหลวงพร้อมกับการประกาศตนของฟุกฟ์แองญี่ในฐานะกษัตริย์แห่งราชวงศ์เหวียน โดยเขาแสดงท่าทีอย่างชัดเจนที่จะฟื้นฟูระบอบเก่าให้กลับมาอีกครั้ง โดยมีตัวอย่างสำคัญคือการใช้ตราประทับที่ระบุว่าตนนั้นเป็นที่จักรวรรดิ ถึงแม้ในอีก 3 ปี ชาดิงญี่จะถูกตีแตกอีกครั้ง แต่ในปี ค.ศ. 1787 กษัตริย์ฟุกฟ์แองญี่ก็หวนคืนสู่อำนาจเหนือชาดิงญี่อีกครั้งหลังจากพำนักลี้ภัยอยู่ที่กรุงเทพมหานครฯ ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักจักรีแห่งสยาม (สุเจน, 2562, น. 135, 157, 172) ทั้งนี้ ข้อมูลของสุเจนยังระบุว่า ในการทำสงครามกับเตยเซินของฟุกฟ์แองญี่ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1788 นั้น ราชันย์ทักษิณผู้นี้กลับมาเป็นฝ่ายได้เปรียบอย่างต่อเนื่องในการรบ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่

เหี้ยไต้กล่าวไว้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว เมืองซาติงญ์ไต้กลายเป็นปรากฏการณ์อำนาจของเตยเซิน นอกจากนี้ เจื่อนไซทางการเมืองจะเป็นใจต่อฟุกฝ้อแ่งญ์มากขึ้นเมื่อเสนาบดีสกุลจิงญ์และราชวงศ์เลนั้นถูกผู้นำเตยเซินกำจัดไปตั้งแต่ปี ค.ศ. 1786 (Li, 1998a, p. 153) ซึ่งเท่ากับว่าศัตรูสำคัญของฟุกฝ้อแ่งญ์เหลือเพียงกบฏกลุ่มนี้เท่านั้น

เรื่องเล่าของทั้งเหี้ยและสุเจเนนระบุตรงกันว่า นอกจากบารมีในการรวบรวมผู้คนของฟุกฝ้อแ่งญ์ การสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจต่างๆ ก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้อำนาจจากนครซาติงญ์สามารถแผ่ขยายรุกกลืนอิทธิพลของเตยเซิน และมีชัยเหนือกบฏกลุ่มนี้ได้ อย่างไรก็ตาม ข้อแตกต่างระหว่างงานของทั้งคู่คือ การเน้นว่ากลุ่มใดบ้างที่มีส่วนสำคัญต่อชัยชนะครั้งนี้ โดยที่สุเจเนนเน้นหนักไปที่บทบาทของราชสำนักสยามและเจ้าอินทวงศ์แห่งเวียงจันทน์ในการตีขนาบเตยเซิน ส่วนเหี้ยนั้นเน้นไปที่บทบาทของชาวจีนในการสนับสนุนด้านทรัพยากรและชาวยุโรปในการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี (Nghia, 2011, p. 35, 37; สุเจเนน, 2562, น. 157, 183)

ทั้งนี้ ข้อมูลของชอยบยองวุก (Choi Byong Wook) ใน *Southern Vietnam under the Reign of Minh Mang (1820-1841)* ได้แสดงรายละเอียดไว้อย่างน่าสนใจว่า ในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1770 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษ 1780 นั้น ฟุกฝ้อแ่งญ์ยังมีได้มีบารมีในตัวเองทันที หากแต่เขาต้องอาศัยบารมีของบรรดาขุนพลพยศที่ทั้งร่วมมือทั้งขับเคี่ยวกันเหนือนครซาติงญ์ เช่น “ขุนพลดงมเซิน” โต้แห่งญ์เียน (Đông Sơn Thượng tướng quân-Đỗ Thanh Nhân) ผู้นำกองทัพอิสระดงมเซินที่มีพื้นเพจากนครหลวงแต่สั่งสมกำลังที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง แม่ทัพเจิววันเตียบ (Châu Văn Tiếp) อดีตขุนพลกองกำลังอิสระแถบบึงญ์ติงญ์ที่นำพลเข้ามาช่วยรบให้แก่ฟุกฝ้อแ่งญ์ และ “จอมทัพเกียนหว่า” หวอแตงญ์ (Kiến Hoà Tổng nhung-Võ Tánh) ผู้มีพื้นเพจากซานเมืองซาติงญ์และคุมกองกำลังอิสระแถบก่องม (Gò Công) ทางตอนใต้ของนครซาติงญ์ (Choi, 2004, pp. 26-28; Huỳnh-Minh, 1973, pp. 97-106)

โดยการเมืองระหว่างกลุ่มอำนาจทั้งสี่นั้นเป็นไปอย่างตึงเครียด ในปี ค.ศ. 1781 โต้แห่งญ์เียนที่มีอำนาจสูงสุดในนครซาติงญ์ตั้งแต่ ค.ศ. 1774 ถูกฟุกฝ้อแ่งญ์ร่วมมือกับขุนพลหวังญ์เทียมหลกัพ (Chuông cơ-Huỳnh Thiêm Lộc) ประหารเพื่อยึดอำนาจกองกำลังดงมเซิน ส่วนขุนพลเจิววันเตียบก็ต้องรอนจุนฟุกฝ้อแ่งญ์ประกาศตนเป็นกษัตริย์ก่อนจึงจะยอมมอบน้อมถวายความภักดี ในขณะที่หวอแตงญ์นั้นก็ล่าต้อรองกับฟุกฝ้อแ่งญ์ในช่วงที่กษัตริย์ผู้นี้กำลังลี้ภัยอยู่ที่กรุงเทพมหานครฯ อีกด้านหนึ่งเลวันเกวิน (Lê Văn Quàn) นายทหารที่เคยอยู่ในบังคับของขุนพลเจิววันเตียบก็ไม่ทำความเคารพหวอแตงญ์ผู้ซึ่งเขาเห็นว่ามิใช่ชายของตน ส่วนหวอวันลาง (Võ Văn Lang) นั้นก็ไม่ยอมถวายคำนับต่อมหาสิฟุกฝ้อแ่งญ์เพียงเพราะ “ในฐานะขุนพล ไยข้าต้องคำนับอิสตรี” (Choi, 2004, pp. 26-28) กล่าวได้ว่า แม้กระทั่งในยามที่ต้องรับหน้าที่เป็นแหล่งหลบภัยให้แก่ฟุกฝ้อแ่งญ์ นครซาติงญ์ก็มิได้สงบ

เป็นเอกภาพ แต่กลับเปราะบางและคละคลุ้งไปด้วยไอสังหารที่บรรดาเจ้าและขุนพลแผ่ฟุ้งใส่กันเองอย่างตึงเครียด

ในขณะที่ข้อมูลของสุเจนแสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ด้านการทูตของฟุกฟ์แองญ์ในการปิดล้อมเตยเซินผ่านพื้นที่ลาว ซึ่งปรากฏประหนึ่งเป็นภาพการขยายอำนาจของนครชาตังญ์ไปสู่ภูมิภาคโดยรอบ ข้อมูลของเหียงนั้นเปรียบดั่งภาพของการเสริมความแข็งแกร่งให้กับนครหลวงแห่งใหม่ และเป็นจุดที่กรุยทางไปสู่การสถาปนาอำนาจของฟุกฟ์แองญ์ให้มั่นคง โดยมีที่มาทั้งจากเงินทุน ยุทธภัณฑ์ และยุทธศาสตร์ด้านการค้าของบาทหลวงปีแอร์ ปีโญ เดอ เบเฮน (Pierre Pignau De Béhaine) ทรัพยากรที่บรรดาพ่อค้าจีนทุ่มทุนเพื่อล้างแค้นเตยเซินที่สังหารพวกพ้องของตนในปี ค.ศ. 1782 และยุทธศาสตร์ด้านการรบจากเหล่าทหารฝรั่งเศสนำโดยฌอง มารี ดาโยต์ (Jean-Marie Dayot) และพันเอกวิกตอร์ โอลิวีเย เดอ ปูยมานเนล (Victor Olivier de Puymanel) โดยดาโยต์นั้นรับหน้าที่ในการพัฒนาทัพเรือในขณะที่ปูยมานเนลคอยฝึกทหาร วางแผนการรบ และพัฒนาอาวุธให้แก่ฟุกฟ์แองญ์ ทั้งนี้ นอกจากบทบาทในโรงเรียนเตรียมทหารแล้ว ปูยมานเนลยังเป็นหนึ่งในผู้ควบคุมการก่อสร้างป้อมปราการแปดทิศ (thành Bát Quái: แฉ่งญ์ข้าตคว้าย) ซึ่งเป็นป้อมที่ตัวอาคารเป็นแบบตะวันตก มีระยะเส้นรอบวงเกือบ 4 กิโลเมตร และทำหน้าที่คอยป้องกันตำแหน่งกลางของฟุกฟ์แองญ์ (Nghia, 2011, p. 37) ดังนั้น หากเปรียบเทียบการบุกยึดของฝรั่งเศสเป็นดั่งคลื่นลมมรสุมแห่งภาวะสมัยใหม่ที่โถมพัดซัดเข้านครไซ่ง่อนแล้ว การที่ฟุกฟ์แองญ์เชิญปูยมานเนลเข้าช่วยคุมการก่อสร้างป้อมปราการแปดทิศก็เปรียบได้กับเมฆครีမ်ที่เริ่มตั้งเค้าและลมเย็นขึ้นที่พัดจากทะเล ซึ่งเหมือนจะเตือนเป็นนัยว่า ภาวะสมัยใหม่จากแดนตะวันตกกำลังจะคลืบคลานเข้ามาปกคลุมไซ่ง่อนรวมถึงอินโดจีนทั้งภูมิภาคในอีกครึ่งศตวรรษต่อมา

ข้อมูลจากเหียงระบุเพิ่มเติมว่าในส่วนประกอบของป้อมปราการแปดทิศนั้น มีเพียงส่วนหลังคาที่ใช้สถาปัตยกรรมของเวียดนาม อย่างไรก็ตาม หากจะมองหากอัตลักษณ์เฉพาะตัวของป้อมแห่งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าตัวฐานของป้อมที่ออกแบบให้เป็นรูปดอกบัวนั้น ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ฟุกฟ์แองญ์ใช้เพื่อแสดงบารมีแบบเวียดนามเหนือที่ประทับอันเป็นมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์ของตนเอง (Nghia, 2011, p. 37) ทั้งนี้ ป้อมปราการแปดทิศอาจจะใช้ในการสำแดงบารมีของฟุกฟ์แองญ์ ทั้งแก่ชาวเวียดนามผ่านการจัดแสดงหลังคาแบบวังหลวงเพื่อให้รู้ว่า มณฑลสถานแห่งนี้คือที่อยู่ของกษัตริย์และข้าราชการ ส่วนสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเหนือฐานรูปดอกบัวนั้นก็มิใช่เพื่อให้ชาวตะวันตกทราบว่า ที่แห่งนี้คือที่ประทับของเจ้าแห่งชายฝั่งอินโดจีน

งานเรื่อง *Lịch sử xây dựng THÀNH GIA ĐỊNH* [ประวัติศาสตร์การสร้างป้อมชาตังญ์] ของบุยถิมาย (Bùi Thị Mai) ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สถาปัตยกรรมของป้อมปราการแปดทิศนั้นมีที่มาจาก การสร้างปราการแบบโวบอง (Vauban's Fortification) (Mai, nd.) ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมของป้อมปราการที่พัฒนาขึ้นในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 15 ภายใต้บริบทที่การใช้อาวุธ

ทำลายล้างระยะไกลเช่นปืนไฟและปืนใหญ่กลายมาเป็นที่นิยมในสนามรบ กำแพงของป้อมจะถูกสร้างให้หนาและไม่สูงมากนัก เพื่อป้องกันการพังทลายจากลูกกระสุนปืนใหญ่ที่สาดซัดเข้ามา อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ป้อมปราการแปดทิศเป็นป้อมแบบไวบองนั้นก็ชวนให้ตั้งข้อสังเกตต่อฐานรูปดอกบัวเช่นกัน เพราะเหลี่ยมมุมบนฐานรูปดอกบัวดังกล่าวนั้นเป็นการออกแบบเพื่อสนับสนุนการยิงมากกว่าที่จะเน้นความสวยงามอลังการ (Lepage, 2010, pp. 60 and 81) แม้ข้อมูลจากเหงียระบุว่าในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ที่ฟูर्फแองญ์กำลังสั่งสมกำลังที่ชาดิงญ์นั้น ป้อม 31 แห่งถูกสร้างขึ้นพร้อมกับป้อมปราการแปดทิศทั่วบริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง (Nghia, 2011, p. 37) กระนั้น ข้อมูลจากมายก็ยังได้ชี้ให้เห็นว่าป้อมปราการแปดทิศนั้นคือ ป้อมแห่งแรกในชายฝั่งอินโดจีนที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบไวบอง ก่อนที่จะมีการสร้างป้อมครอบพระราชวังที่กรุงเวทในเวลาต่อมา (Mai, nd.)

คำถามที่จะผุดขึ้นมาหลังจากที่เราได้เห็นการสร้างป้อมปราการแบบไวบองเหนือนครชาดิงญ์คือ ในช่วงเวลาดังกล่าว เราจะนับว่าเมืองแห่งนี้เริ่มก้าวเท้าเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่แล้วหรือยัง? เพราะจะเห็นได้ว่าในหน้าประวัติศาสตร์ช่วงนั้น ภาวะสมัยใหม่จากตะวันตกเริ่มถูกติดตั้งเหนือเมืองแห่งนี้ผ่านสิ่งก่อสร้างทางการทหาร นอกจากนี้ ฟูर्फแองญ์ยังได้ประกอบธุรกิจค้าถ่านหินซึ่งเหงียอ้างว่ากษัตริย์ผู้นี้ใช้ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม แม้องคาพยพของภาวะสมัยใหม่แบบตะวันตกที่อิงกับความเป็นเหตุเป็นผลและประโยชน์ในทางปฏิบัตินั้นจะทวีอิทธิพลในเมืองชาดิงญ์มากขึ้นในสมัยที่ฟูर्फแองญ์ร่วมมือกับบาทหลวงเบอน กระนั้น ข้อมูลจากเหงียยังคงตัดทอนว่า ภาวะเหล่านี้อยู่ใต้การควบคุมของชนชั้นนำเวียดนามแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 1835 ป้อมปราการแปดทิศก็ยังถูกชนชั้นนำทุบทำลายทิ้งแล้วสร้างใหม่ให้มีประสิทธิภาพด้อยกว่าเดิม ด้วยข้ออ้างเพียงว่า เพื่อเป็นการรักษาระเบียบสูงที่ต่ำในบ้านเมือง ห้ามป้อมปราการใดสูงเด่นกว่าป้อมหลวงที่กรุงเทพฯ (Nghia, 2011, p. 56)

จึงเห็นได้ว่า แม้จะมีการเข้ามาของภาวะสมัยใหม่ในเมืองชาดิงญ์ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้วก็ตาม กระนั้น ระบบระเบียบและบรรยากาศแบบจารีตของรัฐก็ยังคงมีอำนาจเหนือเมืองแห่งนี้ พลั้งของจารีตนั้นมากเสียจนผู้ปกครองเลือกจะทุบทำลายยุทธโศภนสำคัญ ที่ทั้งมีประสิทธิภาพและใช้งบประมาณมหาศาลในการสร้างเพียงเพราะขัดต่อจารีต (แม้อาจจะเป็นเพียงแค่อ้างก็ตาม) นอกจากนี้ แม้จะเป็นไปได้ว่า ความขัดแย้งระหว่างมิงญ์หม่าง (Minh Mang) ผู้เป็นจักรพรรดิองค์ที่ 2 กับเลวันโคย (Le Văn Khôi) ทายาทผู้นำนครชาดิงญ์ในช่วงปี ค.ศ. 1833-1834 จะเป็นสาเหตุแฝงที่ส่งผลให้องค์จักรพรรดิตัดสินใจทุบทำลายป้อมปราการแปดทิศเพื่อลดทอนกำลังรบของเมืองแห่งนี้ (Nghia, 2011, p. 51) กระนั้น หากการกระด้างกระเดื่องของคุณชายโคยเป็นเรื่องใหญ่ในโลกทัศน์ของมิงญ์หม่างและราชสำนักเวียดนิจจริง การออกประกาศว่าจะทุบทำลายป้อมนครชาดิงญ์เพียงป้อม

เดียว เพื่อป้องกันพื้นที่เสี่ยงจะก่ออุบัติเหตุต่อองค์จักรพรรดิจะไม่ดูเป็นการใช้หลักเหตุผลมากกว่าการออกประกาศว่าด้วยจารีตต่ำสูงครอบคลุมทุกป้อมทั่วแผ่นดินหรือ?

ฉะนั้นแล้ว ภาวะสมัยใหม่ที่ก่อตัวในช่วงการสถาปนาราชวงศ์เหียนนั้นจึงเป็นภาวะสมัยใหม่ที่เปราะบาง และยังไม่มีความพร้อมที่จะเปลี่ยนโฉมของนครชาติตั้งให้กลายเป็นนครโช่งอันสมัยใหม่ได้ โดยภาวะสมัยใหม่ดังกล่าวนั้นถูกผูกพันแองก์นำมาใช้ในระยยะสั้นๆ เพียงเพื่อทำลายศัตรู และยิ่งกว่านั้น เขายังใช้มันเพียงเพื่อฟื้นฟูระเบียบเก่าของจักรวรรดิที่หายเหวยตกลับมา (สุเจเน, 2562, น. 157) หลังจากนั้น พลั้งของจารีตก็ค่อยๆ กลับมารุนแรงมากขึ้นในยุคของมิงญ์หม่าง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างข้างต้น มิงญ์หม่างอาจจะมีตำริที่ตั้ตั้งอยู่บนความเป็นเหตุเป็นผล แต่เมื่อถึงคราวที่เขาจะใช้อำนาจจัดการเสี้ยนหนามเหนือแผ่นดินของเขา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ โลกของเขาแล้วนั้น จักรพรรดิผู้นี้ก็หวนกลับไปใช้หลักการแบบจารีตเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้อำนาจของตน ทั้งนี้ หากเราจะอ้างแนวคิดที่ว่าด้วยภาวะสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของนอร์แมน จี. โอเวน (Norman G. Owen) ที่เสนอว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าสู่สมัยใหม่เมื่อความเป็นเหตุเป็นผลแบบตะวันตกเข้าควบคุมระบบราชการ เพื่อที่จะทำความเข้าใจภาวะที่เป็นอยู่ในชาติตั้งได้อำนาจของราชสำนักเหียน (Owen, 2005) การออกประกาศว่าด้วยความสูงของป้อมปราการของมิงญ์หม่างก็เป็นตัวอย่างที่บ่งบอกว่าชาติตั้งในช่วงเวลาดังกล่าวอาจจะขยับเข้ามาใกล้ภาวะสมัยใหม่ แต่สุดท้ายก็ยังไปไม่ถึงอยู่ดี

นอกจากนี้ แมื่กิจการของที่ผูกพันแองก์จะเริ่มหันมาใช้ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม แต่เราก็ควรตั้งคำถามต่อไปว่า อำนาจรัฐของสกุลเหียนและอำนาจทุนที่องค้อธิปไตยร่วมกับชาวตะวันตกในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ได้แทรกซึมเข้าไปจัดการแรงงานในเมืองชาติตั้งและพื้นที่ใกล้เคียงอย่างลึกซึ้งเพียงใด ข้อมูลเบื้องต้นจาก *The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940)* ของมาร์ติน เจ. เมอร์เรย์ (Martin J. Murray) ระบุว่า เศรษฐกิจในอินโดจีนช่วงก่อนอาณานิคมนั้น ยังอยู่ในรูปแบบเศรษฐกิจตามธรรมชาติ อันมีลักษณะได้แก่ หน่วยย่อยทางเศรษฐกิจเช่น ชุมชนนั้นมีความเป็นอิสระสูง การผลิตมุ่งเน้นไปที่การบริโภคภายในชุมชน และไม่มีการแข่งขันกันทำมากนัก (Murray, 1980, pp. 5-6) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ตรงกันข้ามกับระบบเศรษฐกิจในสังคมสมัยใหม่ที่อำนาจการเมืองรวมศูนย์ที่รัฐ ในขณะที่อำนาจเศรษฐกิจก็รวมศูนย์อยู่ที่นายทุน การผลิตมุ่งเน้นไปที่การค้าขายแลกเปลี่ยน และแรงงานในระบบการผลิตถูกแบ่งงานให้ทำ ส่วนกรณีการขุดเจาะถ่านหินที่เหงียอ้างว่าเป็นแบบอุตสาหกรรมนั้น ก็มีความเป็นไปได้ว่าจะหมายถึงอุตสาหกรรมขนาดเล็กในยุคจารีต (traditional industries) มากกว่าอุตสาหกรรมแบบที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองสมัยใหม่ โดยเห็นได้จากข้อมูลของอี. เอ็ดเวิร์ด มิลเลอร์ (E. Willard Miller) ที่แสดงให้เห็นว่า อุตสาหกรรมถ่านหินสมัยใหม่เพิ่งจะเริ่มขึ้นในแถบอินโดจีนเมื่อค.ศ. 1885 ส่วนสภาพก่อนหน้านั้น การขุดเจาะถ่านหินที่ดำเนินการโดยชาวเวียดนามและชาวจีนก็ให้ผลผลิตที่ค่อนข้างน้อยสำหรับระบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากแหล่งถ่านหินส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแดง จึงนำ

กันว่า นครชาดิงญ์อาจเป็นเพียงเมืองท่าสำหรับรับถ่านหินจากดินแดนอื่นและขายต่อไปแก่บรรดาพ่อค้าวานิชย์หรือกองเรือที่เข้ามาติดต่อ (Miller, 1946, p. 268)

นอกจากนี้ หากมีผู้เสนอว่ากิจการของกษัตริย์ฟุกฟ์แอ็งญ์จะชักลากนครชาดิงญ์เข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ ก็ย่อมต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงในนครชาดิงญ์อย่างยิ่งยวด ทว่าข้อมูลของเหยงกั๊บลั้ระบุว่า ภาวะสมัยใหม่ที่เริ่มเข้ามาในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 นั้น ก็ถดถอยลงอย่างมากเพียงแค่อายุในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับอุปนิสัยของฟุกฟ์แอ็งญ์และฟุกฟ์จีต้าม (ชื่อจริงของมิงญ์หม่าง) ที่มุ่งรื้อฟื้นจารีตเก่าตามแบบขงจื้อและควบคุมสังคมให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอย่างเข้มงวด ในท้ายที่สุด จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก หากราชสำนักจะยอมปล่อยให้กิจการการค้าและระบบเศรษฐกิจใดๆ เข้ามาบ่อนเซาะศีลธรรมที่พวกตนเทิดทูน

ทั้งนี้ ข้อโต้แย้งหนึ่งที่น่าจะโจมตีต่อข้อมูลของเมอร์เรย์ซึ่งผู้เขียนยกมาคือ การที่ฟิลิป เทย์เลอร์ (Philip Taylor) นำบรมมหาราชวังเข้าไปอยู่ในกลุ่มนักวิชาการผู้สนใจภาวะสมัยใหม่ก่อนยุคอาณานิคม จนอาจก่อให้เกิดความเข้าใจว่าในทัศนะของเมอร์เรย์นั้น ภาวะสมัยใหม่ได้เข้ามาลงหลักปักฐานในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงตั้งแต่ช่วงก่อนการเข้ามาของอิทธิพลฝรั่งเศส (Taylor, 2001, p. 95) อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้เขียนกลับไปทบทวนงานของเมอร์เรย์แล้ว ไม่มีส่วนใดในงานของเขาที่จะกล่าวถึงหรือยกย่องภาวะสมัยใหม่หรือเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตสินค้าในยุคก่อนอาณานิคม สิ่งที่ปรากฏอยู่มีเพียงระบบเศรษฐกิจแบบจารีตที่ค่อยๆ ถูกรัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสเขมือบกลืนเข้ามาอยู่ในระบบการผลิตของตน (Murray, 1980, pp. 6-7) ดังนั้น ด้วยช่องโหว่ที่ไม่อาจยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า เมอร์เรย์มีจุดยืนสนับสนุนการมีอยู่ของภาวะสมัยใหม่ในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงหรือไม่ ปัญหาว่าด้วยทัศนะของเมอร์เรย์จึงถือว่าเป็นอันตกไป

อีกข้อโต้แย้งหนึ่งมาจากงานวิชาการในโลกภาษาเวียดนามที่ถูกผลิตขึ้นช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1990 เหวียนกงมิ่งบิงญ์ (Nguyễn Công Bình) ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันสังคมศาสตร์แห่งนครโฮจิมินห์เสนอว่า เศรษฐกิจที่เน้นการค้าขายนั้นได้รับการสถาปนามาตั้งแต่ก่อนสมัยอาณานิคม และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเวียดนามตอนใต้ อีกทั้งระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ก็ได้กลายเป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนสังคมเวียดนามอย่างอิสระ (Nguyễn Công Bình, 1990, p. 23 cited in Taylor, 2011, p. 97) เช่นนั้นแล้ว การเข้ามาของฝรั่งเศสและระบอบอาณานิคมจึงไม่ใช่ปัจจัยบุกเบิกของภาวะสมัยใหม่ในเวียดนามใต้สำหรับเขา

ทั้งนี้ นอกจากการเป็นแดนหกหัวเมือง (หลุกพื้ดิงญ์-Lục Tỉnh) แล้ว จุดยืนของบิงญ์ว่า เศรษฐกิจของเวียดนามตอนใต้นั้นก็รวมนครชาดิงญ์ไปด้วย อย่างไรก็ตาม หากระบบเศรษฐกิจแบบเน้นการค้าดำรงอยู่ในนครแห่งนี้ตั้งแต่สมัยรัฐจารีตตั้งที่เขากล่าว ก็อาจจะเท่ากับว่า สิ่งที่บิงญ์เรียกว่าระบบเศรษฐกิจเน้นการค้านั้นไม่ได้ตรงกับระบบที่เกิดขึ้นในยุโรปสมัยใหม่และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยอาณานิคมที่เกิดจุดเปลี่ยนสำคัญทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม อาทิ สินค้าที่ถูกผลิตเป็นจำนวน

ทวีคุณ แรงงานที่ถูกพรากปัจจัยการผลิตเช่นที่ดินทำกิน และการชูดริตอย่างแสนสาหัสในระบบอุตสาหกรรม สิ่งที่บ่งชี้นำมายืนยันถึงการมีอยู่ของระบบเศรษฐกิจเน้นการค้า นั้น ก็เป็นเพียงคุณสมบัติของนครชาติตั้งถิ่นฐานที่เป็นจุดรวมตัวแห่งหนึ่งของพ่อค้าหลากหลายเผ่าในสนามการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Taylor, 2011, p. 97) ทั้งนี้ การแลกเปลี่ยนสินค้ากันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีมาอย่างช้าที่สุดก็ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 (Wolter, 1967) อีกทั้งการเกิดขึ้นของระบบแลกเปลี่ยนสินค้าในสังคมจารีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ก็ไม่ได้วางอยู่บนการผลิตแบบสมัยใหม่ที่เน้นการค้าให้ได้จำนวนมาก แต่เป็นกระบวนการทดแทนสิ่งที่ชุมชนของตนไม่สามารถจัดหาได้ ผ่านการขอแลกเปลี่ยนทรัพย์สินกับชุมชนที่อยู่ในเครือญาติกัน (วราภรณ์, 2564, น. 97) ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่า คำอธิบายของบึงญี่คือการเอาศัพท์ในสังคมสมัยใหม่มาอธิบายการค้าในยุคจารีต ซึ่งเป็นการอธิบายที่ผิดฝาผิดตัว

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาอย่างเห็นอกเห็นใจตามกรอบคิดของแอนโทนี รีด (Anthony Reid) ภาวะสมัยใหม่ของบึงญี่ก็ดูสมเหตุสมผลในแง่ที่ภาวะดังกล่าวได้เชื่อมชาติตั้งถิ่นฐานในคริสต์ศตวรรษที่ 14 หรือ ไพรนครเข้ากับระบบโลก (Reid, 2015) หรือหากพิจารณาถึงภาวะสมัยใหม่อันหลากหลายของเทย์เลอร์ บึงญี่อาจจะรับบทบาทเป็นตัวแทนชาวเวียดนามในการทบทวนประวัติศาสตร์และประกาศให้โลกรู้ถึงภาวะสมัยใหม่ในแบบของตน (Taylor, 2011, p.3) เนื่องด้วยภาวะสมัยใหม่สามารถแตกแขนงและดำรงอยู่อย่างหลากหลาย การตัดสินความจริงเท็จต่อภาวะสมัยใหม่ของบึงญี่จึงเป็นสิ่งที่ยากจะกระทำ กระนั้นสิ่งที่แน่นอนที่สุดคือ ภาวะสมัยใหม่ของเขาไม่ได้ถูกสร้างมาเพื่ออธิบายจุดเปลี่ยนสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ระหว่างนครชาติตั้งถิ่นฐานที่ยังคงอยู่ในอิทธิพลของจารีตและนครโชงอนที่กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ แต่ถูกสร้างขึ้นเพียงเพื่ออธิบายคุณค่าของพื้นที่ตอนใต้ของเวียดนามในยุคปฏิรูปเศรษฐกิจตั้งแต่ปี ค.ศ. 1986 ที่ดินแดนแห่งนี้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของเวียดนาม

นอกจากข้อกังขาในการใช้ศัพท์แสง คำอธิบายที่จำเป็นต้องใช้จำเพาะบริบท และปัญหาว่าด้วยบริบทของคำอธิบาย ภาวะสมัยใหม่ของบึงญี่ก็ยังมีปัญหาในการอธิบายประวัติศาสตร์ของโชงอน การที่เขาบอกว่า ระบบเศรษฐกิจแบบเน้นการค้าเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนสังคมนั้น เท่ากับละเลยลักษณะเฉพาะตัวในประวัติศาสตร์ของโชงอน เพราะแม้เมืองแห่งนี้จะศักยภาพทางเศรษฐกิจแต่ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วก่อนหน้านี้ว่า เมืองแห่งนี้คือชุมทางการเมืองแห่งสำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นการขับเคลื่อนระหว่างพุนันกับเครือนครรัฐจามปา การช่วงชิงพื้นที่ยุทธศาสตร์ระหว่างนครรัฐจามปากับจักรวรรดิกำพูเทศ การวางระบบเมืองของสกุลเหวียนเพื่อแทรกแซงรัฐเพื่อนบ้าน หรือการต่อต้านกบฏเตยเซินของฝ่ายสกุลเหวียนที่นำไปสู่ความร่วมมือทางการค้าระหว่างชนชั้นนำเวียดนามกับชาวตะวันตก และทำให้เมืองแห่งนี้กลายเป็นนครที่แข็งแกร่งที่สุดแห่งหนึ่งในระยะสั้นๆ ช่วงเวลาในยุคจารีตของดินแดนเวียดนามใต้ที่บึงญี่อ้างว่าได้รับการขับเคลื่อนสู่

ภาวะสมัยใหม่ด้วยเศรษฐกิจนั้น กลับแสดงให้เห็นว่า คำอธิบายของเขานั้นขัดแย้งอย่างชัดเจนกับสิ่งที่ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ซึ่งครอบคลุมไปด้วยพลังทางการเมือง ด้วยความคลาดเคลื่อนในหลายประเด็น คำอธิบายว่าด้วยภาวะสมัยใหม่ในเวียดนามใต้ของบิ่งญึงยากที่จะนำมาทำความเข้าใจภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อน

ดังนั้น เมื่อเราหันมามองประวัติศาสตร์ของนครชาดิงญ้ออีกครั้งหลังจากที่ทบทวนแนวคิดที่ว่าด้วยภาวะสมัยใหม่ไปแล้ว กล่าวได้ว่า ทั้งป้อมปราการแปดทิศแบบโบราณและอุตสาหกรรมต่างๆ ของฟุกฟ์แองญ์นั้นเป็นเพียงส่วนเศษของภาวะสมัยใหม่ที่ถูกชนชั้นนำสกุลเหวียนฉวยใช้เพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมือง วิวคลื่นแห่งภาวะสมัยใหม่ถูกนำมาพัฒนาพลังทางการเมืองและเศรษฐกิจให้แก่นครชาดิงญ้อ แต่ก็ไม่ได้ซัดทำลายระบบสังคมแบบจารีตของเมืองแห่งนี้และอำนาจรัฐให้พังทลายไป ในทางกลับกัน ครั้นเมื่ออำนาจของราชสำนักเหวียนมันคงแล้วในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชนชั้นสูงเหล่านี้ก็เริ่มขับไล่ไสส่งภาวะสมัยใหม่ พร้อมทั้งรื้อทำลายมรดกสมัยใหม่ที่ถูกติดตั้งไว้เหนือเมืองชาดิงญ้อ ด้วยสายตาอันหวาดระแวงอย่างถึงที่สุด ปล่อยให้เมืองแห่งนี้ค่อยๆ ถดถอยจนกว่ากองเรือแห่งฝรั่งเศสจะแล่นลอยมาเทียบท่าในช่วงกลางศตวรรษ (Nghia, 2011, p. 56)

มณฑลทหารชาดิงญ้อ: ขุมกำลังแห่งปากน้ำโขง

เหงียเสนอว่า บทบาททางการเมืองของนครชาดิงญ้อนั้นค่อยๆ ถดถอยลงภายหลังจากที่ฟุกฟ์แองญ์รวบอำนาจทั่วแผ่นดิน สถาปนาตนเองเป็นปฐมจักรพรรดิชาลองม์ (Gia Long) แห่งราชวงศ์เหวียน พร้อมกับย้ายนครหลวงกลับไปยังกรุงเว้ มณฑลเถวีนหว่า อีกครั้งในปี ค.ศ. 1802 ชาดิงญ้อกลายเป็นเพียงเมืองมหานครที่องค์จักรพรรดิส่งแม่ทัพคนสนิทเช่น “จอมทัพซ้าย” เลวันเสวียต (Tả quân Quận công-Lê Văn Duyệt) มาปกครอง โดยแม่ขุนพลเสวียตจะมีสายสัมพันธ์อันดีกับองค์จักรพรรดิชาลองม์ แต่ด้วยทัศนคติการเมืองของเขาที่แตกต่างไปจากชนชั้นสูง การบริหารจัดการเมืองที่กระตือรือร้นนอกขนบขงจื้อ อีกทั้งยังปรีชาในด้านการรบ เขาจึงไม่เป็นที่ชอบใจสำหรับคนในราชสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายตาขององค์ชายฟุกฟ์จิดาม ผู้ซึ่งในเวลาต่อมาจะได้ขึ้นนั่งบัลลังก์ในนามจักรพรรดิมิงญ้อหม่างและจะทำสงครามกับคุณชายเลวันโคย บุตรบุญธรรมของขุนพลเสวียต (Nghia, 2011, pp. 46-53)

ทั้งนี้ แม้เหงียจะกล่าวว่ามีขุนนางอีกสองรายที่เคยดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำนครชาดิงญ้อ กระนั้น เขาก็เพียงอธิบายถึงความโดดเด่นของขุนพลเสวียตและไม่ได้กล่าวรายละเอียดว่าข้าหลวงอีกสองนายคือ “ขุนพลปีกขวาแห่งทัพหลวง” เหวียนวันเหิน (Trung quân dinh Hữu chi Chuông cơ-Nguyễn Văn Nhơn) และ “จอมทัพหน้า” เหวียนหวังญ้อติก (Tiền quân Quận công-Nguyễn Huỳnh Đức) (Huỳnh-Minh, 1973, pp. 14-15; Nghia, 2011, pp. 46-53; Thị Kim et al., 2021, p. 76) โดยรายละเอียดที่ขาดไปนี้ทำให้นครชาดิงญ้อในคำอธิบายของเหงียแข็งทื่อ

และเกาะติดอยู่แต่กับขุนพลเสวียดจนไม่อาจสังเกตเห็นพลวัตทางอำนาจที่ไหลเวียนอยู่ภายในและโดยรอบเมืองดังกล่าว

กล่าวย้อนไปในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ฟุกฟ์แองญ์พยายามรวบอำนาจทั้งในมิติทางการเมือง และมิติทางวัฒนธรรมให้ค่อยๆ ถูกเขาจัดระเบียบให้เข้ารูปเข้ารอยเหมือนเดิมดังที่เขาปรารถนา โดยภายหลังจากที่ได้ครองบัลลังก์และตั้งตนเป็นจักรพรรดิ ปฐมจักรพรรดิผู้นี้ก็ได้จัดการรื้อฟื้นระเบียบเก่าอย่างแข็งขัน ตั้งแต่การย้ายทรัพย์สินสมบัติและหุ่เมเทกำลังทรัพย์เพื่อสถาปนานครหลวงเหว อันเป็นราชธานีเก่าของสายสกุล ให้กลับมารุ่งเรืองเหมือนครั้งอดีต ทั้งนี้ หากพิจารณาจากภูมิศาสตร์ของดินแดนเวียดนาม การย้ายศูนย์อำนาจกลับไปเหวนั้น อาจจะเป็นเพราะฟุกฟ์แองญ์นั้นต้องการใช้ชัยภูมิกึ่งกลางของดินแดนเพื่อควบคุมพื้นที่ทั้งทางเหนือและทางใต้ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโครงการฟื้นฟูระเบียบเก่าของเขาเข้าไปด้วย การหวนคืนสู่เหวก็อาจจะเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ว่า ฟุกฟ์แองญ์ได้ทำการฟื้นฟูระเบียบของสกุลเหวียนให้กลับมารุ่งโรจน์ดังเดิม ทั้งนี้ สำหรับผู้นำใหม่ที่บารมีเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่งยวด การแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ดูจะมีน้ำหนักมากกว่าการวางแผนเชิงภูมิศาสตร์ โดยเมื่อเราหันมาพิจารณาถึงนวัตกรรมทางการรบ ความมั่งคั่งด้านการค้า และความกว้างใหญ่ไพศาลของพื้นที่ทำกิน คุณสมบัติเหล่านี้ล้วนโดดเด่นในนครชาดิงญ์มากกว่าเหว ถึงกระนั้นสิ่งที่เหวมีมากกว่านครชาดิงญ์คือ การเป็นรากเหง้าอำนาจของราชวงศ์ ยิ่งไปกว่านั้น กระแสนุรักษ์นิยมที่ผลักดันโดยองค์จักรพรรดิยังไม่ได้หยุดเพียงแค่การคืนสู่เหว หากแต่ยังรวมถึงการหวนกลับมาใช้ระบบความเชื่อและระเบียบราชการแบบขงจื้อในราชสำนักเหวียน ซึ่งบ่งบอกแก่เราว่า ฟุกฟ์แองญ์ไม่เพียงต้องการที่จะกลับไปยังห้วงเวลาที่รัฐสกุลเหวียนเป็นรัฐทหารที่เข้มแข็งในช่วงศตวรรษที่ 17-18 แต่เขาผู้นี้ต้องการที่จะรุ่งโรจน์และมากบารมีเหมือนกับองค์จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เลในคริสต์ศตวรรษที่ 15 (Nghia, 2011, pp. 39 and 44)

อย่างไรก็ตาม แม้ท้ายที่สุดกระบวนการสั่งสมกำลังทางใต้จะนำไปสู่การฟื้นฟูระเบียบเก่าของสกุลเหวียน ณ ดินแดนตอนกลาง กระนั้น เหยียก็กล่าวว่า วัฒนธรรมนอกชนบลุ่มน้ำแดงซึ่งเป็นผลพวงที่สกุลเหวียนสร้างไว้ในช่วงเวลาระหว่างสั่งสมอำนาจ ณ แดนใต้ก็มีได้หลายลบโดยทันที ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความเห็นเพิ่มเติมว่า หากจะอธิบายความเฉพาะของนครชาดิงญ์แล้ว วัฒนธรรมเวียดนามแดนใต้ในฐานะขั้วตรงข้ามของวัฒนธรรมลุ่มน้ำแดงก็ดูจะไม่เพียงพอต่อการอธิบายประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนสมัยชาดิงญ์

ณ กรุงเหว ในช่วงคริสต์ต้นศตวรรษที่ 19 จาริตแบบขงจื้ออันเป็นลักษณะของดินแดนตอนเหนือของเวียดนามได้ถูกฟื้นฟูและนำมาใช้งานอย่างเคร่งครัดโดยราชสำนักเหวียน อย่างไรก็ตาม เหยียได้กล่าวว่า หากไม่ใช่เพราะฟุกฟ์แองญ์ยังพอมิความคุ้นเคยอยู่บ้างกับบรรยากาศแห่งการเปิดรับสิ่งใหม่ๆ ในนครชาดิงญ์ ก็คงเป็นเพราะสายสัมพันธ์ระหว่างข้าหลวงประจำนครชาดิงญ์กับเขานั้นมีความแนบแน่นยิ่ง (Nghia, 2011, pp. 47-48) หรืออาจจะทั้งสองอย่างที่ทำให้ระบอบขงจื้ออัน

เข้มนวตนั้น มิได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบเมืองที่เฉพาะตัวของนครชาตังญ์ในช่วงเวลาดังกล่าว กระนั้น การปกครองนครชาตังญ์ของเสวียตที่ค่อนข้างเป็นอิสระจากอำนาจส่วนกลางนั้นอาจมีที่มาจากโครงสร้างด้านภูมิศาสตร์การทหารของนครชาตังญ์ด้วย

แม้งานของเหวียจะนิยามสถานะของนครชาตังญ์สมัยเสวียตว่าเป็นดินแดนกึ่งอิสระ แต่ความอิสระดังกล่าวก็ยังคงคลุมเครือจนกว่าเราจะได้พิจารณาข้อมูลของชอยที่แสดงให้เห็นว่า การจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นของสกุลเหวียนได้แบ่งรัฐของตนเป็นมณฑลทหารภาคเหนือ-ใต้ โดยให้เรียกพื้นที่ตอนใต้ว่า มณฑลทหารชาตังญ์ (Gia Định Thành Tổng Trấn) พร้อมทั้งให้นครชาตังญ์เป็นเมืองหลวงของมณฑลดังกล่าว ทั้งนี้ มณฑลทหารหาได้เป็นเพียงหน่วยย่อยของราชสำนักไม่ หากแต่เป็นตัวแทนของราชสำนักในการจัดการพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งรวมทั้งจัดการดูแลรักษาที่อยู่ใกล้เคียงด้วย นอกจากนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองมณฑลทหารนั้นก็มิใช่ข้าหลวงพลเรือนแต่เป็นแม่ทัพนายกองที่มีไพร่พลเป็นของตนเองเช่น ในช่วงค.ศ. 1812-13 นครหลวงเหวมี “จอมทัพหลวง” เหวียนวันแก่งญ์ (Khâm Sai Trung quân Chương Cờ-Nguyễn Văn Thành) คุณกำลัง มณฑลทหารแดนเหนือ (Bắc Thành Tổng Trấn) มีจอมทัพหน้าคุณกำลัง ในขณะที่มณฑลทหารชาตังญ์มีจอมทัพซ้ายคุณกำลัง (Choi, 2004, p. 46; Huỳnh-Minh, 1973, p. 14; Nghia, 2011, pp. 46, 48, 51) ความอิสระของนครชาตังญ์จึงเป็นความอิสระจากการมีกำลังทหารกำลังเป็นของตนเอง

ทั้งนี้ แม้แต่ละพื้นที่จะมีฝ่ายทัพประจำการ กระนั้น ก็มีใ้เชื่อว่าไม่มีการโยกย้ายตำแหน่งและกำลังพลระหว่างมณฑล เพราะหากอ้างอิงจากคำกล่าวของชอยที่ว่า “เมื่อนายพลผู้ใดได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงมณฑลทหารชาตังญ์ เขาก็ยอมมาพร้อมกำลังพลในสังกัดของตน” (Choi, 2004, p. 53) ซึ่งหมายความว่า นครชาตังญ์ในสมัยที่ขุนพลเยินปกครอง (ค.ศ. 1808-1812) นั้นถูกควบคุมโดยกองกำลังส่วนหนึ่งในทัพหลวงปักขวา (ส่วนที่เหลือของทัพหลวงคาดว่าย้ายตามเหวียนวันเจื่อง (Nguyễn Văn Trường) จอมทัพหลวงใน ค.ศ. 1808 กลับไปประจำการที่นครหลวงเหว โดยการย้ายทัพหลวงจากใต้ขึ้นเหนือครั้งนั้นดำเนินลือไปกับการย้ายราชธานีจากชาตังญ์กลับนครหลวงเหว ดูเพิ่มใน Huỳnh Minh, 1973, pp. 113-116) ครั้นมาถึงสมัยแรกที่ขุนพลเสวียตได้ปกครองชาตังญ์ (ค.ศ. 1812-1813) ก็เปลี่ยนมาถูกควบคุมโดยทัพซ้าย ต่อมาในสมัยที่ขุนพลตี๊กปกครอง (ค.ศ. 1813-1819) นครชาตังญ์ถูกควบคุมโดยทัพหน้า โดยในปี ค.ศ. 1819 นั้น เมื่อขุนพลตี๊กถึงแก่กรรม ขุนพลเยินรักษาการแทนได้ประมาณ 1 ปี จักรพรรดิซาลองมเสด็จสวรรคต ขุนพลเยินก็ถูกเรียกตัวกลับนครหลวงเหว ส่วนนครชาตังญ์นั้นก็กลับมาอยู่ในการควบคุมของทัพซ้ายอีกครั้งเป็นสมัยที่สองในช่วง ค.ศ. 1820-1832 ทั้งนี้ในช่วงเวลาระหว่างสมัยแรกและสมัยที่สองของการเป็นข้าหลวงประจำนครชาตังญ์นั้น ขุนพลเสวียตคุมกองทัพรักษาความสงบแถบกว่างนาม-บิ่งตังญ์ (Huỳnh-Minh, 1973, pp. 115-124)

กล่าวได้ว่า ในขณะที่นครชาดิงญ์ยังคงมีอำนาจอิสระและทรงพลังทางการเมืองดังที่เหงียกล่าว ทว่าพัฒนาการของเมืองแห่งนี้ก็ได้เกี่ยวพันพันเกลียวกับชีวิตของขุนพลเสวียตอย่างที่เขาบรรยายไม่ เมืองแห่งนี้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากบรรดาข้าหลวงผู้ซึ่งถูกโยกย้ายไปมาหลายครั้งในระยะเวลา 12 ปี ในขณะที่เดียวกัน นัยสำคัญของเมืองดังกล่าวก็แสดงให้เห็นแม้กระทั่งช่วงที่ขุนพลเสวียตหลุดจากโผข้าหลวงแดนใต้ โดยในปี ค.ศ. 1816 เขาได้ร่วมมือกับขุนนางนครชาดิงญ์ผู้หนึ่ง คือ เหงียนหิวหงิ (Nguyễn Hữu Nghi) กำจัดจอมทัพหลวงเหวียนวันแลงญ์ ผู้ซึ่งขุนพลเสวียตเข้าใจว่าทั้งแอบส่งสายลับมาวางยาพิษตนและแอบวางแผนโค่นจักรพรรดิชาลองม์ โดยวีรกรรมดังกล่าวก็ทำให้ราชสำนักหันมาให้ความสำคัญกับขุนพลรายนี้และมีราชโองการให้เขากลับไปเป็นข้าหลวงประจำนครชาดิงญ์อีกครั้งในปี ค.ศ. 1820 (Choi, 2004, p. 52)

นอกจากนี้ อำนาจของนครชาดิงญ์ยังพิจารณาได้จากอิทธิพลทางการเมืองที่มีต่อรัฐเพื่อนบ้าน เช่นกัมพูชเทศซึ่งเสื่อมอำนาจลงกลายเป็นเพียงรัฐบริวารของราชสำนักเหวียน โดยเหงียอธิบายว่า กษัตริย์กัมพูชเทศต้องเดินทางมายังนครชาดิงญ์ทุกปีเพื่อเข้าร่วมพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา (lễ triêu kiến vua) และพิธีตรวจพล (lễ hành binh) ซึ่งมีขุนพลเสวียตเป็นองค์ประธานในพิธีในฐานะผู้แทนพระองค์ ทั้งนี้ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่กษัตริย์เขมรเดินทางเข้าร่วมพิธีล่าช้า ขุนพลเสวียตก็ได้สั่งจับกุมและจำขังกษัตริย์เขมรไว้พร้อมทั้งเรียกค่าปรับ 3,000 ตำลึงเงินก่อนจะปล่อยตัว (Nghia, 2011, pp. 46, 48, 51) อย่างไรก็ตาม เหงียไม่ได้อธิบายว่า ภาวะขึ้นตรงต่อนครชาดิงญ์ของกัมพูชเทศนั้นเริ่มต้นอย่างไรชัดเจนใน ค.ศ. 1812 เมื่อนักกองกำลังจีนร้องขอให้ขุนพลเสวียตคุ้มครองราชบัลลังก์ นับตั้งแต่นั้นมากัมพูชเทศก็กลายเป็น “รัฐอารักขาเงินละ” (Bảo hộ Chân Lạp) ใต้อำนาจนครชาดิงญ์จนถึงปี ค.ศ. 1832 (Choi, 2004, p. 53)

มิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในพลวัตทางประวัติศาสตร์ของชาดิงญ์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดจากกัน เศรษฐกิจการค้าในนครชาดิงญ์สมัยเสวียตที่ยังคงเปิดกว้างให้ผู้คนหลายกลุ่มได้ค้าขายกันอย่างคล่องตัวนั้น แม้จะมีปัจจัยทางภูมิศาสตร์เอื้อให้การค้าเฟื่องฟู แต่ในอีกมุมหนึ่งเมืองการค้าแห่งนี้ก็ได้รับการคุ้มครองจากราชสำนัก โดยมีสายสัมพันธ์อันดีระหว่างข้าหลวงประจำเมืองกับองค์จักรพรรดิเป็นฐานรองรับ จนทำให้นครแห่งนี้รอดพ้นจากภาวะหวาดระแวงวัฒนธรรมอื่นซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวอย่างหนึ่งของลัทธิขงจื้อในเวียดนามไปได้ (นิธิ, 2562, น. 36) อย่างไรก็ตาม เมื่ออำนาจจักรพรรดิเปลี่ยนมือมาสู่มิงญ์หม่าง (ครองราชย์ ค.ศ. 1820-1841) วัฒนธรรมนอกขนบในชาดิงญ์ก็เริ่มถูกเพ่งเล็งมากยิ่งขึ้น และเมื่อสิ้นบารมีของเสวียต ระบบการค้าและสังคมที่ค่อนข้างเสรีในนครชาดิงญ์ก็ถูกมิงญ์หม่างบดขยี้ทำลายทิ้งจนแทบจะสิ้นซาก (Choi, 2004, p.9)

อนึ่ง ก่อนที่จะกล่าวถึงวัฒนธรรมนอกขนบที่นำไปสู่การบดขยี้นครชาดิงญ์ของมิงญ์หม่าง ผู้เขียนเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องแย้งเหงียในปัญหาว่าด้วยความขัดแย้งระหว่างขุนพลเสวียตกับจักรพรรดิ

มิงญ์หม่างสักเล็กน้อย กล่าวคือ เหงียนนั้บอธิบายว่า จักรพรรดิพระองค์ที่ 2 พระองค์นี้มีความขัดแย้งกับขุนพลเสวียตตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1810 (Nghia, 2011, pp. 46-47) อย่างไรก็ตาม คำอธิบายดังกล่าวขัดแย้งกับการดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำนครชาต้งญี่ของขุนพลเสวียตในปี ค.ศ. 1820 อันเป็นปีเดียวกับการขึ้นครองราชย์ของมิงญ์หม่าง ทั้งนี้ ซอยได้อธิบายว่า ความขัดแย้งระหว่างจักรพรรดิมิงญ์หม่างกับขุนพลเสวียตนั้นเริ่มส่อเค้าลางในปี ค.ศ. 1824 โดยช่วงเวลาดังกล่าว บรรดาขุนนางส่วนกลางซึ่งเป็นขุนนางรุ่นหลังจากขุนพลเสวียตได้ตำหนิขุนพลผู้นี้ว่าเป็นพวกนอกขนบไม่รู้จักรธรรมเนียมโบราณราชประเพณี กระนั้น ความขัดแย้งดังกล่าวก็มิได้มาซึ่งการทำลายนครชาต้งญี่แต่อย่างใด ในทางกลับกัน นครชาต้งญี่กลับกลายเป็นพื้นที่ประนีประนอมในความขัดแย้งดังกล่าว กล่าวคือ ในขณะที่ขุนพลเสวียตไม่ต้องตั้งเครียดกับระเบียบในรั้วในวัง ราชสำนักส่วนกลางเองก็รู้สึกปลอดภัยที่ขุนนางนอกขนบแต่ชาญการบผู้นี้อยู่ไกลตัว (Choi, 2004, p. 60)

กล่าวเฉพาะนครชาต้งญี่ วัฒนธรรมนอกขนบประการแรกในเมืองแห่งนี้คือขันติธรรมที่เจ้าผู้ปกครองมีต่อผู้คนในคริสต์ศาสนา ในยุคที่ฟุ่กัแองญ์ปกครองชาต้งญี่นั้น แม้เขาจะมองเหล่าคริสตชนและบาทหลวงว่าเป็นพวกนอกรีต กระนั้น เขาก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์อันดีกับคนกลุ่มนี้เอาไว้ แม้ว่าทั้งเหงียและนิกิกล่าวตรงกันว่า เหตุแห่งขันติธรรมชุดนี้มาจากความต้องการด้านเทคโนโลยีการทหาร (Nghia, 2011, p. 48; นิธิ, 2562, น. 36) กระนั้น สังคมแห่งขันติธรรมก็ยังดำรงอยู่ต่อไป แม้ในสมัยที่ฟุ่กัแองญ์ครองราชย์เป็นจักรพรรดิชาต้งญี่ พร้อมทั้งหวนคืนสู่หวิ และหวนคืนสู่ระบบสังคมเคร่งลัทธิขงจื้อ กล่าวคือ ขุนพลเสวียตที่รับช่วงต่อจากเขานั้นก็มีขันติธรรมที่ค่อนข้างสูงต่อบรรดาบาทหลวงและชาวตะวันตกเช่นกัน โดยในงานของเหงียกล่าวว่า เสวียตมีความสนิทสนมกับเหล่าบาทหลวงเป็นอย่างมาก จนถึงขั้นเคยกล่าววิจารณ์องค์จักรพรรดิในบทสนทนาส่วนตัวระหว่างเขากับบาทหลวงรายหนึ่งว่า องค์จักรพรรดินั้นไม่ได้ตอบแทนคณะบาทหลวงให้สมกับที่คนเหล่านี้เคยช่วยพระองค์เมื่อคราศึกเคยเขิน (Nghia, 2011, p. 47) นอกจากนี้ เขายังอนุญาตให้มีการสอนศาสนาในเมือง ให้การคุ้มครองบาทหลวงที่ถูกราชสำนักเพ่งเล็ง และขัดคำสั่งของราชสำนักที่ให้กวาดล้างคริสตชนในนครชาต้งญี่ (Nghia, 2011, p. 48)

วัฒนธรรมนอกขนบในนครชาต้งญี่ประการต่อมาคือ การค้าในฐานะแก่นของสังคม ในขณะที่ดินแดนทางเหนือของเวียดนาม หรือราชสำนักเหวียนที่กรุงหวิซึ่งรับเอาจารีตแบบทางเหนือมาอีกต่อหนึ่งนั้น ให้ความสำคัญกับจารีตอันเคร่งครัดของลัทธิขงจื้อและวิถีชีวิตแบบเกษตรกร ในอีกฟากหนึ่งของชายฝั่งอินโดจีน สังคมของชาต้งญี่ที่ตั้งอยู่ทางใต้นั้นกลับมีลักษณะที่เป็นไปในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ แม้ในนครชาต้งญี่รวมถึงพื้นที่โดยรอบที่อยู่ในนอิทธิพล จะยังคงมีการผลิตสินค้าการเกษตรอย่างขันแข็ง แต่เนื่องจากชื่อเสียงทางการค้า ภูมิศาสตร์ที่เอื้อแก่การเข้าถึงของเรือสินค้า ระบบเมืองที่อำนวยความสะดวกและความปลอดภัยให้แก่พ่อค้า อีกทั้งยังรวมไปถึงผลกำไรที่มากมายจากธุรกิจ ทำให้การค้ากลายเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจที่โดดเด่นในสายตาผู้คนในแถบนี้ นอกจากนี้ การค้าในเขต

อิทธิพลของชาวดิงญ์มักดำเนินไปอย่างเสรี ปลอดภัยจากการควบคุมโดยรัฐ ในงานของเหงียระบุว่า ราชสำนักเหวียนในสมัยของมิงญ์หม่างเคยตำหนิขุนพลเสวียตว่า ปล่อยให้เกิดการลักลอบค้าข้าวเถื่อนจนเป็นเหตุให้มีข้าวไม่เพียงพอต่อความต้องการของนครหลวง แม้เหงียจะแก้ต่างในประเด็นดังกล่าวโดยอ้างข้อจำกัดด้านการผลิตข้าวของภาคใต้ จนดูเหมือนว่าแท้จริงนั้น ขุนพลเสวียตได้ควบคุมการค้าข้าวอย่างสุดความสามารถของตนแล้ว แต่ในงานชิ้นเดียวกันนี้เหงียก็อ้างคำกล่าวของท่านขุนพลว่ามีการลักลอบค้าข้าวจริง ซึ่งเกิดจากกองเรือลาดตระเวนมีจำนวนไม่เพียงพอต่อการตรวจตรา สอดส่อง และจับกุม ยิ่งไปกว่านั้น ทศนคติของขุนพลเสวียตเองก็อาจจะไม่ได้เคร่งครัดต่อการควบคุมการค้าอย่างที่ราชสำนักเหวียนเป็น เพราะในงานของเหงีย เขากล่าวว่า เสวียตมักให้ความสำคัญแก่การค้าและบรรดาพ่อค้าเป็นลำดับต้นๆ (Nghia, 2011, pp. 49-51 and 54-55)

ความเฟื่องฟูด้านการค้าเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนให้ผู้คนในชาวดิงญ์เดินออกมาจากจารีตของจื้อที่เคร่งครัดในการหาความรู้และการประกอบกิจการเฉพาะของแต่ละชนชั้น แล้วเข้าสู่วิถีแห่งพ่อค้าที่ไฝ่หาความร่ำรวย สิ่งแปลกใหม่ และผลกำไรจากธุรกิจ เรื่องเช่นนี้เป็นที่ยอมรับกันได้ในนครชาวดิงญ์ แต่สำหรับองค์จักรพรรดิที่กรุงเวอแล้วนั้น นี่คือการที่ทำให้พระองค์รู้สึกขัดเคืองเป็นอย่างมาก ยิ่งแม้ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจจะหมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้และผลประโยชน์ที่มีต่อรัฐ กระนั้นองค์จักรพรรดิกลับไม่พอใจที่เงื่อนไขของมหานครทางใต้แห่งนี้ได้ทำให้วัฒนธรรมของเวียดนามมีอันต้องแปดเปื้อนไป ในสายตาศูนย์กลางอำนาจที่เวอ การแต่งกายที่ฟุ่มเฟือยและการสุบฟิ้นเพื่อความสำราญของชาวดิงญ์นั้นสื่อว่าคนเหล่านี้เสื่อมจากศีลธรรมอันดี อีกทั้งการที่เหล่าบัณฑิตหันไปทำการค้าแทนที่จะสอบเข้ารับราชการก็นับว่าขัดต่อลำดับชั้นทางสังคมในคติของขงจื้อสายเวียดนามที่ให้ความสำคัญแก่บัณฑิตสูงสุดและวางกลุ่มพ่อค้าในระดับล่างสุดของสังคม (Nghia, 2011, pp. 54-55)

วัฒนธรรมนอกขนบประการที่สามคือ ระบบสังคมที่ใช้ในการควบคุมนักโทษ ตามธรรมเนียมการปกครองของราชสำนักเหวียนนั้น เมื่อมีผู้กระทำความผิดร้ายแรงแต่ไม่ถึงกับต้องโทษประหารชีวิต คนผู้นั้นจะต้องถูกทางการเนรเทศไปยังสถานที่อันห่างไกล เพื่อให้ไปเป็นแรงงานที่ต้องถูกบังคับ บีบเค้น และใช้งานอย่างเคียดเข็ญ จนมีชีวิตอยู่อย่างลำเค็ญน่าเวทนา กระนั้น สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นหากนักโทษผู้นั้นต้องโทษในนครชาวดิงญ์หรือถูกเนรเทศมาอยู่ในเขตอำนาจของเมืองแห่งนี้ เพราะไม่ว่าชาวดิงญ์จะมั่งคั่งเพียงใด ระบบเศรษฐกิจของเมืองแห่งนี้ยังต้องการกำลังคนจำนวนมากเพื่อขับเคลื่อนการทรมานจึงไม่ใช่สิ่งที่ฝ่ายปกครองของชาวดิงญ์ให้ความสนใจเท่ากับการใช้แรงงาน พวกเขาอนุญาตให้นักโทษสามารถนำครอบครัวมาอยู่ในค่ายแรงงานได้ นอกจากนี้ เมื่อพ้นโทษแล้ว อดีตนักโทษก็ยังมีโอกาสเข้าทำงานเป็นข้าราชการระดับล่าง ธรรมเนียมเช่นนี้ขัดกับหลักการของขงจื้อและประสงค์ของราชสำนักทั้งในแง่ที่ข้าราชการควรมาจากชนชั้นบัณฑิต และการใช้แรงงานนักโทษเป็นไปเพื่อการสร้างความเจ็บปวดและหวาดกลัว (Nghia, 2011, pp. 48-49)

ถึงที่สุดแล้ว ในทางวัฒนธรรม แม้สกุลเหวียนจะสามารถรื้อฟื้นระเบียบเก่าจากการทุบทำลายของกลุ่มเตยเซินเป็นผลสำเร็จ แต่ความสำเร็จดังกล่าวก็มีขอบเขตอยู่เพียงแค่งวงและเขตอิทธิพลของนครหลวง ส่วนในดินแดนทางใต้เช่นนครซาดิงญ์นั้น ขุนพลเสวียด ระบบการบริหารเมือง และบรรดาชาวเมืองได้พลิกกลับระเบียบเก่า แม้ว่าอาจจะไม่ได้แตกต่างจากวงเสียทั้งหมดก็ตาม ทั้งนี้ ภาวะนอกขนบจะดำรงอยู่ในซาดิงญ์ได้นั้นก็ด้วยกระแสการค้าขายที่คอยหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชาวเมือง ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมนอกขนบก็เปิดรับการค้ำจากภายนอกจนทำให้เกิดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ โดยทั้งเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของซาดิงญ์ก็ได้รับการปกป้องจากฝีมือทางการเมืองของข้าหลวงเช่นขุนพลเสวียดอีกต่อหนึ่ง กระนั้น เรื่องหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือ มิติทางการเมืองของซาดิงญ์เองที่เน้นรับความก้าวหน้า แปรภพใหม่และไม่สนใจจารีตก็ได้รับการก่อรูปจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ก่อนหน้าเช่นกัน (Nghia, 2011, pp. 52)

ในท้ายที่สุด เมื่อภาวะหวาดระแวงวัฒนธรรมนอกขนบมาบรรจบกับอิสรภาพทางการเมืองที่นครซาดิงญ์ สายสัมพันธ์ที่ไว้วางใจกันระหว่างนครหลวงเหวและนครซาดิงญ์ก็ถึงกาลแห่งความเสื่อม ฝายอนุรักษนิยมซึ่งก็คือขุนนางรุ่นใหม่ในราชสำนักเหวียนมองว่า ขุนพลเสวียดและนครซาดิงญ์นั้นเป็นต้องถูกรับควบคุมโดยตรงจากส่วนกลาง โดยในปี ค.ศ. 1823 สามปีหลังจากที่มิงญ์หม่างขึ้นเป็นจักรพรรดิ บรรดาขุนนางส่วนกลางรุ่นใหม่เริ่มสนับสนุนให้เขาบ่อนทำลายอิทธิพลของขุนพลเสวียดด้วยการกำจัดคนใกล้ชิดตัวเขาทีละคนผ่านกระบวนการทางกฎหมาย เจิ่นเย็ดหวิงญ์ (Trần Nhật Vinh) ตำแหน่งรองข้าหลวงเป็นเหยื่อรายแรกของราชสำนักในคดีค้าข้าวเถื่อนและเปิดช่อง ทั้งนี้ ในงานของเหงียไม่ได้ยกตัวอย่างคดีของบริวารรายอื่นๆ ในเครือข่ายขุนพลเสวียดเป็นการเฉพาะ เขาเพียงแต่แสดงให้เห็นว่ากระบวนการทางกฎหมายถูกใช้โดยราชสำนักเพื่อบ่อนทำลายความเข้มแข็งของขุนพลเสวียดและควบคุมเมืองซาดิงญ์โดยตรง (Nghia, 2011, pp. 52)

แม้เสวียดจะได้ครอบครองเมืองที่แสนจะมั่งคั่งและมีความเข้มแข็งด้านการทหาร แต่กระนั้น บารมีของเขาก็ไม่มากพอที่จะหยุดจักรพรรดิหม่างหม่างในการแต่งตั้งคนจากนครหลวงเหวมาเป็นข้าหลวงประจำกัมพูชเทศ อย่างไรก็ตาม กว่ามิงญ์หม่างจะเข้าควบคุมซาดิงญ์ได้อย่างเบ็ดเสร็จก็ต้องรอให้ขุนพลเสวียดสิ้นชีพในปี ค.ศ. 1832 ในช่วงระยะ 2 ปีหลังซาดิงญ์พ้นจากบารมีของเสวียด แม้มิงญ์หม่างจะฉวยโอกาสแต่งตั้งข้าหลวงจากส่วนกลางมาปกครองซาดิงญ์ทันที แต่เขาและข้าหลวงใหม่ก็ต้องปะทะกับกองกำลังกบฏซึ่งนำโดยผู้นำท้องถิ่นเช่น คุณชายเลวันโคย อีกระยะหนึ่ง จนในที่สุดเมื่อเข้าสู่ปี ค.ศ. 1835 ฝายกบฏก็ถูกรวบปราบอย่างสิ้นซากโดยกองกำลังจากนครหลวง (Nghia, 2011, p. 53) กล่าวได้ว่า ภาวะถดถอยของนครซาดิงญ์ทวีความรุนแรงมากขึ้นหลังปี ค.ศ. 1832 จนกลายเป็นยุทธการบดขยี้นครซาดิงญ์ไปในที่สุด

หากการเปลี่ยนแปลงในสมัยฟุกห์แองญ์คือการเปลี่ยนสถานะซาดิงญ์จากนครหลวงมาเป็นมหานครที่คุมพื้นที่ภาคใต้ โดยที่ยังมีขุนพลเสวียดคอยคุ้มครองระบบเศรษฐกิจ สังคม หรือแม้แต่

การเมือง การเปลี่ยนแปลงในสมัยของมิงญ์หม่างคือ ความพยายามควบคุมจากส่วนกลางในระยะแรก และการบ่อนเซาะไปถึงศักยภาพต่างๆ ที่เมืองแห่งนี้เคยได้รับการพัฒนาในระยะหลัง ดังที่กล่าวไว้ใน ส่วนว่าด้วยการฟื้นฟูจารีตของจื่อในนครชาตังญ์ว่า ป้อมหลวงแปดทิศถูกรื้อทำลายแล้วสร้างป้อมใหม่ที่ ด้อยประสิทธิภาพกว่าชื่อว่า ป้อมหงสา (Phung Thanh) ที่มีบทบาทเชิงเปรียบเทียบในการหนุนเสริม ให้ป้อมหลวงที่กรุงเหวเป็นป้อมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในค่ายเหวียดแล้ว ในอีกทางหนึ่ง ป้อมที่ด้อย ประสิทธิภาพก็ทำให้องค์จักรพรรดิอุ่นใจว่าหากมีการลุกฮือของกบฏในชาตังญ์อีก คนพวกนี้ก็จะถูก ปราบปรามได้ง่ายยิ่งขึ้น (Nghia, 2011, p. 56)

นอกจากความถดถอยของระบบการป้องกันแล้ว กิจการต่อเรือในนครชาตังญ์ก็มีอันต้อง ประสบกับปัญหาเช่นกัน เหยียกล่าวไว้ว่า ภายหลังจากที่กองกำลังของนครหลวงยึดชาตังญ์สำเร็จในปี ค.ศ. 1835 หนึ่งปีต่อมา บรรดาช่างต่อเรือพร้อมกับบาทหลวงก็พากันอพยพหลบหนีไปตั้งถิ่นที่อยู่ ณ จันทบุรี (Nghia, 2011, p. 43, 50, 52) ในงานของเหยียไม่ได้ระบุว่า ช่างต่อเรือเหล่านี้เป็นคริสตชน ศัตรูทางการเมืองหรือเป็นเพียงผู้มีความรู้แต่อยู่ไกลหูไกลตาจนราชสำนักเห็นว่าจำเป็นต้องกำจัดเพื่อ ป้องกันการเกิดกบฏระลอกใหม่ในนครชาตังญ์ กระนั้น หากพิจารณาตามข้อมูลเกี่ยวกับค่ายเหวียด ในยุคมิงญ์หม่างของนิธิ เอียวศรีวงศ์ องค์กรพรรดิเองก็ให้ความสนใจกับเทคโนโลยีการต่อเรืออยู่ พอสมควร ในสมัยของเขาถึงกับส่งคนไปเรียนรู้วิธีการต่อเรือแบบตะวันตก แล้วกลับมาเขียนเป็นตำรา สำหรับใช้ทัพเรือของเวียดนามเอง (นิธิ, 2562, p. 184) ด้วยความสนใจในความรู้ด้านเทคโนโลยีเช่นนี้ จึงมีความเป็นไปได้ว่าผู้ที่ลี้ภัยไปจันทบุรีนั้น น่าจะเป็นคริสตชนและผู้ที่ภักดีต่อกบฏเลวันโคย และใน อีกด้านหนึ่ง อาจจะมีช่างทำเรือหลงเหลืออยู่บ้างในนครชาตังญ์ หากแต่พวกเขาเลือกที่จะสวมมิกัด ต่อราชสำนักและไม่นับถือพระเจ้าเช่นคริสตชน

แม้จะมีความเป็นไปได้ที่จะเหลือช่างต่อเรือในนครชาตังญ์หลังสงครามปราบกบฏเลวันโคย แต่เมื่อกลับมาพิจารณาข้อมูลของเหยีย เขาได้กล่าวว่าการอพยพย้ายถิ่นของบรรดาช่างต่อเรือในครั้ง นั้น ก็สร้างความเสียหายมหาศาลซึ่งมากพอที่จะทำให้อุตสาหกรรมการต่อเรือของเวียดนามซบเซาลง (Nghia, 2011, p. 50) แม้นิธิจะอ้างข้อมูลจากคริสโตเฟอร์ กอสซา (Christopher Gosha) เพื่อกล่าว ว่ามิงญ์หม่างนั้นกระตือรือร้นอย่างยิ่งต่อการพัฒนากำลังรบให้ทัดเทียมตะวันตก (นิธิ, 2562, น. 184) จนเอื้อแก่การตีความว่า เวียดนามในช่วงที่เป็นจักรวรรดิไต้ยาม (Đai Nam: เป็นชื่อใหม่ที่มีมิงญ์หม่าง ตั้งให้แก่จักรวรรดิของตน/ ดู Gosha, 2016) ของมิงญ์หม่างนั้น กำลังวิวัฒน์ตนเองเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ แบบยุโรปอย่างคล่องตัว กระนั้น เมื่อย้อนไปดูงานเขียนของกอสซา เขาเองก็ยอมรับไว้ใน *The Penguin History of Modern Vietnam* ว่า “จวบจนคริสต์ศตวรรษที่ 1830 เวียดนามคือแหล่งต่อ เรือที่ทันสมัยและน่าทึ่ง” (Until the 1830s, Vietnam was home to a surprisingly modern shipbuilding industry). (Gosha, 2016) โดยที่เขาเองก็ไม่ได้กล่าวเพิ่มเติม ถึงตำแหน่งแห่งที่ของ ฐานทัพเรืออันวิเศษดังกล่าว หรือจุดจบของความทันสมัยอันน่าทึ่งที่เขาได้เสนอไว้ ดังนั้นจึงอาจจะ

กล่าวได้ว่า ข้อเสนอว่าภาวะถดถอยของนครชาดิงญ์และราชธานีค่ายนามของเหงียนั้น มิได้ถูกขบขันจนเกินพอดีหรือหลงในอคติจนเกินควร หากแต่เป็นนิธิที่ละเอียดวันหมดอายุของความรุ่งเรืองดังกล่าว และเป็นกอสซาที่เว้นช่องโหว่ว่าด้วยสาเหตุที่ความรุ่งเรืองของราชธานีค่ายนามมีอันต้องดับวูบไป

ในระยะเวลา 22 ปีโดยประมาณก่อนที่จะตกอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศส นครชาดิงญ์ใต้อำนาจจักรพรรดิเถี่ยวจิ (Thiệu Trị) และจักรพรรดิตีต๊ก (Tự Đức) ไม่ได้เปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีนัยสำคัญ แม้เถี่ยวจิจะแสดงท่าทีเห็นใจต่อนครชาดิงญ์ด้วยการฟื้นฟูบูรณะสุสานขุนพลเสวียดในปี ค.ศ. 1941 (Nghia, 2011, p. 57) กระนั้น กองกำลังป้องกันเมือง ป้อมปราการ และทัพเรือ อันเป็นกำลังสำคัญของนครชาดิงญ์ซึ่งถูกลดขนาดและศักยภาพลงในสมัยมิงญ์หม่างยังคงถูกทิ้งไว้เช่นนั้น นอกจากนี้กว่าไพร่พลจะได้รับการพัฒนากำลังรบ ฝ่ายทางการก็ต้องรอให้เรือรบของฝรั่งเศสบุกเข้าปากน้ำโขงเสียก่อนถึงจะได้เริ่มลงมือฝึกทหาร เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงระบบป้องกันตัวเองที่อ่อนแอของเมืองนี้ ส่วนแม่ทัพฝีมือดีก็ถูกกระจายไปยังพื้นที่อื่นๆ ด้วยความหวาดระแวงของราชสำนัก แม้ความอ่อนแอทางการทหารจะเป็นปัญหาใหญ่ของนครชาดิงญ์ กระนั้น งานของกอสซาก็ระบุว่ ในรัชศกเถี่ยวจิและตีต๊ก ค่ายนามนั้นตกอยู่ในภาวะถดถอยทั่วทั้งประเทศ ราชสำนักต้องรับมือทั้งความตึงเครียดที่มีต่อกลุ่มคนต่างศาสนาเช่นบรรดาบาทหลวงและคริสตชน ภัยธรรมชาติ โรคระบาด และการลุกฮือก่อกบฏอันมีสาเหตุมาจากปัจจัยที่กล่าวมาก่อนหน้า ด้วยบริบทโดยรอบที่ถึงโคมโรมรันจักรวรรดิ จึงกล่าวได้ว่า การบ่อนเซาะนครชาดิงญ์ของมิงญ์หม่างจึงอาจจะใช่ปัจจัยเพียงหนึ่งเดียวที่ทำให้เมืองแห่งนี้อ่อนแอ (Gosha, 2016)

แรกเริ่มนั้น กองเรือของฝรั่งเศสบุกโจมตีเมืองต้าหนิงในปี ค.ศ. 1857 โดยอ้างเหตุที่ราชสำนักเหวียนสั่งประหารบาทหลวงในเขตพื้นที่ทางเหนือของค่ายนาม อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ไม่เป็นมิตรแก่ทัพฝรั่งเศส ราวปี ค.ศ. 1859 พลเรือโทชาร์ล ริโกต์ เดอ เฌอนูยยี (Charles Rigault de Genouilly) ผู้นำทัพในขณะนั้นจึงได้นำกองเรือแล่นลงใต้หมายจะยึดชาดิงญ์มาเป็นตัวประกันสำหรับที่จะต่อรองกับราชสำนักเหวียน แต่ด้วยปัญหาของกองรักษาการณ์ในต้าหนิง และในปีต่อมาสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ที่ฝรั่งเศสเข้าร่วม กองกำลังของฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องล่าถอยออกไป ก่อนจะกลับมาใหม่ในช่วงปลายปี (Nghia, 2011, pp. 60-62)

การบุกชาดิงญ์ระลอกสองของฝรั่งเศสหนักหน่วงขึ้นกว่าเดิม ครั่งนี้ ฝรั่งเศสไม่เพียงมุ่งโจมตีชาดิงญ์เพียงจุดเดียว หากแต่ยังเริ่มเปลี่ยนชาดิงญ์ให้กลายเป็นเมืองท่าของตน ข้อมูลจากเหงียแสดงให้เห็นว่าเมืองท่าแห่งนี้สร้างผลกำไรให้แก่ทัพฝรั่งเศสพอสมควร และผลกำไรที่ได้มาย่อมหมายถึงกองกำลังมีทรัพยากรที่เพียบพร้อมมากขึ้น ผลก็คือ แม้อ้ายเวียดนามทำสงครามต่อต้านอย่างแข็งขัน แต่ด้วยความเหนือกว่าทางยุทธภัณฑ์และการสนับสนุนจากกบฏคริสตชน กองทัพฝรั่งเศสจึงเป็นฝ่ายมิชัยในสมรภูมิต้าหนิงในปี ค.ศ. 1861 แล้วยึดสามเขตปกครองภาคใต้ของเวียดนามไปในศึกครั้งนั้น ได้แก่ ชาดิงญ์ ดิงญ์เตื่อง และเปียนหว่า ซึ่งเป็นสามเขตที่อยู่ติดกัน ทั้งนี้ การครอบครองดินแดนของ

ฝรั่งเศสได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1862 ด้วยสนธิสัญญาไซ่ง่อน ที่ฝ่ายราชสำนักเวียตนามต้องลงนามตกลง (Nghia, 2011, pp. 62-66)

ไซ่ง่อนบูรณะ: ทั้งทรงพลังทั้งอ่อนไหว

สิ่งที่เราจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของไซ่ง่อนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 ถึง 19 นั้นคือนอกจากพื้นที่แห่งนี้จะเป็นชัยภูมิสำคัญทางเศรษฐกิจตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันแล้ว พื้นที่ของนครไซ่ง่อนยังเป็นชัยภูมิทางการเมืองมาอย่างช้าที่สุดก็ในช่วงปลายคริสต์สหัสวรรษที่ 1 โดยแม่เหียงจะเสนอว่า พื้นที่ของนครไซ่ง่อนได้กลายเป็นเมืองท่าอย่างเป็นทางการในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นช่วงที่ไพรนครถูกสร้างและบริหารภายใต้อำนาจของกษัตริย์เขมร อย่างไรก็ตาม การทบทวนประวัติศาสตร์ในบทนี้กลับแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของนครไซ่ง่อนนั้นเกี่ยวพันกับเมืองสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-6 เช่น อ็อกแคว ในขณะที่เดียวกัน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 ถึง 15 พื้นที่ของนครไซ่ง่อนก็ดำรงตนในฐานะตัวกลางระหว่างสองขั้วอำนาจที่ซับซ้อนกันเช่นพุนัน และในเวลาต่อคือจักรวรรดิกัมพูชากับเครือนครรัฐจามปา

จักรวรรดิกัมพูชาก็เป็นผู้ต่อยอดความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ของบายโกร (พื้นที่ของไซ่ง่อนในสมัยที่ยังอยู่ใต้อำนาจหรือร่วมมือกับเครือนครรัฐจามปา) ด้วยการสร้างหรืออันที่จริงแล้วอาจเป็นไปได้ว่าเพียงแค่รับรองให้เมืองแห่งนี้เป็นศูนย์กลางการค้าชายฝั่งและแหล่งหลบภัยแก่พ่อค้า และในเวลาต่อมาเมืองแห่งนี้ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายอำนาจของกัมพูชเทศในการสร้างระเบียบบนเส้นทางการค้าของภูมิภาค ในขณะที่เดียวกัน รายได้ของเมืองแห่งนี้ก็นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในการประดับประดาพระราชสำนักเขมรให้อยู่รอดในภาวะไร้เสถียรภาพทางการเมือง ทั้งนี้ ตลอดช่วงเวลา 500 ปีที่อยู่ใต้อำนาจกัมพูชเทศ แม้ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงโยธยาปุระและกรุงพนมเปญจะสั่นคลอนเพียงใด ไพรนคร (ไซ่ง่อน) ที่เป็นลูกข่ายก็มีได้เปราะบางและเสื่อมสภาพไปตามบรรดาเมืองที่อ้างตัวว่าเป็นศูนย์กลาง โดยอิสรภาพและพลานุภาพของพื้นที่ดังกล่าวจะยิ่งเด่นชัดมากขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อพื้นที่ของนครไซ่ง่อนนั้นได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ที่แม้แต่บรรดาเจ้าเขมรก็ยังต้องมาพึ่งพาอาศัยไพรพลในยามที่ต้องการอ้างสิทธิเหนือราชย์บัลลังก์กัมพูชเทศจนเป็นผลให้ตนเองต้องกลายเป็นกษัตริย์ใต้การอารักขาของไซ่ง่อนไปในที่สุด

ศักยภาพทางการเมืองของพื้นที่ไซ่ง่อนมิได้เพิ่งรับการพัฒนามากยิ่งขึ้นเมื่อกลายเป็นนครชาดิงญี่ใต้อำนาจของสกุลเวียตนเมื่อปี ค.ศ. 1698 เช่นที่เหียงอ้าง ค่ายทหารมากมายถูกจัดตั้งรายรอบเขตการค้าที่ขนาสองฝั่งแม่น้ำไซ่ง่อนนั้นเป็นเพียงการผลิตซ้ำรูปแบบเขตมณฑลทหารที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 12 เพียงแต่บทบาททางการเมืองของนครชาดิงญี่ชัดเจนมากขึ้น เมื่อเมืองบิรวารของสกุลเวียตนเช่นท่าเตียนต้องพึ่งกองกำลังของชาดิงญี่ในการรับศึกกับชาวสยาม หรือเมื่อนักองคค์จัน

นำทัพเข้าสู่เขตเข้ามาในการอารักขาของนครแห่งนี้ ทั้งนี้ หากพิจารณาจากมุมมองของมหานครปากน้ำโขงโดยไม่นำเมืองแห่งนี้ไปยึดติดกับชนชั้นนำชาวเวียดที่กรุงฮานอยหรือนครหลวงเวท นครชาวดิงญ์นั้นก็มิได้พึงจะมาส่องประกายทางการเมืองทางการเมืองทางทหารในฐานะแหล่งกบดานและช่องสุ่มกำลังของสกุลเวียนเพื่อรอเวลาที่จะยึดอำนาจคืนมาจากกลุ่มกบฏเตยเซิน โคนแม้เหตุการณ์ทั้งสองซึ่งเกิดขึ้นไล่เลี่ยกันในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จะมีผลต่อการพัฒนาเมืองของไซ่ง่อนอย่างมีนัยสำคัญ กระนั้น ในฐานะนายหน้าจัดการผลประโยชน์เหนือสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงของไซ่ง่อนก็ปรากฏมาตั้งแต่คริสต์สหัสวรรษแรกแล้ว

อนึ่ง ในช่วงเวลาที่สกุลเวียนหนีมาบดานที่นครชาวดิงญ์ แม้เมืองแห่งนี้จะได้รับการยกระดับทั้งในทางวัฒนธรรมในฐานะนครหลวง และในด้านเศรษฐกิจที่ชนชั้นนำสกุลเวียนจัดระบบและเครือข่ายการค้า ทั้งกับพื้นที่ใกล้เคียงและกับพ่อค้าต่างถิ่นจนการค้าเฟื่องฟูขึ้นอย่างมาก หรือในด้านการทหาร อันเกิดจากสัมพันธไมตรีกับบาทหลวงและคริสตชนชาวตะวันตกที่สกุลเวียนรักษาไว้ จนนำมาซึ่งเทคโนโลยีทางการเมืองที่ก้าวหน้า ช่วงรอยต่อระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 กับ 19 ก็มีได้เป็นจุดสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวของไซ่ง่อนในยุคจารีต เพราะในเวลาต่อมา ข้าหลวงประจำนครชาวดิงญ์ก็ยังคงรักษาอำนาจและผลประโยชน์เหนือดินแดนตอนใต้ของจักรวรรดิทยเวียดให้เป็นอิสระจากนครหลวงเวทจนถึงปี ค.ศ. 1832 ได้

ดังนั้น การที่นครชาวดิงญ์พ้นจากการเป็นนครหลวงในปี ค.ศ. 1802 และการที่ ในปี ค.ศ. 1823 เมืองแห่งนี้เริ่มสูญเสียอิสรภาพในการบริหารให้แก่ราชสำนักเวียน ณ กรุงเวทผ่านกำจัดบุคลากรที่มีฝีมือเพราะความหวาดระแวงที่มีในทุกมิติ ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก็ยังไม่อาจนับว่าเป็นภาวะขบเซาของพื้นที่ไซ่ง่อนดังที่เหี้ยกล่าวได้ จวบจนสิบสองปีต่อมา เมื่อป้อมปราการที่แข็งแกร่งของไซ่ง่อนก็ถูกทำลายและเหล่าขุนนางฝีมือดีที่เหลืรอดจากการกวาดล้างขององค์จักรพรรดิก็ถูกกระจายไปยังที่อื่นๆ จึงค่อยกล่าวได้ว่า พลังทางการเมืองของไซ่ง่อนถูกกลบฝังไประยะหนึ่งจนกว่าจะถูกเปิดเผยอีกครั้งเมื่อกองเรือของฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองแห่งนี้อย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1862

พื้นที่ของไซ่ง่อน ไม่ว่าจะในยุคที่เป็นนครรัฐขนาดเล็กในเครือข่ายของจามปา ไพรนครใต้การรับรองของทัพเทศ หรือนครชาวดิงญ์ใต้อำณตสกุลเวียน ล้วนมีจุดร่วมอยู่ด้วยกัน 2 สิ่ง ประการแรกคือ ศักยภาพทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ศักยภาพดังกล่าวมีลักษณะเหมือนดังถูกแฝงฝังไม่ปรากฏชัดเจน เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้ไม่ได้หยิบยื่นความได้เปรียบให้แก่ผู้ที่เข้ามาอาศัยหรือใช้ประโยชน์โดยตรง หากแต่เป็นเหมือนเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สามารถเร่งศักยภาพของผู้ใช้ซึ่งมีอำนาจเข้มแข็งอยู่แล้วให้พัฒนาอย่างก้าวกระโดด ดังจะเห็นได้ว่า แม้เครื่องนครรัฐจามปาจะสามารถแผ่อิทธิพลเหนือพื้นที่ไซ่ง่อน แต่ลักษณะจำเพาะภายในที่เมืองแห่งนี้มีทั้งกลุ่มภาษาออสโตรเอเชียติกและกลุ่มภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาจามก็ยังคงทำให้เครื่องนครรัฐดังกล่าวมีอันต้องเสียพื้นที่ไซ่ง่อน

ให้แก่ชนชั้นนำเขมรแห่งกัมพูชาซึ่งในขณะนั้นมีกำลังรบที่เข้มแข็งเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ต่อมาเมื่อ กัมพูชาถูกรุกรานพื้นที่ซึ่งอ่อนให้เป็นไพรนคร เมืองดังกล่าวก็กลายเป็นหนึ่งในเมืองท่าสำคัญ ทั้งยังเป็น ชัยภูมิสำคัญให้แก่เจ้าฝ่ายกบฏ จนเผยช่องให้สกุลเหวียนที่มีอำนาจมากกว่าเข้ามาแทรกแซงและยึด ครอง ไพรนครจึงมีอันต้องเปลี่ยนไปเป็นนครชาดิงญี่ใต้อำนาจของรัฐสกุลเหวียน ทั้งนี้ แม้นครชา ดิงญี่จะกลายเป็นแหล่งส่งออกข้าวแหล่งสำคัญของรัฐสกุลเหวียน เป็นแหล่งกบดานที่เอื้อให้สกุล เหวียนดึงความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อชิงอำนาจคืนจากกลุ่มกบฏเตยเซินแห่งบิงญี่ดิงญี่ กระนั้น นครแห่งนี้ก็เข้มแข็งและมีอิสระทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหารจนยากจะควบคุม จนท้ายที่สุด ราช สำนักเหวียนก็ต้องทบทวนทำลายความเจริญที่ตนลงทุนไป เพื่อลดสถานะหรืออันที่จริงคือเก็บกดปิดกั้น ศักยภาพของพื้นที่ดังกล่าวลงไปให้เป็นเพียงเมืองการค้าธรรมดา ที่ท้ายสุดแล้วจะกลายเป็นศูนย์ อำนาจให้แก่ฝรั่งเศสในการย้อนมาทำลายพวกตน ทั้งนี้ สิ่งทีอภิปราयมาทั้งหมดได้นำไปสู่ ลักษณะร่วมประการที่สองคือ ความอ่อนไหวทางการเมือง

ความอ่อนไหวทางการเมืองสามารถสังเกตได้จากการที่ไม่ว่าเมืองบนพื้นที่ซึ่งอ่อนจะอยู่ใน รูปแบบใด (บายโกร ไพรนคร หรือชาดิงญี่) ถูกควบคุมโดยกลุ่มอำนาจใด และได้รับการพัฒนาสัก เพียงใด แต่ในท้ายที่สุด เมืองแห่งนี้ก็จะถูกศูนย์อำนาจขนาดใหญ่จากที่อื่น เข้ามาจัดการ ไม่ว่าจะ เป็นไปในเชิงพัฒนาหรือบ่อนทำลาย ซึ่งอ่อนในยุคจาริตนั้นทรงพลังและสามารถนำพาผู้ที่มีอิทธิพล เหนือพื้นที่แห่งนี้ไปสู่ความรุ่งโรจน์เกรียงไกร แต่ในขณะเดียวกัน เมืองแห่งนี้ก็สุดแสนจะเปราะบาง ง่ายต่อการถูกตีให้แตกพ่ายบ่อนทำลาย หรือถูกช่วงชิง

ข้อสังเกตที่ผู้เขียนมีต่อพื้นที่ของซึ่งอ่อนในยุคจาริตนั้นแตกต่างกับสิ่งที่เหงียเสนอไว้ใน *Saigon: A History* โดยในขณะที่ยกกล่าวว่า นครซึ่งอ่อนนั้นเป็นพื้นที่หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็น ชุมชนเมืองที่มีศักยภาพในการทำหายศูนย์กลางอำนาจได้อย่างทรงพลัง แต่ขณะเดียวกันก็อ่อนแอ ง่ายแก่การถูกควบคุม จัดการ หรือแม้แต่ทำลาย (Nghia, 2011) เขาก็ได้ละเลยลักษณะสำคัญของ พื้นที่ดังกล่าวอยู่ 3 ประการ อย่างแรกคือ ศักยภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองของซึ่งอ่อนตั้งแต่ยุค พุ้นัน ซึ่งทำให้เขามองซึ่งอ่อนเป็นพื้นที่ ๆ มีการเติบโตโดยเริ่มต้นจากศูนย์ ประการที่สองคือ บริบท การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเส้นทางเดินเรือสินค้าอยู่ใกล้เมืองแห่งนี้ และจะเป็นปัจจัยสำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงของซึ่งอ่อนช่วงเริ่มเป็นไพรนคร ส่วนประการที่สามนั้นคือ เขามักจะนำความ ชัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในซึ่งอ่อนไปเปรียบเทียบกับความขัดแย้งในยุคสงครามเย็นระหว่างเวียดนาม สายคอมมิวนิสต์และเวียดนามสายสาธารณรัฐ (เสรีนิยม) จนเอื้อแก่การมองข้ามลักษณะเฉพาะของ เงื่อนไขด้านช่วงเวลา ตัวแสดงในหน้าประวัติศาสตร์ของยุคจาริต และรูปแบบท้องถิ่นอันจำเพาะใน ประวัติศาสตร์อินโดจีน

ทั้งนี้ แม้ฝรั่งเศสจะเป็นเพียงหนึ่งในผู้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่พื้นที่ซึ่งอ่อน กระนั้น การ เข้ามาของอำนาจใหม่เช่นฝรั่งเศสก็สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลต่อระบบภายในของเมือง

แห่งนี้ ตั้งแต่เศรษฐกิจลงลึกไปถึงวัฒนธรรม อีกทั้งยังเปลี่ยนแปลงเครือข่ายที่เมืองแห่งนี้มีต่อโลกภายนอก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มากเสียจนเฝ้าหวงใจให้ติดตามว่า กงล้อประวัติศาสตร์ของไซ่ง่อนจะถูกขับเคลื่อนต่อไปอย่างไร? ภาวะสมัยใหม่จะจัดการกับเงื่อนไขยุคจารีตของเมืองแห่งนี้เช่นไร? ไซ่ง่อนสมัยใหม่จะถูกสร้างขึ้นอย่างไร? และเมืองแห่งนี้จะเติบโตในเงื่อนไขใหม่อย่างไร? นอกจากนี้ จะเห็นได้จากการทบทวนความเป็นมาของพื้นที่แห่งนี้ว่า ชื่อ “ไซ่ง่อน” ที่เรารู้จักกันในปัจจุบันนั้น ยังมีได้ถือกำเนิดและประทับลงบนพื้นที่ดังกล่าวเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นคำถามต่างๆ ที่ถูกตั้งขึ้นมากมายจึงมิได้เป็นเพียงการพินิจพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของไซ่ง่อน แต่จะทะลวงลึกลงไปถึงประกอบกับอีกคำถามหนึ่งว่า ไซ่ง่อนในฐานะเมืองสมัยใหม่ถูกประกอบสร้างภายใต้เงื่อนไขอาณานิคมอย่างไร และภายใต้สายธารประวัติศาสตร์อันยืดยาวของพื้นที่แห่งนี้ ไซ่ง่อนได้กลายเป็นระยะแห่งความไม่ต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ได้อย่างไร

ไซ่ง่อนที่เพิ่งสร้างและยุทธการยึดนครชาตังญ์

ในบทที่แล้ว เรื่อนไชทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ไซ่ง่อนก่อนสมัยใหม่ได้ถูกคลี่ทางให้กระจ่างอย่างพอเหมาะพอควร ทั้งนี้ไม่ว่าบายโกร ไพรนคร หรือนครชาตังญ์ นามเรียกและรูปลักษณะของเมืองที่ตั้งอยู่ ณ จุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจและการเมืองแห่งนี้ล้วนไม่ยั่งยืน ลักษณะเฉพาะตัวของพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่ตกอยู่ท่ามกลางกระแสอำนาจหลายสายนั้นยังผลให้เมืองเหล่านี้แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทั้งของผู้เล่นที่อยู่ในพื้นที่โดยรอบและของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในภาพรวม ทั้งนี้ ข้อสังเกตเล็กๆ ประการหนึ่งแต่มีความสำคัญอย่างยากจะปฏิเสธได้คือ เมืองต่างๆ ที่เกิดฉายและกลายโฉมเหนือ “พื้นที่” ของนครไซ่ง่อนนั้นยังมีได้ถูกนิยามว่าเป็น นครไซ่ง่อน เสียด้วยซ้ำ อย่างน้อยที่สุดก็ในระดับทางการ กล่าวได้ว่า หากเปรียบเทียบนาการของพื้นที่ไซ่ง่อนในช่วงก่อนสมัยใหม่ว่าเป็นดั่งป่าไฟที่ลี้ลับ ไซ่ง่อนในยุคของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นก็เป็ดั่งค่ายกลที่ซับซ้อนชวนงุนงงไม่น้อยไปกว่ากัน

ก่อนที่เราจะเอื้อมมือไปหยิบเอกสารยูคอาณานิคมเพื่อมาพินิจพิเคราะห์การก่อรูปและการเติบโตของนครไซ่ง่อน เนื่องด้วยความซับซ้อนที่สุดแสนจะน่าหวั่นใจของเมืองแห่งนี้ที่ได้กล่าวไปข้างต้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าจะเป็นการเหมาะสมกว่าหากเราจะแวะพิจารณาช่วงเวลาสำคัญช่วงหนึ่งก่อนที่นครไซ่ง่อนจะเกิดขึ้นและเติบโตไปอีกเกือบหนึ่งศตวรรษ ช่วงเวลาดังกล่าวคือ สงครามฝรั่งเศสบุกอินโดจีนตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1859-1862 เพราะนอกจากจะเป็นห้วงเวลาที่ก่อให้เกิดการสถาปนานครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสแล้ว การพยายามเพ่งพินิจพิจารณาสงครามฝรั่งเศสบุกอินโดจีนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังช่วยให้เราได้เข้าใจถึงนัยสำคัญของเหตุการณ์ครั้งนั้น มากกว่าเพียงแค่สงครามที่นำมาซึ่งชัยชนะของมหาอำนาจตะวันตกผู้มีความเหนือกว่า ซึ่งก็คลุมเครือว่า เหนือกว่าในด้านใด? การพิจารณาครั้งนี้จะนำเราไปพบกับที่มาของชื่อ “นครไซ่ง่อน” เงื่อนไชที่ทำให้ฝรั่งเศสเลือกเมืองแห่งนี้เป็ดศูนย์กลางอาณานิคม และการทำลายอำนาจของนครชาตังญ์ในฐานะชุดความหมายแบบเก่าเหนือพื้นที่ของไซ่ง่อน ท้ายที่สุดแล้ว สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้เขียนจะเผยให้เห็นว่า ภาวะตั้งต้นของความเป็ดสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร

ไซ่ง่อนที่เพิ่งสร้าง

การเปลี่ยนนครชาตังญ์เป็दनครไซ่ง่อนใต้อำนาจของตะวันตกนั้น ช่วยยืนยันอย่างชัดเจนว่าตัวตนที่หลากหลายและหลือมทับกันบนพื้นที่ของไซ่ง่อนนั้น สร้างความงุนงงแก่ผู้พบเจอได้จริง อย่างน้อยที่สุดก็เกิดขึ้นแล้วกับนักประวัติศาสตร์เช่นเฮงยี โดยข้อมูลสำหรับรองรับประเด็นนี้คล้ายหลบ

ซ่อนอยู่ในงานของเหงีเรื่อง *Saigon: A History* ซึ่งนับเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งในงานของเขาที่พบได้ยากในงานชิ้นอื่น กล่าวคือ ในขณะที่งานชิ้นอื่นกล่าวถึงรายละเอียดอันลึกซึ้งว่าด้วยกระบวนการที่ฝรั่งเศสเปลี่ยนรูปลักษณะและคุณสมบัติของนครไซ่ง่อน ทว่าปัญหาว่าด้วยชื่อของไซ่ง่อนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าไรนัก จนมาถึงมือของเหงี ปัญหาว่าด้วยชื่อของนครแห่งแดนตะวันออกไกลแห่งนี้จึงค่อยถูกยกมาถกเถียงพร้อมกับการที่เขาได้กล่าวว่า เมืองดังกล่าวถูกฝรั่งเศสนิยามอย่างผิดฝาผิดตัวด้วยชื่อจากชุมชนใกล้เคียง (Nghia, 2011, p.9)

เหงีกล่าวย้อนไปถึงครั้งเมื่อนครชาดิงญ์ยังอยู่ใต้การจัดการของชาวเวียดนาม พื้นที่ใจกลางเมืองซึ่งในเวลาต่อมาจะกลายเป็นเขตเมืองของนครไซ่ง่อนนั้น มีชื่อเรียกว่า เบ่นแ่งญ์ (Bến Thành: ท่าปรากร) เพราะอยู่ใกล้ป้อมปรากรแปดทิศ หรืออีกชื่อหนึ่งคือ เบ่นแ่ง (Bến Nghé: ท่าลูกกระปือ) ด้วยเหตุที่พื้นที่ดังกล่าวเป็นจุดค้าขายสินค้าสำคัญ โดยหนึ่งในนั้นก็คือ สัตว์ใช้งานในการเกษตร อาทิ กระบือ (Nghia, 2011, pp. 9-10) หรือหากย้อนกลับไปไกลกว่านั้นอีก ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 อันเป็นช่วงที่ไพรนครกูร้อสร้างใหม่ให้กลายเป็นนครชาดิงญ์โดยสกุลเหวียนนั้น บริเวณพื้นที่ไซ่ง่อนก็ถูกเรียกว่า เพื่อกลองม์มและเดินบิงญ์ (Li, 1998a, p. 25)

ส่วนชื่อไซ่ง่อนนั้น เหงีกล่าวว่า เป็นชื่อที่กร่อนมาจากคำในภาษาจีนกวางตุ้ง โดยอาจจะมาจากคำว่า ฉ่ายกวัน (柴棍) ที่แปลว่า ดงพิน หรือคำว่า ไตงอน (堤岸) ที่แปลว่า เขื่อนกั้นน้ำ ทั้งนี้ ชื่อดังกล่าวไม่ได้ถูกชาวเวียดนามหรือชาวจีนใช้เรียกพื้นที่บริเวณเบ่นแ่งญ์อันเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของนครชาดิงญ์แต่อย่างใด หากแต่เป็นนามหนึ่งของเขตเจอะเหลิน (Chợ Lớn: ตลาดหลวง) ซึ่งตั้งถัดไปทางตะวันตกของเบ่นแ่งญ์เพียงเล็กน้อย โดยเขตดังกล่าวเคยเป็นย่านเศรษฐกิจสำคัญใ่อำนาจนครชาดิงญ์สมัยราชวงศ์เหวียนและเป็นชุมชนชาวจีนกวางตุ้งหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือชุมชนของบรรดาพ่อค้าที่ทรงอิทธิพลที่สุดในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง (Nghia, 2011, p. 9; Li, 2004, p. 6)

ทั้งนี้ เหตุที่ชื่อของย่านเศรษฐกิจของชาวจีนกวางตุ้งกลายมาเป็นชื่อของเขตใจกลางนครชาดิงญ์ในสมัยฝรั่งเศสได้นั้น เหงีอธิบายว่า เป็นเพราะความเข้าใจผิดของกองเรือฝรั่งเศสในการนิยามเขตพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำโขง ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากที่พวกเขานำกำลังเข้ายึดนครชาดิงญ์เป็นผลสำเร็จแล้ว โดยในทัศนะของนายเรือฝรั่งเศสเหล่านี้ พวกเขามองเบ่นแ่งญ์ซึ่งเป็นย่านการค้าและศูนย์ราชการที่คับคั่งไปด้วยชาวเวียดนาม กับไซ่ง่อนซึ่งเป็นย่านการค้าของชาวจีนกวางตุ้งที่ตั้งอยู่ใกล้กันนั้นว่าเป็นพื้นที่ในสังกัดเขตปกครองเดียวกัน (Nghia, 2011, p.9) ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลจากเหงี นับว่าน่าสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายจุดแตกหักในระยะเปลี่ยนผ่านจากนครชาดิงญ์สู่นครไซ่ง่อน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เหงีกล่าวก็ยังคงน่าฉงนสนเท่ห์ไม่น้อย เพราะคอลัมน์ “Saigon” ของหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสชื่อ *Le Courier du Gard : journal politique, administratif et judiciaire* ฉบับวันที่ 21 มิถุนายน 1860 ซึ่งตีพิมพ์ก่อนการลงนามในสนธิสัญญาไซ่ง่อนถึง 2 ปีนั้นได้กล่าวถึง

ไซ่ง่อนโดยอ้างอิงข้อมูลจากชาวอังกฤษเช่นจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) ว่า เมื่อดังกล่าวเป็นเมืองเศรษฐกิจที่อยู่ใกล้กับเมืองเบ็นถ่างญ์ หรือย้อนกลับไปให้เก่ากว่านั้นคือ ค.ศ. 1853 หนังสือเรื่อง *Voyage autour du monde: Tome 1* ที่เขียนโดยหลุยส์ เรโบด์ (Louis Reybaud) ก็จำแนกตำแหน่งที่ของไซ่ง่อนว่าตั้งอยู่คนละส่วนกับเบ็นถ่างญ์ ดังนั้น การที่รัฐบาลอาณานิคมเรียกเบ็นถ่างญ์ว่าไซ่ง่อนนั้นย่อมไม่ใช่การเข้าใจผิดแน่นอน แต่อาจจะเป็นการเมืองของการตั้งชื่อว่าชื่อเมืองแห่งนี้ควรจะเป็นเช่นไร (“Saigon,” 1860, p.3; Raybaud, 1853, p. 238)

ทั้งนี้ ชื่อของเมืองอาจจะถูกมองอย่างผิวเผินว่าเป็นเพียงคำที่ถูกสร้างมาเพื่อใช้เรียก สื่อสาร และนิยามให้ตรงกันว่า ผู้สนทนากำลังกล่าวถึงสถานที่ใด อย่างไรก็ตาม การพิจารณาลึกลงไปด้วยความเข้าใจว่าชื่อนั้นสัมพันธ์หรือแม้แต่ขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้นิยาม อำนาจของสิ่งที่ถูกนิยาม และมุมมองที่ผู้นิยามมีต่อสิ่งที่ถูกนิยามนั้นจะช่วยยืนยันอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การเรียกเขตเบ็นถ่างญ์ว่าไซ่ง่อนโดยชาวฝรั่งเศสนั้น ไม่ได้เป็นเพียงแค่ความผิดพลาดในการนิยาม หากแต่เป็นการสถาปนามหานครไซ่ง่อนขึ้นมาใหม่โดยฝรั่งเศสที่ตั้งต้นลึกลงไปถึงระดับค่านิยม ภายหลังจากที่พวกเขาใช้กำลังทางการทหารเข้าทำลายอำนาจชุดเก่าในทางกายภาพเช่นนครชาดิงญ์เดิม พร้อมทั้งกวาดนิยามนครชาดิงญ์ให้ออกไปเป็นเพียงปริมาณพลชนบทรอบนครไซ่ง่อน (ดู “Basse Cochinchine,” 1863)

โดยในขณะที่เหยียดกล่าวเพิ่มเติมว่า นามไซ่ง่อนนั้นถูกใช้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษ 1820 โดยชาวอังกฤษ ซึ่งมีข้อมูลเพิ่มเติมจากเวืองห่งม์เสน (Vuong Hong Sen) ช่วยยืนยันว่าชาวอังกฤษเหล่านั้นใช้นามไซ่ง่อนในการเรียกเขตเจอะเหลิน (Hong Sen, 2018, p. 27; Nghia, 2011, p. 9) จนทำให้ดูเหมือนว่า จักรวรรดิอังกฤษผู้ซึ่งเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับชาวกวางต้งในฐานะเจ้าผู้ครองเกาะฮ่องกงนั้นเป็นมหาอำนาจภายนอกแรกที่สร้างนามเรียกไซ่ง่อนให้แก่พื้นที่บริเวณนครชาดิงญ์ โดยมีฝรั่งเศสเป็นผู้รับช่วงต่ออย่างผิดฝาผิดตัว (Leung, 2022) อย่างไรก็ตาม แผนที่ของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ชื่อ “Plan du port de Candiu situé à la côte de Tsiompa” ก็เรียกเบ็นถ่างญ์ว่าไซ่ง่อน จึงกล่าวได้ว่า จักรวรรดิฝรั่งเศสเองก็ใช้มีชุดความหมายของคำว่าไซ่ง่อนในแบบของตน อีกทั้งยังเป็นชุดความหมายที่มีประวัติการใช้ที่ยาวนานมิได้ด้อยไปกว่าอังกฤษ ดังนั้น การที่รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของไซ่ง่อนให้มาอยู่ ณ เบ็นถ่างญ์อย่างเป็นทางการประหนึ่งปฏิเสธความรู้จาก *Le Courier du Gard* และ *Voyage autour du monde* นั้นจึงคล้ายเป็นการเมืองเรื่องบูรพคดีศึกษาระหว่างเหล่ามหาอำนาจยุโรปที่พยายามช่วงชิงความหมายของไซ่ง่อนให้สอดคล้องตามชุดความรู้ว่าด้วยตะวันออกไกลฉบับของตน (Croisy, nd.)

ทั้งนี้ การวิเคราะห์เรื่องการนิยามชื่อโดยฝรั่งเศสนั้น กลับไม่ได้รับการเน้นย้ำมากนักในงานของเหยียด โดยเขามักจะกล่าวถึงรายละเอียดด้านเศรษฐกิจ การเมือง แล้วค่อยกล่าวถึงตัวตนของไซ่ง่อนในภาพรวมโดยใช้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดเท่าที่มีมาเป็นฐานในการอธิบาย โดยมิได้ให้ความสำคัญแก่การประกอบสร้างภาพแทนหรือความรู้ว่าด้วยไซ่ง่อนในยุคการปกครองโดย

ฝรั่งเศสเท่าไรนัก ในทางกลับกัน แม้งานของนิโคลา คูเปอร์ (Nicola Cooper) เรื่อง *France in Indochina: Colonial Encounter* ซึ่งกล่าวถึงการประกอบสร้างภาพแทนของอินโดจีนในยุคอาณานิคม นั้น จะไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ที่มาของชื่อไซ่ง่อนมากเท่ากับไซ่ง่อนในฐานะภาพแทนของสิ่งอื่น กระนั้น งานของเธอกลับมอบกรอบคิดที่น่าสนใจและควรค่าแก่การทดลองใช้อย่างยิ่ง

คูเปอร์กล่าวว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส (L'Indochine française) นั้น มีใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งดำรงอยู่โดยธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งประกอบสร้างทางภูมิศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรม โดยมีจักรวรรดิฝรั่งเศสเป็นผู้เล่นสำคัญในกระบวนการนี้เช่นเดียวกับไซ่ง่อนในอดีต พื้นที่ของนครไซ่ง่อนนั้นเคยถูกประกอบสร้างให้เป็นนครรัฐในเครือจอมสลัด เมืองท่าของจักรวรรดิฮินดู-พุทธ และมหานครของรัฐสกุลเวเวียน ส่วนพื้นที่ของอินโดจีนเองก็เคยอยู่ในรูปแบบอื่นได้แก่ นามกี (Nam Kỳ: ภาคใต้) จุงมีกี (Trung Kỳ: ภาคกลาง) บักกี (Bắc Kỳ: ภาคเหนือ) บรรดานครรัฐในลาวและอาณาจักรเขมร พื้นที่ฝั่งใน-ฝั่งนอกในนิยามของโนลา คูคัก (Nola Cooke) ท้องถิ่นต่างๆ ตั้งแต่ตั้งถึงผู้ตั้งนาม โบะในนิยามของคีธ เทย์เลอร์ (Keith Taylor) หรือจำแนกออกเป็นนครรัฐต่างๆ ตามชายฝั่งดังเช่น วิทยานิพนธ์เล่มนี้ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ต่างๆ ดังที่กล่าวมานั้นมิได้มีความเป็นหนึ่งเดียวกันมากเท่ากับช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ถูกปกครองโดยเจ้าอาณานิคม (Cooper, 2001, p. 2; Cooke, 1998; Taylor, 1998)

งานของคูเปอร์แสดงให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงที่ฝรั่งเศสสร้างขึ้นและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ของอาณานิคมอินโดจีนนั้น มิได้เป็นเพียงผลพลอยได้จากการเข้าแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอันที่จริง การกล่าวถึงระบอบอาณานิคมในฐานะเครื่องมือทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวก็ดูจะมีปัญหาไม่น้อย เพราะแม้ว่ามาร์ติน เมอร์เรย์ (Martin Murray) จะกล่าวถึงระบอบอาณานิคมว่าเป็นผลของระบอบทุนนิยมในยุโรปที่ขยายตัวในออกสู่ดินแดนชายขอบในคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Murray, 1980) กระนั้น เบื้องหลังของบรรดาการแผ่ขยายอำนาจของชาวตะวันตกกลับปรากฏไว้ซึ่งความลุ่มหลงมกมายในบางสิ่งบางอย่าง สำหรับกรณีของหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์นั้น มารีเกอ บลูมแบร์เกน (Marieke Bloembergen) ได้อธิบายไว้ว่า เขตอาณานิคมไม่เพียงตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจแก่ชาวดัตช์เท่านั้น หากแต่การที่ได้รู้สึกว่าการครอบครองหมู่เกาะที่มากมายในดินแดนตะวันออกไกลนั้น ทำให้ประชาชนชาวดัตช์จำนวนหนึ่งรู้สึกมีคุณค่า มีเกียรติ และมีความเกรียงไกร โดยมีได้ต่ำต่อด้อยค่าไปกว่ารัฐอื่นๆ ในยุโรป (Bloembergen, 2006, pp. 27-28, 71, and 317)

อาการเช่นนี้ก็พบได้เช่นกันในชาวฝรั่งเศสที่เข้ามายึดครองหรือสนับสนุนการยึดครองอินโดจีน โดย *The French Presence in Cochinchina & Cambodia* ของมิลตัน อี. ออสบอร์น (Milton E. Osborne) ได้ให้ข้อมูลว่า แรงผลักดันประการหนึ่งในการยึดครองอินโดจีนของฝรั่งเศสคือ ความรู้สึกโศกและคับแค้นของบรรดานายทหารในกระทรวงการสมุทร (Ministère de la

Marine) ที่เพิ่งสูญเสียดินแดนอาณานิคมแห่งเก่าไป (Osborne, 1969, p. 27) ส่วนคูเปอร์ก็อธิบายใน *France in Indochina: Colonial Encounters* ว่า อาณานิคมอินโดจีนถือกำเนิดและดำเนินไปภายใต้อำนาจของภาพฝันที่จักรวรรดิฝรั่งเศสมีต่อดินแดนตะวันออกไกล โดยภาพฝันดังกล่าวมีคุณสมบัติของวาทกรรมในฐานะชุดความรู้/อำนาจที่พยายามเข้ามาควบคุมหรือจัดการความเป็นไปของอินโดจีน และยังคงมีอิทธิพลอยู่แม้อาณานิคมดังกล่าวจะปลดแอกตัวเองไปแล้วก็ตาม (Cooper, 2001)

กล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปในระดับ คูเปอร์อธิบายว่า อินโดจีนในสำนึกของฝรั่งเศสนั้นเป็นตั้งดินแดนในฝัน (ailleurs rêvé) ที่รอผู้เจริญเช่นพวกตนไปบุกเบิกและสร้างความรุ่งเรือง (mise en valeur) (Cooper, 2002, pp. 2 and 4) แม้งานชิ้นสำคัญของเอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Edward Said) ว่าด้วยการสร้างตะวันออกด้วยความรู้ของชาวตะวันตกเรื่อง *Orientalism* ได้แสดงให้เห็นว่า ภายใต้กระแสการรับรู้และสร้างองค์ความรู้แก่ดินแดนตะวันออกโดยชาวตะวันตกกลุ่มต่างๆ นั้น แม้จะมีรากมาจากการพิชิตตะวันออกไกลโดยชาวตะวันตกในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 กระนั้น ลักษณะเฉพาะของการรุกตะวันออกแบบฝรั่งเศสคือ พวกเขามองอดีตของชาวตะวันออกว่าเป็นภาวะแห่งการถูกกดขี่และเต็มไปด้วยความล้าหลัง จากนั้นก็จะอ้างความรู้ดังกล่าวเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าไปเปลี่ยนแปลงดินแดนเหล่านั้นให้เจริญเหมือนตน ซึ่งต่างไปจากเจ้าอาณานิคมกลุ่มอื่นที่ในระดับอุดมคติแล้วนั้น พวกเขาวาดฝันที่จะฟื้นฟูอารยธรรมโบราณอันรุ่งเรืองของชาวตะวันออกในแต่ละที่ให้กลับมาอีกครั้ง ส่วนในภาคปฏิบัติก็แบ่งการปกครองชนพื้นเมืองออกจากการปกครองชาวตะวันตกในพื้นที่อาณานิคม (Said, 1979, pp. 174, 217, and 244-245)

อีกลักษณะเฉพาะตัวของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสคือ อิทธิพลของความคิดแบบสาธารณรัฐนิยมที่ถูกฝังอยู่ในแผนการสร้างจักรวรรดิ (Cooper, 2001, p. 109) ในกระบวนการขยายอำนาจจักรวรรดิของฝรั่งเศส สิ่งที่รัฐบาลสาธารณรัฐที่ 3 พยายามจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลด้านเศรษฐกิจการเมืองคือ การพัฒนาดินแดนอาณานิคมให้กลายเป็นสาธารณรัฐ ทั้งนี้ พวกเขาผนวกดินแดนอาณานิคมเข้ากับพื้นที่ซึ่งพวกตนนิยามขึ้นมาว่า ฝรั่งเศสอันเกรียงไกร (La Plus Grand France) ขอบเขตของดินแดนดังกล่าวจะประกอบไปด้วยฝรั่งเศสในฐานะเมืองแม่ชายซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางยึดโยงดินแดนอาณานิคมต่างๆ ที่ตั้งอยู่โพ้นทะเลเข้าด้วยกัน โดยในงานของคูเปอร์ได้แสดงให้เห็นว่า โครงการดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนภาวะการค้นหาค้นหาและยืนยันถึงคุณค่าของฝรั่งเศสในฐานะผู้ขับเคลื่อนการปฏิวัติและสรรค์สร้างสาธารณรัฐขึ้นมา

ทั้งนี้ แม้ว่าในงานของคูเปอร์จะนำเสนอลักษณะเฉพาะตัวดังกล่าว โดยไม่ได้แตกต่างในเรื่องที่ว่า ช่วง 7 ปีแรกของการปกครองนครไซ่ง่อนและโคชินจีนโดยฝรั่งเศส (ค.ศ. 1862-1868) นั้น ฝรั่งเศสเป็นจักรวรรดิที่ถูกปกครองโดยองค์จักรพรรดินามว่า นโปเลียนที่ 3 (Napoleon III) ภายใต้โครงสร้างการเมืองที่เรียกว่า จักรวรรดิที่ 2 กระนั้น บทความเรื่อง “Politics and Social Classes in

the Loire: The Triumph of Republican Order, 1869-1873” ของซันฟอร์ด เอช. เอลวิตต์ (Sanford H. Elwitt) ได้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1860 ก่อนที่จักรวรรดิที่ 2 ของฝรั่งเศสจะล่มสลายลงแล้วแทนที่ด้วยสาธารณรัฐที่ 3 นั้น พลังของกษัตริย์นิยมและอุดมการณ์เชิงชนชั้นหาได้รุนแรงไม่ ในทางกลับกัน พลังทางการเมืองของฝ่ายสาธารณรัฐนิยมได้ขยายตัวและกล้าแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงปลายจักรวรรดิที่ 2 ฝรั่งเศสก็เข้าสู่ภาวะจักรวรรดิเสรีนิยม โดยการเอื้อของภาวะเสรีนิยมนี้เอง แนวคิดสาธารณรัฐนิยมจึงสามารถเติบโตได้อย่างรวดเร็วดังที่กล่าวไป (Elwitt, 1969, p. 93)

ดังนั้น ความคลุมเครือว่าด้วยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสในยุคคนไปเลียนที่ 3 ซึ่งคูเปอร์อธิบายแค่เพียงว่ามีแรงขับจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการมุ่งสถาปนาความเหนือกว่าทางอารยธรรม จึงถูกอธิบายให้กระจ่างและเข้าใจได้ว่า ภายใต้การขยายขอบเขตอำนาจของฝรั่งเศสอันมีที่มาจากปัจจัยทั้ง 2 ที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น แนวคิดแบบสาธารณรัฐนิยมก็ได้ฉวยโอกาสในช่วงที่อำนาจกษัตริย์นิยมกำลังแผ่วลง เข้ามามีบทบาทในการก่อรูปดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยมีนครซ่งอันเป็นหนึ่งในนั้นด้วย

ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า ลักษณะเฉพาะตัวว่าด้วยจักรวรรดิที่มีแก่นเป็นสาธารณรัฐอาจจะมีส่วนทำให้นโยบายอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้นมุ่งเน้นที่ก้าวหน้าและมุ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงสืบด้วยซ้ำ เนื่องจากอุดมคติว่าด้วยการปฏิวัติ ซึ่งย่อหมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน และการสร้างสังคมที่มีเสรีภาพ มีความเสมอภาค และเกาะเกี่ยวกันด้วยภราดรภาพที่เป็นดังสิ่งสูงสุดของประชาชนทุกผู้ทุกคน ก็เป็นสิ่งตกทอดมาจากการปฏิวัติ 1789 ซึ่งนำฝรั่งเศสไปสู่การก่อตั้งสาธารณรัฐที่ 1 (Cooper, 2001, p. 109) แก่นอันเป็นสาธารณรัฐนิยมจึงมีความสำคัญต่อการก่อรูปอันเฉพาะตัวของอาณานิคมของฝรั่งเศสอย่างยากที่จะปฏิเสธได้ แม้ว่าในแดนอาณานิคมดังกล่าว สิ่งเหล่านี้จะได้รับการประยุกต์ใช้อย่างจำกัดและมักปรากฏอยู่แต่ในอุดมคติก็ตาม (Cooper, 2001, p.)

แม้ประเด็นและข้อมูลว่าด้วยนครซ่งอันจะปรากฏอยู่ไม่มากในงานของคูเปอร์ กระนั้น สิ่งที่เห็นได้จากงานของเธอคือ พื้นที่นั้นสามารถถูกประกอบสร้างขึ้นได้ อีกทั้งสัมพันธ์กับการสร้างความหมายในระบบวัฒนธรรม ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของเรา อินโดจีนในบริบทรายล้อมซ่งอันก็เป็นพื้นที่แห่งหนึ่งที่เพิ่งถูกประกอบสร้างในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 อีกทั้งยังถูกประกอบสร้างด้วยชุดความรู้และความเข้าใจของชาวฝรั่งเศสซึ่งบรรจุมาในแนวคิดจักรวรรดินิยมตามแบบฉบับของพวกเขา โดยคูเปอร์เผยให้เห็นว่า การประกอบสร้างดังกล่าวนั้น ซอนไซลิกซึ่งไปถึงระดับการจัดการ การจัดกลุ่ม สร้างค่านิยม และไต่ระดับความสำคัญให้แก่พื้นที่ต่างๆ ที่ฝรั่งเศสในฐานะเจ้าอาณานิคมได้เข้ายึดครอง เมื่อพิจารณาพร้อมกับการเปลี่ยนชาติตั้งถิ่นฐานซ่งอันของมหาอำนาจรายนี้ที่เปิดฉากด้วยสงคราม เราก็จะเห็นได้ว่า ชุดความหมายของฝรั่งเศสที่มีอำนาจทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรมได้เข้าสู่ใจและเปียดขับชุดความหมายเดิมว่าด้วยพื้นที่ก่อนจะเป็นอินโดจีน

เมื่อถอยออกมามองประวัติศาสตร์ในระยะยาว เราจะเห็นว่า แม้พื้นที่ของไซ่ง่อนอาจจะเป็นตัวตนทางภูมิศาสตร์ที่ดำรงมาเป็นเวลานาน และเป็นดังสายป่านที่ร้อยเรียงความเปลี่ยนแปลงของเมืองในห้วงเวลาต่างๆ ให้อยู่บนสายธารประวัติศาสตร์เดียวกัน จนดูเหมือนไซ่ง่อนในฐานะเมืองสมัยใหม่เป็นตัวตนเดียวกับบายโกร ไพรนคร และซาติงญ์ กระนั้น หากพิจารณาด้วยกรอบคิดของคูเปอร์ว่าด้วยการประกอบสร้างพื้นที่ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ก็หาได้อธิบายการก่อรูปของเมืองแห่งหนึ่งทั้งหมดไม่ เนินสูงอันโดดเด่นแห่งหนึ่งเหนือสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่ถูกใช้เป็นค่ายทัพปราการครั้งแล้วครั้งเล่าในอดีตนั้นเป็นเพียงสารตั้งต้นที่มีศักยภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจดังที่ผู้เขียนได้อธิบายในบทที่ 4 ซึ่งจำเป็นที่จะต้องผสมเข้ากับพลังทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง จึงจะสามารถก่อรูปเมือง หนึ่งได้ ในทำนองเดียวกันกับการที่พื้นที่ของไซ่ง่อนมีศักยภาพมากพอให้สกุลเหวียนซึกนำฝรั่งเศสและบรรดาขุนพลท้องถิ่นมาเป็นพันธมิตรในการฟื้นฟูอำนาจแก่ตนเอง แต่ในขณะเดียวกัน ฝรั่งเศสที่มีกำลังรบเหนือกว่าก็ทำลายโครงสร้างเมืองเดิมเหนือพื้นที่ดังกล่าว พร้อมทั้งก่อรูปเมืองในแบบที่ตนต้องการแล้วนำมาเป็นฐานในการสร้างอาณานิคมขนาดใหญ่เหนือพื้นที่ทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เช่นกัน โครงสร้างและคุณสมบัติเมืองที่แตกต่างกันไปเหนือพื้นที่ไซ่ง่อนจึงเป็นดังรอยแตกหักไม่ต่อเนื่องอันเกิดจากการปะทะกันครั้งแล้วครั้งเล่าระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ที่ผ่านเข้ามายังสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและสามารถนำมาอธิบายได้ว่า ด้วยเหตุปัจจัยเหล่านี้ ไซ่ง่อนจึงนับได้ว่าเป็นเมืองที่เพิ่งสร้าง

แม้แต่คำนิยามไซ่ง่อนที่ฝรั่งเศสหยิบมานั้นก็ถูกเปลี่ยนแปลงความหมายไปและเรียกว่าเพิ่งสร้างได้เช่นกัน ในสายตาของพวกเขา ไซ่ง่อนไม่ได้เป็นเพียงเมืองแห่งหนึ่งในพื้นที่อินโดจีนเท่านั้น ทว่าดินแดนในฝัน ณ ปลายบูรพาทิศแห่งนี้อาจจำเป็นต้องมีเมืองหลวงอีกด้วย และสำหรับพวกเขา นครไซ่ง่อนจะต้องถูกสร้างขึ้นมาสอดรับกับบทบาทดังกล่าว หากแต่การเป็นเมืองหลวงของอินโดจีนก็ไม่ได้กำหนดให้ไซ่ง่อนต้องเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้าอาณานิคมแต่เพียงเท่านั้น สำหรับรัฐบาลฝรั่งเศสและบรรดาผู้สนับสนุนจักรวรรดินิยม พวกเขาอยากคาดหวังให้เมืองแห่งนี้กลายเป็นดัง “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” (Nghia, 2011, pp. 75-77; Cooper, 2001, pp. 44-45) นามไซ่ง่อนจึงไม่ได้เป็นเพียงชื่อย่านการค้า หรือเมืองท่าแห่งสุดปลายแหลมอินโดจีนอีกต่อไป หากแต่กลายเป็นเมืองหลวงในระบอบรัฐสมัยใหม่ซึ่งก็ต่างออกไปจากนครหลวงในสมัยของฟุกฟ์แองญ์

ปรากฏการณ์ที่ความหมายของสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดเรื่องสัญญาของโรลองด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ในส่วนที่ว่า ความหมายนั้นสามารถ “พลัดไปอย่างไม่รู้จบสิ้น” และ “ไม่มีความหมายที่สำเร็จสมบูรณ์” ทำได้เพียงแค่ “ชะลอ/หน่วงเหนี่ยว” (ไชยรัตน์, 2545, น. 191 และ 193) ทั้งนี้ กระบวนการที่จะตรึงหรือเปลี่ยนความหมายนั้น เออร์เนสโต ลาคลาวและชองตาล มูฟฟ์ (Ernesto Laclau and Chantal Mouffe) กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับการช่วงชิง

อำนาจนำในการสถาปนาความหมายให้ขึ้นเป็นวาทกรรมหลัก (Laclau and Mouffe, 2001, p. 114)

ในบริบททางประวัติศาสตร์ของไซ่ง่อน การเปลี่ยนแปลงความหมายเหนือพื้นที่มักเกิดจากปัจจัยทางการเมืองและการทหาร โดยความได้เปรียบทางเศรษฐกิจนั้นเป็นเพียงปัจจัยที่คอยหนุนเสริมกลุ่มอำนาจที่เข้ามายึดพื้นที่อีกต่อหนึ่ง สำหรับกรณีการทลายชาติตั้งญ์และสถาปนานครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสนั้น เราจะเห็นได้ว่า เงื่อนไขด้านการเมืองและการสงครามได้ผลักดันให้กองเรือรบฝรั่งเศสล่องออกจากชายฝั่งตำแหน่งแล้วหันมายึดนครชาติตั้งญ์ การมีชัยในศึกครั้งนั้นทำให้ฝรั่งเศสได้ครองอำนาจนำในการนิยามความหมายแก่พื้นที่ไซ่ง่อน ซึ่งด้วยอุดมคติของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสก็ประกบความเข้าใจในเชิงพื้นที่ ๆ อันเฉพาะตัว ความหมายของพื้นที่ไซ่ง่อนจึงเปลี่ยนไปอย่างมหาศาล กล่าวคือ ฝรั่งเศสถือครองความหมายชุดหนึ่งว่าด้วยนครไซ่ง่อนที่พวกตนไฝฝืน อย่างไรก็ตาม ความหมายดังกล่าวไม่อาจกลายเป็นรูปธรรมได้จนกว่าพวกเขาจะใช้กำลังทหารในฐานะอำนาจแบบบังคับ (Coercion) เข้ายึดกุมพื้นที่ของไซ่ง่อนไว้ หลังจากทีอำนาจแบบบังคับได้เข้าทำลายความหมายชุดเดิมให้อ่อนกำลังลงไป พร้อมทั้งสถาปนาความมั่นคงแก่เจ้าอาณานิคมในระดับหนึ่งแล้ว ชุดความหมายของไซ่ง่อนที่มาจากความไฝฝืนของชาวฝรั่งเศส ก็เริ่มลงหลักปักฐานเหนือซากปรักหักพังของชาติตั้งญ์ และเข้าสู่กระบวนการเถลิงขึ้นเป็นชุดความหมายหลักของเมืองต่อไป

อย่างไรก็ตาม รอยแยกเหนือสายธารประวัติศาสตร์ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็มีได้มีเพียงแค่ประเด็นในการนิยามชื่อและให้ความหมายแก่นครไซ่ง่อนแต่เพียงเท่านั้น นครแห่งนี้ไม่อาจถูกเรียกว่า เมืองที่เพิ่งสร้างได้อย่างเต็มปากนัก หากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน นอกจากนี้ การทำงานของชุดความหมายนั้นมิได้เปลี่ยนแค่ชื่อเรียกขานของสิ่งที่ถูกนิยาม หากแต่เข้าไปเปลี่ยนสิ่งที่ตกเป็นเป้าในการนิยามให้มีลักษณะ รูปโฉม หรือโครงสร้างภายในให้ตรงกับความหมายที่ผู้นิยามมอบหรือยึดยึดให้ (สามชาย, 2561, น. 143) ทั้งนี้ คำกล่าวที่ผู้เขียนเสนอไว้ข้างต้นว่า ภาพแทนหรือความหมายของไซ่ง่อนในฐานะนครสมัยใหม่ถูกเพาะปลูกเหนือเศษซากของเมืองจารีตเดิมที่ถูกสยบโดยฝรั่งเศสไปแล้วนั้น มิได้เป็นการกล่าวเลื่อนลอยเกินจริง เพราะหนึ่งในวิธีการสถาปนาความหมายให้มีอำนาจและทรงพลังเหนือสังคม พื้นที่ และผู้คน คือ การออกแบบ จัดวาง และจัดการระบบเมืองที่กำลังโอบล้อมผู้คนเหล่านั้นอยู่ ดังนั้น เมืองจึงมิได้เป็นเพียงสถานที่ซึ่งผู้คนเข้ามากระจุกตัวอาศัยอยู่ร่วมกัน หากแต่ยังเป็นภาษาแห่งอำนาจที่ใช้ในการจัดการสรรพสิ่งที่เมืองได้โอบอุ้มไว้ (ไชยรัตน์, 2542) ด้วยปัจจัยและเงื่อนไขที่ได้กล่าวมาทั้งหมด เราจึงสามารถเข้าใจได้ว่าเหตุใดนครไซ่ง่อนจึงได้ถูก “บันดาลตั้งปารีส”

ปรากฏการณ์ ลำไส้เหล็ก โลกเก่าหลาย

เราได้ทราบไปแล้วว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นชุดความหมายและตัวตนที่แตกต่างไปจากนครชาดิงญี่ ความคิดว่าด้วยนครไซ่ง่อนเป็นชุดความหมายแบบใหม่หรือแบบสมัยใหม่ที่มาพร้อมแผนการจัดตั้งพื้นที่ขนาดใหญ่เช่นอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส สำหรับการใช้อำนาจเพื่อจัดการความหมายเหนือพื้นที่ให้เป็นที่ตั้งที่ตนต้องการนั้น เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสได้กระทำผ่านการสร้างเมืองให้เป็นดังปารีสแห่งตะวันออกไกล ทว่าแม้จะทราบถึงเหตุแห่งการบันดลเป็นปารีสของเจ้าอาณานิคมแล้ว ข้อสงสัยที่ยังเหลืออยู่คือ ก่อนที่ฝรั่งเศสจะจัดวางนครไซ่ง่อนในฐานะความหมายใหม่ของพื้นที่ ผู้รุกรานต่างถิ่นกลุ่มนี้ทำอย่างไรกับนครชาดิงญี่ซึ่งเป็นชุดความหมายเดิม

สำหรับประเด็นที่ได้กล่าวไปข้างต้น ผู้เขียนต้องย้อนกลับไปในช่วงที่กองเรือรบฝรั่งเศสบุกโจมตีนครชาดิงญี่เพื่อทำการยึดพื้นที่และตั้งทัพประจันหน้ากับราชสำนักเวียน เหตุการณ์สำคัญเริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 16 กุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 1859 อันเป็นห้วงหนึ่งในการบุกชาดิงญี่ระลอกแรกของฝรั่งเศส กองเรือรบของฝรั่งเศสที่นำโดยพลเรือเอกชาร์ล ริโกต์ เดอ เฌอนูยยี (Charles Rigault de Genouilly) ได้ใช้ปืนใหญ่สมัยใหม่ซึ่งทรงประสิทธิภาพมากกว่าปืนใหญ่ของราชสำนักเวียน จ่อยิงทำลายกำแพงดินของป้อมหงสา ซึ่งเป็นป้อมปราการหลักของเมืองชาดิงญี่ ความล้ำสมัยและทรงอำนาจของยุทโธปกรณ์ฝรั่งเศสในศึกครั้งนั้น ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อนำระยะเวลาในการยึดป้อมกลางระหว่างกองกำลังของราชสำนักเวียนในปี ค.ศ. 1834 กับกองเรือรบของฝรั่งเศสในสมรภูมินี้มาเปรียบเทียบกัน กล่าวคือในขณะที่กองกำลังของราชสำนักเวียนใช้เวลา 2 ปีในการเข้ายึดป้อมแปดทิศซึ่งเป็นป้อมกลางของชาดิงญี่ ณ ตอนนั้น แต่พลังปืนใหญ่ของฝรั่งเศสช่วยให้ผู้มาเยือนเข้ายึดป้อมกลางได้ภายในเวลาเพียง 1-2 วันเท่านั้น (Nghia, 2011, pp. 56 and 61; Thomazi, 1934, pp. 34-36)

ภายหลังจากที่หลายฐานที่มั่นของฝ่ายราชสำนักเวียนได้แล้ว กองกำลังของฝรั่งเศสก็เข้ายึดพื้นที่ซึ่งคาดว่าจะเป็นเบ้นแก่ญี่และใช้เป็นฐานที่มั่นของตน ทั้งนี้ ข้อมูลชุดนี้อ้างอิงจากงานของเหงียที่กล่าวไว้ว่า แม้พลเรือเอกเฌอนูยยีจะต้องกลับไปที่กรุงเทพฯก่อนจะเดินทางกลับฝรั่งเศสในเวลาไม่นานหลังจากนั้น ส่วนกองเรือรบใต้การนำของแม่ทัพเรือคนใหม่ก็ต้องมุ่งหน้าต่อไปที่จีน กระนั้นกำลังส่วนหนึ่งของกองเรือรบฝรั่งเศสก็ถูกจัดวางไว้ให้รักษาการณ์ที่นครชาดิงญี่ โดยมีการซ่อมแซมป้อมหงสาเพื่อใช้เป็นศูนย์บัญชาการ (Nghia, 2011, p. 62; ดูเพิ่มเติมใน Joyaux, 2022, p. 48) ในขณะเดียวกัน งานของเดวิด จี. มาร์ (David G. Marr) เรื่อง *Vietnamese Anticolonialism 1885-1925* ก็ระบุว่า ในการยึดพื้นที่นั้น กองเรือรบฝรั่งเศสได้เข้าปล้นสะดมต่างๆ ของฝ่ายศัตรูเช่น ปืนใหญ่, ปืนเล็กยาว, อาวุธดาบหรืออาจจะเป็นกระบี่ กำมะถัน ดินประสิว กระสุน และเหรียญทองแดงที่ถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า (Marr, 1971, p. 27) ทั้งนี้ พื้นที่ ๆ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรและสรรพอาวุธเช่นนี้ได้ ย่อมต้องเป็นพื้นที่ของผู้มีอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจใน

เมือง ด้วยเบาะแสตั้งที่มาร์มอบแก่เรา เขตเบนแ่งญูซึ่งเป็นที่ตั้งของป้อมประจำเมืองเช่นป้อมหงสา และเป็นที่ทำกรของข้าหลวงประจำเมืองจึงมีความเป็นไปได้ที่สุดที่จะเป็นพื้นที่ซึ่งฝรั่งเศสเข้ายึด ปล้นสะดม และเปลี่ยนให้กลายเป็นศูนย์บัญชาการของตน

การบุกนครชาตังญูในระลอกแรกนั้นมีระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้น จึงไม่น่าแปลกใจนัก หากงานต่างๆ ที่กล่าวถึงการยึดพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อสร้างอินโดจีนของฝรั่งเศสนั้น จะไม่ได้ลงรายละเอียดในสมรภูมิป้อมหงสาปี ค.ศ. 1859 มากนัก กระนั้น โชคดียังคงมีแก่นักประวัติศาสตร์ผู้สนใจเรื่องราวของเวียดนามเมืองานของมาร์ได้ระบุนรายละเอียดของเหตุการณ์หนึ่งซึ่งช่วยยืนยันถึงการใช้อำนาจและความรุนแรงของฝ่ายฝรั่งเศสในสงครามครั้งนั้น มาร์กล่าวตรงกันกับเหี้ยว่า กองกำลังของฝรั่งเศสได้วางเพลิงเผาขี้ข้าว โดยความรุนแรงของอัคคีภัยครั้งนั้นถูกระบุว่า “แม้เวลาได้ผ่านไป 2 หรือ 3 ปีแล้ว แต่ถ้าถ่านธูลิก็ยังคงมีไอรระอู” (Marr, 1971, p. 27; Nghia, 2011, p. 62) รวมทั้งข้อมูลของคริสโตเฟอร์ กอสซา (Christopher Gosha) ยังได้ช่วยเสริมว่า ความรุนแรงของการบุกชาตังญูครั้งนั้นได้ทำลายหมู่บ้านละแวกใกล้เคียงไปเกือบ 40 แห่ง และทำให้นครแห่งนี้แทบจะกลายเป็นเมืองร้าง ทั้งนี้ในการอภิปรายเรื่องการบุกนครชาตังญูของฝรั่งเศสนั้น กอสซาก็เห็นด้วยกับประเด็นที่ว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นใหม่โดยใช้ความรุนแรงจากสงครามเข้าทุบทำลายเมืองเดิมของราชสำนักเวียดแล้วสร้างเมืองขึ้นใหม่ในแบบของตน (Gosha, 2016, p. 54-66)

ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไซ่ง่อนฉบับของเวืองห่งม้เสนเรื่อง *Sài Gòn Năm xưa* [ไซ่ง่อนปีกลาย] นั้น เขาก็ได้ยืนยันถึงความรุนแรงของอัคคีภัยครั้งดังกล่าว โดยอ้างอิงข้อมูลจาก *Bulletin de la Société des Etudes Indochinoises* ฉบับที่พิมพ์ในปี ค.ศ. 1935 หน้าที่ 8 ว่า แม้จะล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1862 แล้ว ไฟที่ไหม้ขี้ข้าวก็นั้นยังไม่มอดดับ โดยชาวฝรั่งเศสนาม ชาร์ล เลอมิเอร์ (Charles Lemire) ผู้พบเห็นเหตุการณ์กล่าวว่า เมื่อวันที่ 27 มกราคม ปีเดียวกัน เขาได้ลองยื่นไม้ตะพดเขี่ยกองถ่านบนพื้นที่ซึ่งอาจจะเป็นที่นาหรือขี้ข้าว เมื่อชักไม้กลับ เขาก็พบว่าตะพดของเขาก็มอดไหม้เป็นซากเข้าไปเสียแล้ว ทั้งนี้ แม้คำกล่าวของเลอมิเอร์จะฟังดูประดักประเดิดและยากที่จะเชื่อถือ กระนั้นเมื่อย้อนไปดูทัศนคติของผู้บัญชาการเช่นแอมอนุยอี ก็ให้เห็นได้ว่า นายพลผู้นี้มีความระแวงอย่างยิ่งในเรื่องทรัพยากรเช่นขี้ข้าว ซึ่งอาจจะตกอยู่ในมือของกองกำลังฝ่ายต่อต้านและสร้างความยากลำบากในการศึกครั้งนี้ โดยความระแวงของเขานั้นมากถึงขั้นที่ว่ากลุ่มชาวจีนในเมืองจะเสนอราคาซื้อขี้ข้าวสูงสักเท่าไร ก็ไม่อาจเปลี่ยนการตัดสินใจเผาขี้ข้าวของเขาได้ (Hông Sên, 2014, p. 28) อย่างไรก็ตามงานของเหี้ย มาร์ และเสนนั้น กลับไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า กองกำลังของฝรั่งเศสเข้าเผาทำลายขี้ข้าวอย่างไร และมากขนาดไหน จึงมีความเป็นไปได้ว่า กรณีที่มีบันทึกว่า แม้จะผ่านไปสองปีแล้วแต่ไฟที่ไหม้ขี้ข้าวในชาตังญูยังไม่มอดดับนั้น อาจจะมีหมายถึง การที่กองกำลังของฝรั่งเศสได้เข้าทำลายขี้ข้าวบางแห่งเป็นระยะ เพื่อตัดเสบียงของฝ่ายศัตรูก็เป็นได้

ส่วนคำให้การของเลอมิรนั้น ก็เป็นไปได้ว่า ตัวเขาเองก็เป็นหนึ่งในบรรดาผู้เสียชีวิตชาวที่ถูกเผาเป็นเจ้าถ่านจากคำสั่งของผู้นำทัพเรือ เพราะนอกจากเขาจะยอมรับว่าในหมู่ชาวฝรั่งเศสนั้นก็ไม่มีใครเห็นด้วยกับแผนการของนายพลเดอนุยยี และมองว่าเป็นกลยุทธ์ที่ไร้ประโยชน์ หากสังเกตจากคำบอกเล่าของเลอมิรที่กล่าวไว้ในตอนต้นร่วมด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่ากิริยาที่เขาไม่ตะพดของตนแห่เข้าไปในกองเจ้าถ่านนั้น อาจตีความได้ว่า เขากำลังทดสอบด้วยจิตใจสิ้นหวังว่า เปลวเพลิงได้ทำลายทรพยากรอันมีค่าไปในระดับไหนแล้ว จากนั้นก็ต้องตกตะลึงเมื่อพบว่า ไฟที่ไหม้ข้าวยังไม่มอดดับ พร้อมทั้งสมบัติของตนเช่นไม้ตะพดก็พลอยถูกเผาไปด้วย (Höng Sên, 2014, p. 28)

อย่างไรก็ตาม แม้หลักฐานจากหลายแหล่งจะระบุตรงกันว่า การเผาผู้ขังในนครชาตังญ์โดยฝรั่งเศสนั้นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 1859-1862 กระนั้น พวกเขาก็ไม่ได้ทำลายล้างความอุดมสมบูรณ์และชีวิตชีวาของเมืองจนมอดม้วยสิ้นซากอย่างที่ราชสำนักของเคยกทัพจากลุ่มแม่น้ำอิระวะดีมาบดขยี้อยุธยาแต่อย่างใด นครชาตังญ์หรือไซ่ง่อนสำหรับฝรั่งเศสนั้น มีค่าเกินกว่าที่จะปล่อยให้หายไปจากการรับรู้ทางภูมิศาสตร์ ดังที่เหงียเองก็อธิบายไว้ว่า เหตุผลหนึ่งที่พลเรือเอกเดอนุยยีตัดสินใจบุกนครชาตังญ์นั้น เพราะต้องการใช้เมืองแห่งนี้เป็นตัวประกันในการเจรจาต่อรองกับราชสำนักเวียตน โดยข้อมูลจากโทมาซีได้ระบุไว้ว่า ตัวประกันที่แท้จริงนั้นคือ ข้าว ที่โดยปกติจะถูกส่งจากนครชาตังญ์ไปหล่อเลี้ยงปากท้องของผู้คนที่นครหลวงเวทและปริมณฑล ส่วนข้อมูลจากมอโยซก็แสดงให้เห็นว่า ด้วยปากแม่น้ำและสาแหรกคลองที่เอื้อให้เรือกินน้ำลึกเข้าถึงได้ นครไซ่ง่อนจึงมีค่าสำหรับกองเรือฝรั่งเศสเกินกว่าที่จะทำลายทิ้ง ดังนั้น ด้วยเกรงว่าเกรงขว้างมุสิกทำลายภาชนะฝรั่งเศสจึงน่าจะต้องยังมีมือในการสงครามครั้งนี้อยู่บ้างไม่มากนักน้อย นอกจากนี้ หลังจากที่การบุกนครชาตังญ์ระลอกแรกต้องยุติลงในช่วงกลางปี ค.ศ. 1859 อันเกิดจากกองเรือรบฝรั่งเศสต้องยกไปควบคุมสถานการณ์ที่ตำแหน่งแล้วต้องแล่นขึ้นเหนือต่อเพื่อเข้าร่วมสงครามฝิ่นครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1860 นั้น ฝรั่งเศสไม่เพียงตรึงกำลังส่วนหนึ่งไว้ที่นครชาตังญ์ แต่ยังมีเรือพื้นกิจกรรมทางการค้าเหนือเมืองแห่งนี้เพื่อหารายได้หล่อเลี้ยงกองกำลังของตน ทั้งนี้เหงียระบุว่า กองเรือรบรักษาการณ์ของฝรั่งเศสสามารถทำรายได้มหาศาลจากการค้าข้าวกับฮ่องกง สิงคโปร์ และบรรดาพ่อค้าในละแวกใกล้เคียง นอกจากนี้ กองกำลังของฝรั่งเศสยังได้สร้างโรงพยาบาล บ้านพัก และคลังสินค้าขึ้นในเมืองเพื่อเอื้ออำนวยกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กำลังฟื้นตัว (Bakers & Pasuk, 2017, p. 256; Joyaux, 2022, p. 47; Nghia, 2011, pp. 60 and 62; Tomazi, 1934, p. 33)

ด้วยเหตุนี้ เพลิงผลาญผู้ขังชาวฝรั่งเศสจึงไม่อาจพิจารณาอย่างสุดโต่งด้วยตัวเลือกเพียงสองประการว่า ร้ายแรงอย่างหนักหรือไม่ร้ายแรงเลย ในทางหนึ่ง ก็มีความเป็นไปได้ที่นโยบายเผาข้าวในปี ค.ศ. 1859 ของพลเรือเอกเดอนุยยีจะได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอด 2-3 ปี แม้จะมีการเปลี่ยนตัวผู้บัญชาการกองเรือรบที่ประจำการในเขตนครชาตังญ์จากนายพลเดอนุยยีเป็นนายพลเตโอแซน ฟรองซัวส์ ปาซ (Théogène François Page) จึงเป็นเหตุให้เลอมิรยังคงพบเจอซากเจ้าถ่านของ

ยุ่งข้าวกที่กำลังคุกรุ่นอยู่แม้เวลาจะล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1862 กระนั้น เพลวเพลิงก็ไม่ได้เผานครชาดิงญ์จน ล่มสลายลงไป ด้วยข้อมูลจากเหงียนั้นได้ระบุว่า กองเรือฝรั่งเศสยังคงสามารถหารายได้ด้วย การ ส่งออกข้าว อีกทั้งยังดำเนินการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า ยุ่งข้าวกใน นครชาดิงญ์อาจจะถูกเผาบ่อย แต่ก็ไม่ได้ถูกเผาจนราบคาบไปเสียทุกที และยังเป็นไปได้อีกว่า พื้นที่ บางส่วนที่ถูกฝรั่งเศสเข้ายึดจะถูกแปรสภาพเป็นที่นาสำหรับเพาะปลูกข้าว หรือไม่เช่นนั้น บรรดา เครื่องขายการค้าที่ได้รับการอุปถัมภ์ในสมัยของฟุกพ่แองญ์ก็อาจจะถูกใช้งานโดยฝรั่งเศสให้ส่งข้าวกแก่ พวกตนสำหรับค้าขายกับต่างแดนต่อไป อย่างไรก็ตาม เรื่องหนึ่งที่พึงระวังคือ เส้นทางการค้าข้าวกของ นครชาดิงญ์และเครือข่ายเองก็ถูกควบคุมอย่างหนัก จากกองเรือรบฝรั่งเศสที่ไม่ต้องการให้เสบียงหลุด รอดไปอยู่ในมือของศัตรู ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรตีกรอบความเป็นไปได้เกี่ยวกับเส้นทางการลำเลียงข้าวก ว่า มิได้เกิดขึ้นอย่างเสรีและคล่องตัว ทั้งนี้ หากไม่ใช่เพราะเครือข่ายค้าข้าวกเหล่านี้ได้สยบยอมต่อ กำลังอาวุธของฝรั่งเศส หลังจากที่ได้ประจักษ์แก่สายตาตนเองถึงพลังทำลายล้างของกองเรือรบแล้ว ก็ อาจจะเป็นไปได้เช่นเดียวกันว่า กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้คือ ผู้ที่ไม่พอใจนโยบายที่ปิดกั้นและเข้มงวดของราช สำนักรเวียนตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิมีงญ์หม่างเป็นต้นมา (Choi, 2004, p. 101; Nghia, 2011, p. 40)

สำหรับ เนื้อหาว่าด้วยการพังทลายของป้อมหงสานั้น เหงียเพียงแต่อธิบายว่าเหตุการณ์ ดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องจากการลดประสิทธิภาพของป้อมปราการเมืองชาดิงญ์ในรัชสมัยของมีงญ์ หม่าง โดยที่องค์จักรพรรดิผู้นี้อาจจะคาดไม่ถึงว่า อริราชศัตรูรายใหม่จะเป็นคนต่างแดนที่ครองอาวุธ ทรงมหิธานุภาพเกินกว่าที่กำแพงดิน มีดดาบ และปืนแบบเก่าของราชสำนักเวียนจะรับมือได้ ส่วน ผลที่เกิดขึ้นหลังพังการทลายของป้อมหงสานั้น เหงียก็เรียงลำดับให้เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเงื่อนไข ก่อนหน้าที่จะเอื้อให้กองเรือฝรั่งเศสเข้ายึดกุมพื้นที่ของเมืองชาดิงญ์ได้อย่างมั่นคง และตรึงกำลังเพื่อ รอกองหนุนกลับมาช่วยบุกในคราวที่สอง (Nghia, 2011, pp. 56 and 62)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าความปราชัยในสมรภูมิป้อมหงสานั้น มีนัยสำคัญมากกว่าพลวัต ทางทหาร ทั้งนี้ แม้ว่าอำนาจบังคับของฝรั่งเศสจะมีได้เข้าไปบังคับสำนักของชนพื้นเมืองในนคร ชาดิงญ์ในทันทีทันใด แต่ป้อมหงสาในฐานะศูนย์กลางเดิมของเมืองและเป็นตั้งตัวแทนอำนาจของราช สำนักรเวียนก็ได้ถูกอาวุธเหล่านี้ของฝรั่งเศสทำลายลงไป ซึ่งก็ตีความได้เช่นกันว่า ไม่ใช่เพียงแค่นคร ชาดิงญ์ในฐานะสิ่งก่อสร้างที่ถูกทำลายในสงคราม แต่ยังรวมไปถึงนครชาดิงญ์ในฐานะความหมายชุด เก่าที่ครอบงำพื้นที่โช่งอันนั้น ได้ถูกบดขยี้จนเหลือแต่ซาก

หากเราจะศึกษาประวัติศาสตร์ของนครโช่งอันด้วยมุมมองทางวัฒนธรรม การพังทลายของ ป้อมหงสาก็ไม่ควรที่จะถูกมองว่าเป็นเพียงชัยชนะหรือยุทธโศกณ์อย่างหนึ่งของชาวเวียดนามที่ต่อต้าน ฝรั่งเศส หากแต่ควรมองความหมายของสถานที่ดังกล่าวในระบบวัฒนธรรมชาวเมืองด้วย ดังที่ผู้เขียน ได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 4 ว่า ป้อมกลางของนครชาดิงญ์ไม่เพียงมีหน้าที่ในทางการทหารเท่านั้น แต่ยัง

ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์และบารมีของชนชั้นนำอีกด้วย แม้ในคริสต์ทศวรรษ 1830 ป้อมกลางของนครชาดิงญ์จะถูกลดประสิทธิภาพ แต่สถานที่ดังกล่าวก็ยังทำหน้าที่ในฐานะสถานีลูกข่ายในเครื่องอำนาจของราชสำนักเวียนสำหรับปกครองนครแดนใต้แห่งนี้ต่อไป นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่ป้อมหงสาคือรูปแบบหนึ่งของการสถาปนาอำนาจอย่างเป็นทางการทั้งยังเป็นการสร้างโลกทัศน์ให้แก่ชาวเมืองใต้บงการของราชสำนัก

ดังนั้น การพังทลายอย่างรวดเร็วของป้อมกลางและการพ่ายศึกป้อมหงสาในช่วงต้นปี ค.ศ. 1859 จึงเป็นสัญญาณที่แสดงให้ชาวเมืองได้เห็นว่า โลกเก่าใต้อำนาจราชสำนักเวียนของนครชาดิงญ์ ซึ่งถูกค้ำยันโดยป้อมหงสานั้นกำลังพังทลายลง อีกทั้งยังเป็นการล่มสลายอย่างเป็นทางการ แม้จะเข้าไปจับต้องไม่ได้ แต่ก็ได้ยิน ได้ฟัง ได้รับรู้ ซึ่งความหมายของเหตุการณ์ดังกล่าวจึงน่าจะมากพอที่จะสั่นคลอนโลกทัศน์และความหมายเดิมของชาวเมืองชาดิงญ์ ชาวเวียดนามในเขตอื่น และราชสำนักเวียน ทั้งนี้ ผู้เขียนมิได้วิจารณ์งานของเหงีและคาดการณ์ผลกระทบในศึกป้อมหงสาอย่างเลื่อนลอย เพราะแม้แต่ในงานของเหงีเองก็ระบุว่า หลังจากที่ป้อมหงสาถูกตีแตก หวอชวีนิงญ์ (Võ Duy Ninh) แม่ทัพเรือในศึกครานั้นก็จัดการเผาเรือของตน ปล่อยทหารหนี จากนั้นจึงคว้านท้องตนฆ่าตัวตาย

ทั้งนี้ ลักษณะเช่นนี้ก็เกิดขึ้นกับขุนนางอีกรายหนึ่งนามว่า ฟานแทงญ์सान (Phan Thanh Giản) ที่ล้มเหลวในการเจรจาขอนครชาดิงญ์และพื้นที่ใกล้เคียงคืนจากฝรั่งเศส เพียงแต่เขาเลือกปลิดชีพตนเองด้วยยาพิษ (Xuân Thọ, 1957, p. 84) โดยเหงีอธิบายพฤติกรรมดังกล่าวว่า การฆ่าตัวตายพบได้ทั่วไปในหมู่ขุนนางของราชสำนักเวียน โดยพวกเขากระทำเพื่อรักษาจริยธรรมอันสูงส่งตามความเชื่อของตน (Nghia, 2011, pp. 61 and 67)

หากการฆ่าตัวตายเป็นไปเพื่อรักษาจริยธรรมอันสูงส่ง อันเป็นสิ่งที่เหล่าขุนนางขงจื้อพึงใจและยกย่อง แม้อาจจะถูกโต้แย้งว่า การกระทำดังกล่าวมาจากการตัดสินใจของปัจเจก กระนั้นในอีกด้านหนึ่งก็ตีความได้ว่า สภาพแวดล้อมที่ขุนนางเหล่านี้กำลังเผชิญนั้นมีได้เป็นดังที่ตนพึงใจ ภาวะดังกล่าวจึงเข้ารกคุกคามคุณค่าที่พวกเขาเทิดทูนแทบจะสูงสุดในชีวิต ดังนั้น โลกที่พวกเขา กำลังเผชิญนั้นจึงเป็นโลกที่กำลังแปดเปื้อนด้วยอำนาจของอริราชศัตรู ยิ่งไปกว่านั้น ความพ่ายแพ้ในสงครามและการสูญเสียอำนาจอย่างกระทันหันภายในเวลา 2 วันก็ยิ่งทำให้พวกเขารู้สึกไม่มั่นคง ทั้งไม่อาจยอมทำใจยอมรับการมีอยู่ของชุดความหมายใหม่ที่กำลังจะถูกสถาปนาขึ้นมาได้

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดคอมมิวนิสต์จึงกรีดลงที่ผิวท้องของนิงญ์ ควานจนเป็นแผลฉกรรจ์เปิดอ้า การกระทำเช่นนั้นจึงยอมมิใช่เพียงเพื่อให้ล่าไส้และเลือดแดงฉานไหลทะลักออกมาจากร่าง หากแต่ยังเป็นการปลดปล่อยให้ตนเองพ้นไปจากโลกที่ตนไม่ยินพร้อมใจจะมีชีวิต การควานท้องของนิงญ์จึงมิใช่แค่การสละชีพรักษาเกียรติของทหาร แต่ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะบีบคั้นอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของชุดความหมายเหนือนครชาดิงญ์

แน่ละ ไม่ใช่ชาวเมืองทุกผู้ทุกคนจะคว้านท้องฆ่าตัวตายเช่นขุนพลนิงงู ซึ่งส่อให้ข้อสังเกตดังกล่าวมีข้อสงสัยให้โต้แย้ง กระนั้น การไม่ตายไม่ได้หมายความว่าความหมายจะใหม่จะไม่ถูกประทับเหนือพื้นที่ ในทางกลับกัน ชาวเมืองที่มีชีวิตรอดก็จะกลายเป็นฐานสำคัญในการสถาปนาความหมายใหม่ของฝรั่งเศส และทำให้ความหมายว่าด้วยนครซึ่งอ่อนของฝรั่งเศสดำเนินต่อไปได้ โดยผ่านการรื้อสร้างความหมายในสำนึกของผู้ได้ปกครอง ทั้งนี้ งานของฟรานซ์ ฟานง (Frantz Fanon) เรื่อง *Black Skin, White Mask* ก็ช่วยให้เข้าใจได้ว่า การที่ชนพื้นเมืองไม่ฆ่าตัวตายเมื่อต้องอยู่ใต้ระบอบอาณานิคมนั้น มิได้หมายความว่า ชุติความหมายของเจ้าอาณานิคมจะไม่สามารถสถาปนาเหนือดินแดนที่ตนเข้ายึดครองได้ ในทางกลับกัน สิ่งที่เกิดขึ้นคือ แม้แต่ในสำนึกของชนพื้นเมืองผู้ที่ได้รับการดูแลอย่างดีจากเจ้าอาณานิคมนั้น พวกเขาก็ยังคงถูกคุมขังด้วยอำนาจจากความหมายที่เจ้าอาณานิคมฝังหัวพวกเขาจากระบบครอบครัว โรงเรียน หรือสังคมโดยรวมในดินแดนอาณานิคม ว่าพวกเขานั้นต่ำต้อยด้อยอำนาจและอ่อนแอ จึงต้องอยู่ภายใต้การดูแลของคนผิวขาวเจ้าอาณานิคม (Fanon, 1967, p. 215)

กล่าวตามแนวคิดของฟานง เหล่าผู้ที่อยู่ต่อ (อย่างน้อยก็จำนวนหนึ่ง) ย่อมได้รับความทรมานไม่ต่างจากขุนนางที่ปลิดชีพตนเองเท่าไรนัก ป้อมประจำเมืองของตนถูกล้อมย่อยยับยอมสวามิภักดิ์ เขารู้สึกถึงความด้อยอำนาจของกลุ่มตน และเป็นจุดเริ่มต้นในการปลุกสำนึกของผู้ตกอยู่ในสถานะรองแก่ชาวเมืองเหล่านี้ ส่วนการฆ่าตัวตายที่มีปรากฏแต่ในชนชั้นสูงนั้น หากมิใช่เพราะไม่มีการบันทึกการตายของมวลชนคนชั้นล่าง ก็อาจจะเป็นเพราะในสำนึกของชนชั้นสูงเหล่านั้น พวกเขาารู้สึกว่าตนเองมีอำนาจมากพอที่จะเลือกได้ว่าจะอยู่หรือจะตาย ในขณะที่ไพร่ชั้นล่างนั้นด้อยอำนาจเกินกว่าที่จะทำทายเป็นเจ้าชีวิตของนายเหนือหัวตนได้ หรือหากไม่เช่นนั้น พวกเขาก็ไม่ได้ถูกบีบรัดด้วยระเบียบมากพอจนรู้สึกงุนงงและสับสนกับโลกของชาติดังที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เนื่องด้วยชาวเมืองชาติดังที่คุ้นเคยกับความแตกต่างทางวัฒนธรรม แม้การบุกของฝรั่งเศสจะสร้างความเดือดร้อนในทางกายภาพ แต่ก็ไม่ทรมานพวกเขาอย่างแสนสาหัสเท่ากับที่ทรมานขุนนางจากส่วนกลางผู้อยู่ในระบบขงจื้ออันแสนเคร่งครัด ตึงเครียด และประหลาด

นอกจากนี้ เรื่องหนึ่งที่ยากจะปฏิเสธคือ การบุกโจมตีของกองเรือฝรั่งเศสนั้นเป็นความรุนแรงประการหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นความรุนแรงที่ชัดเจนยิ่ง ความชัดเจนของความรุนแรงก็ยิ่งขับเน้นอำนาจของฝรั่งเศสให้แสดงออกมาสู่การรับรู้ของชาวเมือง ทั้งนี้ เมื่อนำมาเทียบกับแนวคิดว่าด้วยความเจ็บปวดกับการรื้อสร้างความหมายของอีเลน สการ์รี่ (Elain Scarry) กระสุนปืนใหญ่และกองเรือรบของฝรั่งเศสก็ไม่ต่างไปจากอุปกรณ์ทรมานนักโทษในมุมมองของนักวรรณคดีสายตีความสังคมผู้นี้ (พจนรรณ, 2563, นน. 149-156) ทั้งนี้ นัยสำคัญของอุปกรณ์นักโทษนั้นคือ การเป็นเครื่องมือในการสร้างความเจ็บปวด หากแต่คุณสมบัติของความเจ็บปวดนั้นสามารถบังคับ ทำลาย หรือบิดเบือนชุด

ความหมายที่อยู่ในสำนึกของผู้ที่ได้รับความเจ็บปวดได้อีกด้วย กล่าวคือ ความรุนแรงที่ถูกใช้งานอย่างเป็นระบบนั้นสามารถใช้เพื่อหรือสร้างความหมายที่อยู่ในสำนึกของผู้คนได้

แม้ว่าความรุนแรงจากกองเรือฝรั่งเศสที่กระทำในสมรภูมินั้นจะไม่ใช่การจับชาวเมืองทุกคนมาทรมานในห้องขัง อย่างน้อยที่สุดก็โดยจุดประสงค์หลักที่ไม่ได้เน้น ทรมานผู้คนที่มั่งคั่งที่พื้นที่ กระนั้น ความรุนแรงจากเทคโนโลยีการทหารและระบบการปกครองที่ซอกซอนซ่อนไซ่ได้ลึกซึ้งมากกว่าเดิมของพวกเขาทำให้ชาวเมืองยากจะขัดขึ้นต่ออำนาจของชาวตะวันตกกลุ่มนี้ และต้องทนสยบยอมต่อเงื่อนไขที่ผู้มาเยือนสร้างขึ้น ไม่ว่าพวกเขาจะยินยอมพร้อมใจหรือไม่ก็ตาม สแกร์รี่ได้กล่าวว่า สิ่งก่อสร้างรวมถึงระบบสังคมอันซับซ้อนนั้น คือส่วนขยายของร่างกายที่มนุษย์สร้างไว้เพื่อป้องกันความเจ็บปวด ส่วนผู้เขียนนั้นมีความต่อไปเห็นว่า หากอ้างอิงตามที่สแกร์รี่กล่าว เราก็สามารถตีความต่อไปได้ว่า สิ่งก่อสร้างและระบบวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์เพื่อธำรงโลกอันปลอดภัยของพวกเขาเอาไว้

ดังนั้น ในภาวะที่ผู้คนกำลังสับสนงุนงงในสงครามที่ศัตรูของพวกเขามีความเหนือกว่าในทางการรบอย่างมากนั้น การก่อวินาศกรรมทำลายปราการและการทำสงครามในเมืองนั้น ก็เป็นการทรมานที่รุนแรงเพียงพอแก่การหรือสร้างความหมายในสำนึกของชาวเมืองแล้ว ดังที่สแกร์รี่ได้แสดงให้เห็นว่า นักโทษถูกทำให้ยอมจำนนต่อเป้าหมายของผู้ทรมาน ด้วยการที่พวกเขาถูกทำให้สับสนต่อความหมายของโลก โดยนักโทษเหล่านี้จะถูกทรมานในห้องที่ผู้คุมบอกว่าปลอดภัย อีกทั้งพวกเขาก็ถูกทรมานด้วยอุปกรณ์ที่ตัวเองเคยมองว่าปลอดภัย ความโกลาหลทางความหมายและภาวะที่ไม่สามารถจัดการกับความเจ็บปวดของตนได้ ทำให้นักโทษยอมทิ้งชุดความหมายของตน แล้วเลือกที่จะเดินตามเจตจำนงของผู้ทรมานที่กำลังสอบสวนพวกเขา ความโกลาหลทางความหมายและภาวะที่ไม่สามารถจัดการกับความเจ็บปวดของผู้คนนครชาดิงญ์ คือ ป้อมปราการกลางเมืองที่เคยคุ้มครองระบอบเก่าถูกทำลายอย่างง่ายดาย และความเหนือกว่าด้านอาวุธของฝรั่งเศสก็ทำให้พวกเขาไม่อาจหยุดยั้งสงครามในครั้งนั้นได้ สิ่งที่ผู้คนในนครแห่งนี้เลือกได้จึงเหลือเพียงแค่ 2 ทางระหว่างการฆ่าตัวตายเพื่อหนีไปจากโลกที่อลหม่าน หรือไม่ก็ยอมรับชุดความหมายที่เจ้าอาณานิคมกำลังจะเพาะปลูกเหนือเศษซากของเมือง

นอกจากวินาศกรรมที่ฝรั่งเศสทำลายป้อมหงสา อีกตัวอย่างหนึ่งของความเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสกระทำต่อนครชาดิงญ์และเผยแพร่ให้แก่ผู้อื่นได้รับรู้คือ การเผาขี้ข้าวโดยคำสั่งของพลเรือเอก เฌอญุย ที่ได้รับการบันทึกไว้ว่าเพลิงผลาญขี้ข้าวราวสองสามปีก็ยังไม่มอดดับ หากผู้อ่านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชุดดังกล่าวเป็นบุคคลที่อยู่ในกาลและเทศะที่ห่างไกลจากนครชาดิงญ์ช่วงปี ค.ศ. 1859-1861 การมองขี้ข้าวที่มอดไหม้ด้วยน้ำมือของกองกำลังฝรั่งเศสว่าเป็นเหตุการณ์ปกติในการทำสงครามนั้น ย่อมเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ อย่างไรก็ตาม หากอ้างอิงจากแนวคิดของสแกร์รี่ที่ว่า นักโทษผู้ถูกทรมานในห้องสอบสวนไม่อาจมองโลกได้อย่างปกติเฉกเช่นคนทั่วไปฉันใด การพยายามทำความเข้าใจ

เข้าใจต่อมุมมองและชุดความหมายของชาวเมืองชาดิงญ์ ที่ได้รับรู้ถึงความรุนแรงและอำนาจอันล้นพ้นของฝรั่งเศสนั้น ก็ย่อมไม่ควรใช้ความปกติของสงครามมาตัดสินเช่นกัน เพราะชาวเมืองที่กำลังเผชิญมหาวินาศกรรมตรงหน้าของตนก็คือ นักโทษที่ถูกกำลังทหารมานในวงล้อมของกองทัพฝรั่งเศส

แม้ในวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะหวงแหนกำลังคนมากกว่าทรัพยากร (Reid, 2015, pp. 1-8) แต่ ณ ห้วงสุดท้ายของยุคจารีตโดยเฉพาะในรัชศกของมิงญ์หม่างนั้น ทรัพยากรข้าวเป็นสิ่งที่ขาดแคลนไม่ได้ อีกทั้งข้าวยังไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่อาศัยระบบการเพาะปลูกที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของผู้คน ยิ่งมีต้องกล่าวถึงว่า จุดอ่อนประการหนึ่งของพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่มีข้าวพอกพวยแต่ไม่ค่อยกิน จนเกิดเป็นปัญหากระทบกระทั่งกับอำนาจส่วนกลางมาครั้งหนึ่งแล้ว ดังนั้น การเผาข้าวต่อเนื่องเป็นเวลาสามปีโดยฝรั่งเศสจึงเป็นการสร้างความโกลาหลทางความหมายอีกอย่างหนึ่ง เพราะข้าวคือสิ่งที่ล้ำค่าไม่ว่าจะอยู่ในมือของผู้ใด แต่การทำลายล้างทรัพยากรดังกล่าวอย่างไม่แยแสเพียงเพื่อกดดันชนพื้นเมืองที่ต่อต้านฝรั่งเศสนั้นเป็นการสำแดงตนประหนึ่งว่าเป็นเทพที่มีต้องการรับประทานข้าว ทั้งยังสามารถทำลายล้างทรัพยากรอาหารเพื่อสร้างความวินาศฉิบหายแก่มนุษย์ชาวเวียดนาม ทั้งนี้ การสูญเสียข้าวจำนวนมากย่อมนำมาซึ่งความอดอยากหิวโหย ความทุกข์ทรมานดังกล่าว แม้จะไม่ใช่ความเจ็บปวดจากการถูกทุบตีที่มั่งแหวง แต่ก็ทำให้ผู้คนตายอย่างทรมานได้เช่นกัน ความทุกข์เช่นนี้มีอาจหยุดยั้งได้ด้วยเหตุที่กำลังรบของฝ่ายชาดิงญ์ไม่แข็งแกร่งพอที่จะสู้รบกับฝรั่งเศส เงื่อนไขเช่นนี้จึงช่วยหนุนเสริมให้ชุดความหมายว่าด้วยนครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสได้รับการสถาปนาอย่างตั้งมั่นมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทุบทำลายความหมายชุดเก่าที่ได้อภิปรายมานั้นเป็นเพียงระลอกแรกของการบุกนครชาดิงญ์โดยฝรั่งเศส ดังที่กล่าวไปในข้างต้นว่า ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1859 ฝรั่งเศสจำต้องพักการบุกยึดนครชาดิงญ์เนื่องเพราะต้องยกกำลังไปช่วยเหลือกองรักษาการณ์ที่ต่ำหนิง แล้วล่องเรือรบขึ้นเหนือเพื่อเข้าร่วมสงครามฝิ่น ในระยะพักนี้ นาวาเอกฌอง แบร์นาร์ด โฌเรกีเบร์รี (Jean Bernard Jauréguiberry) ซึ่งเดิมดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการกองเรือรบฝรั่งเศสในการบุกเวียดนามนั้น ก็ได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองรักษาการณ์ที่นครชาดิงญ์ (Thomazi, 1934, p. 35) เดิมทีผู้บังคับการนายนี้ต้องการที่จะขยายขอบเขตอำนาจของฝรั่งเศสทันทีหลังจากเข้ารับตำแหน่ง อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่กำลังคนไม่มากพอที่จะเสี่ยงสูญเสียให้กับการทำสงครามกับกองกำลังฝ่ายต่อต้าน โฌเรกีเบร์รีจึงบุกโจมตีฝ่ายราชสำนักเวียนเพียงครั้งเดียว แล้วถอยมารั้งอยู่ที่นครชาดิงญ์ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า ผู้บังคับการชาวฝรั่งเศสผู้นี้กำลังรอกองหนุนจากทัพเรือใหญ่ที่ติดพันสงครามฝิ่นที่จีน (Nghia, 2011, p. 62)

ในภาวะที่กองกำลังที่เหลือของข้าหลวงนครชาดิงญ์ตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ อีกทั้งยังสูญเสียทรัพยากรและกำลังคนมากขึ้นในคราล้อมหงสาแตก ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1859 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่มีการเปลี่ยนตัวผู้บัญชาการกองเรือตะวันออกเฉียงไกลคนใหม่และการลุกโชนขึ้นของไฟสงครามฝิ่นได้ตั้ง

กองเรือฝรั่งเศสให้พ้นจากเวียดนามระยะหนึ่ง ราชสำนักเวียตนัมก็ได้ใช้จิ้งหะดังกล่าว จัดส่งแม่ทัพ 2 นายให้แก่ ขุนพลเวียตนัม (Nguyễn Tri Phương) และขุนพลฝ่ามเท่เทียน (Phạm Thế Hiển) พร้อมทั้งไพร่พลอีก 20,000 นาย เข้าเสริมกำลังรบให้แก่กองกำลังของข้าหลวงนครชาดิงญ์ที่ถอยมาตั้งทัพ ณ เขตกีฮวา (Kỳ Hoa) ด้วยการเสริมกำลังรบของพวกตนในยามที่กองรักษาการณ์ของฝรั่งเศสขาดกำลังรบเช่นนี้แล จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดกองกำลังของฝ่ายราชสำนักเวียตนัมจึงยันฝ่ายฝรั่งเศสไว้ได้อีกระยะหนึ่ง (Joyaux, 2022, p. 52; Nghia, 2011, p. 62)

แม้เหี้ยจะอธิบายว่า ในเดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 1859 พลเรือจัตวาเตโอแซน ฟรองซัวส์ ปาซ (Théogène François Page) ได้เข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการกองเรือรบแทนที่นายพลฌอนุยยีที่มีปัญหาด้านสุขภาพ (Thomazi, 1934, p. 40; Nghia, 2011, p. 62) ภาระนั้น เขาก็เพียงแต่บรรยายว่า พลเรือจัตวาปาซได้ปรากฏตัวขึ้นทันทีที่นครชาดิงญ์ ในขณะที่สุด จอนเจดสินระบุรายละเอียดเพิ่มเติมว่า ก่อนหน้านั้น นายพลปาซนั้นได้นำกองเรือรบบุกโจมตีนครหลวงเววก่อนแต่ไม่สำเร็จ จึงนำกองเรือล่องลงมาตั้งทัพที่นครชาดิงญ์ (สุด, 2550, น. 15) หากเทียบกับข้อมูลใน *La Conquête de l'Indochine* ของโอกุสต์ โทมาซี (August Thomazi) ปาซได้รับการเลื่อนยศขึ้นเป็นพลเรือจัตวาแล้วเข้ารับตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน ทั้งนี้หน้าที่หลักของเขาซึ่งได้รับมอบหมายจากรัฐบาล คือ การเจรจาเพื่อตั้งสถานกงสุลและขอให้ราชสำนักเวียตนัมเปิดเสรีทางการค้า โดยโทมาซีเสนอว่า ช่วงเวลาดังกล่าว ฝรั่งเศสยังไม่ได้สนใจที่จะเข้ายึดครองดินแดนอินโดจีน (Thomazi, 1934, p. 40) อย่างไรก็ตาม หากเทียบข้อมูลชุดนี้เข้ากับประเด็นว่าด้วยภาพฝันและแรงดึงดูดที่ดินแดนตะวันออกไกลแห่งนี้มีต่อฝรั่งเศสในงานของคูเปอร์ ก็เป็นไปได้ในการตีความว่า การเจรจาดังนั้นไม่ได้หมายความว่าฝรั่งเศสยังไม่สนใจในดินแดนอินโดจีน เพียงแต่ ณ ช่วงเวลานั้น พวกเขาอาจจะยังไม่ตัดสินใจใช้กำลังเข้ายึดครอง ทั้งนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่าเนื่องจากภาวะตึงเครียดระหว่างราชสำนักชิงและพันธมิตรชาติตะวันตกยังคงคุกรุ่น ฝรั่งเศสจึงยังไม่อาจตัดสินใจให้เด็ดขาดในการจัดการปัญหาอินโดจีน (สุด, 2550, น. 15-16) สำหรับการเจรจาดังกล่าว ราชสำนักเวียตนัมปฏิเสธที่จะยอมรับข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส พลเรือจัตวาปาซจึงสั่งโจมตีนครหลวงเววก่อนจะยกพลลงใต้มาที่นครชาดิงญ์ (Thomazi, 1934, p. 40)

ในขณะที่เหี้ยไม่ได้กล่าวถึงนายพลปาซและสมรภูมิตันครเหว สุดกลับให้ข้อมูลเพิ่มเติมแก่เราว่า ความล้มเหลวในการบุกนครหลวงเววก่อนหน้านั้นมาจากการป้องกันที่เข้มแข็งของฝ่ายราชสำนักเวียตนัม (สุด, 2550, น. 15) ภาระนั้น ข้อมูลของสุดดูเหมือนจะขัดแย้งกับข้อมูลของโทมาซีที่กล่าวว่า พลเรือจัตวาปาซหนีจากนครหลวงเววก่อนเพราะทางหนึ่งเขามีกำลังรบไม่เพียงพอ เนื่องจากกองเรือฝรั่งเศสในตะวันออกไกลส่วนใหญ่ยังคงติดพันสงครามฝิ่นที่จีน และอีกทางหนึ่งพลเรือจัตวาปาซเองก็ได้รับคำสั่งให้ไปอยู่ใต้การบังคับบัญชาของพลเรือตรีเลโอนาร์ด ชาร์เน (Leonard Charner) ผู้สั่งการให้เขานำกองเรือรบลงไปสมทบกับกองรักษาการณ์ของนาวาเอกโฌเร็กเบร์รีที่นครชาดิงญ์

ด้วยเหตุที่นครแห่งนี้เป็นที่ที่ กองกำลังของฝรั่งเศสตั้งมั่นที่สุดในอินโดจีน (Thomazi, 1934, p. 41) อย่างไรก็ตาม รายละเอียดที่คัดง้างกันจากข้อมูล 2 แหล่งนี้ก็เพียงการมองเหตุการณ์ด้วยมุมมองที่แตกต่างกันเท่านั้น

ในด้านหนึ่ง เอกสารของโทมาซีซึ่งเขียนในปี ค.ศ. 1934 อันเป็นปีที่ฝรั่งเศสยังปกครองอาณานิคมอินโดจีนนั้น มุ่งเน้นเฉพาะรายละเอียดที่แสดงออกถึงมารยาท ความมีอารยะ และความได้เปรียบของกองเรือรบฝรั่งเศสในสมรภูมินครหลวงเหว เนื้อหาในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของโทมาซีว่าด้วยศึคนครหลวงจึงหยิบยกภาวะได้เปรียบของฝรั่งเศสในเมืองท่าหนึ่งเพื่อมากลบเกลื่อนความเสียหายในศึกท่าหนึ่งที่พวกตนได้รับ พร้อมกันนั้นก็ยังอธิบายความเปลืองปล้ำครั้งดังกล่าวให้เป็นการต่อสู้อย่างกล้าหาญของกองเรือฝรั่งเศส ทว่าในอีกด้านหนึ่ง *Đại cương Lịch sử Việt Nam, Tập II* [ประวัติศาสตร์เวียดนามในภาพรวม, เล่ม 2] ที่มีดิ้งญูเชวินเลิม (Đình Xuân Lâm) เป็นบรรณาธิการ และเป็นเอกสารอ้างอิงในงานของสุดกลับให้รายละเอียดของเหตุการณ์ว่า นายพลพาชนากองเรือรบเทียบท่าที่บริเวณชายฝั่งตอนเหนือของเมืองท่าหนึ่ง จากนั้นก็ยกพลขึ้นบกบุกยึดด้านหายเวิน (Hải Vân) แล้วขึ้นเหนือตรงมาหมายบุกตีนครหลวงให้แตก แม้พวกเขาจะเดินทัพได้อย่างสะดวกโยธิน กระนั้น ทัพของนายพลพาซก็เป็ฝ่ายพ่ายแพ้ในการบุกครั้งนั้น จนพวกเขาต้องล่าถอยไปพร้อมความเสียหายของกองเรือรบที่อาจวัดได้จากจำนวนทหารฝรั่งเศสที่บาดเจ็บและเสียชีวิตรวมกันถึง 300 นาย (Lâm, 1999, p. 19)

ผู้เขียนไม่ได้เห็นว่า ความจริงจากเอกสารในภาษาเวียดนามที่ดีพิมพ์ในฮานอยปี ค.ศ. 1999 ฉบับนี้จะเป็นสิ่งบริสุทธิ์มีอาจถกเถียงได้ เพียงแต่ต้องการเผยให้เห็นถึงขอบเขตของมุมมองแบบอาณานิคมในงานของโทมาซีที่พยายามจะสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลสาธารณรัฐที่ 3 แห่งฝรั่งเศสในการทำสงครามบุกยึดดินแดนตะวันออกไกล หรือยิ่งไปกว่านั้น โทมาซีอาจถึงกับปกปิดความพ่ายแพ้ในสมรภูมินครหลวงเหวซึ่งชี้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตว่า เขาอาจจะกลัวชาติที่ตนรักนั้นต้องมีมลทินหมอง

กระนั้น กระบวนการอธิบายความจริงเช่นนี้ก็พบได้ใน *Đại cương Lịch sử Việt Nam, Tập II* เช่นกัน เพราะงานชิ้นดังกล่าวเองก็พยายามจะหลบเลี่ยงความหลากหลายในหมู่ชาวเวียดนามภาพของชาวคริสต์เวียดนามที่ถูกราชสำนักเวียนย่ายีปีทาจนต้องไปอาศัยความช่วยเหลือจากคริสตจักรและกองเรือรบของฝรั่งเศสนั้นถูกทำให้พราเลือนไปพร้อมๆ กับประเด็นทางศาสนาที่เป็นจุดเริ่มต้นของสงครามยึดอินโดจีนของฝรั่งเศส ในเรื่องเล่าชุดนี้ ชาวเวียดนามจึงถูกทำให้เป็นชาติพร้อมๆ กับการเป็นชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกกดขี่อย่างแสนสาหัสโดยราชสำนักเวียน และในเวลาต่อมา ก็จะถูกขูดรีดโดยทุนนิยมฝรั่งเศส (Lâm, 1999, p. 9)

ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า การหลบเลี่ยงความขัดแย้งในทางศาสนาและการใช้มุมมองแบบเศรษฐกิจกำหนดของลัทธิมาร์กซ์โดยเคร่งครัด มาอธิบายประวัติศาสตร์เวียดนามในช่วงกลาง

คริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นก็เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับแนวคิดชาตินิยมฉบับพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ผลก็คือ ในทางหนึ่งงานชิ้นดังกล่าวก็พยายามอธิบายว่า ชุมชนชาวเวียดนามเป็นเอกภาพหนึ่งเดียว โดยมีผู้ร้ายในประวัติศาสตร์เป็นกลุ่มศักดินาเช่นราชวงศ์เวียน และพวกนายทุนฝรั่งเศสพร้อมกันนั้นก็อธิบายแกมชี้ชวนว่า ปัญหาความทุกข์ยากของเวียดนามสามารถแก้ไขได้ด้วยหลักการของลัทธิมาร์กซ์-เลนินภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม

ไม่ว่าสองมุมมองนี้จะต่างกันเพียงใด สิ่งที่สอดคล้องกันคือ กองเรือรบของฝรั่งเศสล้มเหลวโดยสิ้นเชิงทั้งในการเจรจากับราชสำนักเวียนและการบุกนครหลวงเว ในท้ายที่สุด พวกเขาก็ต้องล่าถอยได้มายังนครซาดิงญ์ในช่วงประมาณในเดือนกุมภาพันธ์ปี ค.ศ. 1860 ที่ซึ่งฝรั่งเศสมีฐานกำลังเข้มแข็งมั่นคงกว่า ทั้งหมดนี้คือเหตุการณ์ก่อนที่นายพลปาซจะเข้ามาบีบบทบาทเหนือนครแห่งนี้ ซึ่งเรียกกลับละเลยไม่ได้กล่าวเอาไว้ การละเว้นเนื้อหาช่วงดังกล่าวของเขาจึงทำให้ภาพอันทุลักทุเลของฝรั่งเศสในการสถาปนาอินโดจีนนั้นถูกเจือจางลงไป กล่าวคือ เมื่อเหยียลละเว้นเนื้อหาความพ่ายแพ้ของนายพลปาซไป เรื่องเล่าของเหยียลก็จะฉายเพียงภาพของฝรั่งเศสที่วางแผนเอาไว้ว่าเป็นระบบเรียบร้อยแล้วว่า พวกเขาจะมุงยึดนครซาดิงญ์โดยตรง โดยในเวลาต่อมา งานของฟรองซัวส์ฌอยซ์ (Francois Joyaux) เรื่อง *Nouvelle histoire de l'Indochine française* ได้เติมเต็มช่องโหว่ที่เหยียลเว้นไว้อย่างกระฉ่างชัดว่า กองเรือของฝรั่งเศสในทะเลตะวันออกไกลนั้นต้องเผชิญกับอาการระล่ำระลักท่ามกลางแนวรบหลายด้าน ทั้งการบุกเข้ายึดนครหลวงเว การเข้ายึดนครซาดิงญ์ การส่งกองเรือรบเพื่อเข้าร่วมสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 รวมถึงแนวรบในอิตาลีซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการขนส่งกำลังพลมาสนับสนุนล่าช้า (Joyaux, 2022, p. 49) กล่าวได้ว่า ภาวะอันน่าปวดเศียรเวียนเกล้าที่ฝรั่งเศสต้องประสบพบเจอนั้นได้หล่นหายไปจากประวัติศาสตร์ไซ่ง่อนฉบับของเหยียลและปล่อยให้ระยะเวลาอันยืดยาวในการพิชิตนครซาดิงญ์ของฝรั่งเศสนั้นผ่านไปอย่างว่างเปล่าและน่าเสียดาย

ดังนั้น การทบทวนปูมหลังทางการทหารของนายพลปาซก่อนที่เขาจะมาควบคุมนครซาดิงญ์นั้นทำให้เราได้เห็นกระบวนการเลือกศาลสำหรับสิ่งสถิติของกองเรือรบฝรั่งเศสได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การทบทวนดังกล่าวยังช่วยคลี่คลายให้เห็นว่า ในภาวะที่กองเรือรบฝรั่งเศสไม่อาจเอาชนะราชสำนักเวียนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดนั้น นครซาดิงญ์ก็ได้ค่อยๆ ทวีความสำคัญขึ้นมาในฐานะฐานทัพทางเลือก จนในที่สุด ภายใต้การบังคับบัญชาของนายพลปาซ กองเรือรบของฝรั่งเศสในสมรภูมานครหลวงเวจึงตัดสินใจถอนกำลังทั้งหมดลงใต้เพื่อบุกยึดนครซาดิงญ์อย่างจริงจัง (Lâm, 1999, p. 19)

อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ว่าฝรั่งเศสไม่ได้ปรารถนาและหมายปองภาคใต้ของเวียดนามมาตั้งแต่ต้นนั้นยังถูกต้องย้ำในงานของโทมาซี ดังที่เขาระบุว่า เดิมทีรัฐบาลและกองทัพเรือของฝรั่งเศสนั้นให้ความสนใจเมืองตูราน (Tourane) ก่อนที่จะหันมาสนใจนครซาดิงญ์ทีละน้อยจนในที่สุดก็ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะยึดเมืองดังกล่าวในปี ค.ศ. 1861 ทั้งนี้ ประเด็นว่าด้วยเมืองตูรานก็ดูจะ

เป็นปัญหาที่น่าถกเถียงไม่น้อยในการศึกษาพัฒนาการอาณานิคมอินโดจีน ในทางหนึ่ง นามกรแบบฝรั่งเศสก็ทำให้การระบุตำแหน่งที่ตั้งของเมืองแห่งนี้ง่ายต่อการคลาดเคลื่อนและการถกเถียง เหยียระบุว่าเมืองตูรานคือเมืองญาจาง ในขณะที่เมื่อนางานของเลิม สูด และโทมาซีมาเทียบเคียงกัน เมืองตูรานที่ฝรั่งเศสสนใจนั้นคือ เมืองด่าหนัง (Tomazi, 1934, p. 40; สูด, 2550, นน. 14-15; Lâm, 1999, p. 19) ทั้งนี้ สูดได้อธิบายเหตุผลที่ฝรั่งเศสสนใจเมืองดังกล่าวว่า ภูมิประเทศของเมืองแห่งนี้มีชายฝั่งที่โอบเป็นค้ำน้ำสามารถนำเรือค้าสินค้ามาเทียบท่าได้อย่างปลอดภัย นอกจากนี้ เขายังได้ย่อนให้เห็นความสนใจที่ฝรั่งเศสมีต่อเมืองด่าหนังตั้งแต่ปี ค.ศ. 1787 ว่า ในข้อตกลงที่ฟุกฟ์แองญ์ทำกับฝรั่งเศสเพื่อขอกำลังทหารและอาวุธเพื่อมาสู้ศึกกับกบฏเตยเซินนั้น ฝรั่งเศสได้เรียกร้องให้พวกตนได้เข้าไปตั้งฐานทัพในเมืองด่าหนัง (สูด, 2550, น. 1) ในอีกทางหนึ่ง ชื่อตูรานอันเป็นชื่อฝรั่งเศสของเมืองด่าหนัง สะท้อนให้เห็นถึงการสถาปนาภาพจำแบบฝรั่งเศสที่เข้มข้นกว่านครชาดิงญ์หรือไซ่ง่อนที่เป็นในภาษาพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม ดังที่ผู้เขียนได้ทบทวนการบุกอินโดจีนไว้ก่อนหน้านี้ แม้ว่าในทางระบบความหมาย ฝรั่งเศสจะมีความใกล้ชิดกับเมืองด่าหนังมากเพียงใด แต่เงื่อนไขด้านภูมิอากาศ โรคภัย กอปรกับพลวัตด้านการสงครามที่แม้เมืองค้ำน้ำจะนำพิสมัยแก่การขยายเศรษฐกิจเพียงใด แต่สำหรับกองเรือฝรั่งเศสที่กำลังหายกพลขึ้นบกนั้น ด่าหนังที่แม่น้ำเฮือง (Sông Hương) ต้นเกินไปก็มีไข่ตัวเลือกที่ดีในภาวะฉุกเฉินเช่นนี้ ท้ายที่สุดแล้ว มหาอำนาจรายนี้จึงต้องหันไปพึ่งนครชาดิงญ์ที่มีแม่น้ำลิกอีกทั้งยังเป็นแหล่งส่งข้าวสำคัญของศัตรู (Joyaux, 2022, pp. 47-48)

นอกจากการละลายภาวะทุลฑฑุเลในสงครามยึดอินโดจีนของฝรั่งเศส เหยียยังปล่อยรายละเอียดอีกชุดหนึ่งให้หลุดมือไปอย่างน่าเสียดาย กล่าวคือ เขาให้นายพลชาร์เน่ปรากฏตัวในประวัติศาสตร์ของนครชาดิงญ์ในปี ค.ศ. 1861 จนน่าสงสัยว่า นายพลชาร์เน่นั้นเป็นผู้บัญชาการกองเรือคนใหม่จากฝรั่งเศสที่เพิ่งเข้าสู่อินโดจีน และเข้ามาดำรงตำแหน่งแทนนายพลปาซหรือไม่? แต่จากการทบทวนเอกสารก่อนหน้านี้ เราก็ได้เห็นกันแล้วว่า ตั้งแต่สมรภูมินครเหวในปลายปี ค.ศ. 1859 นายพลชาร์เน่ก็เริ่มเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนอินโดจีนผ่านการบัญชานายพลปาซอีกต่อหนึ่ง กล่าวได้ว่า พร้อมกันกับการริเริ่มสร้างโครงสร้างพื้นฐานและการฟื้นฟูการค้าในนครชาดิงญ์ของนายพลปาซในช่วงต้นปี ค.ศ. 1860 พัฒนาการของนครแห่งนี้ก็อยู่ในสายตาของนายพลชาร์เน่ตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ดังนั้น หากวิเคราะห์ร่วมกับความสนใจที่มีต่อนครชาดิงญ์ของเขาซึ่งสะท้อนออกมาผ่านคำสั่งถอยทัพเรือลงมายังนครแห่งนี้ เราก็จะพบว่าบทบาทในการพัฒนาระบบเมืองสมัยใหม่เริ่มได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างจริงจังโดยการดูแลของนายพลผู้นี้

เมื่อลองถอยออกมาพิจารณาในภาพกว้าง เราก็จะเห็นกองเรือรบของฝรั่งเศสในดินแดนตะวันออกไกลโดยภาพรวม กองเรือดังกล่าวมีทัพหลวงประจำการอยู่ที่ชายฝั่งแห่งหนึ่งของจีนเพื่อเข้าร่วมทวงถามกระถางตามล่ากวางในสงครามฝิ่น โดยนายพลชาร์เน่เป็นผู้บัญชาการทัพเรือหลวง ส่วนกองเรือที่จ่อประชิดนครหลวงเหว ด่าหนัง และนครชาดิงญ์นั้น เป็นกองเรือรบย่อยซึ่งขึ้นต่อทัพเรือ

หลวงของฝรั่งเศสที่ชายฝั่งจีน ภาวะขึ้นตรงดังกล่าวนั้นจะเห็นได้จากการที่กองเรือรบของฝรั่งเศสในอินโดจีนมักจะต้องขึ้นไปช่วยทัพเรือหลวงที่จีนอยู่หลายครั้ง ทั้งนี้ การที่ฝรั่งเศสมุ่งบุกจีนอย่างหนักพร้อมกับบุกรุกสำนักเหียนแบบที่ดูคล้ายกับการเข้าตีฉาบฉวยนั้นยังอาจจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เลิมกล่าวว่า การบุกอินโดจีนของฝรั่งเศสเป็นการเตรียมขยายอำนาจในตะวันออกไกลหลังจากที่ชนะสงครามฝิ่น (Lâm, 1999, p. 9) โดยความเห็นของเลิมนั้นค่อนข้างสอดคล้องกับความเห็นของเมอร์เรย์ที่กล่าวว่า การขยายตัวไปทั่วโลกของจักรวรรดินิยมอังกฤษและอิทธิพลทางเศรษฐกิจของรัฐดังกล่าว ได้กระตุ้นให้ฝรั่งเศสเพิ่มระดับความสำคัญกับนโยบายขยายดินแดนอาณานิคมมากขึ้น (Murray, 1980, pp. 10-15)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า ความเห็นของเลิมนั้นลดทอนมิติในทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์ของเวียดนาม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ทฤษฎีประวัติศาสตร์แบบเศรษฐกิจกำหนดของตนเท่านั้น แม้เมอร์เรย์จะมีข้อเสนอว่าด้วยการเข้ายึดอินโดจีนของฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมไม่ต่างจากเลิม กระนั้น ข้อจำกัดของเขายังเป็นเรื่องที่น่าสนใจในแง่ที่ว่า เมอร์เรย์กำลังเขียนประวัติศาสตร์ว่าด้วยพัฒนาการทุนนิยมในอินโดจีน แต่ในกรณีของเลิม เขาเขียนประวัติศาสตร์โดยภาพรวมของเวียดนาม ซึ่งย่อมต้องมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปะทะกันในทางวัฒนธรรม สำนึก กับชุดความหมายไปพร้อมๆ กับการปะทะในทางเศรษฐกิจการเมื่ออย่างมีอาจแยกจากกันได้ แต่เลิมกลับไม่ได้ให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องระบบความหมายที่แฝงตัวอยู่ในและคอยขับเคลื่อนกระบวนการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสแม้แต่น้อย

การสถาปนาอาณานิคมในส่วนของโคชินจีนและนครไซ่ง่อนนั้นจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากแผนการที่ฝรั่งเศสวางไว้อย่างเป็นหลักเป็นฐานดังที่เลิมกล่าวไว้ ในทางกลับกัน ภายใต้กระแสความนิยมในการล่าอาณานิคมที่ฝรั่งเศสมองว่าเป็นสิ่งที่ชาติมหาอำนาจยุโรปพึงกระทำนั้น รัฐบาลฝรั่งเศสเองก็ยั้งเลระหว่างการบุกยึดอินโดจีนด้วยความรุนแรงหรือจะแค่เจรจาเพื่อให้ได้มาซึ่งอิทธิพลในทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ อีกทั้งในหมู่ชาวฝรั่งเศสเองก็ยังมีรู้สึกอึดอัดอยู่ในตัวเองเช่นกันว่า แนวคิดสาธารณรัฐนิยมจะไปกันได้กับจักรวรรดินิยมจริงหรือไม่? พวกเขาต้องกวาดล้างความลำหลังให้หมดสิ้นไปหรือจะต้องเก็บจารีตและศิลปะดั้งเดิมไว้เพื่อแสดงบารมีของสาธารณรัฐฝรั่งเศส? สงครามที่ยืดเยื้อในดินแดนตะวันออกไกลจึงเป็นทั้งสาเหตุและภาพสะท้อนของกระบวนการสถาปนาอาณานิคมของฝรั่งเศส รวมถึงเป็นสิ่งที่ช่วยอธิบายว่า นครชาตังญ์นั้นเริ่มมีความสำคัญกับฝรั่งเศสในภาวะที่การรบไม่เป็นไปดังที่พวกเขาปรารถนา

แม้ในด้านหนึ่งความสำคัญ มนต์เสน่ห์ และศักยภาพของนครชาตังญ์กำลังเพิ่มพูนอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นก็เชื่อว่าการตั้งทัพที่เมืองแห่งนี้ของฝรั่งเศสจะเป็นไปอย่างราบรื่น ในเดือนมีนาคมปี ค.ศ. 1860 หนึ่งเดือนหลังจากที่นายพลปาซเริ่มการก่อรูปนครชาตังญ์ให้กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ ไฟสงครามก็ปะทุอีกขึ้นอีกครั้ง กองกำลังฝ่ายราชสำนักเหียนบุกเข้าโจมตีและปิดล้อมฐานทัพของฝ่าย

ฝรั่งเศสที่เกยมาย (Cây Mai) (Nghia, 2011, pp. 62-63; Joyaux, 2022, p. 50) ทั้งนี้ ฐานทัพดังกล่าวไม่ใช่ฐานหลักที่อยู่กลางนครชาดิงญ์ หากแต่เป็นค่ายที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปยังแผ่นดินตอนในของนครแห่งนี้ โดยจุดมุ่งหมายของการบุกโดยฝ่ายราชสำนักครั้งนี้ คือ การพยายามยึดชัยภูมิคืนมาเป็นของตนเพื่อสร้างความได้เปรียบในการรบและขับไล่ทัพต่างด้าวในสายตาพวกเขาออกไป อย่างไรก็ตาม ทัพของฝ่ายราชสำนักเวียญยังไม่สามารถยึดพื้นที่คืนจากฝ่ายฝรั่งเศสในการปิดล้อมครั้งนั้นได้ในทางกลับกัน ฝ่ายฝรั่งเศสยังสามารถขยายขอบเขตอำนาจออกไปอีก 2 จุด (Nghia, 2011, pp. 63; Pallu de La Barrière, 1888, p. 35) สถานการณ์ที่ไม่เป็นดั่งใจจึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญให้ฝ่ายราชสำนักต้องเปลี่ยนกลยุทธ์หันมาเน้นการปิดกั้นไม่ให้ศัตรูเข้าถึงแหล่งการค้าสำคัญเช่นเขตเจอะเหลินในเดือนมิถุนายนของปีนั่นเอง

ย่างเข้าเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1860 กองกำลังของฝ่ายราชสำนักเวียญซึ่งตัดสินใจบุกโจมตีแบบสายฟ้าแลบ อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสก็ไม่ได้เสียพื้นที่ในศึกครั้งนั้น ทั้งไม่ได้ดำเนินการรุกคืนแต่อย่างใด กองกำลังของนายพลปาซเพียงแต่ยิงตอบโต้เพื่อรักษาฐานทัพของฝ่ายตนเนื่องจากมีกำลังรบไม่มากพอ ในขณะที่ฝ่ายราชสำนักเวียญนั้น แม้จะดำเนินการยุทธอย่างแข็งขันและได้เปรียบในด้านกำลังพล กระนั้น พวกเขาก็ไม่ได้มีวินัยการรบที่ดีพอจะมีชัยชนะเหนือฝ่ายฝรั่งเศสได้ ทั้งสองฝ่ายจึงยืนกันอยู่โดยไม่รู้ผลแพ้ชนะไปถึงปี ค.ศ. 1861 (Nghia, 2011, pp. 63; ดูเพิ่มเติมใน Pallu de La Barrière, 1888, p. 39)

อนึ่ง สุดได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหาของฝ่ายราชสำนักเวียญว่า สาเหตุที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถทำการรบได้อย่างเด็ดขาดเนื่องจากความเห็นที่ไม่ลงรอยกันในหมู่เสนาบดี (สุด, 2550, น. 16) จากข้อมูลของเหงีญ เรื่องการรับศึกกับฝรั่งเศส คณะเสนาบดีในราชสำนักเวียญได้แตกออกเป็น 2 ฝ่ายตามวิธีการรับมือที่ต่างกัน โดย ฝ่ายหนึ่งนิยมการเจรจาอย่างสันติ ซึ่งนำโดย ฟานแท็งญ์सान (Phan Thanh Giản) ขุนนางผู้นี้เป็นบุคคลเดียวกันกับคนที่ผู้เขียนได้เล่าไว้ก่อนหน้าที่ว่า ในปี ค.ศ. 1867 หลังจากที่เขาล้มเหลวในการเจรจาหลายต่อหลายครั้ง ได้ทำสานก็ได้ตีเมียพิชปลิดชีพตัวเอง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้นนิยมการทำสงคราม ซึ่งนำโดยเวียญจีเฟื่อง (Nguyễn Tri Phương) ขุนนางผู้นี้ก็คือนักนำทัพลงมาช่วยกองกำลังของข้าหลวงนครชาดิงญ์ที่ล่าถอยมากบดานที่กีฮวา ตามความเห็นของเหงีญแล้ว ขุนนางฝ่ายนิยมสงครามนั้นขับเคลื่อนด้วยศักดิ์ศรีที่ตนไม่อาจยอมแพ้ทั้งไม่ยอมประนีประนอมกับกลุ่มคนนอกกริต อย่างไรก็ตาม ขุนนางกลุ่มนี้ก็มีเพียงอุดมการณ์แต่ไร้อาวุธที่ทรงประสิทธิภาพเพียงพอ ในท้ายที่สุดแม่ทัพเฟื่องจึงล้มเหลวในการชิงนครชาดิงญ์กลับคืนมา (Nghia, 2011, pp. 66-67; Joyaux, 2022, p. 52)

ดังนั้นขณะที่เหงีญอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับฝั่งฝ่ายของขุนนางในราชสำนักเวียญ สิ่งที่เขาทำหล่นหายไปและสุดกลับหยิบยื่นมาเพิ่มเติมให้คือ ความขัดแย้งภายในหมู่ขุนนางในฐานะอุปสรรคที่ราชสำนักเวียญต้องเผชิญในการรับมือกับฝรั่งเศส เนื่องจากนอกจากความด้อยกว่าด้านอาวุธและ

กบฏภายในที่ราชสำนักเวียนต้องรับมือแล้วนั้น ความขัดแย้งระหว่างขุนนางสองฝ่ายก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งทำให้องค์จักรพรรดิไม่สามารถออกคำสั่งได้อย่างเด็ดขาด จนเป็นเหตุให้แผนการรบของราชสำนักไม่ชัดเจนจนนำไปสู่ความพ่ายแพ้และการสูญเสียนครซางตี้ในปี ค.ศ. 1861

แม้ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1859 จนถึงสิ้นปี ค.ศ. 1860 จะมีการปะทะกันในแถบซานเมืองนครซางตี้อยู่บ้างระหว่างฝ่ายฝรั่งเศสกับราชสำนักเวียน กระนั้น ผู้เขียนเห็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวยังคงเป็นระยะพัก กล่าวคือ ฝรั่งเศสนั้นก็ไม่ได้จุกจิกโจมตีกองกำลังของราชสำนักได้อย่างเต็มที่ เพราะมีกำลังรบไม่เพียงพอ จนมีโอกาสซิดหรือสยบเสี้ยนหนามในการสถาปนานครซางตี้ของตนได้ กองกำลังของผู้มาเยือนจึงทำได้เพียงบำรุงศูนย์กลางนครซางตี้ด้วยการค้าและระบบเมืองสมัยใหม่ที่กำลังอยู่ในระยะตั้งไข่ พร้อมทั้งขยายเขตทหารของตนออกไปทีละเล็กละน้อยเพราะถูกขัดขวางอย่างต่อเนื่องโดยกองกำลังราชสำนักที่พวกตนไม่อาจกำราบให้ราบคาบได้ นอกจากนี้ ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1860 สองเดือนหลังจากที่กองทหารฝรั่งเศสด้านการจู่โจมแบบสายฟ้าแลบของกองกำลังราชสำนักเวียนเอาไว้ได้ กองเรือรบในอินโดจีนก็ถูกเรียกกลับไปประจำการที่จีนอีกครั้ง ซึ่งยิ่งทำให้การแผ่เจตสิกของฝรั่งเศสกระทำไต่ยากขึ้นไปอีก (สุด, 2550, น. 15)

อย่างไรก็ตาม ระยะพักดังกล่าวมีอันสิ้นสุดลงในเดือนมกราคม ค.ศ. 1861 เมื่อพลเรือตรีชาร์เนและบรรดากองเรือพันธมิตรสามารถปิดฉากสงครามฝิ่นลงได้สำเร็จ หลังจากนั้น นายพลฝรั่งเศสผู้นี้ก็ได้กรีธาทัพเรือกลับมาয়่น้ำอินโดจีนอีกครั้ง สำหรับการยุทธครั้งนี้ เหงียบรรยายว่า นายพลชาร์เนมาเพื่อแผ่เจตสิกโดยเฉพาะ ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจเสียเท่าไร เพราะกองเรือฝรั่งเศส ณ ช่วงเวลาดังกล่าวไม่จำเป็นต้องพะวงกับศึกอื่นอีกต่อไป ทั้งงานของสุด เหงีย และเลิมล้วนไม่กล่าวถึงหลักฐานใดที่จะบ่งชี้ว่า กองเรือรบของชาร์เนแวะจอดเทียบท่าที่ภาคกลาง โดยนักวิชาการทั้งสามต่างก็ยืนยันว่า นายพลชาร์เนล่องเรือจากจีนตรงมายังนครซางตี้ จึงยิ่งตอกย้ำว่า จอมทัพเรือฝรั่งเศสแห่งตะวันออกไกลประสงค์จะให้การบุกนครซางตี้ระลอกสองเป็นดังฉากสุดท้ายของสงครามครั้งนี้ ในขณะเดียวกัน การมุ่งหน้าตรงมายังนครซางตี้ด้วยทัพหลวงยังแสดงให้เห็นว่า นครซางตี้กำลังจะถูกตะปบอย่างเต็มแรงโดยฝรั่งเศสเพื่อฉีกกระชากความหมายเดิมให้ขาดสะบั้น แล้วสถาปนานครซางตี้ในแบบของเมืองที่ฝรั่งเศสต้องการอย่างจริงจัง (สุด, 2550, น. 15; Nghia, 2011, p. 63; Lâm, 1999, p. 19)

กล่าวเฉพาะกำลังรบของฝ่ายฝรั่งเศสที่นายพลชาร์เนนำมาสมทบกับกองรักษาการณ์ที่นครซางตี้ นั้น เหงียกล่าวว่าประกอบไปด้วยกำลังทหาร 3,500 นาย ส่วนสุตินั้น แม้ไม่ได้กล่าวในส่วนของจำนวนทหาร แต่เขาก็บรรยายไว้ว่า นายพลชาร์เนนำเรือรบ 50 ลำล่องตรงมาที่นครซางตี้ (Nghia, 2011, p. 63; สุด, 2550, น. 15) แม้จะมีจำนวนกำลังพลเพิ่มมากขึ้นอย่างมหาศาล กอปรด้วยความพร้อมของยุทธภัณฑ์และกลยุทธ์ต่างๆ ในการเดินทัพ กระนั้น ทัพของนายพลชาร์เนก็ยังคง

ได้รับความเสียหายอย่างหนัก กองกำลังราชสำนักเวียตสามารถปลิดชีพนายทหารฝ่ายฝรั่งเศสได้ในจำนวนมากพอที่จะสั่นคลอนความตั้งใจของชาร์นเจนเขาแทบจะถอนทัพออกจากยุทธภูมิแห่งนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ความเจตนาในพื้นทีและความแข็งแกร่งในการต่อสู้ของฝ่ายราชสำนักจะทำให้พวกเขาพอจะมีความหวังบ้าง กระนั้นกองกำลังของชาวพื้นเมืองกลุ่มนี้ก็มิอาจต้านแรงกระสุนที่ลั่นออกจากปืนไฟในมือของเหล่าทหารฝรั่งเศสได้ เหยียกล่าวว่ ความยากลำบากได้เคี่ยวกรำเหล่าทหารฝรั่งเศสให้เกิดอาการเลือดขึ้นหน้าผ่าไม่เลิก จนสามารถทำลายกองกำลังของราชสำนักที่ฮิวาและสถาปนาความมั่นคงของอำนาจฝรั่งเศสเหนือพื้นที่ภาคใต้ของดินแดนเวียตนามได้สำเร็จ (Nghia, 2011, p. 65; ดูเพิ่มเติมใน Pallu de La Barrière, 1888, p. 86) เหตุการณ์นี้จึงย่อมแสดงให้เห็นว่า ณ ฉากสุดท้ายของสงครามนครชาตังญ์ กองกำลังของฝรั่งเศสมิได้ล้มเลิกต่อไปในการใช้มาตรการที่หึงเห็ดขาดและรุนแรงในการยึดครองดินแดนแห่งนี้

สำหรับข้อมูลโดยละเอียดในล้าบางอำนาจเก่าอย่างบ้าเลือดครั้งนั้น เหยียได้รายงานว่ ในสมรภูมิดังกล่าว หากชาวเวียตนาม ไม่ว่าจะเป็่นทหารฝ่ายราชสำนักหรือชาวบ้านที่ลัดหลงมา เข้าไปอยู่ในดงคว้นปืนของฝ่ายฝรั่งเศสแล้ว เขาผู้นั้นจะต้องถูกสังหารอย่างแน่นอน แม้จะอยู่สภาพอันบ้าคลั่ง แต่กองกำลังของฝ่ายฝรั่งเศสก็หาได้กระจัดกระจายจนเสียกระบวนทัพไม่ กลับสามารถผลักดันกองกำลังของราชสำนักเวียตให้ถอยร่นไปอยู่ในพื้นที่ชนบทที่ค่อนข้างห่างไกลจากตัวเมือง ทั้งนี้ ผลแพ้ชนะปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในยามสายของวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1861 เมื่อค่ายที่ฮิวอันเป็่นฐานที่มั่นของฝ่ายราชสำนักเหลือเพียงซากศพทหารทิ้งไว้เกลื่อนกลาดประมาณ 300 นาย กระสุนปืนใหญ่และอาวุธประเภทต่างๆ ถูกทิ้งไว้เป็่องหลัง ส่วนกองกำลังที่เหลือนั้น หลังจากพ่ายในศึกดังกล่าวพวกเขาก็ปรับยุทธศาสตร์เป็นการรบแบบจารยุทธตามทางน้ำโดยที่ไม่อาจรุกเข้ามาในเขตเมืองของฝ่ายฝรั่งเศสได้อีกเลย (Nghia, 2011, p. 65; ดูเพิ่มเติมใน Pallu de La Barrière, 1888, p. 86 and 217)

นับแต่นั้นจนถึงห้วงเวลาที่มีการลงนามในสนธิสัญญาไซ่ง่อนในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1862 ไม่ปรากฏว่ามีศึกสำคัญในการช่วงชิงนครชาตังญ์อีก หากพิจารณาการเมืองในระยะเวลาดังกล่าว เราก็จะเห็นได้ว่า อำนาจในการกำหนดความหมายเหนือนครชาตังญ์ของฝ่ายราชสำนักเวียตนั้นได้ถูกบดขยี้ลงทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง กล่าวคือ ในระดับท้องถิ่น แม้ว่าก่อนจบศึกที่ฮิวา เหล่าชนพื้นเมืองผู้ต่อต้านฝรั่งเศสจะสามารถสร้างความเสียหายให้แก่ศัตรูได้อย่างน่าตื่นตะลึง กระนั้น เมื่อพ่ายศึกครั้งนั้นแล้ว พวกเขาทำได้เพียงรบกวนเสถียรภาพของฝรั่งเศสตามริมขอบเมืองของ “นครไซ่ง่อน” เท่านั้น

ทั้งนี้ ภาวะอ่อนแรงแห่งกองกำลังกอบกู้นครชาตังญ์ก็สัมพันธ์กับภาวะอ่อนแรงแห่งอำนาจส่วนกลางคือราชสำนักเวียตด้วยเช่นกัน เพราะในขณะที่กองกำลังท้องถิ่นทำได้เพียงแค่ชุ่มโจมตีแบบกองโจรในแถบชนเมือง โดยพวกเขาไม่สามารถหยุดการขยายตัวของอำนาจฝรั่งเศสได้ ราช

สำนักที่นครหลวงเวทาก็ค่อยๆ โน้มตัวไปสู่วิธีการเจรจาสงบศึกกับศัตรู โดยมีความเป็นไปได้ว่าการพ่ายศึกของขุนพลเพียง ผู้สนับสนุนการตอบโต้อย่างแข็งกร้าวต่อฝรั่งเศสในสมรภูมิตแดนใต้ครั้งนี้ จะทำให้จักรพรรดิดีตกประเมินว่า สงครามไม่อาจหยุดยั้งคุกคามที่กำลังคืบคลานมาถึงตัวและสมบัติของตนได้ พระองค์จึงหันมาสนใจเสนาบดีฟานแทงญ์สานผู้เสนอการเจรจาในฐานะทางออกของปัญหา (Nghia, 2011, p. 65; Xuân Hộ, 1957, pp. 47-49)

แม้การพ่ายศึกที่ก๊ฮวาของฝ่ายราชสำนักเวียญจะแสดงให้เห็นถึงการพ่ายลงของนครชาดิงญ์ในฐานะโครงสร้างเมืองแบบเก่าและอำนาจของสกุลเวียญที่เคยค้ำจุนโครงสร้างดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ความพ่ายแพ้ดังกล่าวควรถูกพิจารณาอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้เกิดการเหมารวมว่าชาวเวียดนามทุกคนเข้าข้างราชสำนักเวียญหรือพิสมัยนครชาดิงญ์ เพราะในยุทธการบุกชาดิงญ์ของฝรั่งเศสนั้น ชาวคริสต์เวียดนามจำนวนหนึ่งก็เป็นกำลังสำคัญในการให้ความช่วยเหลืออย่างแข็งขันแก่กองทัพฝรั่งเศสตั้งที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบทก่อนหน้า โดยเฉพาะในด้านกำลังรบซึ่งเป็นปัจจัยให้มหาอำนาจรายนี้พิชิตนครชาดิงญ์ได้สำเร็จ ทั้งนี้ ชาวคริสต์พื้นเมืองกลุ่มดังกล่าวได้เข้าร่วมกับผู้มาเยือนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1858 แทบจะทันทีที่ฝรั่งเศสเปิดฉากสงครามกับราชสำนักเวียญ อย่างไรก็ตาม หากเราเข้าไปศึกษาและทำความเข้าใจชุดความหมายที่คนกลุ่มนี้ไฝฝืน และผลักดันให้พวกเขาเข้าร่วมกับชนต่างแดนนั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ซับซ้อนอาจนำพาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เดินออกนอกประเด็นไปไกลได้

ด้วยข้อจำกัดในประเด็นของวิทยานิพนธ์ อาจพอกล่าวได้โดยสังเขปถึงกระบวนการสร้างความหมายในหมู่คริสตชนต่อการสถาปนานครไซ่ง่อนสมัยฝรั่งเศสได้ว่า ในขณะที่ชาวเวียดนามในนครชาดิงญ์ส่วนใหญ่รู้สึกไม่มั่นคงจากการพ่ายลงของอำนาจอุปถัมภ์ชุดเก่า การมาถึงนครชาดิงญ์ของกองเรือฝรั่งเศสที่ยืนอยู่ฝั่งเดียวกันกับชุมชนคริสเตียนในตะวันออกไกล (แม้จะมีเหตุผลในมิติการเมืองโลก) นั้นกลับมอบความหวังให้แก่คริสตชนเวียดนามผู้ถูกกดขี่มาอย่างยาวนาน อย่างน้อยที่สุดหากนครแห่งใหม่จะถูกสถาปนาขึ้นภายใต้อำนาจของฝรั่งเศส สิ่งหนึ่งล้ำค่ายิ่งสำหรับคริสตชนเวียดนามเหล่านี้ก็คือ พวกเขาจะได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากการทำหั่นสังหารของฝ่ายราชสำนักตั้งนั้น ไม่ว่าจะนครไซ่ง่อนจะเหมือนเมืองในอุดมคติของคริสตชนเวียดนามหรือไม่ แต่อย่างน้อยที่สุดความหมายใหม่ของด้วยเมืองแห่งนี้ที่สถาปนาโดยฝรั่งเศสก็ย่อมทำให้เขานับถือพระเจ้าได้อย่างปลอดภัย (Nghia, 2011, p. 65) เพราะแม้จะมีคณะผู้เผยแผ่ศาสนาจากฝรั่งเศสเคลื่อนไหวยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงมาตั้งแต่ช่วงก่อนที่การบุกนครชาดิงญ์ ทว่าชุมชนคริสเตียนที่เมื่อนับรวมทั่วทั้งสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงแล้วก็มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมดนั้นก็ไม่สามารถแม้แต่จะปกป้องให้พวกตนใช้ชีวิตอย่างปกติสุขได้ แม้แต่คนนอกบังคับของราชสำนักเวียญเช่นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสนาม บุยเยอโวซ์ (Bouillevaux) ยังต้องหลบอยู่แต่ในเคหสถานของสาธุชน

จนกว่าแสงตะวันจะลับฟ้าเพราะกลัวจะถูกคนของราชสำนักจับตัวไปลงทัณฑ์ (Osborne, 1969, p. 26)

หากในการบุกนครซาดิงญ์ระลอกที่ 1 เราได้เห็นการรื้อสร้างความหมายของเมืองแห่งนี้ด้วยความรุนแรงจากสงครามโดยฝรั่งเศส ผ่านการหลายป้อมประจำเมือง การกระทำอัตวินิบาตกรรมขุนนาง และการเผาทำลายทรัพยากรอาหารสำคัญของชนพื้นเมืองไปแล้ว ผู้เขียนก็จำเป็นต้องตั้งข้อสังเกตต่อไปว่า ทั้งๆ ที่ในการบุกระลอกที่สอง นายพลชาร์เนตจะเป็นฝ่ายที่ได้รับความเสียหายมากกว่า แล้วเหตุใดนครซาดิงญ์ในฐานะชุดความหมายเดิมจึงยังคงมีอันต้องย่อยยับไป?

หากพิจารณาในด้านการถือครองปัจจัยสำหรับสถาปนาความหมาย เราก็จะเห็นว่า ในขณะที่ฝรั่งเศสถือครองอำนาจทั้งด้านการรบ ทรัพยากร และพื้นที่ในการสถาปนานครโซ่งอนที่ตนปรารถนา ฝ่ายราชสำนักกลับทำได้เพียงแค่เคลื่อนไหวในส่วนที่เป็นชายขอบของนครซาดิงญ์ที่พวกเขาถวิลหวังความได้เปรียบในด้านกำลังพลและความเจนพื้นที่ไม่ได้ทำให้พวกเขาบุกทะลวงกลับไปยึดเอาปราการแห่งความภาคภูมิใจของฝ่ายราชสำนักกลับคืนมาได้แต่อย่างใด อีกทั้งในระยะพักและการบุกระลอกสองของฝรั่งเศส การสังหารผู้หมวดและผู้พันของฝ่ายฝรั่งเศสก็ได้ช่วยให้กองกำลังกอบกู้ซาดิงญ์ชนะศึกครั้งดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ แม้มองกำลังของราชสำนักจะสามารถก่อวินาศกรรมจนทำให้ความหมายมั่นของฝรั่งเศสสั่นคลอนไปได้ระยะหนึ่ง กระนั้น ชัยชนะที่มีในรุ่งเช้าของวันต่อมาก็ได้ชะล้างพลังของฝ่ายพื้นเมืองไปสิ้น พร้อมทั้งปลอบประโลมและเสริมพลังให้ฝ่ายฝรั่งเศสอีกต่อหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ฝ่ายราชสำนักเหวียนจะสามารถใช้ความรุนแรงสร้างความเสียหายและความทรมานให้แก่ฝ่ายฝรั่งเศส แต่ภายใต้กระบวนการดังกล่าว พวกเขาก็ไม่อาจยกระดับตัวเองขึ้นมาเป็นผู้คุมมักโทษ ผู้ใช้ความรุนแรงในฐานะเครื่องหมายเพื่อบีบให้นักโทษผู้เป็นเหยื่อต้องจำยอมรับชุดความหมายที่ตนจะยึดเหนี่ยวให้

แม้การปลิดชีพนายทหารสามารถบั่นทอนชุดความหมายของนายพลชาร์เนตที่ว่า ชนพื้นเมืองเป็นผู้อ่อนแอกว่าและชาวฝรั่งเศสมีสิทธิในการยึดครองและจัดการดินแดนซาดิงญ์ กระนั้น อาวุธและวินัยทหารของฝ่ายฝรั่งเศสก็ยังคงเป็นเสมือนเครื่องหมายที่ทรงอำนาจกว่า ความก้าวหน้าด้านการรบของมหาอำนาจรายนี้ได้เข้ามาพลิกสถานการณ์ให้ห้องทรมานที่ชื่อว่าสมรภูมิกีสวา จากเดิมที่กองกำลังพื้นเมืองกำลังเป็นผู้คุมก็มีอันต้องร่วงลงมาเป็นนักโทษที่ถูกต้องให้ออกไปไกลจากพื้นที่ที่ตนต้องการจะสร้างความหมาย ท้ายที่สุด ภาวะบีบคั้นจากความรุนแรงและการสูญเสียพื้นที่ในฐานะรูปสัญลักษณ์ของนครซาดิงญ์ก็ได้บดขยี้ความหมายเก่าของเมืองแห่งนี้ทิ้งไป แล้วเปิดช่องให้ฝรั่งเศสได้สถาปนาอำนาจที่ตนต้องการ ทั้งนี้ หากการจำยอมของนักโทษต่อการรื้อสร้างความหมายด้วยความรุนแรงคือการรับสารภาพ สภาพจำยอมของฝ่ายพื้นเมืองก็คือ ภาวะที่กองกำลังของฝ่ายราชสำนักต้องล่าถอยและไม่อาจรุกเข้านครซาดิงญ์ได้อีกต่อไป

ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1861 ได้มีการโยกย้ายผู้บัญชาการกองเรือฝรั่งเศส ณ ดินแดน ตะวันออกไกลอีกครั้ง โดยพลเรือเอกชาร์เนนนั้นถูกเรียกตัวกลับไปฝรั่งเศส และมีการแต่งตั้งพลเรือเอก หลุยส์-อดอล์ฟ โบนาร์ต (Louis-Adolphe Bonard) ขึ้นเป็นจอมทัพเรือคนใหม่ งานของเหงีย บรรยายว่า นายพลคนใหม่ท่านนี้มีความพยายามอยู่บ้างที่จะขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในพื้นที่ ใกล้เคียงกับนครชาตังญ์/ไซ่ง่อน กระนั้นในเวลาต่อมา นายพลโบนาร์ตก็เห็นว่า การทำสงครามกับ ฝ่ายราชสำนักนั้นเป็นภาระอันเปลืองตัวเกินไป จึงหันมาพยายามผูกมิตรและถามหาการเจรจาอย่าง สันติกับราชสำนักเวียญ ทั้งนี้ แม้ความพยายามของเขาจะล้มเหลวในเดือนเมษายน ค.ศ. 1862 กระนั้นในอีกสองเดือนถัดมา ตัวแทนของราชสำนักเวียญก็ยอมลงนามในสนธิสัญญาไซ่ง่อนอันเป็น การสถาปนาเขตปกครองของฝรั่งเศสอันมีนครไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางอย่างเป็นทางการ (Nghia, 2011, pp. 65-67; ดูเพิ่มเติมใน Joyaux, 2022, p. 55)

ก่อนที่จะไปสู่การสถาปนานครไซ่ง่อนในเดือนมิถุนายนของปีนั้น ผู้เขียนอยากจะเชื่อเชิญให้ พิจารณาบทบาทของนายพลโบนาร์ตต่อห้วงเวลาสุดท้ายก่อนการลงนามในสนธิสัญญา กล่าวคือ แม้ เหงียจะเล่าว่า นายพลโบนาร์ตนั้นเลือกจะความพยายามในด้านการรบแล้วหันมาเจรจากับราชสำนัก เวียญ อีกทั้งยังมีบทบาทมากมายในการสร้างแปลงเมืองไซ่ง่อนให้มีสภาพเป็นเมืองสมัยใหม่ จนดู เหมือนว่านายทหารผู้นี้เชี่ยวชาญและใส่ใจการบริหาร และการพัฒนามากกว่าการสงครามและการ ทำลายล้าง อย่างไรก็ตาม ปีเตอร์ ซิโนแมน (Peter Zinoman) กลับแสดงให้เห็นว่า สถานจงบ้างแห่ง แรกซึ่งจะกลายเป็นรากฐานของระบบคุกและเรือนจำต่างๆ ในอินโดจีนนั้นก็ถูกรังสรรค์โดยนายพลโ บนาร์ตผู้นี้เช่นกัน โดยสถานจงบ้างดังกล่าวอยู่ในรูปแบบของทัณฑนิคมที่มีชื่อเดียวกับสถานที่ตั้งคือ ปูลู กงดอร์ (Poulo Condore) หรือในชื่อภาษาเวียดนามคือ หมู่เกาะโกนเซิน (Côn Sơn) ทั้งนี้ สถานที่ดังกล่าวเป็นหมู่เกาะที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของปลายแหลมอินโดจีน ห่างจากชายฝั่งประมาณ 180 กิโลเมตร (Zinoman, 2001, p. 29)

แม้ว่านายพลโบนาร์ตจะจำแนกประเภทของนักโทษไว้ในแผนการของเขา แต่การจำแนกเชลย สงครามออกจากชาวพื้นเมืองที่ก่อกบฏไม่ทำให้ปฏิเสธได้เลยว่า ระบบทั้งหมดในทัณฑนิคมปูลู กงดอร์ได้ถูกใช้เพื่อควบคุม กีดกัน และจัดการเสี้ยนหนามพื้นเมืองของระบอบอาณานิคม โดยกล่าว ได้ว่า ในห้วงเวลาที่กองกำลังของราชสำนักไม่อาจเข้าแทรกตัวเข้ามายึดนครชาตังญ์ ซึ่งกำลังจะ กลายเป็นนครไซ่ง่อนในอีกไม่ช้า และในห้วงที่ผู้บัญชาการของฝ่ายฝรั่งเศสกำลังสนใจในการเจรจา ในทางหนึ่งกองเรือฝรั่งเศสก็เล่นบทรัฐบาลอาณานิคมและมีได้หยุดรื้อสร้างความหมายเพื่อสถาปนา อำนาจของตนและนครไซ่ง่อนแต่อย่างใด เพียงแต่เปลี่ยนจากการทำหั้นในสงครามมาเป็นการทรมาน ด้วยระบบทัณฑนิคมแทนเท่านั้นเอง

อนึ่ง ในกระบวนการพิชิตอินโดจีนที่ดำเนินไปจนถึงปลายคริสต์ทศวรรษ 1880 นั้น ซิโนแมน กล่าวว่าการลดบทบาทของศาลทหารแล้วหันมาให้บทบาทกับศาลพลเรือนและศาลจารีตมากขึ้น

นั้น กลยุทธ์ที่ฝรั่งเศสใช้ในการกำราบชนพื้นเมืองให้ยอมต่ออำนาจต่อ ระบบ ระเบียบ และอำนาจของตนนั้นได้ค่อยๆ เปลี่ยนจากการเผาทำลายทรัพยากรที่อาจจะถูกศัตรูนำไปใช้ประโยชน์ มาเป็นการจับกุมและคุมขังผู้ที่เคลื่อนไหวต่อต้าน ทั้งนี้ ในการจับกุมดังกล่าว รัฐบาลอาณานิคมก็มีได้นำชาวพื้นเมืองที่ให้ความช่วยเหลือกองกำลังกบฏเข้าคุกเสียทั้งหมด หากแต่เพียงนำเอาหัวหน้าหมู่บ้านมาจำขังไว้เท่านั้น (Zinoman, 2011, p. 31) ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในพัฒนาการของระบอบอาณานิคมอินโดจีนนั้น ฝรั่งเศสพยายามในระดับหนึ่งในการผลักดันการปกครองแบบพลเรือนที่ตนเห็นว่ามีความเหมาะสมให้ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงในดินแดนตะวันออกไกลของตน

ทั้งนี้ หากเราลองกลับไปพิจารณากลยุทธ์ของนายพลเมอญูยีที่ใช้การเผาทำลายทรัพยากรข้าวเพื่อตัดเสบียงศัตรูและการสร้างทัศนคติของนายพลโบนาร์ตอีกครั้ง เราก็จะเห็นว่า แม้ทั้งสองเหตุการณ์นี้แม้จะห่างกันถึง 4 ปี กระนั้นเหตุการณ์ทั้งสองก็อยู่ร่วมช่วงเวลาเดียวกันในสงครามบุกอินโดจีนของฝรั่งเศส อีกทั้งเหตุการณ์เหล่านี้ก็กำลังแสดงให้เห็นถึงปฏิมบทแห่งการเปลี่ยนแปลงจากระบอบทหารสู่ระบอบพลเรือน จากการใช้ความรุนแรงเพื่อมุ่งแต่เพียงทำลายอีกฝ่ายให้สิ้นซากไปสู่การคำนึงถึงทรัพยากรมนุษย์และมูลค่าทางเศรษฐกิจที่จะเสียหายจากสงคราม หากมองในมุมนี้ท้ายที่สุดเราก็จะรู้สึกใจชื้นขึ้นมาบ้างว่า เหล่าผู้บัญชาการกองเรือรบฝรั่งเศส ณ ดินแดนตะวันออกไกลเหล่านี้ยังคงมีมนุษยธรรมในหัวใจอยู่บ้าง

ข้อสรุปจากมุมมองที่ผู้เขียนกล่าวมาถูกต้องหรือไม่นั้น ผู้เขียนไม่อาจยืนยันได้ แต่ผู้เขียนมั่นใจว่า ทัศนคติบูล กงดอร์ยังเป็นแค่สัญลักษณ์เพียงในนามของรุ่งอรุณแห่งมนุษยธรรมเท่านั้น เพราะแม้ทัศนคติบูล กงดอร์ในฐานะการริเริ่มระบบเรือนจำสมัยใหม่อาจจะสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในภาพใหญ่ของการปกครองอาณานิคมอินโดจีน แต่หากพิจารณาการจำแนกประเภทนักโทษที่คลุมเครือซึ่งในท้ายที่สุดก็มุ่งจงจำศีลตรูทางการเมืองของรัฐบาลอาณานิคม รวมทั้งการจับกุมผิดคน การลงโทษที่เกินจากระวางในกฎหมาย และการใช้แรงงานนักโทษอย่างหนักเพื่อบุกเบิกที่ดินแล้ว (Zinoman, 2001, pp. 55-59) ทัศนคติบูล กงดอร์ก็เป็นเพียงค่ายทรมานศัตรูชาวพื้นเมืองของฝรั่งเศสที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องไปกับแผนพัฒนานครไชนงอนและระบบเมืองสมัยใหม่ในอินโดจีน

แน่ละ การที่เจ้าอาณานิคมเลิกเผาข้าวและการสงบศึกชั่วคราวนั้นย่อมมิใช่เพราะมนุษยธรรมเสียทั้งหมด (แม้อาจจะมียุ่บ้างในสำนึกของพวกเขา) เพราะหากพิจารณาจุดมุ่งหมายและผลประโยชน์ที่กองเรือรบของฝรั่งเศสปรารถนา เราก็จะมองได้อีกมุมหนึ่งว่า ข้าวนรอดพ้นจากการเผาเพราะจำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจและการหล่อเลี้ยงแรงงาน สงครามถูกระงับเพราะอาจจะกระทบต่อการสร้างบ้านแปลงเมืองของตน ส่วนทัศนคติบูล กงดอร์ก็มิใช่เพื่อกันกลุ่มกบฏที่จะเป็นเสี้ยนหนามการสร้างอาณานิคมให้พ้นไปจากพื้นที่ที่ฝรั่งเศสต้องการควบคุม ในอีกทางหนึ่งก็ใช้เป็นแหล่งทรมานชาวพื้นเมืองให้สยบยอมต่อชุดความหมายของเจ้าอาณานิคม ด้วยเหตุนี้ แม้ทัศนคติบูล กงดอร์จะไม่ได้สร้างในวัฒนธรรมไชนงอน แต่ก็เป็นวนวัตกรรมของระบบเมืองสมัยใหม่เพื่อกฤษฎางให้

ฝรั่งเศสได้เข้าไปสถาปนานครไซ่ง่อนได้อย่างสะดวกโยธิน นอกจากนี้ การพัฒนาพื้นที่แห่งความเจริญก้าวหน้าและอารยธรรมที่เรียกว่าเมืองของฝรั่งเศสนั้นก็ยังแฝงไว้ด้วยการควบคุม กดขี่ และทรมาณชาวพื้นเมืองที่แตกแถวและทำทายเป็นอำนาจตน

การที่ผู้เขียนบรรยายสรรพคุณของการก่อวินาศกรรมและระบบการลงทัณฑ์ของฝรั่งเศสนั้น อาจทำให้ผู้อ่านบางรายตั้งคำถามได้ว่า ความรุนแรงที่ก่อโดยฝรั่งเศสจะมีอำนาจอันเหลือสิ้นในการทำลายชุดความหมายเก่าขนาดนั้นลงได้อย่างไร ในเมื่อซินแมนก็อธิบายไว้หลายร้อยหน้าแล้วว่า ระบบเรือนจำของอาณานิคมอินโดจีนนั้นต้องประสิทธิภาพแทบจะในทุกทาง จนขั้นที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์อินโดจีนซึ่งเป็นหนึ่งในกองกำลังปลดแอกชาวพื้นเมืองกลุ่มสำคัญสามารถใช้สถานจองจำเหล่านี้ในการช่องสุมกำลังต่อต้านเจ้าอาณานิคมเสียเอง (Zinoman, 2001)

ผู้เขียนจำเป็นต้องชี้แจงว่า ภาวะไร้ประสิทธิภาพของระบบเรือนจำและการลงทัณฑ์ในอาณานิคมอินโดจีนนั้น มิได้มีระดับที่คงตัวตลอดเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1862-1954 หากถอยออกมามองในภาพกว้างของอาณานิคมอินโดจีนทั้งระบบในงานของคูเปอร์ เราก็จะเห็นว่า อำนาจในการกดปราบกบฏเพื่อสถาปนาความสงบเรียบร้อยของฝรั่งเศสนั้นค่อยๆ ถูกทำลายและบ่อนเซาะทีละน้อย จนถึงจุดสูงสุดในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 ที่บรรดากลุ่มต่อต้านอาณานิคมต่างพากันก่อจลาจลอินโดจีนด้วยความเคียดแค้นต่อผู้กดขี่ต่างดาว (Cooper, 2001, p. 91) และเมื่อเรากลับไปมองงานของซินแมนอีกครั้ง เราก็จะเห็นว่า กลุ่มกบฏที่สามารถใช้ประโยชน์จากความด้อยประสิทธิภาพของคุกอินโดจีนนั้น ก็เริ่มโลดแล่นอย่างชัดเจนในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1930 ด้วยเช่นกัน (Zinoman, 2011, pp. 206-210)

ทั้งนี้ หากมองเงาไปยังกลุ่มกบฏที่โดดเด่น ผู้ซึ่งสร้างความปั่นป่วนทั้งในโลกการเมืองภายนอกและโลกเรือนจำภายใน ก็พบว่า คนกลุ่มนี้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกบฏของเหวียนอานนิงญ์ (Nguyễn An Ninh) พรรคประชาชนชาติเวียดนาม (Việt Nam Quốc Dân Đảng) และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Đảng Cộng Sản Đông Dương) นั้นล้วนแต่เป็นกลุ่มชาวพื้นเมืองผู้รับเอาอุดมการณ์สมัยใหม่จากโลกภายนอกเช่นยุโรป เช่นนั้นแล้ว การอ้างข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเฉพาะแต่คนกลุ่มนี้จะมีความสำคัญอย่างไรต่อการพิจารณาสมรรถนะของระบบเรือนจำอาณานิคมในช่วงกลางถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19? พวกเขาไม่ใช่ดอกผลแห่งความสำเร็จในการผลิตคนของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนหรือ?

งานของเดวิด จี. มาร์ (David G. Marr) เรื่อง *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945* ได้ให้คำตอบแก่เราไว้อย่างน่าสนใจว่า ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920-1940 นั้น กลุ่มผู้รับแนวคิดสมัยใหม่จากโลกภายนอกนั้น ได้ขึ้นมาเป็นปัญญาชนสมัยใหม่แทนที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตหัวเก่า แม้กลุ่มคนเหล่านี้จะเข้าใจปรัชญาขงจื้อและแนวคิดจารีตต่างๆ ได้เพียงแค่มิวเินแต่พวกเขากลับมีความสนใจอย่างลึกซึ้งต่อแนวคิดสมัยใหม่แบบต่างๆ ที่ได้รับมาจากโลกภายนอก และกระตือรือร้นอย่างยิ่ง

ที่จะทดลองนำมาปรับปรุงให้กลายเป็นนิยามใหม่ของความเป็นเวียดนาม (Marr, 1981) กระทั่งกล่าวได้ว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ 20 ขบวนการปลดแอกแบบสมัยใหม่ได้ขึ้นมาช่วงชิงการนำจากขบวนการของเหล่าบัณฑิตที่เปรียบดั่งมวลฝุ่นของยุคจารีตซึ่งยังคงค้างอยู่ในอินโดจีน แนวคิดสมัยใหม่ วินัยการจัดตั้งที่รับมาจากโลกภายนอก และภาวะเชื่อมต่อกับโลกอันเป็นผลพวงจากระบอบอาณานิคม ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คนกลุ่มนี้เป็นคนละขบวนการกับกลุ่มกบฏในช่วงแรกที่ถูกเจ้าอาณานิคมกำราบจนราบคาบไปในศตวรรษที่ 19

นอกจากนี้ ข้อมูลจากงานของซิโนแมนและมาร์ยังทำให้เราเห็นว่า ความเสื่อมถอยของอำนาจคุกในอาณานิคมอินโดจีนนั้น ส่วนหนึ่งก็เกี่ยวข้องและอาจเป็นผลกระทบจากความหมายและสำนึกคิดที่เปลี่ยนไปของกลุ่มกบฏพื้นเมืองที่เริ่มเติบโตและเรียนรู้เงื่อนไขในโลกใบใหม่ที่เรียกว่า อาณานิคม ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่โลกทัศน์ของชาวพื้นเมือง แต่ยังแตกหน่อต่อยอดไปจนถึงการเคลื่อนไหวและการจัดตั้งของพวกเขาฝ่ายต่อต้าน พร้อมกันกับการพิจารณานักโทษ เราก็ต้องตระหนักด้วยว่า ความเสื่อมถอยภายในระบบการจัดการในอาณานิคมอินโดจีนนั้นก็เป็ผลจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกช่วงระหว่างสงครามเช่นกัน (the interbellum: ปี ค.ศ. 1918-1939) (Zinoman, 2011, pp. 44 and passim)

ในส่วนของศักยภาพในการรับมือกับความรุนแรงของฝ่ายอาณานิคมของผู้ต่อต้านชาวพื้นเมืองนั้น เมื่อนำปฏิบัติการของกบฏชาวเวียดนามในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาเทียบกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มกบฏชาตินิยมต่างๆ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920-1930 สิ่งที่เราจะเห็นคือ กลุ่มกบฏช่วงแรกนั้นมักกระจายในเขตชนบท มีการปะทะประปรายกับฝ่ายรัฐบาลอาณานิคม และจบลงด้วยการถูกรบในสงครามหรือไม่ก็หัวหน้ากลุ่มสิ้นชีวิตไปจนไม่อาจรักษาบูรณภาพของขบวนการได้ (สุต, 2550, น. 26-34) ในทางกลับกัน ในกรณีของกลุ่มกบฏยุคหลัง พวกเขาสามารถแทรกซึมและแผ่ขยายอิทธิพลเข้าไปในเมืองหรือแม้แต่ในเรือนจำ และการจัดการของรัฐบาลเช่นการเนรเทศหรือจำคุกก็ไม่สามารถหยุดการเคลื่อนไหวก็พวกเขาได้ โดยซิโนแมนได้ให้ข้อมูลเสริมแก่เราว่า ก่อนคริสต์ทศวรรษ 1930 นั้น การลุกฮือของนักโทษไม่ใช่ปัญหาที่ต้องรับมือวันต่อวัน แต่สถานการณ์กลับเปลี่ยนไปนับตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 ระเบียบและวินัยในการจัดตั้งอันเข้มแข็งของขบวนการคอมมิวนิสต์เริ่มทำให้นักโทษชาวพื้นเมืองสันคลอนอำนาจควบคุมของอาณานิคมได้วันต่อวัน (Zinoman, 2001, p. 238) ข้อมูลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ในขณะที่คุกอาณานิคมสามารถกักขังทรมาน และควบคุมผู้ต่อต้านได้อย่างค่อนข้างมีประสิทธิภาพในช่วงแรก แต่เมื่อล่วงเข้าสู่คริสต์ทศวรรษ 1930 การสั่งสมกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนก็ชี้ให้เห็นว่า เครื่องมือทรมานของระบอบอาณานิคมเริ่มใช้ไม่ได้ผลกับเหล่ากบฏกลุ่มใหม่เสียแล้ว

ดังนั้น พร้อมกับการเถียงว่า ข้อเสนอของซิโนแมนไม่ได้ขัดแย้งกับการบรรยายสรรพคุณของความรุนแรงและระบบเรือนจำของฝรั่งเศสที่ถูกใช้เพื่อทลายชุดความหมายเก่าของนครชาติตั้งอยู่ในช่วง

ปี ค.ศ. 1859-1862 เราก็ยังเห็นชัดว่า ในช่วงแรกของการสถาปนาระบบอาณานิคมนั้น ระบบ เรือนจำและการลงทัณฑ์ของรัฐบาลอาณานิคมทำงานได้ค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 ระบบความรุนแรงของฝรั่งเศสใช้งานได้ดีในยุคการยึดนครซาดิงญ์ และรื้อสร้างให้เมือง ดังกล่าวเป็นนครไซ่ง่อน เพราะในทางหนึ่งชาวพื้นเมืองยังไม่มีชุดของวินัยที่ทรงประสิทธิภาพมากพอ สำหรับรับมือวิกฤตการณ์ที่ตนกำลังเผชิญ และอีกทางหนึ่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่ ฝรั่งเศสในฐานะมหาอำนาจมีเสถียรภาพมากกว่าช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ยักษ์ใหญ่ต้นนี้ต้อง ประสบกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการชบเซาครั้งใหญ่ของเศรษฐกิจโลก (Great Depression) บาดแผลจากสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมถึงกระแสชาตินิยมที่คุกรุ่นทั้งในยุโรปและอาณานิคมรอบนอกที่ ระเบิดต่อกันเป็นทอดๆ ลูกโหมโลกโพ้นทะเลจนยากจะหาหน้าที่โตมาดัดได้ (Anderson, 2005)

ด้วยเหตุนี้ เมื่อย้อนทวนทวนกลับมาที่คริสต์ศตวรรษ 1860 อันเป็นห้วงเวลาที่บั้นปลายกำลัง อภิปราย ผู้เขียนจึงยังยืนยันว่า ภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของสงครามยึดนครซาดิงญ์ที่แตกต่างไป จากเงื่อนไขของอินโดจีนช่วงคริสต์ศตวรรษ 1930 ความรุนแรง การลงทัณฑ์ และระบบเรือนจำยัง สามารถได้รับการพิจารณาในฐานะเครื่องมืออันทรงพลังของฝรั่งเศส ในการทุบทำลายความหมายเก่า ของเมือง หรือโลกใบเก่าของชาวซาดิงญ์ และเปิดทางแก่การสถาปนานครไซ่ง่อนที่ตนฝันหาขึ้นมา

Gia Dinh est mort, Vive Saïgon! (ซาตั้งญ์สิ้นแล้ว ไซ่ง่อนจงเจริญ!)

โลกภาษาอังกฤษมีศัพท์แสงทางการเมืองอยู่คำหนึ่งว่า “The King is dead, Long live the King” คำๆ นี้แปลเป็นไทยว่า “สิ้นองค์ภูวนาถแล้ว ขอองค์ภูวนาถจงเจริญ!” ซึ่งจะถูกใช้โดยธรรมเนียมยามเมื่อผู้เป็นเจ้าแผ่นดินสิ้นชีพ นัยยะที่แฝงอยู่เบื้องหลังธรรมเนียมนี้คือ แผ่นดินและบัลลังก์จะ ไม่เว้นว่างจากผู้ปกครอง อำนาจอธิปไตยจะถูกสืบทอดอย่างต่อเนื่องไม่ติดขัด (อติเทพ, 2021) ใน ภาษาฝรั่งเศส คำนี้ถูกใช้ในรูปของ “Le roi est mort, vive le roi!” ซึ่งมีความหมายเหมือนกัน กับฉบับภาษาอังกฤษ (Merriam-Webster, 2022) ผู้เขียนเห็นว่า การเปลี่ยนผ่านจากนครซาดิงญ์ ที่ ถูกพิชิตโดยกองเรือฝรั่งเศส สู่ นครไซ่ง่อน ที่สถาปนาโดยมือสังหารกลุ่มเดียวกัน ก็มีความต่อเนื่องไม่ ต่างจากอุดมคติของการสืบทอดบัลลังก์ในยุโรป

ล่วงมาถึงกลางปี ค.ศ. 1862 กองเรือรบของฝรั่งเศสสามารถยึดเขตปกครอง 4 เขตจากฝ่าย ราชสำนักเวียน คือ นครซาดิงญ์ เขตเบียนหว่า (Biên Hòa) เขตตั้งญ์เตื่อง (Định Tường) และเขตห วิญล็อง (Vinh Long) สิ้นสงครามที่ได้มาเหล่านี้มีมูลค่ามากเสียจนฝรั่งเศสยอมยื่นเขตปกครองเขต หนึ่ง คือ หวิญล็องม์ เป็นข้อต่อรองแก่ราชสำนักเวียนพร้อมกับการยอมสงบศึกหากฝ่ายราชสำนัก ยอมรับที่จะ

- 1) มอบเขตปกครอง 3 เขตคือ นครซาดิงญ์ เบียนหว่า ตั้งญ์เตื่อง และหมู่เกาะปูโล่ กงดอร์ แก่ฝรั่งเศส รวมทั้งยินยอมให้เรือรบของฝรั่งเศสล่องในแม่น้ำโขงอย่างเสรี

- 2) เปิดเมืองท่า 3 แห่งให้ชาวตะวันตกได้เข้าไปทำการค้าอย่างเสรี (ข้อตกลงนี้อ้างอิงจากงานของเหงีย ส่วนในงานของสุดนั้นมิระบุจำเพาะไปว่าประกอบด้วย เมืองด่าหนัง, ปากน้ำบาหลาด (Cửa Ba Lạt), และเขตกว๋างเยียน (Quảng Yên) ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาภูมิศาสตร์ของเมืองท่าทั้งสาม เราก็คงพบว่า ฝรั่งเศสเริ่มยกระดับอิทธิพลของตนทั่วทั้งอินโดจีนโดยใช้ปากน้ำบาหลาดคุมการค้าภาคเหนือของเวียดนาม เมืองด่าหนังคุมการค้าภาคกลาง และในส่วนของเขตกว๋างเยียนนั้น แม้จะไม่ได้โดดเด่นเท่านครไซ่ง่อน แต่ก็สามารถมองได้เป็นส่วนขยายของระบบเศรษฐกิจทางใต้เมืองแห่งนี้)
 - 3) อนุญาตให้คณะบาทหลวงเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้อย่างเสรีในพื้นที่ภาคใต้ของเวียดนาม
 - 4) ขดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวน 20 ล้านฟรังก์ภายในระยะเวลา 10 ปี
- (Nghia, 2011, p. 67; สุด, 2550, น. 17-18; Joyaux, 2022, p. 55)

แม้ข้อเรียกร้องบางประการจะเป็นที่ขัดใจต่อองค์จักรพรรดิ กระนั้น คณะผู้แทนก็เลือกที่จะลงนามยอมรับข้อตกลงดังกล่าว สนธิสัญญาไซ่ง่อน ค.ศ. 1862 (le traité de Saïgon) จึงบรรลุผล และกลายเป็นเอกสารที่แสดงว่า นครซาดิงญ์ได้ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นนครไซ่ง่อนอย่างเป็นทางการ

ในมุมหนึ่ง การพิจารณาว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นสถานที่ๆ สืบทอดสายตรงต่อเนื่องจากนครซาดิงญ์ถือว่ามีปัญหาอย่างยิ่ง เพราะมุมมองเช่นนี้สัมพันธ์ต่อการละลายภาวะแตกหักระหว่างความเป็นจารีตกับความเป็นสมัยใหม่ ซาดิงญ์ในฐานะชุดความหมายเดิมของพื้นที่กับไซ่ง่อนในฐานะชุดความหมายใหม่ รวมถึงความแตกหักในภาพใหญ่อย่างอำนาจจารีตกับอำนาจอาณานิคม กระนั้น การมองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดในนครไซ่ง่อนเป็นว่าเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบากอย่างชัดเจนและไร้ความต่อเนื่องจากยุคจารีตนั้นก็ดูจะมีปัญหาไม่น้อยเช่นกัน แม้ในระดับทางการ เราจะเห็นได้ว่านครซาดิงญ์ของราชสำนักเวียตกลายเป็นนครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1862 กระนั้น กรุงโรมไม่สามารถสร้างให้เสร็จได้ในคืนเดียวฉันใด นครไซ่ง่อนไม่สามารถสร้างให้เสร็จในคืนเดียวฉันนั้น

อย่างไรก็ตาม กอสซาเคยกล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจของนครไซ่ง่อนกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งหลังจากที่มีการลงนามในสนธิสัญญาไซ่ง่อน ค.ศ. 1862 (Gosha, 2016, p. 54-66) แม้เราควรระลึกว่า แท้จริงแล้ว ฝรั่งเศสก็บริหารการค้าในนครแห่งนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพตั้งแต่ ค.ศ. 1860 แล้ว กระนั้น คำกล่าวของกอสซาก็แสดงให้เห็นว่า เมื่อเมืองเก่าถูกกลบไป ไซ่ง่อนในฐานะเมืองใหม่ก็แทนที่ในทันที เหตุการณ์ดังกล่าวนี้หมายความว่า นครไซ่ง่อนถูกเนรมิตให้กลายเป็นมหานครเศรษฐกิจในระยะเวลาอันสั้นเช่นนั้นหรือ?

ดังนั้นแม้เหงียเริ่มต้นเล่าเรื่องการก่อรูปของนครไซ่ง่อนโดยฝรั่งเศสตั้งแต่ ค.ศ. 1861 ภายใต้การควบคุมดูแลของพลเรือเอกโบนาร์ต เขากล่าวว่า ภาวะสงบที่เกิดจากการสงบฝ่ายต่อต้านโดยนายพลผู้นี้ทำให้กองเรือรบฝรั่งเศสเริ่มวางแผนสร้างเมืองแบบฝรั่งเศส โดยพวกเขาคาดหวังว่านครไซ่ง่อนที่ตนจะเนรมิตขึ้นนั้นจะโอบออดชาวฝรั่งเศสให้รู้สึกเหมือนว่าได้อยู่ที่มาตุภูมิ (Nghia, 2011, p. 75; ดู

เพิ่มเติมใน Rondepierre, 1934, p. 8) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนกลับเห็นว่า การก่อรูปนครไซ่ง่อนนั้นสามารถสืบย้อนไปได้ไกลกว่านี้อีกถึงปี ค.ศ. 1860 ที่มีการสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานและฟื้นฟูเศรษฐกิจของเมืองแห่งนี้ โดยการดูแลของพลเรือจัตวาปาซที่รับคำสั่งจากพลเรือตรีชาร์เน นายทัพเรือผู้สนใจจะทอดสมอกองเรือตะวันออกไกลลงที่นครชาดิงญ์อย่างแน่วแน่อีกต่อหนึ่ง

นอกจากความต้งอกต้งใจของทัพเรือฝรั่งเศสในการปฏิรูปพื้นที่ของเมืองจาร์ตแห่งนี้ให้กลายเป็นแหล่งพำนักของชาวฝรั่งเศส ณ แดนตะวันออกไกลแล้ว เราก็เห็นได้อีกว่า แม้กองกำลังของฝรั่งเศสจะประสบความลำบากในการกำราบผู้ต่อต้าน กระนั้นพวกเขาก็สามารถคุ้มกันเขตเมืองไม่ให้ฝ่ายกบฏเข้ามารบกวนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตน กล่าวได้ว่า ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1860-1862 นั้น แม้นครไซ่ง่อนจะยังไม่ได้ถูกรับรองอย่างเป็นทางการ แต่นครแห่งนี้ก็ถูกสถาปนาออกมาอย่างเป็นทางการเหมือนเศษซากของป้อมนครชาดิงญ์ นครไซ่ง่อนได้ถูกก่อรูปจากสิ่งก่อสร้างของฝรั่งเศสเช่น โรงพยาบาล บ้านพัก และคลังสินค้า พร้อมทั้งมีกองกำลังทรงประสิทธิภาพสำหรับอารักขาผลประโยชน์ของตน ดังนั้น แม้ระบบเมืองที่ซับซ้อนมากขึ้นจะได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังหลังปี ค.ศ. 1865 แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ในช่วงสงครามระหว่างปี ค.ศ. 1859-1862 นครไซ่ง่อนได้กลายเป็นมหานครที่ราชสำนัก ณ นครหลวงเวท ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นโอรสสวรรค์และเจ้าแผ่นดินค่ายเหวียด ไม่อาจต่อกรด้วยอีกต่อได้แล้ว

ทั้งนี้ เราจึงจำแนกความซับซ้อนในสายธารประวัติศาสตร์นครไซ่ง่อนช่วงปี ค.ศ. 1859-1862 อันเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากนครชาดิงญ์มาเป็นเมืองสมัยใหม่ของฝรั่งเศสได้ดังนี้ ประการแรก หากมองจากรูปโฉมของเมืองต่างๆ ที่อยู่บนพื้นที่ไซ่ง่อน นครไซ่ง่อนก็อาจจะได้รับการพิจารณาว่าเป็นการวิวัฒน์ของนครชาดิงญ์จากเมืองจาร์ตสู่เมืองสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาลึกเข้าไปถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างเมืองทั้งสองแบบ เราก็จะพบเห็นความซุกมุ่นวุ่นวายและภาวะแตกหักอยู่ทั่วทุกที่ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของชื่อที่เกิดจากการเรียกแบบผิดฝาผิดตัวโดยชาวฝรั่งเศสที่นำเอาฉายาหนึ่งของเขตเจอะเหลินมาเรียกส่วนที่เป็นศูนย์ราชการของชาวเวียดนาม หรือความสนใจในการสถาปนาเมืองฝรั่งเศสในตะวันออกไกล โดยที่แต่เดิมนั้นนครไซ่ง่อนไม่ได้ดึงดูดใจพวกเขาเท่าเมืองตูราน (ต่าหนัง) ทั้งยังมีความตึงเครียดอันเกิดจากการติดพันกับสงครามฝิ่น จนเป็นอุปสรรคในการทำสงครามของฝรั่งเศสเพื่อยึดเมืองสักเมืองจากฝ่ายราชสำนักเหวียน ความตึงเครียดดังกล่าวก็ยังผลให้กองเรือรบฝรั่งเศสต้องสู้ในศึกที่ยึดเยื้อกับกองกำลังฝ่ายราชสำนักเพื่อยึดนครชาดิงญ์ จนในท้ายที่สุด เมื่อเรามองผ่านคว้นปิ่นและกลืนคาวเลือดเหล่านี้เข้าไป สิ่งหนึ่งที่จะประจักษ์แก่เรา คือ จุดแตกหักใหญ่ที่แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างและความหมายของนครชาดิงญ์นั้นต้องผ่านการถูกทุบทำลายเสียก่อน แล้วจึงจะสถาปนา นครไซ่ง่อนในฐานะระเบียบชุดใหม่เหนือพื้นที่เดิมขึ้นมาได้

แต่ภายใต้การอธิบายว่า นครชาตังญ์ต้องผ่านระยะทุบทำลายก่อนถึงจะเกิดการสถาปนานครไชนง่อนขึ้นได้นั้น ก็ไม่อาจใช้ช่วงเวลาที่ยุทธสงครามสงบลงใน ค.ศ. 1861 หรือช่วงที่มีการรับรองนครไชนง่อนอย่างเป็นทางการในสนธิสัญญา ค.ศ. 1862 มาเป็นจุดตัดได้ ทั้งนี้เพราะในทางหนึ่ง การสร้างเมืองไม่สามารถกระทำได้โดยทันทีหรือในระยะเวลาอันสั้น อีกทั้งการที่หลักฐานกล่าวว่า เมื่อมีการรับรองนครไชนง่อนอย่างเป็นทางการ เศรษฐกิจการค้าของเมืองแห่งนี้ก็เฟื่องฟูทันทีนั้นก็ย่อมแสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่า รากฐานของนครไชนง่อนน่าจะได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงมาก่อนการลงนามในสนธิสัญญาแล้ว ทั้งนี้ ผู้เขียนก็ได้ทบทวนไปถึง 2 ครั้งแล้วว่า การจัดวางระบบเมืองของไชนง่อนนั้นเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1860 แล้ว อีกทั้งยังเป็นระบบเมืองที่ได้รับการอารักขาอย่างมั่นคง ภาวะการเป็นเมืองของไชนง่อนจึงซ้อนทับระหว่างช่วงสงครามและช่วงสนธิสัญญาไชนง่อน และเป็นดั่งกาวเชื่อมเหตุการณ์ที่แตกเป็นชิ้นส่วนในช่วงเปลี่ยนผ่านให้กลับมาอยู่บนมรรคาเดียวกัน

ภาพของการเป็นเมืองฝรั่งเศสนั้น จึงเริ่มก่อตัวพร้อมกันกับระบบเมืองของนครไชนง่อนที่เกิดจากแผนยุทธศาสตร์ของนายพลชาร์เนที่สั่งให้นายพลปาซเคลื่อนกำลังลงมาตั้งทัพยังนครแดนใต้แห่งนี้ แม้หลักฐานในช่วงสงครามบุกอินโดจีนครั้งนี้จะไม่ให้ข้อมูลว่า นายทัพเรือเหล่านี้มองไชนง่อนในฐานะเมืองอะไร กระนั้น สิ่งหนึ่งที่ทราบแน่ชัดแล้วคือ ไชนง่อนได้ถูกประกอบสร้างให้กลายเป็นเมืองตะวันออกไกลของพวกเขาไปแล้ว และใน ค.ศ. 1861 ภาพฝันของการเป็นเมืองฝรั่งเศสก็ยิ่งถูกเน้นย้ำมากขึ้นโดยนายพลโบนาร์ตผู้วางแผนต่างๆ มากมายที่จะสรรคสร้างให้พื้นที่ที่ตนตั้งทัพอยู่กลายเป็นเมืองที่ตนปรารถนา หรือกลายเป็นบ้าน ณ แดนตะวันออกไกลของชาวฝรั่งเศส กระนั้นกว่าที่แผนการต่างๆ ในการเนรมิตนครไชนง่อนให้สวยงามและมีความเป็น “ปารีส” จะเริ่มได้รับการผลักดันและดำเนินงานอย่างจริงจังก็ต้องรอจนถึงปี ค.ศ. 1865 (Nghia, 2011, p. 75)

ภูตผีแห่งชาตังญ์

ในทางหนึ่ง กองเรือรบฝรั่งเศสที่กลายเป็นรัฐบาลของนครไชนง่อนก็ดูเหมือนจะรู้สึกปลอดภัยไปิ่งมากขึ้นหลังผ่านสงครามที่ดุเดือดแสนจะยากเย็นเชียว กระนั้นในอีกทางหนึ่ง ความสับสนวุ่นวายและความยากลำบากในการยึดนครชาตังญ์ก็เปรียบได้กับเสียงเตือนที่บอกแก่มหาอำนาจรายนี้ว่า แม้พวกเขาจะมีอำนาจมากพอที่จะขจัดอำนาจชุดเก่าให้พ้นทางแล้วจัดวางอำนาจชุดใหม่ของตนลงไปได้ แต่ปัญหาที่ไม่คาดคิดและยากจะแก้ไขก็ยังคงตามหลอกหลอนพวกเขาไปจวบจนวันที่อำนาจของกลุ่มนี้ล่มสลายไป ในบทที่ 6 ต่อจากนี้ ผู้เขียนจะบรรยายให้เห็นว่า ภายใต้การรังสรรค์เมืองหลวงอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส นครไชนง่อนจะไม่เพียงกลายเป็นกรุงปารีสที่ตั้งอยู่ ณ แดนตะวันออกไกล แต่จะกลายเป็น “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” ในฐานะเมืองแห่งหนึ่งในอาณานิคมที่มีเงื่อนงำทางประวัติศาสตร์เฉพาะตัว

บทที่ 6

ปารีสแห่งตะวันออกไกล: ภาวะสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนและข้อจำกัด

แม้ว่าการประโคนโหมโรงสู่การสถาปนาภาวะสมัยใหม่ของฝรั่งเศสเหนือดินแดนที่เคยถูกเรียกว่านครซาดิงญ์นั้นจะยืดยาวไปบ้าง กระนั้น เนื้อหาสองบทที่ผ่านมาเป็นสิ่งซึ่งมีอาจมองข้ามได้ หากเราต้องการทำความเข้าใจการจัดวางภาวะสมัยใหม่ในฐานะโครงสร้างอำนาจชุดหนึ่งที่ฝรั่งเศสนำมาพิชิต กำกับ และควบคุมพื้นที่ของไซ่ง่อน กล่าวคือ ชะตาอันผกผันไปมาของพื้นที่แห่งนี้จำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการทบทวน เพื่อให้เราได้เข้าใจถึงศักยภาพและพลวัตทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงการเมืองของพื้นที่ ยิ่งไปกว่านั้น การอธิบายการสถาปนาอำนาจเชิงวาทกรรมว่าด้วยภาวะสมัยใหม่เหนือพื้นที่นครซาดิงญ์จะเป็นเรื่องที่อิทธิพลเหลือพันที่ หากไม่อธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากอำนาจ/ความหมายของเมืองชุดเก่าสู่อำนาจ/ความหมายของเมืองชุดใหม่ว่าเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างไร

หลังจากที่เตรียมปฐมหลังของนครไซ่ง่อนไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ณ บทนี้ ผู้เขียนจะดำดิ่งสู่ห้วงเวลาดั้งแต่ปี ค.ศ. 1862-1954 เพื่อทบทวนและพิจารณากระบวนการสถาปนาเมืองสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนในยุคที่เป็นเมืองหลวงอาณานิคมของฝรั่งเศส ด้วยเหตุที่เราทราบกันดีจากบทที่แล้วว่า ความหมายและอำนาจชุดใหม่ที่ฝรั่งเศสนำมาประทับพื้นที่ซาดิงญ์แล้วประกอบขึ้นมาเป็นไซ่ง่อนนั้นลงหลักปักฐานได้อย่างไร ดังนั้น สิ่งที่พึงกระทำต่อไปจึงสมควรเป็นการสำรวจกระบวนการสรรค์สร้างและจัดระเบียบนครตะวันออกไกลของพวกเขา

แม้ว่าข้อมูลหลักฐานว่าด้วยการสร้างและต่อเติมส่วนต่างๆ ของนครไซ่ง่อนจะกระจุกกระจายเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยตามวารสารและหนังสือพิมพ์สำนักต่างๆ กระนั้น ในแง่หนึ่งหลักฐานเหล่านี้ก็จะช่วยต่อเติมหรือแม้แต่สร้างความรู้ที่สดใหม่และลึกซึ้งไปกว่าเดิมให้แก่ประวัติศาสตร์ของนครแห่งนี้ และในอีกแง่หนึ่ง หลักฐานที่แตกกระจายเหล่านี้ก็ยังส่องประกายนำพาผู้ที่ศึกษาไปพบกับประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง โดยปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่ามินักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เวียดนามบางท่านกล่าวถึงไปบ้างเช่น นิโคลา คูเปอร์ (Nicola Cooper) และ ปีเตอร์ ซิโนแมน (Peter Zinoman) คือ ปัญหาของพัฒนาการเมืองอาณานิคมที่ไม่เสถียร และไม่ได้เติบโตอย่างที่เจ้าอาณานิคมคาดหวังไว้ (Cooper, 2001; Zinoman, 2001) กระนั้น เนื่องจากซิโนแมนมุ่งเน้นพัฒนาการของระบบคุกเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่คูเปอร์นั้นถอยมาดูภาพกว้างในระดับสหภาพอินโดจีนและให้ความสำคัญอย่างมากต่องานเขียนประเภทนิยาย ทั้งคู่จึงไม่ได้ให้ภาพอำนาจของภาวะสมัยใหม่ที่แฝงอยู่ในการสถาปนา นครไซ่ง่อนได้อย่างลึกซึ้งเท่าที่ควร

ฉะนั้นในบทนี้ ผู้เขียนจึงใช้เอกสารในนครไซ่ง่อนยุคอาณานิคมฝรั่งเศส ทั้งหนังสือพิมพ์ ประกาศทางการจากรัฐบาลฝรั่งเศส รวมถึงแผนที่ของนครไซ่ง่อนฉบับต่างๆ ซึ่งล้วนเปรียบดั่งไม้เนื้อดีที่สามารถนำมาต่อเป็นนาวาอักษรชั้นเลิศลำหนึ่งซึ่งชื่อว่า “ปารีสแห่งตะวันออกไกล: ภาวะสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนและข้อจำกัด” แล้วแล่นล่องท่องไปยังอดีต นำพาคณะความรู้ว่าด้วยเวียดนามศึกษาในไทย ไปสู่โลกอันสับสนวุ่นวายของนครไซ่ง่อนในยุคอาณานิคม พร้อมกันนั้นก็พินิจพิเคราะห์ถึงความไม่เสถียรและความไม่ได้ตั้งใจของการสร้างเมืองอาณานิคมที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการเติบโตเมืองแมนแดนตะวันออกไกลแห่งนี้

มองมาจากเวหาหาว: พิจารณาผังเมืองของไซ่ง่อนจากแผนที่

ชาร์ล เอฟ. ฟือชเชล (Charles F. Fuechsel) ได้นิยามความหมายของแผนที่ไว้ว่า เป็นการเขียนภาพแบบหนึ่งที่ยังถึงตำแหน่งแห่งที่บนโลก ในห้วงเวลาแรกของแผนที่ซึ่งย้อนกลับไปได้ถึงประมาณ 2000 ปีก่อนคริสตกาลนั้น แผนที่ถูกเขียนขึ้นโดยอ้างอิงจากประสบการณ์ส่วนบุคคล ทั้งนี้ อาณาเขตและรูปลักษณ์ของผืนทวีปในแผนที่ยุคโบราณนั้นจะขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละวัฒนธรรม ส่วนรายละเอียดของแผนที่ดังกล่าวจะมุ่งเน้นอธิบายที่ตั้งของมิตร ศัตรู เส้นทางที่ปลอดภัย และแหล่งน้ำ (Fuechsel, 2019) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบันทึกความรู้และประสบการณ์ทางภูมิศาสตร์ออกมาเป็นรูปธรรม กระนั้น เอ็ดเวิร์ด บอยล์ (Edward Boyle) กล่าวว่า แผนที่แบบจารีต โดยเฉพาะในเอเชียมีอาณาเขตที่ลื่นไหลไม่ตายตัว (Thongchai, 1994; อ้างใน Boyle, 2020, p. 6)

คำอธิบายของบอยล์ว่าด้วยแผนที่แบบจารีตในเอเชียนั้นฟังดูสมเหตุสมผลเมื่อนำมาพิจารณา ร่วมกับคำอธิบายของฟือชเชล อาณาเขตทางภูมิศาสตร์ในแผนที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ก็เพราะแผนที่ดังกล่าวถูกเขียนขึ้นด้วยประสบการณ์ส่วนบุคคล และให้ความสำคัญกับเส้นทางและจุดพักที่ปลอดภัยมากกว่าอาณาเขตและรายละเอียดทั้งหมดภายในเส้นอาณาเขตที่ถูกขีดขึ้นมา อย่างไรก็ตาม การที่บอยล์อ้างงานของธงชัย วินิจจะกูลเช่น *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation* เพียงเพื่อกล่าวสั้นๆ ว่า แผนที่จารีตในเอเชียมีอาณาเขตลื่นไหลนั้น เป็นการมองข้ามรายละเอียดปลีกย่อยในองค์ความรู้ทางภูมิศาสตร์ของชาวเอเชียในยุคจารีต กล่าวเฉพาะในกรณีของชาวเขมรและสยามนั้น แผนที่และจินตนาการเชิงพื้นที่ในสำนักของคนเหล่านี้มีรูปแบบปลีกย่อยที่หลากหลายซึ่งจะถูกนำมาใช้ต่างกรรมต่างวาระกัน

ในกรณีที่พวกเขาต้องเดินทางไปยังหมู่บ้านหรือเมืองที่อยู่ไม่ไกลนัก ชาวเขมรจะใช้แผนที่ท้องถิ่นซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงมาตราส่วนกับศูนย์กลางอำนาจแต่อย่างใด ส่วนชาวสยามก็ปฏิบัติไม่ต่างจากกลุ่มแรกเท่าไรนักกันมากนัก แม้จะไม่ได้มีการอ้างอิงวัดถุบนแผนที่และโลกจริงด้วยมาตราส่วนที่สัมพันธ์กันอย่างแม่นยำ กระนั้นธงชัยก็ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า แผนที่ท้องถิ่นของชาวสยามมีจุดหมายเป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในโลกเชิงประจักษ์ สำหรับกรณีที่แม่ทัพนายกองหรือพ่อค้าจีนต้องการ

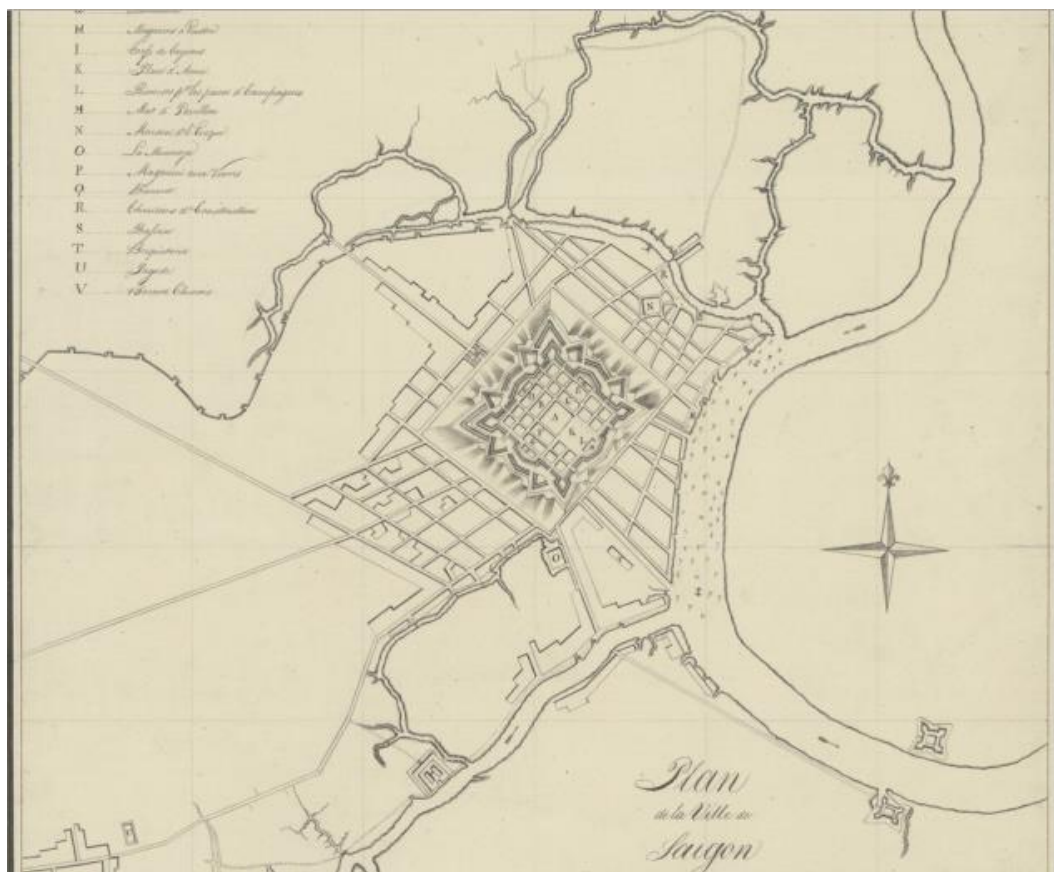
เดินทางเพื่อประกอบกิจการทหารหรือการค้ายังต่างแดน รายละเอียดว่าด้วยเส้นขอบเขตและความกว้างของพื้นที่ซึ่งได้รับความสำคัญในการอธิบายมากขึ้น ส่วนกรณีที่ชาวสยามต้องกล่าวถึงตำแหน่งแห่งที่ของโลกที่พวกเขาอาศัยอยู่ เมื่อนั้นแผนภาพจักรวาลไตรภูมิก็จะถูกหยิบยกมาอ้างถึง นอกจากนี้ ความลึกลับในแผนที่ยังสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง เมื่ออำนาจอธิปไตยแบบจารีตไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน แผ่นดินของรัฐที่บรรจู้คนเอาไว้ก็ย่อมไม่ชัดเจน (Thongchai, 1994, p. 24 and passim)

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่จินตนาการเชิงพื้นที่ของผู้คนจะพลอยลึกลับไม่ชัดเจนตามไปด้วย ความลึกลับของอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ในแผนที่แบบจารีตในเอเชียจึงมิได้ลึกลับโดยไร้ที่มา พวกเขาไม่ได้มีแผนที่รูปแบบเดียวที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาไม่แน่นอน แต่ชาวพื้นเมืองเหล่านี้มีแผนที่หลายแบบที่จะสลับเปลี่ยนไปตามบริบทที่แตกต่างกัน ส่วนอำนาจอธิปไตยที่ไร้เขตแดนชัดเจนนั้น ก็เป็นดังส่วนเสริมที่ทำให้ผู้คนกลุ่มนี้ไม่ค่อยจะให้ความสำคัญมากนักกับความแน่นอนตายตัวของอาณาเขต

สำหรับแผนที่สมัยใหม่นั้น ด้วยการเติบโตของระเบียบความรู้แบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 แผนที่รูปแบบนี้จึงให้ความสำคัญอย่างถึงที่สุดต่อความแม่นยำในการถ่ายทอดสภาพจริงทางภูมิศาสตร์ออกมาเป็นรูปภาพที่ง่ายแก่การสังเกตสังการด้วยสายตาปกติของมนุษย์ ในขณะที่แผนที่ในอดีตนั้น ให้ความสำคัญกับการเดินทางด้วยการเสาะแสวงหาที่ตั้งของจุดหมายต่างๆ พร้อมทั้งเส้นทางที่ปลอดภัย แผนที่สมัยใหม่นั้นมุ่งไปสู่จุดที่ทุกกระเปียดนี้ของผืนดินและผิวน้ำจะต้องถูกแทรกซึม ตรวจสอบ และศึกษาอย่างลึกซึ้งมากที่สุดเท่าที่เทคโนโลยีร่วมสมัยกับแผนที่จะเอื้ออำนวยได้ ดังกรณีในปี ค.ศ. 1876 ที่เบนจามิน สมิธ ไลแมน (Benjamin Smith Lyman) ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิศาสตร์ชาวอเมริกัน เข้าไปทำแผนที่ให้ในเขตเอโซ (Ezo) ซึ่งมอบข้อมูลอย่างละเอียดให้แก่รัฐบาลของจักรพรรดิเมจิที่กำลังแข่งขันกับการปฏิรูปเพื่อรวมศูนย์อำนาจการปกครองภายในประเทศ (Boyle, 2020, p. 4)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะอ้างถึงความแม่นยำปานจะเปลี่ยนผู้อ่านแผนที่ให้กลายเป็นตั้งพระเจ้าหรือพญาเหยี่ยวที่กำลังมองสรรพสิ่งบนผืนพสุธา หรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อันเลื่อนไหลจนคล้ายจะทำให้ผู้อ่านเป็นนกงาลาสมบัติที่กำลังแกะลายแทง ถึงที่สุดแล้ว แผนที่คือบันทึกรูปแบบหนึ่งที่บรรจุพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในการรับรู้ของผู้คนเอาไว้ จะต่างเสียก็เพียงแต่แผนที่ซึ่งอ้างตนว่าเป็นฉบับสมัยใหม่จากยุโรปก่อน พยายามที่จะเขียนบันทึกให้มีรายละเอียดเหมือนกับลักษณะทางกายภาพที่ประจักษ์แก่สายตาผู้คนให้มากที่สุดประหนึ่งกระจกใสสะท้อนผืนปฐพี ดังนั้น การวิเคราะห์แผนที่แบบสมัยใหม่ของผู้เขียนในครั้งนี้ จึงมิได้เป็นการเชิดชูความแม่นยำของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เพียงแต่มุ่งหมายจะมองหาความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างนครไช่ฮั่นยุคอาณาจักรในภาพกว้าง ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาของฝรั่งเศสผ่านแผนที่ของพวกเขา ว่ามีการต่อเติมหรือตัดทอนพื้นที่ส่วนใด มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ส่วนใด และพื้นที่ส่วนไหนจัดวางไว้เพื่อคนกลุ่มใด พร้อมกันกับการมองความเปลี่ยนแปลง

ดังกล่าว เราก็จะได้เห็นกันด้วยว่า ฝรั่งเศสต้องประสบพบเจอสถานการณ์และปัญหาเช่นไรในการใช้อำนาจเข้าจัดการนครแห่งนี้

ภาพ 6 แผนที่ศูนย์กลางของนครซาตังญ์ ปี ค.ศ. 1790
จัดทำโดย ฌอง-มารี ดาโยต์ (Jean-Marie Dayot)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53225310n>

แผนที่ฉบับแรกที่จะถูกนำมาใช้เพื่อศึกษาพัฒนาการของนครไซ่ง่อนนั้นคือ แผนที่บริเวณศูนย์กลางของนครซาตังญ์ ปี ค.ศ. 1790 เดิมเป็นแผนที่ซึ่งจัดทำโดยพันเอกวิกตอร์ โอลิวีเยร์ เดอ ปุยมานเนล (Victor Olivier de Puymanel) นายทหารฝรั่งเศสผู้ช่วยเหวียนฟุกฟ์แองญ์ฝึกทหารและวางยุทธศาสตร์การรบ ต่อมาในปี ค.ศ. 1795 ค่อยถูกย่อส่วนโดย ฌอง-มารี ดาโยต์ (Jean-Marie Dayot) ผู้พัฒนาศักยภาพกองทัพเรือให้แก่สกุลเหวียนคู่กับปุยมานเนล และได้รับการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1799 ทั้งนี้ ผู้เขียนสืบค้นแผนที่ดังกล่าวจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์กัลลิกา (Gallica) โดยภายในฐานข้อมูลระบุว่า หน่วยงานผู้รับผิดชอบการทำแผนที่ฉบับนี้ คือ กรมอุทกศาสตร์ กระทรวงการสมุทร

(Service hydrographique de la Marine) แม้แผนที่ดังกล่าวจะอ้างว่าถูกจัดทำขึ้นภายใต้การรับสั่งของฟูर्फ์แองฌ์ จนดูเหมือนเป็นผลผลิตของราชสำนักเหวียน กระนั้น ตราประทับบนแผนที่ฉบับของดาโยต์ซึ่งมีข้อความส่วนหนึ่งระบุว่า “กองแผนที่ กระทรวงการสมุทร (La Dépôt des Cartes et Plans pour M. de la Marine)” ก็ชวนให้สงสัยถึงบทบาทและอิทธิพลของฝรั่งเศสทั้งในแง่ของการจัดระเบียบนครชาดิงญ์และในแง่ของการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองดังกล่าวตั้งแต่ครั้งยังเป็นเมืองจาริต (Gallica, 2021) ทั้งนี้ เนื้อหาว่าด้วยบทบาทในการสนับสนุนการรบแก่ฟูर्फ์แองฌ์ของปุยามาเยลและดาโยต์นั้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 4

เมื่อนำภาพในแผนที่ดังกล่าวมาพิจารณา เราก็จะเห็นได้ว่า พื้นที่เมืองนั้นถูกจัดระเบียบแล้ววางเป็นกระจุกอยู่เพียงแค่วัฒนเล็กๆ รอบล้อมปราการแปดทิศ ส่วนป้อมปราการแปดทิศนั้น ก็ล้อมป้องกันภัยและอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ชนชั้นสูงอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ ดังที่ผู้เขียนเคยกล่าวไว้แล้วในบทที่ 4 ว่า ในการสร้างป้อมแปดทิศนั้น ความเป็นไปได้อย่างหนึ่งที่แฝงอยู่เบื้องหลังโครงการดังกล่าวคือ ฟูर्फ์แองฌ์ต้องการจัดวางวัตถุขนาดมหึมาเพื่อแสดงอำนาจและบารมีของชนชั้นสูงสกุลเหวียนที่พยายามอย่างแข็งขันในการสถาปนาความชอบธรรมแก่ตนเองในการรวมดินแดน โดยมีระบบป้อมแบบโอบองไว้แสดงอำนาจแก่ชาวตะวันตก และมีหลังคาแบบเอเชียตะวันออกเพื่อแสดงบารมีกำราบชนพื้นเมือง ดังนั้น เมื่อหันกลับมามองแผนที่ผืนนี้อีกครั้ง ผังเมืองของนครชาดิงญ์ที่ประจักษ์แก่สายตาก็ยิ่งต่อยอดย้ำระบอบสัญญาณของฟูर्फ์แองฌ์ที่เขาใช้เพื่อควบคุมนครแห่งนี้ กระจุกของชุมชนถูกวางให้แนบชิดกับกำแพงของป้อมปราการประหนึ่งว่าเป็นส่วนที่อกเงยมาจากศูนย์กลางอำนาจและไม่อาจแยกขาดจากราชสำนักได้ โดยบริเวณริมแม่น้ำสายใหญ่ที่มีชื่อว่า แม่น้ำไซง่อน นั้นเป็นจุดที่ป้อมปราการจะหันหน้ารับบรรดาเรือสินค้าต่างแดนที่เข้ามาประกอบธุรกิจ (Nghia, 2011, p. 37)

ภาพ 7 ส่วนขยายเพื่อแสดงให้เห็นตำแหน่งของอักษร Q ซึ่งอ้างถึงตลาดสดของชาวบ้านที่ตั้งเป็นกระจุกเล็กๆ ชิดกับกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือของป้อมปราการแปดทิศ

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53225310n>

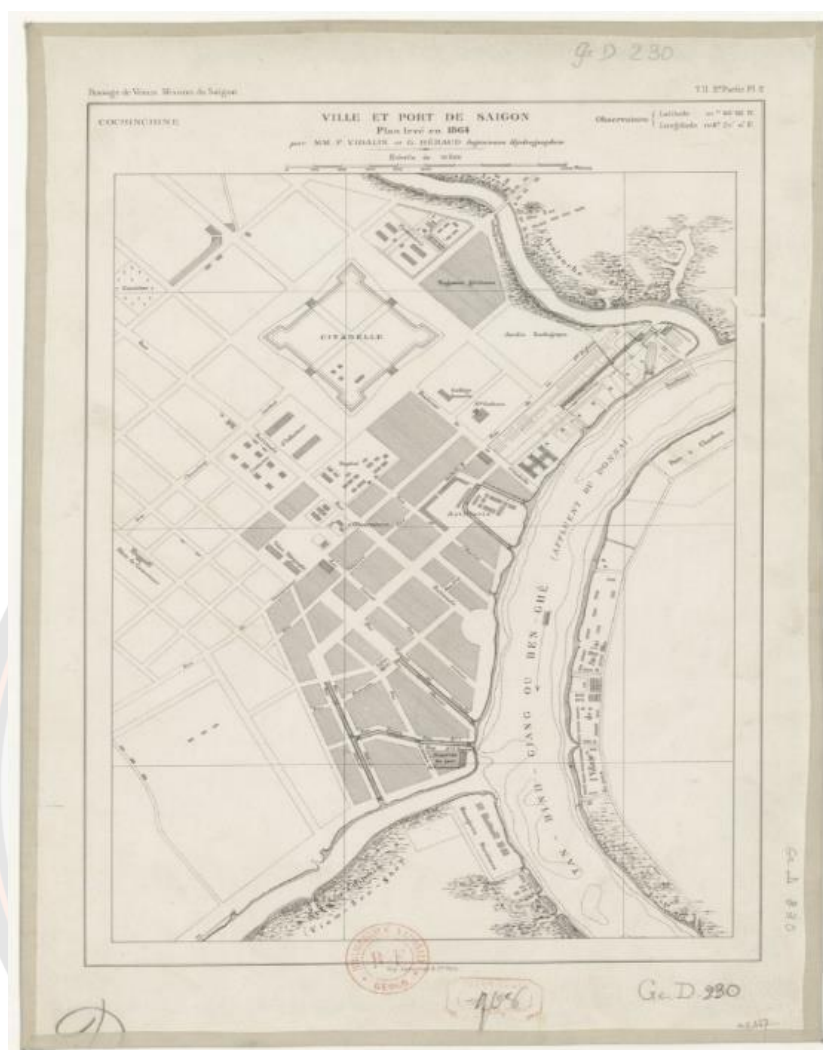

ภาพ 8 ส่วนขยายเพื่อแสดงให้เห็นตำแหน่งของอักษร V ซึ่งอ้างถึงเขตเจอะเหลินซึ่งเป็นชุมชนการค้าของชาวจีน ทั้งนี้ พื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของนครไซ่ง่อน โดยมีคลองท่าจีนเป็นเส้นทางเชื่อมต่อพื้นที่ทั้งสอง

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53225310n>

อย่างไรก็ตาม เรื่องหนึ่งที่หน้าแปลกใจคือ ตลาดสดของชาวพื้นเมืองนั้นถูกจัดวางไว้ที่ส่วนหลักของป้อมปราการ (ดูอักษร Q ในภาพ 2) และอีกส่วนหนึ่งอันเป็นตลาดของชาวจีนอพยพจะถูกจัดวางไว้ ณ ดินแดนตอนในที่ต้องล่องเรือเข้าทางสาแหรกย่อยของแม่น้ำไซ่ง่อนซึ่งก็คือ เขตเจอะเหลิน (ดูอักษร V ในภาพ 8) ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า โครงสร้างทางภูมิศาสตร์เช่นนี้จะกำกับหรืออย่างน้อยก็แสดงให้บรรดาผู้คนในเมืองเห็นว่า ทรัพย์สินเงินทองที่ไหลเข้ามาทางแม่น้ำไซ่ง่อนจะต้องถูกคัดกรองจัดสรร และตัดวงโดยราชสำนักเสียก่อน แล้วจึงค่อยตกทอดมาสู่เวทีการแลกเปลี่ยนขนาดเล็กของบรรดาชาวบ้านร้านตลาด

แผนที่ฉบับต่อมาที่จะถูกนำมาร้อยเรียงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ส่วนนี้คือ แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1864 (ภาพ 9) แผนที่ฉบับนี้จัดทำโดย กาเบรียล เอโรด์ (Gabriel Héraud) และ เฟลิซ วิตาแลง (Félix Vidalin) สองวิศวกรด้านอุทกศาสตร์ แม้ในฐานข้อมูลกัลลิกาและตัวแผนที่จะมีได้ระบุว่าหน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบในการทำแผนที่ฉบับนี้ กระนั้น แผนที่ฉบับหนึ่งในฐานข้อมูลกัลลิกาชื่อ *ที่ราบลุ่มโคชินจีนและกัมพูชา (Basse Cochinchine et Cambodge)* ที่จัดทำขึ้นในปี ค.ศ. 1863 โดยมีวิศวกรทั้งสองร่วมอยู่ในคณะจัดทำด้วยนั้น ได้ระบุว่า แผนที่ฉบับดังกล่าวจัดทำขึ้นภายใต้คำสั่งของนายพลโบนาร์ต ผู้ว่าการนครไซ่ง่อนและอาณานิคมโคชินจีน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า แผนที่นครไซ่ง่อนซึ่งตีพิมพ์หลังจากแผนที่ดังกล่าว 1 ปีนั้น จะเป็นผลผลิตจากโครงการด้านภูมิศาสตร์ของนายพลท่านนี้ด้วยเช่นกัน

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 9 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1864

จัดทำโดย กาเบรียล เฮอร์ต์ (Gabriel Héraud) และ เฟลิซ วีตาแลง (Félix Vidalin)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84391461>

หลังจากที่สงครามบุกยึดนครชาตังญี่สิ้นสุดลงพร้อมทั้งมีการลงนามในสนธิสัญญาไซ่ง่อน ค.ศ. 1862 ตัวตนนครชาตังญี่ก็ถูกลบเลือนไปจากพื้นที่เดิมโดยกองเรือรบฝรั่งเศส พร้อมกันนั้น ผู้ปกครองรายใหม่จากแดนตะวันตกก็เริ่มลงมือสถาปนาโครงสร้างเมืองแบบใหม่เพื่อทำให้ “นครไซ่ง่อน” ในแบบฉบับของพวกเขาเผยแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมเหนือผืนพิภพ จากแผนที่ในรูปที่ 4 เราจะเห็นได้ว่า รัฐบาลอาณานิคมเริ่มลงมือจัดตั้งหน่วยงานของตนเอง พื้นที่ที่ได้รับการสถาปนาใน

ช่วงเวลานี้สามารถจำแนกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ติดริมแม่น้ำโขงอ่อน ส่วนริมคลองอิแห่ง (Thi Nghè) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง ส่วนพื้นที่ตอนในทางทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคม (Palais du Gouverneur) และพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือที่กำหนดให้มีการสร้างสุสาน สำหรับส่วนที่ติดริมแม่น้ำโขงอ่อนนั้นมีสิ่งก่อสร้างกระจุกตัวกันหนาแน่นมากที่สุด ได้แก่ กองทหารสรรพาวุธ กองทหารปืนใหญ่ วิทยาลัยแห่งอานนาม (College Annamite) ที่ทำการคณะยุวธรรมทูต (Association pontificale de la Sainte-Enfance) โรงพยาบาล ค่ายทหารราบ สำนักงานโทรเลข มหาวิทยาลัยคริสเตียน กรมเจ้าท่า (Direction du port de Commerce) และท่าเรือขนส่งสินค้าทางทะเล (Messageries Maritimes) ส่วนริมฝั่งคลองอิแห่ง ได้แก่ ศูนย์ประกอบวัตถุระเบิด (Pyrothechnie) เขตป้อมปราการ (la Citadelle) คลังเก็บของ (Magasins Généraux) และสวนสัตว์ (Jardin Zoologique) ทั้งนี้ แม้ในแผนที่จะไม่ปรากฏตำแหน่งของเรือนจำกลางนครโขงอ่อน กระนั้น ซิโนแมนก็ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า มีการก่อสร้างเรือนจำดังกล่าวในปี ค.ศ. 1862 จนแล้วเสร็จในอีก 1 ปีต่อมา ทั้งนี้ จวบจนได้รับการบูรณะซ่อมแซมในปี ค.ศ. 1885 ก็ไม่ปรากฏว่ามีการย้ายที่ตั้งของเรือนจำแต่อย่างใด (Zinoman, 2001, p. 52) หากนำแผนที่นครโขงอ่อนในปี ค.ศ. 1878 มาพิจารณาร่วมด้วย ก็เป็นไปได้ว่า เรือนจำกลางนครโขงอ่อน (Prison centrale) ถูกสร้างขึ้น ณ ตำแหน่งถัดไปหนึ่งช่วงตึกทางทิศตะวันตก ของทำเนียบผู้ว่าการฯ หรือที่ในแผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1878 เรียกว่า ทำเนียบรัฐบาลอาณานิคม (Palais du Gouvernement)

แม้พื้นที่ของป้อมปราการประจำเมืองยังคงปรากฏอยู่ในนครโขงอ่อนของฝรั่งเศส กระนั้น สงครามระหว่างปี ค.ศ. 1859-1862 ก็ได้กัดกินพลังของสถานที่แห่งนี้จนแทบไม่เหลือพลังใดๆ ในการค้าจนนครแบบเก่าได้อีกต่อไป ป้อมปราการที่ปราศัยทำได้เพียงแค่นั่งสงบนิ่งและปล่อยให้ทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคมขึ้นมาจัดระเบียบพื้นที่แทนตน ที่ดินซึ่งเคยถูกตัดแบ่งและจัดระเบียบให้รายล้อมป้อมปราการในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนดูเหมือนเป็นเมืองสี่เหลี่ยมที่มีป้อมปราการเป็นจุดศูนย์กลาง เมื่อล่วงเข้าปี ค.ศ. 1864 ก็ถูกกระจายออกไปยังพื้นที่ริมแม่น้ำและพื้นที่ตอนใน จนทำให้พื้นที่ของป้อมปราการเป็นเพียงที่ดินแปลงหนึ่งในหลายๆ แปลงของนครโขงอ่อน และรูปร่างของเมืองก็กลับกลายเป็นคล้ายจันทร์เสี้ยวเกาะไปตามแนวโค้งของแม่น้ำโขงอ่อน

อย่างไรก็ตาม แม้ชัยชนะที่ฝรั่งเศสมีต่อราชสำนักเวียนในปี ค.ศ. 1862 จะช่วยรับรองว่า นครชาดิงญ์ได้ถูกโอนกรรมสิทธิ์มาอยู่ภายใต้การดูแลของฝรั่งเศสในนามนครโขงอ่อนอย่างเป็นมั่นกระนั้น การมีกำชัยในสงครามก็มิได้รับประกันว่า ฝรั่งเศสในฐานะผู้พิชิตนั้นจะสามารถสรรค์สร้างเมืองได้อย่างสะดวกและไร้อุปสรรค ความท้าทายประการแรกหลังจากที่กำจัดกองกำลังของราชสำนักที่เขตที่ฮวาทางตะวันตกเฉียงเหนือของนครโขงอ่อนแล้วนั้น คือ ฝรั่งเศสจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากในการเนรมิตให้นครชาดิงญ์กลายเป็นนครโขงอ่อนที่ศิวิไลซ์อย่างที่พวกตนวาดหวัง โดยในปีเดียวกัน นายทหารชั้นผู้ใหญ่เหล่าช่างเช่นพันโทโพล คอฟฟิน (Paul Coffyn) ได้เริ่มออกแบบให้นคร

ไซ่ง่อนมีพื้นที่ 4 เขตต่างกัน คือ เขตบริหาร เขตการค้า เขตอุตสาหกรรม และเขตผักผ่อนหย่อนใจ (Nghia, 2011, p. 75) ทั้งนี้ เขาได้ให้ชื่อโครงการของเขาว่า “โครงการนครแห่งจิตวิญญาณทั้งห้าหมื่น” (ภาพ 10) ซึ่งอ้างอิงจากประชากรชาวเวียดนามและชาวจีนราว 50,000 คน แผนที่ฉบับคอฟฟิโน้นจึงเป็นทั้งเอกสารระบุตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์และเป็นทั้งร่างโครงการสำหรับพัฒนาเมือง คลองอิแห่งทางเหนือและคลองท่าจีน (arroyo chinois) ทางใต้ถูกวาดให้มาบรรจบกัน เพื่อล้อมนครแห่งนี้ให้กลายเป็นมหาปราการที่สามารถตรวจตราได้อย่างรอบด้านด้วยเรือปืน พร้อมกันนั้น คอฟฟิโน้นก็ได้วาดหวังที่จะถมพื้นที่ในเมืองให้เต็มไปด้วยความเจริญซึ่งแสดงออกผ่านการตัดแบ่งที่ดินบริเวณตอนกลาง ตอนเหนือ และทางตะวันตกของเกาะออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย พร้อมทั้งใช้สีขาวยเพื่เน้นให้เห็นว่า เป็นพื้นที่ซึ่งจะต้องได้รับการจัดระเบียบต่างจากพื้นที่สีเขียวรอบนอกที่แสดงให้เห็นถึงเขตป่าหรืออาจจะหมายถึงเขตชนบทที่ยังล้าหลัง (De Meulder et al., 2020, p. 18)

ภาพ 10 แผนที่ “โครงการนครแห่งจิตวิญญาณทั้งห้าหมื่น” จัดทำโดย พันโทโพล คอฟฟิโน (Paul Coffyn)

ที่มา: De Meulder et al., 2020, p. 19

แม้จะออกแบบผังเมืองไว้งามสรรพ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอาณานิคมของโคชินจิ้นกลับไม่มีงบประมาณมากพอที่จะสรรค์สร้างนครไซ่ง่อนตามพวกตนฝันหาได้ในระยะเวลาอันสั้น ทั้งนี้ งบประมาณในโลกอาณานิคมไม่เคยเพียงพอที่จะสร้างความเป็นอารยะอย่างที่พวกเขาหวังไว้ ตัวอย่างหนึ่ง คือ คุก เรือนจำ และทัณฑนิคมในอินโดจีนของฝรั่งเศสไม่สามารถทำงานได้อย่างเหมาะสมตามหลักการที่พวกเขาวางไว้ เช่น คัดแยกประเภทนักโทษ ซ่อมแซมความเสียหาย และกระจายหรือจำกัดจำนวนนักโทษให้เหมาะสมกับขนาดของเรือนจำ (Zinoman, 2001, p. 42) ภายใต้ภาวะขัดสนเช่นนี้ โครงการก่อสร้างนครไซ่ง่อนของเจ้าอาณานิคมก็มีชะตากรรมไม่ต่างกันมากนัก

เหี้ยมระบุว่า การก่อสร้างต่างๆ ดำเนินไปอย่างล่าช้าจนถึงทศวรรษ 1890 สิ่งที่รัฐบาลอาณานิคมในไซ่ง่อนกำลังมองหาคือ บรรดานักลงทุนที่จะเข้ามาเติมพื้นที่และปั่นกำไรจากค่าเงินเปียสเตอร์ (สกุลเงินที่รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสใช้ในอินโดจีน ดูเพิ่มเติมเรื่องสกุลเงินในอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสใน *La Faillite de l'Indochine : Ses causes, ses remèdes*, nd.) เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจและนำเงินมาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน (Nghia, 2011, pp. 75-76) หากพิจารณาข้อมูลของเหี้ยมในอีกด้านหนึ่ง เราก็จะเห็นว่า รัฐบาลมีงบประมาณจากแผ่นดินแม่ที่น้อยกว่าที่จะคาดหวังให้นำเงินส่วนนี้มาพัฒนามหานครแห่งตะวันออกไกลของพวกเขา การณ์จึงกลับกลายเป็นว่า ภายใต้จักรวรรดิฝรั่งเศสอันเกรียงไกรที่พยายามเชิดชูการควมรวมโลกให้อยู่ใต้อำนาจอันยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศส รัฐบาลอาณานิคมในนครไซ่ง่อนและโคชินจิ้นกลับต้องพยายามกระเสือกกระสนด้วยตนเองอย่างมาก ภายใต้สภาพแวดล้อมที่แปลกแยกของตะวันออกไกล เพื่อดำรงอำนาจและหล่อเลี้ยงดินแดนของตนให้วิวัฒน์ต่อไปตามโครงการใหญ่จากแผ่นดินแม่

ด้วยภาวะเร่งร้อนที่จำเป็นต้องใช้เงิน จึงไม่หันหน้าแปลกใจที่เมื่อเราหรือชาวอาณานิคมโคชินจิ้นในช่วงแรกนั้นได้หยิบหนังสือพิมพ์ฉบับทางการของอาณานิคมโคชินจิ้นที่ชื่อว่า *Courrier Saigon* ฉบับวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ. 1864 หรือฉบับวันที่ 5 ตุลาคม ปีเดียวกันขึ้นมาอ่านแล้วจะพบว่า ในส่วนที่เป็นประกาศทางการนั้น เต็มไปด้วยการประกาศขายและประกวดราคาที่ดิน สัมปทาน หรือสินค้าสำคัญต่างๆ ของรัฐบาลให้บรรดานายทุนได้เข้าไปจับจอง

ทั้งนี้ ย่อมไม่ใช่เรื่องบังเอิญสำหรับเมืองที่เพิ่งเริ่มก่อรูป หากหนังสือพิมพ์ของทางการจะประกาศว่า “...le 6 juin 1864, 8 heures du matin, il sera procédé à Saigon,... à l’adjudication des travaux à exécuter pour la construction des nouvelles prisons de la ville” [ในวันที่ 6 มิถุนายน 1864 เวลา 8 นาฬิกา จะมีการจัดประกวดราคารับเหมาก่อสร้างเรือนจำใหม่ในเขตนคร] พร้อมกันนั้นก็ลงประกาศในหน้าเดียวกันว่า “le 4 juin 1864, 8 heures du matin, il sera procédé à Saigon,... à l’adjudication de la Ferme d’opium” [ในวันที่ 4 มิถุนายน 1864 เวลา 8 นาฬิกา จะมีการประมูลสิทธิขายอากรฝิ่น] (Partie officielle, 10 May

1864). โดยประกาศทั้งสองถูกตีพิมพ์พร้อมกัน มีกำหนดการในประกวดราคาและประมูลในช่วงไล่เลี่ยกัน และเป็นที่น่าสนใจว่า การประมูลสิทธิขายอาคารผืนซึ่งจะนำรายได้มาสู่รัฐบาลอาณานิคมนั้น ถูกจัดขึ้นก่อนที่จะมีการประกวดราคารับเหมาก่อสร้างเรือนจำ ลำดับการซื้อขายดังกล่าวจึงอาจสะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลอาณานิคมขัดสนจนไม่อาจทำโครงการใดได้หากไม่มีทุนรอนมารับรองไว้ก่อน

ทั้งๆ ที่มีสำนักกรมเจ้าท่าไว้จัดระเบียบและเก็บภาษีการค้าทางน้ำซึ่งก็น่าจะเป็นรายได้หลักที่เพียงพอสำหรับนครไซ่ง่อนในฐานะเมืองท่าสำคัญของชายฝั่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ว่า รายรับจากการเก็บภาษีของรัฐบาลอาณานิคมไม่เพียงพอต่อการพัฒนานครไซ่ง่อนให้ศิวิไลซ์ เพราะมิเช่นนั้นแล้ว ในวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1864 รัฐบาลอาณานิคมคงไม่ออกประกาศขายสินค้าด้วยตัวเองผ่านหนังสือพิมพ์ *Courrier Saigon* ทั้งนี้ รายละเอียดของประกาศขายสินค้าโดยภาครัฐครั้งนี้ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะในขณะที่รัฐบาลอาณานิคมโคชินจีนมักจะออกคำสั่งผ่านหน่วยงานอื่นๆ ในการที่จะดำเนินโครงการใดๆ แม้ผู้ออกคำสั่งจะเป็นคนเดียวกับผู้รับคำสั่ง แต่ในการขายสินค้าครั้งนี้ เป็นคำประกาศที่อนุมัติโดยตรงจากผู้บัญชาการกองเรือรบซึ่งมีอำนาจสูงสุดในโคชินจีน ณ ช่วงเวลานั้น การออกประกาศโดยตรงเช่นนี้ ในทางหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่า กำลังคนและระบบโครงสร้างของรัฐนั้นยังไม่ซับซ้อนมากพอที่รัฐจะถอยมาเป็นเพียงผู้บริหารสังคม และในอีกทางหนึ่ง การที่รัฐบาลต้องออกมาขายเกลือ น้ำตาล วัสดุไม้สำหรับก่อสร้าง และปลาแห้ง แฉกเช่นพ่อค้าก็แสดงให้เห็นว่า รัฐเองก็ลำบากในการที่จะต้องวิงวอนรายรับเพื่อบำรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองหลวง (*Partie officielle, 5 October 1864*)

ด้วยภาวะขัดสนและอลหม่านในการบริหารจัดการทุน จึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดในปี ค.ศ. 1864 นครไซ่ง่อนจึงเป็นเมืองที่มีความหนาแน่นเคลื่อนไปกระจุกเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำไซ่ง่อนซึ่งเป็นเส้นทางการค้าสำคัญ แล้วปล่อยพื้นที่ส่วนอื่นให้โล่งกว้าง และรกร้างว่างเปล่า นอกจากนี้ เราอาจมองการเปลี่ยนแปลงของไซ่ง่อนจากเมืองสี่เหลี่ยมไปสู่เมืองรูปจันทร์เสี้ยวว่าเป็นเพียงการเปลี่ยนผ่านจากเมืองแบบตะวันออกไปสู่เมืองแบบตะวันตก หรือเมืองแบบจารีตไปสู่เมืองสมัยใหม่โดยสมบูรณ์ แม้การเปลี่ยนรูปโฉมจากเมืองสี่เหลี่ยมเป็นเมืองจันทร์เสี้ยวที่ผู้เขียนกล่าวไปในข้างต้นนั้น จะแสดงให้เห็นถึงบทบาทและอำนาจของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง การที่เมืองล้อมปราการรูปสี่เหลี่ยมในสมัยชาดิงถูกลายเป็นหมุดตึกที่วางตัวไปตามแนวโค้งของแม่น้ำ แทนที่จะเป็นเกาะมหาปราการตามความปรารถนาแต่เดิมของรัฐบาลอาณานิคมนั้น ก็แสดงให้เห็นถึงการเสื่อมพลังลงของเจ้าอาณานิคมจนต้องยอมปรับตัวตามเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ของเมืองที่ตนปกครองไปในที่สุด

นอกจากเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจที่กดดันฝรั่งเศสในการพัฒนานครไซ่ง่อน หากพิจารณาแผนที่นครแห่งนี้ในปี ค.ศ. 1864 กันอีกครั้ง เราก็จะเห็นว่า ไม่มีเขตใดจะชัดเจน สำคัญ และกินเนื้อที่ของนครไซ่ง่อนมากไปกว่าเขตทหารและสรรพาวุธ ทั้งๆ ที่เขตดังกล่าวไม่ปรากฏอยู่ในภาพฝันของพันเอกคอฟฟินเสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้ แม้ว่าแม่น้ำไซ่ง่อนและคลองท่าจีนจะเป็นเส้นทางการค้าที่

ควรจะมีการรับแขกด้วยท่าเรือ คลังสินค้า และห้างร้านต่างๆ แต่กลับกลายเป็นว่า โครงสร้างเดิมของแบบนครชาตังญ์ก็ยังคงสิ่งสู้อยู่ในนครไซ่ง่อน โดยเห็นได้จากการตั้งกองทหารสรรพาวุธและกองทหารปืนใหญ่ไว้ตรงริมแม่น้ำด้านหน้าของนครไซ่ง่อน พื้นที่ด้านหลังกองทหารปืนใหญ่ ซึ่งใกล้ชิดพื้นที่กลางเมืองก็มีค่ายทหารราบตั้งสมทบไว้อีกต่อหนึ่ง เขตทหารทั้ง 3 แห่งถูกตั้งประกบท่าเรือริมแม่น้ำไซ่ง่อนติดคลองท่าจีน และกรมเจ้าท่าที่อยู่อีกฟากหนึ่งของปากคลองท่าจีน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ฝรั่งเศสเองก็ตั้งกำลังทหารของตนเพื่อคัดกรองกระแสการค้าที่เข้ามายังนครไซ่ง่อนไม่ต่างจากโครงสร้างแบบเก่าที่ป้อมปราการแปดทิศทำกับชาวนครชาตังญ์และบรรดาพ่อค้าที่ล่องเรือเข้ามา ทั้งนี้ ไม่ว่าจะกองเรือรบฝรั่งเศสจะรู้ตัวหรือไม่ เค้กลางแห่งความยุ่งยากก็เริ่มปรากฏให้เห็นแล้ว ภูตผีแห่งนครชาตังญ์ได้ผุดขึ้นมาจากซากปรักหักพังแห่งอดีต แล้วล่องลงให้รัฐบาอาณานิคมเดินโซซัดโซเซบนเส้นทางที่ปราการแปดทิศและนครชาตังญ์เคยเดิน เส้นทางที่เหล่าผู้ซึ่งถูกประณามโดยเจ้าอาณานิคมว่า ป่าเถื่อน ล้าหลัง และไร้อารยธรรมนั้นเคยเดิน

Die Urphänomene von Saigon? : วิญญาณอมตะหรือเศษซากที่ยังหลงเหลือ

หากถามว่าภูตผีแห่งนครชาตังญ์มีลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไร? ในแง่หนึ่ง ผู้เขียนมีความเห็นว่า เราอาจจะมองสภาพรายเหล่านี้ในลักษณะที่คล้ายคลึงอยู่บ้างกับสิ่งที่วอลเทอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) นักปรัชญาสายสังคมนิยมชาวเยอรมัน เรียกว่า *Urphänomen* ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะแปลศัพท์ดังกล่าวว่า รูปแบบดั้งเดิม เบนจามินได้อธิบายว่า ในโลกทุนนิยมนั้น สรรพสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ได้มีสิ่งใดเป็นสิ่งที่ใหม่ หากแต่เป็นเพียงการนำสิ่งเดิมมาทำให้ดูใหม่ โดยมนุษย์ในโลกลทุนนิยมจะสร้างสิ่งเดิมวนซ้ำๆ เป็นวัฏจักรเหมือนกฎธรรมชาติ เพราะพวกเขาถูกทำให้ตกอยู่ในวัฏวนของกฎธรรมชาติที่สถาปนาขึ้นมาโดยระบอบทุนนิยมแทนที่จะอยู่กับความเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้า การสร้างสิ่งใหม่ภายใต้กลไกของประวัติศาสตร์ (Buck-Morss, 1989, pp. 64 and 71)

รูปแบบดั้งเดิมในความคิดของเบนจามินได้รับการเผยแสดงให้เห็นอย่างรูปธรรมเมื่อเขาเริ่มวิเคราะห์ว่า การสะสมนั้นเป็นรูปแบบดั้งเดิมของการศึกษา จากนั้นก็ค่อยย้ายมาวิเคราะห์สิ่งก่อสร้างสองฝั่งทางเดินในย่านการค้าปารีสว่า มิได้ต่างอะไรจากแนวหินผาตระหง่านในยุคโบราณ ส่วนผู้คนเดินสัญจรไปมาก็มีรูปแบบดั้งเดิมที่เหมือนดังสัตว์ (ur-animal) ที่ตกอยู่ภายในวงล้อมของศิลาเหล่านี้ ทั้งนี้ แม้จะเห็นได้ชัดว่า ลวดลายและรูปร่างของสถาปัตยกรรมจะก่อรูปให้นครปารีสมีหน้าตาแตกต่างไปจากเวียงหินบรรพกาลที่เบนจามินนำมาอ้างอิง กระนั้น ฐานคิดทางปรัชญาของเขาก็หนักแน่นพอที่จะโต้เถียงว่า ความซับซ้อนที่เกิดขึ้นแก่สิ่งสร้างใหม่ๆ นั้นมิใช่เป็นการสร้างสิ่งใหม่อย่างแท้จริง หากแต่เป็นเพียงการตัดแปะและสลัดตำแหน่งสิ่งเก่า โดยกระบวนการดังกล่าวเกิดจากความเพียรพยายามของมนุษย์เองที่กำลังกระเสือกกระสนหาทางปลดปล่อยตัวเองไปสู่โลกอุดมคติที่ตนปรารถนา (Buck-Morss, 1989, pp. 65 and passim)

เช่นนั้นแล้ว เบนจามินหมายความว่ามนุษย์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 กำลังพยายามพาตัวเองกลับไปอยู่ในโลกยุคดึกดำบรรพ์หรือ? ผู้เขียนเห็นว่า แม้เบนจามินจะนำเรื่องของสังคมบุพพกาลและธรรมชาติมาอธิบายสังคมสมัยใหม่ กระนั้น บัคมอร์สส์ก็ได้อธิบายว่า พร้อมกันกับการอธิบายสินค้าในโลกทุนนิยมว่าเป็นเหมือนฟอสซิล ในอีกด้านหนึ่ง เบนจามินก็ให้ความสำคัญกับภาพฝันที่สังคมยุโรปมีต่ออารยธรรมกรีกในฐานะตัวแบบของสังคมอุดมคติ กล่าวได้ว่า อดีตในฐานะคลังของตัวแบบดั้งเดิมในทัศนะของเบนจามินนั้น กินพื้นที่กว้างกว่ายุคสมัยใดยุคสมัยหนึ่ง พร้อมทั้งจัดสรรวัตถุดิบแก่มนุษย์เพื่อสร้างเงื่อนไขและบริบทใหม่ที่จะนำพาพวกตนไปสู่จุดหมายที่ปรารถนา โดยจุดมุ่งหมายของมนุษย์ที่ดิ้นรนเหล่านี้ถูกนิยามโดยเบนจามินว่า ธรรมชาติแบบใหม่ (new nature) อย่างไรก็ตาม เบนจามินมองว่าการเดินทางของมนุษยชาติเช่นนี้เปรียบดั่งโศกนาฏกรรม เพราะแม้ว่า พวกเขาจะนำสิ่งเก่ามาดัดแปลงให้พิสดาร แปลกใหม่ และมหัศจรรย์เพียงใด กระนั้น มนุษยชาติก็ยังไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าแบบวิภาวชิ เบนจามินวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวไว้ว่า แม้สิ่งเก่าถูกนำมาประติประดอยจนเป็นสิ่งใหม่ แต่ในกระบวนการดังกล่าว มนุษย์ก็ได้ดึงสิ่งเก่ากลับมาใช้ด้วย ในท้ายที่สุด พวกเขาจึงตกอยู่ในวังวนของการใช้ชีวิตจากอดีตซ้ำแล้วซ้ำเล่า (Buck-Morss, 1989, pp. 146 and passim)

อย่างไรก็ตาม แม้จะอธิบายสังคมมนุษย์ได้อย่างน่าสนใจ แต่ Urphänomen ในงานของเบนจามินนั้นก็เป็นศัพท์ที่มีปัญหาอยู่ในตัวไม่น้อย กล่าวคือ ศัพท์คำนี้ถูกใช้ในงานที่ยังเขียนไม่เสร็จสมบูรณ์แต่กลับเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายเรื่อง *Passagen-Werk* หรือในชื่อที่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *The Arcade Project* ด้วยลักษณะของงานที่ยังคงแบ่งเป็นบันทึกกระจัดกระจายจึงเป็นเหตุให้งานของเขาถูกนำมาเรียบเรียงและตีความใหม่ครั้งแล้วครั้งเล่าโดยเหล่านักวิชาการผู้สนใจ แม้การตีความเหล่านี้จะช่วยให้ปัญญาชนรุ่นหลังได้เข้าใจข้อเสนอของเบนจามินได้มากขึ้น โดยที่ไม่จำเป็นต้องดำดิ่งลงไปยังข้อมูลทั้งหมดของเขา กระนั้น การประติประดอข้อเสนอใน *Passagen-Werk* โดยเนื้อแท้เองก็ทำให้ยากที่จะหาคำตอบที่ชัดเจนว่า เบนจามินต้องการจะบอกอะไรกับผู้อ่านในงานชิ้นนี้? เหตุใดเบนจามินจึงเลือกใช้ Urphänomen มาอธิบายประวัติศาสตร์ของโลกทุนนิยมผ่านการสังเกตประวัติศาสตร์ของปารีสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และมุมมองของเขาที่มีต่อคำดังกล่าวนี้เป็นเช่นไร?

ปัญหาประการที่สองก็เกี่ยวพันกับปัญหาก่อนหน้า ในขณะที่เรากำลังควานหาสารที่เบนจามินต้องการจะสื่อ คำว่า Urphänomen เองนั้นก็ถูกเขานำมาใช้ได้อย่างพิสดารยิ่ง เนื่องจากเพราะแรกเริ่มเดิมทีนั้น คำดังกล่าวเป็นศัพท์บัญญัติที่โยฮันน์ โวล์ฟกัง ฟอน เกอเธ่ (Johann Wolfgang Von Goethe) ปัญญาชนเยอรมันผู้เลื่องชื่อใช้ในการอธิบายลักษณะของธรรมชาติว่า ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งนั้น ธรรมชาติได้ดำรงไว้ซึ่งปรัชญา หลักการ หรือคุณค่าเชิงนามธรรมบางอย่างที่จะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงภายนอก ดังนั้น หากพิจารณาจากจุดกำเนิดและ

หน้าที่ของคำแล้ว Urphänomen จึงไม่ได้มีนัยยะของการอธิบายถึงสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ไม่สิ้นสุด ภายใต้วิธีคิดแบบประวัติศาสตร์ (Buck-Morss, 1989, p. 72)

หากนำแว่นของเบนจามินมาพิจารณาการสร้างนครโซ่งอนโดยฝรั่งเศสผ่านผังเมือง สิ่งแรกที่เราสามารถตระหนักได้คือ นครชาดิงญี่ในฐานะตัวตนเดิมของโซ่งอนถูกบดขยี้จนแหลกเป็นเสี่ยงๆ ด้วยอาวุธของเจ้าอาณานิคมดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในบทที่ 5 ณ จุดนี้ เราจะเห็นว่า นครชาดิงญี่ได้ถูกฉีกเป็นชิ้นๆ เหมือนรูปภาพที่ถูกแยกส่วนเตรียมไว้ หลังจากนั้น เจ้าอาณานิคมผู้ซึ่งตั้งรณสถาปนา นครโซ่งอนให้เป็นธรรมชาติแบบใหม่ที่ตนปรารถนา ตามแผนการ สร้างความรุ่งเรืองแก่เหล่าอารยชน (mise en valeur) และแผนการสร้างฝรั่งเศสอันเกรียงไกร (La Plus Grand France) ก็ค่อยๆ หยิบส่วนเสี้ยวจากเศษซากเมืองแห่งนี้มาประกอบสร้างใหม่อย่างทุกลักทุเล (Cooper, 2001, pp. 4, 40, and passim) ไม่เพียงเพราะว่าพวกเขาขาดแคลนทรัพยากร หากแต่ยังเป็นเพราะว่านครโซ่งอนที่บรรดาชาวฝรั่งเศสใฝ่ฝันนั้นยังเป็นเพียงอุดมคติที่ไม่มีอยู่จริง และสิ่งที่เจ้าอาณานิคมพอจะทำได้คือการนำนครชาดิงญี่มาตัดแปะประกอบใหม่ ด้วยเหตุนี้ เคাঁโครงของนครจาริตแห่งนี้เช่นการเป็นเมืองการค้าที่ต้องกำกัด้วยกำลังทางการทหาร จึงยังคงปรากฏกายเป็นภูตผีแห่งอดีตตนหนึ่ง คอยหลอกลอนเจ้าอาณานิคมผู้กำลังวังหาภาวะสมัยใหม่ของตะวันออกไกล

อย่างไรก็ตาม จากปัญหาว่าด้วย Urphänomen ที่กล่าวไว้ข้างต้น แม้เมือง สิ่งก่อสร้าง และชะตากรรมของมนุษย์ใต้ทุนนิยมจะวนเวียนอยู่กับที่เป็นวัฏจักรประหนึ่งอยู่ใต้กฎของธรรมชาติ กระนั้น การนำวัฏจักรในโลกวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาอธิบายวัฏจักรในโลกสังคมศาสตร์ของเบนจามินนั้นก็ชวนให้ตั้งคำถามต่อช่องว่างระหว่างสององค์ความรู้ที่ว่า วัฏจักรทุนนิยมนั้นแข็งแกร่งทัดเทียมกับวัฏจักรธรรมชาติหรือไม่? เพราะแม้มนุษย์ชาติจะวนเวียนอยู่กับการปรับสิ่งเก่าให้เป็นสิ่งใหม่ แล้วปล่อยให้สิ่งใหม่หรือฟื้นฟูสิ่งเก่านั้น แต่หากเราให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมในฐานะความหมายที่ครอบโลกของมนุษย์ตามแนวคิดที่ว่าด้วยภาพแทนของสจิวต ฮอลล์ (Stuart Hall) เราก็จะตระหนักขึ้นมาได้ว่า มนุษย์และภาษาที่ครอบชีวิตพวกเขาเองนั้นก็ตกอยู่ใต้เงื่อนไขที่ไม่ตายตัว แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละช่วงเวลา (Hall, 1997, pp. 24 and 46)

สำหรับประเด็นว่าด้วยการตัดแปะนั้น แม้การนำสิ่งเก่ามาวาง ณ ตำแหน่งใหม่จะส่งผลให้มนุษย์อ้างอิงตนเองกับอดีตอยู่บ้าง กระนั้น อย่างน้อยที่สุดก็กล่าวเฉพาะในกรณีของโซ่งอน วิธีการดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้ประวัติศาสตร์ของเมืองแห่งนี้เวียนวนอยู่กับที่ แม้จะมีวัฏจักรทางการเมือง เศรษฐกิจในประวัติศาสตร์ของโซ่งอนอยู่จริง กระนั้น วัฏจักรดังกล่าวที่นำพาเมืองแห่งนี้วนเวียนอยู่กับการค้าและสงครามกลับมีอีกด้านหนึ่งช่วยนำพาโซ่งอนเข้าไปสู่อีกโอกาสใหม่ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม กล่าวในแง่ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ แม้นครชาดิงญี่จะเผชิญกับสงครามที่ฝรั่งเศสก่อกับราชสำนักเหวียน แต่สงครามครั้งนั้นก็เปลี่ยนให้พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นหนึ่งใน

นครหลวงแห่งอาณานิคมตะวันออกไกล ซึ่งต่างจากสงครามก่อนหน้านี้ที่จักรพรรดิมีงูหม่างยกทัพมาปราบกบฏเลวันโคยและจบลงด้วยภาวะสงบเสถียรของนครชาตังญี่ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงค่อนข้างคลางแคลงใจในแนวคิด Urphänomen ของเบนจามิน ว่าอาจจะมีความเป็นปฏิฐานนิยมมากเกินไปจนละเลยความเฉพาะในประวัติศาสตร์แล้วเอาแต่สังเกตรูปแบบของวิกฤตการณ์เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ แมธีโอดอร์ ออดอร์โน (Theodor Adorno) จะวิเคราะห์ว่าในสายธารกาลเวลานั้น ธรรมชาติปรากฏขึ้นเป็นเค้าโครงให้แก่ประวัติศาสตร์ ในขณะที่เดียวกัน ประวัติศาสตร์ก็เป็นสัญญาณให้แก่ธรรมชาติ (Buck-Morss, 1989, p. 59) กระนั้น การเป็นสัญญาณแก่กันและกันของแนวคิดนามธรรมทั้งสองนั้นก็เพียงการยืนยันตัวตนของกันและกัน ไม่ได้หมายความว่าสรรพสิ่งแยกย่อยที่เป็นสมาชิกภายในจักรวาลของทั้งสองแนวคิดจะมีรูปลักษณะและอำนาจเหมือนกันทุกประการ ทั้งนี้ หากเราพิจารณาในอีกด้านหนึ่ง ก็จะเห็นว่าการวิเคราะห์ของอดอร์โนกลับมีนัยยะของการปะทะระหว่างสองสิ่งที่มีความเป็นไปได้ว่าจะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนไปหาสิ่งใหม่

ยิ่งไปกว่านั้น เราควรตั้งคำถามต่อไปว่า สิ่งที่เบนจามินกำลังเรียกว่าชาตินั้น เป็นธรรมชาติจริงๆ ในตัวเอง หรือเป็นเพียงแค่การรับรู้แล้วประกอบสร้างความรู้ชุดหนึ่งโดยมนุษย์ ผู้ซึ่งแบ่งองค์ความรู้ดังกล่าวออกมาเป็นอีกโลกหนึ่งที่แยกจากวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ทั้งนี้ มาร์แชล ซาห์ลินส์ (Marshall Sahlins) ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ธรรมชาติไม่ได้เกิดขึ้นก่อนวัฒนธรรมและมนุษยชาติ ภาวะธรรมชาติไม่ได้เป็นความดิบเถื่อนที่แปลกแยกจากมนุษย์ และอันที่จริงนั้น วัฒนธรรมคือธรรมชาติของมนุษย์เองที่พวกเขา (หรือพวกเรา) นำมาใช้ในการตีความโลกภายนอก (ซาห์ลินส์, 2562) ดังนั้น แนวคิดที่ว่าด้วยธรรมชาติก็เป็นวัฒนธรรมในตัวเอง โดยดำรงอยู่ในฐานะความรู้ชุดหนึ่งของมนุษย์ในการทำความเข้าใจโลก ด้วยลักษณะเช่นนี้ หากเราหันกลับไปมองเบนจามินและอดอร์โนผ่านอรรถกถาฉบับคำคมอร์สส์ก่อนที่จะวนกลับไปทำการทำความเข้าใจภูตผีแห่งนครชาตังญี่อีกครั้ง ก็เป็นเรื่องที่น่าตั้งข้อสังเกตไม่น้อยว่า ทั้งเบนจามินและอดอร์โนอาจจะนำชุดของความหมายสองแบบมาเกาะเกี่ยวกันเองเพื่อมองหาความหมายใหม่ในการทำความเข้าใจสังคมทุนนิยมให้ลึกซึ้งกว่าเดิมก็เป็นได้

ด้วยการถกเถียงที่กล่าวมาทั้งหมด แม้อุทิศให้แก่ชาตังญี่จะมีลักษณะคล้ายตัวแบบดั้งเดิม Urphänomen กระนั้น ประวัติศาสตร์ของไช่จ๋องก็ได้พิสูจน์ให้เห็นมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นบายนโกรจวบจนลมหายใจเฮือกสุดท้ายของนครชาตังญี่ว่า Urphänomen ในฐานะปรากฏการณ์หนึ่งในวัฏจักรทุนนิยมนั้น ไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจของนครไช่จ๋องได้อย่างครอบคลุม ทั้งนี้ ผู้เขียนไม่ได้ปฏิเสธการนำแนวคิดว่าด้วยตัวแบบดั้งเดิมมาใช้ในการมองนครไช่จ๋อง เพียงแต่การใช้ Urphänomen ในโลกสังคมศาสตร์ หรือในกล่าวเฉพาะในบริบทของประวัติศาสตร์ของนครแห่งนี้ ไม่อาจนำมาเทียบได้กับการใช้ Urphänomen ในโลกวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ อย่างมากที่สุด นครไช่จ๋องที่มีชาตังญี่รวมถึงตัวตนต่างๆ ที่เคยเป็นมาแล้วในประวัติศาสตร์

เป็นตัวแบบดั้งเดิมนั้น ก็อาจจะเผยแสดงรูปลักษณะและอิทธิพลของตัวตนในอดีตออกมาบ้าง โดยเราสามารถเรียกปรากฏการณ์ดังกล่าวในอีกนามหนึ่งว่า การชะลอตัวของสัญญา (ไซร์ตัน, 2545, น. 191 และ 193) ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวหมายถึง การที่สัญญาชนิดหนึ่งไม่สามารถถูกเปลี่ยนแปลงความหมายที่ผูกติดกับตนได้ในทันทีทันใด เพราะถูกอำนาจตรึงความหมายไว้ระยะหนึ่ง โดยในกรณีของนครไซ่ง่อน เราจะเห็นได้จากการที่เจ้าอาณานิคมเช่นฝรั่งเศสเผชิญกับองค์ประกอบของนครชาติตั้งถิ่นที่ไม่สามารถรื้อถอน โยกย้าย หรือจัดการเปลี่ยนแปลงได้ในทันทีจนเป็นเหตุให้พวกเขาจำเป็นต้องปล่อยให้นครไซ่ง่อนลอยไปตามเงื่อนไขเฉพาะแทนที่จะดำเนินไปตามภาพฝันที่จักรวรรดิพึงใจ

การล่อลวงฝรั่งเศสของกูดฟีแห่งชาติตั้งถิ่นในที่นี้จึงหมายความว่า สัญญาเดิมของพื้นที่นครชาติตั้งถิ่นที่เกิดจากเงื่อนไขของราชสำนักเหวียนซ้อนทับกับเงื่อนไขอื่นๆ ในประวัติศาสตร์ปากแม่น้ำโขงนั้น เกิดการทวนเวียนชะลอตัวและไม่อาจถูกเปลี่ยนแปลงความหมายโดยเจ้าอาณานิคมได้ในระยะเวลาอันสั้น ทั้งนี้ แม้งานของเหงีระบุว่า ในช่วงที่วางแผนเพื่อจะสร้างนครไซ่ง่อนนั้น เหล่าขุนพลและขุนศึกฝรั่งเศสต่างวาดฝันว่านครแห่งนี้จะถูกออกแบบมาเพื่อเป็นเมืองการค้า พรั่งพร้อมไปด้วยสถาปัตยกรรมที่งดงามและเป็นอารยะเพื่อดึงดูดเหล่านักธุรกิจให้มาแลกเปลี่ยนหรือลงทุนในมหานครของพวกเขา (Nghia, 2011, p. 76) อย่างไรก็ตาม ดังที่แผนที่ในภาพ 9 แสดงไว้ หากมิใช่ความหวาดระแวงต่อกองทัพที่ยังหลงเหลือของราชสำนักเหวียน หรืออัสตงคตมาว่าด้วยความป่าเถื่อนของผู้ที่มีใจตะวันตก ก็อาจจะเป็นไปได้ว่า รัฐบาลอาณานิคมในขณะนั้นก็อาจจะหวาดระแวงอำนาจของชาติตะวันตกกลุ่มอื่น จึงตั้งกองทัพปืนใหญ่รวมทั้งหน่วยสนับสนุนอย่างแน่นหนา รอรับแขกบ้านแขกเมืองตั้งแต่ปากทางเข้า จนทำให้เมืองการค้าในฝันกลายมาเป็นฐานทัพเรือในโลกความจริง

ปรากฏการหงสา: การยึดยุคของความหมายเก่าท่ามกลางโครงสร้างใหม่

สิบสี่ปีหลังจากเออร์ดีและวีดาแลงเขียนแผนที่นครไซ่ง่อนให้แก่คณะของนายพลโบนาร์ดี สำนักพิมพ์ชาลาลเมล ลานเน่ (Challemel aîné) ก็ได้ตีพิมพ์แผนที่นครไซ่ง่อนอีกชุดหนึ่ง ภายใต้การอำนวยการของคณะกรรมการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมแห่งโคชินจีน (le Comité Agricole et industriel de la Cochinchine) ในปี ค.ศ. 1878 (ภาพ 11) สำหรับการแบ่งเขตภายในแผนที่นั้น รัฐบาลมิได้แบ่งสรรปันส่วนพื้นที่อย่างที่ดินโทคอฟฟินเคยวาดหวังเมื่อ 15 ปีก่อน นครไซ่ง่อนในช่วงเวลานี้แบ่งออกเป็น 6 ส่วน ได้แก่ พื้นที่เอกชน พื้นที่หน่วยงานพลเรือน พื้นที่ของกองทหารช่าง พื้นที่กองทัพปืนใหญ่ พื้นที่ของกองเรือรบ และพื้นที่อุตสาหกรรม ความหนาแน่นของเมืองเริ่มขยายตัวไปทางทิศตะวันออกมากขึ้น ความโดดเด่นวังเวงรอบทำเนียบรัฐบาลฯ ถูกแทนที่ด้วยบรรดาพฤกษาชาติ สุสานประจำเมืองได้รับการขยายพื้นที่และจัดแบ่งออกเป็นส่วนสำหรับฝังร่างชาวยุโรปและส่วน

สำหรับผังร่างชาวเอเชีย ถนนที่ตัดตรงออกจากทำเนียบรัฐบาลฯ ก็ได้รับการขยายและกรุยทางให้เป็นถนนประจำเมืองพร้อมตั้งชื่อว่า ถนนนโรดม (Boulevard Norodom)

แม้อาณาเขตของเมืองจะขยายมากขึ้น กระนั้น ความหนาแน่นในนครไซ่ง่อนก็ได้ลดน้อยถอยลงแต่อย่างใด ที่ดินซึ่งถูกตัดแบ่งในปี ค.ศ. 1864 ผ่านไป 15 ปี ก็ถูกขอยให้เล็กลงมากขึ้น เมืองรูปจันทร์เสี้ยวยังคงมีความหนาแน่นเท่าเดิม แต่อาณาเขตที่ขยายมากขึ้นทำให้รูปของนครไซ่ง่อนเปลี่ยนจากจันทร์เสี้ยวเป็นเม็ดถั่วขนาดยักษ์ ทั้งนี้ ในขณะที่นครไซ่ง่อนขยายใหญ่ขึ้น ดูเหมือนว่าโครงสร้างรัฐก็ต้องขยายร่างและเพิ่มความซับซ้อนตามไปด้วย รัฐบาลอาณานิคมได้เพิ่มสำนักงานการประปาและอุทกสถิต มหาวิทยาลัยกลางเมือง ที่ทำการกรมการพิมพ์ ที่ทำการหน่วยสำรวจที่ดิน สำนักงานตำรวจอาณานิคม ที่ทำการสายตรวจ ที่ทำการสำนักมหาดไทย ศาลยุติธรรม (Palais de Justice) ศาลแขวง (Justice de Paix) สำนักงานอัยการสูงสุด สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ที่ทำการกรมกิจการสาธารณะ คลังพัสดุของกรมกิจการสาธารณะ กล่าวในสำนักงานการประปาฯ การก่อสร้างสถานที่แห่งนี้สอดคล้องไปกับภาวะกระวิกระวาดของเจ้าอาณานิคมและบรรดาชาวตะวันตกที่ต้องการน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภคตั้งแต่ปี ค.ศ. 1868-1889 (Nghia, 2011, p. 78) ในขณะที่การจัดตั้งสำนักงานตำรวจฯ ศาล และสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ก็ชี้ชวนให้ตีความว่า ความหนาแน่นของประชากรกำลังไต่ระดับสูงขึ้นพร้อมกับกระแสการหลั่งไหลของผู้คนจากภายนอก

อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นของนครไซ่ง่อนมิได้สอดคล้องกับระเบียบที่รัฐบาลจัดวางไว้แต่อย่างใด กองบัญชาการและโรงพยาบาลของกองทัพเรือกลับไปตั้งในเขตของกองทหารช่างเหลือไว้เพียงกรมท่าเรือรบ ส่วนพื้นที่ศูนย์ซ่อมบำรุงที่น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ต่อเรือหรือพื้นที่ของกองทหารช่างก็กลับมาตั้งอยู่ในพื้นที่ของกองเรือ ทิ้งให้พื้นที่ที่อยู่ต่อเรือเป็นพื้นที่รองรับกองทหารสรรพาวุธไปเสีย กล่าวได้ว่า แม้กลไกด้านการทางทหารจะยังคงดำเนินต่อไปได้ กระนั้น เราจะเห็นได้ว่า เกิดภาวะผิดฝาผิดตัวในการจัดการพื้นที่ของนครไซ่ง่อน จนนำไปสู่ข้อสังเกตว่า แทนที่นครชาดิงญ์จะถูกจัดระเบียบใหม่อย่างสมบูรณ์โดยฝรั่งเศส การจัดระเบียบเมืองหลวงโดยเจ้าอาณานิคมกลุ่มนี้กลับสร้างความไร้ระเบียบอีกชุดหนึ่งขึ้นมาเสียอย่างนั้น

เมื่อพิจารณาศูนย์กลางอำนาจของเมืองทั้งเก่าและใหม่ จากแผนที่ฉบับดังกล่าว จะเห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ศูนย์กลางของนครไซ่ง่อนถูกได้เคลื่อนย้ายมาสู่พื้นที่ทางตะวันตกเฉียงใต้ อันเป็นที่ตั้งของทำเนียบรัฐบาลอาณานิคม (Palais du Gouvernement) แล้ว ทั้งนี้ เราสามารถสังเกตได้จากทิวแถวของแมกไม้ที่รายล้อมทำเนียบจนเกิดเป็นสวนพฤกษศาสตร์ขนาดย่อม ในขณะที่ศูนย์กลางอำนาจเก่าเช่นป้อมหงสา/ป้อมแปดทิศนั้น ก็ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมากกว่าเดิมเมื่อเทียบกับปี ค.ศ. 1864 โดยมีการตัดถนน 2 เส้นตั้งฉากกันคือ ถนนชาสส์ลูป-โลบาต์ (Rue Chasseloup-Laubat) ตัดกับถนนซิตาเดลล์ (Rue de la Citadelle) แบ่งพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 4 ส่วน โดยพื้นที่ 2 ส่วนถูก

ใช้เป็นค่ายทหาร (Caserne) อีก 1 ส่วนถูกใช้เป็นคลังดินปืน (Poudrière) และอีก 1 ส่วนไม่ระบุชัดเจนว่าใช้งานในด้านใด

ทั้งนี้ หากพิจารณาในเชิงสัญลักษณ์ เราจะเห็นได้ว่า ฝรั่งเศสใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการสลายศูนย์กลางอำนาจเก่าในยุคจารีตแห่งนี้ ทั้งในแง่ของขนาดเชิงวัตถุและความหมาย ในแง่ของขนาด ป้อมปราการของชาวพื้นเมือง ส่วนสูงและความกว้างอันมหึมาที่ครั้งหนึ่งเคยยืนตระหง่านปกครองนครชาติตั้งอยู่ มาบัดนี้ได้ถูกถนนสองเส้นตัดแยกจนเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ส่วนในแง่ของความหมายนั้น จากเดิมที่พื้นที่ของป้อมมหาเศวตถูกใช้เป็นทั้งศาลาว่าการประจำเมือง คลังสมบัติ และค่ายทหาร ก็ถูกฝรั่งเศสเปลี่ยนให้เป็นเพียงค่ายทหาร พร้อมทั้งพรากเอาอำนาจการบริหารพลเรือนและทรัพยากรทางเศรษฐกิจออกไปยังพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำไซ่ง่อนและทำเนียบรัฐบาลฯ

ภาพ 11 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1878 ตีพิมพ์โดย สำนักพิมพ์ชาลาเมล ลานเน่ (Challemel aîné)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8442413s>

อย่างไรก็ตาม ด้านกลับของการตั้งค่ายทหารเหนือพื้นที่ของป้อมหงสา ก็แสดงให้เห็นได้ว่าพร้อมกันกับการสร้างนครไช่จ๋องออกมาเป็นฐานทัพเรือ ฝรั่งเศสก็จำเป็นต้องใช้โครงสร้างเก่าบางส่วนของนครชาตังญี่ในการก่อรูปนครไช่จ๋อง โดยในขณะที่แผนที่ปี ค.ศ. 1864 ฉายภาพว่า กองทหารราบอาณานิคมยังคงตั้งอยู่ด้านหลังของกองทหารปืนใหญ่ และมีส่วนพื้นที่ของป้อมหงสานั้นตั้งแยกออกมาต่างหาก อีกทั้งยังได้รับการบรรยายว่าเป็นป้อมปราการแห่งหนึ่ง (Citadelle) แต่หลังจากผ่านไปหนึ่งทศวรรษ ณ แผนที่ๆ เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ ค่ายทหารได้รับการจัดตั้งขึ้นอย่างชัดเจนภายในส่วนของป้อมหงสา พร้อมทั้งหน่วยสรรพากรสนับสนุนคลังดินปืน และศูนย์ประกอบวัตถุระเบิด (Pyrotechnie) ที่ตั้งอยู่ติดกัน (ดูภาพ 12) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้ความรุ่งเรืองเมื่อครั้งอดีตของป้อมแห่งนี้จะมลายหายไปพร้อมกับการจัดระเบียบใหม่โดยฝรั่งเศส กระนั้น ขนผิวขาวจากแดนตะวันตกเหล่านี้ก็ยังแสดงให้เห็นว่าพวกตนไม่อาจจะเปลี่ยนโครงสร้างเก่าของนครชาตังญี่ให้กลายเป็นนครไช่จ๋องโดยสมบูรณ์ตามแผนการ ในทางกลับกัน พวกเขาจึงจำเป็นต้องยอมอ่อนข้อหรือแม้แต่พึ่งพาโครงสร้างเก่าเหล่านี้เสียด้วยซ้ำ

ภาพ 12 แผนที่ขยายบริเวณทหารบริเวณพื้นที่ป้อมหงสา ปี ค.ศ. 1878

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8442413s>

ณ อีกฟากหนึ่งของโลกอาณานิคม ทีโมธี มิทเชลล์ (Timothy Mitchell) กล่าวว่า การจัดระเบียบเมืองสมัยใหม่ถูกนำมาใช้กับเมืองต่างๆ ของอียิปต์ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยการปฏิรูปพื้นที่ครั้งดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการปรับตัวของสำนักข้าหลวงแห่งอียิปต์เพื่อถักทอให้ทัดเทียมกับมหาอำนาจในยุโรป ทั้งนี้ แม้การปฏิรูปสมัยใหม่หลายประการในอียิปต์จะดำเนินมาตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษภายใต้การชี้นำของที่ปรึกษาสายประโยชน์นิยมเช่นจอห์น เบอว์ริง (John Bowring) แต่กว่ากรุงไคโรและเมืองอื่นๆ ในอียิปต์จะถูกจัดระเบียบให้สะอาดเรียบร้อยในสายตาของเจ้าผู้ปกครองด้วยถนนและหมู่ตึกนั้น ก็ต้องรอนจนถึงปี ค.ศ. 1867-68 เมื่อเจ้าหน้าที่ระดับสูงในสำนักข้าหลวงเช่นอาลี ปาชา มุบารัก (Ali Pasha Mubarak) นำความประทับใจที่เขามีต่อเมืองมาร์เซย์ (Marseille) และกรุงปารีส มาผนวกกับอำนาจทางการเมืองและความรู้ที่เขาได้มาจากการดำรงตำแหน่งปลัดสำนักการศึกษา ผลักดันให้มีการปฏิรูปทัศนียภาพกรุงไคโรขนานใหญ่ที่สุดในรอบหลายร้อยปี ถนนใหม่ตัดผ่าโครงสร้างเมืองเก่า ในขณะที่ถนนสายเก่าที่คดเคี้ยวยังเห็นว่าพอจะมีประโยชน์ก็ได้รับการขยายให้กว้างมากยิ่งขึ้น จัตุรัสและทิวแถวของต้นไม้กลายเป็นเครื่องประดับชิ้นใหม่เพื่อสร้างความศิวิไลซ์ให้แก่เมือง ส่วนอาคารบ้านเรือนใดๆ ที่ขวางโครงสร้างชุดใหม่ก็จะถูกทุบทำลายสิ้น เพราะเป็นอุปสรรคในการสร้างความสะอาด (hygiene) และความมีระเบียบเรียบร้อย (order) (Mitchell, 1991, pp. 63 and passim) ทั้งนี้ ไม่ว่าจะด้วยความบังเอิญ โชคชะตา หรือเพราะว่าภาวะอาณานิคมกำลังแผ่ซ่านไปทั่วทุกมุมโลก *Saigon: A History* ของเหงียก็ได้แสดงให้เห็นว่า ณ ห้วงเวลาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจัดระเบียบข้างต้นนั้น ฝรั่งเศสก็ได้เริ่มนำแนวคิดเรื่องการจัดระเบียบเมืองมาสู่พื้นที่ของไซ่ง่อนด้วยเช่นกัน (Nghia, 2011, p. 76)

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายว่าด้วยการจัดระเบียบพื้นที่ไซ่ง่อนของเหงียนั้นน่าตั้งคำถามไม่น้อย เพราะแม้ว่าเขาจะกล่าวว่า การจัดระเบียบเมืองแบบสมัยใหม่ถูกนำเข้ามาสู่นครไซ่ง่อนในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่หากพิจารณาแผนที่ในภาพ 1 อย่างละเอียด เราก็จะเห็นว่า การจัดระเบียบเมืองของพื้นที่ไซ่ง่อนนั้นเริ่มปรากฏเป็นรูปเป็นร่างตั้งแต่ปี ค.ศ. 1790 ในสมัยที่เทวียนฟุกฟ์แองญ์ปรับปรุงนครชาดิงญ์โดยมีชาวฝรั่งเศสเป็นที่ปรึกษาแล้ว นอกจากนี้ แม้เหงียจะอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผลว่า การพัฒนานครไซ่ง่อนนั้นเป็นไปอย่างเชื่องช้าจากปัญหาความขาดแคลนในด้านเงินทุนของรัฐบาลอาณานิคม กระนั้น หากเราพิจารณาความหนาแน่นของสิ่งก่อสร้างในฐานะตัวชี้วัดพัฒนา นครไซ่ง่อนของรัฐบาลอาณานิคม โดยเปรียบเทียบกับแผนที่ในปี ค.ศ. 1864 ในภาพ 9 กับแผนที่ในปี ค.ศ. 1878 ในภาพ 11 เราก็จะเห็นได้ว่า ภายใต้คำอธิบายว่าด้วยความเชื่องช้าในการพัฒนาโครงสร้างของเมืองหลวงอาณานิคมดังที่เหงียเสนอมานั้น สิ่งก่อสร้างของเมืองสมัยใหม่แห่งนี้ก็ได้ผุดขึ้นมาเติมเต็มพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าจนแน่นขนัดในระยะเวลาเพียง 14 ปี อันแสดงให้เห็นว่า นครไซ่ง่อนมิได้เป็นเมืองที่ขาดแคลนทรัพยากรมากถึงขนาดที่ส่งผลให้เมืองตกอยู่ภาวะแคระแกร็น เพียงแต่มีความเป็นไป

ได้ว่า โครงสร้างพื้นฐานบางส่วนของเมืองแห่งนี้อาจจะไม่ได้รับการพัฒนาให้ซับซ้อนอย่างระบบที่อยู่ในยุโรปหรือตามพิมพ์เขียวที่คณะผู้บริหารอาณานิคมคาดหวังไว้

ห้าปีหลังจากที่ตัดแบ่งป้อมหงสาออกเป็นสี่ส่วนแล้วแปลงพื้นที่เหล่านี้ให้เป็นค่ายทหารและคลังอาวุธ ฝรั่งเศสยังคงดำเนินการพัฒนาระบบเมืองในแบบของตนต่อไป ดังจะเห็นได้จากแผนที่นครไชนง่อนปี ค.ศ. 1882 ในภาพ 13 ซึ่งจัดทำโดยบัวยูส์ อธิบติกรมที่ดิน ภายใต้คำสั่งของเลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ส (Le Myre de Vilers) ผู้ว่าการนครไชนง่อนและอาณานิคมโคชินจีน ในส่วนของการจัดแบ่งเขตในแผนที่นั้น บัวยูส์ได้ควมรวมพื้นที่ทางการทหารเข้ามาเป็นเขตเดียวกัน (Propriétés domaniales affectées aux services militaire et de la marine) พื้นที่ของหน่วยงานราชการพลเรือนและเอกชนยังคงอยู่เหมือนเช่นในปี ค.ศ. 1878 อย่างไรก็ตาม พื้นที่บางส่วนซึ่งเคยเป็นของฝ่ายราชการเมื่อ 5 ปีก่อน มาบัดนี้ก็ถูกเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่เอกชนไปเสียแล้ว ส่วนประเภทของพื้นที่ซึ่งถูกเพิ่มเข้ามาคือ พื้นที่ชุมชน (Propriétés communales) และพื้นที่รกร้าง (Propriétés domaniales non affectées)

ความเปลี่ยนแปลงไม่เพียงเกิดขึ้นแก่การจัดประเภทพื้นที่ เพราะแม้อาณาเขตของเมืองจะไม่ได้ขยายออกไปสู่ดินแดนตอนใน กระนั้น จากแผนที่ปี ค.ศ. 1882 เราจะเห็นได้ว่า พื้นที่ส่วนราชการพลเรือนมีขนาดหดเล็กลงเมื่อเทียบกับปี ค.ศ. 1878 พื้นที่ราชการอันน้อยนิดที่ตั้งชิดกับสวนสัตว์ก็ถูกกลืนเป็นเนื้อเดียวกับพื้นที่เอกชนในละแวกใกล้เคียงกัน พื้นที่ของกองทหารสรรพาวุธฝั่งที่ติดกับกองทหารปืนใหญ่ก็ถูกขอย่อยแล้วปรับเป็นพื้นที่รกร้างกับพื้นที่เอกชน ชุมทางบริเวณท่าเรือที่ในปี ค.ศ. 1878 เต็มไปด้วยอาคารของรัฐบาล ผ่านไป 5 ปี ก็เปลี่ยนไปอยู่ในมือของเอกชนซึ่งสร้างอาคารมากมายมากระจุกไว้ ณ ท่าเลทองด้านการค้าขายแห่งนี้

นอกจากนี้ สิ่งก่อสร้างใหม่จำนวนหนึ่งที่ปรากฏกายและขยายตัวในแผนที่ฉบับนี้ คือ สำนักงานเทศบาลนคร (Institution municipale) และสภานคร (Mairie) โดยหน่วยงานเหล่านี้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อบริหารกิจการภายในของเมือง ในขณะเดียวกัน ตลาดเทศบาล (Marche central) และหน่วยรักษาความปลอดภัยสุสาน ก็ได้ถูกจัดตั้งขึ้นในฐานะพื้นที่ใต้การดูแลของเทศบาล อีกทั้งรัฐบาลอาณานิคมยังได้โอนย้ายสวนสาธารณะประจำเมือง สำนักงานการประปา เขตสุสาน และศาลแขวงเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนซึ่งดูแลโดยเทศบาลและคณะ

ทั้งนี้ แม้เหียงจะกล่าวว่า สภานครไชนง่อนจะถูกจัดตั้งมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1867 แล้วในนามของคณะกรรมการประจํานคร กระนั้น เขาเองก็ยอมรับว่าอำนาจของอภิชนเหล่านี้เป็นได้แค่เพียงผู้ให้คำปรึกษา โดยอำนาจชี้ขาดยังคงอยู่ในมือของผู้ว่าการนครฯ อีกทั้งสภาพดังกล่าวก็ถูกยุบไปในปี ค.ศ. 1870 จากเหตุที่ไม่สามารถผลักดันวาระใดๆ อย่างอิสระได้เลย ก่อนจะถูกจัดตั้งขึ้นใหม่ในปีเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงเห็นได้จากแผนที่ชุดก่อนในปี ค.ศ. 1878 ว่า อำนาจบริหารเมืองในฐานะท้องถิ่นแห่งนี้กระจุกอยู่แต่กับหน่วยงานของรัฐบาลกลางเช่น สำนักมหาดไทย และกรมกิจการสาธารณะ และไม่

พบทำเนียบผู้บริหารของเมืองนอกเหนือไปจากทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไร้นัยสำคัญของคณะกรรมการเหล่านี้ ทว่าในปี ค.ศ. 1882 อันเป็นปีเดียวกันกับที่พื้นที่ชุมชนและเทศบาลมีตัวตนอยู่ในแผนที่นครไซ่ง่อน เหยียกล่าวไว้ว่า ในปีนั้นได้เกิดการปฏิรูปสถานการณ์ครั้งสำคัญซึ่งมีการเพิ่มสัดส่วนชาวเวียดนามที่เข้ามาในสภา จาก 1 คน เป็น 4 คน เคียงข้างสมาชิกสภาซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสอีก 8 คน และคณะของนายกเทศมนตรี ทั้งนี้ เหยียไม่ได้กล่าวถึงการเปิดอัตราตำแหน่งนายกเทศมนตรีและคณะ แต่หากพิจารณาจากแผนที่และการปฏิรูปเทศบาลปี ค.ศ. 1882 ก็เป็นไปได้ว่า ตำแหน่งดังกล่าวน่าจะตั้งขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่งในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1870 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษ 1880 อย่างไรก็ตาม แม้จะมีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้นกว่าเดิมและเริ่มเข้มแข็งและค้ำจุนกับส่วนกลางได้นานกว่าแต่ก่อน กระนั้น เทศบาลก็ยังคงต้องอำนาจและจำต้องทำตามคำแนะนำของผู้ว่าการนครฯ ในการสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ทั้งๆ ที่ในบางครั้ง พวกเขาก็ประสบกับปัญหาเรื่องงบประมาณ (Nghia, 2011, p. 77) แม้ในมิติการเมืองภายใน เทศบาลและสถานการณ์จะมีอำนาจไม่มากนัก กระนั้น หากพิจารณาปรากฏการณ์เชิงพื้นที่ควบคู่ไปด้วย หน่วยงานที่ถูกสร้างมาเพื่อให้ท้องถิ่นปกครองตนเองแห่งนี้ ก็ถือกำเนิดและเติบโตขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของพื้นที่เอกชน ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นการเพิ่มขึ้นของอำนาจในรูปของจำนวนและความหนาแน่นของพลเมือง

สำหรับพื้นที่รกร้าง แม้จะเห็นว่ายังคงมีอยู่หลายแห่งในเขตเมือง กระนั้น รัฐบาลอาณานิคมก็เริ่มตัดแบ่งที่ดินเหล่านี้ให้มีขนาดเล็กลง โดยเป็นไปได้ว่า ภายใต้กระบวนการที่รัฐเข้าจัดการพื้นที่ว่างเปล่าอย่างเข้มข้นมากขึ้นนั้น พวกเขากำลังเตรียมที่ดินไว้ต้อนรับนักลงทุนทั้งรายใหญ่และรายย่อยที่กำลังแห่แหนมาพร้อมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ดังนั้น แผนที่นครไซ่ง่อนของบัวยูส์จึงแสดงให้เห็นว่า ในระยะเวลา 5 ปี หลังการสลายศูนย์อำนาจเก่าของเมือง นครไซ่ง่อนในภาพรวมซึ่งมีทั้งการขยายตัวของภาคเอกชน และการเติบโตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ก็ดูจะมีทิศทางที่เดินหน้าไปสู่การเป็นเมืองการค้าอย่างเต็มตัว

อย่างไรก็ตาม หากสังเกตเฉพาะไปที่ศูนย์กลางอำนาจเก่าและพื้นที่ทหารของอำนาจใหม่เช่น ป้อมหงสาในปี ค.ศ. 1882 เราก็จะเห็นว่า ในขณะที่นครไซ่ง่อนในภาพกว้างกำลังมุ่งไปสู่ทิศทางของพลเรือนและเศรษฐกิจการค้า พื้นที่แห่งนี้กลับวกไปสู่เส้นทางการยุทธและสงคราม อันจะเห็นได้จากการผนึกตัวเป็นค่ายทหารที่มีแนวกำแพงล้อมรอบไว้อย่างแน่นหนา ถนนซิดาเดลล์ที่ครั้งหนึ่งเคยตัดผ่ากลางป้อมพร้อมสลายความเข้มแข็งของฐานทัพพาดิงญ์ บัดนี้กลับถูกกั้นด้วยค่ายทหารขนาดใหญ่ซึ่งเกิดจากการผนวกค่ายทหารสองฝั่งถนนเข้ากันเป็นที่ดินแปลงเดียว ส่วนถนนซาสส์ลูป-โลบัตน์นั้น แม้จะยังทอดตัวผ่านพื้นที่ของอดีตป้อมปราการได้ แต่ด้วยเหตุที่ถนนซิดาเดลล์ถูกกั้นไปส่วนหนึ่ง อำนาจในทางสัญญาของถนนซาสส์ลูป-โลบัตน์จึงลดลงเป็นเพียงสามแยกอำนาจการสัญจรให้แก่ทหารฝรั่งเศส สำหรับพื้นที่นอกเหนือไปจากส่วนของค่ายทหารนั้น แม้ 5 ปีก่อนจะยังไม่ได้รับการระบุหน้าที่อย่างชัดเจน แต่มาบัดนี้ รัฐบาลอาณานิคมก็ปรับปรุงพื้นที่นี้รนามให้กลายเป็นสนามตรวจพลไป

ในที่สุด ดังนั้น การณ์จึงกลับกลายเป็นว่า ป้อมหงสาไม่เพียงรักษาความหมายในฐานะศูนย์กลางการ
 รบของเมือง แต่ยังมีคามเข้มแข็งที่สุดนับตั้งแต่ฝรั่งเศสสถาปนานครไซ่ง่อนมาเสียด้วยซ้ำ

ภาพ 13 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1882 จัดทำโดย บัวยูซ์ (Boilloux)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52508901z>

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของค่ายทหารนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้ทั้งงบประมาณและทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับรัฐบาลอาณานิคม ผู้ซึ่งขาดแคลนการสนับสนุนอย่างเพียงพอจากฝรั่งเศสฝั่งแผ่นดินแม่ ดังนั้น การผนึกตัวของพื้นที่ทหารในเขตป้อมปราการจึงมีความเป็นไปได้ว่า แรงผลักดันทางการเมืองหรือเศรษฐกิจบางประการเข้ามากดดันหรือขับเคลื่อนให้รัฐบาลอาณานิคมยอมจ่ายทรัพยากรเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่ซึ่งครั้งหนึ่งพวกตนเคยตัดทอนความเข้มแข็งลงไป หากพิจารณาจากปีที่แผนที่ชุดนี้ได้รับการตีพิมพ์คือ ค.ศ. 1882 แม้นครไซ่ง่อนจะเริ่มมีเสถียรภาพโดยสังเกตได้จากความหนาแน่นและขอบเขตที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่เอกชน กระนั้น คูเปอร์ก็ได้ให้ข้อมูลที่ น่าสนใจไว้ว่า ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1880-85 รัฐบาลสาธารณรัฐที่ 3 แห่งฝรั่งเศสที่เคยละสายตาจากดินแดน ตะวันออกไกลเพราะปัญหาภายใน ก็ได้กลับมาทุ่มเททรัพยากรให้การขยายอำนาจในอินโดจีนอีกครั้ง ประจวบกับในช่วงระยะเวลาดังกล่าว รัฐบาลอาณานิคมก็กำลังหมั่นปั้นมือที่จะบุกยึดฮานอย และพื้นที่ทางตอนเหนือของเวียดนามเพื่อกรุยทางเข้าไปค้าขายกับเงินจากทางใต้ (Cooper, 2001, pp. 14-18) ด้วยเหตุนี้ ณ ช่วงเวลาแห่งการทำสงครามขยายดินแดนของรัฐบาลอาณานิคมที่รับการสนับสนุนจากแผ่นดินแม่ การที่พื้นที่บริเวณค่ายทหารจะกลับมาผนึกให้ดูเหมือนว่าแข็งแกร่งพร้อมทั้งมีการปรับปรุงโครงสร้างภายในจึงเป็นเรื่องที่พอจะเข้าใจได้

หากพิจารณาสายธารประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1864 ถึง 1882 เราจะเห็นว่าการจัดการพื้นที่ป้อมหงสาในฐานะภารกิจหนึ่งเพื่อสถาปนานครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสนั้น มีลักษณะที่ขัดแย้งกันในตัวเอง กล่าวคือ ในขณะที่ป้อมหงสานั้นถูกล้อมโดยปืนใหญ่ของฝรั่งเศส พื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ถูกลบเลือนความหมายไปโดยสิ้นเชิง เพราะกองเรือรบฝรั่งเศสผู้ทำลายป้อมแห่งนี้เองกับมือกลับสถาปนาค่ายทหารเหนือพื้นที่แห่งนั้น ในทางหนึ่ง ค่ายทหาร ณ ป้อมหงสาก็มีหน้าที่คอยปกป้องบูรณภาพของอาณานิคมโคชินจีนและผลประโยชน์ทั้งปวงของเจ้าอาณานิคม แต่ในอีกทางหนึ่ง ค่ายทหารอาณานิคม ณ ป้อมหงสาก็สะท้อนให้เห็นว่า โครงสร้างเมืองแบบจารีตสมัยนครชาดิงยังยังคงมีอิทธิพลมากมายเพียงใดต่อการพัฒนาเมืองของเจ้าอาณานิคม ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวชัดเจนมากขึ้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ทศวรรษ 1880 ที่ฝรั่งเศสต้องการที่จะขยายอำนาจในอินโดจีน

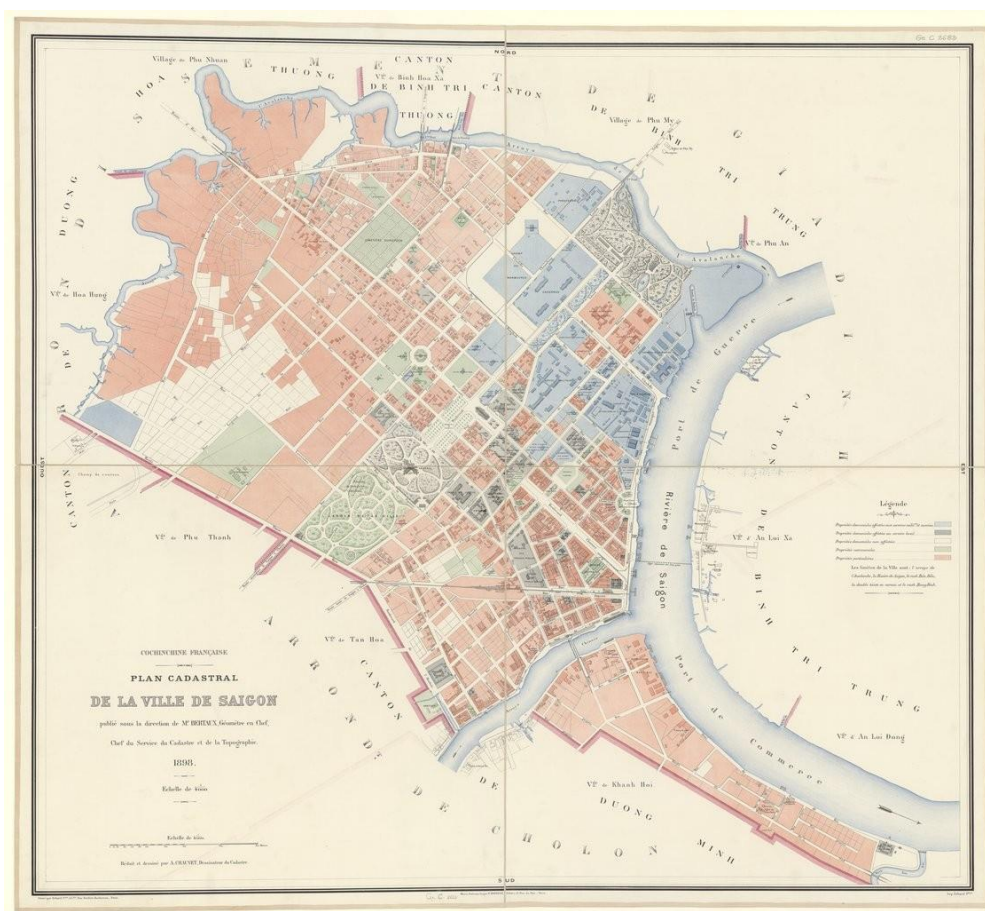
ด้วยเหตุนี้ นครไซ่ง่อนในฐานะกรณีศึกษาอย่างหนึ่งของการสร้างเมืองสมัยใหม่ ณ ดน ตะวันออกไกลโดยชาวตะวันตกนั้น จึงสะท้อนให้เราได้เห็นว่า พัฒนาการของเมืองอาณานิคมนั้นมีลักษณะที่ลึกลับ ซับซ้อน และย้อนแย้งมากมายเพียงใด รวมถึงนัยยะสำคัญของพื้นที่ทางการทหาร ภายในเมืองศิวิไลซ์แห่งนี้ก็เป็นสิ่งที่เราไม่ควรมองข้ามหากต้องการที่จะศึกษาเมืองของผู้พิชิตผิวขาวชาวฝรั่งเศส เพราะแม้ว่าพวกเขาจะวาดหวังถึงการมีอารยธรรมอันเลิศล้ำเพียงใด เครื่องมือที่พวกเขาใช้ธำรงอำนาจ ความฝัน และความมั่นคงของจิตใจในดินแดนอันห่างไกลนั้นก็ยังคงเป็นอาวุธ ยุทธโศภณ ที่มีไว้ข่มขู่และเข่นฆ่าผู้ที่ขัดขวางความภารกิจแห่งความเจริญของชนผิวขาวเหล่านี้ ในด้านหนึ่งของภารกิจสร้างความเจริญแก่ตะวันออกไกล ชาวฝรั่งเศสได้แบกความปรารถนาที่จะปฏิรูป

พื้นที่แห่งนั้นให้มีความเป็นตะวันตก มีความเป็นสมัยใหม่ และมีความสูงส่งทางจริยธรรม กระนั้น วิธีแห่งความรุนแรงและการเข่นฆ่าก็เป็นอีกด้านหนึ่งของภารกิจดังกล่าว โดยพร้อมกันนั้นก็บีบคั้นให้พวกเขาติดอยู่ในกรอบของความเป็นอนุรักษ์นิยมเชิงพื้นที่ ทำยที่สุด ลักษณะที่ขัดแย้งกันเองของเจ้าอาณานิคมก็สะท้อนออกมาผ่านการจัดการเมืองหลวงของพวกเขา กล่าวได้ว่า พร้อมกันกับหัวใจที่อ้างตนว่าบริสุทธิ์ดีงาม ซึ่งมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนทัศนียภาพให้สวยงามและยืนยาว ดวงตาของเจ้าอาณานิคมกลับแดงก่ำด้วยไอระเหยจากไฟสงคราม พวกเขาสอดส่องมองหาแต่เพียงพื้นที่ยุทธศาสตร์ การกำจัด และการทุบทำลายสิ่งที่เป็นอุปสรรคหรือวัตถุแห่งความล่าช้า พร้อมทั้งพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะเข้าควบคุมเป้าหมายด้วยอำนาจ ที่ได้เด็ดขาดและรวดเร็ว เพื่อแก้ไขความยุ่งยากภายในระยะเวลาที่สั้นที่สุด ดังนั้น การสถาปนาเมืองในฝันของฝรั่งเศสเช่นนครไซ่ง่อนนั้นจึงมีอาจเรียกได้ว่าเป็นการแสดงความเหนือกว่าอย่างสมบูรณ์แบบของเจ้าอาณานิคม ในทางกลับกัน ความยากลำบากในการสถาปนานครตะวันออกไกลของพวกเขานั้นแสดงให้เห็นถึงปัญหาของระบอบอาณานิคมอันเฝ้าหวงและอิทธิพลเหลือ ทั้งในระดับความคิดนามธรรม และในระดับรูปธรรมที่ความคิดเหล่านั้นส่งผลต่อการก่อสร้างเมืองขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม แม้จะรักษาโครงสร้างเก่าของนครชาตังญูไว้ได้ถึง 18 ปี กระนั้น พื้นที่ป้อมหงสาวกีไม่อาจหวังเหนี่ยวความหมายชุดดังกล่าวไปได้ตลอด หากเราย้ายไปพิจารณาพื้นที่ของนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1898 (ภาพ 14) อันเป็นช่วงเวลาที่ยืนยันว่า ทรัพยากรต่างๆ เริ่มหลั่งไหลเข้ามาสู่คลังของรัฐบาลอาณานิคม ก็จะได้เห็นว่า รูปโฉมอันหนาแน่น มิติชิด และเข้มแข็งของพื้นที่ค่ายทหารอาณานิคมเริ่มเลือนหายไป แม้ว่าหากพิจารณาในเชิงโครงสร้างแล้ว ค่ายทหารอาณานิคมก็มีความซับซ้อนมากขึ้นเล็กน้อยจากการเพิ่มสถานพยาบาลเข้ามา กระนั้น คูน้ำที่เคยล้อมรอบค่ายมาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1860 ก็ถูกรัฐบาลอาณานิคมนำออกไปพร้อมกับยกเลิกเขตทหารรอบนอกที่เคยเป็นตั้งรกรากให้แก่ฐานทัพแห่งนี้ พื้นที่ทหารในฐานะความหมายเดิมของป้อมหงสาวกีและโครงสร้างเมืองยุคจารีตเริ่มถูกรุกคืบด้วยพื้นที่ของภาคพลเรือน ทั้งนี้ แม้จะยังไม่มีการเข้าไปครอบครองโดยหน่วยงานอื่นๆ หรือภาคเอกชน กระนั้น การรุกคืบของพื้นที่พลเรือนในเขตป้อมหงสาวกีดำเนินขนานไปกับการขยายตัวของพื้นที่เอกชนในนครไซ่ง่อน และการขยายตัวของนครแห่งนี้โดยภาพรวม

แผนที่นครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1898 ที่ผู้เขียนหยิบมาอ้างนั้น จัดทำโดยแบร์โตส์ (Berteaux) อธิบดีกรมที่ดินและการทำแผนที่ โดยมี อา. โชเวต์ (A. Chauvet) เป็นผู้ช่วย การเพิ่มขึ้นของพื้นที่เอกชนที่ผู้เขียนกล่าวถึงข้างต้นนั้น สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนจากการกระจุกตัวมากขึ้นของอาคารเอกชนบริเวณท่าเรือ นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตได้จากพื้นที่บริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองและบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง โดยพื้นที่ดังกล่าวนี้ ยังเป็นที่รกร้างว่างเปล่าในปี ค.ศ. 1882 แต่เมื่อล่วงเข้าสู่ปี ค.ศ. 1898 กลับถูกจับจองโดยภาคเอกชนไปแทบจะทั้งหมด ส่วนการขยายตัวของนครไซ่ง่อนนั้น ก็มีใช่เป็นผลกระทบจากเขตอื่นใดนอกเสียจากเขตพื้นที่ของเอกชนที่ขยายออกไปทาง

ตะวันตกเฉียงเหนือ พร้อมกันกับการขยายตัวของพื้นที่เอกชน พื้นที่ชุมชนก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ พื้นที่ดังกล่าวภายใต้การดูแลของเทศบาลนั้นขยายขึ้นเล็กน้อยจากการปรับปรุงโครงสร้างของสำนักงานการประปาฯ การเปิดสถานีอนามัยในส่วนที่เมืองขยายออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ รวมถึงการก่อสร้างองค์ประกอบใหม่ๆ ในเมือง เช่น โรงละครประจำเมืองแห่งใหม่ โรงไฟฟ้า และ โรงเรียนอนุบาล เป็นต้น

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

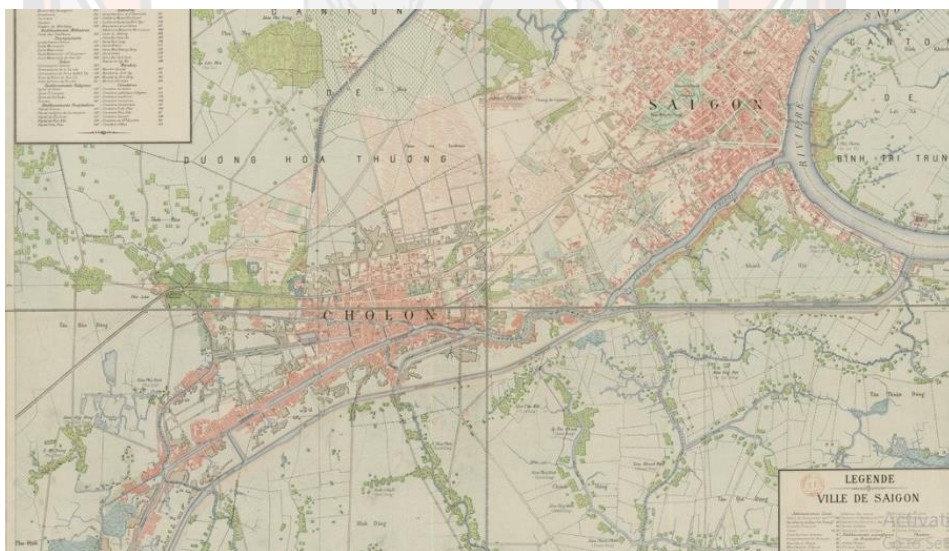
ภาพ 14 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1898 จัดทำโดย แบร์โตซ์ (Bertaux)
และ อา. โชเวต์ (A. Chauvet)

ที่มา <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530297676>

อีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจคือ พื้นที่ด้านการทหารไม่เพียงหดหายเฉพาะในกรณีของค่ายทหาร บริเวณป้อมหงสาเท่านั้น เพราะในขณะที่พื้นที่เมืองภาคพลเรือนกำลังขยายตัวตั้งแต่ปี ค.ศ. 1882-

1898 นั้น พื้นที่ทหารบริเวณที่ติดกับสวนสัตว์และพฤกษศาสตร์ซึ่งเคยเป็นคลังของกองทัพเรือ ก็ถูกปรับปรุงแล้วผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสวนสัตว์ฯ ในขณะเดียวกัน พื้นที่ 2 ส่วนของภาคทหารบริเวณใจกลางเมืองนั้น ก็ถูกเปลี่ยนสภาพจากฝ่ายจดหมายและสโมสรทหาร มาเป็นพื้นที่สำหรับตั้งเครื่องสูบน้ำและสำนักงานไปรษณีย์และโทรเลข

ในแง่หนึ่งเราอาจจะเห็นว่า เมื่อกล่องประวัติศาสตร์ถูกกาลเวลาหมุนไปเรื่อยๆ พื้นที่ของป้อมปราการนครชาตังญี่ก็ไม่อาจหวังเหนี่ยวความหมายชุดเก่าของตนไว้ได้อย่างมั่นคง และจำเป็นต้องปล่อยให้ความหมายชุดดังกล่าวค่อยๆ ผุกร่อนเสื่อมสลายมลายหายไป อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ลึกลงไปอีก เราก็จะพบว่า ภาวะที่ความหมายชุดเก่าของป้อมหงสาและนครไซ่ง่อนเลือนหายไปนั้น อาจจะมีได้เกิดจากการเสื่อมพลังของรูปสัญลักษณ์แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากการพัฒนานครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสในภาพรวม ให้มีลักษณะเอื้อต่อการค้าและวิถีชีวิตแบบพลเรือน ทั้งนี้ ทิศทางของการพัฒนาดังกล่าว ได้ขยายพื้นที่พลเรือนมาปิดล้อมป้อมหงสา แล้วในที่สุดนครไซ่ง่อนในฐานะบริบท ในฐานะเมืองสมัยใหม่ และในฐานะเมืองพลเรือน ก็ค่อยๆ กัดกินความหมายเดิมของนครชาตังญี่ในฐานะศูนย์กลางการเมือง การทหาร และตัวแทนโครงสร้างอำนาจเก่าของเมือง จนน้อยสำคัญของพื้นที่แห่งนั้นค่อยๆ ลดน้อยถอยลงไป

ภาพ 15 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1923
จัดทำโดย กรมภูมิศาสตร์อินโดจีน สำนักงานฮานอย
(Service géographique de l'Indochine-Hanoi)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53065091z>

หลังจากนั้นมา ความหมายเก่าของป้อมหงสาแห่งนครชาตังญ์นั้นยิ่งเลื่อนรางมากขึ้น โดยหากพิจารณาจากแผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1923 (ดูภาพ 15) ซึ่งจัดทำโดย กรมภูมิศาสตร์อินโดจีน-สำนักงานฮานอย (Service géographique de l'Indochine-Hanoi) เราจะเห็นว่า อาคารมากมายกระจุกตัวอย่างหนาแน่นทั่วพื้นที่ของเมือง ทั้งในบริเวณใจกลาง และส่วนที่ขยายออกไปเมื่อปี ค.ศ. 1898 พร้อมกันกับความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นนี้ การจัดแบ่งประเภทของพื้นที่ในเมืองก็ซับซ้อนตามไปด้วย พื้นที่สิ่งก่อสร้างของฝ่ายตำรวจ ฝ่ายศาสนา ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายอุตสาหกรรมและคมนาคม รวมถึงฝ่ายวิทยาศาสตร์และการแพทย์ได้รับการจำแนกออกมาจากพื้นที่ของราชการพลเรือน ส่วนพื้นที่ทหารยังคงอยู่ควบคู่ไปกับการปรากฏขึ้นของพื้นที่ประเภทใหม่เช่น โรงละคร สนามการกีฬา อนุสาวรีย์ และธนาคาร ด้วยความซับซ้อนของระบบเมืองแบบสมัยใหม่ที่เพิ่มมากขึ้น เพียงสังเกตจากภาพกว้างก็พอจะเห็นได้ว่า พื้นที่ทหารรวมถึงความหมายของป้อมหงสากำลังถูกบดบังรัศมีจนหรือแสงลงไปทุกขณะ อย่างไรก็ตาม แม้พื้นที่เอกชนจะเพิ่มมากขึ้นและตลาดก็ถูกคัดแยกออกมาเป็นพื้นที่เอกเทศของตนเอง กระนั้น สถานครกลับถูกผนวกให้อยู่พื้นที่เดียวกับฝ่ายบริหารส่วนกลางอีกครั้งหนึ่ง จนเป็นที่น่าสังเกตว่า อำนาจพลเรือนที่กำลังขยายตัวนั้นอาจจะถูกยุบไว้ให้เป็นเอกสิทธิ์ของส่วนกลางยิ่งไปกว่านั้น ความพิเศษของแผนที่ฉบับนี้อีกอย่างหนึ่งคือ ไม่เพียงแสดงให้เห็นรายละเอียดในนครไซ่ง่อน แต่ยังแสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของมหานครแห่งนี้กับปริมณฑลข้างเคียง ซึ่งชัดเจนมากที่สุด ในกรณีของเมืองเจอะเหลิน

จากชุมชนการค้าชาวจีนในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1860 บัดนี้ ณ คริสต์ทศวรรษ 1920 เจอะเหลินได้ทวีความซับซ้อนจนกลายเป็นเมืองที่มีระบบเทศบาลไปแล้วในที่สุด อนึ่ง แม้นครไซ่ง่อนกับเมืองเจอะเหลินจะถูกแยกจากกันในมิติของเขตปกครอง กระนั้นดังที่กล่าวไปข้างต้น ระบบต่างๆ ของเมืองทั้งสองกลับไม่แยกขาดจากกันแต่อย่างใด ไช่ง่อนและเจอะเหลินไม่เพียงยึดโยงกันด้วยการคมนาคมทางน้ำเช่นคลองท่าจีน แต่ภายใต้ความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นของไซ่ง่อน เจอะเหลินก็ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่รองรับสิ่งที่ศูนย์กลางไม่ประสงค์เก็บไว้ในมหานคร จากภาพ 11 เราจะเห็นได้ว่า ในขณะที่นครไซ่ง่อนเต็มไปด้วยอาคารสถานที่ในระบบเมืองตะวันตกกระจุกตัวกันอย่างซับซ้อน เขตเจอะเหลินกลับเป็นแหล่งรองรับหน่วยงานที่ดูแลคนพื้นเมืองและคนจีน (ดูภาพ 12 ประกอบ) รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บป่วยและความตายเช่น สุสาน 10 แห่ง โรงพยาบาลต่างๆ 6 แห่ง สถานสูตินารี บ้านพักคนชรา สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า ศูนย์พักพิงเด็กกำพร้า และโรงเรียนสอนคนตาบอดถูกกันออกจากมหานครแห่งตะวันออกไกล ให้มาอยู่ ณ ดินแดนตอนในของปากน้ำอินโดจีน ในขณะที่ไซ่ง่อนนั้นเหลือไว้เพียงศูนย์วิจัยเช่นสถาบันปาสเตอร์ โรงพยาบาลประจำเมือง 1 แห่ง และสุสาน 2 แห่ง กล่าวได้ว่า จากปี ค.ศ. 1898 ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1923 นครไซ่ง่อนก็ได้ผ่านการปฏิรูปอย่างมหาศาลให้กลายเป็นเมืองที่เจริญและเป็นตะวันตก โดยการปิดกวดปัญหาสังคมและความเป็นตะวันออกไปกองไว้ยังเมืองข้างเคียง

ในขณะเดียวกัน ภายใต้เกลียวคลื่นแห่งความศิวิไลซ์ที่โถมซัดใส่นครไซ่ง่อนอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปลายศตวรรษก่อนหน้า พร้อมทั้งม้วนกลืนความเป็นพื้นเมืองไปสู่พื้นที่รอบนอก ค่ายทหารรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมจัตุรัส (ดูภาพ 13) ก็ยิ่งหดเล็กลงเป็นเพียงค่ายทหารราบอาณานิคม (caserne de infanterie colonial) ทั้งนี้ พื้นที่ส่วนหนึ่งของกองทหารถูกตัดแบ่งให้เป็นโบสถ์ของนิกายโปรเตสแตนต์ ส่วนพื้นที่ส่วนของสนามตรวจพลนั้น ก็ถูกแปลงสภาพให้กลายเป็นศูนย์โทรเลขไร้สาย และกรมเศรษฐกิจอาณานิคม ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาถนนที่ตัดเข้ามายังเขตป้อมปราการ เราจะเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่ถนนจะถูกขยายมากขึ้นซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการลดลงของเขตป้อมปราการ แต่ชื่อถนนซึ่งครั้งหนึ่งเคยเรียกว่า ถนนซิดาเดลล์ อันหมายถึงป้อมปราการนั้น ก็ได้ถูกเปลี่ยนชื่อฝรั่งเศสเช่น ถนนอัลแบร์ 1 (Boulevard Albert 1er) ด้วยความหลากหลายของสถานที่ในบริเวณ ผนวกกับการลดลงของพื้นที่ทางการทหาร และการลบเลือนความทรงจำผ่านการเปลี่ยนชื่อถนน ท้ายที่สุด หากไม่มีเหลี่ยมมุมแบบโอบงที่เหลื่ออยู่ส่วนเดียวบริเวณด้านตะวันออกของพื้นที่ ก็เป็นเรื่องยากอย่างยิ่งที่จะมองเห็นร่องรอยของป้อมหงสาและนครชาติตั้งอยู่จากกายสังฐานแบบตะวันตกของนครไซ่ง่อนในช่วงเวลานี้

ช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1860-1923 นั้น นับเป็นห้วงยามสำคัญของนครไซ่ง่อนในทัศนะของเหงีย เพราะในระยะดังกล่าว ประชากรในนครไซ่ง่อนที่เพิ่งก่อรูปใหม่จากชากปรักหักพังของนครชาติตั้งอยู่นั้น พุ่งจาก 6,000 คน ทะยานสู่ 100,000 คน โดยเหงียได้อธิบายที่มาของการขยายตัวอย่างท่วมท้นครั้งดังกล่าวว่า สังคมในนครไซ่ง่อนได้รับการปรับปรุงคุณภาพผ่านการจัดระเบียบสุขภาพและการลงหลักปักฐานของเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ นครแห่งนี้จึงมีศักยภาพในการมอบความมั่นคงแก่ชีวิตของผู้คนในเมืองมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ภายใต้การปรับปรุงระบบสุขภาพ สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้คือเทคโนโลยีการปรับปรุงภูมิทัศน์ที่ฝรั่งเศสไม่เพียงใช้เพื่อจัดการกับสิ่งก่อสร้างยุคจารีต แต่ยังสามารถปรับใช้เพื่อเปลี่ยนพื้นที่บริเวณหนองบึงซึ่งเป็นแหล่งบ่อเกิดโรคร้ายไข้เจ็บให้เป็นที่ดินกว้างขวางเหมาะแก่การพัฒนาเศรษฐกิจและขยายวิถีชีวิตชาวเมืองเข้าไปครอบครอง (Nghia, 2011, p. 87)

จากคำอธิบายของเหงียว่าด้วยการเพิ่มขึ้นของประชากรในนครไซ่ง่อน ในด้านหนึ่งเราก็จะเห็นได้ว่า นวัตกรรมด้านสาธารณสุขของระบอบอาณานิคมไม่เพียงสถาปนาความมั่นคงให้แก่ผู้คนภายในเมืองเท่านั้น แต่เรายังสามารถตีความศักยภาพดังกล่าวในฐานะเสน่ห์ที่เพิ่มขึ้นของเมือง ซึ่งสามารถเย้ายวนใจผู้ที่อยู่ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใดก็ตามให้เข้ามาใช้ชีวิตและกลายเป็นส่วนหนึ่งในกลไกขับเคลื่อนนครแห่งนี้ นอกจากนี้ ความรู้ด้านวิศวกรรมก็ถูกนำมาใช้ในการเปลี่ยนเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ของเมือง จากที่เคยขยับขยายได้ยากในอดีตด้วยข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมแบบหนองบึง สิ่งเหล่านี้ก็ถูกตัดถาง ขุดลอก และชำระจนสามารถเอื้อให้นครไซ่ง่อนขยายสังคมและเศรษฐกิจให้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิมได้

อย่างไรก็ตาม เรื่องหนึ่งที่น่าจะเป็นจะต้องอภิปรายก่อนที่จะไปดูแผนที่ฉบับสุดท้าย คือ แม้ผู้เขียนจะเห็นด้วยส่วนหนึ่งกับคำอธิบายว่าด้วยการพัฒนาสังคมเมืองของนครไซ่ง่อนโดยฝรั่งเศสของเหงีญ กระนั้น คำอธิบายดังกล่าวก็ยังมีช่องโหว่ชวนเฉลียวใจอยู่บ้างเช่นกัน ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงพัฒนาการของพื้นที่ทางการทหารและพื้นที่ป้อมหงสาในนครไซ่ง่อน เราก็คงจะได้เห็นกันแล้วว่า ในห้วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1860-1923 นี้เองที่ทิศทางของเมืองนี้ฉวัดเฉวียนไปมาระหว่างโครงสร้างเมืองแบบเก่าที่ยังหลงเหลือจากสงครามนครชาติงญู กับโครงสร้างเมืองแบบใหม่ที่มาจากภาพฝันของรัฐบาลอาณานิคม อีกทั้งยังเกิดการยื้อแย่งกันระหว่างมาตรฐานทัพของระบอบอาณานิคมกับการเป็นเมืองแห่งเศรษฐกิจและอารยธรรมฝรั่งเศส ณ แดนตะวันออกไกล ทั้งนี้ แม้เหงีญจะระบุว่า “การออกแบบเมืองนั้นก็สะท้อนให้เห็นถึงเป้าประสงค์ในด้านการทหารด้วย” กระนั้น เขาก็เพียงกล่าวถึงการตัดถนนให้กว้างเพื่อให้สะดวกแก่การตรวจตรา และการทุบทำลายสถานที่ซึ่งอาจจะถูกใช้โดยชาวพื้นเมืองในการมั่วสุมก่อกบฏ (Nghia, 2011, p. 76) แต่ภายในกระบวนการทุบทำลายสิ่งก่อสร้างแบบเก่าในฐานะสถานที่ต้องสงสัย เหงีญกลับมิได้กล่าวว่า นัยยะสำคัญของสถานที่เหล่านี้หายไปโดยสมบูรณ์หรือไม่?

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยนครไซ่ง่อนในยุคอาณานิคมของเหงีญนั้นมักจะมุ่งเน้นประเด็นด้านอารยธรรมสังคมและโครงสร้างเมืองสมัยใหม่แบบพลเรือนเป็นหลัก จนมิได้เฉลียวใจถึงกรณีการนำพื้นที่ป้อมหงสาในฐานะโครงสร้างเมืองแบบเก่ามาใช้ใหม่โดยเจ้าอาณานิคม ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง เพราะในทางหนึ่ง หากเราและเขานำแผนที่ของนครไซ่ง่อนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1864-1923 มากางออกดูแล้วไล่เปรียบเทียบ พื้นที่ส่วนนั้นนั่นแหละที่จะแสดงให้เห็นถึงภาวะยักแย่ยักยันระหว่างโครงสร้างเมืองแบบเก่ากับแบบใหม่ ความเป็นจารีตกับความเป็นสมัยใหม่ อำนาจนิยมกับเสรีนิยม และความเป็นทหารกับความเป็นพลเรือนในการพัฒนานครไซ่ง่อนของฝรั่งเศส

VILLE DE SAIGON			
<i>Administration Civile</i>			
Palais du Gouverneur de Chine	69	Caserne des marins	32
Secrétariat du Gouv. et Enseig.	56	Caserne d'Infanterie Coloniale	10
Contrôle Financier	48	Section des Com. et Ouv. des T. C.	46
Trésor	44, 45	Cercle militaire	33
Contributions directes	47	Annexe du cercle militaire	54
Enregistrement et Domaine	50	<i>Etablissements scientifiques ou Hospitaliers</i>	
Douanes et Régies	85	Institut Pasteur	9
Manufacture d'Opium	49	Clinique Angier	14
Service Economique	12	<i>Enseignement</i>	
Travaux Publics	80	Ecole Normale	11
Service Forestier	71	Collège Chasseloup Laubat	38
Cadastre et Topographie	34	Institution Taberd	42
Laboratoire	31	Ecole supérieure des Jeunes filles	24
Palais de Justice	68	Ecole des filles annamites	43
Justice de Paix	78	Ecole professionnelle	17
Prison centrale	72	Ecole primaire	7
P. T. T. (Bureau Central)	35	Ecole de Dakao	5
P. T. T. (Bureau du Port)	85	Ecole Maternelle	19
Hôtel de Ville	65	Pensionnat de Ng. X. Hong	60
Bibliothèque	51	Ecole des mécaniciens	84
Chambre de Commerce	74	<i>Police</i>	
Chambre d'Agriculture	15	Commissariat central	25
Hôtel des Ventes	61	Service de l'Identité	75
Polyclinique municipale	82	Immigration	81
Musée	30	Commissariat de police (1 ^{er} A ¹)	77
Dispensaire	59	Commissariat de police (2 ^e A ¹)	98
Abattoir	104	Commissariat de police (3 ^e A ¹)	20
Fourrière	101	Poste de police de Khanh Hoi	39
<i>Bâtiments Militaires</i>			
Hôtel du Général	26	Poste de police de Tân Dinh	3
État-Major	21	Poste de la Rade	102
Bureau de la Place	37	Poste de police de Cầu Kho	112
Conseil de Guerre	22	Poste de police de Blancsubé	94
Génie militaire	57	Poste de police de Paul Blanchy	8
Direction de l'Artillerie	40	Poste de police de Vinh Hoi	125
Gendarmerie	55	<i>Etablissements religieux</i>	
Service de Santé	36	Evêché	109
Direction de l'Intendance	53	Cathédrale	39
Commandant de la Marine	58	Eglise de Chợ Dũi	92
Inscription maritime	27	Eglise de Xóm Chiếu	111
		Eglise de Cầu Kho	118
		Eglise de Tân Dinh	6
		Temple protestant	16
		Séminaire	13
		Couvent des Carmélites	23
		Sainte Enfance	18
		<i>Théâtres</i>	
		Théâtre municipal	63
		Eden cinéma	62
		Casino	76
		Théâtre annamite	1
		Théâtre annamite	35
		<i>Sociétés sportives</i>	
		Cercle sportif saigonais	64
		Cercle sportif (foot ball)	70
		Jeu de Boules	29
		<i>Monuments</i>	
		Statue de Francis Garnier	66
		Statue de Rigault de Genouilly	73
		Statue de Pigneau de Béhaine	41
		<i>Industrie et Transports</i>	
		Bureaux des Chemins de fer	83
		Usines Electriques	52 et 146
		Usine des eaux	28
		Glacière	67
		Port de Commerce	86
		Service du Pilotage	87
		Mât de Signaux	89
		Messageries Maritimes	96
		Chargeurs Réunis	88
		Messageries Fluviales	79
		<i>Banques</i>	
		Banque de l'Indochine	91
		Banque de Hong Kong Changhai	90
		<i>Marchés</i>	
		Marché de Cầu Ông Lãnh	105
		Marché de Cầu Kho	119
		Marché de Tân Dinh	4
		Marché de Chợ Dũi	100
		Marché de Dakao	2

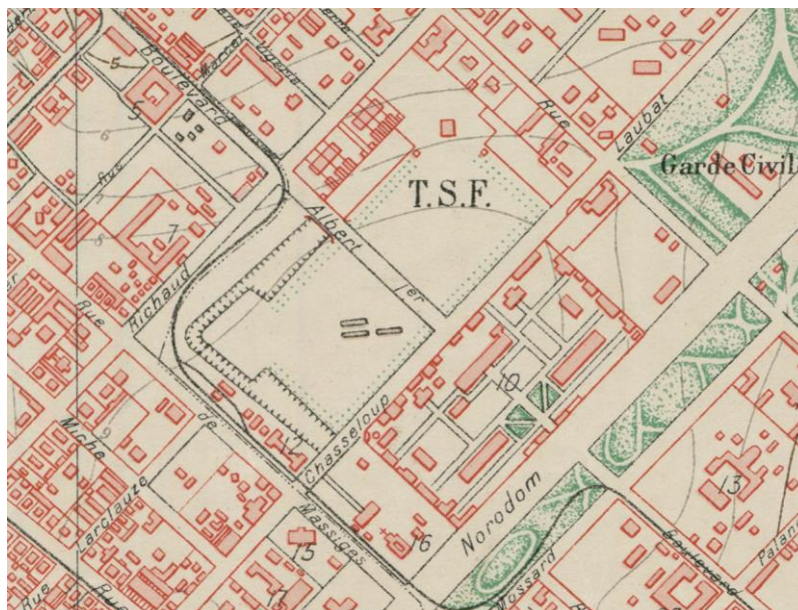
ภาพ 16 รายชื่อสถานที่สำคัญในแผนที่ฝั่งนครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1923

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53065091z>

LEONARD		
VILLE DE CHOLON		
<i>Administration Civile</i>		
<i>Inspection</i>	151	<i>Hôpital Cantonnais</i>
<i>Contributions directes</i>	138	<i>Maternité</i>
<i>Douanes et Régies</i>	144	<i>Asile des Vieillards</i>
<i>Perception</i>	154	<i>Orphelinat</i>
<i>Mairie</i>	150	<i>Logements des Orphelins</i>
<i>Justice de Paix</i>	147	<i>École des Aveugles</i>
<i>P. T. T. (Bureau Central)</i>	148	<i>Théâtres</i>
<i>Bureau de Poste de Binh Tây</i>	170	<i>Casino</i>
<i>Bureau de Poste de Chợ Quán</i>	158	<i>Eden Cinéma</i>
<i>Logements des Fonctionnaires</i>	143-139	<i>Théâtre Chinois</i>
<i>Maison des Passagers</i>	155	<i>Théâtre Annamite</i>
<i>Campement</i>	134	<i>Industrie</i>
<i>Fourrière</i>	110	<i>Usine des Eaux et d'Électricité</i>
<i>Dépotoir</i>	113	<i>Distillerie Mazet (Chợ Quán)</i>
<i>Abattoir de Binh Đông</i>	178	<i>Distillerie Fontaine (Binh Tây)</i>
<i>Établissements Militaires</i>		<i>Brasserie Larue Frères</i>
<i>Camp des Tirailleurs</i>	153	<i>Ateliers et Magasins Municipaux</i>
<i>Enseignement</i>		<i>Usine Yu Chéong</i>
<i>Lycée Franco Chinois</i>	117	<i>Usine Ban Soan An</i>
<i>École Municipale</i>	133	<i>Usine Nam Long</i>
<i>École Maternelle</i>	122	<i>Usine Orient</i>
<i>École Maternelle (10e Quartier)</i>	145	<i>Usine Nha Chéong Seng</i>
<i>École Maternelle de Xóm Củi</i>	169	<i>Usine Union</i>
<i>Police</i>		<i>Usine Ban Teck Cuan</i>
<i>Commissariat Central</i>	163	<i>Poterie de Cây Mai</i>
<i>Commissariat de la Sûreté</i>	129	<i>Marchés</i>
<i>Commissariat de Police de Binh Tây</i>	174	<i>Marché Central</i>
<i>Poste de Police de Xóm Củi</i>	168	<i>Marché de Binh Tây</i>
<i>Poste de Police de Phú Lâm</i>	141	<i>Marché de Binh Đông</i>
<i>Établissements Religieux</i>		<i>Marché d'An Thiêm</i>
<i>Eglise de Cholon</i>	156	<i>Cimetières</i>
<i>Eglise St François</i>	160	<i>Cimetière européen</i>
<i>Eglise de Chợ Quán</i>	124	<i>Cimetière catholique indigène</i>
<i>Couvent</i>	161	<i>Cimetière bouddhiste</i>
<i>Établissements Hospitaliers</i>		<i>Cimetière musulman</i>
<i>Hôpital Drouet</i>	123	<i>Cimetière Cantonnais</i>
<i>Hôpital indigène de Cochinchine</i>	126	<i>Cimetière Triêu Châu</i>
<i>Hôpital de Chợ Quán</i>	157	<i>Cimetière Phúc Kiên</i>
<i>Hôpital de Phúc Kiên</i>	130	<i>Cimetière Hainam</i>
<i>Hôpital Triêu Châu</i>	152	<i>Cimetière du 10e Quartier</i>
		<i>Cimetière d'Akas</i>

ภาพ 17 รายชื่อสถานที่สำคัญในแผนที่ฝั่งเขตเจอะเหลิน ปี ค.ศ. 1923

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53065091z>

ภาพ 18 แผนที่ส่วนขยายเขตป้อมปราการในปี ค.ศ. 1923

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53065091z>

ณ ช่วงท้ายของระบอบอาณานิคม แผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1942 ในภาพ 19 ซึ่งจัดทำโดยกรมภูมิศาสตร์อินโดจีน-สำนักงานฮานอย (Service géographique de l'Indochine-Hanoi) เช่นเดียวกับแผนที่ปี ค.ศ. 1923 นั้น ได้แสดงให้เห็นว่า ณ ห้วงเวลานั้นปลายของระบอบอาณานิคม นครแห่งนี้ก็ยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง แม้อาณาเขตของเมืองจะขยายเพิ่มมาเล็กน้อยจนยากจะสังเกต แต่การเติบโตยังคงสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน จากการกระจุกของอาคารบ้านเรือนบนพื้นที่ซึ่งเคยมีสิ่งก่อสร้างตั้งอยู่อย่างเบาบางในปี ค.ศ. 1923 บางพื้นที่ซึ่งมีอาคารอยู่แล้วหากไม่ขยายใหญ่ขึ้น อาทิ พื้นที่บริเวณใกล้กับสุสานชาวยุโรป หรือไม่กี่ในอีกกรณีหนึ่งคือ หากมีอาคารกระจุกกันอยู่หนาแน่นจนเต็มพื้นที่แล้ว ผู้ถือครองก็จะตัดแบ่งอาคารออกเป็นส่วนที่เล็กกว่าเดิม อาทิ อาคารบริเวณท่าเรือ

ทั้งนี้ เมื่อเพ่งมองเฉพาะพื้นที่เขตป้อมปราการปี ค.ศ. 1942 ในภาพ 19 เราก็จะเห็นว่าพร้อมกับการกระจุกตัวของสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มมากขึ้นในนครไซ่ง่อนนั้น อาคารสถานที่ในเขตป้อมปราการนั้นก็มิใช่ตึกธรรมดาที่ต้องถูกแบ่งซอยให้เป็นส่วนย่อยไม่ต่างจากอาคารส่วนใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นยังถูกเปลี่ยนแปลงค่านิยามให้เป็นฝรั่งเศสมากกว่าเดิม ค่ายทหารอาณานิคมแห่งเขตป้อมปราการ (ดูหมายเลข 20 ในภาพ 20) ได้รับการตั้งชื่อเป็น ค่ายมาร์แตง เดส์ ปาลิแยร์ส (Caserne Martin des Pallières) กรมเศรษฐกิจอาณานิคมถูกปรับโครงสร้างเป็นกรมเศรษฐกิจและเกษตรกรรม แล้วย้ายมาตั้งสำนักงานในพื้นที่ซึ่งเคยเป็นของโบสถ์โปรเตสแตนต์ (ดูหมายเลข 137 ใน

ภาพ 20) ส่วนโบสถ์นั้นยังคงตั้งอยู่ที่เดิมไม่ได้ไปไหน เพียงแต่ลดพื้นที่ลงไปจากการตัดแบ่งโดยหน่วยงานรัฐ (ดูหมายเลข 147 ในภาพ 20) ส่วนพื้นที่ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งของสำนักงานเศรษฐกิจอาณานิคมก็ถูกตัดแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กรมป่าไม้ (Service Forestier, ดูหมายเลข 138 ในภาพ 20) กรมสัตวบาล (Service Vétérinaire, ดูหมายเลข 142 ในภาพ 20) และพิพิธภัณฑ์เศรษฐกิจ (Musée Economique, ดูหมายเลข 115 ในภาพ 20) ส่วนศูนย์โทรเลขไร้สาย (ดูหมายเลข 49 ในภาพ 20) ก็มีการเพิ่มตั้งศูนย์วิทยุในบริเวณที่ใกล้กัน (ดูหมายเลข 25 ในภาพ 20)

แผนที่นครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1942 นั้นแสดงให้เห็นว่า จวบจนแสงอาทิตย์จับขอบฟ้า ทะเลจีนใต้ในปี ค.ศ. 1940 พร้อมกับการควบคุมอินโดจีนของฝ่ายอักษะ ที่มีกองกำลังของจักรวรรดิญี่ปุ่น (大日本帝国: Dai Nippon Teikoku) คอยควบคุมในภาคสนาม และรัฐบาลฝรั่งเศสวิชี (Régime de Vichy) คอยควบคุมสิทธิธรรมในฐานะผู้อำนาจอธิปไตยเหนือฝรั่งเศสภาคพื้นทวีป ป้อมปราการแห่งนครชาดิงญ์ในฐานะความหมายเดิมของชาวพื้นเมืองก็มิได้รับโอกาสเผยหน้าขึ้นมาแต่อย่างใด แม้แนวนโยบายของรัฐบาลอาณานิคมนิยมวิชีและจักรวรรดิญี่ปุ่นจะเอนไปในด้านการสนับสนุนสิทธิของชาวพื้นเมืองภายในนาม วงศ์ไพบูลย์ร่วมแห่งมหาเอเซียบูรพา ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็กระตุ้นการตื่นตัวของสำนักชาตินิยมเวียดนามอย่างรัฐบาลอาณานิคมไม่อาจหยุดยั้งได้ด้วยการปราบปราม (Cooper, 2001, p. 179; Namba, 2019, p. 74) กระนั้น แผนที่ก็ได้แสดงให้เห็นว่า ป้อมปราการแห่งนครชาดิงญ์ในฐานะชุดความหมายของชาวพื้นเมืองมิได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเป็นเสาหลักแห่งการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมแต่อย่างใด

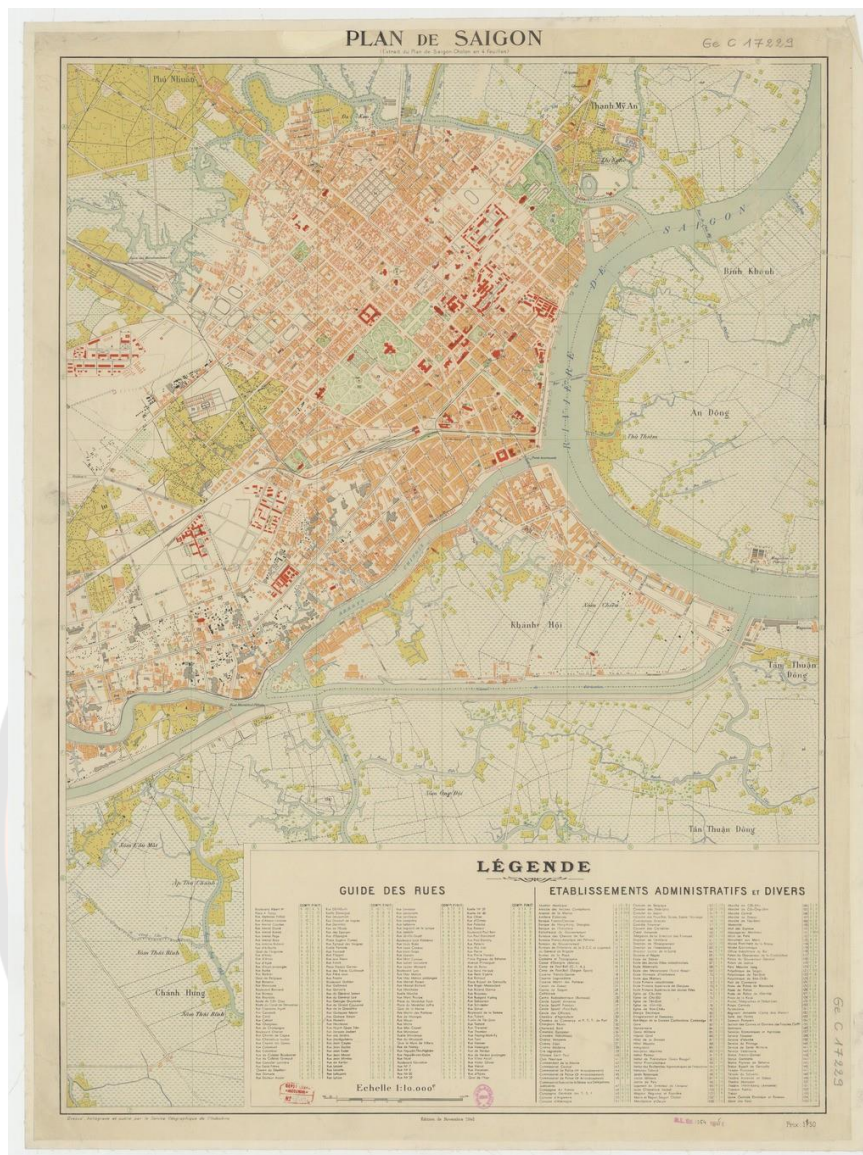
ทั้งนี้ หากสังเกตจากกลุ่มเคลื่อนไหวปลดแอกอาณานิคมที่มีอิทธิพลในภาคใต้ของอินโดจีน ณ ช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ สำนักกาวต่าย (Cao Đài) สำนักหว่าฮาว (Hòa Hảo) และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Đảng Cộng sản Đông Dương) ก็พอจะเข้าใจได้ว่า เหตุใดนครชาดิงญ์ในฐานะความหมายของพื้นที่ก่อนการสถาปนาอำนาจอาณานิคมจึงไม่ถูกหยิบยกขึ้นมา โดยในทางหนึ่ง แม้สำนักกาวต่ายจะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา ซึ่งมีแนวโน้มใกล้ชิดกับจารีตดั้งเดิมและช่วงเวลาในอดีต กระนั้น ขบวนการดังกล่าวก็มีลักษณะที่เปิดกว้างเป็นอย่างมาก ถึงขนาดรวบรวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งจากโลกตะวันออกและโลกตะวันตก รวมถึงบุคคลสำคัญ เข้าอยู่ในจักรวาลวิทยาของตน ซึ่งมีรูปการที่ก้าวหน้าไกลกว่าจารีตแบบขงจื้อหรือการเปิดกว้างทางศาสนาในสมัยที่ขุนพลเสวียตปกครองนครชาดิงญ์ นอกจากนี้ในเชิงพื้นที่ สำนักกาวต่ายก็ไม่เชื่อมโยงตนเองเข้ากับนครชาดิงญ์ในอดีตแต่อย่างใด สำหรับพวกเขาแล้ว ดินแดนที่เหมาะสมแก่การเป็นรูปจำลองแห่งอาณาจักรพระเจ้ากลับเป็นเตยนิญญ์ (Tây Ninh) จังหวัดข้างเคียงของนครไซ่ง่อนเสียอีก (Nghia, 2011, p. 111)

ด้านสำนักหว่าฮาวนั้น ด้วยอุดมการณ์ที่เชื่อในพระผู้มาโปรดให้ปวงชนพ้นทุกข์ จึงมิได้ให้คุณค่าแก่พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่ากับใครจะเป็นผู้วิเศษในฐานะตัวแทนพระอมิตาภพุทธแห่งแดนสุขาวดี (“9. The Hoa Hao Ideology”, 2013) ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนในช่วงเวลานั้น ก็เป็นไปได้ที่

จะละทิ้งตัวตน ของนครชาดิงฉู่ในฐานะมรดกของเวียดนามเก่า ด้วยเหตุที่ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา บรรดาปัญญาชนเวียดนามจำนวนมากต่างพากันมองว่า โลกทัศน์แบบขงจื้อหรือ แม้แต่แบบพุทธไม่อาจนำมาประยุกต์ใช้ในการต่อสู้เพื่อสร้างสังคมที่มีความก้าวหน้าและเป็น วิทยาศาสตร์ได้ พร้อมกับการทอดอาลัยสิ้นหวังในมุมมองแบบเก่า พวกเขาจึงขมก้มขม้มมองหากอบ คิดแบบใหม่ในฐานะยุทธวิธีและกรอบเป้าหมาย (Marr, 1981, p. 413)

ในกระบวนการข้างต้น ลัทธิดาร์วินนิสม์ทางสังคม (Social Darwinism) และลัทธิมาร์กซิสม์ (Marxism) ถูกหยิบมาพิจารณาอย่างเคร่งครัดโดยเหล่านักปฏิวัติ ท้ายที่สุด แม้หลักการของดาร์วิน นิสม์ทางสังคมจะประสบความสำเร็จในการชี้ชวนให้พวกเขา รู้สึกว่า ชาวเวียดนามต้องดิ้นรนต่อสู้กับ การเอาเปรียบโดยระบอบอาณานิคมอย่างในระดับที่แตกหัก รุนแรง และโหดเหี้ยม เพื่อให้หวังความ ว่างแหว่ของตนรอดพ้นจากการสูญพันธุ์ กระนั้น ด้วยวิถีคิดของลัทธิมาร์กซิสม์ซึ่งบรรดานักปฏิวัติ มองว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์ทัดเทียมกับอุดมการณ์ก่อนหน้า แต่พิเศษกว่าตรงที่ศีลธรรมแห่งการ ปฏิวัติเพื่อชนชั้นแรงงาน ท้ายที่สุด ลัทธิมาร์กซิสม์จึงกลายเป็นอุดมการณ์สำคัญในการต่อสู้กับรัฐบาล อาณานิคมและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนและแนวร่วมมีฐานกำลังที่เข้มแข็ง มากขึ้น (Marr, 1981, pp. 413-415) จากสายธารความคิดที่ต่อต้านโลกทัศน์ของพรรคคอมมิวนิสต์ อินโดจีนเส้นนี้ จึงยากกว่าสองกลุ่มก่อนหน้าที่จะหวังได้ว่า ความสำคัญของป้อมปราการแห่งนครชา ดิงฉู่จะฟื้นคืนชีพมาอีกครั้ง

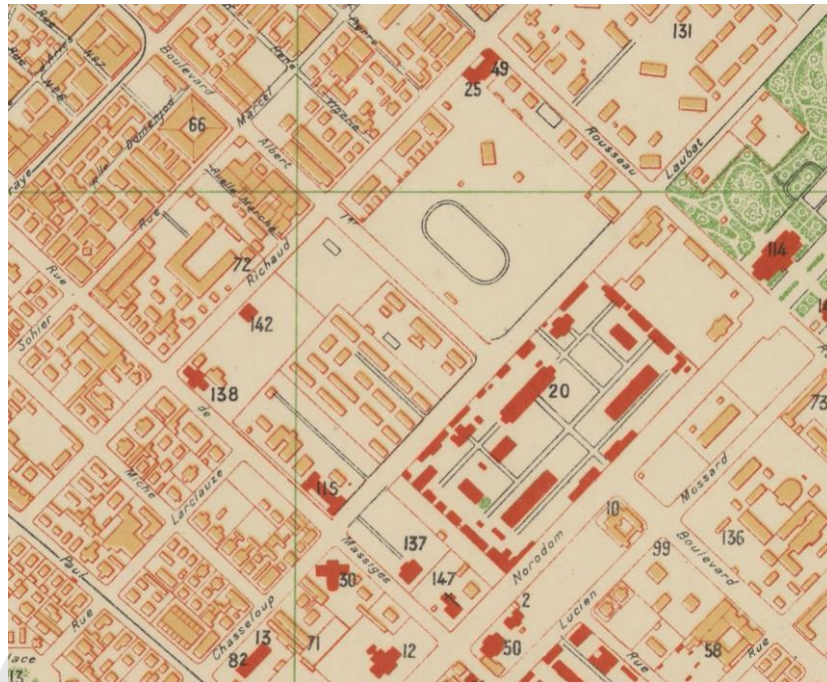
ในมุมหนึ่ง เราสามารถพิจารณาขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ในฐานะตัวแทนความโกรธเกรี้ยว ต่อระบอบอาณานิคม และในอีกมุม วิถีคิดของพวกเขาสะท้อนความปรารถนาของชาวพื้นเมืองที่ ใฝ่ฝันถึงเอกราช อย่างไรก็ตาม แม้จะมุ่งฟื้นฟูอิสรภาพของชนพื้นเมือง ขบวนการเหล่านี้ก็ไม่ได้มีสำนึก ที่ยึดโยงอยู่กับนครชาดิงฉู่เหมือนอย่างที่เป็นในขบวนการปลดแกรุ่นเก่าในศตวรรษก่อนหน้า ยิ่งไป กว่านั้น ขบวนการเคลื่อนไหวส่วนหนึ่งยังความเสื่อมศรัทธาต่อโลกทัศน์แบบจารีตที่เกิดขึ้นในหมู่ ปัญญาชนนักชาตินิยมอินโดจีน หรือไม่เช่นนั้นในกรณีของสำนักหว่าฮาวและสำนักกาวต่าย มวลชนก็ พากันรวมตัวด้วยมรรคผลนิพพานทางการเมืองที่มีจักรวาลวิทยาเป็นของตัวเอง ดังนั้น ความหมาย เก่าของนครชาดิงฉู่อันมีป้อมหงสา/ป้อมปราการแปดทิศเป็นร่างประทับ จึงไม่อาจเผยอหน้าขึ้นมา เหนือพื้นปฐพีของนครไซ่ง่อนได้อีก หรืออาจจะยิ่งไปกว่านั้น เมื่อล่วงเข้าสู่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความหมายชุดเก่านี้อันไม่แม้แต่จะแสดงบทบาทสำคัญในสำนึกของประชาชนผู้ถูกกดขี่และเฝ้าฝันถึง อิสรภาพได้

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 19 แผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1942
จัดทำโดย กรมภูมิศาสตร์อินโดจีน สำนักงานฮานอย
(Service géographique de l'Indochine-Hanoi)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53197000p>

ภาพ 20 แผนที่เขตป้อมปราการในปี ค.ศ. 1942

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53197000p>

ในทัศนะของเหงีย นครไซ่ง่อนภายใต้ระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศสได้รับการพัฒนาไปในเส้นทางของการค้า อารยธรรม และความสำราญแบบกระฎุมพี โดยลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากการบรรยายของเขา ที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตของการค้าข้าว ชัยภูมิที่มีผลต่อการเทียบท่าของเรือ และการสร้างที่พักเพื่อรองรับบรรดาพ่อค้าและนักท่องเที่ยว รวมไปถึงการขยายตัวของประชากรในเมือง ซึ่งเกี่ยวพันถึงการปฏิรูประบบสุขภาพซึ่งเขายกตัวอย่างการจัดตั้งระบบประปา การขุดลอกคูคลอง และการระบายน้ำซึ่งจากพื้นที่หนองบึงซึ่งเป็นแหล่งเชื้อโรค ส่วนประเด็นด้านอารยธรรมและความสำราญแบบกระฎุมพีก็จะได้จากการที่เหงียวิเคราะห์ลวดลายอันหรูหราในสถาปัตยกรรมซึ่งในทางหนึ่งมาเพื่อดึงดูดบรรดานักธุรกิจจากภายนอก และในอีกทางหนึ่งก็เพื่อจำลองเมืองปารีสเหนือเมืองตะวันออกไกลแห่งนี้ เหงียอ้างอิงความสัมพันธ์ระหว่างไซ่ง่อนกับปารีสทั้งในมิติทางวัฒนธรรมที่ชาวฝรั่งเศสจินตนาการว่า เมืองที่ตนสร้างนั้นเปรียบได้กับสาขาหนึ่งของมหานครในเมืองแม่ และในมิติของผังเมืองที่มีการตัดถนนกาตินาต์ (Rue Catinat) ให้มีรูปแบบใกล้เคียงกับถนนถนนเดอลาเปซ (Rue de la Paix) ในกรุงปารีส ทั้งนี้ เหงียบรรยายว่าลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งนำมาสังเกตว่าเขตไหนในนครไซ่ง่อนเป็นเขตปารีสจำลองคือ ทิวแถวของต้นไม้ที่ถูกวางไว้เพื่อสร้างความร่มรื่นแก่ผู้เที่ยวชม ลักษณะเช่นนี้ได้ถูกประกอบสร้างไว้เพียงแค่นี้ให้ผู้สัญจรไปมาได้ทัศนอาจร การเสพทัศนสมบัติเช่นนี้

ถูกทำให้เป็นกิจกรรมเฉพาะในนครไซ่ง่อน ในช่วง 17 นาฬิกาของทุกวัน อภินหรือคนมีอันจะกินจะขึ้นรถม้าเพื่อทัศนาวจร จากนั้น สารถักก็ควบขี่พาหนะออกจากตัวใจกลางนครไซ่ง่อนที่แสนวุ่นวาย สู่อุตสาหกรรมที่เต็มไปด้วยแมกไม้และชาวสวนชาวไร่ เพื่อให้ลูกค้าได้เสพบรรยากาศยามเย็นของแดนตะวันออกไกล จากนั้นรถก็จะวกกลับไปตัวเมืองอีกครั้ง เพื่อนำแขกผู้มีเกียรติไปชมธรรมชาติที่ถูกจัดระเบียบในสวนสัตว์และพฤกษศาสตร์ของนครไซ่ง่อน (Nghia, 2011, pp. 75-87)

แม้เหงียจะบรรยายพัฒนาการของเมืองแห่งนี้ได้อย่างน่าประทับใจ กระนั้น การพิจารณาเขตป้อมปราการจากแผนที่ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1864-1942 นั้นได้ก่อให้เกิดคำอธิบายที่แตกต่างออกไปจากมุมมองของเขา ในคำอธิบายของเหงีย เราจะเห็นว่า นัยสำคัญของพื้นที่ทางการทหารนั้นมีอยู่น้อยนิดพร้อมกันนั้นเหงียก็อธิบายนัยสำคัญของพื้นที่พลเรือนไว้มากมายทั้งๆ ที่ตนเองก็ยอมรับว่า พื้นที่เมืองของพลเรือนนั้นเพิ่งจะเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงหลังปี ค.ศ. 1880 คำอธิบายของเหงียนั้นกระโดดข้ามนัยสำคัญของพื้นที่ทางการทหารในช่วงแรก ก่อนที่การขยายของพื้นที่เมืองจะพุ่งทะยานอย่างที่เขาย้ำ ทั้งนี้ การมองข้ามพื้นที่ทางการทหารเช่นเขตป้อมปราการนั้นได้ตัดขาดนครไซ่ง่อนออกจากบริบทจำเพาะของการเป็นเมืองอาณานิคม ที่ในทางหนึ่งก็ต้องสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการค้าและการบริการ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่อาจละทิ้งความเข้มแข็งด้านการทหารที่จะต้องเก็บไว้เพื่อทำสงครามกับผู้ต่อต้านภายในและขยายอำนาจไปสู่ดินแดนรอบนอก เมืองแห่งนี้จึงไม่อาจถูกมองว่ามีภาคเศรษฐกิจที่เติบโตในช่วงแรกเพราะขาดแคลนงบประมาณจากเมืองแม่แต่เพียงอย่างเดียว เพราะในทางหนึ่งพื้นที่และทรัพยากรของรัฐบาลอาณานิคมก็ถูกทุ่มไปในส่วนของความมั่นคง นอกจากนี้ ในทศวรรษ 1880 อันเป็นช่วงที่เหงียกล่าวว่านครไซ่ง่อนมีพัฒนาการที่ดีขึ้นเพราะเศรษฐกิจขยายตัวนั้น เราก็ต้องตระหนักด้วยว่า พื้นที่การทหารถูกลดความสำคัญลงไปจากการพิชิตภาคเหนือของเวียดนามซึ่งเป็นชัยภูมิทางเศรษฐกิจสำคัญที่รัฐบาลอาณานิคมหมายปอง ด้วยเหตุนี้พื้นที่ทหารจึงถูกลดบทบาทลงไปพร้อมกับการขยายตัวของพื้นที่ภาคพลเรือน

ยิ่งไปกว่านั้น การมองข้ามเขตป้อมปราการในช่วงอาณานิคมของเหงียยังทำให้ประวัติศาสตร์ไซ่ง่อนของเขาแทบไม่เหลือพลังของบริบทเฉพาะตัวของเมืองอาณานิคม ในทัศนะของเหงียนั้นอุปสรรคของนครไซ่ง่อนได้ระบอบอาณานิคมมีเพียงสภาพอากาศ เชื้อโรค และกลุ่มกบฏที่เคลื่อนไหวทำลายระเบียบของเมือง อย่างไรก็ตาม การพิจารณาแผนที่ได้แสดงให้เห็นว่า โครงสร้างเมืองแบบเก่ามีผลอย่างยิ่งต่อการบันดลปารีสของเจ้าอาณานิคม ในด้านหนึ่ง แม้ผู้พันคอฟฟินจะออกแบบให้นครปารีสเป็นเมืองแห่งจิตวิญญาณทั้ง 50,000 ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ก็ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยอันวิเศษวิสัย กระนั้น ในความเป็นจริงจากแผนที่ ปารีสแห่งตะวันออกไกลของพวกเขา นั้นถือกำเนิดและแสดงบทบาทในฐานะป้อมรบแห่งโคชินจีนถึง 18 ปี ซึ่งลักษณะของการเป็นทั้งเมืองการค้าและเมืองการยุทธเช่นนี้ก็ปรากฏมาตั้งแต่สมัยไพรนครตั้งที่ผู้เขียนบรรยายไว้ในบทที่ 4

นอกจากนี้ ในระหว่างที่ต้องพึ่งพาบทบาททางการทหารของนครไชนง่อน รัฐบาลอาณานิคมก็มิได้ตั้งกองทหารอาณานิคม ณ ที่อื่นใดนอกจากเขตของป้อมหงสา/ป้อมปราการซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจ และการทหารของนครชาตังญ์ พร้อมนิยามพื้นที่ดังกล่าวด้วยความซุดเกล้าว่า เขตป้อมปราการ (La Citadelle) จวบจนสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 สัดส่วนขนาดใหญ่ของพื้นที่ทหาร ณ ช่วงวัยเริ่มแรกของนครไชนง่อน และการตั้งพื้นที่ด้านการทหารของอาณานิคม ณ จุดเดียวกับของรัฐจารีตจึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของโครงสร้างเมืองแบบเก่า ทั้งนี้ เราไม่อาจนิยามอิทธิพลดังกล่าวว่ามีที่มาจากภูมิศาสตร์ธรรมชาติเพียงอย่างเดียว เพราะในทางหนึ่งชื่อเสียงด้านการค้า และภาพแทนในฐานะชัยภูมิการยุทธนั้นก็เป็กฎสัมพันธที่ขับเคลื่อนโดยผู้คนตลอดสายธารประวัติศาสตร์ของพื้นที่แห่งนี้ นอกจากนี้ แม้เขตป้อมปราการอาจจะเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านธรรมชาติ แต่ในช่วงที่ฝรั่งเศสทำสงครามยึดนครชาตังญ์นั้น พื้นที่ดังกล่าวก็ได้เข้าไปอยู่ในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไปแล้ว

ดังนั้น เขตป้อมปราการจึงเป็นที่สำคัญสำหรับผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของไชนง่อน โดยพื้นที่ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการยื้อแย่งกันระหว่างโครงสร้างเมืองแบบเก่าของนครชาตังญ์กับโครงสร้างเมืองแบบใหม่ของนครไชนง่อนที่ฝรั่งเศสพยายามอย่างยิ่งยวดในการสถาปนา การยื้อแย่งครั้งนั้นไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงพลังของโครงสร้างเมืองในยุคจารีตที่เจ้าอาณานิคมไม่อาจลบเลือนหรือเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาอันสั้น อีกทั้งพวกเขายังต้องพึ่งพาโครงสร้างเมืองแบบเก่าเพื่อให้โครงการอาณานิคมในภาพรวมดำเนินต่อไปได้

นอกจากนี้ การยื้อแย่งกันระหว่างโครงสร้างเมืองสองแบบยังสะท้อนให้เห็นภาวะอิทธิพลเหลือในโครงการสร้างความเป็นอารยะและฝรั่งเศสอันเกรียงไกรเช่นกัน กล่าวคือ ชาวฝรั่งเศสบุกมายังแดนตะวันออกไกลด้วยความฝันใฝ่ที่จะสร้างเมืองอันศิวิไลซ์ เพื่อผูกพันด้วยเงินทองการค้า และมั่งมีปัญญารายธรรม กระนั้น พวกเขากลับเติมเต็มเมืองแห่งนี้ด้วยคลังสรรพาวุธและกองทหารพร้อมกันกับการพัฒนาเมืองที่ย้อนแย้ง การจัดระเบียบเมืองของพวกเขาก็ไม่ต่างกัน แม้จะอยากบันดลเมืองปารีสสักเพียงใด หรืออยากเปลี่ยนโลกของชาวตะวันออกให้เป็นตะวันตกสักแค่ไหน แต่การตั้งค่ายทหารอาณานิคมกลับตอกย้ำการดำรงอยู่ของป้อมปราการแห่งนครชาตังญ์และโครงสร้างของโลกเก่าไปอีกราวครึ่งศตวรรษ ความย้อนแย้งเช่นนี้สอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษาและตำแหน่งหน้าที่การงานที่รัฐบาลอาณานิคมมอบให้แก่ชาวพื้นเมือง แม้ชนผิวขาวเหล่านี้จะประกาศตนว่า พวกเขาเข้ามาเพื่อพัฒนาชาวพื้นเมืองผู้ล้าหลังให้มีอารยะ กระนั้น รัฐบาลอาณานิคมกลับประมัตระวังอย่างยิ่งที่จะไม่ทำให้ชาวพื้นเมืองมีอำนาจ หรือก้าวพ้นความเป็นจารีต หรือรู้มากเกินไป เพราะอาจจะเป็นอันตรายต่อโครงการการกุศลแห่งชาติฝรั่งเศสอันเกรียงไกรของตน (Cooper, 2001)

ปารีสแห่งตะวันออกไกล: ความอิทธิพลที่เหลือของจักรวรรดิฝรั่งเศส

ณ ช่วงเวลาตั้งแต่ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 และครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 แม้ชาวฝรั่งเศสผู้ปกครองมหานครแห่งตะวันออกไกลเช่นไซ่ง่อนนั้น จะนิยามเมืองอาณานิคมของตนว่า “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” (Paris d'Extrême-Orient) กระนั้น การสวมอาภรณ์ปารีสของนครไซ่ง่อนก็หาได้ทำให้เมืองแห่งนี้กลายเป็นกรุงปารีสเช่นที่ตั้งอยู่ในฝรั่งเศสแผ่นดินแม่ไม่ หากพิจารณาข้อจำกัดต่างๆ ภายใต้พัฒนาการของนครไซ่ง่อนดังที่ได้บรรยายไปก่อนหน้านี้แล้ว ไซ่ง่อนก็อาจจะนับว่าเป็นปารีสแห่งตะวันออกไกลได้ แต่ต้องขยายความต่อไปว่า ปารีสจำลอง ณ แดนอาณานิคมแห่งนี้มีลักษณะเฉพาะมากเกินไปเสียจนรัฐบาลอาณานิคมไม่อาจปรับเปลี่ยนได้ตั้งใจหวัง และต้องปล่อยให้เมืองแห่งนี้เติบโตไปตามเงื่อนไขของตัวเอง โดยลักษณะเช่นนี้ก็สะท้อนผ่านการเอ่ยฉายาของนครไซ่ง่อน ที่แม้จะถูกขนานนามว่า ปารีส แต่ผู้กล่าวก็ต้องเติมคุณศัพท์ แห่งตะวันออกไกล (d'Extrême-Orient) ไว้ตามติดท้ายจุจเงาตามตัว

แม้จะมีผู้กล่าวขานว่าเป็นปารีส กระนั้น ในปี ค.ศ. 1890 นักเดินทางชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งนามปีแอร์ บาร์เรล (Pierre Barreton) ก็ได้เผยให้เห็นนครไซ่ง่อนในอีกมุมหนึ่งผ่านบันทึกการเดินทางของเขาว่า “ถนนชาร์เนร์ที่สร้างจากการถมคูคลองนั้นได้ก่อให้เกิดภาพอันงามสง่าของท่าเรือพาณิชย์ อีกทั้งยังปรากฏประหนึ่งเป็นถนนลากาเนอปีแยร์ (Rue la Canebière) ในเมืองมาร์เซย์” (Barreton et al., 1999, pp. 56-57) คำกล่าวนี้คล้ายกลับจะยอมรับอยู่กรายๆ ว่า ในขณะที่นครไซ่ง่อนได้รับการเนรมิตโดยมีปารีสเป็นตัวแบบ เมืองท่าแห่งนี้ก็กลับกลายเป็นที่ศรัทธาคล้ายคลึงกับเมืองมาร์เซย์ของฝรั่งเศสไปเสีย

แม้หลังจากนั้นเขาจะแก้ต่างให้แก่จิตวิญญาณแห่งปารีสในนครไซ่ง่อนว่า “ถ้ากล่าวกันตามตรง เพื่อไม่ให้ทำร้ายจิตใจชาวมาร์เซย์ เมืองทั้งสองแห่งไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ ในขณะที่ไม่ได้มีชีวิตชีวาดังเช่นมาร์เซย์ ถนนแห่งนี้ก็นำพิศมัยในอีกแบบที่ต่างออกไป” (Barreton, 1999, pp. 56-57) โดยเขาบรรยายให้เห็นถึงวงดนตรีที่บรรเลงหลังอาหารค่ำ คาเฟ่ และสายลมในฐานะเครื่องปรนเปรอบรรดาแขกเหรื่อที่มาเยี่ยมเยือนถนนสายหนึ่ง ณ เมืองตะวันออกไกลแห่งนี้

แม้ในบันทึกของบาร์เรลจะยังคงชื่นชมถนนกาดินาด์ว่าทำให้ตนนั้นรู้สึกเหมือนอยู่ในปารีส กระนั้น คำกล่าวสั้นๆ ของเขาที่เปรียบเมืองนี้ถึงมาร์เซย์ก็ชวนให้เอะใจไม่น้อยว่า ท้ายที่สุดแล้ว นครไซ่ง่อนนั้นมีต้นแบบมาจากเมืองแห่งใดกันแน่ เพราะในหากเปรียบเทียบกันทางภูมิศาสตร์แล้ว นครไซ่ง่อนก็มีความใกล้เคียงกับเมืองมาร์เซย์ซึ่งเป็นเมืองท่าติดทะเล มากกว่ากรุงปารีสที่ตั้งอยู่ ณ พื้นที่ตอนใน อย่างไรก็ตาม การชมทัศนียภาพผ่านแนวราบแต่เพียงอย่างเดียวแล้วจึงเสนอว่าเมืองทั้งสองเหมือนกันก็ไม่ได้หมายความว่าจะมีรูปแบบเดียวกัน หรือเป็นต้นแบบ-ตัวจำลองของกันและกัน เพราะหากเรายังไม่ลืมแผนที่โครงการจิตวิญญาณทั้งห้าหมื่นของคอฟฟิน (ดูภาพ 10) เราก็จะตระหนักได้ว่า คอฟฟินในฐานะตัวแทนของรัฐบาลอาณานิคมนั้น พยายามอย่างยิ่งที่จะล้อมกรอบนคร

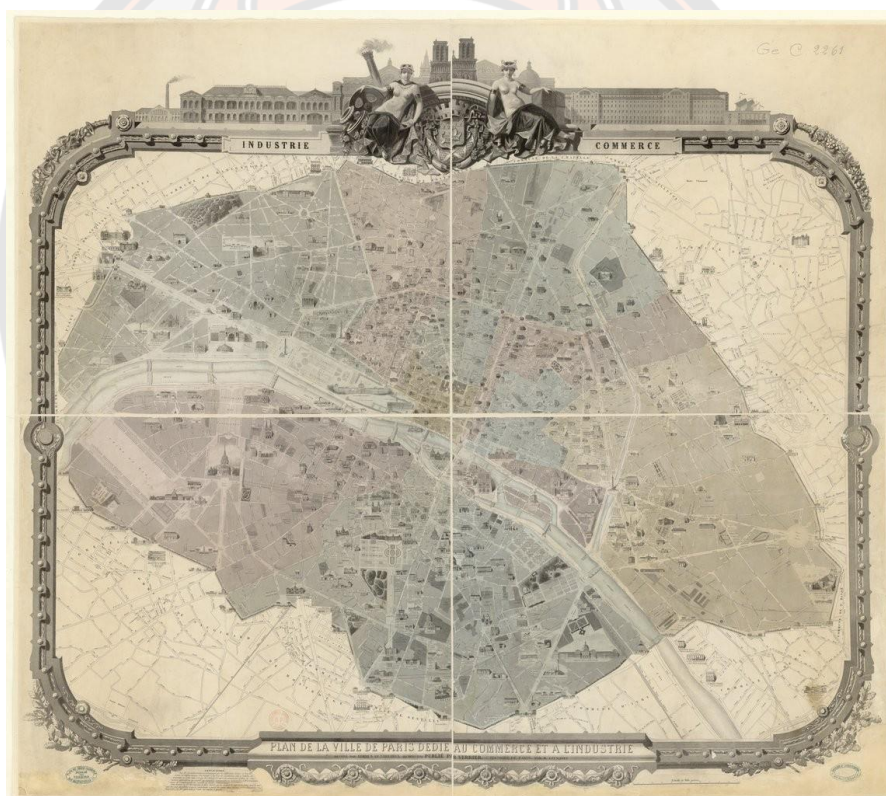
ไซ่ง่อนและถกความศิวิไลซ์ให้เมืองดังกล่าวมีลักษณะสมมาตร โดยรูปร่างดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาพในแผนที่กรุงปารีสปี ค.ศ. 1860 ที่จัดทำโดยแอร์เนส เลอบรูน (Ernest Lebrun) และคณะ (ดูภาพ 21) ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาจากการกล่าวถึงเมืองแห่งนี้ทั้งในกรณีบันทึกของบาเรอลงในปี ค.ศ. 1893 ที่อ้างว่า “มีการกล่าวถึงไซ่ง่อนว่าเป็นปารีสแห่งตะวันออกไกลก่อนหน้าข้าพเจ้ามานานแล้ว” หรือในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่มีกล่าวถึงนครไซ่ง่อนว่าเหมือนกับนครปารีสอย่างแท้จริงบนหน้ากระดาษของ *A Travers nos colonies: livre de lectures sur l’histoire, la géographie, les sciences et la morale (Cours moyen et supérieur)* ซึ่งเขียนโดย เอ. โฌสเซต์ (E. Josset) ในปี ค.ศ. 1901 ความว่า:

“ไซ่ง่อนนั้นเหมือนกับกรุงปารีสจริงหรือ?” หลุยส์ถาม ‘ผมไม่ได้อยู่ที่นั่นตั้งแต่ปี 1859 แล้ว’ ‘เหมือนจริงๆ เราไม่อาจมองข้ามช่วงเวลาไม่กี่ปีในเมืองแห่งนี้เดินตามรอยฝรั่งเศส ด้วยการเนรมิตชุมชนสถาปัตยกรรมที่น่าพิศมัย ถนนที่กว้างใหญ่ และบรรยากาศที่ทิ้งร่มเย็นทั้งตลอดไป’ (Josset, 1901, p. 262)

หากเราพิจารณาความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมที่จะนำทัศนียภาพแบบกรุงปารีสมาจัดวาง ณ นครไซ่ง่อนดังที่ผู้เขียนบรรยายไปแล้วร่วมด้วย เราก็พอจะกล่าวได้ว่า นครไซ่ง่อนนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยแรงขับทางวัฒนธรรมอันมีปารีสเป็นจุดหมาย

อย่างไรก็ตาม ความเห็นที่ว่าเมืองแห่งนี้คล้ายเมืองมาร์เซย์ก็มีใช้ว่าจะเหลวไหลเลื่อนลอย เพราะในสภาพจริงนั้น นครไซ่ง่อนมิได้มีพื้นที่เป็นสมมาตรอย่างทีคอฟฟินปรารถนา แม้เราจะอ้างว่านครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่ถูกสร้างริมฝั่งน้ำไซ่ง่อนเหมือนกับกรุงปารีสที่อยู่ริมฝั่งน้ำแซนน์ กระนั้น หากย้อนกลับไปพื้นที่สมมาตรของกรุงปารีส เราก็จะเห็นว่ามหานครดังกล่าวขนาบริม 2 ฝั่งแม่น้ำด้วยความหนาแน่นของอาคารสิ่งก่อสร้างและอาณาเขตที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ในกรณีของไซ่ง่อนนั้น เมื่อพิจารณากับแผนที่เมืองมาร์เซย์ปี ค.ศ. 1860 (ดูภาพ 22) ซึ่งจัดทำโดยเอฟ. เดอลาแมร์ (F. Delamare) แล้ว เราจะเห็นว่าแม่น้ำไซ่ง่อนรับบทบาทไม่ต่างจากชายฝั่งของเมืองมาร์เซย์ กล่าวคือพื้นที่ของเมืองนั้นกระจุกอยู่เพียง ณ ริมฝั่งหนึ่งของแม่น้ำไซ่ง่อน ปานประหนึ่งว่าไม่มีผืนแผ่นดินอีกฝั่งไว้รองรับความเจริญของเมือง ทั้งนี้ นอกจากจะไม่ได้ตั้งรอบลำน้ำใหญ่ที่ไหลผ่านเมืองแล้ว นครไซ่ง่อนยังมีสภาพเมืองที่กระจุกตัวไปที่ริมฝั่งแม่น้ำเหมือนอย่างในเมืองมาร์เซย์กระจุกตัวที่ริมทะเล ล่วงมาถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 นครไซ่ง่อนก็ยังคงมีลักษณะเช่นดั่งนี้ จนกล่าวได้ว่า นครไซ่ง่อนถูกสร้างเพื่อให้เป็นปารีส แต่ออกมาจริงกลับคล้ายมาร์เซย์ไปเสีย

อย่างไรก็ตาม การที่ผลลัพธ์ของเมืองอาณานิคมแห่งตะวันออกไกลเป็นเช่นนี้มิได้หมายความว่า มาร์เซย์เป็นตัวแบบที่แท้จริงของนครไซ่ง่อน ทั้งนี้ หากมิใช่ว่าเหล่าวิศวกรอาณานิคมได้อำพวงลามาร์เซแยส์ (la Marseillaise) ระหว่างควบคุมการก่อสร้างนครไซ่ง่อนจนภาพของเมืองท่าฝรั่งเศสแห่งนั้นถูกถ่ายทอดลงมายังผืนปฐพีอินโดจีน ผู้เขียนก็ยังคงยืนยันด้วยหลักฐานที่ทบทวนและพิจารณากันมาแต่บทที่ 1 และบทที่ 6 ว่า ภาพของกรุงปารีสเป็นต้นแบบของนครไซ่ง่อน เพียงแต่เมื่อตัวแบบดังกล่าวถูกนำมาประดิษฐาน ณ ริมฝั่งแปซิฟิก ฟากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ตัวแบบเหล่านี้จึงถูกเงื่อนไขเฉพาะตัวของนครชาตังญ์ มหานครแห่งปากน้ำโขง บิดตัวเพี้ยนออกไปจากเดิม คำถามต่อมาคือ เมื่อฝรั่งเศสกำชัยในสงคราม อีกทั้งยึดพื้นที่ของราชสำนักเวียนมาแล้ว ไยพวกเขา ยังประสบความสำเร็จยากเช่นนั้น?

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 21 แผนที่กรุงปารีส ปี ค.ศ. 1860 จัดทำโดยแอร์เนส เลอบรูน (Ernest Lebrun) และคณะ

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530292857>

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 22 แผนที่เมืองมาร์เซย์ ปี ค.ศ. 1860 จัดทำโดยแฟฟ. เดอลาแมร์ (F. Delamare)

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53099821d>

ทั้งนี้ ลักษณะเฉพาะตัวของนครชาตังญ์จะไม่สามารถสำแดงเดชเข้าแทรกแซงแผนการของมหาอำนาจตะวันตกได้เลย หรืออาจจะทำได้ก็เพียงแค่น้อยนิด หากไร้ซึ่งความอิทธิทธิเหลือของอุดมการณ์จักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ที่ยกแยะยกยันไปมาระหว่างความก้าวหน้าหรือความล้าหลัง ความเป็นทหารหรือความเป็นพลเรือน สงครามหรือการค้า เสรีภาพหรือเผด็จการ และเสมอภาคถ้วนหน้าหรือคนขาวปกครองคนตะวันออกเป็นปัจจัยเอื้อ ดังนั้น ด้วยภาวะสมัยใหม่ที่ไม่มั่นคง เมื่อฝรั่งเศสเนรมิตนครไซ่ง่อนขึ้นมา เมืองของพวกเขาจึงถูกแทรกแซงด้วยพื้นที่ของป้อมหงสาในฐานะพื้นที่ทางการทหาร การตั้งโครงสร้างเมืองที่ล้อไปกับโครงสร้างเก่าเช่นนครชาตังญ์จนเมืองแห่งจิตวิญญาณในรูปแบบที่คอฟฟินवादหวังกลายเป็นฐานทัพเรือแห่งปากแม่น้ำโขงเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยจาริต หรือแม้แต่การจัดระเบียบที่ไร้ระเบียบในตัวเองของเมืองซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่มั่นคงส่วนหนึ่งในอำนาจของเจ้าอาณานิคม ด้วยความเว้าแหว่งทั้งหมดทั้งหมด จึงพอจะเข้าใจได้ว่า เหตุใดไซ่ง่อนในฐานะแบบจำลองปารีส จึงต้องมีคำว่า แห่งตะวันออกไกล ต่อท้ายนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาบทนี้ได้พิจารณาอำนาจเหนือพื้นที่นครไซ่ง่อนของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสผ่านแผนที่ฉบับต่างๆ ซึ่งเปรียบได้ตั้งเครื่องมือที่ช่วยเผยให้เห็นถึงพลวัตของภาพลักษณ์เมืองดังกล่าวผ่านโครงสร้างทางกายภาพของเมือง จนนำไปสู่ข้อเสนอดังกล่าวด้วยภาวะสมัยใหม่ที่บิดเบี้ยวและ

ไม่มั่นคงในยุคอาณานิคมของไซ่ง่อน พร้อมกันนั้นก็แสดงให้เห็นว่า ความเป็นเมืองแบบสมัยใหม่
ของนครไซ่ง่อนที่ถูกเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส “ริเริ่ม” สถาปนาเหนืออดีตป้อมค่ายปากน้ำโขงนั้น แท้จริง
แล้ว มิได้ดำเนินไปตามที่รัฐอาณานิคมคาดหวัง มิได้มุ่งสู่การเป็นเมืองของพลเมือง “ตะวันตก” อย่าง
ราบรื่น หากแต่มีพลวัตที่พลิกทูละ ยักแย่ยักยัน และขัดแย้งกันไปมาระหว่างปารีสจำลองอันเป็น
เงื่อนไขใหม่กับภูตผีแห่งนครชาตังญ์ที่แม้จะเป็นเศษซากเงื่อนไขเก่า แต่ก็ยังคงสร้างความปั่นป่วน
ให้แก่เจ้าอาณานิคมได้อย่างยาวนานข้ามศตวรรษ

บทที่ 7

แขนขาอาณานิคม: จากทำเนียบบรมมฯ ถึงทัณฑสถาน

ดังที่ได้อภิปรายไปในบทที่แล้วว่า หากพิจารณาโครงการพัฒนานครไซ่ง่อนให้ตี เราจะเห็นว่า ภาวะสมัยใหม่และอำนาจอาณานิคมที่สถาปนาขึ้นมาเป็นเมืองดังกล่าวนั้น ทั้งอิทธิพลเหลือ ว่างแห่ง และไม่นั่นคง อย่างไรก็ตาม ด้วยระยะเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1862 ถึง 1954 ที่ ฝรั่งเศสครองอำนาจอาณานิคมในอินโดจีน ก็นับว่านานพอที่จะแสดงให้เห็นในอีกด้านหนึ่งว่า เจ้าอาณานิคมรายนี้มีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง ดังนั้น ในบทนี้ ผู้เขียนจะอภิปรายถึงประเด็นว่าด้วย เครื่องมือที่รัฐบาลอาณานิคมใช้สอยเพื่อการปกครองดินแดนของตน เช่น ทำเนียบบรมมฯ ซึ่งเป็น ทำเนียบของผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีนและผู้ว่าการสูงสุดแห่งอาณานิคมอินโดจีนในเวลาต่อมา กองทหารอาณานิคม ระบบไปรษณีย์ สถานศึกษา รวมไปถึงสถานสำหรับกักกันมนุษย์ที่รัฐเห็นว่าไม่พึง ประสงค์อย่างเช่นคุก โดยสถานที่ที่ระบบเหล่านี้ทำงาน คือ ภายในนครไซ่ง่อน ทั้งนี้ การอภิปราย ดังกล่าวก็เพื่อแสดงให้เห็นว่านครไซ่ง่อนและภาวะสมัยใหม่อันว่างแห่งของฝรั่งเศสนั้นถูกใช้เพื่อธำรง รักษาระบอบอาณานิคมอย่างไร

ทำเนียบบรมม: ศูนย์ราชการและวิหารของเทพผิวนาว

ก่อนที่จะมีการสถาปนาพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้เป็นสหภาพ อาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1887 (Zinoman, 2001, p. 39) นั้น และการสถาปนากรุง ฮานอยให้เป็นเมืองหลวงของสหภาพฯ ในปี ค.ศ. 1902 (Hanoi, 2020) กล่าวได้ว่า ทำเนียบผู้ว่าการ อาณานิคมโคชินจีน (Palais du Gouverneur) ในนครไซ่ง่อน หรือที่เรียกขานในอีกนามหนึ่งว่า ทำเนียบบรมม (Palais Norodom) เป็นศูนย์กลางอำนาจเพียงหนึ่งเดียวของฝรั่งเศสในดินแดนใต้ลม แห่งนี้ ทั้งนี้ ศูนย์อำนาจดังกล่าวถือกำเนิดจากท่วงทำนองแห่งความขัดแย้งระหว่างราชสำนักเขียวนผู้ หวาดระแวงอารยธรรมต่างถิ่นกับฝรั่งเศสผู้ต้องการสถาปนาความยิ่งใหญ่เหนือดินแดนตะวันออกไกล ที่ผลึกใสให้กองเรือฝรั่งเศสระหกระเหินมาตั้งฐานทัพ ณ เมืองท่าทางใต้เช่นนครชาดิงญ์ดั่งที่ผู้เขียน บรรยายไว้ในบทที่ 5 และในเวลาต่อมาเมื่อราชสำนักเขียวนพ่ายศึกที่เมืองดังกล่าว ฝรั่งเศสจึงได้รับ กรรมสิทธิ์เหนือนครชาดิงญ์จากสนธิสัญญาไซ่ง่อน 1862 ที่ราชสำนักเขียวนผู้แพ้จำใจลงนาม จากนั้น ฝรั่งเศสที่มองตนว่าเป็นเจ้าผู้ปกครองรายใหม่เต็มขั้นก็เร่งแผนการพลิกจักรวาลของตะวันออก ไกลแห่งนี้อย่างเต็มตัว

แม้ในเชิงกายภาพ ทำเนียบบรมมจะเป็นเพียงสิ่งก่อสร้างแห่งหนึ่ง กระนั้น อาคารแห่งนี้ก็ สัมพันธ์กับการความเปลี่ยนแปลงในอินโดจีนอยู่ไม่น้อย กล่าวในระดับภูมิภาค นครชาดิงญ์ซึ่งเคยเป็น

เพียงนครหลวงระยะสั้นๆ ที่มีบทบาทส่วนใหญ่เป็นเพียงเมืองท่าตอนล่างสำหรับสร้างรายได้ให้แก่ นครหลวงเช่นเวท ได้ถูกฝรั่งเศสพลิกกลับให้กลายเป็นศูนย์อำนาจ หรือกล่าวในอีกมุมหนึ่งได้เช่นกันว่า เป็นศูนย์กลางภาวะสมัยใหม่ในอินโดจีน ที่ในเวลาต่อมาจะค่อยๆ แผ่ขยายอำนาจ ความรุนแรง และความเจริญอย่างสมัยใหม่ไปทั่วทั้งทิวภูหลวงและลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ หากมองลึกลงไปอีกถึงระดับเมือง แม้แต่จักรวาลขนาดย่อมของนครชาดิงญ์เองก็ถูกพลิกกลับไม่ต่างกัน จากเดิมที่มีศูนย์กลางทางการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม รวมกันในพื้นที่ของป้อมหงสาอันเป็นพื้นที่ฝั่งตะวันออก ครั้นเมื่อถูกล้อมด้วยปืนใหญ่ของฝรั่งเศสในช่วงรอยต่อคริสต์ทศวรรษ 1850-1860 อำนาจเหล่านี้ก็ พลันแตกกระจายออก พร้อมถูกจัดระเบียบใหม่โดยรัฐบาลอาณานิคม ภายใต้กระบวนการดังกล่าว เจ้าผู้ปกครองรายใหม่ได้ย้ายศูนย์อำนาจทางการเมืองออกจากป้อมปราการยุคจารีต แล้วนำมาวางไว้ ณ บริเวณพื้นที่โล่งเตียนทางตะวันตกของเมือง กล่าวได้ว่า ศูนย์กลางของนครชาดิงญ์/โขงอ่อนหาใช่ ป้อมรบอันมหึมา ที่มีหน้าที่เป็นชุมก้ำกลางจุดหนึ่งอีกต่อไป หากแต่เป็นอาคารพลเรือนหลังหนึ่ง ที่จะ คอยแผ่อำนาจสร้างโครงข่ายควบคุมเมืองๆ หนึ่ง เขตอาณานิคมเขตหนึ่ง หรือแม้แต่ทั่วทั้งภูมิภาคอินโดจีน

ณ ห้วงเวลาแรกเริ่ม ทำเนียบแห่งนี้ได้รับการก่อสร้างมาตั้งแต่สงครามยึดนครชาดิงญ์ของ ฝรั่งเศสยังไม่สิ้นสุด กล่าวคือ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1861 อันเป็นช่วงที่พลเรือเอกโบนาร์ตเฟ็งจะ ย้ายมาประจำการที่สมรภูมิดิงญ์ได้ เขาได้สั่งการลงไปยังผู้ใต้บังคับบัญชาให้ก่อสร้างอาคารไม้หลัง หนึ่งไว้สำหรับเป็นที่ทำการของผู้บัญชาการกองทัพเรือ ทั้งนี้ สำนักงานกองคลังและสำนักงานโทรเลข ก็ถูกสร้างพร้อมกันกับกองบัญชาการแห่งนี้ (Rondepierre, 1934, p. 8)

ในเวลาต่อมา อาคารไม้หลังนี้เองที่จะได้รับการบูรณะและสถาปนาเป็นทำเนียบผู้ว่าการ อาณานิคมโคชินจีนโดยมีชื่อว่า นโรดม สำหรับที่มาของนามเรียกดังกล่าว เหงียได้อธิบายว่า ในช่วงที่ นโรดมสีหนุ (Norodom Sihanouk) ยังดำรงพระยศเป็นราชกุมารและได้มาศึกษาที่โรงเรียนมัธยม ชาสลุ๊ป-โลบาตเ็นครโขงอ่อน (lycée Chasseloup-Laubat) นั้น พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความ เจริญของอารยธรรมฝรั่งเศสและมีคงมีความประทับใจต่อสิ่งนั้นเป็นอย่างมาก จึงทรงขอให้ฝรั่งเศสรับ กัมพูชาเข้าไปอยู่ด้วยในฐานะรัฐอารักขา ด้านฝรั่งเศสเมื่อเห็นความนอบน้อมของเจ้าพื้นเมืองเช่นนั้น จึงขอพระเกียรติด้วยการตั้งชื่อทำเนียบและถนนใหญ่หน้าทำเนียบตามชื่อราชสกุลของพระองค์ (Nghia, 2011, p. 86)

อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับไปย้อนดูการเข้าร่วมเป็นหนึ่งในรัฐอารักขาใต้อำนาจฝรั่งเศสของราช สำนักเขมร ผู้เขียนพบว่า แม้เจ้าผู้ปกครองและดินแดนแห่งนี้เข้ามาอยู่ใต้ปีกของฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1863 หนึ่งปีหลังจากการสถาปนาอาณานิคมโคชินจีน แต่กษัตริย์นโรดมสีหนุ นั้น เสด็จพระราชสมภพ ในปี ค.ศ. 1922 ซึ่งนับเป็นเวลา 59 ปีหลังจากการเข้าเป็นรัฐอารักขาในอำนาจฝรั่งเศส จึงเป็นไปได้ ว่า เหงียอาจจะสับสนกับกษัตริย์นโรดมอีกพระองค์ คือ องค์วดีนโรดม ผู้ซึ่งครองบัลลังก์เขมรระหว่าง

ปี ค.ศ. 1861 ถึง 1904 ในช่วงแรกแห่งรัชสมัย กษัตริย์ผู้นี้ต้องรับมือกับพี่น้องต่างมารดาเช่นองค์ศรีวิตธา ผู้ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักสยามให้ยึดบัลลังก์จากพระเจ้าพี่ ด้วยภัยคุกคามที่มีมหาอำนาจแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยาหนุนหลัง องค์วีนโรดมจึงจำต้องสยบยอมมอบเกล้าขออำนาจฝรั่งเศสมาสนับสนุนตน จนนำไปสู่การลงนามรัฐอารักขาในปี ค.ศ. 1863 (Cooper, 2001, p. 14; Britannica, 2021b; Britannica, 2022e) ดังนั้น แม้ประเด็นว่าด้วยความประทับใจที่ฝรั่งเศสมีต่อเจ้าเขมรนั้นยังจำเป็นต้องได้รับการพิสูจน์ต่อไป แต่ที่แน่นอนคือ นามนโรดมของทำเนียบผู้ว่าการฯ และถนนหน้าทำเนียบนั้น มิได้มาจากพระนามของกษัตริย์สีหนุวงศ์ที่เหยียดอธิบาย แต่น่าจะมาจากพระนามขององค์วีนโรดม

จากข้อมูลที่ปรากฏในหอสมุดดิจิทัลแห่งมหาวิทยาลัยโคตดาซัวร์ (Bibliothèque numérique d'Université Côte d'Azur) ในปี ค.ศ. 1862 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยานนิคมโคชินจีนและนครไซ่ง่อนเพิ่งได้รับการสถาปนา ทำเนียบผู้ว่าการฯ ยังคงเป็นที่รู้จักในชื่อ ทำเนียบข้าหลวงใหญ่ (Palais du Haut-Commissariat) ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ข้อมูลจากหอสมุดดังกล่าวระบุว่า เมื่อฝรั่งเศสสถาปนาอำนาจอาณานิคมได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1862 ภาพฝันอันสวยงามของทำเนียบจึงค่อยได้รับการพิจารณาอย่างจริงจัง และเริ่มมีการบูรณะปรับปรุงในปี ค.ศ. 1868 ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่า ช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 1862-1868 น่าจะเป็นช่วงที่อาคารทำเนียบไม้ค่อยๆ เปลี่ยนกลายเป็นอาคารซีเมนต์ ทั้งนี้ ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1873 ทำเนียบผู้ว่าการฯ ก็ได้รับการตั้งชื่อว่า ทำเนียบนโรดม ตามชื่อถนนนโรดมด้านหน้าทำเนียบที่ตัดตรงเข้าสู่ตัวอาคาร (Fortbrune, 2015; cited in Humazur, nd.) ดังนั้น หากพิจารณาจากพัฒนาการของทำเนียบนโรดมและบริบทแวดล้อมแล้ว จะเห็นได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การตั้งชื่อทำเนียบผู้ว่าการฯ ณ นครไซ่ง่อนว่าทำเนียบนโรดมนั้นน่าจะมาจากชื่อของถนนมากกว่าการขอพระเกียรติโดยตรง หรืออาจจะกล่าวในอีกระดับหนึ่งได้ว่า การเติบโตของนครไซ่ง่อนได้นำนามแห่งนโรดมและสัญลักษณ์แห่งดินแดนเขมรมาสู่ทำเนียบผู้ว่าการฯ ผ่านการตัดถนน

อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ได้ตั้งชื่อเพื่อขอพระเกียรติกษัตริย์เขมรโดยตรง แต่การตั้งชื่อดังกล่าวก็ทำให้ได้เป็นชื่อที่ตั้งโดยสักแต่ขอไปทีไม่ ในเบื้องต้นหากเราย้อนกลับไปถึงการตั้งชื่อถนนว่านโรดม เราจะพบว่าถนนเส้นนี้ได้รับการตั้งชื่อเพื่อเป็นเกียรติแก่กษัตริย์นโรดมจริง ทั้งนี้ ภายใต้การขอพระเกียรติดังกล่าว ฝรั่งเศสก็อาจจะมิได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิ์มากมายเท่าใดนักแก่เจ้าพระองค์นี้ เพราะจากบันทึกการเดินทางของบาเรลลงที่เขียนไว้ในปี ค.ศ. 1893 เขาได้บรรยายไว้ว่า

“แต่องค์สมเด็จพระนโรดมที่ 1 พระเจ้ากรุงกัมพูชา รัฐในอารักขาของเรา ผู้ซึ่งโด่งดังในยุโรป ตั้งแต่เก่าก่อนจากริบิ้นสีแดงขลิบเขียวคล้ายกับเครื่องอิสริยาภรณ์เลซียงดอนเนอร์ (Légion d'honneur) ที่ถูกนำมาแต่งพระองค์อย่างฟุ้งเฟ้อ และหากพิจารณาจากเหล่าข้าราชการบริพารที่

แต่งการตามสี่ของพระองค์แล้ว กษัตริย์ผิวสีกาแฟนมพระองค์นี้จะต้องได้รับการยอมรับจาก พสกนิกรอย่างล้นหลามเป็นแน่” (Barreton et al., 1999, p. 55-56)

คำบรรยายของนักเดินทางชาวฝรั่งเศสผู้นี้ที่ทิ้งเน้นย้ำการเป็น “รัฐในอารักขาของเรา” และ เหน็บแนมการ “แต่งพระองค์อย่างฟุ้งเฟ้อ” ด้วยเครื่องอิสริยาภรณ์แบบตะวันตก สะท้อนให้เห็นว่า ในสายตาของเจ้าอาณานิคม แม้กษัตริย์นโรดมจะยืนบนจุดสูงสุดในหมู่ชาวเขมร พระองค์ก็เป็นเพียง ส่วนหนึ่งที่อยู่ใต้อำนาจ การดูแล และการปกป้องของชาวฝรั่งเศส ไม่ว่าพระองค์จะเป็นอวตารของสุริ เทพหรือพระโพธิสัตว์ เจ้าพระองค์นี้ก็ยังคงเดินตามการชี้นำของกงสุลใหญ่ประจำเขตอารักขา (Résident supérieur) ที่เจ้าอาณานิคมแต่งตั้งมาอยู่ที่ ยิ่งไปกว่านั้น แม้พระองค์จะพยายามสร้าง ภาพให้ตนนั้นเป็นชนชั้นสูงตะวันตก พระองค์ก็ทำได้เพียงแต่การแต่งการอย่างฟุ้งเฟ้อ ซึ่งสะท้อนให้ เห็นถึงความไม่พอเหมาะพอควรถึงการขาดความรู้ในวิถีปฏิบัติของคนชาว

ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า พระนามของกษัตริย์เขมรอาจเป็นเพียงความงามทางวัฒนธรรมแห่ง ตะวันออกไกลอย่างหนึ่งที่รัฐบาลอาณานิคมนำมาตกแต่งให้แก่เมืองหลวงของพวกเขา ทั้งนี้ แม้ว่า ถนนเส้นดังกล่าวและทำเนียบผู้ว่าการฯ จะอยู่ในนครโขงอันเป็นเขตอำนาจเก่าของชาวเวียดนาม กระนั้น เราก็ไม่อาจดูเบาความหมกมุ่นที่เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสมีต่ออารยธรรมเขมรได้ จากงานเขียน ของคูเปอร์ เราจะเห็นว่า แม้ฝรั่งเศสมีแนวโน้มที่จะกลืนกลายผู้คนและดินแดนอินโดจีนให้กลายเป็น ฝรั่งเศสในทางวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกัน พวกเขากลับหมกมุ่นอยู่กับการรักษาและฟื้นคืนอารยธรรม เขมรสมัยโบราณ โดยมีตัวอย่างคือ ความพยายามศึกษา จำลอง และจัดแสดงนครวัด ศาสนวิหารแห่ง สำคัญในสมัยเขมรพระนคร ออกสู่สายตาของชาวโลกในงานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่งานนิทรรศการโลก (l'Exposition Universelle) ปี ค.ศ. 1889 เรื่อยมาจนถึงปี ค.ศ. 1931 ที่นครวัดถูกจำลองให้มีขนาด ใหญ่โตโดดเด่นที่สุดในนิทรรศการอาณานิคมที่เวงแซนส์ (l'Exposition colonial de Vincennes) ทั้งนี้ ในฐานะที่เป็นโบราณสถานเก่าแก่กลางป่าลึก นครวัดได้ทำให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิการค้นพบรู้สึกถึง การเป็นวีรบุรุษที่บุกป่าฝ่าดงจนพบสมบัติล้ำค่า ไม่เพียงเท่านั้น นครวัดที่ทรุดโทรมและขาดการดูแล ยังเป็นข้ออ้างชั้นดีให้ฝรั่งเศสใช้เพื่อแสดงว่า ชนชาวเขมรนั้นมีความสามารถมากพอที่จะดูแลอารย ธรรมของตน ฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องเข้ามาดูแล ปกป้อง และฟื้นฟูอารยธรรมตะวันออกไกลแห่ง นี้ อนึ่ง การแพ้สงครามให้แก่ปรัสเซียในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1870 ก็น่าจะเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ ฝรั่งเศสยิ่งทุ่มเทกับนครวัดมากขึ้นในฐานะไอศถียวยาความอภัยชชานหนึ่ง (Bloembergen, 2006, pp. 112-114; Britannica, 2021a; Cooper, 2001, p. 24, 66, and passim)

ด้วยเหตุนี้ ชื่อนโรดมจึงน่าจะถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอารยธรรมเขมรพระนครในอดีต จนรัฐบาลอาณานิคมได้นำชื่อดังกล่าวมาประดิษฐานไว้ ณ ศูนย์กลางอำนาจของตน โดยตั้งเป็นชื่อ ถนน แล้วค่อยเน้นย้ำมากขึ้นด้วยการตั้งเป็นชื่อทำเนียบผู้ว่าการฯ กล่าวได้ว่า นามทำเนียบนโรดมนี้

มิได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกษัตริย์เขมรร่วมสมัยหรือความด้อยกว่าของวัฒนธรรมในนครชาดิงญ์ หากแต่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า นครไซ่ง่อนมิได้มีฐานะเป็นเมืองท่าเฉพาะของชาวเวียดนามหรือราชสำนักเวียนอีกต่อไป หากแต่เมืองแห่งนี้กำลังกลายเป็นศูนย์กลางแห่งอินโดจีน เมื่อเป็นศูนย์กลางแห่งอาณานิคมของชนชาติที่ให้ความสำคัญกับความเป็นสากลเป็นอย่างยิ่ง ความเป็นเวียดนามในนครไซ่ง่อนจึงถูกความเป็นสากลแบบฝรั่งเศสละลายทิ้งไป พร้อมกันนั้น เจ้าอาณานิคมก็เลือกรับเอาส่วนเสี้ยวของความเป็นเขมรเช่นนามนโรตมมาสอดแทรกในเมืองปารีสแห่งตะวันออกไกลแห่งนี้

ในส่วนของชัยภูมิที่ตั้ง จากแผนที่นครไซ่ง่อน ปี ค.ศ. 1864 (ภาพ 9) ในบทที่แล้ว ทำเนียบผู้ว่าการฯ ตั้งอยู่ ณ ตอนในของเมือง โดยมีกองทหารราบ-ปืนใหญ่-สรรพาวุธ สำนักงานของหน่วยงานรัฐและเอกชน โบสถ์คริสเตียน และท่าเรือเรียงตัวเป็นแนวตั้งแต่ฝั่งตะวันออกจนถึงฝั่งเหนือกั้นขวางระหว่างตัวทำเนียบกับเส้นทางสัญจรทางน้ำเช่นแม่น้ำไซ่ง่อนและคลองอิแห่ง ส่วนพื้นที่ระหว่างริมฝั่งคลองท่าจีนกับทำเนียบนั้น เมืองค่อยๆ ขยายตัวมาคั่นอย่างช้าราวปี ค.ศ. 1878 ทั้งนี้ หากมองจากแผนที่ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1864 ถึง 1942 ที่ตั้งของทำเนียบนโรตมแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงใดๆ ในขณะที่พื้นที่ส่วนอื่นนั้นกลับต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง แนวต้นไม้ที่คาดว่าจะเป็นปลูกรอบทำเนียบและในพื้นที่สวนสาธารณะประจำเมืองก่อนปี ค.ศ. 1878 ยังคงยืนหยัดเขียวชอุ่มเคียงคู่กับประกายระยิบระยับของแสงที่สะท้อนจากน้ำพุหน้าทำเนียบ แม้กาลเวลาจะล่วงเข้าสู่คริสต์ทศวรรษ 1940 ก็ตาม

อนึ่ง ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1860 เมื่อผู้ว่าการนครไซ่ง่อนและอาณานิคมโคชินจีนได้นั่งเก้าอี้ทำงานอย่างมั่นคง ในเวลาไล่เลี่ยกันกับการย้ายศูนย์อำนาจ ศูนย์อำนาจแห่งใหม่ก็เริ่มลงมือจัดการกับศูนย์อำนาจเก่าเช่นป้อมหงสา ในเบื้องต้น รัฐบาลอาณานิคมได้ย้ายความเจริญทางเศรษฐกิจออกจากป้อมหงสา แล้วกระจายส่วนหนึ่งออกมายังตลาดและท่าเรือริมแม่น้ำไซ่ง่อน โดยมีบรรดากองทหารอาณานิคมตั้งประกบจนดูคล้ายเป็นแนวตึกเดียวกัน ส่วนป้อมหงสาที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์อำนาจนั้นก็ถูกทำเนียบผู้ว่าการสูงสุด นิยามให้เป็นพื้นที่ว่างเปล่าในทางนิตินัยระยะหนึ่งก่อนที่จะถูกปรับปรุงให้เป็นค่ายทหารราบ กล่าวได้ว่า แม้ในบทที่แล้ว เราจะเห็นว่าการจัดตั้งพื้นที่ป้อมหงสาให้กลายเป็นค่ายทหารนั้นสะท้อนให้เห็นถึงพลังของโครงสร้างเมืองยุคจารีต กระนั้น ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ในระดับปฏิบัติการ พื้นที่ป้อมหงสายังตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในแง่ที่ต้องตั้งรับความเปลี่ยนแปลงโดยมีเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์การทหารและวัฒนธรรมคอยค้ำยัน ในขณะที่ผู้ว่าการฯ ซึ่งกำลังนั่งบริหารในทำเนียบนั้นเป็นฝ่ายได้เปรียบจากอำนาจรัฐที่พวกเขาอ้างว่าชอบธรรมและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ซึ่งเอื้อให้ศูนย์อำนาจใหม่มีโอกาสในการรุก ทำลาย ควบคุม และเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจและโครงสร้างเมืองแบบเก่ามากกว่า

ในส่วนของการสถาปนาตึกและการตกแต่ง เหนือระยะบูว่าการก่อสร้างทำเนียบผู้ว่าการฯ ริเริ่มในปี ค.ศ. 1865 และตกแต่งแล้วเสร็จในปี ค.ศ. 1875 (Nghia, 2011, p. 76) ทั้งนี้ หากนำข้อมูล

ดังกล่าวมาเทียบกับข้อมูลของฌอง รงเดอปีแอร์ (Jean Rondepierre) ที่กล่าวว่า ทำเนียบผู้ว่าการฯ ถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1861 ก็เป็นไปได้ว่าในปี ค.ศ. 1865 นั้น รัฐบาลอาณานิคมเริ่มการปรับปรุงทำเนียบโดยเปลี่ยนจากอาคารไม้เป็นอาคารซีเมนต์ จนในปีค.ศ. 1875 ทำเนียบนโรตมมีลักษณะเป็นตึกยาวทรงสี่เหลี่ยมมุมฉาก สูงสองชั้น สดปลายอาคารซ้ายมีตึกยื่นออกมาด้านหน้า และตามระเบียบก็เรียงรายด้วยซุ้มประตูทรงโค้งดังภาพ 23

ในส่วนของศิลปะที่ประดับประดาตัวอาคารนั้น จากข้อมูลที่คูเปอร์กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่ประดับประดาอาคาร (ในนครไซ่ง่อน) เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกและบาโรกเป็นตัวแบบ” (Cooper, 2001, p. 45) เราก็คงจะอนุมานได้ว่า ทำเนียบนโรตมนั้นอาจจะเป็นอาคารแบบคลาสสิก หรือบาโรก หรืออาจจะทั้ง 2 แบบผสมกัน เพราะแม้ตัวอาคารจะมีลักษณะเป็นเหลี่ยมมุม มีเสาเรียงราย และหน้าจั่วประดับด้านหน้าคล้ายกับอาคารแบบคลาสสิก แต่การตกแต่งให้อาคารมีส่วนเว้า ส่วนโค้ง และลวดลายอันวิจิตรนั้นก็สะท้อนถึงความหรูหรา โอ่อ่า และยิ่งใหญ่ตามวิถีของบาโรก (จุฬมณี, 2552, นน. 30-32; กิตติพงษ์ และคณะ, 2555, นน. 4-10)

ทั้งนี้ บุคคลสำคัญที่สรรค์สร้างรูปโฉมของทำเนียบนโรตมคือ สถาปนิกชาวปารีสนามว่า อชิล-องตวน แอร์มิตต์ (Achille-Antoine Hermitte) ผู้ซึ่งนอกจากการออกแบบทำเนียบนโรตมแล้ว ยังมีส่วนในการออกแบบศาลาว่าการฮ่องกงในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1860 และได้รับการสันนิษฐานว่า เขาผู้นี้ อาจจะมีส่วนร่วมในการออกแบบอาสนวิหารพระหฤทัยในมณฑลกว่างโจวในปี ค.ศ. 1863 (Davies, 2014, p. 202) กระนั้น ประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยนครไซ่ง่อนของเหยียก็ไม่ได้กล่าวอะไรถึงสถาปนิกผู้ออกแบบ เขาเพียงแต่บรรยายว่า ทำเนียบนโรตมนั้นได้รับการพัฒนาเป็นระยะเวลา 10 ปี (ค.ศ. 1865-1875) และภายใต้การพัฒนาดังกล่าว ทำเนียบแห่งนี้ก็ได้รับการตกแต่งให้หรูหรา โอ่อ่า และเป็นยุโรปแตกต่างจากสถาปัตยกรรมของชาวพื้นเมืองเพื่อแยกส่วนให้ชัดเจนว่า ผู้ใดคือผู้ปกครอง และผู้ใดกำลังถูกปกครอง (Nghia, 2011, p. 76) อย่างไรก็ตาม แม้เหยียจะอธิบายถึงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของทำเนียบนโรตมไว้อย่างน่าสนใจ กระนั้น ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดายที่เขาละเลยข้อมูลสำคัญไป 2 ประการ

ประการแรก นอกจากสถาปัตยกรรมของทำเนียบผู้ว่าการฯ สูงสุด จะแบ่งได้อย่างสังเขป ออกเป็นสมัยที่สร้างด้วยไม้ และสมัยที่สร้างด้วยซีเมนต์แล้ว แต่เราหากไม่มองข้ามบทบาทของแอร์มิตต์เสียก่อน ก็จะเห็นว่า รูปโฉมของทำเนียบนโรตมที่จะปรากฏไปจนถึงยุคอาณานิคม (ดูภาพ 24) คือ รูปโฉมที่ได้รับการออกแบบในปี ค.ศ. 1868 โดยเขาผู้นี้ ซึ่งเดิมทีมิได้เกี่ยวข้องกับอาณานิคมโคชินจีนโดยตรงจนกระทั่งผู้บัญชาการกองเรือรบแห่งตะวันออกไกล (la division navale de l'Extrême-Orient) ในขณะนั้น คือ พลเรือเอกปีแอร์-กุสตาฟ โรส (Pierre-Gustave Roze) และคณะล่องเรือมาพบผลงานการออกแบบศาลาว่าการฯ ของเขาบนเกาะฮ่องกง ด้วยรูปร่างและลวดลายอันงดงามตระการตา นายพลเรือทั้งสองรู้สึกประทับใจในฝีมือของแอร์มิตต์และได้แนะนำให้พลเรือเอกปีแอร์-

โพล เดอลากรองดิแยร์ (Pierre-Paul de la Grandière) ผู้ว่าการนครไซ่ง่อนและอาณานิคมอินโดจีน ในขณะนั้น ว่าจ้างเขามาเป็นเจ้าหน้าที่สถาปนิกประจำอาณานิคม (Vial, 1874; อ้างใน Davies, 2014, p. 207)

ภาพ 23 ทำเนียบบโรตม ถ่ายไว้ในระหว่างปี ค.ศ. 1875-1889

ที่มา: <https://humazur.univ-cotedazur.fr/omeka-s-dev/iiif-image/2242/full/1000,722/0/default.jpg>

แล้วเราจะอ้างความสำคัญอันเฉพาะตัวของแอร์มิตต์ในพัฒนาการของอาคารทำเนียบได้อย่างไร? ทั้งนี้ แม้จะยังคลุมเครือว่า ในระหว่างปี ค.ศ. 1861-1868 นั้น ทำเนียบผู้ว่าการฯ ได้รับการปรับปรุงให้เป็นอาคารซีเมนต์แล้วหรือไม่? และหากถูกปรับปรุง จะถูกปรับปรุงในช่วงใด? กระนั้น ด้วยการที่รัฐบาลประกาศจะสร้างทำเนียบผู้ว่าการฯ ใหม่ในปี ค.ศ. 1865 ย่อมเป็นไปได้ว่ารัฐบาลอาณานิคมยังไม่พอใจต่อรูปร่างของทำเนียบในขณะนั้น ทั้งนี้แม้ว่าอาจจะเกิดความเปลี่ยนแปลงของรูปร่างอาคารทำเนียบมาสู่กระยะหนึ่งก่อนจะถึงมือของแอร์มิตต์ กระนั้น บทบาทของเขาจะได้รับการเน้นย้ำมากขึ้นหากพิจารณาร่วมกับการที่นายพลเดอลากรองดิแยร์ ยอมทุ่มงบประมาณ 1 ใน 4 ของงบ

โครงสร้างพื้นฐานทั้งหมดให้กับเขา นอกจากนี้ การที่แอร์มีต์ต์สามารถนำเข้าคนงานซึ่งคุ้นเคยกับตน จากฮ่องกงและกวางตุ้งมาก่อสร้างทำเนียบ ก็ย่อมหมายถึงบทบาทและอิทธิพลที่แอร์มีต์ต์มีต่อการก่อสร้างครั้งนี้ รวมถึงไปถึงความเป็นไปได้ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงของทำเนียบจะเป็นไปในสัดส่วนที่ มากเสียจนรัฐบาลต้องยอมให้สถาปนิกจ้างคนจากภายนอกเข้ามาก่อสร้าง (Davies, 2014, p. 205 and passim)

ดังนั้น ในขณะที่รูปภาพและแผนที่ไม่ได้บอกถึงความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างกายภาพของ ทำเนียบผู้ว่าการฯ เท้าโหรันัก เอกสารทางประวัติศาสตร์กลับแย้งงานของเหรียญนทำให้เราเห็นว่า ใน ระยะเวลากว่า 10 ปีของการก่อสร้างทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีน รัฐบาลอาณานิคมได้ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของอาคารครั้งแล้วครั้งเล่า จนมาถึงมือสถาปนิกอาณานิคมเช่นแอร์มีต์ต์ ในช่วงปี ค.ศ. 1868 ทั้งนี้ หากจะอ้างว่าเขาเป็นผู้สร้างจุดเปลี่ยนสำคัญให้แก่ทำเนียบผู้ว่าการฯ หรือ ทำเนียบนโรดม การอ้างเช่นนั้นก็คงมิได้เกินจริงเสียเท้าโหรันัก นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงของ สถาปัตยกรรมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1861-1875 ยังได้แสดงให้เห็นว่า ณ ช่วงแรกของนครไซ่ง่อนและอาณา นิคมอินโดจีน รูปร่างหน้าตาของศูนย์อำนาจที่ฝรั่งเศสต้องการสถาปนาขึ้นมิได้มีความมั่นคงแต่อย่าง ใด และเมื่อพิจารณาในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแล้ว เราก็จะพบว่าแม้แต่ศูนย์กลางอำนาจอาณา นิคมของฝรั่งเศสก็ยังต้องพึ่งพาเครือข่ายอาณานิคมของชาติอื่นเช่นการจ้างสถาปนิกและคนงานจากบ ริติชฮ่องกงและกวางตุ้ง (Davies, 2014, p. 209)

ภาพ 24 ทำเนียบนโรดม ถ่ายไว้ในระหว่างปี ค.ศ. 1949-1954

ที่มา: [https://humazur.univ-cotedazur.fr/omeka-s-dev/iiif-
img/11954/full/1000,702/0/default.jpg](https://humazur.univ-cotedazur.fr/omeka-s-dev/iiif-img/11954/full/1000,702/0/default.jpg)

พัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมของทำเนียบบนโรตมนั้น สอดคล้องกับการอภิปรายในบทที่แล้ว ว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นเมืองสมัยใหม่ หรือกล่าวตามคำอธิบายของมิตเชลคือ รูปร่างหน้าตาของภาวะสมัยใหม่ แต่เมืองแห่งนี้ก็มีได้เหมือนกับต้นแบบที่เจ้าอาณานิคมใฝ่ฝันเช่นกรุงปารีสหรือเมืองแห่งจิตวิญญาณทั้งห้าหมื่นของคอปฟิน ด้วยถูกเงื่อนไขของดินแดนโพ้นทะเลบีบคั้นจนเกิดลักษณะเฉพาะตัว โดยในกรณีของทำเนียบบนโรตม เราก็คงพบว่า ทำเนียบที่เจ้าอาณานิคมภาคภูมิใจเป็นหนักหนา นั้นเริ่มต้นจากอาคารไม้ธรรมดาๆ ก่อน ต่อเมื่อพัฒนาเป็นอาคารซีเมนต์ที่ได้รับความคาดหวังว่าจะหมดจดงดงาม เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสก็ต้องไปดึงเอาสถาปนิกและแรงงานจากฮ่องกงของอังกฤษ ซึ่งเป็นหนึ่งในจักรวรรดิคู่แข่งของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม แม้จะความภาคภูมิใจที่มีค่อยจะสมประกอบเท่าไร แต่ในประเด็นว่าด้วยอำนาจเพื่อการควบคุมอาณานิคม เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า อำนาจของฝรั่งเศสที่สถิตถาวร ทำเนียบบนโรตมก็สามารถเปลี่ยนภูมิศาสตร์การเมืองของนครไซ่ง่อนได้เป็นวงกว้าง จากเมืองท่าประจำภูมิภาคสู่เมืองหลวงของอาณานิคมที่พร้อมไปด้วยสรรพกำลังทางการรบ จากเมืองที่ความเจริญกระจุกตัวอยู่ในป้อมปราการหลังหนึ่งสู่เมืองสมัยใหม่ที่อาคารกระจายออกไปทั่วอาณาบริเวณ และจากเมืองที่เต็มไปด้วยห้วยหนองคลองบึงและโรคภัย สู่เมืองที่ถูกถมใหม่ อบอวลด้วยอำนาจสุขอนามัย และเต็มไปด้วยประชากรที่กำลังขยายตัว

นอกจากในพื้นที่ซึ่งพ้นไปจากเมืองหลวง ทำเนียบบนโรตมก็มีอำนาจมากพอที่จะจัดระเบียบภูมิศาสตร์การเมืองอินโดจีนเสียใหม่ จากเดิมที่เวียดนามแบ่งเขตปกครองเป็น บักเก้-จุงมีเก้-นามเก้ ที่มีหัวเป็นศูนย์กลางก็ถูกจัดใหม่ให้เป็น ตงแกงญ-อานนาม-โคชินจีน ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่นครไซ่ง่อนและฮานอยในเวลาต่อมา อีกทั้งบรรดานครรัฐในลาวก็ถูกรวบเป็นอาณานิคมเขตเดียวกัน โดยมีเมืองหลวงพระบางแยกออกมาเป็นรัฐอารักขา ทั้งนี้ แม้ความยากลำบากในการสถาปนานครไซ่ง่อนจะบ่งชี้ถึงช่องโหว่ของการปกครองอาณานิคมโดยฝรั่งเศส กระนั้น ด้วยอำนาจที่พอมืออยู่ในระดับหนึ่ง ก็ทำให้เรายากจะปฏิเสธว่า ทำเนียบบนโรตมคือศูนย์อำนาจใหม่ ทั้งของนครไซ่ง่อน ของพื้นที่โคชินจีน และทะยานขึ้นมาท้าทายพร้อมทั้งควบคุมศูนย์อำนาจอื่นๆ ในอินโดจีน เช่น วังหลวงที่กรุงเทพฯ หอเจ้าที่นครหลวงพระบาง และตำหนักบันทายแก้ว ณ กรุงพนมเปญ

อีกประการหนึ่งที่เหงามองข้ามคือ นโยบายทางวัฒนธรรมของรัฐบาลอาณานิคม กล่าวคือ หากพิจารณาประเด็นดังกล่าวควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ของอาณานิคมอินโดจีน เราจะสามารถจำแนกช่วงเวลาสำคัญได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่เจ้าอาณานิคมใช้นโยบายกลืนกลาย (assimilation) และช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่นโยบายอยู่ร่วมกันอย่างหลากหลาย (association) เริ่มได้รับความนิยมในอินโดจีน โดยในช่วงแรกฝรั่งเศสกำลังหมกมุ่นอยู่กับการพิชิตดินแดนอินโดจีนทั้งหมดนั้น อาจจะช่วยภาวะฉุกเฉินจากสงครามที่บีบคั้น หรืออาจช่วยด้วยความฝันสู่ฝรั่งเศสอันยิ่งใหญ่ที่รับสนองมาจากเมืองแม่ รัฐบาลอาณานิคมได้ใช้นโยบายการปกครองแบบกลืนกลาย ซึ่งมีตัวอย่างชัดเจนจากการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างสมัยจารีตแล้วสร้างอาคารแบบยุโรปขึ้นมาทับที่

เก่า แม้การรื้อถอนเช่นนี้ในทางหนึ่งจะมองได้ว่าเป็นปฏิบัติการทางทหารเพื่อป้องกันการช่องสุ่มของฝ่ายต่อต้าน กระนั้น เสียงสะท้อนจากชาวฝรั่งเศสที่ชื่นชมรัฐบาลอาณานิคมว่า พวกเขาได้ช่วยให้นครไชนง่อน ซึ่งเป็นเมืองของชาวยุโรปไปเสียแล้วนั้น ให้พ้นจากความล้าหลังและสกปรก ไปสู่การเป็นเมืองที่สะอาดบริสุทธิ์ไร้มลทินแปดเปื้อน ก็สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของพวกเขาว่า วัฒนธรรมฝรั่งเศสควรได้รับการประดิษฐานเหนืออาณานิคมโดยที่ไม่มีวัฒนธรรมพื้นเมืองเข้ามาแปดเปื้อนแม้แต่สักนิดเดียว (Cooper, 2001, pp. 44-45)

จนเมื่อเข้าสู่ศตวรรษใหม่ นโยบายว่าด้วยวัฒนธรรมในอาณานิคมอินโดจีนก็มาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ เมื่ออำนาจของรัฐบาลนิคมเริ่มมีเสถียรภาพ พวกเขาจึงค่อยๆ ล้างเลือดจากมือของตน แล้วหันมาโฆษณาหลักการในเมืองแม่ซึ่งก็คือ การมีมนุษยธรรมของสาธารณรัฐที่ 3 โดยแสดงออกผ่านนโยบายรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภายใต้กระบวนการดังกล่าว สถาปัตยกรรมได้กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญของฝรั่งเศสในการประกาศตนว่า พวกเขาทำนุบำรุงอาณานิคมของพวกเขาดีเพียงใด รัฐบาลอาณานิคมพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างตัวแบบสถาปัตยกรรมอินโดจีนของฝรั่งเศส พร้อมกันนั้นก็นำสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองไปจัดแสดงในยุโรปครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งนี้ นอกจากความพยายามที่จะสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ระบอบอาณานิคม รัฐบาลยังหวังว่า นโยบายเช่นนี้จะสามารถซื้อใจชาวพื้นเมืองให้ยอมอยู่ใต้การปกครองของตน (Cooper, 2001, pp. 46-52 and 110)

แม้ห้วงเวลาแห่งการจัดการวัฒนธรรมในอาณานิคมอินโดจีนจะแบ่งอย่างสังเขปได้ดังที่กล่าวไปข้างต้น กระนั้น นโยบายอยู่ร่วมกันอย่างหลากหลายกลับดำเนินไปอย่างอิหฺลัทธิเหลือ กล่าวคือ แม้ว่าการปรับรูปแบบสถาปัตยกรรมบางส่วนจะดำเนินไปได้อย่างราบรื่น แต่อาคารเหล่านั้นจำเป็นที่จะต้องดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับสภาพอากาศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนในเชิงหลักการนั้น ฝรั่งเศสก็ยังคงอ้างความเหนือกว่าด้วยการจัดลำดับความสำคัญของรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยอาคารแบบฝรั่งเศสยังคงถูกยกไว้บนหิ้งในฐานะผลผลิตทางปัญญาที่เจริญที่สุด ส่วนสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองนั้นถูกพิจารณาว่าจำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับปรุงโดยเจ้าอาณานิคม ด้วยการนำตัวแบบฝรั่งเศสมาประยุกต์เข้าด้วยกันเพื่อทำให้วัฒนธรรมของชนพื้นเมืองเกิดการวิวัฒนาการไปสู่ระดับที่ก้าวหน้าและทันสมัย (Cooper, 2001, pp. 48-52)

ภายใต้ความคงทนของนโยบายแบบกลืนกลายและความอิหฺลัทธิเหลือของนโยบายแบบอยู่ร่วมกัน หากเรานำบริบทดังกล่าวมาพิจารณาร่วมกับพัฒนาการของทำเนียบนโรดม สิ่งที่จะเห็นได้ คือความคงทนของนโยบายแบบกลืนกลายให้เป็นฝรั่งเศสนั้น ดำเนินควบคู่ไปกับความคงทนของรูปแบบสถาปัตยกรรมของทำเนียบนโรดมซึ่งเป็นศูนย์กลางอาณานิคม ในขณะที่ความอิหฺลัทธิเหลือของนโยบายแบบอยู่ร่วมกันและสถาปัตยกรรมอินโดจีนของฝรั่งเศสนั้นก็สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมพื้นเมืองไม่ได้มีพลังหรือไม่ได้รับความสำคัญมากพอที่จะเผยแพร่มานาเทียบบริบทกับอาคารแบบยุโรปได้

ลักษณะเช่นนี้ชี้ชวนให้ตีความว่า สาเหตุที่สถาปัตยกรรมของทำเนียบนโรดมสามารถคงสภาพอยู่ เช่นนั้นได้ตลอดยุคสมัยแห่งอาณาจักรก็เพราะว่า เจ้าอาณานิคมได้ใช้ประโยชน์จากอาคารดังกล่าวในการรักษาโยบายแบบกลืนกลายให้มีอำนาจในทางรูปธรรมต่อไป เพราะภายใต้การกลืนกลายโดยชาวฝรั่งเศส พวกเขา ก็ถูกจัดวางไว้ ณ จุดสูงสุดของระบอบอาณาจักรเช่นกัน

แม้จะมีหลายจุดในพัฒนาการของทำเนียบนโรดมที่เหี้ยมมองข้ามไป จนเป็นเหตุให้คำอธิบายของเขาในประเด็นดังกล่าวค่อนข้างที่จะหยุดนิ่งตายตัว กระนั้น จากประเด็นว่าด้วยนโยบายทางวัฒนธรรมในอาณาจักรอินโดจีนที่ได้อภิปรายไปในข้างต้น ผู้เขียนจึงยังคงเห็นด้วยกับเขาในส่วนที่ว่า ทำเนียบนโรดมมีบทบาทในการขีดเส้นแบ่งระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง อย่างไรก็ตาม นอกจากสถาปัตยกรรมที่ช่วยรักษาความเหนือกว่าทางอารยธรรมของเจ้าอาณานิคมแล้ว ทิวแถวแมกไม้ที่ปลูกไว้ล้อมรอบทำเนียบพร้อมกับสวนสาธารณะที่ถูกจัดวางติดกับด้านหลังก็มีบทบาทไม่ต่างกัน กล่าวในแง่ของความสัญลักษณ์ หากอาคารที่แน่นขนัดและถนนที่ถูกจัดระเบียบคือ สัญลักษณ์ของความเจริญในเมืองอุตสาหกรรม ซึ่งรุ่งเรืองในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต้นไม้ก็คือตัวแทนของกระแสการปฏิรูปเมืองในฝรั่งเศสที่กำลังเหนี่ยวนำกับสังคมอุตสาหกรรมที่วุ่นวายและเต็มไปด้วยมลพิษเสียเต็มประดา ภายใต้วิกฤตดังกล่าวที่ตลอบอวลในยุโรปช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวฝรั่งเศสภาคพื้นทวีปจึงหันมาออกแบบเมืองที่หวานไปสู่ความสงบ ความร่มรื่น และธรรมชาติ (สมสงวน และคณะ, 2547, น. 4-4) ส่วนกรณีของนครไซ่ง่อน ฉายาปารีสแห่งตะวันออกไกลก็ดูจะมีได้เป็นนามเรียกที่ตั้งไปสักแต่ให้มีชื่อ เพราะในเวลาเดียวกัน ร่มเงาจากแมกไม้ในฐานะความศิวิไลซ์ชุดใหม่จากฝรั่งเศส ก็ตามเข้ามาประดิษฐานตามที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นเมืองแม่

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจว่า แม้จะมีการปลูกต้นไม้รายทางในเมืองบ้าง แต่ร่มไม้ส่วนใหญ่ก็ไปกระจุกตัวอยู่ที่ทำเนียบผู้ว่าการฯ ยิ่งไปกว่านั้น ทิวไม้เหล่านี้ได้ทำการล้อมรอบทำเนียบแล้วกัน ศูนย์กลางแห่งนี้ก็ออกจากพื้นที่เมืองภายนอก ทั้งนี้ เราจะเห็นได้ว่า ในขณะที่พื้นที่เมืองแทบจะทั้งหมดเต็มไปด้วยความหนาแน่นของประชากร สิ่งก่อสร้าง ยานพาหนะ และภูมิอากาศเขตร้อน จนน่าจะทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยข้างในนั้นอึดอัด พื้นที่ของทำเนียบผู้ว่าการฯ กลับถูกห้อมล้อมและปกคลุมด้วยธรรมชาติอันร่มรื่นสวยงามตามค่านิยมเรื่องเมืองของฝรั่งเศส ณ ช่วงเวลานั้น กล่าวได้ว่า ในขณะที่เจ้าอาณานิคมมุ่งมาดปรารถนาที่จะขยับขยายอารยธรรมของตนให้กว้างไกลไปยังดินแดนอื่นๆ แต่เมื่อพวกเขานำสิ่งนั้นมายังดินแดนตะวันออกไกลเช่นอินโดจีนหรือนครไซ่ง่อน กลับกลายเป็นว่า อารยธรรมเหล่านั้นกลับกระจุกตัวอยู่ตามสถานที่ไม่กี่แห่ง โดยพื้นที่นครไซ่ง่อนที่มีการกระจุกตัวของต้นไม้ชัดเจนที่สุดคือ ทำเนียบนโรดม

ดังนั้น เมื่อนำหมู่มัจจุลาวิชาซาตโรบทำเนียบมาพิจารณาพร้อมกับสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกของตัวอาคาร ก็ยิ่งชี้ชัดมากขึ้นว่า นอกจากจะเป็นกองบัญชาการใหญ่ของฝรั่งเศสในตะวันออกไกล และเป็นเสาหลักความสูงส่งทางอารยธรรมให้แก่ชนชั้นนำกลุ่มผิวขาวกลุ่มนี้แล้ว ทำเนียบนโรดมยังสื่อ

แสดงให้เห็นถึงความหยิ่งโสมที่ฝังรากลึกในสำนึกของเจ้าอาณานิคม ผู้ที่อ้างว่าจะทำให้ดินแดนและผู้คนในอาณานิคมเจริญเช่นพวกตน แต่เมื่อลงมือทำจริง ความเจริญและคุณค่าต่างๆ ที่พวกเขาี่ยมมือชาวพื้นเมืองมาสรรค์สร้างก็กลับกระจุกตัวอยู่เพียงแต่ในสถานที่ไม่กี่แห่ง ความเจริญเหล่านี้ไม่เพียงก่อให้เกิดกลุ่มอาคารที่หรูหราเป็นหย่อมๆ ในนครไซ่ง่อน ทว่ายังได้ก่อตัวเป็นสัญญาที่ประกาศก้องถึงความยิ่งใหญ่ของชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งแตกต่างและสูงส่งกว่าชนพื้นเมือง โดยเราจะเห็นได้จากความโดดเด่นของอาคารและการตีเส้นล้อมเพื่อตัดบูรณภาพกับพื้นที่ส่วนอื่น ทั้งนี้ ภายใต้ภาวะสมัยใหม่อันแว่แห้วในอาณานิคมที่ได้อภิปรายไปแล้วในบทที่ 6 ทิวไม้ที่ล้อมรอบทำเนียบรัฐบาลย่อมตีความได้ว่าไม่ต่างอะไรกับเส้นแบ่งทางเชื้อชาติและอารยธรรม ที่ชาวฝรั่งเศสในอาณานิคมพยายามรักษาไว้ด้วยความกังวลว่า สักวันหนึ่งเส้นแบ่งดังกล่าวจะเลื่อนหายไปท่ามกลางโครงการสร้างความเจริญที่กำลังปรับเปลี่ยนสำนึกและวิถีชีวิตของชาวพื้นเมือง ให้ขึ้นมาท้าทายความสูงศักดิ์ของพวกเขา (Cooper, 2011, p. 145)

ห้วงเวลาสำคัญอีกสองช่วงสำหรับทำเนียบนโรดม คือ การสถาปนาสหภาพอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1887 และการย้ายเมืองหลวงของอาณานิคมอินโดจีนจากนครไซ่ง่อนไปสู่กรุงฮานอยในปี ค.ศ. 1902 (Hanoi, 2020) ทั้งนี้ ภายในช่วงที่นครไซ่ง่อนขึ้นมาเป็นเมืองหลวงของสหภาพอาณานิคมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1887-1902 นั้น ทำเนียบนโรดมก็ได้ถูกยกระดับให้เป็นทั้งที่ทำการของผู้ว่าการผู้ว่าการสูงสุดแห่งอินโดจีน ส่วนตำแหน่งของผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีนก็กลายเป็นเพียงผู้บริหารส่วนภูมิภาคและถูกผลักให้ไปปฏิบัติงาน ณ ดึกซึ่งเคยเป็นที่ทำการเก่าของศาลยุติธรรม (Palais de Justice) ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากศูนย์อำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นตั้งอยู่ ณ นครไซ่ง่อนมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1862 ก่อนการสถาปนาสหภาพอาณานิคม ดังนั้น ห้วงเวลาแรกจึงอาจไม่เป็นปัญหาสำหรับคำอธิบายว่าด้วยความเป็นศูนย์กลางของทำเนียบเท่าไรนัก แต่การจะอธิบายว่าทำเนียบนโรดมในฐานะศูนย์กลางอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนในช่วงหลังจากนั้น น่าจะนำไปสู่การถกเถียงว่า เมื่อ รัฐบาลอาณานิคมก็ได้ตัดสินใจย้ายเมืองหลวงและที่ทำการของผู้ว่าการสูงสุดฯ จากนครไซ่ง่อนไปยังกรุงฮานอย ซึ่งเดิมเป็นเพียงเมืองหลวงของเขตอารักขาตงแกงญที่ภาคเหนือของชายฝั่งอินโดจีน คำถามที่เกิดขึ้นหลังจากการย้ายเมืองหลวงครั้งนั้น คือ นครไซ่ง่อนและทำเนียบนโรดมได้สูญเสียสถานะศูนย์กลางแห่งอินโดจีนให้แก่กรุงฮานอยแล้วหรือไม่?

แม้นครไซ่ง่อนจะมีได้เป็นเมืองหลวงอีกต่อไปจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 และขอบเขตอำนาจดินแดนของทำเนียบนโรดมก็ถูกจำกัดลงเหลือแต่ภายในเขตอาณานิคมทางใต้ และต้องพึ่งคำสั่งจากส่วนกลางที่กรุงฮานอย กระนั้น สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงเสียก่อน ก็คือ การย้ายเมืองหลวงครั้งนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลอาณานิคมที่จะเพิ่มอำนาจควบคุมพื้นที่ภาคเหนือซึ่งติดกับจีน พร้อมด้วยความหนาแน่นของเมืองและอำนาจของนายทุนที่ล้นเกินในนครไซ่ง่อนจนทำให้รัฐบาลสหภาพประสบปัญหาในการขยายขยายโครงสร้างการปกครอง จึงเป็นเรื่องเข้าใจได้ที่กรุงฮานอยซึ่ง

ยังคงถูกเว้นว่างจากการเป็นเมืองหลวงจารีตเป็นเวลานาน และยังไม่ถูกอำนาจอาณานิคมครอบครอง โดยสมบูรณ์ จึงกลายเป็นทำเลใหม่ให้แก่รัฐบาลสหภาพ (Nghia, 2011, p. 87; Hanoi, 2020) ในขณะที่เมื่อหันมาพิจารณานครไซ่ง่อน เมืองแห่งนี้ยังคงครองพลังทางเศรษฐกิจที่สูงที่สุดในสหภาพ และครองสถานะอาณานิคมโดยตรงต่างจากเขตตงแกงญู อานนาม กัมพูชา รวมถึงหลวงพระบางที่เป็นเพียงเขตอารักขา (Murray, 1980, p. 9 and passim; Nghia, 2011, p. 87; Zinoman, 2011, p. 39) อีกทั้งหากพิจารณาร่วมกับโครงการสร้างความเจริญ (Mise en Valeur) และโครงการฝรั่งเศสอันเกรียงไกร (la plus Grande France) ของเจ้าอาณานิคมด้วยแล้ว เราก็พอจะเห็นว่า นครไซ่ง่อนที่เป็นเมืองแบบตะวันตกอันหนาแน่นไปด้วยความเจริญทางเศรษฐกิจ ก็ยังคงเป็นศูนย์กลางอารยธรรมฝรั่งเศสและภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคม ดังนั้นแล้ว แก่นของศูนย์กลางแห่งนี้จะอยู่ที่ใด หากมิใช่ทำเนียบนโรตม ยิ่งไม่ต้องกล่าวถึงแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1898 1923 และ 1942 ที่ทำเนียบนโรตมยังคงเป็นทำเนียบของผู้ว่าการสูงสุดฯ (Palais du Gouvernement général/Gouvernement général) ตลอดมา แม้ฝรั่งเศสจะย้ายตำแหน่งเมืองหลวงไปไว้ที่กรุงฮานอยแล้วก็ตาม

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาให้พ้นไปจากประเด็นว่าด้วยอำนาจในการควบคุมพื้นที่ทั้งในมิติทหารและพลเรือน ชัยภูมิของทำเนียบนโรตม รูปแบบสถาปัตยกรรม และการตกแต่งอาณาบริเวณโดยรอบนั้นก็ได้แสดงให้เห็นว่า ศูนย์อำนาจแห่งนี้มีบทบาทอยู่ไม่น้อยในมิติของความหมายและวัฒนธรรม ดังที่ได้อภิปรายถึงอาคารทรงยุโรปแห่งนี้มิได้มีบทบาทเพียงแค่วางตัวอยู่ ณ ใจกลางเมืองแล้วออกคำสั่งต่างๆ เพื่อบริหารและควบคุมภาคส่วนอื่นๆ ในระบอบอาณานิคมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่เป็นอนุสาวรีย์ประกาศศักดิ์ให้แก่เจ้าอาณานิคม พร้อมกันก็เป็นรูปสัญลักษณ์ของอำนาจคอยกำกับความรู้ในระบอบอาณานิคมว่า ผู้ใดปกครองและผู้ถูกปกครอง โดยแม้ว่าจะมิได้เป็นทำเนียบของเมืองหลวงใหญ่ แต่ด้วยการเป็นทำเนียบของเขตอาณานิคมโดยตรง และการมีโครงสร้างเศรษฐกิจที่ได้รับการสถาปนาไว้อย่างหนักแน่น ทำเนียบนโรตมก็ยังคงเป็นรูปสัญลักษณ์ของความเจริญในดินแดนตะวันออกไกลจวบจนสิ้นระบอบ อย่างไรก็ตาม ภายใต้โครงการสร้างความเจริญให้แก่ตะวันออกไกลและการสร้างความยิ่งใหญ่แก่ฝรั่งเศสนั้น แม้ทำเนียบนโรตมจะเป็นหัวใจของอำนาจทางวัฒนธรรม ที่ชาวฝรั่งเศสผู้นิยมจักรวรรดิใช้เพื่อค้ำจุนระบอบการปกครองของพวกเขาในอินโดจีน กระนั้น ความทะนงตัวที่แฝงอยู่ในวิถีคิดของทำเนียบกลับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการผูกขาดและจำกัดขอบเขตของภาวะสมัยใหม่ในนครไซ่ง่อนให้กระจุกตัวอยู่แต่กับชาวฝรั่งเศสหรือสถานที่สำคัญของพวกเขาเช่นทำเนียบนโรตม จนทำให้ปารีสแห่งตะวันออกไกลต้องเฝ้าห่างไปไม่คล้ายกับกรุงปารีสตัวต้นแบบในเมืองแม่

กองกำลังอาณานิคม: อำนาจของทำเนียบนโรตม

แม้รัฐบาลอาณานิคมจะทุ่มทรัพยากรมหาศาลเพื่อสถาปนาและธำรงทำเนียบนโรตมให้กลายเป็นเสาหลักค้ำอารยธรรมและอำนาจของฝรั่งเศสในดินแดนอินโดจีน กระนั้น ความหมายทั้งหมดที่ถูกสลักไว้อย่างโดดเด่นบนอาคารแห่งนี้จะเปลี่ยนเป็นร่องรอยเบเลี้ยพันที่ หากรัฐบาลอาณานิคมไร้ซึ่งเครื่องมือในการควบคุมพื้นที่ส่วนอื่นๆ โดยรอบ เพราะในทางหนึ่งทำเนียบนโรตมในฐานะสถานที่ราชการนั้นจะไม่สามารถจัดการกิจการอาณานิคมทุกสิ่งสรรพได้ หากปราศจากหน่วยงานแขนงอื่นเป็นกลไกสำหรับอำนาจของศูนย์กลางแห่งนี้แผ่ขยาย แทรกซึม และควบคุมดินแดนอาณานิคมในอาณัติของตน ส่วนอีกทางหนึ่ง หากรัฐบาลอาณานิคมขาดพร่องซึ่งหน่วยงานแขนงเหล่านี้แล้วไซ้ พวกเขาก็มีอาจกตปราบบกลุ่มกบฏที่เข้ามาท้าทายและมุ่งทำลายระบอบของตน หรือทำลายสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ส่วนอื่นในระบอบอาณานิคมเพื่อก่อกำเนิดพื้นที่เหล่านั้นเป็นรองต่อทำเนียบนโรตม

กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว อีกด้านหนึ่งที่ไม่สามารถแยกออกได้ของภารกิจสร้างความเจริญให้ตะวันออกไกลของฝรั่งเศสก็คือ ความรุนแรงและการเข่นฆ่า สาเหตุที่ทั้งสองสิ่งไม่อาจแยกขาดจากกันได้นั้นก็เพราะว่า ความรุนแรงและการเข่นฆ่าที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในกระบวนการที่เรียกว่า สงครามนั้น คือแขนงที่ช่วยให้เจ้าอาณานิคมผู้รับผิดชอบภารกิจดังกล่าวได้ครองอำนาจ เพื่อควบคุมและสร้างความเจริญแก่พื้นที่ต่างแดน ซึ่งมีผู้จะยินยอมพร้อมใจกับความปรารถนาดีของฝรั่งเศสสักเท่าไรหรืัก โดยเฉพาะในหมู่ขุนนางและพลเรือนชั้นล่าง โดยก่อนหน้านี้ เราก็ได้เห็นกันแล้วว่า บนเส้นทางสู่การสถาปนาภาวะสมัยใหม่ให้แก่ชาวตะวันออกไกลของฝรั่งเศส ทั้งการสรรหาพื้นที่สำหรับสร้างนครไชนง่อนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษ 1850 การเข้ายึดครองพื้นที่ดังกล่าว การกำจัดขุนนางประจำเมืองและบรรดาไพร่พลที่ต่อต้าน การบีบบังคับราชสำนักเหียนยอมตกลงมอบพื้นที่ทางตอนใต้ของจักรวรรดิแก่พวกตนอย่างมีอารยะด้วยการลงนามในสนธิสัญญาปี ค.ศ. 1862 และการขยายดินแดนไปยังตงแกงญีในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1880 ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่า คณะผู้เผยแผ่ภาวะสมัยใหม่แห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสจำเป็นต้องพึ่งพาอาวุธยุทธโธปกรณ์และกองทหารอย่างเสียไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ กองทัพเรือ

ในบันทึกการเดินทางของบาเรอลง เขาได้บรรยายห้วงขณะแรกที่เรือขนส่งเข้าเทียบท่านครไชนง่อนว่า หลังจากที่ผ่านมาแหลมแซงต์-ฌาค (Cap Saint-Jacque) และได้ทัศนาศีเหลืองของแม่น้ำซัดกับสีเขียวของป่าโกงกาง ณ ริมฝั่ง “เรือขนส่งที่เราโดยสารมาค่อยๆ ล่องผ่านฐานทัพเรืออย่างระมัดระวังแล้วจึงมาเทียบที่ท่าประจำเมือง” โดยบาเรอลงได้ขยายความต่อไปว่า “ฐานทัพเรือกินเนื้อที่ริมฝั่งแม่น้ำไชนง่อนอย่างกว้างขวาง โดยท่าแห่งนี้เปิดให้เฉพาะเรือของรัฐบาลเข้าเทียบเท่านั้น บรรดาเรือปืน เรือตอปโต ซึ่งบางลำก็เป็นแบบหุ้มเกราะจำนวนมากมายต่างพากันล่องเข้ามาเทียบท่าจนมองเห็นเป็นประกายสีขาวยัดกับสีโคลนของแม่น้ำ” (Barreton, 1999, pp. 31 and 33)

ทั้งนี้ แม้เรื่องการวางกำลังทางน้ำไว้ประกบท่าเรือพลเรือนจะได้รับการอธิบายไว้ในบทก่อนหน้าแล้ว กระนั้น จากคำบรรยายของบาเรอลงและคำอธิบายของเหงีที่กล่าวว่า การเดินเรือสินค้าและเรือขนส่งเข้ามายังนครไซ่ง่อนนั้น จะต้องทวนน้ำผ่านฐานทัพเรือก่อน แล้วค่อยไปเทียบที่ท่าเรือขนส่งสินค้าทางทะเล (Messageries Maritimes) (Nghia, 2011, p. 84) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากแผนที่ทุกฉบับที่ผู้เขียนยกมาในบทที่แล้ว เราก็จะเห็นว่า นครไซ่ง่อนมีแม่น้ำสายใหญ่ตัดผ่านหน้าเมืองเส้นเดียว และแม่น้ำสายนั้นก็เชื่อมเมืองดังกล่าวเข้ากับทะเล อีกทั้ง หากดูจากทิศทางของแม่น้ำ เรือที่ล่องขึ้นมาจากปากอ่าวต้องพบท่าเรือขนส่งสินค้าก่อนฐานทัพเรือ ดังนั้น ในกรณีที่มีข้อมูลทั้งสองแหล่งกล่าวว่า ผู้เดินทางจะพบกับฐานทัพเรือก่อนที่ได้เทียบที่ท่าขนส่งสินค้า จึงเป็นไปได้ว่าในการเดินเรือพาณิชย์เข้ามาที่เมืองแห่งนี้ ก็ป็นต้นก็ต้องล่องเรือทวนแม่น้ำไซ่ง่อนขึ้นไปทางเหนือก่อน แล้วกลับลามาเทียบที่ท่าเรือพาณิชย์ โดยสมมติฐานดังกล่าวจะเป็นหนักแน่นขึ้น เมื่อพิจารณาจากระเบียบท่าเรือพาณิชย์ไซ่ง่อน (Réglement du port du commerce de Saigon) ที่รัฐบาลอาณานิคมประกาศไว้ในหนังสือพิมพ์ *Courrier de Saigon* ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1864 ข้อที่ 4 ระบุว่า “เรือที่ล่องขึ้นมาหรือทวนน้ำขึ้นมาจะต้องเข้ามารายงานที่กองทหารฝรั่งเศสเสียก่อน” (Partie officielle, 25 May 1864)

ในประเด็นว่าด้วยโครงสร้างของกองทัพอาณานิคม สตีเฟน ดาวิส (Stephen Davies) กล่าวว่า ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1860 นั้น ฝรั่งเศสมีกองเรือประจำการอยู่ในภาคพื้นสมุทรตะวันออกไกลอยู่ 2 กอง คือ กองเรือประจำตะวันออกไกล (la division navale de l'Extrême-Orient) และ กองเรือประจำโคชินจีน (la division navale de Cochinchine) ต่อมาในปี ค.ศ. 1883 ก็ได้มีการจัดตั้งกองเรือประจำชายฝั่งตงแกงญู (la division navale des côtes du Tonkin) และ กองเรือรบน้อยประจำตงแกงญู (la flotille de Tonkin) จนเมื่อระบอบอาณานิคมล่วงเข้าสู่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 กองเรือรบฝรั่งเศสที่ปฏิบัติการนอกสาธารณรัฐทั้งหมดก็ได้รับการจัดตั้งให้เป็นกองทัพอาณานิคม (l'Armée coloniale) (Davies, 2014, p. 207; Dean III, 2014, p. 480)

อย่างไรก็ตาม ดาวิสได้ตั้งปริศนาไว้ 2 ประการ ประการแรก คือ กองเรือประจำตะวันออกไกลนั้นเป็นกองเรือเดียวกับกองเรือที่ฝรั่งเศสส่งไปร่วมสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 และสงครามยึดไซ่ง่อนหรือไม่? เพราะในงานของโทมาซีซึ่งผู้เขียนได้อธิบายไปในบทที่ 5 นั้น ไม่ได้กล่าวถึงกองเรือประจำตะวันออกไกลแต่อย่างใด ชื่อกองเรือขนาดใหญ่ที่โทมาซีกล่าวถึงมีเพียงสองชื่อ คือ กองเรือประจำทะเลจีน (la division navale des mers de Chine) และ กองเรือประจำมหาสมุทรแปซิฟิก (la division navale du Pacifique) ซึ่งไม่ตรงกับชื่อของกองเรือในงานดาวิส ส่วนประการที่สอง คือ กองเรือประจำโคชินจีนประจำการที่นครไซ่ง่อนหรือไม่?

จากการเปรียบเทียบกับงานของโทมาซี ผู้เขียนพบว่า ผู้บัญชาการกองเรือประจำทะเลจีนและผู้บัญชาการประจำตะวันออกไกลนั้นเป็นบุคคลคนเดียวกัน คือ นายพลโรซ (Thomazi, 1934, p.

91) ทั้งนี้ หากพิจารณาเพิ่มเติมจากเอกสารเรื่อง “Marine Indochine” ซึ่งเผยแพร่โดยสมาคมเพื่อทหารเรือ (l’Association Aux Marine) คำว่า ทะเลจีน (les mers de Chine) นั้นถูกใช้ในวงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1858 เมื่อนายพลฌ็อมเมอญยีนากองเรือรบฝรั่งเศสมาตั้งทัพที่ชายฝั่งต่าหนิง ส่วนช่วงเวลาหลังจากนั้น กองเรือสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสารดังกล่าว คือ กองเรือประจำอินโดจีน (la division navale d’Indochine) และ กองเรือประจำตะวันออกไกล โดยกองเรือประจำอินโดจีนมีหน้าที่รักษาผลประโยชน์ของฝรั่งเศสตั้งแต่น่านน้ำไหหลำไปจนถึงอ่าวไทย ส่วนกองเรือประจำตะวันออกไกลนั้นมีหน้าที่สนับสนุนกองเรือประจำอินโดจีนอีกต่อหนึ่ง (“Marine indochine”, nd., pp. 1 and 3-4) ทั้งนี้ แม้งานของดาวีส์จะไม่ได้กล่าวถึงกองเรือประจำอินโดจีน แต่จากข้อมูลในเอกสารของสมาคมเพื่อทหารเรือ ศูนย์บัญชาการและฐานทัพเรือแห่งหนึ่งของกองเรือประจำอินโดจีนก็ตั้งอยู่ที่นครไซ่ง่อน ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า กองเรือประจำตะวันออกไกลในงานของเดวิสและเอกสารของสมาคมฯ ก็อาจจะเป็นกองเรือเดียวกันกับกองเรือประจำทะเลจีนในงานของโทมาซี ส่วนกองเรือประจำอินโดจีนในเอกสารของสมาคมฯ ก็น่าจะเป็นกองเรือเดียวกับกองเรือประจำโคชินจีนในงานของเดวิส ซึ่งย่อมหยาความว่า เรือรบกองที่สองมีศูนย์บัญชาการและฐานทัพอยู่ที่นครไซ่ง่อน

กระนั้น การที่ฝรั่งเศสมีกองทัพเรือเป็นกำลังหลักในการควบคุมอาณานิคมก็ได้หมายความว่า อาณานิคมอินโดจีน โคชินจีน และนครไซ่ง่อนจะมีแต่กองเรือรบไว้กระทำยุทธนาวี และไร้ซึ่งกองกำลังสำหรับการยุทธภาคพื้นทวีป เพราะตั้งแต่ปี ค.ศ. 1864 ค่ายทหารราบประจำอาณานิคมโคชินจีนและกองทหารปืนใหญ่ก็เผยตัวให้เห็นในแผนที่นครไซ่ง่อนแล้ว (ดูภาพ 9 ในบทที่ 6) ยิ่งไปกว่านั้น สมาคมเพื่อทหารเรือก็อ้างว่า ในภาคพื้นทวีปของอินโดจีน รัฐบาลอาณานิคมจะใช้กำลังทหารที่เรียกว่า นาวิกโยธินอินโดจีน (la Marine Indochine) มาประจำการ ทั้งนี้ ในประเด็นว่าด้วยทหารเรือที่รบบนบกนั้น คาร์ล ฮัค (Karl Hack) และ โทเบียส เรททิก (Tobias Rettig) ได้กล่าวไว้ว่า ตามหลักการแล้ว กำลังพลและหน่วยรบของฝรั่งเศสที่ปฏิบัติการขยายอาณานิคมในดินแดนโพ้นทะเลนั้นจะขึ้นตรงกับกองทัพเรือ หรือกล่าวให้ถึงที่สุดคือขึ้นตรงกับกระทรวงการสมุททั้งหมด (Hack and Rettig, 2014, p. 54) โดยสายบังคับบัญชาของกองทหารอาณานิคมในอินโดจีนเป็นเช่นนี้มาจนถึงปี ค.ศ. 1900 ที่มีการจัดตั้งกองทัพอาณานิคม กองกำลังข้างต้นทั้งหมดก็ถูกย้ายไปขึ้นตรงกับกระทรวงการสงคราม (Dean III, 2014, p. 480)

นอกเหนือไปจากกองทหารเรือฝรั่งเศสแล้ว เครื่องมืออีกส่วนหนึ่งของรัฐบาลอาณานิคมคือ กองกำลังที่มีชาวพื้นเมืองเป็นสมาชิก โดยในปี ค.ศ. 1889 เอ. ราอูล (E. Raoul) ได้จำแนกกองกำลังกลุ่มนี้ออกเป็น 2 ส่วนคือ กองทหารปืนยาวอินโดจีน (Tirailleurs indochinois) หรือในภาษาเวียดนามเรียกว่า ลิ่งญ์เตป (Linh tấp) กับ พลติดอาวุธชาวพื้นเมือง (Milices) สำหรับรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่พลเรือน เหล่ากองในทหารอินโดจีนนั้นจำแนกได้อีกเป็น 3 พวก ได้แก่ กองทหารปืนยาวแห่งตงแกงญ์ (Tirailleurs tonkinois) จำนวน 4 กรม กองทหารไล่ล่าแห่งอานนาม

(Chasseur annamites) จำนวน 4 กองพัน และกองทหารปืนยาวชาวอานนาม (Tirailleurs annamites) จำนวน 1 กรม (Raoul, 1889, pp. 21-22)

ทั้งนี้ ทหารสองพวกหลังมีความแตกต่างเพียงแค่ว่า กองทหารไล่ล่าแห่งอานนามประจำการอยู่ในเขตอารักขาอานนาม ส่วนกองทหารปืนยาวชาวอานนาม คือ กองทหารชาวพื้นเมืองที่ปฏิบัติการอยู่ในเขตอาณานิคมโคชินจีน (Raoul, 1889, p. 21-22) ทั้งนี้ แม้อูอลจะไม่ได้จำแนกกองกำลังพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่งคือ พลติดอาวุธชาวพื้นเมือง แต่ฮัคและเรททิกได้กล่าวไว้ว่า กองทหารอาณานิคมในอินโดจีนนั้นได้รับการสนับสนุนจากกองตำรวจนครบาล (la Garde civile) และกองตำรวจภูธร (la Garde indigène) (Hack and Rettig, 2006, p. 55) ทั้งนี้ หากอ้างอิงย้อนกลับไปที่ราอูลขยายความสั้นๆ ให้แก่พลติดอาวุธชาวพื้นเมืองว่ามีบางส่วนสังกัดตำรวจนครบาล ก็เป็นไปได้ว่าพลติดอาวุธเหล่านี้สามารถแยกได้เป็นตำรวจสองประเภทข้างต้น ทั้งนี้ ตำรวจนครบาลจะปฏิบัติการเฉพาะในเขตอาณานิคมโคชินจีนเท่านั้น

แม้อูอลจะจัดให้กองตำรวจนครบาลแห่งโคชินจีนเป็นหนึ่งในกลุ่มกำลังพลติดอาวุธชาวพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม จากที่ฮัคและเรททิกอธิบายว่าฝรั่งเศสพยายามจะรักษาสัดส่วนเจ้าพนักงานยุโรปในองค์กร จึงมีความเป็นไปได้ว่า กองตำรวจดังกล่าวเป็นกองกำลังแบบผสม โดยหน้าที่ของกองกำลังดังกล่าวคือ การรับช่วงต่อในการรักษาระเบียบอาณานิคมในโคชินจีนจากกองทหารเรือฝรั่งเศสหลังปี ค.ศ. 1863 ทั้งนี้ ตำรวจนครบาลไม่เพียงต้องคอยเฝ้าสถานที่ราชการหรือทำหน้าที่อำนวยความสะดวกต่างๆ ในเมือง หากแต่ยังมีหน้าที่ในการปราบปรามกองโจรและกลุ่มกบฏขนาดย่อม (Hack and Rettig, 2006, p. 55)

กล่าวเฉพาะความหนาแน่นของกำลังทหาร นครไซ่ง่อนน่าจะเป็นเมืองที่มีกำลังทหารอาณานิคมกระจุกตัวมากที่สุด เพราะแม้หากพิจารณาในระดับภูมิภาค เขตอารักขาตงแกงญ์จะมีกำลังทหารประจำการถึง 2 ใน 3 ของทหารอาณานิคม 30,000 นาย แต่ทหารเหล่านั้นกระจายตัวตายเมืองต่างๆ และตะเข็บชายแดน ในขณะที่โคชินจีนซึ่งมีกำลังทหารเพียง 1 ใน 3 นั้น กลับรวบรวมทหารส่วนใหญ่ไว้ในนครไซ่ง่อน (Hack and Rettig, 2006, p. 54) ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่านัยสำคัญของพื้นที่ทางใต้เช่นอาณานิคมโคชินจีนนั้น คือการเป็นพื้นที่การค้าซึ่งมีศูนย์กลางคือ นครไซ่ง่อน โดยมีรัฐอารักขาแกมพูชาเป็นกันชนด้านหลัง การรักษาความมั่นคงจึงกระจุกอยู่เพียงแต่ในตัวเมืองหลวง ซึ่งติดกับกรณีของตงแกงญ์ที่ฝรั่งเศสต้องการจะยึดทรัพยากรเป็นสำคัญและควบคุมเส้นทางการค้า ดังนั้นแม้การกบฏจะปะทุขึ้นทั้งในสองพื้นที่ ตงแกงญ์จึงจำเป็นที่จะต้องใช้กำลังพลจำนวนมากเพื่อกระจายอำนาจการทหารให้ครอบคลุม ในขณะที่โคชินจีนนั้นกระจุกทหารเอาไว้ที่เมืองหลวง โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำไซ่ง่อนซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลอาณานิคมให้ความสำคัญในการรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ผูกติดอยู่กับนครไซ่ง่อนไว้มากเพียงใด

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงบทบาทในการทำสงครามของกองทหารในแต่ละเขต เราก็จะพบว่า ในขณะที่กองทหารอาณานิคมโคชินจีนอยู่ประจำการเฝ้าเขตพื้นที่ของตน กองทหารจำนวนหนึ่งในตงแกงถูกลูกส่งให้ไปรบในแนวรบด้านตะวันตกของสงครามโลกครั้งที่ 1 (Dean III, 2014, p. 484) จึงมีความเป็นไปได้ว่า ในวิถีคิดของรัฐบาลสหภาพอินโดจีน ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของนครไซ่ง่อนอาจมีความจำเป็นมากกว่าผลประโยชน์ด้านความมั่นคงในเขตตงแกง มุ่งในอีกมุมหนึ่ง นครไซ่ง่อนและโคชินจีนอาจจะมีค่ามากกว่า กับฝรั่งเศสแผ่นดินใหญ่จนไม่อาจนำมาทดแทนกันได้ และเป็นเหตุให้ชีวิตของกำลังพลชาวพื้นเมืองในเขตอาร์กขาเช่นตงแกงจึงถูกส่งไปเสี่ยงแทนกำลังพลในเขตอาณานิคมโดยตรงเช่นโคชินจีน

อย่างไรก็ตาม ผลงานที่โดดเด่นของกองทหารนครไซ่ง่อนนั้นอาจจะไม่เน้นไปที่การป้องกันศัตรูภายนอก มากเท่ากับการปราบกบฏภายใน โดยตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกองทหารในนครไซ่ง่อน คือ การลุกฮือนามกีในปี ค.ศ. 1940 ที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน ทั้งนี้ แม้การลุกฮือนามกีจะปะทุขึ้นอย่างรุนแรงในพื้นที่อื่นๆ รอบนครไซ่ง่อน ได้แก่ หมี่ทอ (Mỹ Tho) เกิ่นเทอ (Cần Thơ) ลองม์เซวียน (Long Xuyên) แทรกจีซ่า (Rạch Giá) บากเลียว (Bạc Liêu) และชาดิงญ์ส่วนนอกที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของนครไซ่ง่อน กระนั้น สาเหตุที่ปฏิบัติการวิเศษกรรมเหล่านี้ล้มเหลวในการทำลายศูนย์กลางอาณานิคม และทำได้เพียงสร้างความเสียหายให้แก่องค์การพ็อดรอป ก็เพราะการเคลื่อนไหวของพรรคฯ ในส่วนของนครไซ่ง่อนและเขตเจอะเหลิน ถูกตำรวจนครบาล กองรักษาการณ์ความมั่นคงแห่งอินโดจีน (la Sûreté générale indochinoise) และกองทหารเข้าสกัดไว้ก่อนที่จะมีการเริ่มแผน (Sud, 1997, p. 280)

ทั้งนี้ การกระจุกตัวของทหารในนครไซ่ง่อนที่ฮักค์และเรีททิกได้แสดงให้เห็น รวมถึงข้อมูลจากบันทึกของบาเรอลงที่บรรยายว่า ท่าเรือรบครอบครองริมฝั่งแม่น้ำไซ่ง่อนอย่างกว้างขวางนั้น ดูจะสอดคล้องกับประเด็นว่าด้วยนครไซ่ง่อนในฐานะเมืองที่ถูกสร้างด้วยแรงขับเคลื่อนด้านการสงคราม ซึ่งผู้เขียนได้อภิปรายไปแล้วในบทที่ 6 อย่างไรก็ตาม หากทำเนียบบรมมได้รับการพิจารณาสถาปัตยกรรมในฐานะรูปสัญลักษณ์ของอำนาจอาณานิคม ผู้เขียนก็เห็นว่า สิ่งก่อสร้างในเขตทหารก็สามารถได้รับการพิจารณาเช่นเดียวกับทำเนียบ กล่าวคือ เมื่อเรามองให้ลึกลงไปภายในสัดส่วนอันมีนัยสำคัญของเขตทหารบนแผนที่นครไซ่ง่อนนั้น เราจะได้พบกับคำใบ้ที่น่าสนใจจากรูปร่างและสุนทรียะทางสายตาที่เจ้าอาณานิคมสถาปนาไว้เหนืออาคารการศึกษาเหล่านี้

ประมาณปี ค.ศ. 1872 อ. มอริส (A. Morice) เจ้าหน้าที่ด้านการแพทย์ชาวฝรั่งเศสผู้เดินทางเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในอาณานิคมโคชินจีน และพร้อมกันก็ศึกษาพันธุ์สัตว์ป่าในดินแดนโพ้นทะเลแห่งนี้ ได้กล่าวไว้ในบันทึกของเขาถึง “อาคารทำเนียบเก่า” ที่ตั้งอยู่ติดกับถนนนาซียงนาล (Rue Nationale) ทั้งนี้ ถนนดังกล่าวติดกับส่วนหนึ่งของค่ายทหารราบอาณานิคมที่ในสมัยจาริตเคยเป็นป้อมหงสา จึงเป็นไปได้ที่มอริสอาจจะจดจำออกว่า ค่ายทหารราบแห่งนครไซ่ง่อนนั้น เดิมเคยเป็น

ศูนย์กลางอำนาจของเมืองก่อนการยึดครองโดยฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม มอริสก็ไม่ได้ลงรายละเอียดว่า ภายหลังจากได้ทัศนาค่ายทหารราบแล้ว เขามีความเห็นอย่างไรต่อสิ่งก่อสร้างแห่งนี้ มอริสเพียงแต่อธิบายทิวทัศน์ในภาพรวมของพื้นที่ละแวกนั้นว่า กลุ่มอาคารบ้านเรือนเหล่านี้มีความน่าอยู่ไปอีกแบบหนึ่ง (Morice, 1997, p.6)

21 ปีต่อมา บาเรอลงซึ่งเดินเล่นอยู่ในเมืองเดียวกับมอริสได้บรรยายถึงค่ายทหารอาณานิคมว่า “เมื่อเดินต่อไป คุณก็จะพบกับสโมสรของบรรดาเจ้าหน้าที่ โรงแรม สวนสาธารณะ และตรงสุดทางก็จะพบกับบรรดาค่ายทหารที่ได้รับการจัดวางตำแหน่งอย่างโอ้อ่าผ่าเผย นาวิกโยธินหนุ่มของเรานั้นล้วนแสดงวิศวกรรมอันกล้าหาญในอินโดจีน และนั่นจึงเป็นเหตุผลว่าทำไมโรงพยาบาลที่นี้จึงต้องมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ แต่พูดกันตามตรง อาคารบางแห่งนั้นถูกสร้างไว้ดีกว่าค่ายทหารเสียอีก ค่ายทหารที่นี้โดดเด่นจนถึงค่ายในโคลอมโบที่พวกอังกฤษภูมิใจเสียหนักหนาอย่างไม่เห็นฝุ่น” (Barreton, 1999, p. 56) แม้บาเรอลงจะไม่ได้กล่าวถึงตัวแบบด้านสถาปัตยกรรมของค่ายทหารหรือโรงพยาบาลทหารเรือ (l'Hôpital maritime) เหมือนอย่างที่อธิบายสถาปัตยกรรมของทำเนียบรองผู้ว่าการอาณานิคมว่านำเสนอความสวยงามแบบกรีก กระนั้น เราก็จะเห็นว่า สถาปัตยกรรมทางการทหารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของนครไซ่ง่อนนั้น สามารถปลุกเร้าความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติฝรั่งเศสด้วยการนำความงามของสถานที่แห่งนี้ไปเปรียบเทียบกับค่ายทหารของอังกฤษในโคลอมโบ

ทั้งนี้ สถาปัตยกรรมของบรรดาค่ายทหารและโรงพยาบาล ที่กระตุ้นให้บาเรอลงรู้สึกผยองในแสนยานุภาพของฝรั่งเศสนั้น ก็มีรูปลักษณ์ที่คล้ายคลึงกับที่ปรากฏเหนืออาคารทำเนียบนโรดมอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม บรรดาอาคารในค่ายทหารเหล่านี้ ล้วนขาดพร่องซึ่งส่วนโค้งเว้า รูปร่างอันชดช้อย และลวดลายอันวิจิตรของศิลปะบาโรกที่ทำเนียบรัฐบาลมี กระนั้น แม้จะขาดความความงามชดช้อยเหนือเรือนร่าง ลักษณะเช่นนี้อาจจะไม่ได้เป็นปัญหากับรัฐบาลอาณานิคมและชาวฝรั่งเศสมากนัก เพราะขนาดอันใหญ่โตก็ได้ช่วยชดเชยให้อาคารการศึกษาเหล่านี้มีรูปโฉมที่ดูมั่นคง ดุดัน และทรงพลังพร้อมกันนั้น หากพิจารณาในแง่ของความงาม ความเป็นตะวันตกที่ไม่ชดช้อยของอาคารในค่ายทหารก็ทำให้สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ถูกกดลงไปให้เป็นเพียงองค์ประกอบหรือแขนขาของศูนย์กลางเช่นทำเนียบนโรดม ที่มีไว้ใช้ปราบปรามผู้ต่อต้านและธำรงรักษาภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมอันแว่แห้วหรือเส้นแบ่งระหว่างชาวยุโรปกับชาวพื้นเมืองให้อยู่รอดต่อไป

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 25 ค่ายทหารราบอาณานิคม นครไซ่ง่อน ถ่ายในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53194859s>

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 26 ทางเข้าค่ายทหารราบอาณานิคม นครไซ่ง่อน ถ่ายในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53194859s>

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพ 27 โรงพยาบาลทหารเรือ นครไซ่ง่อน ถ่ายในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53194859s>

กระนั้น แม้จะมีกองค้าทหารอันดุคั้นและกำลังทหารพร้อมอาวุธทรงแสนยานุภาพ แต่หากพิจารณาเหตุการณ์การลุกฮือนามก็ เราก็จะเห็นว่า การลงมือปราบปรามของกองกำลังอาณานิคมนั้น จะไร้ประสิทธิภาพหากปราศจากการข่าวที่แม่นยำ ทั้งนี้ ในกระบวนการชิงไหวชิงพริบระหว่างรัฐบาลอาณานิคมกับกลุ่มต่อต้านแต่ละครั้งนั้น กองรักษาการณ์ความมั่นคงแห่งอินโดจีนมีบทบาทที่โดดเด่นเป็นอย่างมากในการสืบข่าวและตามล่าตัวบุคคลที่รัฐระแวงว่าจะเป็นภัยต่อระบอบ ไม่ว่าจะเป็นการติดตามความเคลื่อนไหวของนักศึกษาตินิยม อาทิ ฟานจูจิงญ์ (Phan Chu Trinh) ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1920 การสืบข่าวการขยายฐานมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจากนครไซ่ง่อนสู่ต่งแกงญ์ปี ค.ศ. 1929 การตามล่าโฮจิมินห์ (Hồ Chí Minh) ที่ฮ่องกงในปี ค.ศ. 1931 การจับกุมผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์คนสำคัญเช่นเลห่งม์เซิน (Lê Hồng Sơn) ในปี ค.ศ. 1932 หรือแม้แต่การสืบค้นข้อมูลจากบรรดานักชาติตินิยมที่ถูกทางการจับกุมนั้น ล้วนเป็นผลงานของกองรักษาการณ์ความมั่นคงทั้งสิ้น (Quinn-Judge, 2001, pp. 46 and passim)

ทั้งนี้ ภายในแผนการเด็ดขาดขบวนการปลดแอกอาณานิคมข้างต้นของฝรั่งเศสนั้น ปัจจัยหนึ่งที่รัฐบาลอาณานิคมและบรรดาหน่วยขึ้นตรงขาดไม่ได้คือ ข่าวกรอง ทั้งยังต้องเป็นข่าวกรองที่รวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากการตามล่าโฮจิมินห์ นักปฏิบัติคนสำคัญของชาวเวียดนาม โดยในปี ค.ศ.

1919 รัฐบาลอาณานิคมที่ฮานอยเริ่มสืบพบบทบาทที่โดดเด่นขึ้นมาของโฮจิมินห์ในฐานะผู้นำคนใหม่ ของขบวนการชาตินิยมที่มาจาก Phan Văn Trùng และ Phan จูจิงญ์ แล้วจึงประสาน ไปยังหน่วยงานในแต่ละท้องที่ให้ทราบถึงดาวปฏิวัติดวงใหม่ที่กำลังเปล่งแสง หรือในอีก 12 ปีต่อมา ที่แม้อองรักษาการณ์ความมั่นคงประจำกรุงฮานอยจะสืบทราบถึงความเคลื่อนไหวของโฮจิมินห์ใน สิงคโปร์แล้ว กระนั้น ในการประสานงานจับกุมและส่งตัวกลับมายังอินโดจีน พวกเขา ก็ยังต้องส่งโทร เลขประสานให้กองรักษาการณ์ความมั่นคงประจำนครไซ่ง่อนส่งตำรวจไปควบคุมตัวผู้ต้องหา อย่างไรก็ตาม แม้จะสื่อสารด้วยโทรเลขแล้ว แต่ดูเหมือนว่ารัฐบาลอาณานิคมก็ยังเพเลียงพลังอยู่เล็กน้อย เมื่อ โฮจิมินห์ได้ส่งคำร้องว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนแก่รัฐบาลอังกฤษจนเป็นเหตุให้เขาได้สิทธิในการอยู่ ต่อที่ฮ่องกงอีกระยะหนึ่ง (Quinn-Judge, 2001, pp. 21 and passim) ดังนั้น จากตัวอย่างของ การสื่อสารที่ต้องอาศัยความเร็วในการชิงลงมือ จึงยากจะปฏิเสธได้ว่า แขนงอาณานิคมส่วนที่สำคัญ ไม่น้อยไปกว่ากองกำลัง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า องค์ประกอบที่ทำให้กองกำลังอาณานิคมทำงานอย่าง มีประสิทธิภาพ ก็คือ ระบบไปรษณีย์-โทรเลข

ระบบไปรษณีย์-โทรเลข: หูตาอาณานิคม

ณ ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 แม้อังกฤษภายใต้การนำของหลุยส์ นโปเลียนจะยังไม่ ใ่วางใจต่อระบบโทรเลข ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์จากเกาะบริเทน กระนั้น สงครามที่เขารบพุ่งกับออสเตรีย ในปี ค.ศ. 1859 ก็ทำให้จักรพรรดิฝรั่งเศสจำเป็นต้องยอมพึ่งพาระบบดังกล่าว ถึงขนาดที่แม้จะไม่มีเวลา มากพอในการจัดตั้งกองทหารสื่อสาร กองทัพฝรั่งเศสก็ต้องการแรงงานจากพลเรือนทั่วไปในการวาง ระบบโทรเลขเชื่อมสมรภูมิต่างกับกรุงปารีสเพื่อให้ความรวดเร็วในการรายงานการศึก การบัญชาการรบ และการประสานกับพันธมิตร (Solymar, 2000, p. 205) ด้วยประสบการณ์เช่นนี้ จึงเป็นไปได้ว่า ระบบโทรเลขอาจมาถึงนครไซ่ง่อนพร้อมกับกองเรือรบฝรั่งเศสที่เข้าเทียบท่าเมืองดังกล่าวในช่วงปลาย คริสต์ศตวรรษ 1850

ทั้งนี้ แม้ช่วงเวลาที่มีการวางระบบไปรษณีย์-โทรเลขยังไม่ทราบแน่ชัด กระนั้น ค่อนข้าง ชัดเจนว่าระบบสื่อสารของโลกตะวันตกชุดนี้ได้รับการติดตั้งในนครไซ่ง่อนและอาณานิคมโคชินจีน อย่างช้าที่สุดคือ 3 ปีหลังจากที่ราชสำนักเวียนลงนามมอบเมืองของตนให้แก่กองเรือรบฝรั่งเศส ทั้งนี้ ผู้เขียนอ้างอิงจาก หนังสือพิมพ์ *Courrier de Saigon* ฉบับวันที่ 5 พฤศจิกายน ค.ศ. 1865 ใน ส่วนที่ไม่เป็นทางการ (partie non-officiel) ที่กล่าวถึงเสารับสัญญาณตรงริมแม่น้ำไซ่ง่อนว่า เสาดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่กองทัพเรือเพิ่งติดตั้งเพื่อตรวจจับเรือที่ล่องเข้ามา และพร้อมกันก็ใช้เป็นตัวรับ สัญญาณโทรเลขภาคพื้นสมุทรจากแหลมแชนด์ซาค (Partie non-officiel, 5 November 1865)

เรื่องที่น่าสนใจคือ ในห้วงเวลาแห่งการพัฒนาอย่างเชื่องช้าของนครไซ่ง่อนก่อนคริสต์ ศตวรรษ 1890 นั้น ระบบไปรษณีย์และโทรเลขก็ถูกติดตั้งไว้อย่างเรียบร้อยเป็นอันดับต้นๆ ในบรรดา

โครงสร้างต่างๆ ของเมืองสมัยใหม่ ทั้งนี้ ระบบดังกล่าวไม่เพียงได้รับการติดตั้งเพื่อเชื่อมนครไซ่ง่อนกับฝรั่งเศสเมืองแม่เท่านั้น หากแต่ยังมีไว้เพื่อให้นครไซ่ง่อนสามารถควบคุมการรับรู้ในอาณานิคมอินโดจีนทั้งหมด โดยใน 15 ต่อมา หนังสือพิมพ์ *Courrier de Saigon* ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม 1864 ในส่วนเรื่องอิจิปาละ (Nouvelles et faits divers) ได้ประกาศการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ ของโคชินจีน โดยหนึ่งในนั้นคือ สำนักงานไปรษณีย์-โทรเลข ทั้งนี้ หน่วยงานด้านการสื่อสารในขณะนั้นถูกเรียกว่า หน่วยบริการอาณานิคม (service colonial) แบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ กองคลังและจดหมาย (Trésor et postes) และกองโทรเลข (Télégraphie) โดยในส่วนของกองโทรเลขนั้น ข้อมูลในหนังสือพิมพ์ได้แสดงให้เห็นว่า นอกจากจะมีสำนักงานที่นครไซ่ง่อนและแหลมแชนต์ฌาคแล้ว หน่วยงานสื่อสารแห่งนี้ก็ยังมีสถานีย่อยที่เบียนหว่า (Biên Hòa) หมี่ทอ (Mỹ Tho) บ่าเหรี๋ย (Bà Rịa) ก่อแดน (Gò Đen; *Courrier de Saigon* เขียนว่า Goden) เตินอาน (Tân An) เถวียนเกี้ยว (Thuận Kiêu; ใน *Courrier de Saigon* เขียนว่า Tong-Keou ส่วนในแผนที่ *Carte physique et politique de la Cochinchine d'après les documents officiels de la colonie* จำทำโดย อา. ชาลลามเมล (A. Challamel) เขียนว่า Thuanh Kieu) จ้างบ่าง (Trảng Bàng) และลองม้แถ่งญู (Long Thành; ใน *Courrier de Saigon* เขียนว่า Long-Thân) ส่วนกองคลังและจดหมายนั้น แม้จะไม่กล่าวถึงที่ตั้งของสำนักงาน แต่การที่ระบุชื่อพนักงานเพียงกลุ่มเดียว หากมิใช่ว่ามีการแต่งตั้งในอัตราที่น้อย ก็ย่อมเป็นไปได้ว่าจะมีที่ทำการเพียงแห่งเดียวคือในเมืองหลวงเช่นนครไซ่ง่อน (Nouvelles et faits divers, 25 May 1864)

ข้อสันนิษฐานข้างต้นสอดคล้องกับข้อมูลในวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่อง *French Influence Overseas: The Rise and Fall of Colonial Indochina* ของจูเลีย เอ. จี. เบอร์เลตต์ (Julia A. G. Burlette) ที่กล่าวว่า สถานีโทรเลขในนครไซ่ง่อนนั้นเป็นหนึ่งในชุมทางการสื่อสารสำคัญระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก (Burlette, 2007, p. 56) อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อเท็จจริงจากลาสโล โซลิมาร์ (Laszlo Solymar) ที่ระบุว่า กว่าครึ่งของระบบโทรเลขเป็นของบริษัทสัญชาติอังกฤษ และการที่สถานทูตอังกฤษ ณ กรุงปารีสทราบข่าวการสงครามในเขตตงแกงญูก่อนรัฐบาลฝรั่งเศส หรือการที่ชาวคราวต่างๆ ในดินแดนโพ้นทะเลของฝรั่งเศสถูกอังกฤษดักจับได้บ่อยครั้งก็แสดงให้เห็นว่า ระบบโทรเลขของฝรั่งเศสพึ่งพาอังกฤษอยู่ค่อนข้างมาก (Solymar, 2000, p. 209) ทั้งนี้ แม้เบอร์เลตต์จะกล่าวว่า สถานีโทรเลขในนครไซ่ง่อนจะเป็นจุดส่งสัญญาณสำคัญระหว่างสองมหาสมุทร แต่หากพิจารณาจากการพึ่งพิงระบบของอังกฤษ ก็เป็นไปได้ว่า สายโทรเลขเส้นแรกซึ่งเป็นสายเคเบิลใต้ทะเลที่เชื่อมต่อมาที่นครไซ่ง่อนนั้น อาจถูกวางจากอาณานิคมมลายาก็เป็นได้

บทบาทของไปรษณีย์-โทรเลขในนครไซ่ง่อนยังไม่หมดแต่เพียงเท่านั้น เมื่อใน *Bulletin officiel de l'Indochine française* ฉบับปี ค.ศ. 1896 ระบุว่า รัฐบาลสหภาพได้ออกคำสั่งให้จัดตั้งสำนักงานไปรษณีย์-โทรเลขในเขตลาวต่ำ (le Bas-Laos) โดยให้อยู่ภายใต้การสั่งการของสำนักงาน

ไปรษณีย์-โทรเลขแห่งโคชินจีน (*Bulletin officiel de l'Indochine française*, 1896, pp. 226 and 676) ทั้งนี้ เนื้อความเต็มของคำสั่งกล่าวระบุว่า ให้สำนักงานไปรษณีย์-โทรเลขเขตลาวต่ำขึ้นตรงต่อสำนักงานที่โคชินจีนและตงแกงญู จึงยังเป็นเรื่องที่คุณคิดว่า หน่วยงานใดที่เป็นหน่วยบังคับบัญชาสายตรงของสำนักงานแห่งนี้ อย่างไรก็ตาม แม้จะยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ศูนย์ใหญ่แห่งใดจะมีอำนาจสั่งการมากกว่ากัน กระนั้น คำสั่งดังกล่าวก็แสดงให้เห็นแน่ชัดว่า เครือข่ายการจัดการข้อมูลที่คุณศูนย์กลางอยู่ในเมืองปารีสแห่งตะวันออกไกลนั้น มิได้จำกัดอยู่แต่ภายในอาณานิคมอินโดจีน แต่ยังรวมไปถึงดินแดนตอนในของสหภาพอินโดจีนด้วย

ด้วยการติดตั้งระบบที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางเมื่อเทียบกับโครงสร้างอื่นๆ จึงกล่าวได้ว่า ระบบไปรษณีย์-โทรเลข หรือโดยเฉพาะระบบโทรเลขนั้น น่าจะจำเป็นอย่างยิ่งต่อการรักษาความมั่นคงของนครไซ่ง่อนและระเบียบอาณานิคมของทั้งโคชินจีนและภูมิภาคอื่นๆ ของอินโดจีน นัยสำคัญของระบบการสื่อสารดังกล่าวไม่เพียงแสดงให้เห็นผ่านกระบวนการจับกุมหัวหน้าขบวนการต่อต้านอาณานิคม และความเร่งรีบในการติดตั้งแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังสามารถสังเกตได้ผ่านที่ตั้งบนแผนที่นครไซ่ง่อนในปีต่างๆ เช่นกัน หากพิจารณาแผนที่นครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1864, 1878, 1882, 1898 และ 1923 เราก็จะเห็นว่า แม้สำนักงานของโทรเลขจะไม่ถูกจัดให้เป็นสิ่งก่อสร้างในเขตทหาร แต่ก็อยู่ชิดติดกับพื้นที่ทหาร โดยในปี ค.ศ. 1864 เพียงแค่เดินข้ามถนนนาซียงนาลและผ่านหอสังเกตการณ์เล็กน้อย ก็จะพบกับสำนักงานโทรเลขตั้งอยู่เบื้องหน้า ทั้งนี้ แม้ในปี ค.ศ. 1878 สำนักงานโทรเลขจะยังคงตั้งอยู่ในพื้นที่เดิมรวมกับอาคารของหน่วยงานอื่นๆ แต่นัยสำคัญทางการทหารจะปรากฏให้เห็นทันทีเมื่อเรานำแผนที่ดังกล่าวไปเทียบกับแผนที่ในปี ค.ศ. 1882 ที่ทั้งสำนักงานไปรษณีย์และสำนักงานโทรเลข แยกออกมาอยู่ในพื้นที่อันแยกเทศ และควบรวมเป็นหน่วยงานไปรษณีย์และโทรเลขที่ตั้งใกล้กับเขตทหารมากกว่าเดิม แล้วในที่สุดเมื่อพิจารณาแผนที่ปี ค.ศ. 1923 ร่วมด้วยแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับความมั่นคงก็ชัดเจนที่สุดเมื่อสำนักงานโทรเลขไร้สายอันเป็นนวัตกรรมที่ล้ำหน้าไปกว่าระบบโทรเลขเก่านั้นตั้งอยู่ติดกับค่ายทหารอาณานิคม

ด้วยการสื่อสารที่รวดเร็วและขยายได้ไกลขึ้น จึงไม่น่าแปลกใจหากกองทัพฝรั่งเศสที่เคยประสบความยากลำบากในช่วงสงครามยึดนครซาดิงญู กลับสามารถประคองระบอบอาณานิคมให้รอดจากการโค่นล้มโดยชาวพื้นเมืองได้เป็นเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษ ทั้งนี้ เจือปนใจพื้นเมืองของอินโดจีน เช่น กองกำลังปลดแอกและภูมิศาสตร์เขตร้อนซึ่งครั้งหนึ่งในปี ค.ศ. 1861 เคยทำให้นายพลชาร์เนเกือบถอดใจถอนทัพนั้นก็คงจะเสื่อมอาภรรพลงไปเมื่อกองกำลังอาณานิคมไม่ประเมินสถานการณ์ของอริได้รวดเร็วกว่าเดิมด้วยระบบไปรษณีย์-โทรเลข กล่าวคือ แทนที่จะต้องค่อยๆ รุกพื้นที่ของอีกฝ่ายทีละเล็กละน้อย พร้อมกับการรับมือการโจมตีแบบกองโจรภายในภูมิศาสตร์อันแปลกตานั้นอย่างทีละทีละก้าวในยุทธการซาดิงญู กองกำลังของรัฐบาลอาณานิคมก็เปลี่ยนมาสืบข่าวลวงหน้า สืบในระดับวง

กว้าง และสปีอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งติดตามบรรดาแกนนำชาวพื้นเมืองที่พวกตนระวางสงสัย เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่รัฐบาลเห็นว่าอาจเป็นเชื้อไฟของการลุกฮือ กองกำลังอาณานิคมส่วนหนึ่งก็จะบุกไปควบคุมตัวแกนนำเสียก่อน อย่างที่กระทำกับฟานจุงจิงญ์ โฮจิมินห์ และเลห่งม์เซิน

ภาพ 28 สำนักไปรษณีย์และโทรเลข-สำนักงานนครไซ่ง่อน ถ่ายไว้ในปี ค.ศ. 1922

ที่มา: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b531679848/>

นอกจากนี้ หากจะพิจารณาในแง่ของการเข้ายึดพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเปรียบเทียบการรับมือของฝรั่งเศสต่อขบวนการต่อต้านอาณานิคมในปี ค.ศ. 1861 กับปี ค.ศ. 1940 เราจะพบว่า ในขณะที่ฝรั่งเศสในช่วงต้นอาณานิคมนั้น ต้องใช้เวลาถึง 6 สัปดาห์ในการยึดพื้นที่นครชาตังญ์จากกองกำลังของราชสำนักเวียมนั้น แต่ฝรั่งเศสในช่วงปลายอาณานิคมที่อาศัยการข่าวอันรวดเร็ว กลับสามารถชิงสกัดแผนวินาศกรรมนครไซ่ง่อนของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนก่อนที่แผนดังกล่าวจะเริ่มขึ้นเสียอีก แม้การที่รัฐบาลอาณานิคมไม่อาจสกัดแผนการลุกฮือในเขตอื่นๆ นอกนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1940 ได้อย่างทันท่วงที จะทำให้ดูคล้ายกับว่าพวกเขายังคงติดหล่มไม่ต่างจากปี ค.ศ. 1861 อย่างไรก็ตาม ด้วยระยะเวลา 6 สัปดาห์เท่ากัน ในขณะที่กองกำลังฝรั่งเศสช่วงต้นอาณานิคมมีเพียงอาวุธอันล้าหน้าในการยึดกุมเพียงพื้นที่เมืองของชาตังญ์ หากระบบไปรษณีย์-โทรเลขในยุคที่ระบอบอาณานิคมมั่นคงกลับช่วยให้ฝรั่งเศสสามารถกำราบกบฏชนพื้นเมืองได้ทั้งโคชินจีน (Nghia, 2011, pp. 63-65; Sud, 1997, pp. 280-281) ทั้งนี้ ประสิทธิภาพของโทรเลขในการช่วยฝรั่งเศสปกครองอินโดจีนนั้นคงจะเห็นได้ชัดมากขึ้นหากสามารถนำตัวเลขของทหารในยุทธภูมิทั้ง 2 ครั้งมาร่วมพิจารณา อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาร่วมกับอาณานิคมอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีของหมู่เกาะอินเดี

ตะวันออกก็พิสูจน์แล้วว่า โทรเลขเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ดัชต์สามารถจัดการกบฏในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้อย่างรวดเร็วกว่าช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษเดียวกันซึ่งยังไม่มีระบบที่กล่าวมานี้ (Tully, 2009, p. 562)

แม้ในนัยยะสำคัญทางสถาปัตยกรรมของอาคารสำนักงานไปรษณีย์และโทรเลขประจำนครไซ่ง่อนจะมีได้โดดเด่นเท่าทำเนียบบนโรตมและค่ายทหารราบ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากการที่ชาวฝรั่งเศสมักกล่าวถึงสำนักงานไปรษณีย์และโทรเลขในแง่ของหน้าที่มากกว่าในแง่ของความงาม เช่นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920 (เนื่องจากสิ่งพิมพ์ฉบับนี้ไม่มีปีที่พิมพ์ ผู้เขียนจึงคาดคะเนด้วยโฆษณาที่ปรากฏอยู่ภายในสิ่งพิมพ์ฉบับนี้) ฌี. อาสปาร์ (J. Aspar) กล่าวถึงสำนักงานไปรษณีย์และโทรเลขในนครไซ่ง่อนไว้ใน *Guide pratique, renseignements et addresses: Saigon* ในแง่ที่ว่า อาคารดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอาคารราชการและในอีกส่วนหนึ่งเมื่อเขากล่าวถึงสำนักงานดังกล่าวอย่างจริงจัง เขาก็มุ่งแต่เพียงอธิบายถึงอัตราค่าบริการไปรษณีย์-โทรเลข (Aspar, n.d., pp. 1-2 and 35) กระนั้น ผู้เขียนก็พบการกล่าวถึงความงามของอาคารสำนักงานไปรษณีย์และโทรเลขประจำนครไซ่ง่อนอยู่บ้างเช่นกัน โดยอาคารดังกล่าวก็ถูกกล่าวถึงร่วมกับอาคารอื่นๆ ว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของเมืองโดยอาสปาร์ ส่วนคู่มือแนะนำเที่ยวอีกฉบับเช่น *Livret-guide du voyageur en Indochine* ก็ได้สรรยเสริญอาคารของระบบไปรษณีย์-โทรเลขประจำนครไซ่ง่อนไว้ใน ไม่ต่างจากฉบับที่อาสปาร์เขียนไว้มากนัก หากแต่ใช้ลำดับสำนวนที่สละสลวยกว่าเล็กน้อยว่า “ไม่มีโบราณสถานที่ยิ่งใหญ่ แต่เต็มไปด้วยอาคารสมัยใหม่ที่งามดมหมดจดคมคาย” (*Livret-guide du voyageur en Indochine*, 1923, p. 5)

แม้ข้อมูลที่สำรวจได้จะบรรยายสรรพคุณในทางการเมืองการทหารของระบบโทรเลขไว้ค่อนข้างมาก กระนั้น ผู้เขียนก็ได้เห็นว่า ระบบไปรษณีย์-โทรเลขเป็นตัวชี้ขาดในการรักษาระบอบอาณานิคม เพียงแต่ดังที่เราได้เห็นความยากลำบากของกองทหารฝรั่งเศสในการรุกรานดินแดนตะวันออกไกลแห่งนี้ ผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตว่า มีความเป็นไปได้สูงที่การข่าวอันฉับไวจากระบบไปรษณีย์-โทรเลขนั้น จะช่วยทำให้กองกำลังของฝรั่งเศสทรงพลังขึ้นดุจพยุภย์คชต์ติดปีก และสามารถรักษาระบอบอาณานิคมไว้ได้จวบจนสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตาม เพียงแค่การปราบปรามที่รุนแรงและรวดเร็วเท่านั้นมิได้เพียงพอที่จะอธิบายการดำรงอยู่นครไซ่ง่อน เพราะหากพิจารณาในภาพใหญ่อย่างเช่นสหภาพอินโดจีน เราจะเห็นได้ว่าอีกสองระบบที่เจ้าอาณานิคมกลุ่มนี้ทุ่มเทสถาปนาไว้เพื่อรักษาระเบียบและอำนาจในดินแดนของตน คือ ระบบการศึกษาและระบบทัณฑสถาน

วิทยาลัยอาณานิคม: แหล่งผลิตฟันเฟืองให้กับระบอบ

ภายใต้อภิมหาโครงการเผยแพร่อารยธรรม (mission civilisatrice) ที่แฝงแผนการย่อย 2 ประการอันได้แก่ การสร้างความเจริญให้แก่อารยชน (mise en valeur) และการขยายขอบเขตของ

จักรวรรดิฝรั่งเศสอันเกรียงไกร (la Plus Grand France) รัฐบาลฝรั่งเศสแผ่นดินแม่และรัฐบาลอาณานิคมได้ร่วมกันสถาปนาระบบการศึกษาขึ้นมาในเขตอาณานิคมโคชินจีนและต่อมาในเขตอาณานิคมอื่นๆของอินโดจีน โดยในด้านหนึ่งก็อ้างว่าเพื่อส่งมอบความรู้อันเป็นอารยะแก่พลเมืองอาณานิคมอย่างเสมอหน้า ทว่าในความเป็นจริงนั้น ดูเหมือนว่าระบบการศึกษาดังกล่าวจะถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อระบอบอาณานิคมตะวันออกไกลที่ในช่วงแรกก็ยังคงเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนบุคลากร (Cooper, 2001, p. 109; Said, 1979, pp. 174, 217, and 244-245)

ด้วยเป้าหมายเช่นนี้ นครไซ่ง่อนจึงถูกเลือกให้เป็นพื้นที่แรกในการวางระบบการศึกษาโคชินจีน-อินโดจีนของฝรั่งเศส เมื่อนายพลเดอลากรองดิแยร์ (Pierre-Paul de la Grandière) ผู้ว่าการนครไซ่ง่อนมีคำสั่งในปี ค.ศ. 1864 ให้ก่อตั้งสถานศึกษาระดับประถมศึกษาขึ้นจำนวนหนึ่งในมหานครดังกล่าว โดยในเชิงหลักการนั้น โรงเรียนเหล่านี้ถูกออกแบบให้มอบการศึกษาแก่เยาวชนอาณานิคมทั้งในด้านเลขคณิต (arithmetic) และในด้านการใช้อักษรกว็อกหือ (Quốc Ngữ) ซึ่งเป็นอักษรโรมันที่ถูกประดิษฐ์มาใช้แทนเสียงในภาษาเวียดนาม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว การสอนการใช้อักษรกว็อกหือเป็นหนึ่งในแผนการปกครองโคชินจีนของฝรั่งเศส เพราะอักษรเดิมที่ใช้ในภาษาเวียดนามคืออักษรจีนซึ่งมีระบบที่ซับซ้อนเกินไปสำหรับชาวฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้ อักษรกว็อกหือที่มีรูปน่าคุ้นชินกว่าสำหรับเจ้าอาณานิคมจึงถูกนำมาใช้ทดแทน (Ness, 1987, pp. 76-77; Thompson, 2003, p. 119; สุต, 2550, น. 47) ทั้งนี้ หากพิจารณาจากแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับ ค.ศ. 1864 แล้ว ก็เป็นไปได้ว่า วิทยาลัยแห่งอานนาม (Collège annamite) อาจเป็นหนึ่งในสถานศึกษาที่นายพลเดอลากรองดิแยร์ออกคำสั่งก่อตั้ง โดยคงชื่อ “วิทยาลัย” ไว้แต่สอนเพียงหลักสูตรระดับประถมศึกษา

สุต จอนเจดสินได้กล่าวไว้ใน *ประวัติศาสตร์เวียดนามตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสถึงปัจจุบัน* ว่า ในปี ค.ศ. 1873 รัฐบาลอาณานิคมได้จัดตั้ง โรงเรียนเจ้าหน้าที่ฝึกหัด (l'Ecole des Stagiailes) ที่ในเวลาต่อมาจะเผยโฉมอย่างชัดเจนในชื่อ วิทยาลัยล่าม (Collège des Interprète) โดยมีจุดมุ่งหมายด้านหนึ่งเพื่อฝึกฝนข้าราชการชาวฝรั่งเศสให้เข้าใจภาษาเวียดนาม และในอีกด้านหนึ่งก็เพื่อให้ชาวเวียดนามได้เข้าใจภาษาฝรั่งเศส (สุต, 2550, น. 47; ดูเพิ่มเติมใน Cordier, 1900, pp. 261 and 268) ทั้งนี้ กล่าวเฉพาะเป้าหมายอย่างหลัง แม้สถานศึกษาดังกล่าวจะมีคณาจารย์เป็นชาวพื้นเมืองอยู่บ้างเช่นบาทหลวงเปตรูส-เจืองหวิงญี่ (Petrus-Truong Vinh Kỳ) กระนั้น ข้อมูลของสุต จอนเจดสินในหนังสือที่เพิ่งอ้างถึงและข้อมูลของเกิล พี. เคลลี (Gail P. Kelly) ใน “Colonial School in Vietnam, 1918 to 1938” ก็ระบุตรงกันว่า กว่าชาวพื้นเมืองในอินโดจีนจะถูกดึงเข้าสู่ระบบการศึกษาของฝรั่งเศสอย่างจริงจังนั้นก็ล่วงเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แล้ว (สุต, 2550, น. 50; Kelly, 1977, p. 96)

อย่างไรก็ตาม ในคริสต์ทศวรรษ 1870 นั้น นอกจากโรงเรียนเจ้าหน้าที่ฝึกหัดแล้ว ยังมีสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งในนครไซ่ง่อนที่ผงาดขึ้นมาเคียงคู่กับสถานศึกษาดังกล่าว โดยในแผนที่นคร

ไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1878 นั้นได้ปรากฏสถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งชื่อว่า วิทยาลัยพื้นเมือง (Collège indigène) ซึ่งตั้งอยู่ติดกับทำเนียบนโรตม และอันที่จริงแล้ว สถานศึกษาดังกล่าวก็ได้รับการก่อตั้งในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันกับโรงเรียนเจ้าหน้าตีฝักหัด คือ ค.ศ. 1874 โดยผู้เขียนสันนิษฐานว่า วิทยาลัยพื้นเมืองถือกำเนิดขึ้นมาจากความล้มเหลวของโครงการก่อตั้งวิทยาลัยอาณานิคม (École Normale Coloniale) กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1871 วิทยาลัยอาณานิคมถูกก่อตั้งขึ้นโดยได้รับการออกแบบให้มีการเรียนการสอนชั้นอุดมศึกษา (supérieur) เพื่อผลิตคณาจารย์สำหรับส่งออกไปสอนยังโรงเรียนต่างๆ ทั่วอาณานิคม โดยอีกจุดมุ่งหมายหนึ่งคือเพื่อผลิตเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1874 วิทยาลัยอาณานิคมก็ถูกส่งยุบไปพร้อมกับการก่อตั้งวิทยาลัยพื้นเมืองซึ่งถูกออกแบบให้มีการเรียนการสอนในระดับที่ต่ำกว่าเดิม คือ มัธยมศึกษา (secondaire) และต่อมาในปี ค.ศ. 1886 ก็ได้เพิ่มหลักสูตรประถมศึกษา (primaire) เข้าไป (Midan, 1934, p. 10; “Plan de la ville de Saigon (Cochinchine), 1878; *Bulletin officiel de l’Annam et du Tonkin*, 1875, p. 359)

ทั้งนี้ เมื่อนำข้อมูลข้างต้นมาพิจารณาร่วมกันกับคำอธิบายว่าด้วยโรงเรียนประถมศึกษาในนครไซ่ง่อน ค.ศ. 1864 ร่วมกับคำอธิบายของสุดที่กล่าวว่าโรงเรียนเจ้าหน้าตีฝักหัด/วิทยาลัยการแปลถูกก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1873 และร่วมกับคำอธิบายของเคลลีที่กล่าวว่าเริ่มมีการก่อตั้งสถานศึกษาในนครไซ่ง่อนในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1880 (Kelly, 1977, p. 97) จึงเป็นไปได้ว่า ภายหลังจากที่ก่อตั้งโรงเรียนประถมศึกษาจำนวนหนึ่งในนครไซ่ง่อนแล้วเป็นเวลาเพียงแค่ 7 ปี รัฐบาลอาณานิคมที่ทะเลเยอทะยานอยากจำลองปารีส ณ แดนตะวันออกไกลแห่งนี้ ก็ได้สถาปนาวิทยาลัยอาณานิคมอันเป็นสถานอุดมศึกษาในนครไซ่ง่อนโดยหมายจะให้เป็นที่ตั้งวิทยาลัยอุดมศึกษา (École Normale Supérieure) ในกรุงปารีส อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาดังกล่าวก็มีอายุเพียงแค่ 3 ปีเท่านั้น เพราะไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการรัฐบาลอาณานิคมหรือเงื่อนไขของพลเมืองอาณานิคมในขณะนั้น โดยอาจมีที่มาจากกรณีที่หลักสูตรการศึกษาของสถานศึกษาดังกล่าวอยู่ในระดับที่สูงและยากเกินไปสำหรับผู้สนใจเข้าศึกษา หรืออาจเป็นไปได้ว่าผู้ศึกษาอาจใช้เวลาเรียนเกินกว่าจะจบการศึกษาก็ไม่สามารถเข้าไปปฏิบัติงานในระบบการบริหารของอาณานิคมได้อย่างทันท่วงที

ทั้งนี้ ความไม่พร้อมของพลเมืองอาณานิคมทั้งชาวฝรั่งเศสและชาวพื้นเมืองต่อระบบอุดมศึกษาในนครไซ่ง่อนนั้นจะเห็นได้จากการก่อตั้งโรงเรียนเจ้าหน้าตีฝักหัดในปี ค.ศ. 1873 และต่อมาก็มีการก่อตั้งวิทยาลัยพื้นเมืองในปี ค.ศ. 1874 พร้อมทั้งยุบวิทยาลัยอาณานิคมทิ้งไป ความไม่พร้อมดังกล่าวยังเห็นได้จากข้อมูลของสุดที่กล่าวว่า ในปี ค.ศ. 1889 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนอาณานิคมที่กรุงปารีสเพื่อฝึกฝนชาวฝรั่งเศสที่จะเข้ามาปฏิบัติราชการในโคชินจีน-อินโดจีนด้วยหลักสูตรที่ซับซ้อนมากขึ้น พร้อมทั้งโอนกิจการของวิทยาลัยการแปลให้เข้าไปอยู่ในการจัดการของสถาบันดังกล่าว ส่วนชาวพื้นเมืองนั้น แม้แต่ในการสอบเข้าเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคม ค.ศ. 1898 ซึ่งครอบคลุมทั่วทั้งอาณานิคมอินโดจีน แต่ก็ไม่มีชาวพื้นเมืองคนใดที่สอบผ่าน (สุด, 2550, น. 48 และ 50) หลังจากนั้นก็เกิดการ

เปลี่ยนแปลงอีกครั้งโดยในขณะที่การเรียนการสอนเจ้าหน้าที่อาณานิคมอย่างเฉพาะทางถูกโยกย้ายไปที่แผ่นดินแม่ สถานศึกษาระดับที่สูงกว่าประถมศึกษาถูกกำหนดให้เหลือเพียงวิทยาลัยพื้นเมืองโดยที่ในเวลาต่อมาจะเปลี่ยนชื่อเป็นวิทยาลัยชาสลูป-โลบาต (Lycée Chasseloup-Laubat) (Midan, 1934, p. 10) ทั้งนี้ แม้จะมีชื่อเดิมว่าวิทยาลัยพื้นเมือง (Collège indigène) ซึ่งมีทั้งชั้นเรียนของชาวยุโรป (quartier européen) และชั้นเรียนของชาวพื้นเมือง (quartier indigène) กระนั้น สุดและเคลลี่ก็ระบุตรงกันว่า มีชาวเวียดนามเพียงน้อยคนที่จะได้เข้าศึกษาในสถานมัธยมศึกษาเช่นนี้ โดยกลุ่มคนที่จะได้เข้าศึกษานั้น หากมิใช่ชาวฝรั่งเศสแล้วไซ้ ก็เป็นลูกหลานเจ้าที่ดินชาวพื้นเมืองหรือชาวพื้นเมืองที่ปฏิบัติราชการให้แก่รัฐบาลอาณานิคม (สุด, 2550, น. 53; Huê Khái, 2012, p. 41; Kelly, 1977, pp. 96-97)สุดกล่าวไว้ว่า นอกจากบุตรหลานคนมีเงินและชนชั้นนำแล้ว อาจจะมีคนยากคนจนแต่มีความสามารถทางปัญญาจนได้รับทุนการศึกษาที่เพียงพอในการเข้าเรียนที่วิทยาลัยชาสลูป-โลบาตด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม อีกกรณีหนึ่งที่บุตรหลานแรงงานรายได้น้อยจะสามารถเข้าเรียนที่สถานศึกษาแห่งนี้คือ การอุปถัมภ์จากญาติที่เป็นพ่อค้าหรือจากคนรู้จักที่เป็นเจ้าหน้าที่ในระบบอาณานิคม โดยกรณีตัวอย่างคือ โงวันเจี้ยว (Ngô Văn Chiếu) ที่แม้จะเป็นบุตรของสองสามีภรรยาผู้ใช้แรงงาน คือ โงวันเซวีน (Ngô Văn Xuân) และ เลิมถิกวี (Lâm Thị Quý) แต่ด้วยป่าของเจี้ยวซึ่งแต่งงานกับพ่อค้าเชื้อสายจีน (Hoa kiều) ไม่มีบุตร เธอและสามีจึงอุปการะส่งเสียให้เจี้ยวได้เรียนในสถานศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมที่หมีทอ (Mỹ Tho) อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าเพียงแค่ทรัพย์สินของลูกกับป่าอาจจะไม่พอให้เจี้ยวได้เข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐบาลอาณานิคม เพราะเจี้ยวยังจำเป็นต้องอาศัยการรับรองจากผู้ตรวจการจังหวัดหมีทอ เช่น เลกงม့်สูงม့် (Lê Công Xung) ในเวลาต่อมา หลังจากผ่านกระบวนการช่วยเหลือจนพ้นกับดักชนชั้นและจบการศึกษาที่หมีทอมาได้ เจี้ยวจึงค่อยเข้าศึกษาต่อที่วิทยาลัยชาสลูป-โลบาต ทั้งนี้ แม้ใน *Ngô Văn Chiếu: Người môn đệ Cao Đài đầu tiên* [โงวันเจี้ยว: สาวกกว๋าด่ายคนแรก] จะไม่ได้กล่าวว่าเจี้ยวเข้าศึกษาที่วิทยาลัยชาสลูป-โลบาตในปีไหน แต่หากพิจารณาจากปีที่เขาเกิดคือ ค.ศ. 1878 และปีที่เขาจบการศึกษาพร้อมทั้งเข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่รัฐคือ ค.ศ. 1899 ก็เป็นไปได้ว่าเขาอาจจะเข้าศึกษาที่วิทยาลัยดังกล่าว ณ ห้วงใดห้วงหนึ่งในคริสต์ทศวรรษ 1890 (Huê Khái, 2012, pp. 8-9)

อย่างไรก็ตาม แม้เจี้ยวจะเป็นพื้นเพเพียงชั้นดีชั้นหนึ่งที่ระบอบอาณานิคมผลิตออกมาอันจะเห็นได้จากการที่เขาสามารถก้าวหน้าเป็นรองปลัดจังหวัดท่าเตียน ทว่าในอีกแง่หนึ่งเขาก็เป็นพื้นเพหนึ่งที่หมุนย้อนกลับและบ่อนเซาะการทำงานของระบอบอาณานิคมเสียเอง เพราะอีกบทบาทหนึ่งของเจี้ยวคือ อัศวินของลัทธิกว๋าด่าย ซึ่งเป็นขบวนการทางศาสนาที่ในเวลาต่อมาจะพัฒนาเป็นขบวนการต่อต้านอาณานิคมอย่างเปิดเผยใน ค.ศ. 1945 โดยแม้จะมีฐานกำลังอยู่ที่จังหวัดเตยนิญ ลัทธิกว๋าด่ายก็ยังเป็นกลุ่มการเมืองกลุ่มสำคัญในสมรภูมิมินครโขงอันช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1950 ที่ช่วยพลิกสถานการณ์ให้ฝ่ายของโงดิ่งญ์เสียมมีชัยเหนือกลุ่มบั้งญ์เซวียนของเหวียนอันดับเจ็ด (Huê

Khài, 2012, p. 18; “Trên đường độc lập”, 18 August 1945; Chapman, 2013, p. 86; Hess, 1990, p. 58)

ทั้งนี้ แม้วิทยาลัยชาสลูป-โลบาตแห่งนครไซ่ง่อนจะสามารถผลิตฟันเฟืองชั้นดีให้แก่ระบอบอาณานิคมได้อีกหลายชิ้น เช่น เจิ่นวันมาง (Trần Văn Mang) ปลัดจังหวัดเบ็นแจ (Bến Tre) หรือเหวียนวันเต็ม (Nguyễn Văn Tâm) ผู้บริหารอาณานิคมโคชินจีนช่วง ค.ศ. 1952-1953 กระนั้น ดูเหมือนว่าบุคลากรที่วิทยาลัยแห่งนี้ผลิตออกมานั้นจะมีเจตสีทางการเมืองและชนชาติที่หลากหลายมากกว่าการเป็นเพียงเจ้าหน้าที่รัฐอาณานิคมหรืออัครสาวกชาวเวียดนาม เพราะสถานศึกษาแห่งนี้ยังได้ผลิตชนชั้นนำคนสำคัญที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เช่น เจ้าพีเชราชรัตนวงศาแห่งหลวงพระบาง หรือในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1930 สถานศึกษาแห่งนี้ก็ได้มีส่วนในการเตรียมความพร้อมให้แก่เจ้านโรดมสีหนุก่อนที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งกัมพูชาในปี ค.ศ. 1941 แต่ในอีกด้านหนึ่งวิทยาลัยชาสลูป-โลบาตยังได้ผลิตปัญญาชนสายปฏิรูปที่เรียกร้องสิทธิของชนพื้นเมืองอย่างเปิดเผย เช่น บุษยกวางเจียว (Bùi Quang Chiểu) หรือแม้แต่ผลิตปัญญาชนฝ่ายซ้าย เช่น มาเกอร์ิต ดูราส์ (Maguerite Duras) นักเรียนวิทยาลัยชาสลูป-โลบาตในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1930 ผู้ซึ่งเป็นทั้งปัญญาชนมาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศสและนักเขียนนามกระเดื่องด้วยผลงานนวนิยาย เช่น เชื้อนกันแปซิฟิก (Un Barrage contre le Pacifique) และคนรัก (L'Amant) เหวียนอานนิงญ์ (Nguyễn An Ninh) นักเรียนวิทยาลัยชาสลูป-โลบาตช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1910 ผู้ซึ่งในเวลาต่อมาจะกลายเป็นปัญญาชนสายอนาธิปไตยและเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันกระแสการปฏิวัติในอินโดจีน (Smith, 1967, p. 354; Smith, 1969, p. 134; Smith, 1972, p. 467; ชัยรัตน์, 2558, น. 213; Britannica, 2023; Yang, 2012, pp. 12 and 135; Ho Tai, 1996, p. 72-73, 77, and 84)

กระนั้น พลังในการบ่มเพาะปัญญาชนฝ่ายซ้ายของระบบการศึกษาในนครไซ่ง่อนนั้นก็ไม่เพียงผลิตฟันเฟืองทวนทิศภายในระบอบอาณานิคม เพราะในปี ค.ศ. 1933-1934 ปัญญาชนไทยผู้หนึ่งนาม แสน ธรรมยศ ก็ได้เดินทางไปร่ำเรียนวิชาปรัชญาที่นครไซ่ง่อน ต่อมาเมื่อเขากลับมายังบ้านเกิดปัญญาชนผู้นี้ก็ได้สร้างชื่อในบรรณพิภพผ่านงานเขียนต่างๆ ที่วิพากษ์ทั้งสังคม สื่อ ศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกษัตริย์และบรรดาชนชั้นสูงที่แสนได้วิพากษ์ไว้อย่างเผ็ดร้อนในหนังสือต้องห้ามเรื่อง *พระเจ้ากรุงสยาม* ทั้งนี้แม้แสนจะไม่ประกาศจุดยืนทางการเมืองของตน แต่ด้วยลีลาการวิพากษ์ที่เผ็ดร้อน “ราชสีห์แห่งการเขียน” ผู้สำเร็จวิชาจากนครไซ่ง่อนก็ได้กลายเป็นหัวข้อถกเถียงในหมู่ปัญญาชนรุ่นหลังว่าเขายืนอยู่ข้างฝ่ายซ้ายหรืออนุรักษ์นิยมกันแน่ (ทวีศักดิ์, 2560, น. 28; ภิญญพันธ์, 2015, น. 95-97 และ 104)

อย่างไรก็ตาม กรณีของเจิ่นวันเส่า (Trần Văn Giàu) นักปฏิวัติคนสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Đảng Cộng sản Đông Dương) ผู้ซึ่งเข้าเรียนที่วิทยาลัยชาสลูป-โลบาตในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920 นั้นยิ่งแสดงให้เห็นว่า ระบบการศึกษาที่รัฐบาลอาณานิคมจัดวางไว้ในนคร

ไช่ก่อนนั้นก็ได้อ่อยๆ กัดกร่อนบ่อนเซาะรัฐบาลอาณานิคมเองในรูปแบบของระเบิดลูกโซ่ กล่าวคือ เงินวันเสานั้นยอมรับว่า คำปราศรัยของเหวียนอานนิงญ์ในวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1923 เปรียบเสมือนหมึกหยดแรกที่จากรึกคำ “ว่าด้วยรักชาติ ว่าด้วยอุดมการณ์ ว่าด้วยการต่อสู้” ลงในหัวใจหัวใจของเขา และความประทับใจครั้งนั้นก็ได้นำพาเขาเตลิดเปิดเปิงเข้าสู่เส้นทางความเป็นนักปฏิวัติ (Trùng Sơn, 2005, p. 64; Văn Gia Thuy, 2021, p, 72) โดยชายผู้ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากรุ่นพี่ร่วมสถาบันผู้นี้เองที่ในปี ค.ศ. 1945 จะเป็นผู้นำแนวร่วมรวมชาติบุกไปเข้ายึดนครไช่ก่อนและจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติขึ้นมา (Nghia, 2011, pp. 115-117)

ทั้งนี้ ชีวิตอันโหดโผนของเสานั้นไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงบทบาทของระบบการศึกษาในนครไช่ก่อนย้อนกลับมาทำลายระบอบอาณานิคมเท่านั้น เพราะในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1930 ระหว่างที่เขากำลังออกเคลื่อนไหวก่อนเพื่อขยายสาขาของพรรค เสาก็ได้ถูกเจ้าหน้าที่รัฐอาณานิคมและถูกตัดสินจำคุก 7 ปี อย่างไรก็ตาม เส้นทางปฏิวัติของเขาไม่จบลงเพียงเท่านั้น เนื่องจากในระหว่างที่กำลังถูกคุมขัง เขาก็ได้เริ่มบทบาทใหม่ในฐานะ “อาจารย์แดง” (thầy giáo đỏ) และเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์ รวมถึงดึงดูดมวลชนให้หันมาเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนมากขึ้น โดยพฤติการณ์ต่างๆ ของเสาที่ได้บรรยายไปนั้นก็เกิดขึ้นในทัศนสถาน (Trùng Sơn, 2005, p. 64)

ทัศนสถานอาณานิคม: การควบคุมสูงสุดที่เสนอหลักอิทธิพล

ภายใต้โครงการเปลี่ยนอินโดจีนให้มีอารยะของฝรั่งเศสนั้น สถานกักกันแบบตะวันตกหลายแห่งได้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการวางระบบสังคมสมัยใหม่ด้านอื่นๆ ในดินแดนอาณานิคม ทั้งนี้ ระบบทัศนสถานของเจ้าอาณานิคมถือได้ว่าเป็นหนึ่งในตัวอย่างชั้นเลิศที่แสดงให้เห็นถึงการลงหลักปักฐานของภาวะสมัยใหม่ในอินโดจีนยุคอาณานิคม เนื่องจากก่อนหน้านี้ในปี ค.ศ. 2001 ปีเตอร์ ซิโนแมน (Peter Zinoman) ได้เคยกล่าวไว้ว่า ในสมัยจารีตนั้น เมื่อชาวเวียดนามใต้อาณัติขององค์จักรพรรดิกระทำความผิด พวกเขาได้ถูกคุมขังเพื่อปรับพฤติกรรมและรอวันปล่อยกลับเข้าสู่สังคม แต่จะถูกลงโทษด้วยการทรมานร่างกายให้ผู้กระทำความผิดได้รับความเจ็บปวด ได้รับความอับอายที่ไม่เฉพาะแก่ตนเองแต่รวมถึงตระกูล และกลายเป็นตัวอย่างเพื่อทำให้สมาชิกคนอื่นในสังคมรู้สึกเข็ดขยาดที่จะละเมิดระเบียบของราชสำนัก อย่างไรก็ตาม ระบบเช่นนี้ก็อ่อนกำลังลงไปตามความถดถอยของราชวงศ์เหวียนหลังพ่ายให้แก่ฝรั่งเศสในสงครามนครชาติตั้งญ่ช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1860 พร้อมกันนั้น ฝรั่งเศสที่เริ่มมีอำนาจมั่นคงจากสนธิสัญญาไช่ก่อนและการจัดตั้งรัฐบาลอาณานิคมโคชินจีน ก็เริ่มนำระบบทัศนสถานสมัยใหม่จากยุโรปเข้ามาควบคุมผู้คนในดินแดนอาณานิคมควบคู่ไปกับระบบองค์กำลังของตน (Zinoman, 2001, pp. 14-29)

ทั้งนี้ เพียงแค่หากมองไปที่จุดเริ่มต้นของระบบดังกล่าว เราก็จะเริ่มพบข้อสังเกตอันน่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ ระบบทัศนสถานแบบฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งของภาวะสมัยใหม่ที่

เว้าแหว่งและขัดแย้งกับตัวเอง โดยหากย้อนกลับไปพิจารณารากฐานของระบบทัศนสถานที่เป็นอยู่ในยุโรปนั้น ระบบดังกล่าวพัฒนามาจากอารามของคณะนักบวช โรงพยาบาล และศูนย์ฝึกอาชีพ ซึ่งมีนัยยะของการรักษา ชำระ ปรับปรุงทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถกลับมาอยู่ร่วมกับสังคมได้ ทว่าในกรณีของอินโดจีนนั้น ระบบทัศนสถานสมัยใหม่กลับต้นตอที่การเป็นแหล่งจองจำ กำจัด หรือปิดกวดนักโทษสงครามและเสี้ยนหนามทางการเมืองที่รัฐบาลอาณานิคมมองว่าอาจจะเป็นอุปสรรคแก่โครงการของตนให้พ้นจากสังคม (Zinoman, 2001, pp. 16-17) ด้วยเงื่อนไขเช่นนี้เองจึงทำให้ระบบทัศนสถานเหมาะแก่การนำมาพิจารณาในฐานะหนึ่งในปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่หรือล่มสลายของระบอบอาณานิคม โดยเฉพาะ ณ ใจกลางของระบอบเช่นนครไซ่ง่อน

ไม่นานหลังจากที่รัฐบาลอาณานิคมนำโดยนายพลโบนาร์ดก่อสร้างทัศนสถานแห่งแรกในอาณานิคม คือ ทัศนนิคมปูโลงมด์อร์ (Le bain de Poulo Condor) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1862 ณ เกาะนอกชายฝั่งโคชินจีน เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนก็ถูกสร้างขึ้นในปีเดียวกันกลางเมืองหลวงอาณานิคม ทั้งนี้ ชิโนแมนกล่าวถึงความพิเศษของเรือนจำกลางที่ต่างจากเรือนจำเขตว่า ในขณะที่เรือนจำเขตใช้กองกำลังตำรวจในการควบคุมความสงบเรียบร้อย เรือนจำกลางทั้งในนครไซ่ง่อนและกรุงฮานอยจะเพิ่มระบบผู้คุมที่ได้รับการฝึกเป็นการเฉพาะ นอกจากนี้ ในขณะที่เรือนจำเขตมีข้าหลวงประจำเขตเป็นผู้บัญชาการสูงสุด เรือนจำกลางจะได้รับการดูแลโดยอธิบดีที่คุมกำลังพลประจำเรือนจำ อีกทั้งยังได้รับการตรวจตราดูแลด้านความเป็นอยู่ของนักโทษจากคณะผู้ตรวจการที่มีสมาชิกเป็นผู้แทนเทศบาลและแพทย์ (Zinoman, 2001, pp. 47 and 52)

อย่างไรก็ตาม แม้เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนจะถูกกำกับด้วยวินัยที่ทวีความซับซ้อน จนเมื่อพิจารณาร่วมกับตัวเมืองที่ถูกสร้างแบบยุโรป และการศูนย์กลางการปกครองด้วยระบบกฎหมายฝรั่งเศส จนทำให้เรือนจำแห่งนี้ดูเหมือนว่าจะมีมาตรฐานเทียบเท่ากับเรือนจำในฝรั่งเศสเมืองแม่กระนั้น เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนก็หาได้แตกต่างจากองคัพยอื่นๆ ของเมืองอาณานิคมแห่งนี้ที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ไม่ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากพัฒนาการของเรือนจำกลางนครไซ่ง่อนที่สร้างขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1862 ทว่ากว่าจะได้มีการฝึกผู้คุมอย่างจริงจังก็ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1916 ร่วมกับปัญหาที่อธิบดีเรือนจำกลางแก้ไม่ตกเช่นภาวะแออัดของจำนวนประชากรนักโทษที่ล้นเกินอัตราบรรจุของเรือนจำ เราก็คงจะเห็นว่าได้ว่าระบบคุกอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้นมีพัฒนาการที่เชิงซ้อนและขาดประสิทธิภาพ ซึ่งสวนทางกับชื่อเสียงของฝรั่งเศสในยุโรปที่เป็นผู้นำด้านการพัฒนาทัศนสถานมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 (Zinoman, 2001, pp. 16 and 52)

ดังนั้น ด้วยลักษณะอันแปลกพิกลดังกล่าว จึงยังเป็นการเน้นย้ำข้อสังเกตก่อนหน้านี้ว่าระบบทัศนสถานในอาณานิคมอินโดจีนนั้นน่าจะเว้าแหว่งและเปี่ยมเบนไปจากตัวแบบจนกลายเป็นเงื่อนไขเฉพาะตัว หรือกล่าวในภาษาของเจ้าอาณานิคม คือ ทัศนสถานอินโดจีนนั้นกลายเป็นระบบที่มีปัญหาเพราะไม่สามารถดำเนินการได้ตรงตามต้นแบบ ทั้งนี้ ชิโนแมนได้เสนอไว้ว่า ระบบทัศน

สถานอาณานิคมอินโดจีนนั้น แม้จะมีโครงสร้างส่วนใหญ่ที่คล้ายคลึงกับตัวแบบในยุโรป เช่น การจัดประเภทของทัณฑสถาน การจำแนกนักโทษ ระยะเวลาของการคุมขัง และการดูแลความเป็นอยู่ของนักโทษ แต่ด้วยเงื่อนไขตั้งต้นที่รัฐบาลอาณานิคมจัดวางพื้นที่ประเภทนี้ให้เป็นสถานจองจำเหล่านักโทษสงครามหรือนักโทษการเมือง อิทธิพลจากระบบการลงทัณฑ์แบบจารีต แนวคิดที่บรรดาผู้เชี่ยวชาญอาชญาวิทยามองชาวพื้นเมืองในดินแดนอาณานิคมว่าด้อยอารยะ ร่วมกับผลลัพธ์เบื้องปลายที่ทัณฑสถานเหล่านี้กลับกลายเป็นแหล่งบ่มเพาะนักชาตินิยมแทนที่จะกลายเป็นสถานบำบัดผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม จึงกล่าวว่า ระบบทัณฑสถานอาณานิคมในอินโดจีนนั้นมีลักษณะเงื่อนไขเฉพาะตัวที่แตกต่างจากต้นแบบในเมืองแม่เป็นอย่างมาก โดยเขาเรียกเงื่อนไขดังกล่าวว่า ภาวะพร่องวินัย (ill-disciplined) (Zinoman, 2001, pp. 16, 32-35, 71, 131, and 218)

ภาวะพร่องวินัยในคำอธิบายของซิโนแมนนั้นเป็นภาวะที่ระบบทัณฑสถานของฝรั่งเศสในสหภาพอินโดจีนไม่สามารถทำหน้าที่ในฐานะเครื่องมือสร้างวินัยให้แก่พลเมืองเพื่อส่งพวกเขาคืนสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวตั้งแต่การนิยามนักโทษ ระบบทัณฑสถานต้นแบบนั้นถูกวางระบบให้มองนักโทษว่าเป็นผู้ต่อต้านสังคมและจำเป็นต้องได้รับการบำบัด แต่ในระบบทัณฑสถานอาณานิคมนั้น ซิโนแมนกล่าวว่า นักโทษโดยเฉพาะชาวพื้นเมืองจะถูกนิยามว่าเป็นผู้ต่อต้านรัฐ มุมมองเช่นนี้นำมาสู่การที่ระบบดังกล่าวเริ่มโน้มเอียงสู่การกดปราบมากกว่าการเยียวยาและทำให้ความเป็นอยู่ของนักโทษมักถูกละเลย (Zinoman, 2001, p. 32)

ทั้งนี้ ฐานคิดของซิโนแมนว่าด้วยการสร้างวินัยแก่นักโทษและมาตรฐานความเป็นอยู่ภายใต้ระบบทัณฑสถานสมัยใหม่ในยุโรบนั้น ก็อ้างอิงจากแนวคิดว่าด้วยวินัยและการลงทัณฑ์ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ผู้ซึ่งได้แสดงให้เห็นไว้ใน *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* (พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1975) ว่าระบบทัณฑสถานสมัยใหม่นั้นมิได้มีหน้าที่เพียงแค่มกักกันบุคคลไม่พึงประสงค์ต่อสังคม หากแต่ยังเป็นแหล่งหล่อหลอมวินัย เพื่อเปลี่ยนสำนึกหรือที่ฟูโกต์เรียกว่า วิญญาณ ให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมหรือของรัฐ โดยฟูโกต์ได้อธิบายว่า แนวคิดว่าด้วยการบำบัดและการฝึกวินัยแก่นักโทษนั้นค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 จากเดิมที่การลงทัณฑ์มักถูกกระทำในรูปของการทรมานร่างกายและจัดแสดงต่อหน้าสาธารณชน ก็ค่อยๆ ถูกจริยธรรมว่าด้วยการรู้แจ้ง แนวคิดว่าด้วยร่างกายในฐานะสมบัติของสังคม และองค์ความรู้ว่าด้วยมนุษย์ปรับให้วิถีแห่งการลงทัณฑ์นั้นเปลี่ยนมาทรมานนักโทษอย่างมีขอบเขตและมุ่งเน้นไปที่การปรับเปลี่ยนสำนึกคิดของพวกเขา หรือกล่าวในสำนวนของฟูโกต์ว่า อำนาจการลงทัณฑ์แบบสมัยใหม่ได้ทะลวงร่างกายเข้าไปควบคุมถึงระดับจิตวิญญาณ(Foucault, 1991)

ในการอธิบายภาวะพร่องวินัยของระบบทัณฑสถานในอินโดจีน ซิโนแมนก็ได้กล่าวถึงปัญหาว่าด้วยงบประมาณที่ขาดแคลนในฐานะอุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้ระบบดังกล่าวทำงานได้อย่างเต็มรูปแบบ โดยเขาได้อธิบายว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดจากจัดสรรงบประมาณที่ไม่สอดคล้องกับจำนวน

นักโทษในแต่ละเรือนจำ แม้คำอธิบายของซีโนแมนจะช่วยให้เห็นถึงเงื่อนไขตั้งต้นของปัญหาดังกล่าว กระนั้น งานของมาร์ติน เจ. เมอร์เรย์ (Martin J. Murray) เรื่อง *The Development of Capitalism in Colonial Indochina* ก็ช่วยให้เห็นปัญหาในระดับที่กว้างขึ้นว่า ความบิดเบี้ยวและพร่องวินัยของคุกอาณานิคมในอินโดจีนอาจมีที่มาจากตำแหน่งแห่งที่ของอินโดจีนในระบบเศรษฐกิจโลก ณ ช่วงเวลาดังกล่าว กล่าวคือ ในขณะที่ทุนไหลทะลักออกจากฝรั่งเศสแผ่นดินแม่สู่ดินแดนตะวันออกไกลจนสามารถสถาปนาระบบเศรษฐกิจโพ้นทะเลอันเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของอาณานิคมโคชินจีนและสหภาพอินโดจีน รัฐบาลอาณานิคมกลับไม่สามารถจัดเก็บภาษีได้อย่างเพียงพอเพื่อที่จะบริหารดินแดนของตนอย่างเต็มประสิทธิภาพ (Murray, 1980, pp. 16-17) โดยการขาดแคลนงบประมาณสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นจากบันทึกของผู้ตรวจการการบริหารและการเงิน สังกัดกระทรวงการสมุทร ที่เขียนไว้เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1885 ระหว่างการตรวจระบบทัณฑสถานในโคชินจีนว่า

“คุกของพวกเราส่วนใหญ่จะใช้ห้องหนึ่งห้องในการคุมขังนักโทษทั้งหมด ทั้งที่เป็นผู้ต้องหาและผู้ที่ถูกตัดสินแล้วว่าผิด โดยไม่มีการคัดแยกประเภท โดยหากพิจารณาในแง่ของศีลธรรม การขังรวมเช่นนี้รังแต่จะเพิ่มพูนผลลัพธ์ที่น่าผิดหวัง และหากพิจารณาในแง่ของข้อกำหนดการบริหารเช่นนี้ก็ยากที่จะให้อภัย ระหว่างการตรวจตรา ข้าพเจ้าได้รับรายงานว่า คณะผู้บริหารเพียงแคขาดแคลนงบประมาณในการจัดจำแนกนักโทษให้เป็นระบบระเบียบ.... ข้าพเจ้าก็ได้เพิ่มเติมไปด้วยว่า การสอดส่องดูแลที่ไม่เพียงพอและความไม่ใส่ใจของนายทะเบียนคนนั้นแลที่คอยขัดขวางไม่ให้ปัญหาว่าด้วยประชากรในคุกได้รับการพิจารณาอย่างกระจ่าง” (AOM, H Colonies, 28 August 1885, p. 2026; cited in Zinoman, 2001, p. 13)

ทั้งนี้แม้พิจารณาจากความรีบเร่งในการจัดตั้งแล้ว การที่ทัณฑสถานเป็นระบบแรกๆ ของเมืองสมัยใหม่ที่รัฐบาลอาณานิคมสถาปนาไว้ในอินโดจีนจะทำให้ระบบดังกล่าวดูมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อรัฐบาลอาณานิคม กระนั้น งบประมาณที่พวกเขาจัดแบ่งเพื่อบำรุงระบบกลับอยู่ในอันดับท้ายๆ เมื่อนำงบประมาณอาณานิคมที่ขาดแคลนมาพิจารณาร่วมกับปัญหาการจัดสรร ก็ให้เห็นได้ว่าสิ่งที่ผู้ตรวจการฯ ได้รับรายงานมาและข้อตำหนิของเขานั้นไม่ได้ถูกขบเน้นให้เกินจริงด้วยความขัดเคืองแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม นอกจากปัญหาเรื่องงบประมาณที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคงแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ควรมองข้าม คือ การตั้งข้อสังเกตว่าด้วยความใส่ใจของผู้ตรวจการฯ ว่าด้วยความใส่ใจของเจ้าพนักงาน เพราะประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่รัฐมีต่อนักโทษอาณานิคมรวมถึงระบบที่ถูกนำมาใช้กับพวกเขาด้วย

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าไม่ควรตำหนิเพียงแค่นายทะเบียนดังที่ผู้ตรวจการตำหนิไว้ในบันทึก เพราะดัง ที่แสดงไว้ในความข้างต้นแล้วว่า ความบิดเบี้ยวและพร่องวินัยของระบบทัศนสถานในอินโดจีนนั้นเริ่มมาอย่างน้อยที่สุดก็ตั้งแต่ระดับของผู้ว่าการสูงสุดฯ แล้ว โดยอีกหนึ่งตัวอย่าง คือ ในปี ค.ศ. 1901 ข้าหลวงใหญ่ประจำเขตอารักขาอาณานิคมได้ทำเรื่องไปถึงผู้ว่าการสูงสุดฯ ต้องการให้สหภาพอุดหนุนงบประมาณในการปรับปรุงคุกเมืองต้าหนิงให้สามารถแยกนักโทษหญิงออกจากนักโทษชายได้ ทั้งนี้ ข้าหลวงใหญ่ฯ อ้างว่า ในฝรั่งเศสแผ่นดินเมื่อนั้น รัฐบาลกลางก็สนับสนุนหน่วยงานส่วนท้องถิ่น เช่นนี้เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ผู้ว่าการสูงสุดฯ ได้ปิดตาคำร้องดังกล่าวด้วยการอ้างข้อกฎหมาย แต่จุดที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นอยู่ที่คำเตือนที่เขามีต่อข้าหลวงใหญ่ฯ ผู้ซึ่งว่า “อย่าหมกมุ่นกับระบบกฎหมายเมืองแม่ ที่ทั้งไม่ลงตัวและไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้ ในอาณานิคมแห่งนี้” (AOM, Gouvernement général, 1901; cited in Zinoman, 2001, pp, 42-43)

การที่ฝรั่งเศสอ้างโครงการพัฒนาดินแดนตะวันออกไกลให้เป็นอารยะตามมาตรฐานของตน แต่ในทางปฏิบัติกลับแยกมาตรฐานชีวิตของนักโทษอาณานิคมออกจากมาตรฐานในแผ่นดินเมื่อนั้น ดูจะสอดคล้องกับงานของคูเปอร์ที่แสดงให้เห็นว่า ภายใต้คำโฆษณาว่าด้วยความสัมพันธ์อันดีระหว่างอาณานิคมกับฝรั่งเศสเมืองแม่ ชาวฝรั่งเศสโพ้นทะเลก็ยังคงพยายามที่จะสร้างเส้นแบ่งทางอารยธรรมระหว่างชาวยุโรปกับชาวพื้นเมืองตลอดยุคอาณานิคม (Cooper, 2001) ทั้งนี้ แม้จะผิดฝาผิดตัวไปบ้าง แต่ก็เป็นไปได้ว่า อคติในการจัดสรรงบประมาณและการประชารณักโทษของรัฐบาลอาณานิคม นั้น อาจจะมีฐานมาจากข้อเสนอในลोकวิชาการฝรั่งเศสว่าด้วยอาชญาวิทยาของชนผิวเหลืองที่หนึ่งในนั้น เสนอโดยหลุยส์ ลอริอง (Louis Lorion) ว่า ระบบกฎหมายอาญาแบบแผ่นดินเมื่อนั้นไม่อาจนำมาใช้กับดินแดนอาณานิคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ความรู้ด้านนิติเวชศาสตร์ในโคชินจีนจึงจำเป็นที่จะต้องมึลักษณะเฉพาะตัว ทั้งนี้ แม้ข้อเสนอของลอริองจะมุ่งเน้นที่การประยุกต์องค์ความรู้นิติเวชศาสตร์ แต่รายละเอียดส่วนที่เขากล่าวถึงแรงขับในการก่ออาชญากรรมของชนผิวขาวและชนผิวเหลืองว่ามีความต่างก็อาจเป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจเปรียบเทียบทัศนสถานจากแผ่นดินแม่ให้ เป็นไปตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม นอกจากนี้ ลอริองยังเสนออีกว่า ชนพื้นเมืองผิวเหลืองที่เขาศึกษา นั้น “ดูจะมีชีวิตที่ทึบที่มึมากกว่าที่จะทรงปัญญา” (Zinoman, 2001, pp. 34-35)

ทั้งนี้ ซิโนแมนกล่าวถึงผลลัพธ์ที่ย้อนกลับมาทำลายระบอบอาณานิคมเสียเองของระบบทัศนสถานอินโดจีนว่า แม้โครงสร้างของระบบดังกล่าวก็ตั้งเอาชาวพื้นเมืองให้หลุดออกจากสังคมจารีต กระชากพวกเขาออกจากสายตระกูลแล้วนำไปอยู่ในสถานจองจำเช่นเรือนจำหรือทัณฑนิคม ที่ซึ่งหล่อหลอมสำนึกสมัยใหม่เช่นการกำหนดชะตาตนเองของปัจเจก สำนึกทางชนชั้น และสำนึกว่าด้วยชาติเวียดนามที่ตัดผ่านสายตระกูล หมู่บ้าน และภูมิภาค จนต้องยอมรับว่าระบบทัศนสถานชุดนี้มีประสิทธิภาพในการสถาปนาภาวะสมัยใหม่ในระดับหนึ่ง กระนั้น ด้วยภาวะพร่องวินัยของตัวระบบเองที่ทำให้พวกเขาไม่อาจสอดส่อง ดูแล และควบคุมนักโทษได้อย่างรัดกุม ฝรั่งเศสจึงทำได้เพียงแค่

มอบสำนึกและกลยุทธ์แบบใหม่ให้แก่ักโทษชาวพื้นเมือง แต่ไม่อาจรื้อสร้างวิญญานของพวกเขาให้ภักดีต่อระบอบของตนได้ ดังนั้น ระบบทัณฑสถานที่เว้าแหว่งจึงถูกักโทษใช้อำนาจในแบบย้อนกลับโดยพวกเขาเปลี่ยนระบบดังกล่าวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภาวะสมัยใหม่ของบรรดานักชาตินิยม และกลายเป็นขุมกำลังแห่งหนึ่งในปฏิบัติการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านเจ้าอาณานิคม (Zinoman, 2001, pp. 71 and 131-132)

ในกรณีของเรือนจำกลางนครไซ่ง่อน แม้จะถูกวางระบบให้สามารถรองรับจำเลยและผู้ต้องขังที่เป็นชาวยุโรป แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ไม่ต่างจากคำอธิบายในภาพรวมข้างต้น ในปี ค.ศ. 1932 คณะผู้ตรวจการได้ลงบันทึกไว้ว่า เรือนจำแห่งนี้ซึ่งักโทษร่วมกับจำเลยที่ยังสู้คดี ซึ่งักโทษทางการเมืองรวมกับักโทษทั่วไป และขังผู้ใหญ่ร่วมกับเด็ก (AOM, Affaires politiques, 30 January 1932, p. 1728; cited in Zinoman, 2001, p. 54) คำตำหนิดังกล่าวแทบไม่ต่างจากคำตำหนิในปี ค.ศ. 1885 ที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ จึงมีความเป็นไปได้ว่า ภาวะพร่องวินัยในเรือนจำกลางนครไซ่ง่อนนั้น ดำรงอยู่อย่างค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดยุคอาณานิคม

อย่างไรก็ตาม แม้สภาพเว้าแหว่งของเรือนจำแห่งนี้จะดูไม่ต่างจากคำอธิบายในภาพรวม กระนั้น ความพิเศษของเรือนจำกลางดังกล่าวก็อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่ตั้งที่เป็นถึงมหานครของสหภาพอาณานิคม เพราะแม้โครงสร้างของเรือนจำจะถูกออกแบบให้เป็นระบบปิดเพื่อแยกักโทษออกจากโลกภายนอก ทว่าสภาพจริงในอาณานิคมกลับกลายเป็นว่าพวกเขายังคงได้รับการเอื้ออำนวยโดยผู้คุมให้ติดต่อกับโลกภายนอกได้ ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีของเรือนจำกลางนครไซ่ง่อน นอกจากจะมีผู้คุมและหาบเร่แผงลอยคอยส่งจดหมายและสิ่งของให้แก่ักโทษแล้ว พวกเขายังถูกนำตัวออกไปใช้แรงงานในการก่อสร้างอาคารราชการและถนนหนทางในเมือง (Zinoman, 2001, pp. 16 and 54) ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชีวิตของักโทษในเรือนจำกลางนครไซ่ง่อนนั้นไม่ได้แยกขาดจากวิถีชีวิตของคนในเมืองแต่อย่างใด ทั้งนี้ เรื่องหนึ่งที่น่าสังเกต คือ หากระบบทัณฑสถานทั่วทั้งอาณานิคมดึงชาวพื้นเมืองให้หลุดจากสังคมจารีตสู่ภาวะสมัยใหม่ แล้วเรือนจำกลางนครไซ่ง่อนกำลังนำพาชาวพื้นเมืองไปสู่สิ่งใด?

การสร้างเรือนจำไว้กลางมหานครในทางหนึ่งก็ดูเหมือนจะเอื้อให้รัฐบาลอาณานิคมสามารถปราบปรามผู้ต่อต้านและรักษาความสงบเรียบร้อยของเมืองหลวงได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง แม้แต่รัฐบาลอาณานิคมเองก็รู้สึกหวาดระแวงต่ออันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นหากพวกเขาไม่อาจควบคุมักโทษในเรือนจำกลางได้ ทัณฑสถานแห่งนครไซ่ง่อนจึงกลายเป็นทางออกของปัญหาที่ไม่ค่อยสุด แม้ทำเนียบบนโรตมจะสำแดงอำนาจทางสัญญาพร้อมทั้งใช้อำนาจทางกายภาพผ่านกองกำลังและระบบไปรษณีย์-โทรเลข จะสามารถปราบปรามผู้ต่อต้านต่อระบอบอาณานิคมได้ กระนั้น ด้วยสภาพที่แออัดของทัณฑนิคม เรือนจำกลางจึงเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่บรรจุนักโทษจำนวนมหาศาลเอาไว้ และด้วยระบบที่พร่องวินัย เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนจึงหยุดอยู่เพียงแค่การ

เป็นสถานกักกันและแหล่งช่องสุมนักชาตินิยม ที่ไม่เพียงติดต่อสื่อสารกับเครือข่ายในเมือง แต่ยังรວวันระเบิดออกหากมีการโจมตีโดยฝ่ายต่อต้าน หรือแม้แต่เรียนรู้หลักคิดและวิธีการเคลื่อนไหวจากขบวนการคอมมิวนิสต์ที่อยู่ภายในเรือนจำ ดังกรณีการบุกโจมตีเรือนจำกลางโดยกลุ่มสาวกของ “มะโรงสีชาติ” ฟานซิกลองม (Phan Xích Long) ในปี ค.ศ. 1916 นั้น ที่แม้ภายนอกจะดูเหมือนการบุกชิงตัวเจ้าลัทธิ แต่ฌอจส์ กูเลต์ (George Coulet) เจ้าหน้าที่อาณานิคมผู้เชี่ยวชาญด้านกลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนากลับตั้งข้อสังเกตว่า การบุกโจมตีครั้งดังกล่าวยังมีจุดประสงค์เพื่ออ้างบุญคุณแก่นักโทษคนอื่น ๆ แล้วดึงคนเหล่านั้นมาร่วมขบวนการ หรือในกรณีของฟามหุงม (Pham Hùng) หนึ่งในผู้ที่สมาชิกกรรมการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน ที่ใช้การติดคุกของตนในการเผยแพร่แนวคิดคอมมิวนิสต์ให้แก่ักโทษรายอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งนี้ พฤติการณ์ของหุงมสอดคล้องไปกับรายงานของรัฐบาลอาณานิคมที่ซีโนแมนหยิบมาอ้างเรื่อง *ขบวนการต่อต้านฝรั่งเศสกลุ่มต่างๆ และการโฆษณาชวนเชื่อของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน (Les Associations anti-françaises et la propagande communiste en Indochine)* รายงานฉบับดังกล่าวตั้งข้อสังเกตในปี ค.ศ. 1932 ว่า นักโทษทั่วไปที่ไม่รู้จักลัทธิคอมมิวนิสต์จะค่อยได้เรียนรู้เกี่ยวกับลัทธิดังกล่าวหลังจากถูกจำคุกไประยะหนึ่ง (Zinoman, 2001, pp. 54, 156-157, and 229)

นอกจากที่ปรากฏในงานของซีโนแมน ภาวะพร่องวินัยของทัศนสถานที่เปลี่ยนระบบดังกล่าวจากสถานเชี่ยวชาญสู่ชุมชนรกรงแห่งการทรมานนั้นก็ปรากฏอยู่ในงานว่าด้วยทัศนคติสยามของภมรี สุรเกียรติเช่นกัน “เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็นบ้าน ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทัศนคติกรมราชโอด, พ.ศ. 2478-2500” ของเธอได้เผยให้เห็นว่า แม้ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ สยามจะมีได้ถูกยึดครองโดยระบอบอาณานิคม อีกทั้งยังสามารถถวิลฝันเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยได้โดยชาวพื้นเมืองเอง จนดูเหมือนว่ารัฐชาติแห่งนี้จะมีเอกราชที่โดดเด่นและมั่นคงกว่าเพื่อนบ้านร่วมภูมิภาค ทว่าเมื่อหันมาพิจารณาโลกของรัฐ โดยเฉพาะกลไกที่มีอำนาจควบคุมอย่างยิ่งยวดเช่นทัศนคติกรมราชโอดที่ศึกษาโดยภมรีกลับแสดงให้เห็นว่า ระบบดังกล่าวของสยามแทบไม่ต่างไปจากที่เป็นอยู่ในสหภาพอินโดจีนของฝรั่งเศส กล่าวคือ แม้จุดมุ่งหมายใหญ่ของกรมราชโอดสยามและทัศนคติกรมราชโอดนั้นจะมุ่งเชี่ยวชาญนักโทษในฐานะผู้ที่ไม่สามารถอยู่ร่วมกับสังคมทั่วไปได้อย่าง “ปกติ” แต่กลับกลายเป็นว่า ทัศนคติแห่งนี้ถูกใช้เพื่อขูดรีดแรงงานของนักโทษ ปกครองพวกเขาด้วยความรุนแรง และเลี้ยงดูพวกเขาด้วยทรัพยากรอันน้อยนิด นอกจากนี้ จากการที่ภมรีบรรยายให้เห็นว่า มีการใช้ความรุนแรงทั้งภายในกลุ่มนักโทษกันเองและโดยนักโทษต่อชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความด้อยประสิทธิภาพในการควบคุมสอดส่อง อีกทั้งหากพิจารณาในแง่ของงบประมาณ เราก็คงเห็นได้ว่า ทัศนคติกรมราชโอดถูกสร้างขึ้นด้วยเงินยืมจากรัฐส่วนกลางเพื่อต่อยอดเป็นการสร้างรายได้ของตัวเอง (ภมรี, 2554, นน. 334, 344, 349, 357, 360, และ 377) โดย

ลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับการจัดการทัณฑสถานในสหภาพอินโดจีนที่รัฐส่วนกลางปล่อยให้ท้องถิ่น
ดินรนปกครองระบบด้วยตนเอง จนมาซึ่งภาวะพร่องวินัยในท้ายที่สุด

แม้ในเชิงอำนาจ เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนจะเป็นพื้นที่ซึ่งมีอำนาจการควบคุมต่อปัจเจกสูง
ที่สุดในทางทฤษฎี และในเชิงภูมิศาสตร์ เรือนจำแห่งนี้ก็อยู่ใกล้กับศูนย์อำนาจเช่นท่าเทียบรถไฟม
มากกว่าค่ายทหารราบอาณานิคม และสำนักงานไปรษณีย์-โทรเลข โดยหากพิจารณาเช่นนี้ก็ดูเหมือน
เรือนจำดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือควบคุมของระบอบอาณานิคมที่ทรงพลังที่สุด กระนั้น ด้วยภาวะ
พร่องวินัยที่ได้อภิปรายไปแล้วก่อนหน้านี้ การณ์จึงกลับกลายเป็นว่า เรือนจำกลางนครไซ่ง่อน คือ กลไก
ของเมืองที่อยู่มีตำแหน่งที่ตรงข้ามกับท่าเทียบรถไฟมไปเสีย กล่าวคือ ในขณะที่เรือนจำกลางแห่ง
นี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการจัดการบุคคลผู้ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อระบอบภายหลังจากที่รัฐสืบเสาะตามหา
พวกเขาด้วยระบบไปรษณีย์-โทรเลขและปราบปรามด้วยกองกำลังอาณานิคมแล้ว แต่เรือนจำ ณ
ศูนย์กลางอาณานิคมและใจกลางของเมืองที่ถูกคาดหวังให้ตัดสันดานผู้ต่อต้าน กลับกลายเป็นแหล่ง
บ่มเพาะสมาชิกชั้นดีของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนและนักชาตินิยมกลุ่มต่างๆ เพื่อต่อต้านอำนาจ
อาณานิคมเสียเอง ทั้งนี้ จากการอภิปรายข้างต้น เราก็จะเห็นได้ว่า ภาวะพร่องวินัยที่นำระบอบอาณา
นิคมในนครไซ่ง่อนถอยหลังสู่ภาวะก่อกวนตัวเองนั้น ก็เกิดจากภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมที่ฝรั่งเศส
สถาปนาขึ้นมาเอง ดังนั้น หากถอยออกมามองในเชิงโครงสร้างอีกครั้ง เรือนจำกลางนครไซ่ง่อนก็ถือ
ว่าเป็นกระจกที่ใสกระจ่างในระดับหนึ่ง ซึ่งมากพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งและเว้าแหว่ง
ของภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมและบรรดาองคาพยพในนครไซ่ง่อน

ไซ่ง่อนเชิงโครงสร้าง: อำนาจการควบคุมที่เปราะบางของระบอบอาณานิคม

ศูนย์กลางอำนาจที่ทิ้งหุหุราและแยกขาดจากเมืองอันวุ่นวาย กองทหารมากมายที่กินพื้นที่
เกือบครึ่งหนึ่งของเมือง การข่าวที่รวดเร็วจนสามารถสกัดวินาศกรรมของฝ่ายต่อต้านได้อย่างทันท่วงที
วิทยาลัยที่สามารถผลิตผู้รักดีต่อระบอบ และทัณฑสถานสมัยใหม่ที่ไม่เพียงลงโทษปัจเจกบุคคลตาม
ความผิดด้วยการทรมาน แต่สามารถกักกันคนจำนวนมากพร้อมทั้งฝึกวินัยเข้าไปในสำนึกของพวกเขา
ล้วนได้รับการสถาปนาไว้ ณ นครไซ่ง่อน ที่ซึ่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในสหภาพอินโดจีนและเป็น
ศูนย์กลางของชาวฝรั่งเศส ณ แดนตะวันออกไกล ทั้งนี้ดูเหมือนว่า นครไซ่ง่อนจะถูกจัดวางระบบ
ระเบียบไว้อย่างรัดกุมเสียจนชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะชาวเวียดนามใต้อาณัติแทบจะไม่เหลือโอกาสใน
การสลัดแอกชิ้นนี้ให้หลุดไปได้ อำนาจอันทรงพลังของระบอบอาณานิคมล้วนแต่ได้รับการยืนยัน จาก
ทั้งซิโนแมนผู้ซึ่งกล่าวว่า แม้ทัณฑสถานอาณานิคมจะเว้าแหว่งและกลับหัวกลับหางจนกลายเป็นขุม
กำลังของฝ่ายต่อต้าน กระนั้น เหล่านักชาตินิยมที่ฝึกฝนตัวเองหลังกำแพงเรือนจำก็ยังไม่อาจโค่นล้ม
ระบอบของชาวฝรั่งเศสได้จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1945 เมื่อกองเรือรบที่รักษาการณ์อินโดจีนในขณะนั้น
ทำรัฐประหารรัฐบาลอาณานิคมแล้วหนุณคณะรัฐบาลของเจิ่นจ๋องม็กิม (Trần Trọng Kim) ขึ้นมา

ทั้งนี้ แม้ก็อาจจะไม่ได้ปล่อยตัวนักชาตินิยมที่ถูกตีตราไว้ในเรือนจำและทัณฑสถาน กระนั้น การเปลี่ยนผ่านอำนาจและภาวะผู้นำภายใต้อิทธิพลของสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เอื้อให้มีนักโทษจำนวนมากฉวยโอกาสหลบหนีออกมาได้สำเร็จ (Zinoman, 2001, pp. 298-299)

การแหกคุกครั้งดังกล่าวไม่ควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นเพียงเรื่องของระบบทัณฑสถานและการแทรกแซงโดยกองทัพญี่ปุ่น เพราะการอภิปรายทั้งในบทที่แล้วและบทนี้ต่างก็แสดงให้เห็นว่า ภาวะสมัยใหม่ที่ฝรั่งเศสสถาปนาในดินแดนอาณานิคมโดยเฉพาะนครไซ่ง่อนนั้นก่อรูปเป็นระบอบอาณานิคมที่เฝ้าหวงและเปราะบางเพียงใด การจู่โจมอินโดจีนโดยกองเรือรบญี่ปุ่นเป็นเพียงแรงกระตุ้นจากภาวะปั่นป่วนภายนอก ที่แม้จะไม่ได้ขับไล่เจ้าอาณานิคมเหมือนที่กระทำในมลายาและพม่าของอังกฤษ หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์ หรือฟิลิปปินส์ในเครือจักรภพของสหรัฐ (Stockwell, 1999, pp. 5-7) กระนั้น ภาวะระส่ำระสายของระบอบอาณานิคมก็ปรากฏเค้กลางให้เห็นจากการลุกฮือนามกี ค.ศ. 1940 ที่แม้จะถูกปราบปรามจนทำให้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนสาขาใต้อ่อนกำลังลงไป แต่การที่รัฐบาลอาณานิคมในการควบคุมโดยญี่ปุ่นสนธิกำลังตำรวจและทหาร 3 เหล่าทัพเข้าระงับการลุกฮือของชาวพื้นเมืองนั้นก็แสดงให้เห็นว่า ศูนย์อำนาจอาณานิคม ณ ทำเนียบนโรดมกำลังเผชิญศึกหนักจากชาวพื้นเมือง (Sud, 1997, pp. 276 and 287)

ด้วยภาวะสมัยใหม่ในฐานะเครื่องมือที่ถูกตัดตอนและน้อยครั้งที่จะลงตัวพอดีกับเงื่อนไขในอาณานิคม นครไซ่ง่อนในเชิงระบบจึงเป็นทั้งโครงสร้างที่มีอำนาจและเปราะบางไปในตัว ในทางหนึ่งเมืองแห่งนี้สามารถเป็นฐานให้ฝรั่งเศสแผ่ขยายอำนาจควบคุมการค้าและการเมืองทั่วทั้งฝั่งตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป แต่ความรุ่งเรืองทั้งหมดก็พลันเสื่อมตลไปเมื่อต้องเผชิญกองกำลังที่เข้มแข็งกว่าจากแดนอาทิตย์อุทัย ทั้งนี้ แม้ว่าจุดจบ/เปลี่ยนผ่านของนครแห่งนี้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะคล้ายคลึงกับจุดเปลี่ยนช่วงก่อนหน้า คือ การเป็นเมืองเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองมั่นคง และสามารถเป็นฐานอำนาจให้แก่ผู้ที่ยึดครองได้ แต่เมื่อพบเจอกับกองทัพที่เข้มแข็งกว่า ผู้ปกครองรายเก่าก็จะสูญเสียอำนาจไปแทบจะทันที

อย่างไรก็ตาม แม้จะล่วงเข้าสู่ยุคอาณานิคมของฝรั่งเศส เราก็ได้เห็นจากการอภิปรายผังเมืองและระบบภายในนครไซ่ง่อนแล้วว่า ความเปราะบางของเมืองแห่งนี้สะท้อนลักษณะเฉพาะตัวของเมืองศูนย์กลางปากน้ำโขง กล่าวคือ ในขณะที่การเปลี่ยนผ่านในยุคจารีตและต้นยุคอาณานิคมของนครไซ่ง่อนคือการที่มหาอำนาจจากภายนอกเข้ามายึดพื้นที่ดังกล่าวโดยอาศัยความไม่พอใจจากกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ภายใน การเปลี่ยนผ่านของนครไซ่ง่อนในช่วงปลายยุคอาณานิคมฝรั่งเศสก็เป็นเช่นเดียวกันกับตัวแบบในอดีต กลไกการปกครองนครไซ่ง่อนและดินแดนอินโดจีนส่วนอื่นของฝรั่งเศสที่ไร้ประสิทธิภาพนั้นคล้ายคลึงกับความเสื่อมเสียที่กองสลัดแห่งเครือรัฐจามปานำมาสู่ชุมชนบายโกร ความโกรธของชาวพื้นเมืองจำนวนมากที่ยังต้องทุกข์ยากใต้ระบอบอาณานิคมนั้นก็ไม่ได้ต่างไปมากจากความขุ่นเคืองของชนชั้นนำชาวมองและสเดียง ส่วนการร่วมมือกันในการจัดตั้งรัฐบาลคน

พื้นเมืองระหว่างนักชาตินิยมและกองกำลังภายนอกเช่นญี่ปุ่น รวมถึงที่จะกล่าวในบทต่อไปเช่น การเปลี่ยนผ่านสู่ยุครัฐชาติได้ปกป้องอาณานิคม ซึ่งก็มีอีกมากมาย นอกจากสงครามเช่น การลงมติยอมรับโดยนานาประเทศและการลงประชามติเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็แสดงให้เห็นว่า เมืองแห่งนี้มีศักยภาพค่อนข้างสูงในการประสานผลประโยชน์กับมหาอำนาจภายนอกเพื่อโค่นล้มระบอบการปกครองเดิม

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ในบทต่อไปว่า นครไซ่ง่อนได้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นก็ยังมีลักษณะเฉพาะตัวบางประการเช่นกัน ได้แก่ การที่รัฐบาลอาณานิคมนั้นได้ประกาศอย่างชัดเจนในขณะว่า มาเพื่อยกระดับชีวิตให้ดีขึ้น ทว่ากลับสถาปนาระบบการควบคุมที่แทรกซึมชีวิตของชนพื้นเมือง อีกทั้งยังแบกแยกช่วงชั้นทางสังคมอย่างลึกซึ้งและเหลื่อมล้ำกว่าช่วงเวลาก่อนหน้า ในขณะเดียวกัน การปกครองรูปแบบดังกล่าวก็ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายของเมืองแห่งนี้ซึ่งแสดงออกผ่านพัฒนาการของเมืองที่ผิดเพี้ยนไปจากภาพฝันและแผนการ รวมถึงความขุ่นแค้นโกรธเคืองของผู้คนในเมือง

นอกจากจะอธิบายความเปราะบางของระบอบอาณานิคมได้แล้ว ภาวะสมัยใหม่ในยุคฝรั่งเศสของนครไซ่ง่อนยังอธิบายทัศนะที่ชาวฝรั่งเศสสายจักรวรรดินิยมมองอินโดจีนได้เช่นกัน โดยสรุปกล่าวไว้ในตอนต้นของ “The Indochinese Communist Party and the Nam Ky uprising in Cochin China, November–December 1940” ว่า ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1941 ในขณะที่ฝรั่งเศสยังคงเข้าใจว่าพวกตนกำลังช่วยเหลือชาวเวียดนามในอาณานิคมให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากระบอบที่ฝรั่งเศสสถาปนากลับมีเพียงอยู่หยิบมือเดียวในขณะที่ประชาชนคนทั่วไปยังคงยังทุกข์เข็ญภายใต้การปกครองดังกล่าว (Sud, 1997, p. 270) หรือที่คูเปอร์กล่าวไว้ใน *France in Indochina: Colonial Encounters* ว่า แม้จะผ่านความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งในแนวรบยุโรปและแนวรบตะวันออกไกล กระนั้น ฝรั่งเศสและพลเมืองในประเทศจำนวนมากก็ยังคงเชื่อว่า พวกเขาคือเจ้าดินแดนอาณานิคมซึ่งย่อมรวมถึงอินโดจีนด้วย (Cooper, 2001)

ทั้งนี้ หากพิจารณาภาพแทนที่ขัดแย้งเหล่านี้ร่วมกับโครงสร้างของนครไซ่ง่อนในยุคอาณานิคม ก็จะเห็นได้ว่า ความเชื่อของเจ้าอาณานิคมข้างต้นแทบไม่ต่างจากพัฒนาการของระบบต่างๆ ภายในศูนย์กลางอาณานิคมแห่งนี้ ฝรั่งเศสในฐานะผู้ปกครองมั่นอกมั่นใจอย่างยิ่งว่า ตนได้ทำให้ชาวตะวันออกในสหภาพอินโดจีนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจริง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่รัฐบาลอาณานิคมเชื่อมั่นรวมถึงระบบต่างๆ ที่พวกเขาสถาปนาขึ้นนั้นก็แทบไม่ต่างจากโครงสร้างของนครไซ่ง่อน แม้รูปลักษณ์และอุดมคติของเมืองแห่งนี้จะเป็นตะวันตกจนกลายเป็นสัญญาให้ผู้สังเกตรู้สึกถึงความเป็นอยู่ที่ดี แต่เมื่อพิจารณาถึงข้อจำกัดและลักษณะเฉพาะตัวของภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมในเมืองดังกล่าว ณ อีกด้านหนึ่งของเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูและวัฒนธรรมยุโรปที่หรรหรา เราก็จะได้เห็นถึงความรุนแรง การ

ควบคุมสอดส่อง การกดปราบ การแบ่งแยกเชื้อชาติ และช่องโหว่ของระบบอันไร้ประสิทธิภาพที่ฝรั่งเศสมอบแก่ดินแดนอาณานิคมและชาวพื้นเมือง

ดังนั้น หากการพัฒนาระบอบอาณานิคมในระยะเวลาหนึ่งศตวรรษของฝรั่งเศสจะหมกมุ่นอยู่ แต่การประดิษฐ์ความเป็นยุโรป โดยปล่อยให้ความผูกพันภายในของระบอบดำรงอยู่ต่อไป ก็ไม่น่าแปลกใจหากบรรดาผู้ศรัทธาในลัทธิฝรั่งเศสอันเกรียงไกรจะยังคงฝืนค้ำถึงการได้ดูแลดินแดนตะวันออกไกลอันล้ำหลัง แม้ข้อเท็จจริงหลายๆ ประการในอาณานิคมและสงครามโลกครั้งที่ 2 จะแย้งความฝันของพวกเขาหนักขึ้นเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตาม ด้วยภาวะอันขัดแย้งในตัวของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ในอีกด้านหนึ่ง นครไซ่ง่อนก็ไม่ต่างจากเรือนจำกลางของเมืองท่าไหนสัก กล่าวคือ ในขณะที่เรือนจำกลางลี้มเหลวในการควบคุมนักโทษแต่ประสบความสำเร็จในการสร้างสำนึกสมัยใหม่ให้แก่พวกเขา โครงสร้างอาณานิคมในนครไซ่ง่อนก็ลี้มเหลวในการหล่อหลอมชาวพื้นเมืองให้สวามิภักดิ์ใต้อำนาจของฝรั่งเศส แต่ก็ประสบความสำเร็จในการสร้างสำนึกสมัยใหม่แก่พลเมือง ทั้งนี้ ผู้เขียนอ้างอิงแนวคิดของทีโมธี มิทเชลล์ (Timothy Mitchell) ที่แสดงไว้ใน *Colonising Egypt* ว่า ในกระบวนการก่อรูปเมืองสมัยใหม่นอกยุโรปนั้น ระเบียบและวินัยแผ่กระจายไปทั่วทุกอาณาบริเวณ ในทางหนึ่งดูเหมือนว่า การควบคุมจะแผ่ขยายออกมาจากสถานักกัน แต่ในอีกทางหนึ่ง เมืองบางแห่งก็แทบจะกลายเป็นสถานักกันเสียเอง (Mitchell, 1991) แม้จะอยู่ไกลกันสุดขอบฟ้า แต่ก็น่าตั้งข้อสังเกตว่า ภาวะที่เกิดขึ้นในโคโรและเมืองต่างๆ ในอียิปต์ก็อาจจะเกิดขึ้นเช่นเดียวกันในนครไซ่ง่อน

จากชายฝั่งอินโดจีนสู่ถนนกาตินาต์: การเมืองและวัฒนธรรมในนครไซ่ง่อน

คงไม่ห่างไกลจากความจริงนักหากจะกล่าวว่า แม้องค์ประกอบต่างๆ ที่ได้รับการอภิปรายไปในบทก่อนหน้านั้นจะยกระดับให้นครไซ่ง่อนกลายเป็นเมืองหลวงที่พร้อมไปด้วยอำนาจ กระนั้นศูนย์กลางของเมืองไซ่ง่อนที่ตกแต่งไว้อย่างงดงามกลับทำลายบูรณภาพระหว่างชาวฝรั่งเศสกับชาวพื้นเมืองลงด้วยความงามภายในตัวเอง กล่าวคือ องค์ประกอบเหล่านี้มีหน้าที่หลักในการแบ่งแยกควบคุม หรือแม้กระทั่งกดปราบชาวพื้นเมืองมากกว่าการนำพวกเขาไปสู่แสงสว่างทางปัญญาหรือความก้าวหน้าของอารยธรรมอย่างที่โฆษณาโดยรัฐบาลอาณานิคม ส่วนกองทัพกับการข่มขู่ แม้จะทรงประสิทธิภาพเพียงใด แต่ท้ายที่สุดก็ถูกเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1940 ชักนำกองทัพญี่ปุ่นมาปิดผนึกขุมกำลังดังกล่าวจนกลายเป็นอัมพาตอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้แม้ดูเหมือนว่าอำนาจอาณานิคมจะถูกขัดขวางให้สะดุดลงเพียงเล็กน้อยจากญี่ปุ่น แต่ภาวะขาดตอนของอำนาจครานั้นก็เผยช่องให้ขบวนการชาตินิยมที่ส่วนหนึ่งก็ถูกพุ่มปกโดยเรือรบจากกลางนครไซ่ง่อน จึงจ้วงหวัชบุกเข้ายึดพื้นที่เมืองหลวงอาณานิคมแห่งนี้ไว้ได้ชั่วคราว อนึ่ง แม้จะเป็นเวลาสั้นๆ ที่ฝ่ายต่อต้านอาณานิคมสามารถชิงอำนาจการควบคุมเมืองจากชาวฝรั่งเศสและพวกพ้องมาอยู่ในมือของตนได้ ทว่าความสำเร็จในการบุกยึดครองนครไซ่ง่อนครั้งนั้นเพียงจุดเดียวในสายธารประวัติศาสตร์ก็แสดงให้เห็นว่า นครไซ่ง่อนในฐานะเมืองอาณานิคมมีระบบที่เปราะบางและสุ่มเสี่ยงยิ่งต่อการทำลายตัวเองได้เช่นไร

สำนึกคิดและวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมเมืองนั้น เป็นทั้งองค์ประกอบที่ก่อรูปจากโครงสร้างของเมืองจนสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการชี้ให้เห็นว่า เมืองนั้นส่งผลกระทบต่อชีวิตและสำนึกคิดของผู้คนที่อยู่ภายใน และในขณะเดียวกัน ปัจจัยดังกล่าวนี้ก็เป็นตัวแสดงสำคัญในพัฒนาการของเมืองเช่นกัน ตัวอย่างหนึ่งของข้อสังเกตดังกล่าวพบได้ในคำอธิบายต่อความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับแนวคิดชาตินิยมของรูดอล์ฟ มราเซ็ค (Rudolf Mrazek) โดยเขายกเหตุการณ์เล็กๆ เหตุการณ์หนึ่งในปี ค.ศ. 1904 ผ่านคำบอกเล่าของหนังสือพิมพ์ *Doenia Bergerak* ว่า ชาวชวาและชาวมลายูได้อำนาจตัดสินใจนั้นต้องพบกับความลำบากยากเย็นในการเดินทางข้ามเมืองจากอำเภอเซบูในเมืองบลอราไปยังเมืองโซโลในชวากลาง ทั้งนี้ มราเซ็คเล่าว่า ตั้งแต่ก้าวแรกสู่สถานีรถราง พวกเขาถูกบังคับให้รอชานอก จนกว่าผู้โดยสารชาวดัตช์หรือชาวจีนจะได้เข้าไปนั่งกันข้างในเสียก่อน จากนั้นเมื่อมาถึงจุดขายตั๋ว พวกเขา ก็อาจต้องเจ็บใจอีกครั้งเมื่อพนักงานขายตั๋วบอกว่า ตั๋วรถรางชั้น 3 ที่เล่นตรงไปยังจุดหมายนั้นหมดแล้ว เมื่อได้ฟังเช่นนั้น ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ได้แต่กล่ำกลืนซื้อตั๋วชั้น 2 โดยแม้ตั๋วชั้น 2 อาจจะบ่งบอกสถานะของผู้โดยสารว่าเป็นชนพื้นเมืองชั้นสูง แต่ก็หาได้ทำให้ชนพื้นเมือง

ธรรมดามากุมิใจไม่ เพราะตัวดังกล่าวมีราคาแพงกว่าปกติ ทั้งระยะทางก็สั้นกว่า ซึ่งย่อมหมายความว่า พวกเขาจำเป็นต้องซื้อตัวมากกว่า 1 ใบ ต่อ 1 เทียว แน่ละ ชีวิตที่ลำบากทั้งยังเหลื่อมล้ำเช่นนี้ได้ ก่อให้เกิดความคับแค้นใจแก่ชนพื้นเมือง แต่ยิ่งไปกว่านั้นคือ การถูกเลือกปฏิบัติยอมทำให้พวกเขาพื้นเมืองชาวใต้ตระหนักรู้เช่นกันว่า ใครเป็นพวกของตนและใครไม่ใช่ ทั้งนี้ มราเช็กได้ร้อยเรียง เหตุการณ์เล็กๆ ดังกล่าวเข้ากับระบบระเบียบของภาวะสมัยใหม่อื่นๆ ในอาณานิคมอินเดียตะวันออก แล้วจรรยาไปสู่ข้อเสนอว่า ถึงที่สุดแล้ว ไฟแค้นที่สู่มอกชนพื้นเมืองผู้ถูกเลือกปฏิบัติได้ระบอบอาณานิคมก็ได้ก่อรูปร่วมกับเทคโนโลยีหรือระเบียบต่างๆ ของตัวระบอบเอง จนเกิดเป็นสำนึกชาตินิยม ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญประการหนึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนมือจากเมืองอาณานิคมสู่เมืองสมัยใหม่แห่ง สาธารณรัฐอินโดนีเซียในเวลาต่อมา (*Doenia Bergerak*, 1915; cited in Mrazek, 2002, pp. xvi and 14-16)

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่า เราสามารถทำความเข้าใจกระบวนการสร้างความแปลกแยกให้แก่ชาวพื้นเมืองและการก่อตัวของสำนึกชาตินิยมเพิ่มเติมได้ในงานของ รณชิต คูหา (Ranjit Guha) เรื่อง *กบฏชาวนา: มุสฐานจิตสำนึกในอินเดียยุคอาณานิคม* โดยเฉพาะในส่วนที่กล่าวถึง “จิตสำนึกด้านกลับ” ของชาวนาชาวไร่ในอินเดียยุคอาณานิคม คูหาเสนอว่า “[คนกลุ่มนี้] ไม่ได้รู้จักตนเองผ่านการกระทำของตนเท่านั้น พวกเขารับรู้อัตลักษณ์บางอย่างของตนจากผู้ปกครองด้วย” โดยโครงสร้างของผู้ปกครองในคำอธิบายของคูหาเน้นครอบคลุมตั้งแต่วรรณะ ชนชั้น และจุดยืนในระบบราชการ ความเป็นรองอันเกิดจากระยะห่างด้านทรัพย์สิน สถานะ หรือวัฒนธรรมที่มีต่อผู้ปกครองคือปัจจัยสำคัญในการนิยามตนเองของชาวนา โดยแม้ว่าพวกเขาอาจจะประสบกับความคลุมเครือในการนิยามสหาย แต่จิตสำนึกด้านกลับก็ช่วยพวกเขาหนีกำลังได้ด้วยการเผยให้เห็นว่าคนกลุ่มใดเป็นศัตรู (คูหา, 2563, น. 59 and 62) ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ที่มราเช็กจะนับรวมการเลือกปฏิบัติของพนักงานรถรางต่อชาวพื้นเมืองว่าเป็นเชื้อไฟอย่างหนึ่งของสำนึกชาตินิยมอินโดนีเซีย

อย่างไรก็ตาม แม้กรณีศึกษาในอาณานิคมจำนวนหนึ่งจะแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่เมืองแบบอาณานิคมจะส่งผลต่อจิตสำนึกของผู้คนภายใน ข้อมูลข้างต้นอาจจะน้อยเกินกว่าที่จะแสดงให้เห็นถึง ปัญหาของนครไชนง่อนได้อย่างชัดเจนและเฉพาะตัว ปัญหาว่าด้วยการให้เหตุผลและสร้างข้อเสนอในขณะนี้จึงไม่ใช่การกลับไปทบทวนว่าการร้อยเรียงข้อมูลของมราเช็กและคูหาว่าหนักแน่นเพียงใด แม้ทางออกเช่นนี้จะทำให้เข้าใจลักษณะร่วมบางประการของเมืองอาณานิคม แต่ก็หาได้นำไปสู่ความกระจ่างในกรณีของนครไชนง่อนแต่อย่างใดไม่ ทางออกที่น่าสนใจจึงควรเป็นการทดลองเดินบนสายธารประวัติศาสตร์ของนครไชนง่อนด้วยท่วงท่าและจังหวะที่ประยุกต์จากรอยเท้าที่มราเช็กเคยย่ำไปในประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย และด้วยแว่นของคูหาที่เคยมองการลุกฮือในอินเดียยุคอาณานิคม เพื่อในท้ายที่สุดแล้ว หากไม่พบความแตกต่างระหว่าง 3 กรณีศึกษาอาณานิคม แต่อย่างน้อย เรื่องเล่าว่า

ด้วยวัฒนธรรมและสำนึกคิดในนครไซ่ง่อนได้ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมก็ยังคงมีความเฉพาะตัว จากฐานซึ่งเป็นข้อมูลอันจำเพาะ มิใช่เพียงการสันนิษฐานด้วยทฤษฎีจากต่างแดนแต่เพียงอย่างเดียว

คืนวันอันแสนสุข: นครไซ่ง่อนก่อนวิกฤตชาตินิยม

ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยนครไซ่ง่อนของเฮียงนั้น ภายหลังจากที่จัดวางเนื้อหาเกี่ยวกับ โครงสร้างของเมืองให้เป็นส่วนแรกของไซ่ง่อนยุคอาณานิคม เขาก็ดำเนินเรื่องต่อไปยังประเด็นว่าด้วย วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในเมือง โดยมุ่งเน้นไปที่ช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1862 ถึง 1920 ทั้งนี้ ระยะเวลาดังกล่าวได้รับการอธิบายโดยเฮียงว่าเป็นห้วงยามที่ฝรั่งเศสเข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมนครไซ่ง่อน โดยเฉพาะในด้านภาษา การศึกษา ระเบียบทางการเมือง และการบริโภค (Nghia, 2011)

หลังจากนั้นในบทถัดมา เขาก็แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 กระแสการปลดแอก ชาวเวียดนามให้พ้นจากอำนาจฝรั่งเศสได้พุ่งทะยานขึ้นมาเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในประวัติศาสตร์ ของไซ่ง่อน อย่างไรก็ตาม การที่เฮียงกล่าวถึงการเกิดขึ้นของกระแสต่อต้านอาณานิคมในนครไซ่ง่อน ว่า “ผู้คนค่อยๆ ตระหนักว่า เอกราชของชาติเวียดนามนั้นไม่อาจได้มาโดยปราศจากเสรีภาพของ ปัจเจกบุคคลและการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน” (Nghia, 2011, p. 98) กลับเป็น ตัวอย่างที่ชัดเจนยิ่งที่แสดงให้เห็นว่า งานของเขายังห่างเหินจากเมืองที่เขาเขียนประวัติศาสตร์ กล่าวคือ แม้เฮียงจะแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ยากเชิงใจของผู้คนในอาณานิคมอินโดจีน ซึ่งนับเป็น เชื้อไฟอย่างดีให้แก่ขบวนการชาตินิยม กระนั้น เขากลับกล่าวถึงการตระหนักของชาวไซ่ง่อนเพียงแค หนึ่งย่อหน้าท่ามกลางเนื้อความที่บรรยายถึงเหล่านักชาตินิยมคนสำคัญในอินโดจีน อีกทั้งยังมิได้ อธิบายว่า โครงสร้างเมืองสมัยใหม่ที่ถูกจัดวางในนครไซ่ง่อนนั้นมีบทบาทอย่างไรในการปะทุขึ้นของ พลังชาตินิยมตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1920-1940 ด้วยช่องว่างในการอธิบายเช่นนี้ ความสัมพันธ์ ระหว่างนครไซ่ง่อนกับผู้คนภายในจึงยังคงจำเป็นที่จะต้องได้รับการทบทวนและถูกอธิบายใหม่อีกครั้ง

ทั้งนี้ ตัวต่อที่น่าจะช่วยอุดรอยโหว่ข้างต้นนั้นพอจะหาได้ คือ บันทึกการเดินทางในนคร ไซ่ง่อนระหว่างปี ค.ศ. 1872-1873 ของ อา. มอริซ (A. Morice) โดยผู้ช่วยแพทย์ชาวฝรั่งเศสรายนี้ได้ ฉายภาพของเมืองดังกล่าวที่ยังคงปะปนระหว่างความเจริญในวิถีคิดของชาวตะวันตก และวิถีชีวิตของ ชาวตะวันออกที่เขา มองว่าบางอย่างก็ “ไร้ซึ่งการไตร่ตรองและความเหนียมอาย” เขาวิพากษ์วิจารณ์ เช่นนี้หลังจากที่ในช่วงเช้าของวันที่ 2 ระหว่างที่เดินทอดน่องตามถนนกาตินาต์ (Rue Catinat) ส่วนที่ ติดกับท่าเรือประจำเมือง ที่ซึ่งเขาพบกับกลุ่มชาวจีนกำลังอาบน้ำชำระร่างกายตรงหัวบันไดบ้านของ ตน กระนั้น เสียงวิจารณ์ที่เขา มีต่อชาวตะวันออกไกลนั้นมิได้ลอยคลุ้งตลบอบอวลในงานเขียนของเขา เสียทั้งหมด ทว่าอาจเนื่องเพราะกำลังเขียนถึงดินแดนอาณานิคมที่ฝรั่งเศสเข้าไปจัดการและสำแดง บารมีของชาติ เขาจึงตัดสลับการวิจารณ์เช่นนี้ให้ดำเนินควบคู่ไปกับคำยกย่องความมั่งคั่งของเมือง

โดยเขามักจะเน้นไปยังสิ่งก่อสร้างแบบตะวันตก เช่น โรงแรมคอสโมโพลิตอง (Cosmopolitan Hôtel) และโรงแรมอูนิเวอร์ส (Hôtel de l'Univers) (Morice, 1997 [1875], pp. 4)

สำหรับมอริซแล้ว สิ่งก่อสร้าง วัฒนธรรม และความรู้ต่างๆ ของระบอบอาณานิคมดูจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ยังทำให้เขารู้สึกว่าตนยังสามารถอาศัยอยู่ได้ในเมืองดังกล่าว เพราะหากไม่มีสถานที่ดังกล่าวแล้ว นครไซ่ง่อนก็ย่อมไร้ซึ่ง “ความปลอดภัย” และชีวิตเขาคงจะเต็มไปด้วยความยุ่งยากมากมายจากเงื่อนไข่ตั้งเดิมในดินแดนตะวันออกไกล ตัวอย่างของข้อสังเกตข้างต้นนั้นก็พบได้ไม่ยากจากบันทึกของเขาเอง โดยเพียงแค่ชาวฝรั่งเศสผู้นี้ก้าวออกจากโรงแรมไปยังร้านค้าที่อยู่ไม่ไกล เขาก็ต้องรับมือกับชาวอานนาม (ชาวเวียดนามในคำนิยามของฝรั่งเศส) ผู้ซึ่งเดินเข้ามาหมายจะบริการจุดบุหรี่ให้กับเขา การกระทำของชนพื้นเมืองผู้นี้ถูกมอริซตีความว่า “เป็นการขอรทานกรายๆ” ทั้งนี้ในการทัศนอาจรไซ่ง่อนครั้งต่อมา มอริซก็ได้แสดงความคิดเห็นต่อชาวอานนามเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า “ความรู้สึกแรกของผู้มาเยือน [เมื่อพบกับชาวอานนาม] คือ ภาพอันน่าสังเวชอย่างรุนแรง จากโครงหน้าที่ไร้เหลี่ยมมุม... พละกำลังที่น้อยกว่าเรา [ชาวยุโรป] เพราะไร้ซึ่งความรู้ความเข้าใจเรื่องสุขภาพ หรือไม่ก็เพราะเป็นความอ่อนแอจากตัวเชื้อชาติเองที่มีอาจเทียบเคียงได้กับชาวยุโรป... มีเพียง 2 สิ่งที่ชาวอานนามทำได้คือ แจวเรือได้นับ 10 ชั่วโมงโดยไม่หยุดพัก และทนทานต่อแสงแดด” (Morice, 1997, pp. 4 and 12-13)

ในส่วนของตำแหน่งแห่งที่ของชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1870 นั้น กล่าวกันในทางกายภาพแล้ว ย่านการค้าท่าเรือ ตลาดบริเวณถนนนาซียงนาล (Rue Nationale) ที่น้ำและลำน้ำคือพื้นที่ซึ่งคนกลุ่มนี้มักปรากฏกายในเรื่องเล่าของมอริซ สำหรับเขาแล้ว เมื่อพิจารณาเฉพาะในภาคพลเรือน ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ดูจะทำหน้าที่การงานอย่างอื่นไม่ได้นอกเสียจากการเกษตร ประมง จักสาน หรือแรงงาน โดยมีเพียงจำนวนหนึ่งที่ได้รับการอบรมจากวิทยาลัยอาณานิคมสำหรับการเป็นครูและล่าม ถึงกระนั้นมอริซก็ยังคงตำหนิว่า ชาวเวียดนามไร้ความอ่อนไหวต่อศิลปะและดนตรี ส่วนเรื่องวิทยาศาสตร์นั้น เขากล่าวว่า แทบไม่ต้องคำนึงถึง เพราะ “ความรู้หนังสือของพวกนี้จำกัดอยู่เพียงแต่อักษรจีนไม่กี่ตัว” กล่าวอย่างถึงที่สุด ชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนที่ถูกมองผ่านสายตาของมอริซนั้นมีข้อดีอันน่าชื่นชมแค่น้อยนิด เพราะหากไม่นับคำติเตียนนานัปการของเขาที่มีต่อชนพื้นเมืองกลุ่มนี้แล้ว มอริซก็เพียงกล่าวว่ายังพอมีหวังอยู่บ้างที่จะสร้างความเจริญให้กับคนเหล่านี้ (Morice, 1997, pp. 8 and 13)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ชาวเวียดนามในงานเขียนของมอริซดูจะมีตำแหน่งแห่งที่ในโครงสร้างสังคมไซ่ง่อนไม่สู้จะสูงนัก พวกเขาเป็นเพียงแรงงานระดับล่างที่มีชะตาชีวิตร่วมกับชาวมลลาบาร์และชาวจีนชนชั้นแรงงาน ทั้งสามล้วนอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ถูกครอบงำพ่อค้าชาวจีนและระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ทั้งนี้ ชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนนั้นดูจะเป็นเพียงฟันเฟืองขนาดเล็กๆ จำนวนมากในเมืองใหญ่ที่ไร้พิษสงต่อระบอบอาณานิคม สอดคล้องไปกับคำนิยามที่เดวิด จี. มาร์ (David G.

Marr) ใช้เรียกพวกเขาว่า “ผู้ที่ดูเหมือนจะอ่อนน้อมง่ายใต้อาณัติฝรั่งเศส” (Seemingly docile French colonial subjects) (Marr, 1981, p.1) นอกจากนี้ ความเชื่อและความต่ำต้อยของชาวเวียดนามยังเห็นได้จากบันทึกการเดินทางในนครไซ่ง่อนต้นคริสต์ทศวรรษ 1890 ของปีแอร์ บาเรอลง (Pierre Barreton) เรื่อง “Saigon” ที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร *Le Tour du Monde* ฉบับปี ค.ศ. 1893 โดยในตอนหนึ่งเขาบรรยายไว้ว่า “ชาวอานามนั้นสะเพร่า ไร้ความตั้งใจ แต่ฉลาด พวกเขาซื่อฉลาด เสียจนต้องใช้ความสุภาพมากกว่าความโหดเหี้ยมในปกครอง ไม้หวายที่ฟาดหลังอันบอบบางของผีน้อยพวกนี้จนเป็นรอยแผลยาวนั้นไม่ได้นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีแต่อย่างใด” (Barreton, 1999, p. 63)

ทั้งนี้ แม้มอริชจะพรับถึงความล้าหลังและไร้ประสิทธิภาพของชาวเวียดนามในแทบทุกย่อหน้า จนดูเหมือนว่า คนเหล่านี้เป็นภาระของรัฐบาลอาณานิคมและชาวฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ด้วยประโยคที่กล่าวอย่างเรียบเฉยว่า “รัฐบาลของเราได้เกณฑ์ชาวอานาม [ชาวเวียดนาม] จำนวนหนึ่ง” เพื่อทำหน้าที่เป็น “หญิงเต็บ” (Linh Táp) และ “หมาดำ” (Mã Tà) ซึ่งก็คือ กองทหารปืนยาวอินโดจีนและกองตำรวจนครบาลที่ผู้เขียนได้อธิบายไว้ในบทที่ 7 (Morice, 1997, p. 21) ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าเขาได้ยอมรับไปโดยปริยายแล้วว่า ชนพื้นเมืองที่เขาดูถูกนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งสังคมที่สงบเรียบร้อยในระบอบอาณานิคม ทั้งนี้ แม้สามารถไต่เต้าไปอยู่ ณ ตำแหน่งที่สามารถกุมอาวุธไว้ในมือของตนได้แล้ว ทว่าทหารและตำรวจชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1870 ก็ยังคงมีแนวโน้มสูงที่จะเชื่อฟังผู้บัญชาการชาวฝรั่งเศส โดยมอริชเล่าว่า ถึงแม้กำลังพลพื้นเมืองเหล่านี้จะยังพร่องวินัยอยู่บ้าง อันจะเห็นได้จากการที่บ่อยครั้งพวกเขาก็ถอดรองเท้าทิ้ง กระนั้น ทหารและตำรวจชาวพื้นเมืองก็มีความภาคภูมิใจต่อยศที่พวกเขาได้รับจากรัฐบาลอาณานิคม จนไม่กล้าผิดวินัยเมื่ออยู่ต่อหน้าชาวยุโรปหรือ “คนที่ใส่รองเท้า” (Morice, 1997, pp, 21-22)

การที่ผู้สวมรองเท้าได้รับความเคารพหรือความพยายามของระบอบอาณานิคมที่จะยึดรองเท้าเข้าไปในเท้าของชาวพื้นเมืองนั้น ไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงการปะทะกันระหว่างภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมกับภาวะจารีตเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงบังคับของวินัยทางสังคมในหมู่ชาวพื้นเมือง โดยมราเช็กได้บรรยายให้เห็นว่า ณ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น การแต่งกายตามอย่างชาวตะวันตกไม่เพียงช่วยให้ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกสามารถใช้ชีวิตอย่างคล่องตัวในสังคมสมัยใหม่ หากแต่ในด้านหนึ่งก็ทำให้เจ้าอาณานิคมหวุ่นวิตกและเกิดคำถามว่า ชาวพื้นเมืองของพวกเขายังคงเป็นชาวพื้นเมืองเช่นเดิมอยู่หรือไม่? ในอีกด้านหนึ่งการแต่งกายตามแบบดัตช์ยังสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชาวพื้นเมือง ทั้งในแง่ที่ทำให้พวกเขานั้นเป็นมวลชนที่มีรูปลักษณ์คล้ายคลึงกัน และในแง่ที่ทำให้พวกเขารู้สึกว่าตนกลายเป็นสิ่งใหม่ที่ดีกว่า ซึ่งในที่สุดก็มีใ้ภาวะอื่นใดนอกเสียจากการเป็นสมาชิกของชาตินั้นเอง (Mrazek, 2002, pp. 131 and 140-141)

ทั้งนี้ หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของดัตช์ดูเหมือนจะเป็นตัวอย่างชั้นดีที่แสดงให้เห็นว่า การแต่งกายนั้นสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการชำระโครงสร้างอำนาจในสังคมอาณานิคม เพราะนอกจากมราเช็ก

ที่ได้นำประเด็นดังกล่าวมาอภิปรายในการทำความเข้าใจภาวะสมัยใหม่ของอินโดนีเซียยุคก่อนเอกราชแล้ว เจมส์ ที. ซีเกล (James T. Siegel) ยังได้เน้นย้ำประเด็นดังกล่าว ผ่านการแสดงให้เห็นว่า นอกจากการแต่งกายแบบดัตช์ยังเสริมอำนาจให้แก่ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะอินเดีตะวันตกแล้ว การกระทำหรือถูกกระทำดังกล่าวก็ยังสั่นคลอนอำนาจของรัฐบาลอาณานิคมอย่างถึงแก่นเช่นกัน เพราะในสังคมอาณานิคมแห่งนั้น เครื่องแต่งกายไม่เพียงถูกใช้เพื่อปกป้องร่างกายของผู้สวมเท่านั้น หากแต่ยังแสดงถึงสถานะผู้มีอำนาจ และหากชาวพื้นเมืองผู้ใดก็ตามที่แต่งกายเลียนแบบชาวดัตช์ เขาผู้ทำลายเส้นแบ่งระหว่างเจ้าอาณานิคมกับชาวพื้นเมืองก็จะถูกตำราวจับกุมทันที อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์อันเข้มงวดดังกล่าวก็มิได้สร้างเสถียรภาพให้แก่หมู่เกาะอินเดีตะวันตกได้นานเท่าไรนัก เมื่อรัฐบาลอาณานิคมเริ่มฝีกชาวพื้นเมืองให้ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ และให้พวกเขาแต่งตัวตามอย่างชาวดัตช์ผู้เป็นเจ้าของอาณานิคม ในขณะที่ชาวพื้นเมืองสามารถจัดวางตัวเองบนภาวะสมัยใหม่เหนือเรือนร่างอย่างไม่ยี่หระ ชาวดัตช์ก็กลายเป็นผู้แบกรับความตึงเครียดเสียเอง จากการที่อำนาจของพวกตนถูกทำให้คลุมเครือ ไม่ชัดเจน และคาดเดาไม่ได้ (Siegel, 1997, pp. 78-84)

นอกจากภาวะสมัยใหม่ค่อยคลิบคลานเข้ามาสู่สำนักมวลชนชาวพื้นเมืองในนครไซ่ง่อนอย่างเจียบๆ แล้ว ในส่วนของจำนวนประชากร พวกเขาก็ค่อยๆ เข้ายึดพื้นที่ของเมืองอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้งเช่นกัน แม้บรรยากาศในนครไซ่ง่อนจะกดชาวพื้นเมืองให้เป็นเพียงพลเมืองชั้นรอง และในหลายกรณีก็อยู่ใต้อำนาจการสั่งการโดยคนนอกเช่นชาวฝรั่งเศส กระนั้น ก็ไม่มีที่ท่าว่าประชากรชาวเวียดนามในเมืองแห่งนี้จะลดน้อยถอยลงไป ในปี ค.ศ. 1860 ชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนมีไม่ถึง 6,000 คน ทว่าสิบปีต่อมา ชาวเวียดนามกลับยังคงรุกเข้าเมืองหลวงอาณานิคมอย่างต่อเนื่องจนทำให้ประชากรในเมืองเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็น 2 เท่า ทั้งนี้ การเพิ่มขึ้นของประชากรชาวพื้นเมืองในนครไซ่ง่อนได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาในอาณานิคมโคชินจีน กระทั่ง ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษ 1890 การอพยพของชาวเวียดนามจากเขตชนบทสู่เมืองได้ทำให้ประชากรในเมืองแห่งนี้เพิ่มขึ้นจาก 19,900 คนสู่ 44,000 คนภายในเวลาเพียง 3 ปี (Nghia, 2001, p. 87; Cherry, 2019, pp. 29-30)

เฮย์ตัน เชอร์รี่ (Haydon Cherry) อธิบายว่า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 การเพิ่มขึ้นของประชากรชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนและการขยายตัวของเมืองนั้นมีความสัมพันธ์แบบโต้ตอบกัน กล่าวคือ สำหรับพวกชาวเวียดนามแล้ว นครไซ่ง่อนมีโอกาสดูทางเลือกในการยังชีพมากกว่าพื้นที่ชนบท พวกเขาจึงพากันเดินทางเข้ามายังชีพในเมืองแปลกตาแห่งนี้ ในขณะที่เดียวกัน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นก็ทำให้รัฐบาลอาณานิคม ผู้ซึ่งกำลังต้องการควบคุมผู้คนและเสริมประสิทธิภาพการจับเก็บภาษีอยู่นั้น ขยายโครงสร้างพื้นฐานของเมืองเพิ่ม ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการตอบโต้กันระหว่างสองสิ่งข้างต้น คือ การเติบโตของธุรกิจค้าข้าวในนครไซ่ง่อนที่มีตลาดส่งออกขนาดใหญ่อยู่ที่ตั้งฮองกงและภูมิภาคตอนใต้ของจีน ความรุ่งเรืองในธุรกิจส่งออกนั้นส่งผลกระทบสองทาง ได้แก่ การขยายขยายโครงสร้างการส่งออกข้าว ทั้งในส่วนการตกลงค้าขาย การ

ขนส่ง และการจัดเก็บ ซึ่งส่งผลให้อัตราการจ้างงานเพิ่มมากขึ้นจนถึงจุดชนพื้นเมืองในชนบทให้เข้ามาทำงานในนครไซ่ง่อน อีกประการหนึ่ง คือ รัฐบาลอาณานิคมเองก็ได้รายได้จากภาษี และค่าธรรมเนียมท่าเรือ โดยเงินเหล่านี้ก็ถูกนำไปพัฒนาระบบการปกครอง ควบคุม และพัฒนานครไซ่ง่อนอีกต่อหนึ่ง (Cherry, 2019, pp. 28-30)

ทั้งนี้ แม้จะสามารถฟันฝ่าปัญหาด้านภัยพิบัติและการชบเซาของกิจการค้าข้าวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 จนดูเหมือนว่านครไซ่ง่อนกลายเป็นภาพแทนของพื้นที่แห่งชีวิตและความก้าวหน้า กระนั้น ก็มีเชื่อว่าชนพื้นเมืองทุกคนที่ดิ้นรนมาอยู่ในเมืองแห่งนี้ได้สำเร็จจะพบกับความสุขและความมั่นคง ทว่าความเป็นอยู่ชาวเวียดนามในศตวรรษใหม่ยังคงมีดมนไม่ต่างจากที่เคยเป็นอยู่ในศตวรรษก่อนหน้า หลังพายุไต้ฝุ่นพัดทำลายผืนนาบริเวณสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงรวมถึงอาคารห้างร้านต่างๆ ในนครไซ่ง่อนจนเสียหายในปี ค.ศ. 1904 ชาวเวียดนามหลายรายก็สูญเสียโอกาสทำมาหากินที่เคยมีไป ผู้หญิงบางกลุ่มเลือกที่จะขายบริการทางเพศในโรงแรมเพื่อยังชีพของตนต่อไปในเมืองใหญ่ เพราะอาชีพดังกล่าวมิได้มอบเพียงรายได้ให้แก่เธอ แต่ยังให้ชายคาพักอาศัย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องแบกรับไว้ คือ การสอดส่องจากภาครัฐทั้งในระดับภายนอกร่างกายเช่นการลงทะเบียน และในระดับภายในเช่นการตรวจโรค หากพวกเธอไม่ผ่านการตรวจสอบอย่างหลัง เธอก็จะไม่ได้รับการลงทะเบียน และเงื่อนไขเช่นนี้เองก็เป็นเหตุให้เลื่องลือ (Luong Thi Lãm) ถูกตามล่าโดยฝ่ายสืบสวนสอบสวนของรัฐบาลในฐานะโสเภณีนอกกฎหมาย (Cherry, 2019, p. 10 and 38)

กล่าวได้ว่า การตอบโต้ของชาวพื้นเมืองต่อระเบียบอำนาจอาณานิคมในนครไซ่ง่อนช่วงแรกนั้น ยังคงจำกัดอยู่แต่เพียงการหลบหนีหรือไม่ก็หลีกเลี่ยงที่จะทำตามวินัยของชนชาติผู้ปกครอง โดยภาพการณ์เช่นนี้ดำรงอยู่จนกว่าจะถึงปี ค.ศ. 1913 เมื่อ “มะโรงสี่ขาด” ฟานซิกลองม (Phan Xích Long) นำสาวกเข้าประท้วงรัฐบาลอาณานิคมในเมืองดังกล่าว (Hansen, 2007, p.113) ทั้งนี้ ด้วยภาวะที่คล้ายไร้พลังของชนพื้นเมืองในนครไซ่ง่อนช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดังนั้นจึงนำตั้งคำถามว่า ความคับแค้นไม่พอใจของผู้คนในเมืองแห่งนี้หายไปไหน? อนึ่ง ประเด็นปัญหาว่าด้วยแกนนำการเคลื่อนไหวก็นับว่าน่าพิจารณา เพราะผู้อ่านจะสังเกตได้ว่า ในการบรรยายของทั้งมอริซและบาเรอลงนั้น ผู้อ่านแทบจะไม่เห็นชนชั้นสูงชาวเวียดนามในเรื่องเล่าของพวกเขา หากจะมีอยู่บ้าง ก็เป็นชนชั้นสูงที่กระจายตัวออกไปตามเขตต่างๆ นอกใจกลางของนครไซ่ง่อน เพื่อทำหน้าที่ช่วยฝรั่งเศสปกครองชาวพื้นเมือง ตัวอย่างเช่น ขุนพลแดงผู้ร่วมมือกับรัฐบาลอาณานิคมในการปกครองเขตก่อกงม (Gò Công) หรือปลัดจังหวัด (Đốc phủ Sứ) เมืองเจอะเหลิน (Chợ Lớn) ส่วนชนชั้นสูงที่กระด้างกระเดื่องต่ออำนาจฝรั่งเศสนั้น กลุ่มที่เคยมีอิทธิพลในภาคใต้ อาทิ หวอซวีเซียง (Võ Duy Duong) บุตรชายของหวอซวีนิงญ์ ก็ถอยมาเคลื่อนไหวแบบกองโจรนอกเขตเมืองของนครไซ่ง่อน และถูกปราบไปในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1860-1870 (ธนนันท์, 2565, น. 104; Hông, 2005, p. 16; McLeod, 1993, p. 91) ส่วนขบวนการที่นักประวัติศาสตร์มักกล่าวถึงเช่นเกิ่นเวือง (Cần Vương:

รักษาพระองค์) นั่นก็เคลื่อนไหวโดยพลพรรคขุนนางจากราชสำนักเหวในแถบภาคกลางและภาคเหนือของชายฝั่งอินโดจีน (สฤต, 2554, น. 28-37) ทั้งนี้ แม้ในบันทึกของมอริซนั้น เขาได้กล่าวว่า “ไม่กี่ปีก่อน พื้นที่บริเวณก่อกม้นั้นเป็นดั่งแหล่งบ่มเพาะการก่อกบฏ” โดยก่อกม้นั้นเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยนาข้าวของเจ้าอาณานิคม จนดูเหมือนว่ากบฏที่เขากล่าวถึงจะเป็นการลุกฮือในแนวราบของชาวนาในชนบท กระนั้น มอริซก็เล่าต่อไปว่า แกนนำของกลุ่มกบฏดังกล่าวเป็นชนชั้นสูงชาวเวียดนาม ซึ่งเป็นไปได้ว่าเขาอาจจะกล่าวถึงได้เท่าเชิงในช่วงที่กำลังถอยมาตั้งหลักที่ก่อกม้นในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1860 ก็เป็นไปได้ (Morice, 1997, p. 14)

ด้วยรูปการณ์เช่นนี้ จึงมีความเป็นไปได้ว่า ในระยะที่สำนักทางการเมืองแบบสมัยใหม่ยังไม่ถูกสถาปนาในสำนักของมวลชนชาวเวียดนาม การแตกกระสานซ่านเซ็นของแม่ทัพชาวพื้นเมืองในช่วงรอยต่อระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1850-1860 จึงอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อน ผู้ซึ่งยังอยู่ภายใต้สำนักแบบจารีต ไม่อาจลุกฮือทำลายโครงสร้างที่คอยทรมาณพวกเขา และยังคงดำรงวิถีชีวิตเป็นดั่งมดงานที่ไร้พิษภัยแก่ชาวฝรั่งเศสในเมืองหลวงอาณานิคมต่อไป อย่างไรก็ตาม หากนำประเด็นเรื่องโครงสร้างทางภูมิศาสตร์มาพิจารณา การเคลื่อนไหวนอกเมืองอาณานิคมของบรรดาแม่ทัพและเหล่าทหารชาวเวียดนามนั้นก็เอื้อต่อการตีความว่า พื้นที่เมืองอาณานิคมเช่นนครไซ่ง่อนนั้นเป็นอุปสรรคที่ใหญ่เกินไปจนไม่อาจระดมพลและเคลื่อนทัพแบบจารีต โดยในบทที่ 6 เราก็ได้เห็นกันแล้วว่า ภูมิทัศน์ที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ให้ง่ายแก่การสอดส่องของนครไซ่ง่อนโดยรัฐบาลอาณานิคมนั้นช่วยเสริมให้กองทหารที่กระจุกตัวในเมือง และอาวุธแบบสมัยใหม่ทวีความร้ายกาจในการปราบปรามมากขึ้นอย่างไร ดังนั้น หากมีจะความเป็นไปได้อยู่บ้างที่ชนชั้นเวียดนามธรรมดาหรือขุนนางเวียดนามที่เคยเข้าร่วมกับรัฐบาลอาณานิคมจะเปลี่ยนใจมาก่อกบฏ แต่พวกเขาก็ไม่อาจต้านทานระบบสอดส่องในนครไซ่ง่อนได้

ในขณะที่ขบวนการแนวขงจื้อจำเป็นต้องทำสงครามกองโจรนอกเมืองเพราะไม่อาจรับมือกับชัยภูมิแบบเมืองของศัตรู และจำเป็นต้องพึ่งพาความสลับซับซ้อนของพื้นที่ป่าดงในเขตชนบท ขบวนการที่มีรากมาจากลัทธิความเชื่อก็ไม่อาจเติบโตได้ในเมืองสมัยใหม่เช่นกัน ศัตรูของรัฐบาลอาณานิคมคนสำคัญในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1860 เช่นเจิ่นวันถั่งญือเป็นกรณีตัวอย่างสำคัญ โดยเขาเป็นเจ้าลัทธิที่ชื่อว่า ด่าวแห่งญือ (Đào Lành) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลัทธิบิวเซินกีเฮือง (Buu Son Ky Huong: หอมประหลาดเขาบิวเซิน) โดยลัทธิดังกล่าวไม่เพียงเกี่ยวพันกับความเชื่อที่ว่า เมื่อเกิดกลียุคขึ้น พระเมตเตยะพุทธเจ้าจะเสด็จลงมาดับทุกข์ให้เหล่าสัตว์โลก ทว่ายังรวมไปถึงการเชื่อมโยงบารมีของผู้นำเข้ากับตัวตนในทางธรรมชาติเช่นภูเขาบิวเซิน บริเวณชายแดนระหว่างเขตอารักขากัมพูชาและโคชินจีน (Ileto, 1999, pp. 201-202 and 217) ทั้งนี้ ข้อมูลในงานของแอน รูธ แฮนเซน (Ann Ruth Hansen) เรื่อง *How to Behave: Buddhism and Modernity in Colonial Cambodia, 1860-1930* ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมที่ย้ำให้เห็นว่า ลัทธิบิวเซินกีเฮืองและสำนักที่

เกี่ยวข้องนั้นมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับภูมิศาสตร์แบบภูเขาอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1849 ผู้เป็นเจ้าลัทธิธิดา “พุทธาจารย์แห่งสุขาวตีตะวันตก” (Buddha Master of Western Peace) ได้นำบรรดาสาวกไปตั้งสำนัก ณ ทิวเขาในจังหวัดเจิวตักท์ (Châu Đốc) ติดกับเขตอารักขา กัมพูชา ต่อมาในปี ค.ศ. 1913 แม้ “มะโรงสีขาด” จะเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมในนคร ไช่ก๋อง กระนั้น “ขุนเขาทั้งเจ็ด” (Seven Mountains) ในเจิวตักท์ก็ยังเป็นสถานที่ที่เขาใช้สำหรับ บำเพ็ญเพียรหรือฝึกฝนไสยเวทย์ และในทศวรรษต่อมา สาวกลัทธิก้าวต่ายในจังหวัดเตยนิญญ์ (Tay Ninh) ก็อ้างว่าพระเมตเตยะพุทธเจ้าจะเสด็จลงมายัง “ขุนเขาทั้งเจ็ดแห่งเตยนิญญ์” (Tay Ninh Seven Mountains) (Hansen, 2019, pp. 58 and passim)

ด้วยแนวทางการเคลื่อนไหวเช่นนี้ ในด้านหนึ่งเราจะเห็นได้ว่า สัญญาของพลังทางจิต วิญญาณนั้นเป็นสิ่งที่แกนนำและขบวนการต้องดิ้นรนเสาะหาในชนบทอันห่างไกลและป่าเขาอันลึกลับ อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งก็น่าตั้งข้อสังเกตว่า หากสถานที่ที่กายภาพมีอิทธิพลต่อสำนักของผู้คนใน แ่งที่เป็นแหล่งของสัญญาและบารมี เช่นนั้นแล้วเขตเมืองอาณานิคมโดยเฉพาะนครไช่ก๋องก็แทบไม่ เหลือสัญญาให้แกนนำผู้ใดสั่งสมบารมีแบบจารีตได้อีกต่อไป กล่าวคือ ป้อมปราการในสมัยจารีตซึ่ง เคยเป็นแหล่งสั่งสมบารมีของขุนนางขงจื้อก็ถูกปืนใหญ่ของฝรั่งเศสถล่มไปแล้ว ส่วนเรื่องการสั่งสม บารมีทางจิตวิญญาณในเขตเมืองก็ยากขึ้นไปอีกระดับ เพราะอาคารวิหารพื้นเมืองซึ่งเป็นตั้งเสาค้ำ สัญญาของโลกจารีตและโลกทางจิตวิญญาณ อย่างน้อยก็ในสำนักแบบเต๋าหรือพุทธต่างก็ถูกทุบ ทำลายแล้วแทนที่ด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่มีชาวฝรั่งเศสเป็นองค์ประธานในการประกอบ สร้าง (Cooper, 2001, p. 44; Nghia, 2011, p. 76) ดังนั้น นครไช่ก๋องของฝรั่งเศสจึงเป็นที่ซึ่งบั้น ทอนบารมีของแกนนำภฏสายจารีตได้เป็นอย่างดี

เหวียนคักเหวียน (Nguyễn Khắc Viện) ปัญญาชนของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ได้เคย กล่าวไว้ว่า การจับอาวุธขึ้นสู้ของชาวเวียดนามในระลอกแรกนั้นสิ้นสุดลงเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 20 ทว่าการต่อสู้ที่เหวียนกล่าวถึงนั้นย่อมมิใช่การลุกฮือในเมืองหลวงอาณานิคมเช่นนครไช่ก๋องอย่าง แน่นนอน เพราะในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 พลังของมวลชนใต้อาณานิคมในเมืองแห่งนี้ยังคง เจียบงันจนแม้แต่ปัญญาชนสายปฏิวัติอย่างเหวียนก็ยากจะสังเกต ผลก็คือเมื่อเขาต้องการจะเล่า ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวเวียดนาม พื้นที่ของนครไช่ก๋องในช่วงก่อนปี ค.ศ. 1900 จึงหายไปจาก เรื่องเล่าดังกล่าว โดยเหวียนเพียงกล่าวถึงพัฒนาการของสังคมนครไช่ก๋องยุคอาณานิคมแต่พอสังเขป ว่า “เมืองท่าเรือเช่น ไช่ก๋อง ไฮฟอง และด่าหนัง ในเมืองเหล่านี้ ลักษณะของวิถีชีวิตแบบใหม่ๆ เริ่ม ปรากฏขึ้น การค้าคูคักคักขึ้น เริ่มตั้งโรงงานใหม่ๆ โรงพิมพ์ใหม่ๆ และเริ่มมีไฟฟ้าใช้ อย่างไรก็ตาม คนงานยังอยู่ท่ามกลางความยากจนข้นแค้น” (เหวียน, 2545, น. 182)

ในสถานการณ์ที่ขบวนการปลดแอกยังไม่สามารถแก้กลเมืองสมัยใหม่ของรัฐบาลอาณานิคม นครไช่ก๋องในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงยังเต็มไปด้วยวันขึ้นคืนสุขของบรรดาชาวตะวันตก

และผู้มีอันจะกินในเมืองแห่งนี้ และไม่น่าแปลกใจนัก หากนครไซ่ง่อนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะถูกปกคลุมด้วยวัฒนธรรมของชาวฝรั่งเศสอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการตัดถนนที่ไม่เพียงเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยวทอดทัตนาแก่ชาวฝรั่งเศส ความสุขของเจ้าอาณานิคมยังสะท้อนให้เห็นผ่านการสร้างมหาวิหารไซ่ง่อนอันเป็นความสุขทางจิตวิญญาณด้านหนึ่ง และการสร้างร้านสุราและเครื่องดื่มต่างๆ อันเป็นความสุขทางโลกย์ในอีกด้านหนึ่ง นอกจากการชมเมือง การสรรเสริญพระเจ้า และการนั่งในร้านเครื่องดื่ม หมุ่มโสดชาวฝรั่งเศสก็มักแสวงหาความสำราญด้วยการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ในบ้านของตน โดยเขาจะเริ่มด้วยการว่าจ้างพ่อครัวชาวพื้นเมืองให้มาปรุงอาหารทั้งแบบเอเชียและยุโรป จากนั้นก็เชิญเพื่อนฝูงมิตรสหายเข้ามาดื่มกิน และพูดคุยท่ามกลางบรรยากาศแบบชนชั้นสูง (Nghia, 2011, p. 84) ทั้งนี้ บรรยากาศดังกล่าวหาได้มีที่มาอื่นใดนอกเสียจากข้าวของอันหรูหราที่ประมูลต่อมาจากเจ้าของเก่า ผู้ซึ่งเดินทางกลับไปยังฝรั่งเศสแผ่นดินแม่ (Barreton, 1999, p. 35; Nghia, 2011, pp. 84-85)

เช่นเดียวกับระบบผังเมืองและโครงสร้างการปกครองอาณานิคม ความสำราญของชาวฝรั่งเศสและวัฒนธรรมของพวกเขาก็ได้ดำรงอยู่ในนครไซ่ง่อนอย่างมั่นคงเสียเท่าไรนัก กล่าวคือ แม้ระบบประปาและสาธารณสุขในเมืองแห่งนี้จะได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 1867 แต่ชาวฝรั่งเศสผู้เป็นใหญ่ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก็ยังคงรู้สึกว่ ธรรมชาติของดินแดนตะวันออกไกลนี้พร้อมเสมอที่จะพรากชีวิตไปจากพวกเขาด้วยโรคภัยต่างๆ มอริซกล่าวว่ ชาวยุโรปผู้มาเยือนนครไซ่ง่อนนั้นต้องเตรียมใจที่จะประสบกับความทรมานอย่างหนึ่ง คือ อาการผิวหนังขึ้นผื่นจากความร้อน (Lichen Tropicus) (Morice, 1997, p. 8) ส่วนปีแอร์ โลตี (Pierre Loti) ผู้โด่งดังจากงานเขียนเรื่อง *Un pèlerin d'Angkor* ก็เคยกล่าวไว้ว่ สำหรับนครไซ่ง่อนนั้นเพียงแค่อยู่นานถึงก็สามารถเขย่าขวัญของเขาได้แล้ว เนื่องด้วยในปี ค.ศ. 1865 เขาได้สูญเสียพี่ชายให้แก่ “เชื้อมรณะ” ซึ่งเขาเชื่อว่ได้รับมาจากเมืองแห่งนี้ (Cooper, 2001, p. 126) ส่วนชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมายังนครไซ่ง่อนและยังไม่ถูกคุกคามด้วยโรคผื่นหรือเชื้อโรค ก็มักจะรู้สึกเหน้อยล้าจากอากาศที่ร้อนเกินไปสำหรับตน จนบางครั้ง พวกเขาก็ต้องใช้จ่ายทุนทรัพย์ส่วนหนึ่งเพื่อเดินทางไปตากอากาศบนภูเขาสูงในเมืองด่าหลาต (Đà Lạt) บริเวณตอนล่างของเขตอาร์กขาอนนาม (Jennings, 2011)

ทั้งนี้ อาการกลัวเมืองร้อนจนถอยขึ้นต้องหลบไปพักผ่อนยังเขตเขาสูงนั้น มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในโคชินจีนเพียงแห่งเดียว นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นอย่างช้า ชาวยุโรปทั้งในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนประสบปัญหาด้านสุขภาพอันเกิดจากการที่ร่างกายไม่อาจทนต่อความร้อน ความชื้น และเชื้อโรคในภูมิภาคดังกล่าวได้ โดยแม้พวกเขาจะตื่นตระหนกสุขภาพด้วยการปิดประตูหน้าต่างในยามวิกาลเพื่อ “มลพิษ” (foul night air) กระจัน ชาวตะวันตกโพ้นทะเลเหล่านี้ก็ยังคงต้องทำใจว่ แม้นพวกเขาไม่ตายจากมลพิษดังกล่าว เพื่อนบ้านหรือลูกเรือของเขาก็ต้องถูก

สภาพอากาศร้อนชื้นเช่นนี้สังหารอยู่ดี อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 กองทหารอาณานิคมเข้าไปตั้งค่ายในเขตที่สูง และพบว่าพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพอากาศที่เย็นสบายกว่าที่ราบด้านล่าง ก่อปรกับความสนใจในอิทธิพลของอากาศต่อสุขภาพ ชาวตะวันตกไกลบ้านจึงเปลี่ยนวิธีรับมือสภาพอากาศเขตร้อน จากการปิดตัวเองอยู่แต่ในบ้านบนที่ราบ สู่การเดินทางไปรับอากาศดีเพื่อฟื้นฟูสุขภาพตนเองบนภูเขาสูง นับแต่นั้นมาสถานีตากอากาศบนที่สูงก็ผุดพรายกระจายตัวตามเขตอาณานิคมต่างๆ โดยตัวอย่างเมืองตากอากาศแห่งสำคัญ เช่น บาเกียว (Baguio) ในฟิลิปปินส์ มาลัง (Malang) ในหมู่เกาะอินเดีตตะวันตกของดัตช์ ที่ราบสูงคาเมรอน (Cameron's Highlands) ในมาลายาของอังกฤษ รวมไปถึงดาร์จีลิง (Darjeeling) ในราชอาณาจักรอินเดียก็ยังช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญอย่างยิ่งยวดของอากาศหนาวต่อชีวิตชาวตะวันตกในโลกตะวันออกไกล (Spencer and Thomas, 1948, pp. 638-643) ทั้งนี้ หากพิจารณาในอีกด้านหนึ่ง ความแพร่หลายของเมืองตากอากาศเหล่านี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า แม้อำนาจของรัฐบาลอาณานิคมจะได้รับการสถาปนาจนดูเหมือนว่าดินแดนตะวันออกไกลทั้งหลายจะถูกชาวตะวันตกพิชิตเป็นที่เรียบร้อยแล้ว กระนั้น ผู้พิชิตต่างแดนเหล่านี้ก็ยังคงหวาดกลัวสภาพอากาศทั่วไปในดินแดนตนยึดครอง จนต้องกระเสือกกระสนขึ้นไปสร้างเมืองบนเขาสูงทั้งที่พวกเขาภิสถาปนามหานครไว้ ณ ที่ราบอยู่แล้ว

นอกจากปัญหาเรื่องสุขภาพแล้ว ความโหดร้ายของสภาพแวดล้อมเขตร้อนในอาณานิคมอินโดจีนยังส่งผลสืบเนื่องให้ชาวฝรั่งเศสเกิดความรู้สึกเกลียดกลัวต่อภาวะลูกผสม (métissage) ระหว่างวัฒนธรรมอันศิวิไลซ์ของตนกับวัฒนธรรมพื้นเมืองที่เป็นมรดกจากชาดิงญี่ แม้อาการเช่นนี้เพิ่งจะปรากฏชัดเจนในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อสภาเทศบาลนครไซ่ง่อนออกกฎหมายสงวนสิทธิในการก่อสร้างบนพื้นที่บางส่วนไว้ให้แก่ชาวยุโรปกลุ่มเดียว กระนั้น การรื้อถอนสถาปัตยกรรมดั้งเดิมในนครไซ่ง่อนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็แสดงให้เห็นว่า ชาวฝรั่งเศสนั้นหวาดระแวงต่อวัฒนธรรมและเงื่อนไขพื้นเมืองในพื้นที่ดังกล่าวมากเพียงใด ทั้งนี้ แม้ประเด็นว่าด้วยอารยธรรมและความสูงส่งจะมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งน่าจะได้รับการเติมเต็มในสำนึกของชาวฝรั่งเศสเมื่อพวกเขาพิชิตและสถาปนาอาณานิคมได้แล้ว กระนั้น นิโคลา คูเปอร์ (Nicola Cooper) ก็ได้แสดงให้เห็นว่าเพียงแต่ความใกล้ชิดทางกายภาพจากการอาศัยอยู่ในเมืองเดียวกันก็เพียงพอที่จะทำให้เกิดความตึงเครียดในหมู่ชาวฝรั่งเศสได้แล้ว โดยถึงแม้ว่าภาวะลูกผสมกับพยาธิสภาพเขตร้อนจะเป็นเรื่องที่แทบจะเรียกได้ว่าคนละประเภทกันก็ตาม กระนั้น สำหรับชาวฝรั่งเศสในเมืองอาณานิคมขนาดใหญ่เช่นนครไซ่ง่อนแล้ว ทั้งสองสิ่งเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ พร้อมกับความกลัวต่อภาวะที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ความรู้ทางการแพทย์ก็ค่อยๆ ก่อรูปพาหะของโรคร้ายต่างๆ จนได้ชุดความเข้าใจหนึ่งว่านอกจากขยะ ชากศพ และสัตว์นำโรค (vermin) แล้ว ประชากรพื้นเมืองเองก็เป็นพาหะของโรคร้าย (Cooper, 2001, pp. 145 and passim)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า การนิยามชนพื้นเมืองในฐานะพาหะของเชื้อโรคนั้นอาจมีสาเหตุมากกว่าเรื่องสุขอนามัยหรือสัญญาะหว่างธรรมชาติกับอารยธรรม เพราะในงานของคูเปอร์เองนั้น เธอกล่าวว่า สำหรับชาวฝรั่งเศสในอินโดจีนแล้ว พวกเขาไม่เพียงต้องรักษาอำนาจในระดับการควบคุม แต่ยังต้องรักษาความเหนือกว่าในระดับที่ลึกลงไปถึงพันธุกรรม เพื่อให้อำนาจของเขานั้นยั่งยืนสถาพร ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อำนาจกับสุขภาวะในอาณานิคมอินโดจีนถูกเจ้าอาณานิคมผูกติดไว้ให้เป็นเรื่องเดียวกันตั้งแต่ต้น ชนชาติที่เจริญแล้วไม่เพียงเหนือกว่าด้านอารยธรรมหรือเทคโนโลยี หากแต่เหนือกว่าอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่เกิดด้วยสภาพที่ดี ในทางกลับกัน ชนชาติที่ถูกปกครองนั้นย่อมมีสุขภาพที่ด้อยกว่า ซึ่งการนิยามเช่นนี้เองที่เอื้อให้ชนพื้นเมืองกลายเป็นพาหะของโรคไปในที่สุด

กระนั้น วันขึ้นคืนสุขที่แสนจะคลอนแคลนของชาวฝรั่งเศสนั้นไม่สู้จะยั่งยืนเสียเท่าไร ทั้งงานของมาร์ คูเปอร์ และเหิงยกกล่าวถึงช่วงเวลาใกล้เคียงกันว่า ประมาณปลายคริสต์ทศวรรษ 1910 ถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1920 คือจุดสิ้นสุดของภาพฝันอันเลิศเลอในอินโดจีนของฝรั่งเศส โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ การก่อกบฏของชาวพื้นเมืองเริ่มกลับมารุนแรงอีกครั้ง ในระลอกนี้ แม้แต่เมืองหลวงอาณานิคมเช่นนครไซ่ง่อนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงความเสียหายได้ (Marr, 1981; Cooper, 2001; Nghia, 2011) อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่กองเพลิงแค้นที่จะลวกเผานครไซ่ง่อนไปอีกหลายทศวรรษ ผู้เขียนขอสรุปในส่วนนี้ก่อนว่า การที่นครไซ่ง่อนตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1860 ถึงคริสต์ทศวรรษ 1910 ไม่มีการลุกฮือของมวลชนชาวพื้นเมืองนั้น มิใช่เพราะพวกเขาปราศจากจิตสำนึกในการต่อสู้ แต่เพราะพวกเขาไม่อาจต่อสู้แบบเดิมภายใต้เมืองสมัยใหม่โดยไร้แกนนำ เต็มไปด้วยเทคโนโลยีการตรวจตราที่ล้ำหน้ากว่า และเต็มไปด้วยสัญญาณใหม่ที่ยากจะเข้าใจ ด้วยเงื่อนไขอันขัดสนในช่วงเวลาดังกล่าว ประชากรชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนจึงหลงทางดุ่มมั่งงไร้เคียร กระนั้น ก็มิได้หมายความว่า ชาวฝรั่งเศสและระบอบอาณานิคมของพวกเขาจะแข็งแกร่งไร้ผู้ต้าน เพราะวิธีคิดเรื่องความสะอาด สุขอนามัย และความต่ำสูงทางเชื้อชาติ-อารยธรรมของพวกเขาเองนั้น ได้ทำให้นครไซ่ง่อนและชาวพื้นเมืองเป็นสิ่งที่ไม่อาจหาบสนิทกับความเป็นฝรั่งเศสที่พวกเขาเชิดชู ทั้งยังทำให้พวกเขาหวาดกลัวว่า ลึกๆ แล้วนั้น ทั้งเมืองและผู้คนในอาณานิคมล้วนแฝงไว้ซึ่งอันตรายที่พร้อมจะเอาชีวิตพวกตนได้ทุกเมื่อ จึงกล่าวได้ว่า แม้นครไซ่ง่อนจะกลายเป็นดาวข่มกองกำลังปลดแอกสายจารีตแต่ในขณะเดียวกัน เมืองแห่งนี้ก็กลับสร้างความแปลกแยกและไม่มั่นคงให้แก่ชาวฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน

ฟานซิกลองม้งบุกรกรหลวงกับพรรคฟ้าดินผู้คว่ำดินพลิกฟ้า

นับตั้งแต่ฝรั่งเศสสถาปนาเขตอาณานิคมโคชินจีนในปี ค.ศ. 1862 จวบจนถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นครไซ่ง่อนก็กลายเป็นเมืองที่เหล่าผู้ต่อต้านฝรั่งเศสไม่อาจย่างกราย ทั้งนี้ แม้บุตรชายของอดีตข้าหลวงรักษาเมืองชาดิงญ์เช่นหวอซวีเซียงจะรอดชีวิตคมกระสุนของฝรั่งเศสในช่วงปี ค.ศ. 1859-1862 และถอยไปรวบรวมกำลังพลนอกเขตเมืองได้สำเร็จ กระนั้น พยุหเสนาของใต้

เท่าเชิงก็ไม้อาจฝากลับเข้าไปยึดนครชาตังญ์ ที่บัดนั้นได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นนครไซ่ง่อนแล้วได้ อดีตคุณชายและสหายเช่นบัณฑิตเฮวินจึงทำได้เพียงนำกำลังเคลื่อนไหวกวไปมาในเขตชนบทของโคชินจีน ส่วนกบฏเกินเวืองที่ปะทุขึ้นในเวลาต่อมานั้นก็ทำได้เพียงเคลื่อนไหวกวในเขตอำนาจเก่าเช่นอานนามและตงแกงญ์ ส่วนภายในศูนย์กลางโคชินจีน แม้จะมีชาวเวียดนามและชาวพื้นเมืองกลุ่มอื่นๆ กระจุกตัวหนาแน่นในนครไซ่ง่อน ทว่าพวกเขาทำได้เพียงสร้างความหวาดหวั่นลึกๆ ในสำนึกของผู้ปกครองผิวขาว โดยที่มิได้ลุกฮือก่อการกระด้างกระเดื่องในเมืองหลวงอย่างเปิดเผยแต่ประการใด

ทั้งนี้ ปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1910 อาจเป็นหมุดหมายสำคัญของนักวิชาการหลายรายว่าเป็นก้าวแรกของการเคลื่อนไหวสมัยใหม่ที่เข้ามาท้าทายอำนาจอาณานิคมถึงในนครไซ่ง่อน กระนั้นพวกเขาอาจกล่าวถูกต้องเกี่ยวกับการโหมกระพือของแนวคิดทางการเมืองสมัยใหม่ในอินโดจีน ทว่าในประเด็นว่าด้วยภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว จุดเริ่มการลุกฮือต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมในพื้นที่เมืองเช่นไซ่ง่อนนั้นเริ่มต้นขึ้นเร็วกว่านั้นหลายปี โดยในวันที่ 22 เดือนมีนาคม ค.ศ. 1913 สารวัตรทหารอาณานิคมประจำเขตฟานเทียต (Phan Thiét) ได้เข้าจับกุมชายหนุ่มคนหนึ่งนาม ฟานฟ่าตแซงญ์ (Phan Phát Sanh) ผู้ซึ่งต้องสงสัยจากการว่าจะเป็นบุคคลเดียวกับ “มะโรงสีชาต” ฟานซิกลองม้ ผู้เป็นเสี้ยนหนามคนสำคัญของรัฐบาลอาณานิคมในขณะนั้น ในการจับกุมครั้งดังกล่าว แม่แซงญ์จะอ้างตนเป็นเพียงแรงงานรับจ้างรายวัน แต่ในเนื้อตัวของเขากลับนุ่งห่มด้วยอาภรณ์หรูหรา แขนงไว้ด้วยอัญมณีระยิบระยับ พร้อมทั้งพกพากระบี่ คัมภีร์ และเงินทองจำนวนมาก ทั้งนี้ เมื่อเจ้าหน้าที่เพิ่งไปยังเครื่องประดับชิ้นหนึ่ง เขาก็พบกับหลักฐานมัดตัวแซงญ์ทันที เพราะเครื่องประดับชิ้นหนึ่งของแซงญ์นั้นปรากฏคำระบุ “ฟานซิกลองม้” (Cherry, 2019, pp. 2-3)

อย่างไรก็ตาม การจับกุมลองม้ในครั้งนั้นก็หาได้ยับยั้งสาวกของเขาในนครไซ่ง่อนไม่ รวบรวมว่าลองม้ได้วางแผนการไว้อย่างรัดกุมแล้ว เพราะสองวันต่อมา ตำรวจนครบาลไซ่ง่อนพบวัตถุระเบิดหนักประมาณ 14-16 กิโลกรัม วางกระจาย 7 จุดทั่วเมือง ได้แก่ สวนสาธารณะหลังทำเนียบบนโรตม ค่ายทหารโอแมร์ มุมตีระหว่างถนนท่าเรือและถนนชาร์เน่ ริมทางรถราง สีแยกเรือนจำกลาง ตลาดและสำนักงานสืบสวนเมืองเจอะเหลิน ทั้งนี้ แม้ท้ายที่สุดจะไร้ซึ่งเปลวไฟและฝุ่นควันสีดำพวยพุ่งขึ้นสู่ฟ้าเมืองไซ่ง่อน กระนั้นทางการอาณานิคมก็ยังคงอกสั่นขวัญหายเมื่อพบกับใบปลิวที่กระจายเกลื่อนกลาดทั่วเมืองพร้อมข้อความ “ลุกขึ้นเถิด ทวงแผ่นดินของเราคืนมา” (ตามรายงานของฝรั่งเศสเขียนว่า *Soulevons-nous et reprenons notre pays*) สี่วันหลังการตรวจพบวัตถุระเบิด สาวกผู้ศรัทธาในตัวลองม้จำนวน 600 คน นุ่งห่มด้วยชุดขาว ในมือถือมีดหรือหอกเป็นอาวุธประจำกาย รวมกลุ่มกันกลางนครไซ่ง่อนเพื่อขับไล่รัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม พวกเขาถูกรวบปราบและจับกุมในภายในระยะเวลาอันสั้น (Cherry, 2019, pp. 2-3; Lèbre, 1914, pp. 218-223; Ho Tai, 1983, pp. 69-70)

แม้จะโรงสีชาดและสาวกจะไม่อาจต้านอำนาจควบคุมของรัฐบาลอาณานิคมได้ กระนั้น เครื่องประดับ กระป๋อง ไสยเวทย์ และมวลชนกลางนครไซ่ง่อนก็สร้างความตื่นตระหนกอย่างใหญ่หลวงต่อรัฐบาลอาณานิคม เพราะการชุมนุมครั้งนี้ถือเป็นสัญญาณแรกที่มวลชนคนพื้นเมืองแสดงให้เห็นว่าพื้นที่เมืองแบบสมัยใหม่ไม่อาจปกป้องชาวฝรั่งเศสรวมถึงระบอบของพวกเขาให้พ้นจากความคับแค้นของชาวนาได้อีกต่อไป แม้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอาณานิคมพยายามอธิบายการเคลื่อนไหวที่ล้มเหลวในเหตุการณ์ครั้งนั้นของคนกลุ่มนี้ว่าเป็นเพียงแค่เรื่องที่น่าขบขัน (Lebre, 1914, pp. 220) ทว่าภายหลังจากที่ปราบกบฏของลองมีในปี ค.ศ. 1913 และสยบมวลชนพรรคฟ้าดิน (Thiên Địa Hội หรือ the Heaven and Earth Society) ที่บุกช่วยลองมีแหกคุกเรือนจำกลางในปี ค.ศ. 1916 รัฐบาลอาณานิคมกลับจัดการเรื่องที่ดินขบขันด้วยการกระวีกระวาดกวาดล้างสมาคมใต้ดินรวมถึงองค์กรทั่วไปกลุ่มอื่นๆ ในนครไซ่ง่อน โดยมีพลเมืองถูกจับกุมมากถึงราว 1,500 คนด้วยข้อหาล้มล้างการปกครอง (Hansen, 2007, p. 114)

ด้วยเหตุจากข้างต้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่าผู้นำกบฏของศตวรรษใหม่รายนี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ถึงได้วางแผนนำมวลชนเคลื่อนไหวเขย่าขวัญชาวฝรั่งเศส ณ หัวใจของอาณานิคมเช่นนี้ ทั้งนี้ในเบื้องต้น พัฒนาการของฟานซิกลองมีในฐานะเจ้าลัทธิก็หาได้แตกต่างจากผู้นำของลัทธิบัวเงินกึ่งเฮียงรุ่นก่อนๆ เช่น “พุทธาจารย์แห่งแดนสุวรรณดิตะวันตก” หรือเงินวันแฉ่งญี่ในศตวรรษก่อนเท่าไรนัก โดยแม้ว่าเขาจะมีพื้นเพเป็นลูกตำรวจในเจอะเหลิน ที่ซึ่งเป็นทั้งเมืองรอง และส่วนขยายความเป็นเมืองของนครไซ่ง่อน ทว่าในช่วงเวลาที่ไม่ชัดเจนระหว่างปลายคริสต์ทศวรรษ 1890 ถึงปลายคริสต์ทศวรรษ 1900 เขาได้ออกจากอาชีพคนงานในบ้านชาวฝรั่งเศสแล้วมุ่งสู่ชายแดนระหว่างอาณานิคมโคชินจีนกับรัฐอารักขากัมพูชา ณ ดินแดนอันห่างไกลที่เรียกว่า “ขุนเขาทั้งเจ็ด” ชายหนุ่มได้ฝึกฝนไสยเวทย์และสิ่งสมบารมีเหมือนดั่งที่เหล่าเจ้าลัทธิรุ่นก่อนปฏิบัติ หลังจากนั้น อาจเป็นไปได้ว่าเมื่อการฝึกฝนของเขาสำเร็จไประดับหนึ่งแล้ว ลองมีก็ออกธุดงค์ไปยังยอดเขาต้าเหลิน (Tà Lón) ในรัฐอารักขากัมพูชาเพื่อฝึกฝนไสยเวทย์เพิ่มเติม แล้วจึงเดินทางต่อไปที่พระตะบองเพื่อก่อตั้งสำนักและรวบรวมสาวก (Hansen, 2007, pp. 57-60 and 113; Ho Tai, 1983, p. 69; Marr, 1971, p. 222)

อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ. 1911 ลองมีได้กลับมายังเจอะเหลินอีกครั้ง แต่ในการปรากฏตัวครั้งนี้มิใช่การกลับมาของแสลงญี่ ลูกตำรวจ จนดูเหมือนว่าตัวตนเก่าของเขานั้นคล้ายจะดับสิ้นชีวาในป่าชายแดนเจ็ดทิศแล้ว ส่วนที่ผู้ที่กำลังยืนอยู่นั้นคือ ลองมี เจ้าลัทธิผู้มากบารมีจากดินแดนเจ็ดขุนเขาที่จะมาโปรดชาวพื้นเมืองให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยเขาและอัครสาวกอีก 2 คนได้ตั้งสำนัก ณ ตำบลดาเฟือก (Đa Phuóc) อันเป็นพื้นที่ชนบทของเจอะเหลิน ก่อนจะย้ายไปตั้งสำนักแห่งใหม่ในตัวเมืองเจอะเหลินหลังเผชิญกับการขับไล่ของหัวหน้าชุมชน ทั้งนี้ การกลับมาตั้งกำลังประชิดนครไซ่ง่อนของประมุขลองมีนั้นสามารถสืบสาวหาปัจจัยได้สองทาง ในทางแรก ลองมีอาจจะยังเหลือสายสัมพันธ์บางอย่างกับผู้มีอิทธิพลในเจอะเหลินตั้งแต่สมัยที่เขายังเป็นเพียงแสลงญี่ ลูกตำรวจ กระนั้น

ด้วยเหตุที่อาชีพเดิมของแซงญี่คือคนงานในบ้านชาวฝรั่งเศส ลำพังเครือข่ายเดิมของเขาจึงอาจไม่เพียงพอในการรวบรวมสาวกในเมืองได้มากอย่างที่เห็นในปี ค.ศ. 1913 ความเป็นไปได้ในทางที่ส่องจึงควรมานำมาพิจารณาร่วม กล่าวคือ อาจจะมีองค์กรอื่นร่วมมือกับเขาในการรวบรวมและขับเคลื่อนมวลชนเพื่อต่อต้านเจ้าอาณานิคม ทั้งนี้ ในงานของโฮไตเหวเตียม (Hồ Tài Huệ Tâm) เรื่อง *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam* ระบุว่า ลองมั้นมีสายสัมพันธ์กับมวลชนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งซ้ำของการจัดตั้งองค์กรมากกว่า คือ พรรคฟ้าดิน (Thiên Địa Hội) (Ho Tai, 1983, p. 72)

จุดเริ่มต้นของพรรคฟ้าดินนั้นเกิดขึ้นในจีนช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ “ต้านชิง กู้หมิง” (Restore the Ming and Extirpate the Qing/Bỏ triều Thanh mà phục triều Minh) ทั้งนี้ แม้ในเรื่องเล่าของพรรคจะกล่าวว่า ฐานกำลังของพรรคฟ้าดินกระจายตัวทั่วจีนตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ภาระนั้น การประชุมใหญ่ของพรรคก็เพิ่งจะเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษ 1760 โดยบุคคลสำคัญของพรรคฟ้าดินที่มีส่วนในการจัดตั้งสาขาแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงคือ เหวอสีเหวิน (何喜文) พี่นพของชายผู้นี้เป็นชาวมณฑลเสฉวน ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน แต่เมื่อโตขึ้น อาเหวินก็ได้เข้าร่วมกับพรรคฟ้าดินซึ่งมีฐานกำลังหลักอยู่มณฑลฮกเกี้ยนและกวางตุ้ง ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน และได้ออกปฏิบัติการเป็นโจรสลัดในแถบชายฝั่งทะเลจีนใต้ โดยในปี ค.ศ. 1786 กัปตันเหวินได้เข้าร่วมกับทัพของเหวียนฟุกห์แองญี่ในช่วงที่กำลังทำสงครามกับกบฏเตยเซิน แม้ในท้ายที่สุด เขาจะสิ้นชีพในสงครามครั้งนั้น แต่พรรคฟ้าดินก็สามารถใช้โอกาสที่พวกตนได้รับความดีความชอบจากการร่วมมือกับสกุลเหวียน วางรากฐานและเครือข่ายพรรคในดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงได้สำเร็จ (Cherry, 2019, pp. 73-75) (ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องเล่าอันผาดโผนในยุทธจักรของพรรคฟ้าดินในนวนิยายจีนเรื่อง *อุ้ยเซี่ยวป้อ* ประพันธ์โดยกิมย้ง ในปีค.ศ. 1969 และแปลเป็นภาษาไทยโดย น.นพรัตน์)

ในเวลาต่อมา ขบวนการต้านชิงกู้หมิงของพรรคฟ้าดินเริ่มเปลี่ยนรูปร่างเป็นขบวนการของชาวเวียดนามมากขึ้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษ 1870 เมื่อกบฏของบัณฑิตเหวียนทือเฮวิน (Thủ khoa Nguyễn Hữu Huân) ผู้เป็นสหายของได้ทำเชื่องถูกตีแตกพ่าย เหล่าผู้ต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมจึงได้แต่หลบหนีหัวซุกหัวซุนเข้าไปอยู่ใต้ปีกของพรรคฟ้าดินเพื่อรักษาชีวิต จนทำให้สัดส่วนของชาวเวียดนามในพรรคฟ้าดินเด่นชัดขึ้นมานับแต่ตอนนั้น อย่างไรก็ตาม พรรคฟ้าดินก็ยังมิได้เคลื่อนไหวโค่นล้มรัฐบาลอาณานิคมอย่างจริงจังจวบจนศตวรรษต่อมา ทั้งนี้ ห้วงยามที่พรรคฟ้าดินนำประกายของตนไว้นั้นก็เชื่อว่าพวกเขาจะเอาแต่ฝีมืองอเท้าหัดหัวเป็นแต่อยู่ในกระดอง เพราะในช่วงคริสต์ศตวรรษ 1880 พรรคฟ้าดินได้ทำทลายอำนาจอาณานิคมด้วยการออกปล้นเรือสินค้าตามคลองสายต่างๆ ในแถบปากแม่น้ำโขงอยู่เนืองๆ (Ho Tai, 1983, p. 55; Lê, 2020, pp. 72-73; Cherry, 2019, pp. 74-75)

แม้ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 พรรคฟ้าดินจะมีได้เคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างโจ่งแจ้ง เพื่อฟื้นฟูระบอบเก่าเช่นที่หวงซวีเซียงทำ หรือเพื่อนรมิตแดนสุขาวดีเช่นที่เจิ่นวันแฉ่งญทำ กระนั้น ก็มิได้หมายความว่าพรรคฟ้าดินจะไร้พลังในการสั่นคลอนอำนาจของทางการ แรกเริ่มนั้น พันธกิจหลักของพรรคฟ้าดินในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงคือการตั้งผู้ที่เสียผลประโยชน์จากระบบเศรษฐกิจอาณานิคม อาทิ ชาวนา เข้ามาเป็นพวก พร้อมทั้งรักษาผลประโยชน์ของสมาชิกเดิมไว้ โดยลักษณะการเคลื่อนไหวของพวกเขาเป็นเหมือนการสร้างรัฐซ้อนรัฐ (imperium in imperio) กล่าวคือเครือข่ายของพรรคฟ้าดินจะแทรกซึมไปยังส่วนต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจโคชินจีน เช่น ห้างร้านในเขตเมือง คนงานในชนบท กลุ่มธุรกิจเรือจ้าง คนลากรถ พร้อมทั้งกำหนดใช้ระบบจัดเก็บและแบ่งสรรประโยชน์ในแบบของตัวเอง หรือในบางครั้งก็ใช้การปล้นชิงเพื่อหารายได้เข้าองค์กร ทั้งนี้ วิธีการกระจายทรัพยากรตามแบบฉบับของพรรคฟ้าดินนั้นเป็นที่ถูกอกถูกใจในหมู่ชาวนาผู้ยากจน เพราะเมื่อไรนาของเจ้าที่ดินออกดอกผลอย่างเต็มที่ คนของพรรคจะบุกเข้ายึดผลผลิตในที่ดินผืนนั้น แล้วจัดสรรใหม่ให้ชาวนาผู้เช่าที่ได้รับผลผลิตที่มากกว่าเก่า นอกจากนี้ ในวันที่ 25 เดือนอ้าย ตามปฏิทินจันทรคติจีนของทุกปี พรรคฟ้าดินจะจัดชุมนุมใหญ่ประจำภูมิภาคสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง โดยในการชุมนุมดังกล่าวจะเปิดโอกาสให้ชาวนาที่ยากจนและไม่สามารถกู้ยืมเงินจากธนาคารในระบบได้นั้น เข้ามากู้ยืมกับพรรคฟ้าดินด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งเงินกู้อื่นๆ เพียงแต่ลูกหนี้ห้ามผิดนัดชำระในการชุมนุมใหญ่ครั้งถัดไป (Ho Tai, 1983, pp. 67-69)

พร้อมกับความโดดเด่นในการซื้อใจชาวนาในชนบทนั้น พรรคฟ้าดินก็มีฐานกำลังในเขตเมืองที่เข้มแข็งเช่นกัน โดยเฉพาะเดิมได้กล่าวว่า จุดเด่นอย่างหนึ่งที่พรรคฟ้าดินแตกต่างจากลัทธิบัวเซินก็คือ พวกเขาสามารถดึงดูดได้แม้แต่แรงงานระดับล่างในเขตเมืองให้ร่วมงานกับตนได้ ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. 1913 อำนาจของพรรคฟ้าดินในเขตเมืองสามารถเห็นได้จากบรรดาร้านจักรยานที่ไม่มีร้านใดในเขตนครไซ่ง่อนและปริมณฑลโดยรอบอยู่นอกอำนาจของพรรค อีกทั้งร้านเหล่านี้ยังกลายเป็นฐานปฏิบัติการคอยขับเคี่ยวและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม โดยหากพิจารณาจากเครือข่ายพันธมิตรของพรรคฟ้าดินแล้ว เป็นไปได้ว่าบุคคลสำคัญที่เปลี่ยนพรรคฟ้าดินให้กลายเป็นขบวนการชาตินิยมของเวียดนามนั้นมิใช่ใครอื่นนอกเสียจาก ฟานโบ๋ยเจิว (Phan Bội Châu) ผู้เป็นปัญญาชนขงจื้อจากจังหวัดเหงะอาน รัฐอาร์กขาอานนาม โดยเจิวนั้นได้รับแรงบันดาลใจจากการที่ตัวเขาได้ไปเห็นความยิ่งใหญ่ของญี่ปุ่นหลังการปฏิรูปเมจิ รวมถึงการได้พบปะกับนักปฏิวัติชาวจีนเช่นซุนยัตเซน (Sun Yat-sen) ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1900 (Ho Tai, 1983, pp. 74-79; ดูเพิ่มเติมเรื่องความร่วมมือระหว่างฟานโบ๋ยเจิวกับกลุ่มปัญญาชนจีนช่วงปลายราชวงศ์ชิง ที่ไม่เพียงอธิบายถึงกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองในนครไซ่ง่อนว่าได้รับแรงกระเพื่อมส่วนหนึ่งจากกระแสการปฏิวัติในจีนช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ยังอธิบายว่าการเคลื่อนไหวในนครไซ่ง่อนนั้นเป็นหนึ่งในเกลียวคลื่นปฏิวัติที่

ม้วนตัวมาจากจีน-ญี่ปุ่นเข้าสู่มหานครต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สิงคโปร์ ปีนัง และ ปัตตาเวีย ใน Sidel, 2021, pp. 127-129 and 238-241)

กล่าวได้ว่า ในขณะที่ขบวนการอื่นๆ นั้น หากไม่ก่อการอย่างเปิดเผย ณ บริเวณรอบนอกนคร ไซ่ง่อน ก็ต้องระหกระเหินไปยังดินแดนอันห่างไกลเช่นขุนเขาที่เจ็ดในเจ็ดทิศ ซึ่งในท้ายที่สุดก็ถูกปราบภายในเวลาไม่นาน แต่พรรคฟ้าดินนั้นกลับกระทำในสิ่งที่ต่างออกไป พวกเขาแทรกซึมเข้าไปในโครงสร้างของเจ้าอาณานิคมแล้วค่อยๆ สัมผัสกำลังขึ้นมาจนสามารถสร้างความมั่นคงทั้งในแง่ของเงินทุนและโครงสร้างองค์กร ด้วยยุทธศาสตร์เช่นนี้ พรรคฟ้าดินจึงคุ้นเคยกับระบบระเบียบหรือแม้แต่สัญญาะของเมืองสมัยใหม่ของรัฐบาลอาณานิคม และสามารถหยิบบีมกลไกใหม่ๆ เหล่านี้ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ในขณะที่ขบวนการจารีตกลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม พวกเขายังคงรู้สึกแปลกแยกกับโลกใหม่ที่ชาวต่างแดนนำเข้ามา และหวังที่จะทำลายโลกใบนั้นเสียเพื่อฟื้นฟูโลกแบบเก่ากลับมาอีกครั้ง

ทั้งนี้ จุดเชื่อมต่อระหว่างขบวนการบิวเซินก็เชื่อมโยงกับพรรคฟ้าดินในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1900 คือสายสัมพันธ์ระหว่างฟานซิกลองมืกับเหวียนวันเจือก (Nguyễn Văn Trúóc) หรือที่รู้จักกันในวงนักเลงว่า ตือมัต (Tu Mát) โดยแม้ว่าประวัติความเป็นมาของชายคนนี้จะหลงเหลือให้สืบสาวไม่มากนักนั้น ข้อมูลส่วนหนึ่งจากเหวเดิมก็ยืนยันชัดเจนว่าเขาเป็นผู้นำคนสำคัญของพรรคฟ้าดิน และนักเลงจำนวนมากในนครไซ่ง่อนก็ล้วนแต่โลกแล่นในยุทธจักรได้อำนาจของเขา ความสนิทสนมของสองผู้นำขบวนการดังกล่าวนี้เห็นได้จากการที่แม่ลองมืจะถูกรัฐบาลอาณานิคมจำคุกในปี ค.ศ. 1913 พรรคฟ้าดินและขบวนการบิวเซินก็ยังคงร่วมกันเคลื่อนไหวระดมผู้คนต่อไปจนสามารถระเบิดความรุนแรงขึ้นอีกครั้งในนครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1916 เมื่อพันธมิตรฟ้าดิน-บิวเซินลอบเข้ามาในเขตเมืองด้วยการซ่อนตัวในรถขนวัตถุดิบอาหารและวัสดุก่อสร้าง (Ho Tai, 1983, pp. 72-73; Cherry, 2019, pp. 70-72)

เป้าหมายของพวกเขานั้นมีอยู่สองประการ ในเบื้องต้นคือการช่วยฟานซิกลองมืแหกคุกเรือนจำกลาง และในขั้นสูงสุดคือการยึดทำเนียบบนโรดมพร้อมทั้งโค่นล้มรัฐบาลอาณานิคม โดยพันธมิตรฟ้าดิน-บิวเซินได้แบ่งกำลังออกเป็น 2 ส่วน กองกำลังระลอกที่ 1 จะถูกส่งเข้าไปเปิดฉากโจมตีรัฐบาลอาณานิคมในใจกลางเมือง ส่วนกองกำลังระลอกที่ 2 ที่คุมเชิงอยู่รอบนอกเพื่อเข้าสนับสนุนกองกำลังแรก ทั้งนี้ เมื่อกองกำลังกลุ่มแรกเข้ามาในเมืองได้สำเร็จ พวกเขาก็กระจายตัวไปประจำ 3 จุดตามแนวท่าเรือเบลเยียม (Quay de Belgique) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง ได้แก่ หัวถนนมัค-มาฮอง (Rue Mac Mahon) อีกลุ่มห่างจากกลุ่มแรกไปทางตะวันออกเฉียงใต้กับถนนเนเมซี (Rue Némésis) และกลุ่มสุดท้ายประจำอยู่ที่หัวถนนมาร์เชส (Rue Marchaise) หลังจากนั้น ทั้งสามกลุ่มก็เคลื่อนพลมุ่งตรงไปยังเรือนจำนครไซ่ง่อนที่ตั้งอยู่กลางเมือง พร้อมกันนั้นก็เข้าโจมตีชาวฝรั่งเศสที่พบเจอระหว่างทาง อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดแล้วลองมืก็ไม่มีโอกาสได้ออกมานั่งเก้าอี้

ผู้ว่าการฯ ตามแผนที่วางไว้ เนื่องเพราะการปฏิวัติของบรรดาสหายนั้ล้มเหลวตั้งแต่ชั้นแหกคูก โดยต้นเหตุของความพ่ายแพ้ครั้งดังกล่าวเกิดจากการส่งสัญญาณที่ผิดพลาดระหว่างกองกำลังระลอกที่ 1 กับกองกำลังระลอกที่ 2 และจากการที่ฝ่ายอาณานิคมมีอาวุธที่เหนือกว่าเช่นปืนยาว ในขณะที่ฝ่ายกบฏนั้นมีเพียงอาวุธระยะประชิด ทำให้พันธมิตรฟ้าดิน-บิวเซ็นต้องมีอันแตกกระสานซายเซ็น บ้างก็ถูกระสุนวิสามัญ ณ ที่เกิดเหตุ บ้างก็หนีลงเรือสำปั้น บ้างก็กระโดดลงแม่น้ำท่าจีน บ้างก็หนีเข้าป่าละเมาะระหว่างนครไช่ฮงกับเขตเจอะเหลิน และส่วนหนึ่งถูกจับกุมขณะกำลังจะขึ้นรถรางหลบหนี (Cherry, 2019, pp. 70-72)

หลังจากที่แผนแหกคูกเรือนจำกลางนครไช่ฮงล้มเหลว ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าชะตากรรมของฟานซิกหลงมีนั้นเป็นเช่นไรต่อไป กระนั้น การหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของหลงมีตั้งแต่ปี ค.ศ. 1916 เป็นต้นมา และการที่มีผู้อ้างว่าตนเองเป็นฟานซิกหลงมีกลับชาติมาเกิดในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 จึงมีความเป็นไปได้ว่า เขาอาจจะถูกประหารไปพร้อมกับสาวกและคนของพรรคฟ้าดินอีก 37 คนในข้อหากบฏ ทั้งนี้ หลังจากการหายไปของฟานซิกหลงมีและความพ่ายแพ้ของพรรคฟ้าดินในการปฏิวัติข้างต้น บทบาทของพรรคฟ้าดินที่เคลื่อนไหวในเขตเมืองของนครไช่ฮงก็ซบเซาลงไป เหวะเตมออธิบายว่า พรรคฟ้าดินหลังปี ค.ศ. 1916 เริ่มประสบกับปัญหาด้านอุดมการณ์และระเบียบองค์กรที่หละหลวมจนทำให้สมาชิกพรรคแตกกระสานซายเซ็นไปอยู่กับขบวนการอื่นๆ ในขณะที่แฮนเซ็นได้อธิบายบริบทเพิ่มเติมว่า หลังเกิดการปฏิวัติล้มเหลวในปี ค.ศ. 1916 รัฐบาลอาณานิคมก็ได้ออกกวาดล้างกลุ่มสมาคมลับครั้งใหญ่ ดังนั้น การอยู่ในสังกัดพรรคฟ้าดินที่เผยตัวจากเงามืดแล้ว อาจทำให้บุคคลตกเป็นเป้าให้รัฐบาลตามล่าได้ง่ายกว่าการสังกัดขบวนการอื่นๆ ที่ยังคงหลบซ่อนหรือกำลังก่อรูป (Ho Tai, 1983, pp. 78 and 84; Hansen, 2007, p. 113)

แม้เรื่องราวการเคลื่อนไหวของฟานซิกหลงมีและพรรคฟ้าดินในนครไช่ฮงจะเต็มไปด้วยผู้คน สมาคม และระบบกฎเกณฑ์ที่ทั้งเกี่ยวพันและซับซ้อน แต่ก็มีได้หมายความว่าตัวนครไช่ฮงเองในฐานะ “พื้นที่เมือง” จะเป็นเพียงฉากหลังของตัวละครต่างๆ ในประวัติศาสตร์ โดยปราศจากส่วนร่วมการต่อสู้ของพวกเขา กล่าวคือ พร้อมกับการเป็นผนังทองแดงกำแพงเหล็กที่คอยปกป้องชาวฝรั่งเศส รัฐบาลอาณานิคม และบรรดาผู้สวามิภักดิ์ ให้ได้เสพสุขภายในบรรยากาศปารีสจำลองที่สรรสร้างจากการขูดรีดผลผลิตของชาวนาผู้ยากจนในพื้นที่ชนบท และน้ำพักน้ำแรงของคนงานผู้ยากไร้ในพื้นที่เมืองแล้วนั้น ในเนื้อหาส่วนนี้ก็เป็นที่ประจักษ์กันแล้วว่า พื้นที่ของนครไช่ฮงเองยังสามารถทำหน้าที่เป็นโครงสร้างสำคัญที่คอยอำนวยความสะดวกให้แก่กบฏซ่งฮงกำลังและเข้าจู่โจมรัฐบาลอาณานิคมเช่นกัน

ทั้งนี้แม้ในเบื้องต้น ชาวพื้นเมืองจะไม่สามารถแก้กลเมืองสมัยใหม่ของรัฐบาลอาณานิคมในทันทีทันใดได้ จนถูกบดขยี้จนแตกพ่ายไปในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตาม การชุมนุมของฟานซิกหลงมีในปี ค.ศ. 1913 ก็แสดงให้เห็นว่าในระหว่างเหตุการณ์ทั้งสองนั้น น่าจะเกิดกระบวนการ

เรียนรู้ที่จะเคลื่อนไหวภายใต้สภาพแวดล้อมแบบใหม่ในหมู่ชาวพื้นเมือง ทั้งนี้ แม้สัดส่วนประชากรชาวพื้นเมืองในนครไซ่ง่อนในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1890 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษ 1910 จะเติบโตแบบก้าวกระโดด (Cherry, 2019, pp. 29-30) กระนั้น ผู้เขียนก็ยังคงเห็นว่า เพียงแค่การเติบโตของประชากรอย่างเดียวไม่สามารถอธิบายการลุกฮือในนครไซ่ง่อนได้ เพราะทั้งจากบันทึกการเดินทางของชาวฝรั่งเศสในนครไซ่ง่อนทั้งในปี ค.ศ. 1872 และปี ค.ศ. 1893 ได้แสดงให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ ณ เมืองแห่งนี้มานานแล้ว ส่วนหากจะกล่าวว่าการถาโถมของกระแสชาตินิยมสมัยใหม่คือปัจจัยที่ผลักดันให้ชนพื้นเมืองลุกฮือในนครไซ่ง่อน ก็ต้องรอจนคริสต์ทศวรรษ 1920 ตามคำอธิบายของเดวิด จี. มาร์ ในงานเรื่อง *Vietnamese Tradition on Trial 1920-1945* เมื่อการกระจายตัวของสิ่งพิมพ์เข้ามาปลุกกระตมมวลชนชาวพื้นเมืองในอินโดจีนให้ตั้งคำถามกับอนาคตและมองหาคำอธิบายประวัติศาสตร์ในแบบที่เหมาะสมกับพวกเขาเอง (Marr, 1981)

เช่นนั้นแล้ว ในเมื่อขบวนการจารีตก็ล่มสลาย และส่วนขบวนการสมัยใหม่ก็ยังไม่ตั้งมั่น การเคลื่อนไหวของฟานซิกลองมีจึงกลายเป็นปรากฏการณ์ที่ก้ำกึ่งอยู่ระหว่างการเคลื่อนไหวแบบเก่าและแบบใหม่ ทว่าการพิจารณาการเคลื่อนไหวของเขายังเผยให้เห็นว่า มวลชนชาวพื้นเมืองในโคชินจีนเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวในชนบทมาสู่เขตเมืองได้อย่างไร ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่นำพาชาวพื้นเมืองเหล่านี้รวมถึงองค์ประกาศกจากดินแดนเจ็ดขุนเขามาสู่นครไซ่ง่อนและกล้าที่จะท้าทายอำนาจของรัฐบาลอาณานิคมได้นั้น คือ พรรคฟ้าดิน เพราะนอกจากพรรคฟ้าดินจะมีเครือข่ายขนาดใหญ่จนสามารถสร้างฐานกำลังคนให้แก่ลัทธิของฟานซิกลองได้แล้ว พวกเขาก็มีเครือข่ายมากมายทั่วทั้งโคชินจีน รวมถึงนครไซ่ง่อน กอปรกับการแฝงตัวในโคชินจีนเป็นเวลานานยอมทำให้พรรคฟ้าดินเข้าใจถึงกลไกต่างๆ ในระบบเมืองอาณานิคมและถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ ดังกล่าวสู่มวลชนตัวเล็กตัวน้อย ซึ่งเป็นไปได้ว่า หากไม่ได้ถ่ายทอดกันผ่านการอบรมในสาขาย่อย ก็อาจจะถ่ายทอดกันเมื่อถึงคราวชุมนุมใหญ่ประจำปี

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยหลักที่ทำให้พรรคฟ้าดินขยายตัวและเคลื่อนไหวในโคชินจีนได้คือ นครไซ่ง่อน กล่าวคือ นครไซ่ง่อนในขณะที่ยังเป็นนครชาดิงญ์นั้นก็มีความเสี่ยงมากพอที่จะทำให้จอมสลัดแห่งทะเลจีนใต้เช่นกัปตันเหวินแล่นเรือเข้ามาเทียบท่าและปลีชีพในสงครามเพื่อปกป้องเมืองดังกล่าวจากกองทัพของกบฏเตยเซิน จนชื่อเสียงและความดีความชอบของเขานำไปสู่การตั้งพรรคฟ้าดินสาขาย่อยในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ในเวลาต่อมาแม้อำนาจของราชสำนักเหียนจงจะมลายหายไปพร้อมกับภารกิจที่ฝรั่งเศสสถาปนาโคชินจีนได้สำเร็จ พรรคฟ้าดินก็ยังคงอยู่รอดต่อมาได้ ซึ่งเป็นไปได้ว่าพวกเขาในระดับสูงอาจแฝงตัวอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจของนครไซ่ง่อนที่มีชาวจีนเป็นผู้เล่นสำคัญ (Cherry, 2019, pp. 26 and passim)

นอกจากนี้ การชุดริตทรัพยากรอย่างแสนสาหัสจากชนบทเข้าสู่นครไซ่ง่อนของรัฐบาลอาณานิคมกลายเป็นการสนับสนุนอีกอย่างหนึ่งแก่พรรคฟ้าดินไปในตัว กล่าวคือ ภายใต้อำนาจและการ

จัดการของรัฐบาลอาณานิคม แม้กฎหมายที่ชนผิวขาวชาวฝรั่งเศสประกาศใช้เหนือโคชินจีนและพื้นที่ส่วนอื่นของอินโดจีนจะสนับสนุนสิทธิของปัจเจกบุคคล แต่ด้วยกฎหมายฉบับเดียวกันนี้เอง ทรัพยากรของเหล่าชาวนาชนพื้นเมืองก็ถูกปัจเจกบุคคลชาวยุโรปและอภิสิทธิชนชาวพื้นเมืองที่ร่วมมือกับเจ้าอาณานิคมนั้นพรากไปเสียแทบหมดสิ้น จนกล่าวได้ว่า ชาวบ้านในเขตชนบทเวียดนามสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นสิ้นไร้ไม้ตอกเหลือแต่ตัวจริงๆ โดยจุดเริ่มต้นของความทุกข์ยากดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นใน ค.ศ. 1863 เมื่อรัฐบาลอาณานิคมโคชินจีนออกกฎหมายริบที่ดินที่ของชนพื้นเมืองที่ไม่มาแจ้งสิทธิการครอบครองภายในเดือนกันยายนของปีเดียวกัน ด้วยกฎหมายเช่นนี้ เมื่อชนพื้นเมืองที่ลี้ภัยสงครามช่วงปี ค.ศ. 1859-1862 ออกจากนครหาดิงญ์และปริมณฑลในโคชินจีนพากันอพยพกลับสู่บ้านเกิดของตนหลังเดือนกันยายน ค.ศ. 1863 พวกเขา ก็ถูกเปลี่ยนสถานะจากการเป็นเจ้าของที่ดินพระราชทานในอดีต ที่มีทั้งที่ดินส่วนตัวและที่ดินส่วนรวม สู่การเป็นชาวนาไร้ที่ดินหรือผู้เช่าที่ดินของผู้อื่นโดยสมบูรณ์ (Vinh Long, 1991 [1973], p. 11)

กระนั้น แม้จะมีกรณีที่ชาวบ้านในเขตชนบททำการบุกเบิกที่ดินด้วยตัวเอง แต่พวกเขาก็มักสูญเสียกรรมสิทธิให้แก่ชนชั้นนำชาวพื้นเมืองผูกขาดอำนาจการต่อรองและตกลงกับรัฐบาลอาณานิคมด้วยเหตุนี้ แทนที่ชื่อของพวกเขาจะปรากฏบนเอกสารโฉนดที่ดิน ผืนพสุธามาตุภูมิใหญ่อันกว้างใหญ่ไพศาลเหล่านั้นกลับถูกสุขุบโดยเจ้าอาณานิคมผิวขาวและชนชั้นนำชาวพื้นเมืองจำนวนเพียงหยิบมือ ดังปรากฏกรณีตัวอย่างในตอนหนึ่งของนวนิยายกึ่งสารคดีที่เขียนโดยพีเวิน (Phi Ván) เรื่อง *ชาวบ้าน* (Dân Quê) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1949 ความว่า ในขณะที่ชาวบ้านกำลังจะบุกเบิกผืนป่าแถบหมู่บ้านลองม์เซินให้กลายเป็นที่ดินทำกินได้สำเร็จเสร็จสิ้นนั้นเถ (Thế) ผู้เป็นหนึ่งในสมาชิกสภาหมู่บ้านและเป็นคบคิดคนสำคัญในท้องถิ่นก็ได้แจ้งแก่รัฐบาลอาณานิคมว่า เขาคือเจ้าของที่ดินตัวจริง พร้อมทั้งอ้างว่าชาวบ้านเหล่านั้นเป็นเพียงแรงงานที่ตนจ้างมา โดยที่รัฐบาลอาณานิคมก็รับรองตามที่คบคิดเถอ้าง ทั้งนี้ แม้ชาวบ้านจะโกรธเกรี้ยวอย่างถึงที่สุดเมื่อทราบความจริง ทว่าพวกเขาก็ไม่อาจฟ้องร้องหรือต่อสู้คดีกับคบคิดผู้นี้ได้เพราะไม่มีเงินจ่ายค่าธรรมเนียมให้แก่ศาล ยิ่งไปกว่านั้น คบคิดเถยังเปิดบ่อนเถื่อนเพื่อให้ชาวบ้านเข้ามาเล่นและกลายเป็นหนี้จนเมื่อไม่เหลืออำนาจใดๆ ไว้ต่อรองชาวบ้านเหล่านั้นจึงมีแต่จะกลายเป็นทาสที่ไม่กล้าแม้แต่จะทำอะไรขัดใจเขาได้อีกต่อไป (Vinh Long, 1991 [1973], pp. 152 and 159)

ทั้งนี้ ความเชื่อใจของคนชนบทในโคชินจีนยังลุลกลามไปถึงภาวะที่พวกเขาต้องจ่ายค่าเช่าที่เป็นผลผลิตในสัดส่วนร้อยละ 40-50 ของผลผลิตทั้งหมดให้แก่เจ้าที่ดิน พร้อมกันนั้นพวกเขายังต้องจ่ายภาษีส่วนตัวให้แก่รัฐบาลอาณานิคมเป็นผลผลิตอีกร้อยละ 10 โดยในขณะที่ต้องแบกรับรายจ่ายต่างๆ เหล่านี้ พวกเขา ยังต้องแบกรับหนี้สินค่าอุปกรณ์และวัตถุดิบการเพาะปลูกด้วยตัวเอง ซึ่งก็กู้หนี้ยืมสินมาจากเจ้าที่ดินในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 50 ถึง 200 ทั้งนี้ในช่วง ค.ศ. 1931-1936 นั้น ยอดการส่งออกข้าวของโคชินจีนพุ่งทะยานสูงขึ้นสวนทางกับยอดการผลิตข้าวที่ตกลงร้อยละ 10 อีกทั้ง

สัดส่วนผลผลิตข้าวต่อที่ดินขนาด 1 เฮกเตอร์ในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสยังได้น้อยกว่าที่เคยผลิตได้ในสมัยราชวงศ์เวียน จนสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารเศรษฐกิจของรัฐบาลอาณานิคมพร้อมเสมอที่จะส่งชาวนาผู้มีหนี้สินท่วมตัวและลำบากแร้นแค้นอยู่แล้วนั้นไปสู่ภาวะทุพภิกขภัย เพียงเพื่อรักษาผลกำไรและความมั่งคั่งของชนชั้นนำ (Vinh Long, 1991 [1973], pp. 48, 50, 64, 84-85, and 104)

ด้วยภาวะบีบคั้นเช่นนี้ ชาวนาในชนบทที่จึงหันมาสวมวิกิต์พรรคฟ้าดินที่ให้ผลประโยชน์แก่พวกเขามากกว่า และในอีกทางหนึ่งเมื่อโอกาสด้านอาชีพกระจุกตัวแต่ในนครไซ่ง่อนที่กำลังเติบโต เพราะการขูดรีดผลผลิตจากชนบท แรงงานชาวพื้นเมืองที่สิ้นหวังจากภูมิลำเนาและอพยพเข้ามาหา งานในเมืองใหญ่มากขึ้นก็กลายเป็นฐานกำลังที่เพิ่มขึ้นมาของพรรคฟ้าดินไปด้วยเช่นกัน กล่าวได้ว่า แม้นครไซ่ง่อนจะถูกปรับผังจากสวรรค์แห่งอารยธรรมตะวันตกสู่การเป็นฐานทัพเรือเพื่อให้รัฐบาลอาณานิคมรู้สึกอุ่นใจว่าพวกเขาจะอยู่รอดในดินแดนโพ้นทะเลแห่งนี้ หรือแม้แต่ความพยายามพัฒนา ศูนย์กลางอำนาจและหน่วยงานความมั่นคงเพื่อให้พวกตนสามารถควบคุมชาวพื้นเมืองได้อย่างเบ็ดเสร็จขาด แต่การณ์กลับกลายเป็นว่า เพียงแค่เปลี่ยนผ่านเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ อนาคตต่างๆ ของนครไซ่ง่อนก็ถูกชาวพื้นเมืองร่วมมือกับเครือข่ายชาวจีนโพ้นทะเลนำมาใช้เพื่อโจมตีกลเมืองของอาณานิคมเสียเอง

นครไซ่ง่อนในคริสต์ทศวรรษที่ 1910 จึงไม่ใช่ดินแดนพิศวงที่ชาวพื้นเมืองไม่อาจแก้กลได้อีกต่อไป การวางระเบิดตามจุดสำคัญในเมืองแสดงให้เห็นว่า พวกเขารู้จักที่จะใช้พื้นที่ดังกล่าวในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อเข้าต่อสู้กับรัฐบาลอาณานิคม ยิ่งไปกว่านั้น การที่พวกเขายังเคลื่อนไหวด้วยความรุนแรงแม้ว่าแกนนำทางจิตวิญญาณของพวกเขาจะถูกขังอยู่ในเรือนจำกลางเมืองทั้งในปี ค.ศ. 1913 และปี ค.ศ. 1916 นั้นก็แสดงให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้จำนนกับระบบการควบคุมของรัฐบาลอาณานิคมดังที่เป็นกันในศตวรรษที่ก่อนอีกต่อไป การตะโกนว่า “ตายซะ! พวกฝรั่งเศส” และ “ปล่อยตัวพี่ใหญ่” ในระหว่างที่พวกเขากำลังบุกโจมตีเรือนจำกลางนครไซ่ง่อนก็ได้แสดงให้เห็นว่า พวกเขารู้สึกว่ามันมีอำนาจเหนือพื้นที่ดังกล่าวแล้ว (Cherry, 2019, p. 71; Ho Tai, 1983, p. 73) กอปรกับแนวคิดชาตินิยมที่ได้รับหน่ออ่อนจากฟานโบยเจวิกก็ยิ่งทำให้ความรู้สึกเป็นเจ้าของผืนแผ่นดินไซ่ง่อนรุนแรงมากขึ้นกว่าเก่า อีกทั้งการมีอาคารในเขตเมืองเป็นฐานปฏิบัติการสาขาย่อยก็ช่วยเปลี่ยนความหมายของสถาปัตยกรรมในเมืองจากเมืองตะวันตกเป็นเมืองของชนพื้นเมืองได้เช่นกัน และที่สำคัญที่สุด การที่พันธมิตรบัวเชิน-ฟ้าดินใช้ใบปลิวในการปลุกระดมมวลชนคือการริเริ่มยุทธศาสตร์ใหม่ของชนพื้นเมืองที่จะพัฒนาต่อไปเป็นสิ่งพิมพ์สำหรับกระจายแนวคิดชาตินิยมในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920-1930

จากจดหมายชาวสู่การลุกฮือนามก่

แม้รัฐบาลอาณานิคมจะลงทุนนำนักโทษคดีแหกคุกฟานซิกลองมีปี ค.ศ. 1916 มาประหารประจานต่อสาธารณชนในนครไซ่ง่อนเพื่อ “เชิดชูคนซื่อสัตย์ สกัดคนพาล” (reassured honest people and gave pause to brigands) โดยฉากสำคัญอยู่ที่ตอนคมกระสุนพุ่งทะลุร่างของกบฏให้ประจักษ์แก่สายตาบรรดาชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งส่วนหนึ่งก็ตื่นตื่นหอบลูกหอบเมียจากชนบทเพื่อมาดูนาฏกรรมครั้งนี้ กระนั้น ละครปราบคนพาลอภิบาลคนดีของผู้ว่าการสูงสุดแห่งอินโดจีนเช่นแอร์เนสต์ รูม (Ernest Roume) ก็มีโอกาสปิดปากชาวพื้นเมืองให้สงบเงียบเรียบร้อยดังที่พวกเขาและชาวฝรั่งเศสหวังไว้ (Cherry, 2019, p. 73) เพราะในปีต่อมาที่จังหวัดถายเวียน (Thái Nguyên) ซึ่งห่างจากกรุงฮานอยไปทางเหนือประมาณ 50 ไมล์ เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวเวียดนามเช่นจำสืบตำรวจเอกฟานวันเจื่อง (Phan Văn Trùng) ก็ได้ลงผู้บังคับบัญชาชาวฝรั่งเศสมาฆ่าตัดหัว จากนั้นก็ร่วมกับนายสืบและกำลังพลใต้บังคับบัญชาร่วม 150 นายก่อกบฏต่อต้านรัฐบาลอาณานิคม (Zinoman, 2001, pp. 159-160)

แม้การกระด้างกระเดื่องของนายสืบชาวพื้นเมืองครั้งนั้นจะเป็นเกิดขึ้นในตงแกงญี่ซึ่งอยู่กันคนละภูมิภาคกับโคชินจีน กระนั้นหากพิจารณาจากมุมมองของรัฐบาลอาณานิคมผู้นั่งอยู่บนจุดสูงสุดของอินโดจีนแล้ว ก็เป็นไปได้ว่า ผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสคงจะตกใจไม่น้อย เพราะในภาพรวมของอาณานิคม กระสุนที่ลั่นไปในการประหารกลางเมืองหลวงเมื่อปี ค.ศ. 1916 กลับไม่อาจยับยั้งการต่อต้านในอาณานิคมได้แม้แต่น้อย โดยเฉพาะกรณีกบฏนายสืบที่ถายเวียนยิ่งแสดงให้เห็นว่า แม้แต่เจ้าหน้าที่ในบังคับบัญชาของอาณานิคมที่ผ่านการฝึกฝนมาในระดับหนึ่งแล้วก็ยังอาจหาญหันคมอาวุธใส่ผู้เป็นนายเสียเอง นอกจากนี้ การกบฏของนายสืบเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นว่า พลังการต่อต้านของชาวเวียดนามในอินโดจีนนั้นอาจจะมากเสียจนอำนาจแห่งนาฏกรรมความกลัวเช่นการประหารชีวิตที่ผู้ว่ารูมได้จัดแสดงในนครไซ่ง่อน และอำนาจวินัยที่ชาวพื้นเมืองถูกสั่งสอนอย่างเข้มข้นโดยรัฐบาลอาณานิคมนั้นไม่อาจฉีกได้ ปราบปรามการดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นถึงความเปราะบางภายในรัฐอาณานิคมและความทรงพลังในหมู่ชนพื้นเมืองเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในนครไซ่ง่อนซึ่งมีภูมิศาสตร์ต่างจากกบฏถายเวียน ทั้งยังเป็นศูนย์กลางทางอารยธรรมของอาณานิคมอินโดจีนนั้น พลังการต่อต้านของชาวพื้นเมืองจะถูกสั่งสม ขับเคลื่อน และแสดงออกมาในลักษณะอย่างไร

ทั้งนี้ แม้ว่าจะต้องรอนานกว่ากบฏถายเวียนอีก 3 ปี กระนั้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ทศวรรษ 1920 นครไซ่ง่อนก็ได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะความคิดทางการเมืองที่สำคัญของชาวเวียดนาม อันเนื่องจากภาวะที่สุมอุมของกิจการสิ่งพิมพ์ที่ขยายตัวมาตั้งแต่ค.ศ. 1916 จนเข้มแข็งพอที่จะโหมความไม่พอใจต่อระบอบอาณานิคมภายในเมืองแห่งนี้ให้ทวีความระอุขึ้น (Peycam, 2012, p. 62) อนึ่ง แม้สุดจะอธิบายว่า ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่จัดตั้งโดยรัฐบาลอาณานิคมตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดมวลชนชาตินิยมในอินโดจีน (สุด, 2544, น. 62) อย่างไรก็ตาม

ระบบดังกล่าวกลับไม่สามารถโอรับมวลชนชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะชาวเวียดนาม ไว้ได้มากนัก โดย มาร์ไตกล่าวไว้ว่า ลำดับชั้นในระบบการศึกษาอินโดจีนสัมพันธ์อย่างยิ่งกับชนชั้นของชนพื้นเมืองใน สังคม กล่าวคือ แม้แต่ในระดับเบื้องต้น (elementary) ลูกหลานของชาวนาผู้ยากจนก็มีจำนวนเพียง น้อยนิดที่จะมีโอกาสได้เข้ามานั่งในชั้นเรียน โดยผู้เรียนส่วนใหญ่จริงๆ คือ ลูกหลานของชาวนาที่พอมี อันจะกินขึ้นไป ทั้งนี้ แม้จะยังมีการศึกษาในระดับชั้นประถมต้น (primary) ประถมปลาย (upper- primary) ระดับมัธยม (secondary) และระดับเตรียมอุดมศึกษา (advanced secondary/ supérieur) กระนั้น นักเรียนชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ก็ออกจากการเรียนเสียตั้งแต่ระดับเบื้องต้น โดย ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1920 ถึง 1938 มีนักเรียนถึงร้อยละ 90 ที่จบชีวิตการศึกษาในระบบเช่นนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ออกจากโรงเรียนกลับสู่ภูมิลำเนาพร้อมทักษะเพียงไม่กี่อย่างที่ได้จาก ระบอบอาณานิคม ทว่าหนึ่งในนั้นกลับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่มเพาะความคิดทางการเมืองของพวกเขา ในเวลาต่อมา คือ การรู้อักษรกว็อกหือ (Quốc Ngữ) ที่ประชาชนคนธรรมดาจะใช้ในการอ่าน สิ่งพิมพ์ทางการเมืองของเหล่านักชาตินิยม (Marr, 1981, pp. 35-44; ดูเพิ่มเติมใน Midan, 1934, p. 10)

อักษรกว็อกหืออนั้นเป็นการนำเอาอักษรโรมันมาแทนเสียงในภาษาเวียดนาม โดยแรกเริ่มนั้น ระบบอักษรดังกล่าวถูกประดิษฐ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 จากการที่คณะมิชชันนารีชาวยุโรปผู้เข้ามา เผยแพร่คริสต์ศาสนาในจักรวรรดิท้ายเวียตนั้นต้องการอักษรที่ใช้อ่านเขียนภาษาเวียดนามได้ง่ายกว่า อักษรพื้นเมือง นับแต่นั้นอักษรภาพที่ใช้กันอยู่แต่เดิมเช่นอักษรโนม (Chữ Nôm) หรืออักษรฮ้าน (Chữ Hán) ก็เริ่มถูกทำลายด้วยระบบอักษรชนิดใหม่ ยิ่งเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษ 1860 อักษรกว็อกหือก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอาณานิคมให้เป็นอักษรทางการในภาษาเวียดนาม โดย เส้นทางหลักที่อักษรเหล่านี้ถูกเผยแพร่คือหนังสือพิมพ์ของทางการที่ชื่อว่า *ชาดิงญ์บ่าว* (Gia Định Báo) ซึ่งตั้งขึ้นที่นครไซ่ง่อนในเดือนเมษายน ค.ศ. 1865 ทั้งนี้ หนังสือพิมพ์ดังกล่าวไม่เพียงทำหน้าที่ รายงานข่าวสารความเป็นไปต่างๆ ทว่ายังเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลอาณานิคมในการ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของพวกเขาเอง เช่น การแสดงให้ ชาวพื้นเมืองได้รับรู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมตะวันตก หรือกรณีในปี ค.ศ. 1879 ที่รัฐบาล โคชินจีนได้ยกระดับให้หนังสือพิมพ์ *Gia Định Báo* กลายเป็นตำราเสริมสำหรับการเรียนอักษรกว็อกหือในทุกโรงเรียนทั่วเขตอาณานิคม (ธนันท์, 2565, น. 84-85; Marr, 1981, p. 145; Nghia, 2011, p. 83; Peycam, 2012, p. 52)

แม้จะเป็นระบบอักษรที่ยืมรูปมาจากชนต่างถิ่น กระนั้น กว็อกหือก็หาได้ถูกต่อต้านจาก ขบวนการชาตินิยมสมัยใหม่ที่ลุกฮือขึ้นในคริสต์ศตวรรษ 1920 ไม่ โดยพร้อมกับทัศนะของรัฐบาล อาณานิคมที่มองว่า อักษรโนมและอักษรฮ้านควรถูกกำจัดออกจากภาษาเวียดนามเพื่อให้สิ้นเชื้อไฟ ของการกบฏ ด้านชาวเวียดนามเอง ทั้งในหมู่ผู้รักดีต่อระบอบอาณานิคมและผู้ต่อต้านระบอบอาณา

นิคม ทั้งในหมู่อนุรักษ์นิยมและยูเวนหัวก้าวหน้า กลับชื่นชมอักษรว็อกหือ เพียงแต่ด้วยมุมมองที่แตกต่างกันออกไป พวกเขาล้วนเห็นว่า ระบบอักษรดังกล่าวเป็นเครื่องมืออันเหมาะสมที่จะทำให้ชาวเวียดนามได้แสดงออกถึงจิตวิญญาณของชาติ (Quốc Hồn) เพียงแต่ปัญญาชนผู้สนับสนุนระบอบอาณานิคมเสนอว่าอักษรว็อกหือเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ชาวเวียดนามเข้าใจอารยธรรมของฝรั่งเศส ในขณะที่ฝ่ายต่อต้านอาณานิคมนั้นมองว่าอักษรดังกล่าวจะช่วยกระจายความรู้ กระตุ้นความตื่นตัวทางการเมือง และเร่งการขับเคลื่อนสำนึกชาตินิยมให้ก้าวหน้าเร็วขึ้น อักษรว็อกหือจึงยังคงอยู่รอดทั้งในฐานะเครื่องมือของรัฐบาลอาณานิคมในการทำความเข้าใจภาษาพื้นเมือง ในฐานะเครื่องมือของชนพื้นเมืองในการแสดงความคิดเห็นต่อสังคม วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอาณานิคม หรือแม้แต่ทำหั่นกันเองบนบรรณพิภพ (Marr, 1981, pp. 153-162; Peycam, 2012, pp. 143-144)

ภายใต้การกระจายตัวของอักษรว็อกหือในอาณานิคมอินโดจีน แม้นครไซ่ง่อนจะถูกประชันด้วยศูนย์กลางสหภาพอาณานิคมเช่นกรุงฮานอย กระนั้น มหานครทางใต้แห่งนี้ก็ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงด้านสื่อมวลชน ภาษา และวัฒนธรรม โดยจะเห็นได้จากนโยบายของผู้ว่าการสูงสุดฯ อัลแบร์ ซาร์โรต์ (Albert Sarraut) ที่ไซ่ง่อนเป็นพื้นที่นำร่องในการผลักดันให้เกิด “ความร่วมมือฝรั่งเศส-เวียดนาม” (Pháp Việt dề huè) ทั้งนี้ ผลลัพธ์ประการหนึ่งจากนโยบายดังกล่าว คือ การเพิ่มจำนวนของหัวหนังสือพิมพ์ว็อกหือในนครไซ่ง่อน ทั้งนี้แม้เพียงแค่มองไม่ได้ถึงอธิบายอย่างชัดเจนถึงสาเหตุที่รัฐบาลอาณานิคมตัดสินใจเลือกนครไซ่ง่อนเป็นพื้นที่นำร่องนโยบายปฏิรูป แต่การอธิบายว่านโยบายดังกล่าวสนับสนุนชาวเวียดนามที่ “ภักดีต่อฝรั่งเศส” และสำนักพิมพ์ที่ “ให้ความร่วมมือ” ได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะ พร้อมทั้งบรรยายในย่อหน้าถัดไปว่า ในสายตาของซาร์โรต์นั้น นครไซ่ง่อนมีสภาพสังคมที่เหมาะสมที่สุดกับนโยบายดังกล่าว จึงล้วนแต่สื่อแสดงว่า รัฐบาลอาณานิคมมองนครไซ่ง่อนว่าเป็นแหล่งรวมผู้ภักดีต่อรัฐบาลอาณานิคมที่สำคัญที่สุด (Peycam, 2012, p. 62)

ทั้งนี้ นโยบายขยายพื้นที่ทางการเมืองในภาคสื่อของซาร์โรต์นั้น หาได้มาจากสติปัญญาของเขาไปเสียทั้งหมดหรือมาจากจิตตมหารูญของพลเมืองชาวฝรั่งเศสในแผ่นดินแม่ไม่ หากแต่สาเหตุสำคัญจริงๆ ของนโยบายดังกล่าวคือความโกรธแค้นที่ถูกแสดงออกอย่างดุเดือดโดยพันธมิตรฟ้าดิน-บิวเซินในนครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1916 และกบฏนายสิบในจังหวัดถายเวียนปี ค.ศ. 1917 แม้ขบวนการเหล่านี้จะพ่ายให้กับกองกำลังอาณานิคม กระนั้น พวกเขาก็ได้เขย่าขวัญสั่นคลอนกำลังใจของรัฐบาลอาณานิคมให้รู้สึกว่าการต่อต้านของชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะชาวเวียดนามนั้นมีอาจสะกดได้ด้วย ความรุนแรงแต่เพียงอย่างเดียว พร้อมกันนั้น การลุกฮือสองครั้งนี้ก็ยิ่งทำให้บรรณาชนชั้นนำชาวเวียดนามตระหนักได้ว่า อาณานิคมอินโดจีนจะต้องเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้ง (Peycam, 2012, p. 61) อนึ่ง แม้ผู้ว่าการฯ สายปฏิรูปเช่นซาร์โรต์จะหมดวาระและมีอันต้องกลับ

ฝรั่งเศสไปในปี ค.ศ. 1919 แต่พื้นที่สื่อที่ถูกเบิกกว้างแล้วก็ได้หดแคบลงไปอีกจวบจนปี ค.ศ. 1939 (Marr, 1981, p. 50)

พร้อมกับเงื่อนไขด้านการศึกษา ด้านการเมือง และด้านสื่อที่เตรียมให้อักษรกว๊ากหรือเข้าถึงมวลชนชาวเวียดนามเป็นวงกว้าง นครไซ่ง่อนในคริสต์ทศวรรษ 1920 เองก็ถูกเตรียมให้เป็นฐานผลิตและสนามรบสำคัญของเหล่าปัญญาชนในอาณานิคม เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว ไม่เพียงจำนวนแรงงานชาวพื้นเมืองจะเพิ่มขึ้นในเมืองแห่งนี้ แต่ดูเหมือนว่า การสั่งสมทุนของเหล่าเจ้าที่ดินชาวพื้นเมืองก็น่าจะถึงระดับที่มากพอจนทำให้คนเหล่านี้ไหลทะลักเข้าไปอาศัยอยู่เมืองหลวงอาณานิคมอย่างสุขสบาย และร่ำรวยได้จากผู้เช่าในเขตชนบท อนึ่ง กลุ่มผู้มีอันจะกินชาวฝรั่งเศส กลุ่มเจ้าที่ดินชาวเวียดนาม และอภิชนเวียดนามผู้มีสัญชาติฝรั่งเศสก็ได้เห็นดีเห็นงามกับระบอบอาณานิคมไปเสียทุกสิ่ง อันจะเห็นได้จากภายใต้การใช้ชีวิตในเมืองหลวง พวกเขาจัดทำหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ เป็นของตน อาทิ *La Tribune Indigène* ที่ได้รับการก่อตั้งโดยบุงควางเจียว (Bùi Quang Chiêu) ผู้เป็นศิษย์เก่าวิทยาลัยชาลูป-โลบัตต์และผู้นำพรรครัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalist Party) ในปี ค.ศ. 1917 เพื่อวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลอาณานิคม โดยในบางครั้งพวกเขาก็ใช้สิ่งพิมพ์ดังกล่าวในการประณามนายทุนรายอื่นหรือเจ้าหน้าที่รัฐบางคน (Marr, 1981, pp. 26 and 45; Peycam, 2012, pp. 75-80)

ข้อเท็จจริงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในนครไซ่ง่อนนั้น หนังสือพิมพ์ถูกใช้เพื่อแสดงออกซึ่งความตึงเครียดในสังคมตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1910 อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของคริสต์ทศวรรษ 1920 ก็มีได้จางหายไปด้วยข้อเท็จจริงดังกล่าว เพราะเมื่อย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 2 นครไซ่ง่อนก็เผชิญกับวิกฤตใหม่ที่กำลังร่ายล้อมตัวเอง คือ ความไม่พอใจของบรรดาชาวนาผู้ยากจนที่ต้องทนกับอัตราค่าเช่าที่ดินที่พุ่งสูงไม่มีท่าทีว่าจะลด หนี้สินที่พอกพูน และความไม่แน่นอนของผลผลิตที่ไม่เพียงกระทบกับทรัพย์สิน แต่ยังรวมไปถึงอาหารที่จะประทังให้มีชีวิตรอดไปวันต่อวัน โดยมาร์ติน เจ. เมอร์เรย์ได้อธิบายว่า วิกฤตครั้งนี้เป็นตัวเร่งสำคัญให้แก่การต่อสู้ทางชนชั้นในพื้นที่ชนบท (Murray, 1980, p. 485) ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจะจำกัดเฉพาะแค่พื้นที่ชนบทโดยมีอาจรูล้ำมายังพื้นที่เมืองได้แม้สักคืบ เพราะนอกจากพื้นที่มหานครเช่นไซ่ง่อนจะถูกล้อมโดยพื้นที่ชนบทและต้องพึ่งพาทรัพยากรจากพื้นที่รอบนอกเหล่านี้แล้ว สิ่งหนึ่งที่ได้กล่าวไปแล้วในบทนี้ คือ แรงงานในนครไซ่ง่อนนั้นมิใช่ใครอื่นหากแต่เป็นชาวชนบทที่เจ็บปวดจากโครงสร้างเศรษฐกิจอาณานิคม การเข้ามาของพวกเขาก็ไม่ได้เป็นเพียงการหลั่งไหลของแรงงานแต่ยังเป็นการหลั่งไหลของความโกรธแค้นเข้าสู่ศูนย์กลางอาณานิคม ดังนั้น ด้วยเงื่อนไขทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น นครไซ่ง่อนในคริสต์ทศวรรษ 1920 เป็นต้นมาจึงกลายเป็นดินแดนอันไพบูรณ์ของเหล่าผู้ต่อต้านชาตินิยม โดยเครื่องมือสำคัญที่พวกเขาใช้นั้นก็มีใช้สิ่งอื่นใดนอกเสียจากเทคโนโลยีที่ครั้งหนึ่งรัฐบาลอาณานิคมเคยใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวเวียดนาม ซึ่งก็คือ สิ่งพิมพ์ นั่นเอง

ในปี ค.ศ. 1923 ราว 2 ปีก่อนที่เหวียนฮ่ายก๊วก (นามปากกาหนึ่งของโฮจิมินห์) จะเริ่มวิพากษ์วิจารณ์ระบอบอาณานิคม และราวหนึ่งทศวรรษก่อนที่ขบวนการคอมมิวนิสต์จะออกปฏิบัติการในอินโดจีน ปัญญาชนหนุ่มหัวก้าวหน้านามว่า เหวียนอานนิงญ์ (Nguyễn An Ninh) ได้จัดทำหนังสือพิมพ์แนววิพากษ์ชื่อ *La Cloche Fêlée* ทั้งนี้ ความพิเศษที่นิงญ์ได้สร้างไว้ให้แก่วงการหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นคือ เขาไม่เพียงวิพากษ์วิจารณ์นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลอาณานิคม หากแต่ยังเสนอแนวคิดจากปัญญาชนตะวันตก เช่น เลโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) ฟรีดริช นีทเชอ (Friedrich Nietzsche) ฌอง โฌแรส (Jean Jaurès) โรมาน โรลลงด์ (Romain Rolland) อองเดร ฌิด (André Gide) และอานาโตล ฟรองซ์ (Anatole France) ทั้งนี้ แนวคิดต่างๆ จากอีกซีกโลกที่นิงญ์นำมาเผยแพร่ไว้ในหนังสือพิมพ์ของเขานั้น มิได้เป็นไปเพียงเพื่อสำรวจองค์ความรู้ที่พ้นไปจากอินโดจีนเท่านั้น หากแต่เป็นไปเพื่อการค้นหาตัวตนของชาวเวียดนามและปลดปล่อยพวกเขาให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากที่ระบอบอาณานิคมสร้างขึ้น (Marr, 1981, pp. 128-129 and 161-162; Ho Tai, 1996, pp. 72 and 81)

กระนั้น แม้นิงญ์จะแสดงออกผ่านช่องทางที่ซาร์โรต์วางไว้ แต่เขาก็กลับยืนอยู่ ณ ขั้วตรงข้ามกับสิ่งที่อดีตผู้ว่าการสูงสุดฯ ประารถนา ในขณะที่ซาร์โรต์มองว่าสิ่งที่ชาวพื้นเมืองในอินโดจีนต้องการคือ การได้เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมฝรั่งเศสและการได้มีส่วนร่วมในการเมืองของอาณานิคมผ่านความร่วมมือระหว่างรัฐบาลอาณานิคมกับชนชั้นนำเวียดนามที่จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป นิงญ์กลับต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน สำหรับเขาแล้ว ฝรั่งเศสมิได้สูงส่งในทางอารยธรรมแต่อย่างใด สิ่งเดียวที่ทำให้คนเหล่านั้นต่างจากชาวพื้นเมืองในอินโดจีนคือ “สีผิว” เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว สิ่งที่ชาวเวียดนามต้องการในสายตาของนิงญ์จึงไม่ใช่การรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอารยธรรมฝรั่งเศส ทั้งยังมีใช้การอยู่ภายใต้รัฐบาลอาณานิคม แต่เป็นอิสระภาพต่างหากที่พวกเขาจำเป็นต้องมี ทั้งนี้ อิสระภาพดังกล่าวมิได้จำกัดแต่เพียงว่าเป็นอิสระภาพจากระบอบของชาวฝรั่งเศสเท่านั้น หากแต่เป็นอิสระภาพที่ทำให้บุคคลหลุดพ้นไปจากอำนาจการควบคุมของรัฐ และเข้าถึงภาวะอิสระทางจิตวิญญาณในที่สุด ซึ่งเป็นแนวคิดที่นิงญ์รับอิทธิพลจากแนวคิดอนาธิปไตยสายฝรั่งเศสอย่างไรก็ตาม แม้นิงญ์จะมีจุดมุ่งหมายในเชิงจิตนิยม กระนั้น ด้วยมุมมองที่เขาเห็นว่า อิสระภาพในแต่ละขั้นนั้นไม่อาจได้มาหากกลไกของรัฐบาลอาณานิคมยังสร้างความทุกข์ยากให้แก่ชาวเวียดนามทางออกที่พึงดำเนินการในขั้นต้นคือการปฏิวัติด้วยความรุนแรงในระดับกายภาพ (Ho Tai, 1996, p. 72-73, 77, and 84)

แม้การปฏิวัติไม่ปะทุขึ้นทันทีในคริสต์ทศวรรษ 1920 อย่างที่นิงญ์ปรารถนา กระนั้น จะเห็นได้ว่า ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวสมัยใหม่ยังไม่เข้ารูบเข้ารอย นิงญ์คือหนึ่งในคนกลุ่มแรกในนครไซ่ง่อน หรือกล่าวให้ถึงที่สุดคือในอาณานิคมอินโดจีนที่ได้เริ่มสถาปนาคำอธิบายใหม่ๆ ให้แก่นาคตของชาวเวียดนาม ซึ่งก็มีพลังมากพอที่จะจุดประกายไฟแห่งการปฏิวัติให้แก่ว่าที่นักปฏิวัติเช่นเงิน

วันเสาร์ อีกทั้งยังมากพอที่จะทำให้ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษ์นิยมเช่นฟามกวิงญ์ (Phạm Quỳnh) ไม่สามารถทนนิ่งเฉยอยู่ได้ ทั้งที่เขาเองก็มีชื่อเสียงที่เป็นที่นิยมอยู่แล้ว กระนั้น อาจเป็นไปได้ว่าเขาเริ่มรู้สึกถึงแรงต่อต้านที่กำลังก่อตัวขึ้น กวิงญ์จึงออกมาโจมตีว่าหนังสือพิมพ์ของนิงญ์นั้นทั้ง “ลึกลับ” (déranciné) และอันตราย พร้อมทั้งเขียนบทความเชิงล้อเลียนแก่ประชาชนชาวเวียดนามว่า พวกเขาจะไม่พร้อมที่จะมีอิสระ (Marr, 1981, pp. 128-129 and 161-162; Văn Gia Thuy, 2021, p, 72)

อย่างไรก็ตาม คำสั่งสอนของชนชั้นนำเวียดนามที่ภักดีต่อระบอบอาณานิคมก็เสื่อมพลังไปในเวลาไม่ช้าพร้อมกับพลังของชาตินิยมที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น โดยตัวอย่างสำคัญสามารถสังเกตได้จากนครไซ่ง่อนในคริสต์ทศวรรษ 1920 ที่เหล่านักหนังสือพิมพ์ทั้งจากอาณานิคมและตงแกงญ์ต่างเดินทางมายังนครไซ่ง่อนเพื่อหาความรู้และร่วมงานกับนิงญ์ ด้วยเหตุนี้ นิงญ์จึงมิได้เป็นเพียงผู้ยกระดับบทบาทของสื่อชาวเวียดนามภายใต้ระบอบอาณานิคม หากแต่ยังเป็นหนึ่งในผู้พลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน เปลี่ยนให้เมืองหลวงอาณานิคมกลับกลายเป็นตักศิลาแห่งการสื่อสารชาตินิยม โดยอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่านครไซ่ง่อนกำลังถูกพลิกกลับด้าน คือ การรวมตัวของเหล่านักชาตินิยมในพิธีศพของฟานจูงจิงญ์ (Phan Chu Trinh) ในปี ค.ศ. 1926 (Marr, 1981, p. 21; Chương Thâu, 2006, p. 3)

เดิมนั้นฟานจูงจิงญ์เป็นนักชาตินิยมสายปฏิรูปที่เคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกรุงฮานอย อย่างไรก็ตาม ภัยการเมืองอาณานิคมได้พัดพาให้เขาต้องลี้ภัยไปยังเมืองไกลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการที่ต้องเดินทางลงใต้ไปยังเมืองหมีทอเพื่อรับโทษกักบริเวณ หรือการที่ต้องลี้ภัยไปยังกรุงปารีส ซึ่งกว่าที่เขาจะได้ออกมายังอินโดจีนได้ก็ใช้เวลาถึง 14 ปี ทั้งนี้ จิงญ์เดินทางกลับมาพร้อมอาการอันสาหัสของวัณโรค ที่ทำให้เขาเหลือชีวิตอีกไม่กี่เดือน ด้วยเหตุนี้ นครไซ่ง่อนจึงกลายเป็นแหล่งพักพิงในชั้นปลายจิงญ์ ซึ่งเขาก็กังคังใช้เมืองใหญ่แห่งนี้เป็นฐานในการเรียกร้องบรรดาปัญญาชนรุ่นใหม่ให้นำพาวัฒนธรรมเวียดนามสู่ยุครู้แจ้งด้วยวิธีการอันสันติ จนถึงคืนวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ. 1926 เวลา 21.00 น. โรคภัยก็ได้พรากวิญญาณออกจากร่างอันอ่อนล้าของเขาไป อย่างไรก็ตาม แม้ฝ่ายชาตินิยมเวียดนามจะสูญเสียบุคคลสำคัญไป กระนั้นก็เป็นที่น่าสนใจว่า ความตายของจิงญ์กลับมิได้นำมาสู่ภาวะชบเซาของขบวนการชาตินิยมแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม พลังชาตินิยมยังปะทุอย่างพลุ่งพล่านในนครไซ่ง่อนมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อพิธีศพของนักชาตินิยมผู้นี้ถูกจัดขึ้นที่เมืองหลวงอาณานิคมอย่างเอิกเกริกในวันที่ 4 เมษายน ปีเดียวกัน ซึ่งจะประจักษ์ได้จากผู้คนจำนวนมากที่เดินทางมาร่วมแสดงความอาลัยแก่จิงญ์ในนครไซ่ง่อนถึง 60,000 คนโดยประมาณ นอกจากนี้ วาระดังกล่าวยังได้กลายเป็นงานชุมนุมขนาดใหญ่ของบรรดาขบวนการชาตินิยมสายต่างๆ ไล่มาตั้งแต่กลุ่มพ่อค้า กระฎุมพีที่เชิดชูวินัยการใช้ชีวิตและแนวคิดปฏิรูปสังคมของจิงญ์ อาทิ หวิงดิงญ์เตียน (Huỳnh Đình Diên) คหบดีอสังหาริมทรัพย์แห่งปากแม่น้ำโขง เจ้าหน้าที่รัฐอาณานิคมระดับสูง อาทิ เลกวางเลียม

(Lê Quang Liêm) ปลัดจังหวัดแพร่จ๋าซ่า (Rạch Gia) แพทย์ผู้มีชื่อเสียงในเมืองหลวง อาทิ เหวียนวันถึงญ์ (Nguyễn Văn Thịnh) คณะผู้นำของพรรคกรรมมุญญินยม ไปจนถึงนักเคลื่อนไหวสายปฏิวัติที่มองนักชาตินิยมผู้นี้ว่าได้ปลุกพลังของมวลชนให้ตื่นขึ้น เช่น เจิ่นฮวีเหลี้ยว (Trần Huy Liệu) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *Đông Pháp Thời Báo* หนึ่งในผู้ก่อตั้งพรรคยุวชนอานาม (Parti Jeune Annam) (Marr, 1981, pp. 21-22; Chương Thâu, 2006, pp. 4-5; Peycam, 2012, p. 138, 141, and 145)

ในการชุมนุมครั้งใหญ่นี้ ทั้งพื้นที่ของนครไซ่ง่อน กิจการการพิมพ์ หรือแม้แต่บรรดากระฎุมพีภายในเมืองที่รัฐบาลอาณานิคมเคยมองว่าเป็นเครื่องมือรับใช้ระบอบของตนนั้นกลับถูกแรงดึงดูดของชาตินิยมกลืนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมวลชนชาวเวียดนามไปเสียสิ้น เพราะในขณะที่ตีกรามบ้านช่องและถนนสายต่างๆ เคยทำหน้าที่กักการเคลื่อนไหวของพันธมิตรฟ้าดิน-บิวเซินในปี ค.ศ. 1913 และ 1916 โครงสร้างเดียวกันนี้ในปี ค.ศ. 1926 กลับกลายเป็นเส้นทางอันสะดวกที่ทอดยาวให้มวลชนชาวเวียดนามได้เดินขบวนตัดฝ่ากลางนครไซ่ง่อน พร้อมธงสดุติชนชาตินิยมผู้วายชนม์ด้วยอักษรโรมันและกรวยอกหงือ โดยคณะเจ้าภาพพิธีศพนั้นก็มิใช่ใครอื่นนอกเสียจากบรรดาเจ้าที่ดิน เจ้าหน้าทีอาณานิคม และปัญญาชนรุ่นใหม่ พร้อมกับความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในเมืองทั้งจากผู้ประกอบการและแรงงาน โดยมีคณะผู้จัดงานหลักจำนวน 16 คน ในการจัดหาทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้ขบวนแห่เกิดขึ้นและดำเนินไปได้ โดยห้างร้านต่างๆ พากันหยุดทำการ เพื่อให้เมืองทั้งเมืองเข้าสู่สภาวะแห่งการไว้อาลัย และหากเปรียบเทียบกับพิธีไว้อาลัยพานจุงจิงญ์ในเมืองอื่นๆ ที่มีนักเรียนนักศึกษาเป็นผู้ระดมคนและกระจายข่าว (Marr, 1981, p. 22; Chương Thâu, 2006, p. 4) พิธีใหญ่ที่นครไซ่ง่อนก็น่าจะขยายวงให้กว้างขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงคนกลุ่มนี้เช่นกัน

อนึ่ง แม้เหตุการณ์ดังกล่าวจะยังแฝงอิทธิพลของนายทุนและเหล่าผู้รักดีต่อฝรั่งเศสอยู่มากเสียจนอาจมองได้ว่าเป็นนาฏกรรมของรัฐบาลอาณานิคมที่ต้องการลวงมวลชนชาวพื้นเมืองว่าพวกเขาเหล่านั้นได้รับสิทธิที่เหมาะสมแล้ว กระนั้น เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า พิธีศพของจิงญ์คือโอกาสที่ทำให้มวลชนชาวพื้นเมืองได้ฝึกกำลังจัดการเมืองของตนเอง โดยไม่ว่าฝ่ายอนุรักษ์นิยมจะรู้ตัวหรือไม่พวกเขาก็ได้ช่วยวางนักศึกษา ปัญญาชน และคนเวียดนามในฐานะองค์ประธานขนาดใหญ่ของเมืองหลวงอาณานิคมไปเสียแล้วในพิธีครั้งนั้น ทั้งนี้ สิ่งหนึ่งที่ไม่ควรหลงลืมเสียก่อน คือ ในนครไซ่ง่อนนั้นหนังสือพิมพ์ของนิญมีชื่อเสียงมากในหมู่นักชาตินิยม จึงเป็นไปได้ว่ามวลชนส่วนใหญ่ในพิธีเหล่านี้ย่อมต้องเป็นผู้ศึกษาแนวคิดตะวันตกที่นิญนำมาเผยแพร่บนสิ่งพิมพ์ของตน (Ho Tai, 1996, p. 72) โดยหากเปรียบกับนักโทษทั่วอาณานิคมอินโดจีนที่ยึดโยงความเป็นชาติจากพื้นที่ในทัศนสถาน (Zinoman, 2001) คนเหล่านี้ถูกยึดโยงกันผ่านหนังสือพิมพ์ชาตินิยมที่ถกเถียงถึงอนาคตของชาติเช่นกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นมา 3 ปีก่อนที่จะจิงญ์จะเสียชีวิตด้วยซ้ำ

ทั้งนี้ พลังสำหรับจัดตั้งมวลชนของสิ่งพิมพ์ยิ่งชัดเจนมากขึ้นในคริสต์ทศวรรษ 1930 เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (the Indochinese Communist Party) ได้ใช้สิ่งพิมพ์ในการขยายฐานมวลชนสู่ชนบท อันเป็นดินแดนซึ่งเต็มไปด้วยมวลชนชาวนาผู้ทนทุกข์อย่างแสนสาหัสจากระบอบอาณานิคม ในกระบวนการดังกล่าว พรรคฯ ไม่เพียงชักชวนให้เหล่าผู้ถูกขูดรีดและโกรธแค้นอาณานิคมเข้ามาเป็นพวกเดียวกับตน แต่ยังเข้าไปเปลี่ยนแปลงความรู้และมุมมองชาวนาอย่างมหาศาล พวกเขาทำให้ชาวนารู้สึกว่าความทุกข์ยากนั้นเป็นสิ่งที่ถึงที่สุดแล้วจะต้องถูกกำจัดออกไป แทนที่จะต้องทนทรมานภายใต้การกำกับของระเบียบแบบขงจื้อ พรรคฯ ได้ปลุกระดมให้มวลชนในเขตชนบทลุกขึ้นมาสะสางปัญหาที่พวกเขากำลังเผชิญด้วยการปฏิวัติ ซึ่งเต็มไปด้วยการสร้างสำนึกยบย่อยมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการปลุกฝังจริยศาสตร์แบบใหม่ที่ไม่ได้มุ่งเน้นแต่เพียงความรู้สึกถึงคุณธรรมอันสูงส่งในจิตใจตนเองเหมือนดังที่ลัทธิขงจื้อสั่งสอน หากแต่มุ่งเน้นที่การมีสำนึกต่อสู้เพื่อยกระดับคุณภาพของสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม พร้อมกันนั้น พรรคฯ ก็ได้เปลี่ยนค่านิยมของผลประโยชน์ทางวัตถุที่เดิมถูกอธิบายว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนไม่ควรเรียกร้องมาสู่ค่านิยมที่ว่าผลประโยชน์เหล่านั้น คือสิ่งที่ประชาชนมีสิทธิที่จะแสดงความต้องการและได้รับการตอบสนอง เพื่อการนี้ ชาวนารวมถึงมวลชนคนพื้นเมืองผู้ถูกกดขี่ทั้งหลายจึงจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงพลังของตน แล้วต่อสู้กับความทุกข์ยากทั้งมวลเพื่อนำพาพวกตนไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า แทนที่จะเอาแต่จำยอมต่อภาวะธรรมชาติและอ้างโครงสร้างสังคมที่กดขี่ตนเอง ทั้งนี้ การมีชีวิตเพื่อต่อสู้และเปลี่ยนแปลงสังคมตามแนวทางของพรรคฯ นั้น มวลชนผู้ถูกกดขี่จำเป็นที่จะต้องออกมาหรือถูกดึงออกมาจากกลุ่มก้อนแบบเก่าเช่นครอบครัวมาสู่กลุ่มก้อนแบบใหม่เช่นชาติและชนชั้น โดยมาร์ได้อธิบายไว้ใน *Vietnamese Tradition on Trial 1920-1945* ว่า ปฏิบัติการด้านความรู้และวัฒนธรรมของพรรคฯ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 เป็นต้นมานั้น ได้ก่อให้เกิดสำนึกว่าด้วยการปลดแอกชาติที่เข้มแข็งในหมู่ชาวเวียดนาม และสำนึกดังกล่าวนี้เองที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการปลดแอกชาติเวียดนาม ทั้งในปี ค.ศ. 1945 และ 1975 (Marr, 1981, p. 1, 130, and 413-416)

อย่างไรก็ตาม ชอว์น เฟรเดอริก แมคเฮล (Shawn Frederick McHale) ได้เสนอแย้งอยู่ในที่ ว่า ก่อนที่สิ่งพิมพ์ของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจะสามารถโหมไฟการปฏิวัติในพื้นที่ดังกล่าวได้นั้น จิตวิญญาณของการปฏิวัติในหัวจิตหัวใจมวลชนคนพื้นเมืองได้ถูกเพาะหน่ออ่อนโดยสิ่งพิมพ์ของขบวนการพุทธศาสนาไว้แล้ว ทั้งนี้ แมคเฮลอธิบายว่า แม้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจะพยายามนำอุดมการณ์ปฏิวัติแบบมาร์กซิสต์เข้ามาอยู่ในโลกภาษาเวียดนาม กระนั้น ศัพท์แสงที่พวกเขาใช้บรรยายเกี่ยวกับอุดมการณ์ดังกล่าวก็ห่างไกลจากภาษาที่ชาวบ้านในแถบชนบทใช้กันในชีวิตประจำวัน ส่วนปัจจัยสำคัญจริงๆ ที่ทำให้มวลชนคนชั้นล่างเหล่านี้ไฝฝืนถึงโลกใหม่อย่างมุ่งมั่นนั้นกลับเป็นวิธีคิดว่าด้วย “แดนสุขาวดีพุทธเกษตร” (the Western Pure Land) ในพุทธศาสนาที่กระตุ้นให้สาวกญาติโยมพุทธบริษัทเหล่านี้มองไปข้างหน้าเพื่อแสวงหา “โลกใหม่” ที่ทั้งปลดปล่อยความทุกข์ทนและมอบ

สภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าแก่พวกเขา ทั้งนี้ แม้ความสำเร็จในการปฏิวัติ ค.ศ. 1945 ตามทัศนะของแมคเฮลนั้นจะเป็นผลพวงจากอุตสาหกรรมการพิมพ์คล้ายกับสิ่งที่มีมาร์เสนอ แต่ด้วยความใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของชนพื้นเมือง อีกทั้งยังถูกผลิตโดยระบบการพิมพ์ที่ทันสมัยมากกว่า สิ่งพิมพ์ของขบวนการพุทธศาสนาจึงถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนสามารถขับเคลือนมวลชนจำนวนมากศาลก่อนจะเข้าชิงอำนาจรัฐจากรัฐบาลอาณานิคมในปี ค.ศ. 1945 (McHale, 2008 [2004], pp. 179-180)

แม้การเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจะเน้นแทรกซึมเข้าสู่ชนบท กระนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่านครไซ่ง่อนจะไม่มี ความหมายสำหรับพวกเขา ในขณะที่มาร์เสนอว่า ปัญญาชนมาร์กซิสต์เหล่านี้มองว่าพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการปฏิวัติคือชนบท สิ่งพิมพ์ของพรรคฯ จึงถูกลำเลียงไปยังพื้นที่รอบนอก (Marr, 1981, p. 414) กระนั้น ผู้เขียนกลับพบข้อเท็จจริงจากงานของเพย์แคมว่า นครไซ่ง่อนในช่วงทศวรรษ 1920 นั้นเต็มไปด้วยสื่อชาตินิยมที่ต่อต้านแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ อีกทั้งเจ้าของสื่อเหล่านี้ก็ยังเป็นหรือเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่อาณานิคม จึงเป็นไปได้ว่า ในระยะตั้งไข่ของพรรคฯ พวกเขาจึงเลือกที่จะถอยออกมาตั้งพื้นที่ชนบท อย่างไรก็ตาม เครือข่ายของพรรคฯ ก็ได้ถูกถอนออกมาจากพื้นที่เมืองทั้งหมด ในทางกลับกัน คนเหล่านี้ยังคงแฝงตัวในนครไซ่ง่อนต่อไป อาทิ เจิ่นวันจี (Trần Văn Thi) ผู้ซึ่งแม้จะมีฉากหน้าเป็นนักหนังสือพิมพ์ให้แก่กลุ่มเคลื่อนไหวสายปฏิรูป แต่เบื้องหลังเขาก็กลับเป็นผู้เชื่อมั่นในการปฏิบัติแนวมาร์กซิสต์ อีกทั้งยังเป็นสมาชิกรุ่นแรกๆ ของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Peycam, 2012, p. 178) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า นครไซ่ง่อนยังคงเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของพรรคฯ ที่มีไว้สำหรับเล่นเกมการเมืองในพื้นที่สาธารณะ

เมื่อปี ค.ศ. 1934 มาถึง ปัญญาชนสายมาร์กซิสต์ทั้งกลุ่มนิยมนิสตาลิน (Stalinist) และกลุ่มนิยมนทรอตสกี (Trotskyites) ในนครไซ่ง่อนก็ได้ตัดสินใจจัดทำหนังสือพิมพ์ฝ่ายซ้ายรายสัปดาห์ชื่อ *La Lutte* ทั้งนี้ แม้ในอีก 3 ปีต่อมา หนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าวจะมีอันยุติการตีพิมพ์ลงจากเหตุที่ผู้ก่อตั้งถูกรัฐบาลอาณานิคมจับกุม แต่ด้วยการวิจารณ์นโยบายของรัฐบาลอาณานิคมอย่างเผ็ดร้อนและการเชื่อมโยงฐานผู้อ่านระหว่างพื้นที่นครไซ่ง่อนและชนบทเข้าด้วยกัน (Marr, 1981, p. 273; Peycam, 2012, p. 214 and 219) ผนวกกับวิกฤตด้านเศรษฐกิจระดับโลกที่หนักหนาเกินกว่ารัฐบาลอาณานิคมจะรับมือได้ (Murray, 1980, pp. 486 and 494) พลังของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวจึงเข้มแข็งพอที่จะผลักสื่อสายปฏิรูปให้ถอยไปอยู่ ณ ชายขอบของพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้ ความเข้มแข็งในช่วงระยะเวลาหนึ่งของ *La Lutte* ก็ทวีคูณขึ้นจากการขยายตัวของฐานผู้อ่าน โดยในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 นั้นเหล่าปัญญาชนรุ่นใหม่เพิ่งจะเดินทางกลับจากฝรั่งเศส จีน และโซเวียต ทั้งนี้เมื่อหวนคืนสู่นครไซ่ง่อนแล้ว พวกเขาก็ได้ใช้หนังสือพิมพ์ฝ่ายซ้ายฉบับนี้ในการเสพข่าวสารรวมถึงวิเคราะห์สถานการณ์การปฏิวัติระดับโลก (Marr, 1981, p. 341) ด้วยภาวะวิกฤติบวกกับจำนวน

ผู้อ่านที่เพิ่มขึ้น *La Lutte* จึงพลิกเกมขึ้นมาเบียดหนังสือพิมพ์สายปฏิรูปให้ตกจากพื้นที่สาธารณะของนครไซ่ง่อนได้สำเร็จ

กระแสการปฏิวัติเพื่อมุ่งสู่เอกราชที่ฟุ้งกระจายไปทั่วนครไซ่ง่อนยังถูกหีบยกมาถ่ายทอดในเรื่องสั้น “เอแลน บาลอง” ของราชสีห์แห่งการเขียน แส่น ธรรมยศ ในปี ค.ศ. 1941 โดยแม่หมานครแห่งนี้จะมอบความสุขสำราญให้แก่ตัวละครเอกเช่น สุจริต อารัง ดังที่เป็นใน “รวงทอง” “คืนหนึ่ง ณ สุสานสวรรค์” และ “มารเกริต เมืองหยงหลิม” กระนั้น แส่นก็ได้แสดงให้เห็นในอีกมุมหนึ่งว่า เมืองแห่งนี้กลับบอบอวลไปด้วยเชื้อไฟของการปฏิวัติที่ปะทุขึ้นได้แม้แต่ในความขัดแย้งเชิงชู้สาว โดยจะเห็นได้จากการที่เอแลน บาลอง สตรีชาวญวนที่สุจริต อารังหลงรัก ออกตามล่าเอาชีวิตแต่งงานเหยา คนรักเก่าของเธอที่หนีไปกับโสเภณีลูกครึ่งญวน-ฝรั่งเศส มารี ย้ง-โฮน โดยเอแลนกล่าวอย่างเคียดแค้นว่า

“ฉันรักเขา เพราะต้องการให้เขาทำการปฏิวัติ แต่เขากลับทำลายความดีสูงสุดเพราะ... เพื่อนหญิงโสเภณี เขาตีราคาการเสียสละเพื่อบ้านเกิดของพ่อแม่-เพื่ออิสรภาพ ด้วยความอ่อนแอส่วนบุคคล” (ส. ธรรมยศ, 2553, น. 123)

ผู้อ่านย่อมรู้สึกเช่นเดียวกับสุจริตว่า ความรักที่ผูกติดกับการปฏิวัติของเอแลนนั่นช่างประหลาด กระนั้น เหตุผลของเอแลนก็เริ่มเป็นที่เข้าใจได้เมื่อเธอเริ่มเอ่ยถึงจริยธรรมของชาวเวียดนามว่า “ในเมืองญวนเราไม่มีผู้หญิงคนไหนไม่มีความหึง ก่อนแม่ตาย ท่านขออย่างเดียว แม้ฉันจะเลวร้ายอย่างไรก็ตาม ฉันจะสองใจไม่ได้เป็นอันขาด” แล้วเธอก็ระเบิดความอาฆาตแค้นอีกครั้งว่า

“อย่าว่าแต่จะเป็นเพศฆาตฆ่าคนเพียงคนเดียว อย่าว่าแต่จะฆ่าต้อง ฉันอาจจะฆ่ามากกว่านี้และอาจจะฆ่าได้ทั้งโลก! ฉันจะเป็นเพศฆาต ฉันต้องฆ่ามัน ฉันต้องฆ่ามัน ฉันต้องฆ่ามารี ฉันรู้ว่าหญิงลูกครึ่งคนนี้ได้ทำลายความทะเยอทะยานของเพื่อนร่วมชาติของฉัน ไม่น้อยกว่าสี่คน และเธอไม่รู้” (ส. ธรรมยศ, 2553, น. 123)

ทั้งนี้ แม้พฤติกรรมของเอแลนจะเป็นเพียงการบรรยายภาพหญิงสาวชาวเวียดนามผู้หนึ่งในนครไซ่ง่อนจากปลายปากกาของนักเขียนชาวไทย กระนั้น การรักเดียวใจเดียว ความเกลียดชังต่อชาวฝรั่งเศส และการปฏิวัตินั้นก็ได้รับการยืนยันว่าเกี่ยวพันกันจริงใน *Passion, Betrayal, and Revolution in Colonial Saigon: The Memoirs of Bao Luong* ซึ่งเป็นงานที่นำเอาบันทึกของนักปฏิวัติหญิงผู้หนึ่งนามว่า บ่าวเลื่อง (Bào Luong) มาปริทัศน์โดยโห่ต่ายหเวะเติม (Hò Tài Huệ Tam) โดยในเนื้อหาส่วนหนึ่งของงานดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า แม้แนวคิดการปฏิวัติเพื่อกู้ชาติ

เวียดนามจะแผ่ขยายสู่ภูมิภาคของประชาชนคนธรรมดา กระนั้น สตรีเวียดนามก็ยังยึดถือการรักษาพรหมจรรย์ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดสำหรับพวกเธอ (Tai, 2010, p, 2)

ดังนั้น การที่ตัวละครเอเลนของ ส. ธรรมยศจะผูกความรักเดียวใจเดียวเข้ากับการปฏิบัติจนนำไปสู่การไล่ล่าสังหารเตืองวานเหยาและมารี ยัง-โฮนจึงมิใช่เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ และเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นไปได้ว่า พรรคคอมมิวนิสต์ฯ น่าจะประสบความสำเร็จในการใช้สื่อสิ่งพิมพ์เผยแพร่และบ่มเพาะแนวคิดการปฏิบัติให้แก่ชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อน ซึ่งจะกลายเป็นวัตถุประสงค์ในการเขียนนวนิยายของ ส. ธรรมยศในเวลาต่อมา โดยแม้ “เอเลน บาลอง” จะถูกวิจารณ์ในเวลาต่อมาโดยจิรัฐ เฉลิมแสนยากรว่า เรื่องสั้นดังกล่าวแฝงไว้ซึ่งทัศนคติของชาวสยามที่เห็นอกเห็นใจต่อชาวอาณานิคมผู้ด้อยกว่า กระนั้น จิรัฐก็ได้วิเคราะห์ว่า ในอีกมุมหนึ่งนั้น “เอเลน บาลอง” ของ ส. ธรรมยศนั้นสะท้อนมิติของการปลดแอกเวียดนามได้อย่างลึกซึ้งทั้งในระดับสังคม ระดับบุคคล และระดับตัวตน (จิรัฐ, 2562 [2556], pp. 39 and 46) กล่าวได้ว่า ในนครไซ่ง่อนช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 จิตวิญญาณการปฏิบัติที่โหยหาการปลดแอกชาติและเอกราชของมวลชนเวียดนามนั้นจะถูกปลูกในจิตฝังใจพวกเขาอย่างลึกซึ้งจนยากจะแยกให้ขาดได้

ทั้งนี้ แม้ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1939 จนถึงต้นปี ค.ศ. 1945 สื่อสิ่งพิมพ์รวมถึงกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ในนครไซ่ง่อนจะถูกรัฐบาลอาณานิคมปราบปรามอย่างหนัก จนถนนกาตินาต์และย่านการค้าในเจอะเหลินจะกลับมาเป็นสถานที่เสพสุขของชนชั้นนำดังที่วิตต์ สุทธิเสถียรได้บรรยายถึงการเดินทางไปยังสถานที่ดังกล่าวของตัวละครชาวไทยที่ชื่อว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรวาลแว่นฟ้า และกรรณิการ์ ในนวนิยายเรื่อง *สาวไห้* ที่เขียนขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1943 ว่า

“รูวาคตินาเป็นถนนการค้าที่ทันสมัย สะอาด ร่มเย็น และคับแคบ ตรงมุมถนนเป็นร้านขายหนังสือร้านใหญ่ ต่อมาเป็นร้านดอกไม้สด และแล้วจึงมาถึงร้านขายหมวก เครื่องสำอาง และของกระจุกกระจิกสำหรับผู้หญิงที่มาโดเป็นผู้จัดการ มันเป็นร้านเล็กกว่าเก๋ ภายในตู้หวดสินค้าหน้าร้านมีอักษรสากลสะบัดสะบั้งว่า ‘โอดอร่า’ นั้นแต่งด้วยกำมะหยี่จีบสีเขียว มีหมวกสักหลาดสีเหลืองแบบรอบินฮูดวางอยู่บนเชิงรองรูปมือหญิงที่ยาวเรียว-บานประตูลูกไม้ตัดกับเขียวใบไม้อ่อน และที่ขอบหน้าต่างทำเป็นรางยาว ปลูกไม้ดอกช่อไสวขุ่มและสดใส” (วิตต์, 2564, น. 57)

“ทัศนภาพของโซลองคือเมืองจินขนาดย่อมอันแสดงสภาพการเป็นอยู่ ตัดกับรูวาคตินา ถนนการค้าแบบฝรั่งเศสดูขาวเป็นดำ มันเป็นที่อยู่และเป็นพาณิชย์ของชาวจีนแท้ ไม่ใช่จีนโคชิน ที่อพยพมาทางเหนือพร้อมด้วยประเพณีเดิม... เป็นตำบลของความขยันขันแข็ง สับสนอลหม่าน รวดเร็ว และจอบแจ” (วิตต์, 2564, น. 55)

ทว่าก็ดูจะสายไปแล้วสำหรับฝรั่งเศสที่จะสยบนครไซ่ง่อนให้เชื่องซื่อและเรียบร้อยเหมือนตั้งศตวรรษก่อน เพราะในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1940 คณะรัฐบาลอาณานิคมก็ต้องพบกับวิกฤตชนวนหัวเสียครั้งใหญ่จากกรณี “การลุกฮือนามกี” (Nam Kỳ Uprising/Nam Kỳ Khởi Nghĩa) ซึ่งประกอบไปด้วยแผนวินาศกรรมนครไซ่ง่อนและแผนการก่อกบฏของชาวเวียดนามทั่วทั้งโคชินจีน โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนเป็นแกนนำ ทั้งนี้ แม้รัฐบาลอาณานิคมจะปราบการลุกฮือครั้งดังกล่าวได้สำเร็จ อีกทั้งยังทำให้เครือข่ายของพรรคฯ ในโคชินจีนอ่อนแอลง แต่การทุ่มเทสรรพกำลังทหาร 3 เหล่าทัพและกำลังตำรวจ รวมถึงเสียงบ่นของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสที่เขียนรายงานให้แก่รัฐบาลกลางว่า “ชาวเวียดนามไม่เคยอดทนกับการปกครองของคนต่างด้าวเลยซักครั้ง คนพวกนี้ลุกฮือตั้งแต่เราเริ่มปกครอง พวกเขาเอาแต่ต่อต้านทุกอย่าง ที่การปกครองของฝรั่งเศสนั้นทำให้พวกเขาเองมีชีวิตที่ดีขึ้น!” ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเหน็ดเหนื่อยและยากลำบากในการปราบกบฏครั้งนี้ลงไป (Sud, 1997, p. 269 and 287)

ในทางกลับกัน แนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนกลับกระตือรือร้นอย่างยิ่งที่จะขับไล่รัฐบาลต่างด้าวออกไปจากดินแดนของพวกเขา โดยหลังจากที่กองเรือรบญี่ปุ่นเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลอาณานิคมอินโดจีนในวันที่ 9 มีนาคม ค.ศ. 1945 และประกาศยอมแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ในวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1945 (Nghia, 2011, pp. 112 and 114) แนวร่วมรวมชาติ (Mặt Trận Quốc Gia Thống Nhất) ได้ถูกจัดตั้งขึ้นที่นครไซ่ง่อน โดยอ้างว่า เป็นการอาศัยจังหวะที่สำคัญที่สุดในการปลดแอกชาวเวียดนามให้มีชีวิตที่ดี และเสรีภาพ ผ่านการสร้างรัฐชาติของตนขึ้น ทั้งนี้แนวร่วมรวมชาติได้ประกาศหลักการว่า

Chống đế quốc Pháp; [ต่อต้านจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส]

Chống bạo ngoại xâm; [กวาดล้างภัยต่างชาติ]

Bảo vệ trị an; [รักษาความสงบ]

Bài trừ phản động. [กำจัดพวกปฏิวัติ]

แนวร่วมรวมชาตินั้นประกอบด้วย คณะยุวชนแนวหน้า (Thanh Niên Tiền Phong) กลุ่มปัญญาชน (Nhóm Trí Thức) สันนิบาตเจ้าหน้าที่รัฐ (Liên Đoàn Công Chức) ลัทธิสุขชาติ (Tịnh Độ Cư Sĩ) สำนักพุทธทว่าหาว (Phật Giáo Hoà Hảo) ลัทธิกาวต่าย (Cao Đài Giáo) (“Trên đường độc lập”, 18 August 1945) โดยในวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945 ซึ่งเป็นวันเดียวกันกับที่สันนิบาตเพื่อเอกราชเวียดนาม (Việt Nam Độc lập Đồng minh Hội) ที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Đảng Cộng sản Đông Dương) ใช้กรุงฮานอยเป็นเวทีสำหรับประกาศต่อโลกว่า บัดนี้เวียดนามได้กลายเป็นรัฐเอกราชในนาม สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (Cộng hòa Dân chủ

Việt Nam) แล้วนั้น ด้านทางใต้ แนวร่วมรวมชาติก็ได้อาศัยช่วงที่รัฐบาลอาณานิคมกำลังอ่อนแอเข้ายึดทำเนียบนโรตมและจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติขึ้น โดยประเด็นเรื่องแกนนำของแนวร่วมดังกล่าวนั้นนับว่าคลุมเครือไม่น้อย เพราะในขณะที่เหี้ยกกล่าวว่าคนของพรรคคอมมิวนิสต์คือแกนนำในการจัดตั้งแนวร่วมรวมชาติในนครไซ่ง่อน (Nghia, 2011, pp. 115 and 284) ทว่าเหี้ยนกลับกล่าวว่ากลุ่มคนที่ก่อตั้งแนวร่วมดังกล่าวคือชาวเวียดนามฝ่ายที่นิยมญี่ปุ่น (เหี้ยน, 2545, น. 258) อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่เหี้ยนเรียกรัฐบาลของแนวร่วมแห่งชาติในนครไซ่ง่อนว่า “อำนาจปฏิวัติ” อีกทั้งยังเรียกบรรดาผู้สนับสนุนว่า “มวลชน” ส่วนหลักการของแนวร่วมก็มีการใช้คำศัพท์ “พวกปฏิวัติ” ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่า แนวร่วมรวมชาตินั้นเป็นองค์กรจัดตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม

ทั้งนี้ แม้จะรัฐบาลเฉพาะกาลในนครไซ่ง่อนจะถูกกองกำลังของฝรั่งเศสและแนวร่วมฝ่ายสัมพันธมิตรโค่นล้มไปในอีก 1 เดือนต่อมา (Nghia, 2011, p. 117) แต่ก็หาได้ยุติความพยายามของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนในการยึดนครไซ่ง่อนซึ่งจะปะทุขึ้นตลอด 30 ปีต่อมาไม่ โดยมาร์ได้อธิบายถึงแรงผลักดันในหมู่มวลชนชาวเวียดนามที่หนุนเนื่องอย่างไม่หยุดหย่อนว่ามีรากฐานจากการถกเถียงในวงการสิ่งพิมพ์และการขยายตัวของวงการดังกล่าวในช่วงปี ค.ศ. 1920 ถึง 1939 ทั้งนี้ ภายในวงจรรถกเถียงดังกล่าว พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่ช่วงชิงการนำในพื้นที่ทางปัญญาได้สำเร็จนั้นก็ ได้ตกผลึกประเด็นว่าด้วยอนาคตของชาติให้กลายเป็นหลักการปฏิวัติที่หยั่งรากลึกในสำนึกของชาวเวียดนาม (Marr, 1981)

ยืมดาบสนองผู้ใช้

หากการถกเถียงในพื้นที่สาธารณะผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920 และ 1930 นำไปสู่พลังการปฏิวัติของมวลชนชาวเวียดนามที่ปะทุไม่หยุดยั้งตั้งแต่ปี ค.ศ. 1945 ถึง 1975 นครไซ่ง่อนก็เป็นพื้นที่ที่สำคัญไม่น้อยเช่นกัน และก็ควรจะได้รับ ความชอบด้วยส่วนหนึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวในแง่ที่เป็นโครงสร้างคอยหล่อเลี้ยงการขบคิดของเหล่าปัญญาชนชาวเวียดนาม

อย่างไรก็ตาม การจะกล่าวว่าโครงสร้างของนครไซ่ง่อนได้ให้การช่วยเหลือแก่มวลชนชาวเวียดนามนั้นก็อาจจะไม่ถูกต้องเสียทีเดียว เพราะจากที่ได้อภิปรายไปในข้างต้นแล้วว่า เดิมทีเมืองแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ระบอบอาณานิคมและชาวฝรั่งเศสผู้มีฐานะ ในขณะที่ชาวเวียดนามจำนวนมหาศาลต่างถูกขูดรีดจากเมืองแห่งนี้ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ในชนบทหรือในเมืองหลวง แม้นครไซ่ง่อนจะมอบโอกาสด้านหน้าที่การงานมากกว่าชนบทที่ชีวิตของพวกเขาต้องประสบกับความลำบากและแร้นแค้น กระนั้น ชีวิตของชนพื้นเมืองเหล่านี้ก็มีได้มั่นคงแต่อย่างใด ด้วยระเบียบที่เน้นผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนและรัฐบาลอาณานิคม คนตัวเล็กตัวน้อยเช่นพวกเขาก็เสี่ยงที่จะกลายเป็นแรงงานผิดกฎหมายทุกเมื่อ

ตั้งแต่สถาปนานครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1862 ความโกรธแค้นของชาวพื้นเมืองก็ทำได้เพียงปะทุอยู่ประปรายตามเขตชนบท อย่างไรก็ตาม ด้วยช่องโหว่ในระบอบอาณานิคมที่ในทางหนึ่งก็มิอาจตรวจสอบควบคุมองค์กรต่างๆ ได้อย่างถี่ยวน และในอีกด้านหนึ่งก็ได้สร้างความเป็นอยู่ที่ดีแก่ชาวพื้นเมืองอย่างเท่าเทียมกัน จนทำให้เกิดภาวะรัฐซ้อนรัฐที่นำโดยพรรคฟ้าดินขึ้น มวลชนชาวเวียดนามจึงได้มีโอกาสแทรกตัวเข้าไปเรียนรู้เส้นสนกลในของระบบเมืองสมัยใหม่ แล้วในที่สุดพวกเขาก็ก่อการลุกฮือขึ้นในปี ค.ศ. 1913 ทั้งนี้ถึงแม้ว่าการลุกฮือในครั้งแรกและครั้งที่สองในอีก 3 ปีต่อมา จะประสบกับความล้มเหลวและการกวาดล้างอย่างหนัก กระนั้น การลุกฮือของพวกเขาที่รุนแรงพอที่จะทำให้รัฐบาลอาณานิคมตกใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นและปรับเปลี่ยนนโยบายให้เกิดพื้นที่สาธารณะสำหรับถกเถียงขึ้นในนครไซ่ง่อนในที่สุด

ทั้งนี้ นครไซ่ง่อนที่มอบเสรีภาพในระดับหนึ่งให้แก่ชาวพื้นเมืองสำหรับถกเถียงปัญหาทางการเมืองบนหน้าหนังสือพิมพ์ก็ได้หยุดยั้งความคิดปฏิวัติของพวกเขาแต่อย่างใด เหล่าปัญญาชนชาวเวียดนามตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1920 เป็นต้นมาต่างตระหนักดีถึงปัญหาของระบอบอาณานิคม และใช้เมืองหลวงอาณานิคมในฐานะสนามรบทางความคิดเพื่อค้นหาทางออกที่ดีที่สุดให้แก่ชาติของพวกเขา อนึ่ง นอกจากจะเป็นพื้นที่แห่งการขบคิดแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสังเกต คือ นครไซ่ง่อนในฐานะเมืองสมัยใหม่ยังเป็นจุดมุ่งหมายของการปฏิวัติในหมู่มวลชนชาวเวียดนาม การเปลี่ยนผ่านจากเมืองของคนต่างด้าวสู่เมืองของชาวเวียดนามที่พวกเขาต้องช่วงชิงคืนมานั้นน่าจะเห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1910 เพราะพร้อมกันการที่พันธมิตรฟ้าดิน-ปิวเซินก่อการกบฏในนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1916 แทนที่จะสถาปนาดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่คล้ายคลึงกับดินแดนขุนเขาทั้งเจ็ด พวกเขากลับมีแผนที่จะวางตัวฟานซิกลองมีผู้เป็นว่าที่ประมุขคนใหม่ ณ ทำเนียบบรมมอันเป็นพื้นที่สมัยใหม่ของรัฐบาลอาณานิคม หลังจากนั้น ลักษณะเช่นนี้ก็ค่อยๆ พัฒนาไปสู่การลุกฮือนามก๊และแผนการจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติโดยแนวร่วมแห่งชาติในทำเนียบบรมมเมื่อปี ค.ศ. 1945 ในที่สุด

สรุป: นครไซ่ง่อนที่ถูกพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน

จากการอภิปรายในบทนี้และสองบทก่อนหน้านี้ กล่าวได้ว่า แม้นครไซ่ง่อนจะถูกก่อสร้างสร้างรูปจากความคิดและการริเริ่มของมหาอำนาจยุโรปเช่นฝรั่งเศส กระนั้น เมืองแห่งนี้รวมถึงภาวะสมัยใหม่ที่ก่อรูปขึ้นภายในนั้นหาได้เป็นไปตามตัวแบบในยุโรปไม่ เพราะในขณะที่ฝรั่งเศสวาดหวังว่าจะสร้างอาณานิคมการค้าแห่งโลกตะวันออกไกล พวกเขากลับสร้างฐานทัพเรือขนาดใหญ่ขึ้นมาแทนหรือในขณะที่พวกเขาถือว่าอ้างว่าจะยกระดับอารยธรรมให้แก่ชนพื้นเมือง นครไซ่ง่อนที่รัฐบาลอาณานิคมสร้างกลับแบ่งแยกและสร้างบรรยากาศอันหวาดระแวงระหว่างชาวฝรั่งเศสกลับชนพื้นเมืองไปเสีย

หากกล่าวถึงตัวแบบของภาวะสมัยใหม่ในทางทฤษฎีแล้ว ทฤษฎีแบบอาณานิคมอาจทำให้ชาวเวียดนามเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ แต่ทฤษฎีนี้ก็หาใช่ปัจจัยที่บังคับให้พวกเขาต้องคิดถึงการลงทุนอย่างมีเหตุมีผลไม่ ทว่ากลับเป็นความทุกข์ยากจากการทุจริตของระบอบอาณานิคมต่างหากที่ทำให้ผู้คนในนครไซ่ง่อนต้องขบคิดถึงชีวิตของตัวเองและสังคมโดยรวมอย่างมีเหตุมีผล ในขณะที่เตอร์โกม์อาจจะกล่าวว่า ในสังคมสมัยใหม่นั้น ผู้คนถูกแยกห่างจากกันมากขึ้นด้วยอิทธิพลของปัจเจกนิยมและความเสื่อมของสายสัมพันธ์ในสังคมแบบเก่า ชาวเวียดนามผู้ถูกดึงให้ออกห่างจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ก็หาได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวจริงๆ ไม่ ในทางกลับกัน พวกเขาได้ฝึกตัวเองเข้ากับสหภาพร่วมชาติและชนชั้นเพื่อสู้รบกับฝรั่งเศสอย่างแข็งขัน (Giddens, 1971, pp. 65-105 and 119-169; ดูเพิ่มเติมใน เวเบอร์, 2561)

ส่วนคำอธิบายของมาร์กซ์นั้น แม้พอจะเทียบเคียงว่าการทำลายตัวเองของทฤษฎีคือภาพใหญ่ของการทำลายตัวเองของระบอบอาณานิคมในนครไซ่ง่อน (Giddens, 1971, pp. 1-46) แต่ก็ยังขาดความสำคัญในส่วนของการสร้างส่วนบนเช่นความคิดและความหมายไป ทำให้สุ่มเสี่ยงที่จะมองข้ามการเปลี่ยนผ่านจากมวลชนผู้อ่อนแอในชนบทสู่มวลชนผู้เกรี้ยวกราดในเมืองหลวงซึ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยคำอธิบายว่าด้วยความคิดและการให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่รายรอบพวกเขาตั้งที่ผู้เขียนได้แสดงไว้

ทั้งนี้ พัฒนาการของนครไซ่ง่อนในช่วงที่เป็นเมืองหลวงอาณานิคมนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะที่ตอบโต้กันไประหว่างปัจจัยทางประวัติศาสตร์ กระนั้น ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนในสามบทนี้ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า แทนที่จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงสู่ภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนว่าเป็นการตอบโต้กันระหว่างชนชั้น เราอาจจะอธิบายให้อย่างละเอียดละออมากขึ้นว่า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เกิดจากการตอบโต้กันระหว่างโครงสร้างของนครไซ่ง่อนที่กดขี่ชาวพื้นเมือง กับจิตสำนึกของชาวพื้นเมืองที่ดิ้นรนปลดแอกตนเองจากโครงสร้างของอาณานิคม

การตอบโต้กันระหว่างโครงสร้างนครไซ่ง่อนและผู้คนในเมืองแห่งนี้ยังคงดำเนินต่อไปแม้ระบอบอาณานิคมจะสะดุดในปี ค.ศ. 1945 และสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1954 (Marr, 1981, p. 408-409; Cooper, 2001, p. 183) โดยความน่าสนใจของวิธีการตอบโต้ในระยะนี้มีได้อยู่ที่ว่า อำนาจอาณานิคมกับผู้ต่อต้านจะต่อสู้กันในครไซ่ง่อนอย่างไร แต่ปัญหาได้ขยายไปยังส่วนที่ว่า เมื่อมหาอำนาจรายใหม่เช่นสหรัฐอเมริกาเข้ามาครองนครไซ่ง่อนแทนที่ฝรั่งเศสแล้ว บรรยากาศการต่อสู้กันในครไซ่ง่อนจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

บทที่ 9

สามทศวรรษแห่งความโกลาหล

แม้ฝรั่งเศสจะอวดอ้างว่าสามารถชิงนครไซ่ง่อนกลับมาอยู่ในอ้อมมือของตนได้อีกครั้งในเดือนกันยายน ค.ศ. 1945 กระนั้น ในช่วงแรกของการบุกยึดเมืองหลวงแห่งนี้ อังกฤษในฐานะผู้นำฝ่ายสัมพันธมิตรที่เข้ามาปลดอาวุธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นกลับเป็นผู้กุมอำนาจไว้มากที่สุด ส่วนฝรั่งเศสนั้นเพียงรับการอำนวยความสะดวกจากอังกฤษจนสามารถฟื้นอำนาจการปกครองเหนือมหานครตะวันออกเฉียงเหนือแห่งนี้ได้สำเร็จ ทั้งนี้ภายใต้ช่วงเปลี่ยนผ่าน นครไซ่ง่อนได้ตกสู่ภาวะฉุกเฉิน ห้ามบุคคลถือครองอาวุธทุกประเภทโดยยกเว้นแก่กำลังพลของอังกฤษและฝรั่งเศส รวมถึงปราบปรามสื่อ การชุมนุม และการเดินขบวน และภาวะดังกล่าวก็ค่อยๆ คลี่คลายลงเมื่อเข้าสู่ช่วงต้นปี ค.ศ. 1946 เมื่อเริ่มปรากฏว่า นครไซ่ง่อนกลายเป็นสนามให้ประชาชนชาวเวียดนามเดินขบวนเรียกร้องรัฐธรรมนูญ (Sheldon, 1946, pp. 373-374)

ในด้านการบริหาร หลังจากที่โค่นรัฐบาลปฏิวัติของแนวร่วมรวมชาติในนครไซ่ง่อนแล้ว ในวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1945 ประธานาธิบดีชาร์ลส์ เดอ โกล (Charles de Gaul) ได้ส่งพลเรือโทจอร์จ ดาร์ฌงลิเยอ (Vice-amiral George d'Argenlieu) มาประจำการที่นครไซ่ง่อนในฐานะผู้ว่าการสูงสุดแห่งสหภาพอินโดจีนคนใหม่ ทั้งนี้ ด้วยอำนาจทางการทหารที่มั่นคงและการฟื้นโครงสร้างรัฐบาลแบบอาณานิคมของฝรั่งเศสที่สำเร็จในระดับหนึ่ง นครไซ่ง่อนที่เคยถูกปฏิวัติโดยชาวพื้นเมืองก็ถอยร่นกลับมาสู่การเป็นปรากฏการณ์พิชิตอินโดจีนของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสอีกครั้ง โดยสามารถสังเกตได้ในวันที่ 6 มีนาคม ค.ศ. 1946 ที่อำนาจอาณานิคมได้แผ่ขยายจากนครไซ่ง่อนสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามผ่านสนธิสัญญาอาธิปไตยร่วมที่ลงนามด้วยกันระหว่างดาร์ฌงลิเยอกับประธานาธิบดีโฮจิมินห์ (Hồ Chí Minh) ผู้นำของสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ (Nghia, 2011, p. 117) อย่างไรก็ตาม ภาวะสะดุดของอำนาจอาณานิคมในนครไซ่ง่อนก็ทำให้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสต้องปรับตัวไม่อาจผงาดอย่างผ่าเผยได้อีกต่อไป เพราะในสนธิสัญญาอาธิปไตยร่วมฉบับดังกล่าวระบุว่า “รัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับสาธารณรัฐ [ประชาธิปไตย] เวียดนามในฐานะรัฐเอกราชที่มีรัฐบาล รัฐสภา กองทัพ และระบบการเงินเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธอินโดจีนและสหภาพฝรั่งเศส” (Sheldon, 1946, p. 373)

ต่อมาในวันที่ 1 มิถุนายน นครไซ่ง่อนก็ได้ย่างเท้าเข้าสู่การเป็นเมืองหลวงเอกราชอีกหนอย่างน้อยก็ในทางนิตินัย เมื่อรัฐบาลอาณานิคมได้จัดตั้ง สาธารณรัฐโคชินจีน (the Republic of Cochinchina) ขึ้นมาโดยมีเหวียนวันถิงญ์ (Nguyễn Văn Thỉnh) ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี โดยได้มีการจัดพิธีประกาศจัดตั้งกันอย่างเอิกเกริก ณ จัตุรัสกลางเมือง บริเวณหน้ามหาวิหารไซ่ง่อน ธงไตรรงค์ฝรั่งเศสถูกประดับประดาควบคู่กับธงประจำอาณานิคมโคชินจีนทั่วทั้งอาณานิคมพร้อมทั้ง

การคุ้มกันทั้งสี่มุมเมืองด้วยยานเกราะและกำลังพลอาณานิคม ทั้งชาวฝรั่งเศสและชาวพื้นเมือง เมื่อถึงเวลาอันสมควร วงดุริยางค์ได้บรรเลงเพลง ชาวมาร์เซย์ (La Marseillaise) แล้วประธานาธิบดีถึงัญก็ขึ้นกล่าวสุนทรพจน์ประกาศจัดตั้งสาธารณรัฐ แต่สิ่งที่น่าตระหนกไม่น้อยสำหรับชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนก็คือ สาธารณรัฐแห่งใหม่ของพวกเขานั้น กลับต้องเปล่งเสียงผ่านภาษาฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตาม อำนาจการบริหารก็ยังคงอยู่ในมือของดาร์ฌงลิเยอ นครไซ่ง่อนจึงมิได้กลายเป็นศูนย์กลางของชาวเวียดนามอย่างแท้จริง หากแต่เป็นเพียงโครงสร้างที่เชิดถึงัญขึ้นมาเป็นประมุขแห่งรัฐ และอาจด้วยอำนาจอาณานิคมที่กลับมาเข้มข้นอีกครั้ง นครไซ่ง่อนที่เป็นจุดเริ่มต้นความเป็นผู้นำของถึงัญก็ได้กลายเป็นจุดจบของชีวิตเขาเช่นกัน เมื่อถึงญั้นกระทำอัตวินิบาตกรรมด้วยการแขวนคอตนเองในวันที่ 10 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน หลังจากที่ได้กล่าวแก่คณะรัฐมนตรีของตนในคืนก่อนหน้านั้นว่า “ผมเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทิ้งพวกท่านไว้ในการผจญภัยครั้งนี้” โดยสาเหตุของอัตวินิบาตกรรมครั้งนี้ได้รับการอธิบายโดยแกรี ฮาร์. เฮสส์ (Gary R. Hess) ว่า ถึงญไม่อาจทำใจยอมรับสภาพที่ตนต้องเป็นหุ่นเชิดให้กับฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม จอร์จ เชลตัน (George Sheldon) กลับเผยข้อมูลที่น่าสนใจไว้ว่า ถึงญนั้นไม่มีสายสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจชาวเวียดนามเลยสักนิด (Hess, 1990, p. 36; Sheldon, 1946, p. 374) กล่าวได้ว่า เมื่อนำเหตุการณ์วันประกาศจัดตั้งสาธารณรัฐโคชินจีนมาวิเคราะห์ร่วมกัน ถึงญจึงย่อมไม่ต่างจากชาวพื้นเมืองตัวเล็กๆ ผู้โดดเดี่ยว ท่ามกลางความขัดแย้งภายในตัวที่ต้องประกาศเอกราชใต้เสียงเพลงชาติของเจ้าอาณานิคม และความขัดแย้งภายนอกที่กำลังคุกกรุ่นจนแม้จะจัดงานเลี้ยงในเมืองหลวงก็ยังคงต้องใช้กำลังทหารและยานเกราะจำนวนมากคอยคุ้มกัน ดังนั้นเมื่อถูกกดดันโดยความโดดเดี่ยวในเมืองที่เดือดดาล จึงเป็นที่เข้าใจได้หากถึงญจะตัดสินใจลาโลกดังที่หวนซวีนิงญ์และฟานแทงญ์สานเคยกระทำเมื่อกาลก่อน

ภาวะอาณานิคมและมรดกกรรมของถึงัญจึงกลายเป็นสิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของนครไซ่ง่อนในอีก 30 ปีข้างหน้า ที่จะต้องฝ่าฟันกับปัญหาว่าด้วยการปลดแอกชาวเวียดนามให้พ้นจากอำนาจต่างชาติที่ตั้งที่จะมีการอภิปรายในเนื้อหาส่วนต่อๆ ไปของบทนี้ ทั้งนี้ ท่ามกลางบรรดาผู้เล่นกลุ่มใหม่เช่นสหรัฐอเมริกา องค์กรพระจักรพรรดิจากรัฐอาร์กานนาม รัฐบาลสาธารณรัฐเวียดนาม บรรดานายพล ขบวนการปลดแอกฝ่ายซ้าย และขบวนการศาสนา ที่ต่างถาโถมโรมรันพันตูเพื่อช่วงชิงตำแหน่งแห่งที่ของตนในรัฐเกิดใหม่แห่งนี้ แล้วนครไซ่ง่อนในฐานะเมืองหลวงอันเป็นศูนย์กลางของสิ่งที่คุณ์อำนาจให้แก่ฝรั่งเศส โดยจะเห็นได้โรงพยาบาลต่างๆ ในนครไซ่ง่อนต่างหนาแน่นไปด้วยร่างที่ผู้เล่นดังกล่าวไขว่คว้าเล่า จะมีภาวะสมัยใหม่ซึ่งเป็นแก่นสารสำคัญในการพัฒนาเมืองแห่งนี้ได้อย่างไร?

ที่มั่นฝรั่งเศสและเอกราชที่ถูกพันธนาการ

เมื่อพิจารณานครไซ่ง่อนในฐานะส่วนหนึ่งของแผนทวงคืนอินโดจีนของฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1946-1954 เราก็จะเห็นได้ว่ามหานครแห่งนี้ทำหน้าที่ไม่ต่างจากเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือการเป็นศูนย์อำนาจให้แก่ฝรั่งเศส โดยจะเห็นได้โรงพยาบาลต่างๆ ในนครไซ่ง่อนต่างหนาแน่นไปด้วยร่างที่

บอบซ้ำของเหล่าทหารฝรั่งเศส และสนามบินของเมืองก็คอยส่งเครื่องบินรบออกสู่ท้องฟ้าเพื่อทิ้งระเบิดใส่ฝ่ายต่อต้าน ทั้งนี้ แม้ภายหลังมรณกรรมของถึงญั้น สาธารณรัฐโคชินจิ้นจะได้รับการประคับประคองด้วยการแต่งตั้งผู้นำคนต่อไปเป็นชาวเวียดนามจนดูเหมือนว่าชาวเวียดนามตอนใต้จะยังคงมีหวังต่อเอกราชของพวกเขา กระนั้น ณ วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1946 เลวันแหวกัจ (Lê Văn Hoạch) ผู้รับช่วงต่อจากถึงญั้นก็ต้องเข้ารับตำแหน่งท่ามกลางสายตาของสาธารณชนซึ่งอ่อนราว 2,000 คนที่ส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศส (New York Times, 8 December 1946; cited in Sheldon, 1946, p. 374)

ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่า นอกจากจะล้มเหลวในการสถาปนารัฐบาลของชาวเวียดนามที่มั่นคงแล้ว ฝรั่งเศสก็ยังล้มเหลวแม้แต่ทำให้ชาวเมืองซึ่งอ่อนพอใจกับภาวะเอกราชที่ตนมอบให้ เพราะในปี ค.ศ. 1947 แม้ในขณะนั้นรัฐบาลอาณานิคมในนครไซ่ง่อนจะแผ่ขยายอำนาจกลับเข้ายึดรัฐอารักขา กัมพูชา และลาวได้สำเร็จ กระนั้น พลเอกฌาร์ค ฟิลิปป์ เลอเคลร์ก (Général Jarque Philippe Leclerc) ได้กล่าวเตือนทางการฝรั่งเศสว่า “แผนการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นจะเป็นเพียงแค่เครื่องมืออันไร้ประโยชน์ตราบเท่าที่ปัญหาเรื่องชาตินิยมยังไม่ได้รับการแก้ไข” พร้อมทั้งชี้ลงไปถึงจุดสำคัญในการแก้ปัญหาความไม่สงบในอินโดจีนว่า “นับแต่บัดนี้ไป ปัญหาใหญ่อยู่ที่การเมือง และเราจะต้องอยู่กับกระแสชาตินิยมสุดโต่งที่ได้ปะทุขึ้นแล้ว” เช่นนั้นแล้วก็เป็นไปได้ว่า การจัดตั้งสาธารณรัฐโคชินจิ้นโดยฝรั่งเศสที่ชูถึงญั้นและแหวกัจขึ้นมานั้นมีอาจสงบเสียงตะโกน “โคชินจิ้นเพื่อชาวโคชินจิ้น” ของบรรดากรรมกรที่เดินประท้วงในนครไซ่ง่อนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1946 ให้สงบลงได้แต่อย่างใด

ทั้งนี้ แม้เฮสส์จะกล่าวว่า สงครามที่ฝรั่งเศสทำกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ณ ดินแดนทางเหนือจะยึดเยื้อจนเจ้าอาณานิคมรายนี้ต้องเปลี่ยนโครงสร้างรัฐใหม่ ณ ดินแดนทางใต้อีกครั้งในปี ค.ศ. 1949 ด้วยการจัดพิธีมอบเอกราชใหม่ให้แก่รัฐอาณานิคมซ้ำอีกหน โดยครานี้มอบให้แก่ กัมพูชาและลาวด้วย ส่วนสาธารณรัฐโคชินจิ้นเดิมนั้นก็เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นรัฐเวียดนาม (State of Vietnam) พร้อมทั้งอัญเชิญจักรพรรดิบาวด้ายมาดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของรัฐ (Hess, 1990, p. 38) กระนั้น เมื่อพิจารณาในทางภูมิศาสตร์แล้ว การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ล้วนถูกดำเนินการขึ้นในภาคใต้ไม่ว่าจะเป็นนครไซ่ง่อนในฐานะสถานที่ทำการของฝรั่งเศสหรือด่าหลาด (Đà Lạt) ที่เป็นวังประทับขององค์จักรพรรดิ

ก่อกบฏกับข้อกังวลของฝรั่งเศสที่เฮสส์นำมาอภิปรายว่า ความนิยมต่อฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ นั้นยังมีอยู่มากและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ชนบท (Hess, 1990, p. 38) ข้อมูลของเซธ จากอบส์ (Seth Jabobs) ระบุว่าในสงครามครั้งนั้น พื้นที่สองในสามของเวียดนามถูกยึดครองโดยฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย โดยที่ฝรั่งเศสนั้นมีกำลังตั้งมั่นอยู่แค่ในเมืองใหญ่เช่นกรุงฮานอย เมืองหายฟองม์ และนครไซ่ง่อน (Jacobs, 2006, p. 32) จึงเป็นไปได้ว่า ที่จริงแล้วนั้น การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในนครไซ่ง่อนและพื้นที่ภาคใต้ของเวียดนามนั้น มิได้เกิดขึ้นเพียง

เพราะสงครามในทางเหนือ หากแต่เพราะพื้นที่ภาคใต้เองนั้นก็กำลังกลายเป็นพื้นที่วิกฤตสำหรับฝรั่งเศสเช่นกัน เนื้อหาในบทที่ 6 7 และ 8 ก็ช่วยยืนยันว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นเมืองใหญ่ที่ถูกล้อมด้วยพื้นที่ชนบท ด้วยเหตุนี้ อำนาจอาณานิคมที่นครไซ่ง่อนจึงต้องรีบชิงโอกาสแปลงโฉมตัวเองอีกครั้งด้วยการเปลี่ยนชื่อรัฐพร้อมทั้งเชิดชูเชื้อพระวงศ์แห่งราชสกุลเวียง ด้วยหมายจะใช้ความศักดิ์สิทธิ์แบบพื้นเมืองดึงเสียงสนับสนุนจากประชาชนชาวพื้นเมืองมาไว้กับตัว

ทั้งนี้ แม้ฝรั่งเศสจะลงนามในข้อตกลงเอลีเซ่ (Elysée Agreement) ที่จะมอบเอกราชแก่รัฐเวียดนาม กระนั้น ข้อตกลงดังกล่าวก็มิได้นำนครไซ่ง่อนออกจากเงื้อมมือของคณะข้าหลวงใหญ่แห่งฝรั่งเศสในอินโดจีนแต่อย่างใด คำกล่าวของเฮสส์ที่ว่าบ่าวตายเป็นเพียงประมุขแต่ในนามนั้นจึงมิใช่เรื่องที่เกินจริงหากพิจารณาว่า ในขณะที่องค์จักรพรรดิกำลังประทับที่ศาลาลาดอยู่นั้น *Bulletin officiel du Haut-commissariat de France en Indochine* ซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ของรัฐบาลฝรั่งเศสยังคงตีพิมพ์ในนครไซ่ง่อนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1951-1954 พร้อมกับประกาศบังคับใช้ข้อกฎหมายต่างๆ โดยคณะข้าหลวงใหญ่ฯ ซึ่งในขณะนั้นตำแหน่งผู้ว่าการสูงสุดได้เปลี่ยนมือมาถึง เฌ. โกติเยร์ (G. Gautier) ในประกาศของรัฐฉบับนี้ ร่องรอยของการประนีประนอมกับกระแสชาตินิยมเริ่มปรากฏขึ้นในเมืองเมื่อมีถนนที่ถูกตั้งชื่อแบบพื้นเมืองว่า เลเหล่ย (Lê Loi) ซึ่งเป็นชื่อของวีรบุรุษผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์เวียดนามช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 อย่างไรก็ตาม การทำถนนไซ่ง่อนให้มีความเป็นเวียดนามนั้นอาจจะยังไม่แพร่หลายเท่าใดนัก เพราะถนนสายสำคัญบางสายยังคงมีชื่อเป็นภาษาฝรั่งเศส เช่น ถนนกาตินาต์ นอกจากนี้ อีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจในประกาศดังกล่าว คือ เริ่มมีการสอดแทรกคำบรรยายภาษาเวียดนาม อย่างไรก็ตาม ภาษาของชาวพื้นเมืองกลุ่มนี้ก็ยังคงมีที่ทางเพียงแคในเนื้อที่ไม่เป็นทางการ (partie non-offiel) (*Bulletin officiel du Haut-commissariat de France en Indochine*, 3 January 1952; Britannica, 2010)

ในส่วนของการบริหารประจำเมืองนั้น แม้อำนาจของฝรั่งเศสเหนือนครไซ่ง่อนจะขาดช่วงลงในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการยึดอำนาจโดยกองทัพญี่ปุ่นประจำอินโดจีน จนค่ายมาร์แตง เดส์ปาลีแยร์ส (พื้นที่เดียวกับป้อมแปดทิศ-ป้อมหงสา) ที่เป็นตั้งศูนย์กลางการทหารประจำเมืองตลอดยุคอาณานิคม อีกทั้งยังสามารถสืบรากไปจนถึงป้อมปราการสมัยรัฐจารีตนั้น ได้ถูกกองทัพญี่ปุ่นและรัฐบาลปฏิวัติของแนวร่วมรวมชาติเปลี่ยนให้กลายเป็นค่ายกักกันทหารฝรั่งเศส กระนั้น ในเดือนกันยายน ปี ค.ศ. 1945 ด้วยการอำนวยการของกองกำลังของอังกฤษที่ผู้เขียนกล่าวไปในข้างต้น กองทหารฝรั่งเศสก็ยึดค่ายดังกล่าวกลับคืนมาได้สำเร็จ พร้อมทั้งใช้เป็นฐานปฏิบัติการในการชิงนครไซ่ง่อนคืนจากรัฐบาลปฏิวัติ (“Comment le 11e R.I.C. a libéré Saigon,” 8 December 1945) ล่วงมาถึงปี ค.ศ. 1947 ค่ายดังกล่าวก็ยังคงเป็นศูนย์การทหารสำคัญของนครไซ่ง่อนและระบอบอาณานิคม โดยปรากฏในหนังสือพิมพ์ *Le Journal de Saigon: quotidien français d'informations* ว่าค่ายแห่งนี้ถูกใช้เป็นที่แห่งระดมพลล่ามภาษาเวียดนาม (“Recrutment des interprètes

militaires de langue annamite,” 13 August 1947) ต่อมาในปี ค.ศ. 1949 ค่ายมาร์แตง เดส์ ปาลีแยร์ก็ปรากฏอีกครั้งในหนังสือพิมพ์ *Le Paysan de Cochinchine* ในฐานะจุดรับสมัครทหาร อาณานิคมเพื่อส่งไปประจำการที่จังหวัดญาจาง (“Colonies de vacances de Nhatrang,” 4 June 1949) จวบจนปี ค.ศ. 1956 สองปีหลังการลงนามในสนธิสัญญาเจนีวา และหนึ่งปีหลังจากการสถาปนาสาธารณรัฐเวียดนาม (Việt Nam Cộng Hòa) ฝรั่งเศสก็ได้ส่งมอบค่ายมาร์แตง เดส์ ปาลีแยร์ พร้อมกับค่ายฟรังซิส-การ์นิเยร์ (Caserne Francis-Garnier) โดยค่ายหลังนั้นตั้งอยู่ริมแม่น้ำไซ่ง่อน ให้อยู่ในการดูแลของรัฐบาลสาธารณรัฐ (Duroselle, 1988, pp. 476 and 509)

ในปี ค.ศ. 1956 นั้น นอกจากรัฐบาลฝรั่งเศสจะส่งมอบค่ายมาร์แตงฯ และค่ายฟรังซิสฯ ให้แก่สาธารณรัฐเวียดนามแล้ว ในเอกสารการทูต *Documents diplomatiques français. 1956, 1, 1er janvier - 30 juin* ยังได้ระบุเพิ่มเติมว่า ห้วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่รัฐบาลฝรั่งเศสเริ่มถอนตัวจากนครไซ่ง่อนและอินโดจีนอย่างจริงจังจากผลของสนธิสัญญาเจนีวา 1954 ซึ่งมีผลให้คณะข้าหลวงใหญ่ที่เคยควบคุมสาธารณรัฐโคชินจีนและรัฐเวียดนามตั้งแต่ปี ค.ศ. 1946-1954 ถูกสั่งยุบ พร้อมกันนั้น กำลังทหารฝรั่งเศสก็ทยอยถอนออกจากอดีตอาณานิคมแห่งนี้ตามข้อเรียกร้องของฝ่ายสาธารณรัฐฯ โดยแม้จะไม่ได้ถอนออกทั้งหมดตามข้อเรียกร้องของโง่ดิ่งญ์เสียม ประธานาธิบดีสาธารณรัฐเวียดนาม กระนั้น กองกำลังต่างด้าวเหล่านี้ก็ถูกจำกัดจำนวนให้มีขนาดเล็กลง พร้อมกันกับการที่ฐานทัพต่างๆ ของฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่นอกนครไซ่ง่อน เช่น เขตเตินเซินญิตซึ่งเป็นบริเวณชานเมือง จังหวัดเปียนหว่า จังหวัดก่อว็บ แพลมแซงต์-มาร์ก ถูกส่งมอบแก่รัฐบาลสาธารณรัฐ (Duroselle, 1988, pp. 476, 509, 1027, and 1028) นอกจากนี้ในเอกสารการทูตฉบับต่อมา คือ *Documents diplomatiques français. 1956, 2, 1er juillet - 23 octobre* ฝรั่งเศสยังได้ผ่อนคลายนโยบายส่งมอบอาคารสถานที่ต่างๆ แก่ฝ่ายสาธารณรัฐมากขึ้น โดยจากเดิมในช่วงต้นปีทีกล่าวว่า สถานที่ราชการหลายส่วนจะยังคงถูกสงวนไว้ให้แก่ฝรั่งเศสหรืออาจส่งมอบด้วยเงื่อนไขเฉพาะบางประการ แต่เมื่อเข้าสู่ปลายปี ค.ศ. 1956 สถานที่เหล่านี้ก็ถูกถ่ายโอนให้แก่สาธารณรัฐเวียดนามโดยไม่มีข้อแม้ข้างต้น อย่างไรก็ตาม การส่งมอบอาคารสถานที่ของอดีตเจ้าอาณานิคมที่ลดความยุ่งยากลงนั้นก็มาพร้อมกับข้ออ้างว่าเพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ที่เริ่มถูกใช้โดยฝรั่งเศส ในขณะเดียวกัน ข้ออ้างดังกล่าวก็เอื้อให้พวกเขายังรักษากองกำลังของตนส่วนนี้ไว้ในดินแดนตะวันออกไกลแห่งนี้ (Duroselle, 1989, pp. 100-102)

การปลดเปลื้องเครื่องพันธนาการและกลไกต่างๆ นานาของฝรั่งเศสในอินโดจีนปี ค.ศ. 1956 จึงไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงภาวะเปลี่ยนผ่านจากนครไซ่ง่อนใต้อำนาจฝรั่งเศสสู่เงื่อนไขใหม่ แต่องคาพยพเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นกองทหารฝรั่งเศสโพ้นทะเล โรงพยาบาลทหารสาขาต่างๆ ฐานทัพที่กระจายอยู่ทั่วนครไซ่ง่อนและเวียดนามตอนใต้ รวมถึงอำนาจควบคุมของคณะข้าหลวงใหญ่ ล้วนเผยให้เห็นว่า สาธารณรัฐโคชินจีนและรัฐเวียดนามที่สถาปนาขึ้นมาตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1950 นั้น

มิได้มีแก่นสารสาระของการเป็นรัฐเอกราชเลยแม้แต่น้อย พิธีเฉลิมฉลองสาธารณรัฐโคชินจีนกลาง นครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1946 และการสถาปนารัฐเวียดนามด้วยข้อตกลงเอลิเซในปี ค.ศ. 1949 จึงเป็นเพียงนาฏกรรมทางการเมืองที่ในท้ายที่สุด ก็ถูกฉีกกระชากลงโดยสนธิสัญญาเจนีวาปี ค.ศ. 1954 และการส่งมอบรัฐกันอย่างจริงจังระหว่างฝรั่งเศสและฝ่ายสาธารณรัฐในปี ค.ศ. 1956

เวียดนามสถาปนากับปัญหาเอกราช

ทั้งนี้ แม้หากมองในความสัมพันธ์ระหว่างปารีสกับนครไซ่ง่อนแล้ว การส่งมอบอาคารสถานที่และระบบต่างๆ ในนครไซ่ง่อนจะกลายเป็นความหวังอันสว่างใหลู่การเป็นเอกราช ทว่า ห้วงสองทศวรรษนับจากนี้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1955 ถึง 1975 กลับกลายเป็นประวัติศาสตร์ที่ได้รับความใส่ใจและเสียงทู่เมียงถกวิจารณ์อย่างระอุดุเดือดมากกว่าเดิมจากบรรดาผู้สังเกตการณ์ เพราะเป็นระยะที่ความหมายของคำว่า “เวียดนาม” ที่เป็นตั้งสาระสำคัญของการดำรงอยู่ของนครไซ่ง่อนในฐานะศูนย์กลางรัฐเอกราชนั้นคลุมเครือที่สุดเสียยิ่งกว่าช่วง 10 ปีก่อนหน้า กล่าวคือ ในขณะที่รัฐอารักขาตงแกงญ่และกึ่งหนึ่งของรัฐอารักขาอานนามถูก “ปลดปล่อย” โดยสันนิบาตเพื่อเอกราชเวียดนาม (Việt Nam Độc lập Đồng minh Hội) ซึ่งนำโดยพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Đảng Cộng sản Đông Dương) พร้อมทั้งจัดตั้งดินแดนดังกล่าวเป็น “สาธารณรัฐประชาธิปไตย” ของชาวเวียดนามพื้นที่ทางใต้อันได้แก่ อีกกึ่งหนึ่งของรัฐอารักขาอานนามและอาณานิคมโคชินจีนที่ผ่านการประกอบสร้างให้เป็นรัฐเอกราชจำแลงครั้งแล้วครั้งเล่าโดยฝรั่งเศส ก็ถูกจัดตั้งให้เป็น “สาธารณรัฐ” ของชาวเวียดนามอย่างจริงจังภายใต้การ “อำนวยการ” ของสหรัฐอเมริกา (เหวียน, 2545)

ทั้งนี้ ด้วยความไม่มั่นคงของสาธารณรัฐฝ่ายใต้ที่ต้องอาศัยกองกำลังของสหรัฐอเมริกาคอยช่วยค้ำจุน อีกทั้งการเมืองของรัฐดังกล่าวก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของมหาอำนาจรายนี้ (Nghia, 2011, pp. 140-141) สาธารณรัฐเวียดนามจึงมีลักษณะที่โน้มไปทางการเป็นเขตปกครองของมหาอำนาจภายนอกมากกว่าจะเป็นรัฐเอกราชที่มีอิสระในการตัดสินใจเป็นของตนเอง (Diem, 2014, p. 13) และนำไปสู่ข้อวิจารณ์ว่า สาธารณรัฐเวียดนามได้นั้นแท้จริงอาจจะเป็นเวียดนามส่วนที่ยังปลดแอกไม่สำเร็จ (ดูการวิจารณ์สาธารณรัฐเวียดนามในฐานะรัฐหุ่นเชิดของสหรัฐอเมริกาได้ใน เหวียน, 2545; อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ได้กล่าวถึงเวียดนามโดยตรง กระนั้นเดวิด มาร์ก็แสดงให้เห็นว่า เส้นทางการปลดแอกเวียดนามนั้นมาจากขบวนการของพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีศูนย์บัญชาการใหญ่ ณ กรุงฮานอย, สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ดูเพิ่มเติมใน Marr, 1981; พร้อมกับการวิจารณ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามว่าพึ่งพาสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียต แพทริเซีย เพลลีย์ ก็วิจารณ์ว่าอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาได้ขัดขวางไม่ให้สาธารณรัฐเวียดนามปลดแอกตัวเองจากภาวะอาณานิคมได้อย่างแท้จริง ดูเพิ่มเติมใน Pelly, 2002, pp. 4-6)

อนึ่ง ข้อครหาว่าด้วยภาวะอาณานิคมในสาธารณรัฐเวียดนาม ณ แดนใต้นั้นยิ่งชัดเจนมากขึ้น เมื่อเมื่อพิจารณาจากสิ่งที่เป็นบุคลากรของสาธารณรัฐเองเช่นเงินกวางมิงญ์ (Trần Quang Minh) ผู้เป็นอดีตเจ้าหน้าที่ในกระทรวงการปฏิรูปที่ดินและพัฒนาการเกษตรในสมัยสาธารณรัฐที่ 2 (ค.ศ. 1967-1975) เล่าไว้ในบทความ “A Decade of Public Service: Nation-Building During the Interregnum and Second Republic (1964–75)” ว่า การปฏิรูปที่ดินในสมัยสาธารณรัฐที่ 1 (ค.ศ. 1955-1963) นั้นเป็นการปฏิรูปที่ล้มเหลว กล่าวคือ ปัญหาที่ดินซึ่งกระจุกอยู่ในมือของเจ้าที่ดินชาวเวียดนามมาตั้งแต่สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสนั้น ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพให้กระจายไปอยู่ในมือของเกษตรกรผู้ยากจน โดยมิงญ์ได้อธิบายว่า สาเหตุของความล้มเหลวในครั้งนั้น เกิดจากการที่รัฐบาลสาธารณรัฐที่ 1 แต่งตั้งคนในเครือข่ายของสกุโลต์ (Đỗ) ซึ่งเป็นกลุ่มอดีตขุนนางอาณานิคมและเจ้าที่ดินรายใหญ่ในแถบชายฝั่งตอนใต้ของอินโดจีน เข้ามาดำรงตำแหน่งทั้งอธิบดีกรมที่ดินที่ควบคุมการจัดแบ่งที่ทำกิน ผู้อำนวยการสำนักงานที่จังหวัดก่องม้ง ผู้ว่าการนครไซ่ง่อน และผู้จัดการธนาคารเวียดนามพาณิชย์ (Việt Nam Thương Tín) เครือข่ายของเจ้าที่ดินเหล่านี้พยายามอย่างยิ่งยวดและทรงประสิทธิภาพในการใช้อำนาจและช่องว่างทางการกฎหมายเพื่อให้ที่ดินนั้นยังอยู่ในมือของพวกเขาจนนำไปสู่ความล้มเหลวของกระบวนการปฏิรูปในท้ายที่สุด (Quang Minh, 2014, pp. 51-53) จากข้อเขียนของมิงญ์ เราจะเห็นได้ว่า นอกจากภาวะอาณานิคมที่สังเกตได้จากอิทธิพลของมหาอำนาจภายนอกแล้ว การที่ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ทำกินซึ่งหมักหมมมาตั้งแต่ยุคอาณานิคมและยังไม่ได้รับการแก้ไขในยุคสาธารณรัฐนั้นก็สะท้อนให้เห็นภาวะอาณานิคมจากภายในเช่นกัน

แม้ในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ 1950 นครไซ่ง่อนจะถูกเปลี่ยนมือจากฝรั่งเศสมาสู่มือของชาวเวียดนาม กระนั้น ด้วยภาวะเอกราชของสาธารณรัฐเวียดนามที่ยังติดขัดด้วยเอกอาณานิคมจนยากจะสะบัดให้หลุดพ้น อีกทั้งจะเห็นได้ว่า นครไซ่ง่อนก็ยังคงสืบทอดหน้าที่การเป็นเมืองหลวงหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือศูนย์กลางของรัฐต่อจากสมัยอาณานิคม จึงน่าพิเน็จพิจารณาว่า ถึงที่สุดแล้ว นครไซ่ง่อนภายหลังจากที่ดินร่นจนหลุดจากเงื้อมมือของคณะข้าหลวงใหญ่แห่งฝรั่งเศสจนกลายเป็นศูนย์กลางของรัฐบาลสาธารณรัฐฯ ได้เผยแสดงบรรยากาศแห่งเอกราชแก่เสรีชนชาวเวียดนามแล้วหรือไม่ หรือที่จริงแล้วปัญหาต่างๆ จากระบอบอาณานิคมยังถูกธำรงต่อไปได้ฐานบัญชาการของมหาอำนาจรายใหม่คือสหรัฐอเมริกา พร้อมกันนั้น ก็น่าสนใจอีกเช่นกันว่าภาวะสมัยใหม่ของเมืองหลวงที่เอกราชคลุมเครือแห่งนี้ในสมัยที่อยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกานั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร? รวมถึงเหมือนหรือต่างไปจากสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสอย่างไร?

จากปารีสแห่งตะวันออกไปไกลสู่ไซ่ง่อนแห่งชาติเวียดนาม

หากเทียบแผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1942 ซึ่งจัดทำโดย กรมภูมิศาสตร์อินโดจีน-สำนักงานฮานอย (Service géographique de l'Indochine-Hanoi) กับแผนที่ในปี ค.ศ. 1958 ที่จัดทำโดยสำนักงานภูมิศาสตร์แห่งชาติ (National Geographic Service of Vietnam) สาธารณรัฐเวียดนาม จะเห็นว่า แม้รูปร่างของเมืองจะไม่มีเปลี่ยนแปลงมากมายนัก แต่ก็ไม่อาจมองข้ามความเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งทีพอจะสะท้อนให้เห็นการเขียนชาติเวียดนามเหนือมหานครแห่งนี้ กล่าวคือ ทำเนียบรัฐบาลอันเป็นศูนย์กลางของนครและของประเทศนั้น จากเดิมที่ใช้ชื่อว่า ทำเนียบนโรดม (Palais Norodom) ในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น ทำเนียบเอกราช (Dinh Độc Lập) ถนนสายหลักเส้นหนึ่งของนครไซ่ง่อนที่ตัดตรงออกมาจากทำเนียบรัฐบาลนั้น จากเดิมชื่อ ถนนนโรดม (Boulevard Norodom) ก็ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นถนนรวมชาติ (Đài lộ Thống Nhất) ย่านการค้าสำคัญของเมืองที่เชื่อมระหว่างทำเนียบรัฐบาลกับท่าเรือเช่นถนนกาตินาต์ (Rue Catinat) ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นถนนเสรีภาพ (Đường Tự Do) นอกจากนี้ ถัดจากถนนเสรีภาพไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ถนนชาร์เน (Boulevard Charner) เปลี่ยนชื่อเป็นถนนเหวียนเหวะ (Đài lộ Nguyễn Huệ) วงเวียน ณ ท่าเรือใหญ่ นครไซ่ง่อนจากเดิมชื่อวงเวียนริโกต์ เดอ เฌอนุยยี (Place Rigault de Genouilly) เป็นวงเวียนเมลิงญ์ (Công Trường Mê Linh) สถานที่ต่างๆ ในนครไซ่ง่อนที่เคยมีชื่อฝรั่งเศสล้วนถูกเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาเวียดนาม โดยบางส่วนเป็นชื่อวีรชนหรือสมรภูมิในประวัติศาสตร์ (“Plan de Saigon,” 1942; “AMS - Saigon Sheet 1,” 1958; “AMS - Saigon Sheet 2,” 1958) ทั้งนี้ แม้ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1950 จะมีการตั้งชื่อถนนด้วยชื่อของวีรชนเวียดนามบ้างดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ ทว่าแผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1958 ก็แสดงให้เห็นถึงการระเบิดขึ้นของชื่อแบบพื้นเมืองที่สะพัดทั่วมหานครแห่งนี้ที่ครึ่งทศวรรษก่อนหน้าไม่อาจเทียบได้

ยิ่งไปกว่าการพรังพรูของชื่อพื้นเมือง การตั้งชื่อถนนเสียใหม่ว่า เหวียนเหวะ นั้น ทำให้ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนยิ่งน่าสนใจขึ้นไปกว่าเดิม เพราะในขณะที่เหยียดกล่าวว่า นครไซ่ง่อนนั้นโดดเด่นในด้านการค้า การเป็นแหล่งความรู้ รวมถึงการเป็นประตูสู่ความก้าวหน้า โดยมีการสงครามเป็นเพียงอุปสรรคที่เข้ามาขัดขวางหรือทำลายพัฒนาการอันรุ่งโรจน์ของเมืองแห่งนี้ ชื่อเหวียนเหวะ กลับอ้างถึงหนึ่งในสามพี่น้องผู้นำกบฏเตยเซินที่เคยก่อการโค่นล้มรัฐเสนาบดีสกุลเหวียนและรัฐเสนาบดีสกุลจิงญ์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะเหวียนเหวะนั้น ได้รับคำชมจากนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์เช่นเหวียนคักเหวียนว่า “เป็นคนที่เฉลียวฉลาดที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์เวียดนาม (เหวียน, 2545, น. 105) จากการทำเขานำกองทัพนวชนชาวนาบุกโค่นอำนาจของสกุลเหวียนทางใต้และสกุลจิงญ์ทางเหนือ

ทั้งนี้ แม้ราวปี ค.ศ. 1786 ภายหลังจากที่ยึดเมืองสำคัญตั้งแต่เหนือจรดใต้ของเวียดนามแล้ว เหวียนหยากพีใหญ่จะได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิจุงม้อเอื่อง (Trung Ương Hoàng Đế) ตั้งราช

ธานีที่เมืองกวีเยิน แต่ประมาณ 1 ปีต่อมา เมื่อกองทัพราชวงศ์ชิงจากจีนรุกเข้าพื้นที่ทางเหนือเพื่อช่วยเหลือนราชวงศ์เลอ อติตหุ่นเซิดของสกุลจิงฉู่ ให้กลับขึ้นมาใช้อำนาจอีกครั้ง รอยร้าวระหว่างพี่น้องเตยเซินก็พลันปรากฏ เมื่อทัพของเหวียนเหวหะที่กำลังยกไปขับไล่ทัพราชสำนักชิงที่ห่งลองม์ (นามของฮานอยในขณะนั้น) ถูกเหวียนหยากพีใหญ่ส่งกำลังเข้าสกัดและปิดล้อม (Ku Boon, 2017, pp. 2 and 13-14) ด้วยการเข้าโจมตีกันเองในครั้งนั้น จึงเป็นไปได้ว่าจะนำไปสู่การที่เหวียนเหวหะสถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิควางจุงม์ (Quang Trung Hoàng Đế) ขึ้นทำทนายพีใหญ่ของตนในปี ค.ศ. 1788 (Dutton, 2005, p. 163)

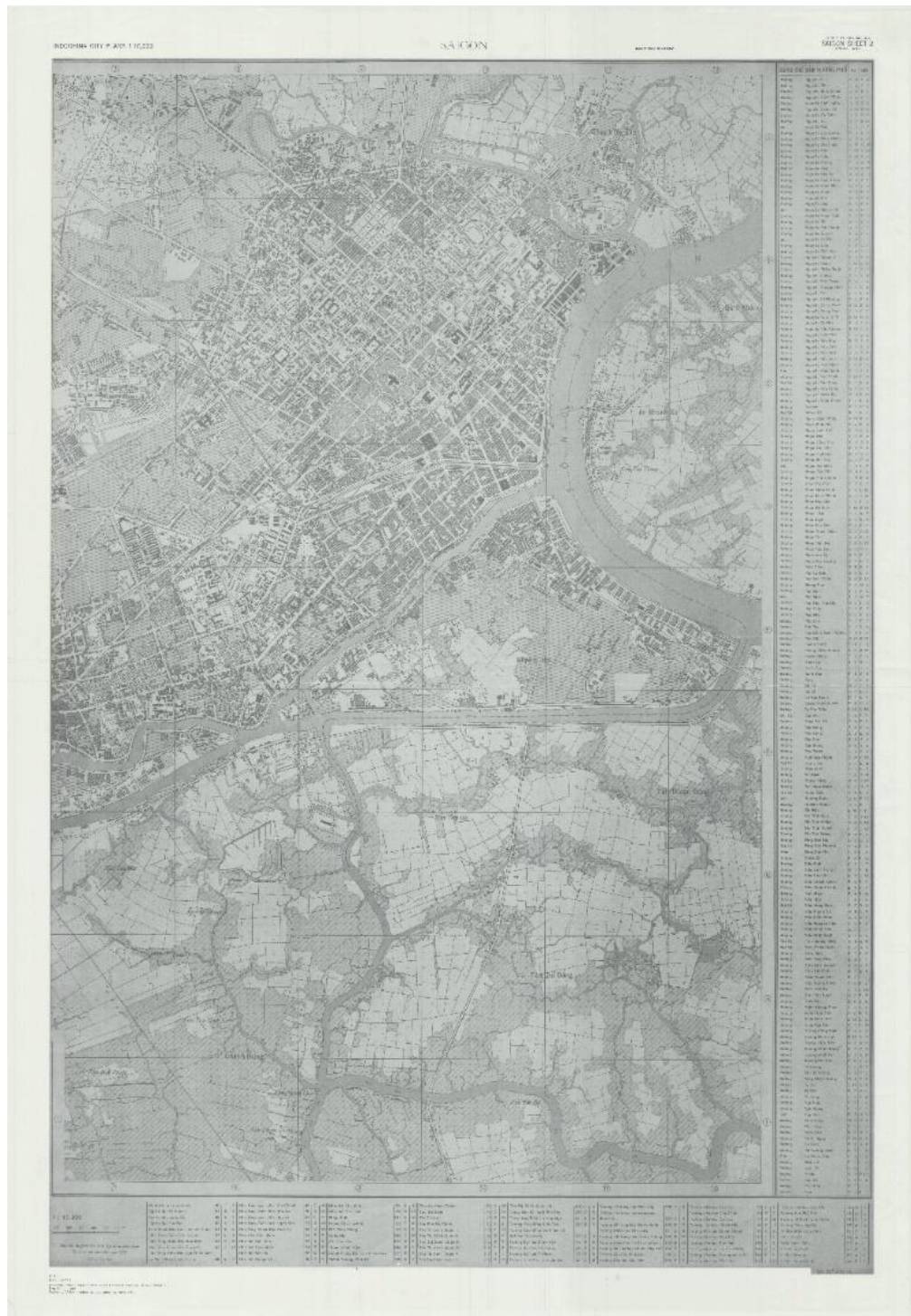
ทั้งนี้ แม้ในทัศนะของเหวียน เหวียนหยากอาจจะไม่ได้เป็นผู้ปกครองที่เลวร้ายดังเช่นศักดินาสกุลเหวียน จิงฉู่ และราชสกุลเล หรือจักรวรรดิทางเหนือของชาวจีน กระนั้นเหวียนกีวปากซ์เหวียนหยากกว่าไร้ความสามารถทางการเมืองและการทหาร ต่างจากเหวียนเหวหะที่สามารถรวมชาติ โคนล้มศักดินา และขับไล่ผู้รุกรานจากภายนอก อีกทั้งยังดำเนินการแจกจ่ายที่ดินแก่ชาวนาและปฏิรูปการศึกษา ดังนั้นในท้ายที่สุด นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ผู้นี้จึงสรรยเสริญเหวียนเหวหะในฐานะวีรบุรุษแห่งมวลชนและการปฏิวัติ (เหวียน, 2545, น. 105-112) จุดนี้เองที่ผู้เขียนต้องการจะชี้ให้เห็น เพราะในขณะที่เหงียพยายามจะอธิบายลักษณะของสังคมไชนง่อนผ่านการอธิบายชาวเวียดนามใต้โดยรวมว่าพวกเขาเน้นนิยามการปฏิรูป อีกทั้งยังวิพากษ์เหวียนเหวหะที่เคยเข้าดินครชาดิงฉู่ว่าเป็นเพียงขุนพลที่ไร้ซึ่งความสามารถในการปกครอง (Nghia, 2011, pp. 34 and 97) ทว่าถนนเหวียนเหวหะในปี ค.ศ. 1958 กลับแสดงให้เห็นว่า เหวียนเหวหะและการปฏิวัติมวลชนในยุคจารีตของเขานั้นก็ถูกดึงมาเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการสร้างชาติผ่านเมืองหลวงของรัฐบาลสาธารณรัฐฯ และเป็นการตอกย้ำอีกครั้งหนึ่งต่อข้อเสนอของเหงียเช่นกันว่า นครไชนง่อนมิได้เป็นเพียงนครแห่งพ่อค้าวานิชย์ แต่ยังเป็นนครแห่งขุนศึก สงคราม หรือแม้แต่การปฏิวัติที่เป็นสัญลักษณ์ของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์

บรรยากาศแห่งการต่อสู้ปฏิวัตินั้นไม่ได้ถูกสื่อออกมาเพียงเพราะการปรากฏขึ้นของถนนเหวียนเหวหะ แต่ยังเกิดจากองค์ประกอบต่างๆ ในผังเมืองที่ผูกโยงความหมายร่วมกันกับถนนสายนี้ ถนนกาตินาต์ซึ่งเป็นย่านสำคัญทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของนครไชนง่อนตั้งแต่สมัยอาณานิคมนั้นได้เข้าร่วมกับสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้ของถนนเหวียนเหวหะด้วยการถูกเปลี่ยนชื่อเป็นถนนเสรีภาพ (“AMS - Saigon Sheet 2,” 1958) อันเป็นนามที่พยายามจะแสดงให้เห็นว่า การต่อสู้ที่ถนนเหวียนเหวหะสื่อถึงคือการต่อสู้ไปสู่เสรีภาพ ไม่เพียงเท่านั้น ณ กลางเมืองที่หัวถนนกาตินาต์ ยังมีถนนเส้นใหญ่เส้นหลักของเมืองนามว่าถนนรวมชาติที่ทอดยาวออกมาจากทำเนียบเอกราช ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สื่อว่า ณ ใจกลางดินแดนเวียดนามใต้แห่งนี้ สิ่งที่ควรค่าได้รับการประดิษฐานไว้มากที่สุดคือ เอกราชของสาธารณรัฐเวียดนาม แล้วจึงค่อยแตกหน่อใหญ่ออกมาเป็นการรวมชาติระหว่างดินแดนตอนเหนือกับดินแดนตอนใต้ ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่าคำว่า เสรีภาพ ที่ถูกนำไปแทนที่ถนนกาตินาต์ซึ่งเป็นดั่งสิ่งขีดหน้าชุดาของเมืองนั้น ก็เพราะรัฐบาลสาธารณรัฐฯ ต้องการเน้นย้ำให้ผู้ใดก็ตามที่ทัศนหรือรู้จักเมือง

แห่งนี้ได้รับรู้ว่านครไซ่ง่อนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของโลกเสรี พร้อมกับก็โฆษณาว่าดินแดนแห่งนี้มีข้อดีอันแตกต่างจากโลกสังคมนิยมที่โหดเหี้ยมป่าเถื่อน (Nghia, 2011, p. 257; Jacobs, 2004, pp. 29-30; Stewart, 2017, p. 234)

อย่างไรก็ตาม แม้จะจัดวางสำนักแห่งความก้าวหน้าไว้ ณ พื้นที่สำคัญในเมือง กระนั้น ในภารกิจสลัดคราบฝรั่งเศสนั้น นครไซ่ง่อนก็ไม่อาจละทิ้งประวัติศาสตร์ยุคจารีตของเวียดนามได้ อีกทั้งยังเป็นประวัติศาสตร์ฉบับที่ครอบคลุมทั้งเหนือและใต้ อันจะเห็นได้ในแผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1958 ว่า ถัดขนานไปทางตอนเหนือจากถนนเสรีภาพนั้น ยังมีถนนอีกเส้นหนึ่งนามว่า ถนนฮายบ่าจิง (Hai Bà Trưng: สองยอดหญิงสกุลจิง) ซึ่งเดิมมีนามว่า ถนนโปล บลองซีย์ (Rue Paul Blanchy) โดยสองยอดหญิงสกุลจิงนั้นเป็นสองพี่น้องบุตรของผู้นำทหารนายหนึ่งแห่งอำเภอเมลิงญ์ กรุงฮานอย ในปี ค.ศ. 40-43 อันเป็นช่วงที่ทั่วทั้งลุ่มแม่น้ำแดงถูกปกครองโดยจักรวรรดิจินสมัยราชวงศ์ฮั่น สองยอดหญิงได้เคลื่อนไหวก่อกบฏต่อต้านจักรวรรดิตั้งกล่าว พร้อมทั้งสามารถสถาปนาเขตปกครองอิสระของตนได้ในระยะเวลาสั้นๆ ก่อนที่ราชสำนักจินจะส่ง “ขุนพลสยบคลื่นคลั่ง” หม่าหยวน (馬援: Ma Yuan) ลงมาปราบ (เหวียน, 2545, น. 22-24; Taylor, 1983, pp. 39 and 368)

ทั้งนี้ แม้แต่นามเมลิงญ์ซึ่งเป็นเพียงบ้านเกิดของวีรสตรีสองนางนี้ก็ยังคงนำมาใช้เป็นชื่อวงเวียนท่าเรือซึ่งเป็นพื้นที่สุดสายของถนนฮายบ่าจิง นอกจากนี้ ถัดจากวงเวียนเมลิงญ์ก็ยังมีท่าเรือหลักของนครไซ่ง่อนที่ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาเวียดนาม ซึ่งเดิมในสมัยฝรั่งเศสนั้นมีชื่อว่า ท่าเลอ มีร์ เดอ วีเยร์ (Quai le Myre de Viller) และท่าเดอ ลาร์โกนน (Quai de l'Argonne) โดยมีวงเวียนเมลิงญ์คั่นกลาง แต่จากแผนที่ปี ค.ศ. 1958 ได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อเข้าสู่สมัยสาธารณรัฐ ท่าเรือทั้งสองก็ถูกผนวกรวมกันพร้อมกับตั้งชื่อใหม่ว่า ท่าแบกจ้ดั่ง (Bến Bạch Đằng) โดยชื่อตั้งกล่าวนั้นเป็นชื่อแม่น้ำที่ไหลออกสู่อ่าวทะเลองม (Vịnh Hạ Long) ทางตอนเหนือของเวียดนาม ในปี ค.ศ. 938 ขุนศึกเวียดนามชื่อ โงเกวียน (Ngô Quyền) ได้ใช้ยุทธวิธีฝังขวากใต้ท้องน้ำแบกจ้ดั่งพร้อมทั้งหลอกล่อให้กองเรือของราชสำนักจินสมัยราชวงศ์ถังที่ล่องบุกเข้ามาหมายจะยึดลุ่มน้ำแดงนั้นติดกับและพ่ายแพ้ในที่สุด และในปี ค.ศ. 1288 กองทัพของชาวเวียดนามภายใต้การนำของขุนพลเงินฮึงต่าว (Trần Hưng Đạo) ก็ได้เอาชนะกองเรือของราชสำนักจินสมัยราชวงศ์หยวนอีกครั้ง ด้วยสถานที่เดียวกันและยุทธวิธีเดียวกันกับโงเกวียน (เหวียน, 2545, น. 26 และ 45-46)

ภาพ 29 แผนที่นครไซ่ง่อนฝั่งศูนย์กลางเมืองเดิมฉบับปี ค.ศ. 1958

ที่มา <https://catalog.archives.gov/id/74797643>

นอกจากนี้เหล่าวีรชนปฏิวัติ วีรชนทางเหนือ และยุทธภูมิแถบลุ่มน้ำแดงยังปรากฏอยู่อีกมากมายในเมืองแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นบุยเถียน (Bùi Thị Xuân) ขุนพลหญิงแห่งกบฏเตยเซิน ผู้ซึ่งไม่เพียงเป็นส่วนหนึ่งของกองกำลังปลดแอกประชาชนยุคจารีต ซึ่งอันที่จริงก็ถูกสื่อไปแล้วโดยถนนเหวียนเหวหะ หากแต่ยังเป็นหนึ่งในวีรชนของเหล่านักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีในอินโดจีนช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1920 จากการที่เธอนั้นพลีชีพต่อสู้กับศักดินาสกุลเหวียนจนวาระสุดท้าย โดยขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีเหล่านี้เชิดชูเธอขึ้นมาร่วมกับสองยอดหญิงสกุลจิงเพื่อขับเคลื่อนให้สังคมอาณานิคมอินโดจีนในช่วงนั้นได้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของบรรดาผู้หญิงในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะผู้หญิงเวียดนาม ผ่านทางสิ่งพิมพ์ จนอาจกล่าวได้ว่า เมื่อหวนกลับมามองถนนบุยเถียนที่ตัดตรงเข้าไปยังสวนกลางเมืองด้านหลังทำเนียบเอกราชอีกครั้งนั้น นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิวัติแล้ว เธอยังควบสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมทางเพศและประทับสัญลักษณ์ดังกล่าวเหนือนครไซ่ง่อนไว้ด้วย (Marr, 1981, p. 212; Turner, 2008, p. 265)

ถัดไปทางเหนือของถนนฮายบ่าจึงขนานไว้ด้วยถนนดิงญ์เตียนหว่าง (Đài lộ Đinh Tiên Hoàng) โดยถนนสองสายที่ขนานกันนี้คล้ายจะถ่ายทอดให้เห็นถึงคำประกาศตนเป็นจักรพรรดิของเหวียนเหวหะในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1780 ที่ยกสองยอดหญิงสกุลจิงและดิงญ์เตียนหว่างในฐานะนักรบผู้กล้าหาญที่เคยทำสงครามกับผู้รุกรานจากทางเหนือเช่นราชสำนักฮั่นและราชสำนักช่งมาก่อน และเมื่อถึงคราของเหวียนเหวหะ เขาก็จะสืบทอดความกล้าหาญเช่นเดียวกับวีรชนรุ่นก่อน และเข้าแลกชีวิตกับทัพของราชสำนักชิงที่กำลังคุมนครทั้งลองม (ฮานอย) ไว้ ณ ขณะนั้น (เหวียน, 2545, น. 109) ทั้งนี้ ดิงญ์เตียนหว่างหรือชื่อจริงคือ ดิงญ์โบะหลิงญ์ (Đinh Bộ Lĩnh) นั่นก็เป็นชาวเวียดนามทางตอนเหนือเช่นเดียวกับสองยอดหญิงสกุลจิง โดยในช่วงปี 968 ขุนพลหญิงได้พิชิตสิบเอ็ดขุนศึกทั่วลุ่มแม่น้ำแดงและปริมณฑลพร้อมทั้งประกาศแยกตัวออกจากราชสำนักช่ง (Britannica, 2022a)

นอกจากสามวีรชนที่สื่อถึงการเคลื่อนไหวของกบฏเตยเซิน ขุนพลเงินฮิงด่าวก็เป็นอีกหนึ่งวีรชนที่ขบวนการดังกล่าวเชิดชูในคำประกาศข้างต้น และถูกรัฐบาลสาธารณรัฐนำชื่อมาสถาปนาไว้ในนครไซ่ง่อนเช่นกัน โดยสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับขุนพลผู้นี้จะถูกสังเกตเห็นได้เมื่อท่าเบลเยียม (Quai de Belgique) ถูกเปลี่ยนชื่อในสมัยสาธารณรัฐเป็นท่าเจืองเซือง (Bến Chương Dương) ซึ่งเจืองเซืองนั้นเป็นชื่อพื้นที่แห่งหนึ่งทางตอนเหนือของเวียดนาม ตั้งอยู่ทางใต้ของนครทั้งลองม โดยพื้นที่ดังกล่าวเป็นยุทธภูมิสำคัญอีกแห่งหนึ่งในการตีใต้ทัพราชสำนักหยวนของขุนพลเงินฮิงด่าวในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ก่อนที่จะตีทัพเรือที่ปากน้ำแบกจั่ง ทั้งนี้ เมื่อนับรวมกับท่าแบกจั่งและถนนเงินฮิงด่าว (Đài lộ Trần Hưng Đạo) เราก็จะเห็นว่าในนครไซ่ง่อนนั้นมีสัญลักษณ์ของเงินฮิงด่าวที่เข้มข้น โดยพร้อมกับการเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงวีรกรรมรวมชาติและของกบฏเตยเซินแล้ว ตัวขุนพลผู้นี้เองก็เป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงนครไซ่ง่อนเข้ากับชุมชนชาวเวียดนามทางตอนเหนือ ไม่เพียงเพราะวีรกรรมของเขาเกิดขึ้น ณ ดินแดนทางตอนเหนือ แต่สกุลเงินที่เขาสังกัดนั้นก็ยังมีพื้นเพจากเมืองนาม

ดิ่งญ์ (Nam Định) ที่ตั้งอยู่ทางเหนือของเวียดนามเช่นกัน (เหวียน, 2545, น. 43; Britannica, 2022f; Phúc and Binh, 1935, p. 8)

ด้วยสัญญาณต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ทั่วนครไซ่ง่อนเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าฉงนสนเท่ห์ยิ่งเมื่อเหวียนกล่าวว่า นครไซ่ง่อนและสาธารณรัฐเวียดนามนั้นถูกสถาปนาขึ้นอย่างแตกต่างยิ่งจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (พรรคแรงงานเวียดนาม) เหงียนนั้นกล่าวอย่างคลุมเครือว่า ในสงครามเวียดนาม นครไซ่ง่อนและสาธารณรัฐเวียดนามเพียงนั้นตั้งรับต่อการรุกรานอันเกรี้ยวกราดและทะเยอทะยานของกรุงฮานอยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (Nghia, 2011, p. 258) โดยคำกล่าวส่วนนี้ของเขายิ่งเน้นย้ำให้เห็นภาพว่า นครไซ่ง่อนและสังคมของเมืองแห่งนี้มีแก่นแท้คือความสงบ การปฏิรูป และเอกราชที่จำกัดเพียงแค่เส้นขนานที่ 17 อย่างไรก็ตาม แผนทีนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1958 อันเป็นช่วงแรกๆ ของสาธารณรัฐเวียดนามนั้น กลับแสดงให้เห็นว่า เมืองแห่งนี้ถูกจัดวางความเป็นชาติด้วยสำนึกที่รุนแรง มุ่งเน้นการปฏิวัติ และอีกทั้งยังขยายขอบเขตของความเป็นสาธารณรัฐเวียดนามไปจนถึงดินแดนทางตอนเหนือของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย

การปฏิวัติและการรวมชาตินั้นมิใช่สัญญาณใดๆ ที่ถูกจัดวางเหนือนครไซ่ง่อนอย่างไร้ที่มาที่ไป เพราะแม้แต่เหวียนก็ยอมรับว่า ประธานาธิบดีสาธารณรัฐเวียดนามเช่นเสียมนั้นก็มีความหมายมั่นที่จะ “สร้างการปฏิวัติที่แท้จริง” ผ่านโครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์ (strategic hamlets) ในปี ค.ศ. 1962 ที่เขานั้นคาดหวังที่จะสร้างสังคมใหม่ที่พึ่งพาตนเอง มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม และสามารถป้องกันตัวจากภัยคอมมิวนิสต์ได้ อย่างไรก็ตาม เหงียนยังพยายามที่จะแยกโครงการของเสียมให้ออกห่างจากแนวทางคอมมิวนิสต์ด้วยการชี้ให้เห็นว่า หมู่บ้านยุทธศาสตร์ของเสียมนั้นถูกใช้เพื่อดูแลประชากรผู้รุกรานมากกว่าเป็นยุทธศาสตร์ทางการทหารเพื่อตอบโต้แนวร่วมปลดปล่อยชาติของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย (Nghia, 2011, pp. 138-139)

อย่างไรก็ตาม การแยกข้อโครงการของเสียมทางใต้กับพรรคคอมมิวนิสต์ทางเหนือโดยเหวียนนั้นอาจจะไม่ถูกต้องเสียทั้งหมด เพราะจอร์จ ซี. สจวร์ต (Geoffrey C. Stewart) ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า เมื่อย้อนไปยังกลางคริสต์ทศวรรษ 1950 ก่อนที่เสียมจะใช้โครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์นั้น รัฐบาลเวียดนามใต้ได้ใช้นโยบาย กิจกรรมพลเมือง (Cộng Dân Vụ: The Civic Action) เข้าพัฒนาพื้นที่ชนบทด้วยหมายชื่อใจประชาชนในเขตชนบทให้เชื่อว่าฝ่ายสาธารณรัฐหรือกล่าวให้เจาะจงคือเสียมนั้น จะมอบสวัสดิการแก่พวกเขาได้ดีกว่าขบวนการปลดแอกฝ่ายคอมมิวนิสต์ โดยแม้เสียมจะปฏิรูปนโยบายดังกล่าวในเวลาต่อมาให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นทางการในเดือนกันยายน ค.ศ. 1955 และจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษ (Đặc ủy Phủ) ประจํานโยบายดังกล่าวในปีพฤศจิกายน ค.ศ. 1956 แต่การจัดการดังกล่าวก็ไม่ได้หักล้างข้อเท็จจริงที่ว่า เสียมต้องการที่จะได้กลับอิทธิพลของขบวนการคอมมิวนิสต์ ผู้ซึ่งเข้ามาจัดตั้งพื้นที่ “ปลดแอก” ในเวียดนามตอนกลางและตอนใต้ด้วยการเข้ายึด

พื้นที่ พักชำระภาษี กระจายที่ดิน และก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคให้แก่ชาวชนบท ซึ่งเสียมมองว่า การกระทำดังกล่าวเป็นความพยายามของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยที่จะทำลายชื่อเสียงของรัฐบาลเขา (Stewart, 2017, pp. 1, 20, and 39)

อย่างไรก็ตาม แม้เสียมจะต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์และฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยอย่างสุดกำลัง แต่เขาก็ไม่อาจต่อต้านหรือปฏิเสธมรดกที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ริเริ่มไว้เช่นการกระจายที่ดินที่ในเวลาต่อมาก็ได้กลายเป็นบรรทัดฐานในการดูแลประชาชนของรัฐ ซึ่งเหงียก็กล่าวว่า แนวนโยบายดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่รัฐบาลสาธารณรัฐต้องจัดการ (Nghia, 2011, p. 138; Stewart, 2017, pp. 45 and 106) จึงกล่าวได้ว่า แม้จะยืนอยู่ตรงข้ามกับศัตรูทางเหนือ นโยบายของเสียมในการบริหารสาธารณรัฐของเขานั้นก็มิได้แตกต่างจากแนวทางที่พรรคแรงงานเวียดนามบริหารสาธารณรัฐประชาธิปไตยของพวกเขาคนเท่าใดนัก กล่าวอีกนัยหนึ่งคือศัตรูของเขาได้กลายเป็นตัวแบบที่รัฐบาลเสียมต้องเดินตามเสียเองอันจะเห็นได้จากการปฏิวัติและการกระจายที่ดินแก่มวลชน ได้กลายเป็นจริยธรรมที่ผู้นำฝ่ายสาธารณรัฐไม่อาจปฏิเสธ และจริยธรรมดังกล่าวก็เผยแสดงออกมาผ่านโครงสร้างของนครไซ่ง่อนที่เป็นศูนย์กลางของรัฐและตำแหน่งแห่งที่ของตัวผู้นำ

จุดร่วมทางประวัติศาสตร์ระหว่างสาธารณรัฐเวียดนาม (รัฐใต้-โลกเสรีนิยม) กับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (รัฐเหนือ-โลกสังคมนิยม) จะถูกสังเกตได้มากยิ่งขึ้นจากการเปรียบเทียบเมืองนครไซ่ง่อนกับกรุงฮานอย โดยแม้ประเด็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ของกรุงฮานอยจะแตกต่างจากนครไซ่ง่อนไม่มากนัก กระนั้น ในขณะนามของเหวียนเหวะพาดผ่านย่านการค้าของมหานครทางใต้ นครสังคมนิยมทางเหนือก็มีถนนกว้างจุงม์ (Đai lộ Quang Trung) ซึ่งเป็นชื่อรัชสมัยของเหวียนเหวะที่ผู้เขียนได้อธิบายไปแล้วก่อนหน้านี้ และเป็นข้อยืนยันว่าการยกย่องเหวียนเหวะของนักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ที่ผู้เขียนยก นอกจากนี้ สองยอดหญิงสกุลจิ้งปากน้ำแบกจตั้ง ขุนพลเงินฮิงดาว และราชันย์ดิงเตียนหว่างก็ล้วนแต่ถูกนำไปตั้งเป็นชื่อของถนนที่ตัดไขว้สลับไปมากลางกรุงฮานอย กล่าวได้ว่า แม้รัฐทั้งสองจะยืนอยู่ตรงข้ามกัน ทั้งในทางภูมิศาสตร์และทางการเมือง ทว่าเมืองหลวงของรัฐทั้งสองกลับอ้างอิงสำนักทางประวัติศาสตร์ร่วมกันโดยมีข้อแตกต่างไม่มากนัก (“AMS - Saigon Sheet 1,” 1958; “AMS - Sai Gon, Vietnam,” 1968; “AMS - Ha Noi, Vietnam,” 1968)

ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่าผลลัพธ์จากสงครามเวียดนาม ที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามหรือฝ่ายเหนือเป็นฝ่ายมีชัยและได้ผนวกฝ่ายใต้ให้กลืนหายเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตนนั้น จะทำให้ตำแหน่งแห่งที่ที่สาธารณรัฐเวียดนามเคยมีนั้นจำกัดอยู่เพียงแต่พื้นที่ตอนใต้ของเวียดนามตามที่สนธิสัญญาเจนีวาปี ค.ศ. 1954 กำหนดไว้ และเป็นผลให้การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับนครไซ่ง่อนของเหงียนนั้น จำกัดอำนาจของมหานครดังกล่าวไว้เพียงภายในดินแดนทางใต้เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แม้สิ่งที่เหงียกล่าวมาจะไม่ผิดหากเขาหมายถึงอำนาจในทางปฏิบัติของรัฐบาลสาธารณรัฐ กระนั้น เขาก็ละเลยที่จะ

ชี้แจงว่า ความทะเยอทะยานของเสียมและสาธารณรัฐนั้นขยายไปไกลกว่าเส้นขนานที่ 17 ดังจะเห็นได้จากถนนสายสำคัญเส้นต่างๆ ของนครไซ่ง่อนที่ผู้เขียนอภิปรายไปในข้างต้น รวมทั้งเสียมเองก็ไม่พอใจผลของสนธิสัญญาเจนีวาปี ค.ศ. 1954 อย่างยิ่งที่ทำให้เขาไม่สามารถเป็นผู้นำของเวียดนามทั้งหมด พร้อมทั้งกล่าวกลางการประชุมที่เจนีวาในปีนั้นว่า “เราไม่อาจยอมรับอำนาจของโซเวียต-จีนที่ครอบครองแผ่นดินของชาติเรากว่าครึ่งหนึ่งได้” (Jacobs, 2006, p. 42; Stewart, 2017, p. 15)

แม้โครงสร้างของนครไซ่ง่อนนั้นจะซับซ้อนอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างสุดกำลังพร้อมทั้งเน้นย้ำการปฏิวัติในฐานะวิธีการสร้างชาติ จนหากพิจารณาเพียงแต่โครงสร้างของเมืองก็แทบจะเรียกได้ว่า นครไซ่ง่อนหลังปี ค.ศ. 1955 คือเมืองปฏิวัติแห่งหนึ่งที่กำลังจะถูกชิงคืนมาจากฝรั่งเศส เป็นที่เรียบร้อยแล้ว กระนั้น หากย้อนกลับไปพิจารณาปัญหาว่าด้วยเอกราชที่ยังคงคลุมเครือและภาวะอาณานิคมที่ยังคงแฝงเร้นอยู่ในระบอบสาธารณรัฐ อันเกิดจากภาวะการเมืองและการทหารตั้งแต่ปี ค.ศ. 1955-1975 ซึ่งผู้เขียนยกไว้เป็นเบาะแสในข้างต้น ก็ชวนให้สงสัยต่อไปว่า เนื่องจากเงื่อนไขอย่างหลังนั้นขัดแย้งอย่างชัดเจนกับโครงสร้างของนครไซ่ง่อนในสมัยสาธารณรัฐเสียยิ่งกว่าครั้งตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ความเป็นไปได้จะมีอย่างน้อยเพียงใดที่โครงสร้างเมืองแบบปฏิวัติจะเข้าคัดง้างกับภาวะอาณานิคมที่ยังอยู่คงอยู่ในทำเนียบรัฐบาลและกองทหาร จนค่อยๆ ปมเพาะภาวะตึงเครียดภายในเมืองอันคุกรุ่นขึ้น และนำนครไซ่ง่อนไปสู่การปลดปล่อยโดยกองกำลังของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย และการรวมประเทศในท้ายที่สุด

สยบเจอะเหลิน มุ่งสู่ดินแดนเวียดนาม

นอกจากความเปลี่ยนแปลงของนครไซ่ง่อนจากมหานครอาณานิคมสู่ศูนย์กลางของชาติเวียดนามแล้ว ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ ศูนย์กลางการทหารของเมืองค่อยๆ ย้ายออกจากเขตป้อมหงสาเก่าสู่ดินแดนตอนในมากขึ้น โดยจะเห็นได้เมื่อนำแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1942 มาเรียงเคียงกับแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1958 ฉบับปี ค.ศ. 1962 ซึ่งฉบับนี้จัดทำโดยกรมแผนที่ กองทัพบกสหรัฐอเมริกา เขตตะวันออกไกล (The U.S. Army Map Service, Far East) และฉบับปี ค.ศ. 1968 ที่จัดทำโดยสำนักงานภูมิศาสตร์แห่งชาติ

โดยในปี ค.ศ. 1958 พื้นที่สำคัญด้านการทหารของนครไซ่ง่อนถูกย้ายจากค่ายทหารราบ ณ พื้นที่ป้อมหงสาเป็นค่ายโอม่า (Thành Ô-Ma) และค่ายเจืองหวิงกี (Thành Truong-Vinh-Ky) ซึ่งทั้งสองค่ายตั้งอยู่ลึกเข้าไปยังดินแดนตอนใน บริเวณกึ่งกลางระหว่างนครไซ่ง่อนกับเมืองเจอะเหลิน (“AMS - Saigon Sheet 1,” 1958; “AMS - Saigon Sheet 2,” 1958) ทั้งนี้ แม้เมื่อเปรียบเทียบกับแผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1962 แล้ว การเคลื่อนย้ายพื้นที่ทหารของนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1958 เข้าสู่ดินแดนตอนในอาจดูสอดคล้องไปกับการเข้ามาตั้งศูนย์ที่ปรึกษาด้านการทหารของสหรัฐอเมริกาที่ตาม

กระนั้น ภายใต้แนวโน้มดังกล่าวก็มีความเป็นไปได้ที่ละเอียดลึกซึ่งอยู่ 2 ประการที่ทำให้ตำแหน่งแห่งที่ด้านการทหารของเมืองแห่งนี้เปลี่ยนไป

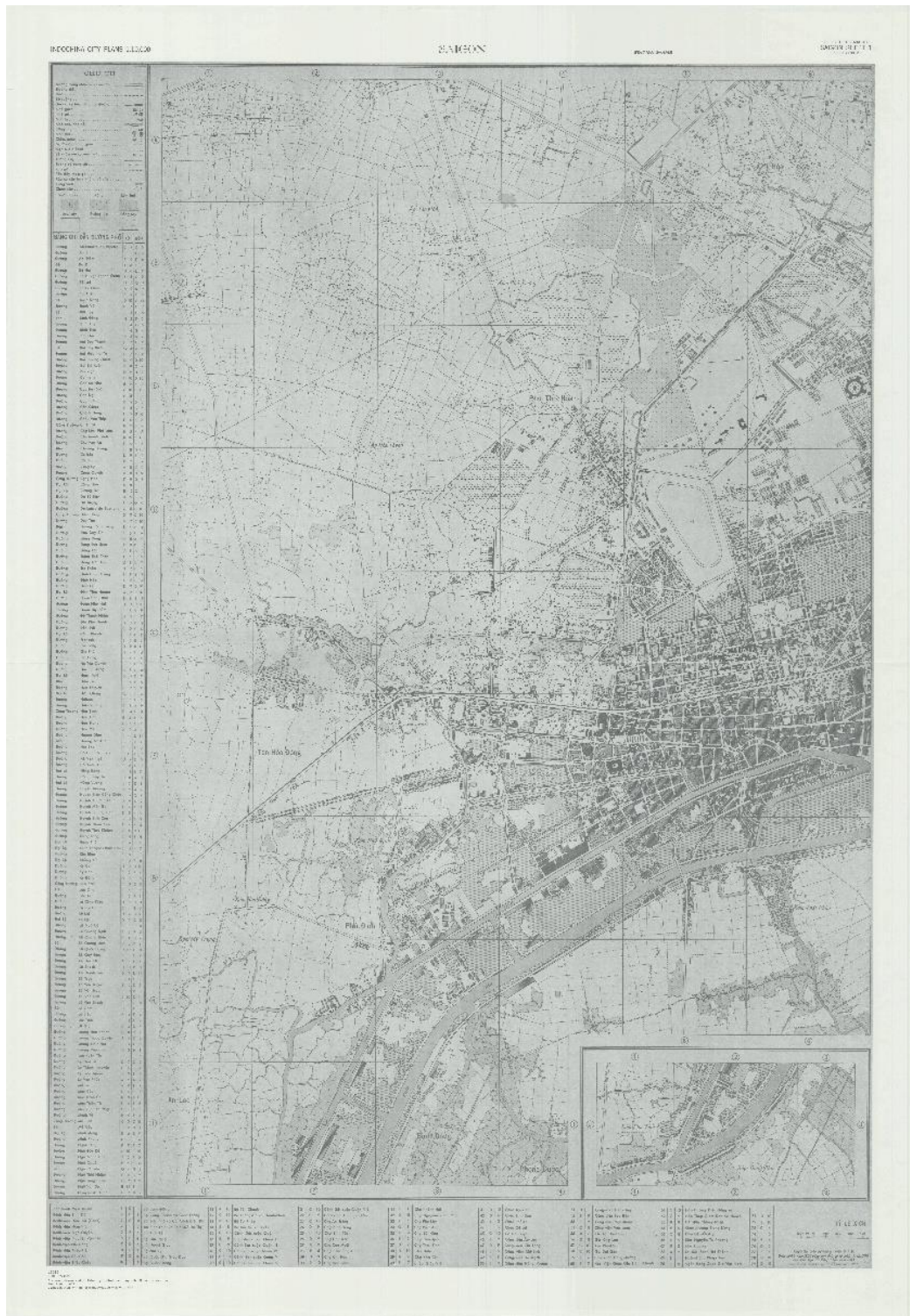
ประการแรก เป็นไปได้ว่ารัฐเวียดนามหรือหากซ้ากว่านั้นสัก 1 ปีก็คือสาธารณรัฐเวียดนามที่ต่างก็อยู่ใต้การบริหารของโงดิ่งญี่เสียม นั้น หมายจะยกระดับบูรณภาพระหว่างนครไซ่ง่อนกับเมืองเจอะเหลิน เพราะหากเปรียบเทียบแผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1923 กับแผนที่ปี ค.ศ. 1962 ก็จะเห็นว่าในขณะที่รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสจัดแบ่งเมืองทั้งสองออกจากกันด้วยภาพแทนเมืองยุโรป-เมืองเอเชียดังที่ผู้เขียนอธิบายในบทที่ 6 อีกราว 40 ปีต่อมา รัฐบาลของเสียมที่พยายามสร้างนครไซ่ง่อนให้เป็นมหานครแห่งชาติก็ได้ผนวกกลืนเมืองเจอะเหลินทั้งหมดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองแห่งนี้ พร้อมทั้งตัดแบ่งแยกย่อยออกเป็นเขต 5 6 7 และ 8 (Quận V-VIII) โดยการกระทำเช่นนี้ทางหนึ่งก็มองได้ว่า นครไซ่ง่อนได้ถูกนำออกมาจากภาพแทนแบบเดิมที่เป็นของเจ้าอาณานิคมมาอยู่ในภาพแทนชาตินิยมของเสียม ทั้งนี้เมื่ออาณาเขตของเมืองได้ขยายเข้าไปทางตะวันตกสู่ดินแดนตอนในมากขึ้น ทั้งส่วนที่ขยายไปยังเป็นเขตเมืองขนาดใหญ่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ชัยภูมิทางการทหารจึงจำเป็นต้องถูกย้ายตามเพื่อความสะดวกในการควบคุมความมั่นคงของรัฐบาลเสียม

ความเป็นไปได้อีกประการนั้น ส่วนหนึ่งก็มาจากตัวเมืองเจอะเหลินเองที่สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งต่อประเด็นความมั่นคงของรัฐบาลที่ไซ่ง่อน กล่าวคือ เจอะเหลินนั้นเป็นเขตอิทธิพลของกลุ่มบิงญี่เซวียน (Binh Xuyên) (Corfield, 2013, p. 62) ซึ่งเป็นกลุ่มมาเฟียชาตินิยมที่เริ่มก่อตัวในคริสต์ทศวรรษ 1920 ด้วยบทบาทกลุ่มโจรสลัดปากแม่น้ำใกล้เขตเจอะเหลิน ก่อนจะเติบโตขึ้นในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1940 ถึงต้นคริสต์ทศวรรษ 1950 จากการหันเหบทบาทจากสลัดปากแม่น้ำสู่ขบวนการชาตินิยมที่ทำงานให้กับทั้งฝ่ายสันนิบาตเพื่อเอกราชเวียดนาม แล้วต่อมาก็ย้ายมาเข้ากับฝ่ายรัฐบาลอาณานิคม โดยการย้ายข้างนั้นเกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1946-1948 จากการที่คนของสันนิบาตฯ เริ่มสังหารผู้นำคนสำคัญของบิงญี่เซวียน ทั้งนี้ นอกจากจะมีกำลังพลซึ่งมากพอที่จะคัดง้างกับกองกำลังของฝ่ายคอมมิวนิสต์แล้ว บิงญี่เซวียนยังถือครองส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ในนครไซ่ง่อนและเขตเจอะเหลินจากเครือข่ายบ่อนพนัน หอนางโลม ธุรกิจค้าฝิ่น และการเก็บค่าผ่านทาง ซึ่งส่งผลให้ผู้นำกลุ่มเช่นเลวันเหวียน (Lê Văn Viễn) ฉายา ไบ่เหวียน (Bây Viễn: เหวียนอันดับเจ็ด) กลายเป็นหนึ่งในเศรษฐกิจที่รวยที่สุดในอินโดจีน เมื่อล่วงถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษ 1950 เครือข่ายตำรวจและตำรวจลับของฝรั่งเศส (la Surêté) ก็ล้วนถูกเขาซื้อไปแทบทั้งสิ้น (Chapman, 2013, pp. 16, 30, and 74; Miller, 2013, pp. 92-93)

อิทธิพลของเหวียนอันดับเจ็ดเริ่มถดถอยลงเมื่อฝรั่งเศสที่เคยให้การสนับสนุนเขานั้นต้องถอนตัวออกจากอินโดจีนตามสนธิสัญญาเจนีวาปี ค.ศ. 1954 พร้อมกับการเข้ามาของสหรัฐอเมริกาที่หนุนหลังรัฐบาลของโงดิ่งญี่เสียม ทั้งนี้แม้การเถลิงอำนาจของเสียมจะทำให้ธุรกิจของบิงญี่เซวียนได้รับความเสียหายด้วยอำนาจการสั่งปิดกิจการของรัฐบาล กระนั้น เส้นสายของเหวียนที่มีเหนือบรรดา

ตำรวจนครไซ่ง่อนก็ยังคงทำให้เขาเป็นหนึ่งในขุนศึกที่ทรงพลังและเป็นภัยคุกคามที่เลื่อมหมายจะกำจัดทิ้งโดยไม่ประนีประนอม แม้สหรัฐจะไม่เห็นด้วยกับวิธีการของเขาด้วยเกรงว่าจะนำไปสู่สงครามกลางเมืองในนครไซ่ง่อน กระนั้น มหาอำนาจรายใหม่รายนี้ก็ไม่อาจหยุดยั้งความทะเยอทะยานของเลียม และนำไปสู่การปะทะกันในนครไซ่ง่อนช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม ค.ศ. 1955 ระหว่างกองกำลังของรัฐบาลเลียมกับกองกำลังบิ่ญเซวียนใต้ โดยที่สหรัฐเองนั้นจำต้องสนับสนุนเลียมจนเป็นฝ่ายชนะเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน (Miller, 2013, pp. 92-93, 101, 111, and 120-124) ด้วยเงื่อนไขอันร้อนระอุต่อทำเนียบรัฐบาลเช่นนี้ เจอะเหลินจึงมิได้เป็นเพียงเมืองเศรษฐกิจธรรมดาที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของนครไซ่ง่อนเพื่อบูรณภาพของเมืองหลวงแห่งชาติหรือเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังเป็นพื้นที่ของกลุ่มกบฏที่รัฐบาลเลียมมองว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการสร้างชาติของเขา จนต้องเข้าควบคุมอย่างเข้มงวดด้วยการย้ายพื้นที่การทหารเข้าประชิดให้ใกล้มากยิ่งขึ้น

อนึ่ง การผนวกเจอะเหลิน การย้ายศูนย์กลางการทหาร และการกำจัดกลุ่มบิ่ญเซวียนนั้น ในแง่หนึ่งแม้จะคล้ายกับปัญหาภายในนครไซ่ง่อนและไม่เกี่ยวข้องกันกับแผนการจัดวางศูนย์การทหารของสหรัฐ กระนั้น ความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็คาดว่าจะตัดขาดจากภาวะอาณานิคมโดยสมบูรณ์ เพราะอันที่จริงอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาเฉพาะหน้าว่าด้วยชาติและกระแสชาตินิยมที่ทั้งคุกรุ่นทั้งกระจัดกระจายต่างหากที่อำพรางมรดกอาณานิคมของนครไซ่ง่อนเอาไว้ เพราะดังที่ได้อภิปรายข้างต้นแล้วว่า เหวียนอันดับเจ็ดและกลุ่มบิ่ญเซวียนของเขานั้นได้รับการสนับสนุนโดยฝรั่งเศส หรือกล่าวให้ละเอียดขึ้นคือเป็นหนึ่งในกองกำลังที่รักษาอิทธิพลของฝรั่งเศสในพื้นที่ทางใต้ของเวียดนามตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1940 ทั้งนี้แม้มิลเลอร์จะกล่าวว่า ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1954 ฝรั่งเศสนั้นได้แจ้งแก่บรรดาขุนศึกว่าจะไม่ส่งความช่วยเหลือแก่พวกเขาอีกต่อไป (Chapman, 2013, p. 33 and 37; Jacobs, 2004, p. 194; Miller, 2013, p. 111) กระนั้น ฝรั่งเศสก็ยังคงรักษาอำนาจที่ทำเนียบรัฐบาลอาณานิคมจวบจนปี ค.ศ. 1956 ซึ่งเป็นเวลาอีกเพียง 1 ปี หลังจากทีเลียมกำจัดกลุ่มบิ่ญเซวียนใต้สำเร็จ โดยการดำรงอยู่ของอำนาจฝรั่งเศสในนครไซ่ง่อนนั้นต้องพิจารณาควบคู่กับข้อเท็จจริงที่ว่าเครือข่ายตำรวจลับในนครไซ่ง่อนที่ตกทอดมาจากยุคอาณานิคมฝรั่งเศสนั้นอยู่ในการควบคุมของกองทัพมาเพียงกลุ่มนี้ และแม้กระทั่งช่วงต้นปี ค.ศ. 1955 ที่กองกำลังของบิ่ญเซวียนเริ่มตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในการรบกับกองกำลังรัฐบาลเลียมนั้น ฝรั่งเศสก็ได้แทรกตัวเข้ามาเพื่อเป็นตัวกลางในการเจรจาหยุดยิง กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดรวมถึงความช่วยเหลือข้างต้นที่ฝรั่งเศสมีต่อบิ่ญเซวียนนั้นนับว่าใกล้เคียงยิ่งกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอาณานิคมกับผู้สมรู้ร่วมคิดชาวพื้นเมืองที่คอยรักษาอำนาจให้แก่กัน

ภาพ 30 แผนที่นครไซ่ง่อนฝั่งเจอะเหลินฉบับปี ค.ศ. 1958

ที่มา: <https://catalog.archives.gov/id/74797641>

ภาพ 31 วงกลมขวามือคือพื้นที่อิทธิพลของรัฐบาลเสียม วงกลมซ้ายมือคือเขตที่
 บังญ์เซวียนเคยมีอิทธิพล
 และวงกลมตรงกลางคือ “ศูนย์กลางการทหารแห่งใหม่” ในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ

อย่างไรก็ตาม การกำจัดอิทธิพลของกลุ่มบังญ์เซวียนของเสียมนั้นก็เชื่อว่าจะเป็นกระบวนการที่
 กลุ่มชาตินิยมขับไล่กลุ่มอาณานิคมภักดีโดยสมบูรณ์ เพราะในด้านหนึ่งกลุ่มบังญ์เซวียนที่ฝรั่งเศสให้
 การสนับสนุนก็ใช้อุดมการณ์ชาตินิยมในการรักษาอำนาจของตนเหนือนครไซ่ง่อนผ่านการจัดตั้ง “แนว
 ร่วมพหุเสนาแห่งชาติ” (Mặt trận Thống nhất Toàn lực Quốc gia” ที่สนธิกำลังของกลุ่มบังญ์
 เซวียน ลัทธิหัวฮาว และลัทธิก้าวเข้าด้วยกัน (Chapman, 2013, p. 86) ส่วนเสียมนั้นแม้จะ
 ประกาศก้าวก่อนทำสงครามกับกลุ่มบังญ์เซวียนว่าเขาจะกำจัดอิทธิพลของฝรั่งเศสออกไป (Jacobs,
 2004, p. 194) แต่เสียมเองซึ่งมีพื้นเพจากราชสำนักเหวียนในเวียดนามตอนกลางก็ต้องอาศัยการดูแล
 ของสหรัฐในการเถลิงอำนาจขึ้นมาเป็นผู้นำหน้าใหม่ของเวียดนามตอนใต้ ทั้งนี้เงินทุนจำนวนมหาศาล
 จากมหาอำนาจสหรัฐได้แสดงผลานภาพให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยการหยุดการรัฐประหารในปี ค.ศ.
 1954 โดยนายพลเหวียนวันหิ่งญ์ (Nguyễn Văn Hinh) เพียงแค่สหรัฐเชื่อว่าจะไม่สนับสนุนเงินทุนแก่รัฐ
 เวียดนามหากเสียมถูกโค่น ซึ่งหิ่งญ์เองก็ยอมรับว่าประเทศนี้ไม่อาจอยู่รอดได้หากสหรัฐตัดการ

สนับสนุน (Hess, 1990, p. 58; Jacobs, 2006, p. 33; Miller, 2013, p. 115) หรือแม้แต่ในสมรภูมิ ไช่ก๋องอันปี ค.ศ. 1955 นั้น ความอ่อนแอของกลุ่มบิงญ์เซวียนนั้นก็เกิดจากงบประมาณของสหรัฐสูงกว่า 12 ล้านดอลลาร์สหรัฐที่ถูกจ่ายไปเพื่อซื้อตัวบรรดาขุนพลลัทธิเหว้าหวาและกาวต่ายให้แปรพักตร์มาเข้าร่วมกับกองกำลังของรัฐบาลเสียม (Hess, 1990, p. 58)

ดังนั้น แม้มองด้านหนึ่ง การย้ายจุดยุทธศาสตร์ด้านการทหารมาสู่ดินแดนตอนในของนคร ไช่ก๋องอันช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1950 นั้นเกิดจากปัญหาการเมืองภายในนครไช่ก๋องอันระหว่างเสียมที่เป็นชนชั้นนำใหม่ในนครไช่ก๋องอันกับเหวียนอันดับเจ็ดซึ่งกุมอำนาจในเขตเงอะเหลินและเครือข่ายตำรวจทั่วนครไช่ก๋องอัน กระนั้น เมื่อถอยมาพิจารณาวงศาวนว่านเครือของชนชั้นนำทั้งสอง สิ่งที่เกิดขึ้นได้ก็อีกด้านหนึ่งกลับเป็นภาวะเปลี่ยนผ่านของระบอบอาณานิคมแบบเก่าสู่การครอบงำแบบใหม่ที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นฉากหน้า ซึ่งแม้จะมีจุดร่วมเป็นการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ภายใต้กระบวนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวก็ระอุไปด้วยการเมืองภายในของค่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย ระหว่างอดีตเจ้าอาณานิคมเช่นฝรั่งเศสที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มอำนาจเดิมในนครไช่ก๋องอันเช่นเหวียนอันดับเจ็ดฝ่ายหนึ่ง กับอีกฝ่ายหนึ่งคือสหรัฐอเมริกาที่เป็นทั้งมหาอำนาจรายใหม่และสนับสนุนชนชั้นนำใหม่เช่นเสียมให้ขึ้นมาเป็นผู้นำของมหานครแห่งนี้ (Jacobs, 2006, pp. 79-80)

ทั้งนี้ เมื่อสงครามนครไช่ก๋องอัน-เงอะเหลินซึ่งจบลงในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1955 ความนิยมในตัวเสียมก็เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ทั้งในหมู่ประชาชนชาวไช่ก๋องอันผู้มองว่าเขาสามารถขับไล่ศัตรูต่างชาติได้ และในรัฐบาลสหรัฐที่มองเห็นสมรรถนะในการควบคุมสังคมเวียดนามตอนใต้เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในขณะเดียวกันความพ่ายแพ้ของบิงญ์เซวียนก็ยกระดับความเกลียดชังของประชาชนต่อจักรพรรดิบ่าวต่ายเป็นทวีคูณในฐานะหุ่นเชิดของฝรั่งเศสที่ยังเหลืออยู่ ทั้งนี้ สหรัฐเองเห็นว่าความปั่นป่วนทางอารมณ์ความรู้สึกในช่วงดังกล่าวเป็นโอกาสดีที่จะแทรกมือเข้ามาในเวียดนามตอนใต้โดยที่ไม่ถูกครหาว่าจะเป็นเจ้าอาณานิคมรายใหม่ ทั้งนี้ ไม่นานหลังจากกลุ่มบิงญ์เซวียนแห่งเงอะเหลินถูกปราบลง มวลชนชาวไช่ก๋องอันต่างมาชุมนุมที่หน้าทำเนียบเสียม พร้อมทั้งตะโกนว่า “โค่นล้มบ่าวต่าย” (đả đảo Bào Đai) สุรเสียงจากมหาชนในครั้งนั้นจึงน่าจะเพิ่มความมั่นใจให้เสียมเร่งเดินหมากรวบอำนาจมากขึ้น หรือหากมวลชนกลุ่มดังกล่าวมาจากการจัดตั้งของเสียมเอง ก็ย่อมหมายความว่า การสยบและผนวกเงอะเหลินเข้ามาอยู่ใต้อำนาจของไช่ก๋องอันนั้นทำให้ความมั่นใจของเขาพุ่งสูงขึ้นจนยอมลงทุนจัดตั้งมวลชนเพื่อสนับสนุนตนเองในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง จนในที่สุด เมื่อเดือนตุลาคมปีเดียวกันมาถึง ภาวะเสื่อมถอยลงอย่างไม่อาจกู้คืนได้ของอำนาจฝรั่งเศสก็ติดตามมาด้วยการที่จักรพรรดิบ่าวต่ายถูกเสียมกระชากตกจากอำนาจ พร้อมกับสถาปนาสาธารณรัฐเวียดนามในฐานะรัฐอิสระที่พ้นไปจากเงื่อนไขของสนธิสัญญาเจนีวา ค.ศ. 1954 (Jacobs, 2006, pp.79 and 85; Miller, 2013, pp. 140-141; Stewart, 2007, p. 47)

ทั้งนี้ แม้การเปลี่ยนศูนย์กลางการทหารของนครไซ่ง่อนจะสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการรวบอำนาจ และเถลิงตนขึ้นบนจุดสูงสุดของนครไซ่ง่อนและเวียดนามตอนใต้ของเสียม อีกทั้งในแผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1958 ก็ไม่มีกรกล่าวถึงค่ายทหารราบ ณ บ่อมหงสา (“AMS - Saigon Sheet 1,” 1958; “AMS - Saigon Sheet 2,” 1958) กระนั้น พื้นที่เดิมของกองทัพสมัยอาณานิคมก็เชื่อว่าจะถูกถอนรากออกจากการเป็นชัยภูมิทางการทหารอย่างทันทีทันใด เพราะอย่างน้อยที่สุด บริเวณใกล้กับทำเนียบรัฐบาล ก็มีการวางกำลังของกองพลผสมคุ้มกันจวนประธานาธิบดี (Lữ đoàn Liên binh Phòng vệ Tổng thống Phủ) ที่ค่ายสาธารณรัฐ (Thành Cộng Hòa) โดยแม่มีลเลอร์จะไม่ได้อธิบายถึงที่ตั้งของค่ายดังกล่าวอย่างชัดเจนยามเมื่อต้องกล่าวถึง แต่ก็เป็นไปได้ว่าค่ายสาธารณรัฐอาจจะใช้พื้นที่ของค่ายทหารราบอาณานิคมเดิม ดังข้อมูลที่เว็บไซต์ข่าววีเอ็นเอ็กซ์เพรส (VnExpress) ซึ่งเป็นสื่อของรัฐบาลเวียดนามนั้นก็ระบุว่า ค่ายสาธารณรัฐคือค่ายมาร์แตง เดส์ ปาลีแยร์ส์เดิมที่ถูกประธานาธิบดีเสียมเปลี่ยนชื่อ (Trung Sơn, 2016)

ทั้งนี้ ค่ายสาธารณรัฐไม่เพียงทำหน้าที่เป็นองค์กรกึ่งพิทักษ์ทำเนียบเอกราชเพียงแห่งเดียว เพราะในสมัยของเสียมก็มีสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่ผุดขึ้นมาซึ่งมีอำนาจอย่างโดดเด่นคือ ทำเนียบชาลองม์ (Dinh Gia Long) โดยทำเนียบแห่งนี้มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1954 ในฐานะสำนักงานของเสียมเมื่อครั้งยังเป็นเพียงนายกรัฐมนตรีแห่งรัฐเวียดนาม ทั้งนี้ การผุดขึ้นมาของทำเนียบชาลองม์ก็มิใช่จะไร้ความสัมพันธ์กับพัฒนาการของนครไซ่ง่อน เพราะแผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1878 ได้แสดงให้เห็นว่า เดิมทีพื้นที่ของอาคารดังกล่าวเป็นที่ตั้งของศาลนครไซ่ง่อนในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (“Plan de la ville de Saigon (Cochinchine),” 1878) จากนั้นในปี ค.ศ. 1890 พื้นที่ดังกล่าวก็ถูกเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ์พาดิซันนครไซ่ง่อน (Duy Trãn, 2016) แล้วภายในทศวรรษเดียวกัน ด้วยโครงสร้างอาคารเดิม พิพิธภัณฑ์พาดิซันก็กลายเป็นทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีน ด้วยเหตุที่ ทำเนียบบรมมซึ่งเคยเป็นทำเนียบของผู้ว่าฯ โคชินจีนนั้น ถูกปรับปรุงให้กลายเป็นทำเนียบใหญ่สำหรับผู้ว่าการสูงสุดแห่งอินโดจีน (Bertaux and Chauvet, A., 1900) อย่างไรก็ตาม นัยสำคัญทางการเมืองของทำเนียบชาลองม์ก็เพิ่งจะปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงปี ค.ศ. 1954 เมื่อเสียมเข้าประชันบารมีกับจักรพรรดิบัวต่ายและคณะข้าหลวงใหญ่ของฝรั่งเศส จนเกิดเป็นการขับเคี่ยวกันระหว่างทำเนียบเล็ก (ทำเนียบชาลองม์) กับทำเนียบใหญ่ (ทำเนียบบรมม)

ทั้งนี้ ในเวลาต่อมา เมื่อเสียมสามารถขับคณะข้าหลวงใหญ่ของฝรั่งเศสให้ออกจากทำเนียบรัฐบาล พร้อมทั้งเข้ายึดทำเนียบดังกล่าวโดยสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1956 (Jacobs, 2006, p. 86) ทำเนียบชาลองม์ก็ถูกลดบทบาทไป โดยหากสังเกตจากแผนที่นครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1958 ก็จะเห็นว่าบริเวณที่เป็นทำเนียบชาลองม์นั้นไม่มีตัวเลขระบุชัดเจนเพื่อบ่งชี้ว่าสถานที่ดังกล่าวคือที่ใด จนกระทั่งเมื่อย้ายมาพิจารณาแผนที่ปี ค.ศ. 1962 จึงค่อยมีการระบุว่าอาคารดังกล่าวคือจวนประธานาธิบดี อย่างไรก็ตาม การอ้างว่าทำเนียบชาลองม์รับหน้าที่เป็นจวนประธานาธิบดีตลอดสมัยของเสียมก็ไม่

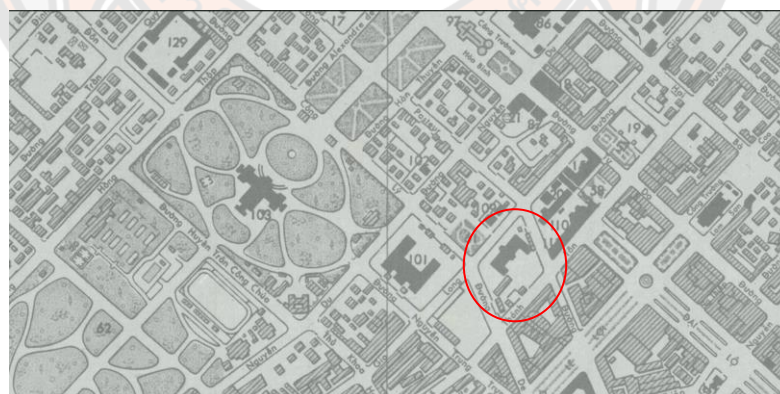
ถูกต้องทั้งหมด เพราะเสียมนั้นเพิ่งจะย้ายมาปฏิบัติงานในทำเนียบชาลองมีในปี ค.ศ. 1962 ซึ่งเป็นผลจากเหตุการณ์ในเช้าวันที่ 27 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1962 ที่เครื่องบินรบ 2 ลำของกองทัพอากาศสาธารณรัฐเวียดนามด้วยกันเองได้เข้าโจมตีทำเนียบเอกราชด้วยระเบิดนาปาล์ม ด้วยหมายจะเอาชีวิตเจ้าทำเนียบ ทว่าเขายังรอดชีวิตเพราะอยู่คนละจุดกับจุดที่ถูกโจมตี นับแต่นั้นเป็นต้นมา เสียมก็ใช้ทำเนียบชาลองมีในการหารือกับเจ้าหน้าที่ต่างประเทศและกับโจดิงญูญ ผู้เป็นทั้งน้องชาย ที่ปรึกษาทางการเมืองคนสำคัญ รวมถึงผู้นำร่วมกันกับเสียมตั้งที่เอกอัครราชทูตสหรัฐ โรเบิร์ต แมคคลินตอกค์ (Robert McClintock) เคยระบุไว้ในช่วงแรกที่เสียมขึ้นมามีอำนาจว่า ญูญนั้น “เป็นตั้งนายกฯ เงาม” (as an informal co-prime minister) (Jacobs, 2006, pp. 86-87) อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่าแผนการย้ายไปยังทำเนียบชาลองมีของเสียมนั้นอาจถูกกระตุ้นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 แล้ว โดยในเช้ามืดของวันที่ 11 พฤศจิกายนของปีดังกล่าว ทำเนียบเอกราชของเสียมได้ถูกปิดล้อมและโจมตีโดยทัพอากาศของสาธารณรัฐจำนวน 3 กองพัน นำโดยพันเอกเหวียนแจงญูชิ (Nguyễn Chánh Thi) พันโทเวืองวันดงม์ (Vương Văn Đông) และพันโทเหวียนเจียวห่งม์ (Nguyễn Triệu Hồng) โดยนายพันทั้งสามมีจุดมุ่งหมายคือ บังคับให้เสียมร่วมมือกับพวกเขาเพื่อจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ในช่วงแรกของการปะทะกลางนครไซ่ง่อนนั้น ความหวังของคณะรัฐประหารดูจะส่องแสงอยู่รำไร ฅปากอูโงมค์มีดีจากการที่พวกเขาสามารถสยบกองพลผสมคุ้มกันฯ ของเสียมได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยความล้มเหลวของคณะรัฐประหารและความหละหลวมในการควบคุมระบบการสื่อสารที่สำนักงานไปรษณีย์-โทรเลขได้ ท้ายที่สุด ในวันที่ 12 พฤศจิกายน กองทัพของคณะรัฐประหารก็ถูกกองกำลังที่เหลือของสาธารณรัฐตลบหลัง จนการรัฐประหารจบลงด้วยความล้มเหลวและเหล่าผู้นำคณะก็ต้องลี้ภัยไปยังกัมพูชา (Millers, 2013, pp. 202-204)

หากการย้ายศูนย์กลางการทหารมาสู่พื้นที่ตอนในและการสยบเจอะเหลินในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ทศวรรษ 1950 จะแสดงให้เห็นถึงการเล็งอำนาจของเสียมและสหรัฐในนครไซ่ง่อน การย้ายสำนักงานของเสียมมายังทำเนียบชาลองมีก็แสดงให้เห็นถึงภาวะโรยราในช่วงท้ายสมัยของเขา ที่ไม่นานนักก็จะตามมาด้วยรุ่งอรุณของพื้นที่ใหม่ คือ กองบัญชาการเสนาธิการร่วม (Joint General Staff: JGS) ซึ่งตั้งอยู่ในท่าอากาศยานเดินเชินเถิตในปี ค.ศ. 1963 ทั้งนี้ การบุกโจมตีทำเนียบเอกราชของทหารสาธารณรัฐในปี ค.ศ. 1960 และ 1962 จนเสียมต้องย้ายสำนักงานนั้นก็อยู่ในแนวโน้มของภาวะอำนาจถดถอยของเสียม เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวปะทุขึ้นจากความไร้สมรรถภาพของเสียมที่จะหยุดการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของลัทธิคอมมิวนิสต์ในปี ค.ศ. 1960 ความไร้สมรรถภาพดังกล่าวนำมาซึ่งความไม่พอใจในหมู่ทหารกองทัพสาธารณรัฐฯ ที่มองว่าผู้เป็นประธานาธิบดีนั้นไม่เอาใจใส่ต่อการทหารมากพอ อีกทั้งยังสมทบด้วยปัญหาการเลื่อนตำแหน่งอย่างไม่เป็นทำที่นายทหารผู้ได้เลื่อนขั้นส่วนใหญ่ในนั้นมักเป็นคนใกล้ชิดกับพรรคปฏิวัติเพื่อชีวิตแรงงาน (Cán lao Nhân vị Cách mạng Đảng) ของเสียม (Millers, 2013, pp. 204-205)

ภาพ 32 ภาพทำเนียบชาลองมีเมื่อครั้งยังเป็นทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีน
ถ่ายเมื่อปี ค.ศ. 1922

ที่มา <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b531679848/>

ภาพ 33 ตำแหน่งของทำเนียบชาลองมีในปี ค.ศ. 1958 (ในวงกลมสีแดง) ที่ไม่มีการระบุถึงหน้าที่
ชัดเจน โดยขณะนั้นที่ทำการของรัฐบาลเสียมและตัวเสียมเองอยู่ที่ทำเนียบเอกราช
(ทำเนียบนโรตม; หมายเลข 103)

ที่มา <https://catalog.archives.gov/id/74797643>

ส่วนอีกด้านหนึ่ง สหรัฐที่กำลังจับตามองอยู่ ก็ยิ่งมายิ่งแคลงใจต่อสมรรถนะของเสียมที่จะสถาปนาความสงบเรียบร้อยในสาธารณรัฐเวียดนามใต้ จากการที่เสียมไม่เพียงแต่ล้มเหลวในการบริหารประเทศตามที่พวกเขาคาดหวัง ทว่ายังต้องรับผิดชอบต่อคำแนะนำและข้อเรียกร้องของสหรัฐเกี่ยวกับวิธีการต่อต้านขบวนการคอมมิวนิสต์และสร้างบูรณภาพทั้งในภาครัฐและภาคสังคม โดยแม้ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1959 ที่เสียมใช้อำนาจทางการเมืองและการทหารในการปราบปรามนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามระหว่างการเลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติ ดไวต์ ดี. ไอเซนฮาวร์ (Dwight D. Eisenhower) ผู้เป็นประธานาธิบดีสหรัฐในขณะนั้นจะยังคงสั่งการให้กระทรวงการต่างประเทศและหน่วยข่าวกรองสหรัฐคอยหาทางสนับสนุนเสียมให้อยู่ในอำนาจ ทว่าเมื่อเขาไล่ปราบปรามสื่อและศัตรูทางการเมืองอีกครั้งในปี ค.ศ. 1962 ที่ปรึกษาฝ่ายการเมืองของสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐก็ได้เขียนลงไปในงานว่า ตลอด 8 ปีในการลองผิดลองถูกของเสียมนั้น ประธานาธิบดีผู้นี้ “ไม่เคยที่จะเรียนรู้” สิ่งใด ยิ่งไปกว่านั้น อำนาจของเสียม ณ ทำเนียบเอกราชยิ่งสั่นคลอนมากขึ้น เมื่อเข้าเดือนมีนาคม ปี ค.ศ. 1963 เจ้าหน้าที่การทูตของสหรัฐในนครไซ่ง่อนหรือแม้แต่ประธานาธิบดีสหรัฐคนใหม่ เช่นจอห์น เอฟ. เคนเนดี (John F. Kennedy) ที่เห็นอกเห็นใจเสียมอย่างถึงที่สุด ก็ไม่อาจยับยั้งวุฒิสมาชิก ไมค์ แมนส์ฟิลด์ (Mike Mansfield) ในการตรวจสอบและเสนอรายงานเรื่องความด้อยประสิทธิภาพของเสียมต่อรัฐสภาสหรัฐ (Jacobs, 2006 pp. 100, 104, 115-116, and passim)

ในท้ายที่สุด พางเส้นสุดท้ายก็ขาดผิงลงในช่วงกลางปี ค.ศ. 1963 ด้วยความล้มเหลวของเสียมในการจัดการปัญหาการเดินประท้วงของขบวนการชาวพุทธ และเป็นอีกครั้งที่เสียมไม่ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของสหรัฐ กล่าวคือ ขณะที่มหาอำนาจรายนี้ขอให้เสียมเร่งประนีประนอมกับขบวนการชาวพุทธที่กำลังลุกฮือ ทว่าสิ่งที่ประธานาธิบดีสาธารณรัฐฯ มอบแก่ประชาชนกลับเป็นคมกระสุน หยดเลือด และความตาย โดยตั้งแต่การประท้วงที่นครหลวงเวทในวันที่ 7 เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1963 ที่บรรดาชาวพุทธเรียกร้องรัฐบาลของเสียมให้ปฏิรูปนโยบายที่มีต่อพวกเขา ได้แก่ อนุญาตให้ใช้ธงพุทธศาสนา ขจัดการเลือกปฏิบัติต่อชาติพุทธในหมู่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง และแก้กฎหมายให้ไม่ให้สงวนสิทธิพิเศษเฉพาะแก่ขบวนการคริสต์โรมันคาทอลิก (*Memorandum, Diem Versus the Buddhists*, 21 August 1963, p. 3) อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์ของการเรียกร้องครั้งนั้นจบลงด้วยความตายของผู้ประท้วง 8 ราย และการบีบตาชาวพุทธในครั้งนั้นก็นำไปสู่การประท้วงที่รุนแรงขึ้นในนครไซ่ง่อน โดยในวันที่ 11 มิถุนายน มหาสมณะกว๋างดึก (Thích Quảng Đức) พร้อมสานุศิษย์จำนวน 350 คนได้ออกมาชุมนุม ณ บริเวณสี่แยกเลวันเสวียต-ฟานดิงฟุ้งม์ ทางตะวันตกของทำเนียบเอกราช ทั้งนี้ เมื่อความคับแค้น ความทุกข์ทน ความตึงเครียด ระคนด้วยความศรัทธาก็ได้นำพาการชุมนุมขึ้นสู่จุดสูงสุดเมื่อผู้เข้าร่วมมากร่วมหน้า มหาสมณะผู้นำได้ก้าวออกมากลางสี่แยกแล้วนั่งลง ณ ตรงนั้น จากนั้นหยิบประจำพร้อมบริกรรมคาถา “นะโม อมิตาพุทธ” แล้วให้พระลูกศิษย์ราดน้ำมันลงบนร่าง

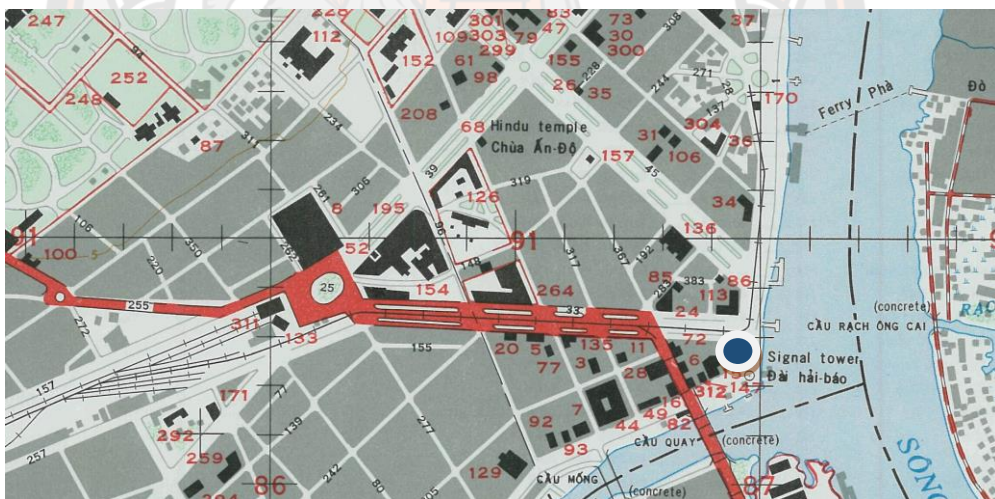
ตนก่อนจุดไฟเผาเพื่อประท้วงรัฐบาลจนกลายเป็นข่าวดังออกไปทั่วโลก (Jacobs, 2006, p. 147; Stewart, 2017, p. 228)

ทั้งนี้ แม้การจุดไฟเผาตัวเองกลางนครไซ่ง่อนของมหาสมณะกวังต๊กนั้น จะโหมเพลิงแค้นต่อเสียมในหมู่ประชาชนชาวสาธารณรัฐให้ลุกลามเป็นวงกว้างยิ่งขึ้น กระนั้น รัฐบาลของเสียมก็ยังคงเพิกเฉยต่อความขุ่นเคืองของบรรดาชาวพุทธ โดยมองว่าเป็นเพียงการจัดฉากของขบวนการคอมมิวนิสต์ และในวันที่ 21 สิงหาคม สถานการณ์ในนครไซ่ง่อนรวมถึงทั้งประเทศยิ่งตึงเครียดมากขึ้น เมื่อกำลังตำรวจและทหารบุกเข้าไปในวัดซาเหล่ย (Chùa Xa Lộ) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกของทำเนียบเอกราชและไม่ไกลมาจากจุดที่มหาสมณะกวังต๊กเผาตัวเอง จากนั้นก็จับกุม ทำร้าย หรือแม้แต่สังหารบรรดานักบวชบรรพชิตภายในวัด แล้วไม่กี่ชั่วโมงต่อมา กองกำลังหลายวัดก็ถอยร่นมาอยู่ที่มั่น ซึ่งผู้เชี่ยวชาญว่า หากมิใช่ทำเนียบเอกราช ทำเนียบศาลองมี ก็เป็นค่ายสาธารณรัฐ เพราะเมื่อกองกำลังดังกล่าวกลับเข้าที่มั่นแล้ว ประธานาธิบดีเสียมก็ประกาศกฎอัยการศึกทันที ทั้งนี้ แม้เสียมจะดูเป็นฝ่ายได้เปรียบในการเบียดเบียนขบวนการชาวพุทธ กระนั้น การบุกโจมตีวัดซาเหล่ยของเขาก็สร้างความไม่พอใจให้ในหมู่นายทหารและข้าราชการพลเรือนไม่น้อยจนอยากจะทำให้เสียมพ้นจากตำแหน่งโดยเร็วเช่นกัน (*Memorandum, Diem Versus the Buddhists*, 21 August 1963, pp. 4-5)

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนั้น กอปรกับข้อมูลที่พลเอกเจิ่นวันโดน (Trần Văn Đôn) รายงานว่าการบุกวัดซาเหล่ยนั้นอยู่ใต้การควบคุมของโจดิงญูผู้เดียว สหรัฐจึงเริ่มส่งสัญญาณแก่บรรดานายพลในกองทัพสาธารณรัฐฯ อย่างกรายๆ ผ่านการให้สัมภาษณ์สื่อโดยประธานาธิบดีสหรัฐในวันที่ 2 กันยายน ว่า “ด้วยการเปลี่ยนแปลงนโยบาย และบางทีอาจจะตัวบุคคลด้วยแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่า [รัฐบาลสาธารณรัฐฯ] ต้องชนะ [ใจประชาชน] หากไม่เปลี่ยนแปลงตามเช่นนั้นแล้วไซ้ ข้าพเจ้าคิดว่าโอกาสที่จะชนะได้นั้นย่อมเกิดขึ้นยาก” พร้อมกันนั้น ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม ได้มีการหารือหลายต่อหลายครั้งระหว่างนายทหารสาธารณรัฐและเจ้าหน้าที่การทูตของสหรัฐกลุ่มใหม่ที่เพิ่งย้ายมา คือ เฮนรี แคบอท ลอดจ์ (Henry Cabot Lodge) และลูเซียน โคนิน (Lucien Conein) ถึงการรัฐประหารเสียมและประเด็นว่าสหรัฐจะสนับสนุนการรัฐประหารดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายสหรัฐก็ให้คำตอบว่า “สหรัฐจะไม่ทำลายแผนการรัฐประหารครั้งนี้” จนนำไปสู่การรัฐประหารในวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1963 (Jacobs, 2006, pp. 160 and 166-168; Millers, 2013, p. 311; Stewart, 2017, p. 229)

ทั้งนี้ การติดต่อกันระหว่างสหรัฐกับบรรดานายทหารสาธารณรัฐได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์การเมืองแบบใหม่ในนครไซ่ง่อน คือ สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐที่ตั้งอยู่ทางใต้ของนครไซ่ง่อน ณ ปากคลองท่าจีนก่อนถึงริมฝั่งท่าแบกจตั้ง กับทางเหนือของ “ศูนย์กลางทหารแห่งใหม่” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง ซึ่งจัดวางไว้ด้วยศูนย์

บัญชาการเสนาธิการร่วมและท่าอากาศยานเดินเซ็นญิต นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็แสดงให้เห็นถึงความถดถอยของศูนย์กลางเก่าอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากแผนที่นครไชน่ฮงฉบับปี ค.ศ. 1962 เราก็จะเห็นว่าในขณะที่อำนาจของเสียมยังคงกระจุกและแผ่ตัวอยู่ในศูนย์กลางการเมืองเก่าตั้งแต่สมัยอาณานิคม คือ ทำเนียบเอกราช (อดีตทำเนียบบนโรตม) ทำเนียบชาลองม (อดีตทำเนียบผู้ว่าการอาณานิคมโคชินจีน) และค่ายสาธารณรัฐ (ฐานทัพของกองกำลังคุ้มกันประธานาธิบดีและอดีตค่ายทหารอาณานิคม) เขตอำนาจทางการเมืองการทหารของพันธมิตรสหรัฐ-นายทหารเวียดนามที่กำลังเรืองอำนาจขึ้นมา กลับเรียงตัวจากทิศใต้ของเมือง (สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐ) ไปยังทิศตะวันตก (ศูนย์กลางทหารแห่งใหม่ที่สหรัฐได้จัดวางหน่วยการทหารไว้ 5 จุดโดยรอบ) แล้ววกขึ้นเหนือ (ศูนย์บัญชาการเสนาธิการร่วม) เป็นแนวโค้งล้อมฐานกำลังของเสียมอีกทอดหนึ่ง จนกล่าวได้ว่า แนวโค้งที่เกิดขึ้นนั้นต่อยอดมาจากศูนย์กลางการทหารแห่งใหม่ที่ผงาดขึ้นในสมัยของเสียม และผู้เขียนก็มีความเห็นว่า หากจะนิยามโครงสร้างดังกล่าวเพื่อให้ง่ายแก่การศึกษาต่อไป ก็ควรจะนิยามโครงสร้างที่ผงาดขึ้นในยุคที่เสียมโรยราและจะดำรงต่อไปอย่างน้อยถึงช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1960 ว่า “แนวโค้งหลังสมัยเสียม”

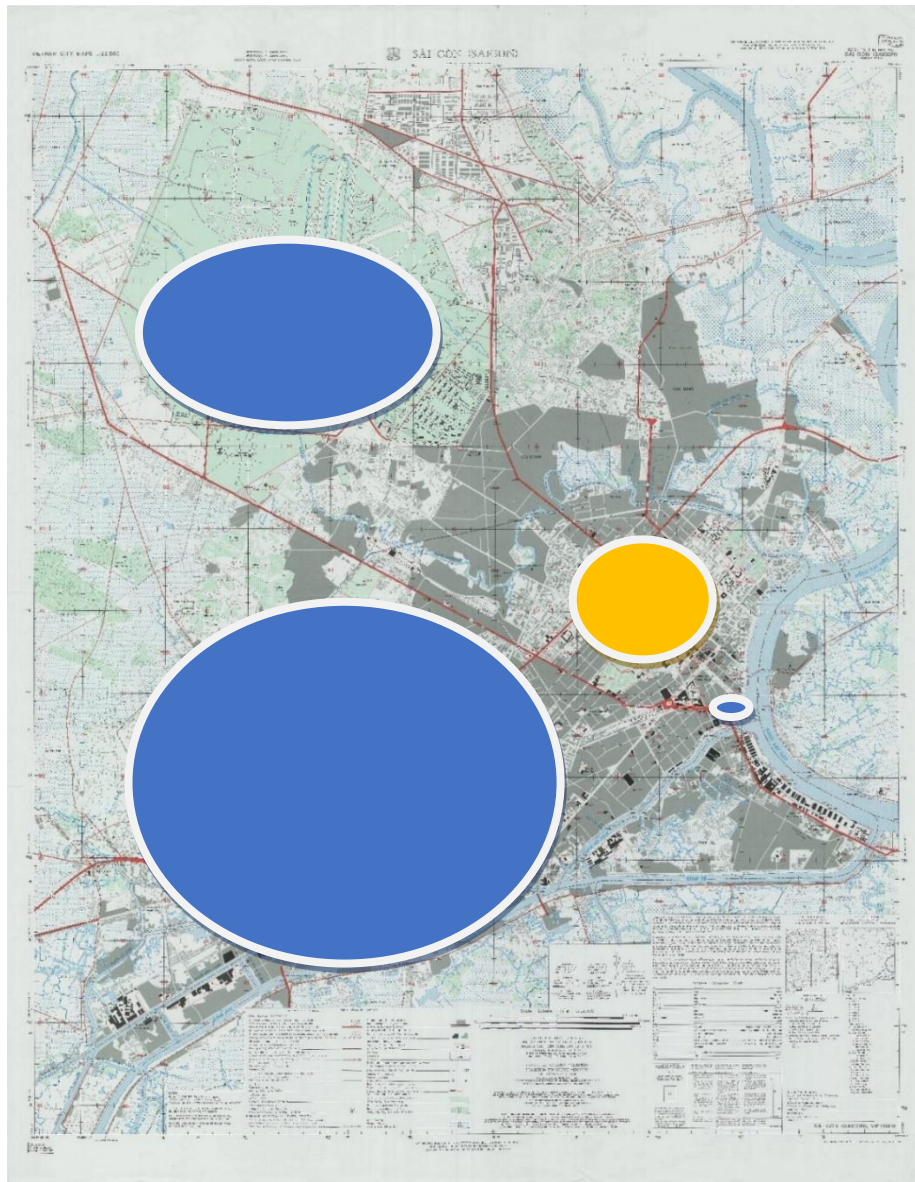
ภาพ 34 ตำแหน่งที่ตั้งของสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐ ณ นครไชน่ฮง

ในวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1963 ประธานาธิบดีจอร์จ เอช ดับเบิลยู บุช ได้โทรศัพท์หาเอกอัครราชทูต ลอร์ด พรอมเอย์ลาม “หน่วยรบบางหน่วยกำลังก่อการกบฏ และผมต้องการทราบว่า สหรัฐมีท่าทีต่อเรื่องนี้อย่างไร?” “ผมมีข้อมูลไม่มากพอที่จะยืนยันอะไรกับท่าน ผมแค่ได้ยินเสียงระเบิด แต่ก็ไม่รู้ข้อเท็จจริงว่าต้นตอมาจากอย่างไร อีกอย่าง นี่ก็เวลาตี 4 ครึ่งที่วอชิงตัน รัฐบาลสหรัฐคงให้คำตอบอะไรท่านไม่ได้” ลอร์ดตอบ ส่วนเสียมก็ซักต่อไป “แต่ตัวคุณเองก็ต้องมีความคิดเห็นบางอย่างบ้าง

อย่างไรก็ดี ผมเป็นประมุขของรัฐ ผมพยายามทำหน้าที่มาตลอด จนถึงตอนนี้ ผมก็พยายามทำในสิ่งที่หน้าที่และจริยธรรมเรียกร้อง ผมยกหน้าที่ไว้เป็นสิ่งสูงสุด” เสียมพรรณนาถึงความทุ่มเทของตน และ ลอดจก็ดูจะเห็นอกเห็นใจเขาอยู่บ้าง “ท่านทำหน้าที่ของท่านมาดีแล้ว อย่างที่ผมกล่าวกับท่านเมื่อเช้านี้ ผมนับถือความกล้าหาญและความทุ่มเทอันยิ่งใหญ่ต่อประเทศชาติ ไม่มีใครปรากความดีงามที่ท่านสั่งสมมาจากตัวท่านได้ ตอนนี้ผมเพียงกังวลต่อความปลอดภัยของท่าน ผมได้รับรายงานว่าพวกที่ก่อการตอนนี้เขาเสนอการคุ้มกันเพื่อลี้ภัยหากท่านลาออก ท่านทราบเรื่องนี้ไหม?” ลอดจถามประหนึ่งหยิ่งเชิงอีกฝ่าย “ไม่ (นิ่งเงียบอยู่อึดใจหนึ่ง) คุณมีเบอร์โทรศัพท์ผมใช่ไหม?” เสียมถาม “ครับ หากผมทำอะไรเพื่อคุ้มครองท่านได้ โปรดติดต่อมาเลย” ลอดจรับคำพร้อมแสดงน้ำใจ “ผมพยายามกู้สถานการณ์อยู่” (“Telegram No. 860 from Saigon to Secretary of State,” 1 November 1963) บทสนทนาระหว่างทำเนียบขาวของมกกับเอกอัครราชทูตสหรัฐจบลงเพียงเท่านี้ หากพิจารณาจากเวลาที่ลอดจอ้างถึง ก็เป็นไปได้ว่าบทสนทนาดังกล่าวเกิดขึ้นในประมาณเวลา 17.30 น. หลังฝ่ายรัฐประหารเริ่มลงมือ (13.30 น.) ประมาณ 4 ชั่วโมง ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า เสียมซึ่งก่อนหน้านี้ตั้งใจจะจัดฉากสร้างรัฐประหารเทียมขึ้นมาเพื่อให้ตัวเองกลับมาโค่นล้มและกอบกู้วิฤตศรัทธาแก่ตนนั้น คงทราบแล้วว่าพยุหเสนาที่ยাত্রามาหาตนนั้นหมายจะโค่นอำนาจเขาจริง (Jacobs, 2006, pp. 174-175)

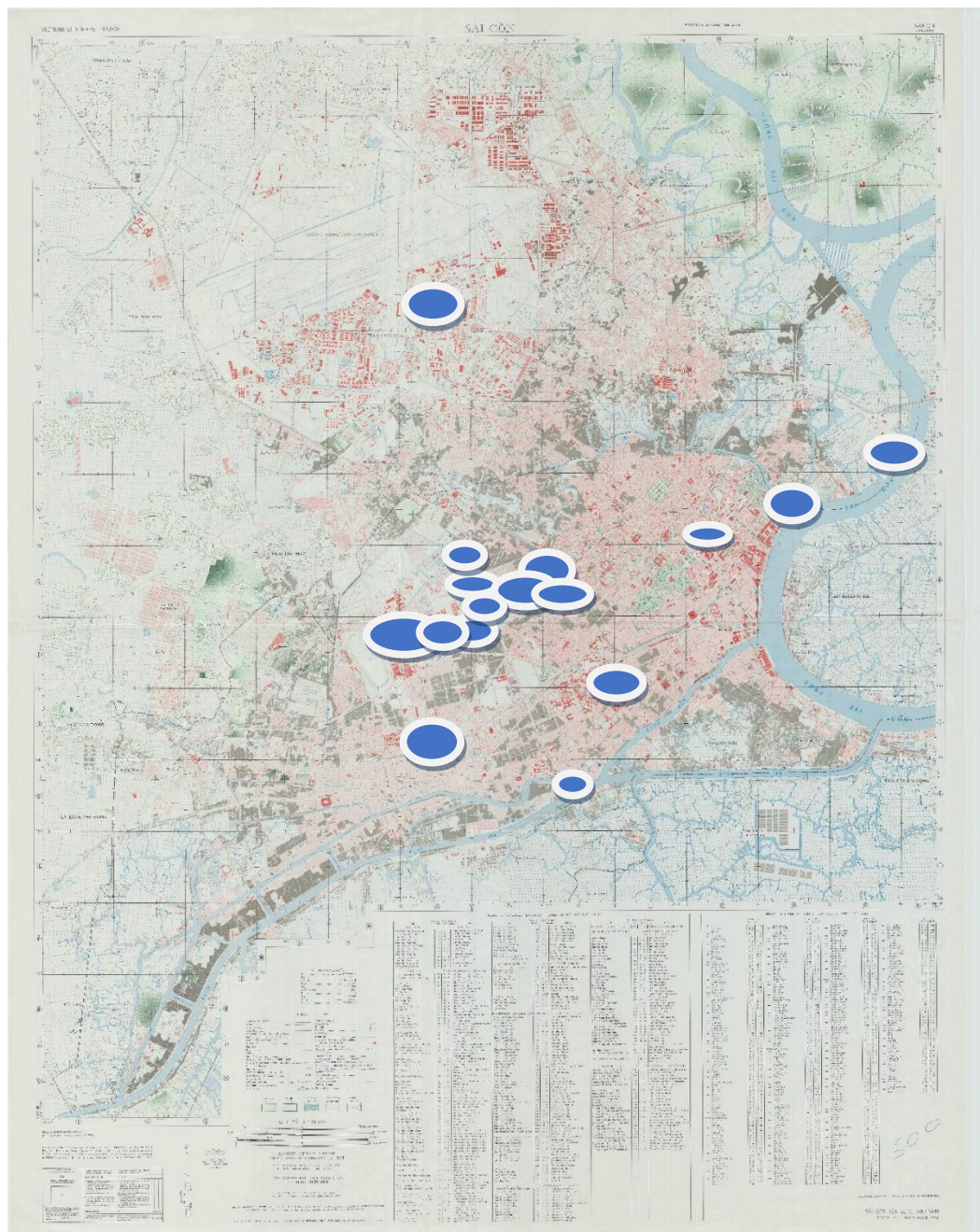
วันที่ 1 พฤศจิกายนปีนั้นเป็นวันที่กองบัญชาการเสนานิการร่วมขึ้นสู่จุดสูงสุดของพื้นที่การเมืองในนครไซ่ง่อน โดยในวันนั้น พลเอกเซียงวันมิงญ์ (Duong Văn Minh) ได้เชื้อเชิญทั้งทหาร นักการเมือง และนักเคลื่อนไหวกลุ่มต่างๆ มารับประทานอาหารกลางวันกับเขาที่กองบัญชาการดังกล่าว แล้วแจ้งแก่บรรดาผู้เข้าร่วมว่า การรัฐประหารได้เริ่มขึ้นแล้ว พลันเหล่าสารวัตรทหารพร้อมอาวุธครบมือก็เข้าควบคุมพื้นที่ พร้อมกับการที่นายพลมิงญ์กล่าวต่อไปว่า นับจากนี้สาธารณรัฐจะถูกปกครองโดยสภาปฏิวัติและขอให้ผู้ที่อยู่ในสถานที่ดังกล่าวทุกรายปฏิบัติตามว่าจะภักดีต่อสภาปฏิวัติ โดยปรากฏว่า ทุกคนในงานเลี้ยงครั้งนั้นยอมตาม มีเพียงหนึ่งคนที่ขัดขืนและเขาผู้นั้นก็ถูกลากออกไปสังหารข้างนอก (Jacobs, 2006, p. 175) ส่วนในนครไซ่ง่อน เส้นทางเชื่อมต่อระหว่างตัวเมืองหัวตกับต่างจังหวัดถูกตัดขาดโดยกองกำลังของคณะรัฐประหาร เพื่อป้องกันการตลกลับดังเช่นปี ค.ศ. 1960 อย่างไรก็ตาม เป็นไปได้ว่าการตัดเส้นทางของฝ่ายรัฐประหารนั้น อาจจะทำไปเพียงเพื่อป้องกันเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดเท่านั้น เพราะในขณะที่คณะรัฐประหารของผู้พันธีในปี ค.ศ. 1960 มีเพียงกองพันทหารพลร่ม การรัฐประหารในปี ค.ศ. 1963 นั้นมีทั้งทหารพลร่ม นาวิกโยธิน และทหารราบ นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่พันเอกเหวียนวันเถียว (Nguyễn Văn Thiệu) และพันเอกเจิ่นเถียนเคียม (Trần Thiệu Khiêm) ที่เคยช่วยเหลือเสียมรับมือการรัฐประหารครั้งก่อนนั้น บัดนี้ได้ย้ายมาอยู่ฝ่ายรัฐประหารเสียเองแล้ว จึงเป็นไปได้ว่า เสียมนั้นกำลังถูกปิดล้อมไม่เพียงแต่จากแนวอำนาจใหม่ของสหรัฐ-กองทัพสาธารณรัฐในพื้นที่ทางตะวันตกของนครไซ่ง่อน แต่ยังถูกปิดล้อมจากพื้นที่ของผู้พันเถียว

วคือ กองพลทหารราบที่ 5 แห่งเมืองเบียนหว่า (Biên Hoà) ที่ติดกับเขตแดนทางเหนือของเมืองหลวง และจากพื้นที่ของผู้พันเคียมคือ กองพลทหารราบที่ 7 แห่งเมืองหมีธอ (Mỹ Tho) ที่แม้จะไม่ได้ประชิดเขตแดนเหมือนเบียนหว่า แต่ก็ไม่ไกลจากทางเขตแดนทางใต้ของเมืองหลวง (Nghia, 2021, p. 25; Jacobs, 2006, pp. 118, 178)

ภาพ 35 จากแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1962 วงกลมสีสว่างคือพื้นที่ของเสียม ส่วนวงกลมสีทึบคือพื้นที่ของสหรัฐ-คณะรัฐประหาร

ที่มา <https://catalog.archives.gov/id/74797767>

ภาพ 36 แผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1968 และพื้นที่การทหาร
(รวมสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐ) แต่ละจุดที่วนครไซ่ง่อน

ที่มา <https://catalog.archives.gov/id/74797765>

เวลา 07.00 น. ของวันที่ 2 พฤศจิกายน คึกซึ้งอำนาจกลางนครไซ่ง่อนจบลงด้วยการประกาศยอมแพ้จากทำเนียบชาลองม โดยก่อนหน้านั้นประมาณ 40 นาที ประธานาธิบดีเลียมได้ติดต่อกับคณะรัฐประหารที่กองบัญชาการเสนาธิการร่วม พร้อมเสนอว่า “จะขอยอมแพ้อย่างมีเกียรติ” และต่อมาอีก 30 นาทีก็เสนออีกครั้งว่า “ขอยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไข” ปฏิบัติการยึดอำนาจจึงจบลงอย่างไรก็ตาม เลียมและญาติที่ประกาศยอมแพ้กลับเสียชีวิตอย่างลึกลับระหว่างถูกควบคุมตัวไปยังกองบัญชาการฯ (“The Situation in South Vietnam,” 2 November 1963, pp. 1-2) สำหรับสภาพของนครไซ่ง่อนในวันนั้น เสียงปืนยังคงลั่นอยู่ประปรายหลังการหยุดยิงที่ทำเนียบชาลองม ส่วนภูมิภาคอื่นในเมืองนั้น นอกจากค่ายสาธารณรัฐที่ถูกบดขยี้ด้วยปืนใหญ่จนเหลือแต่ซากและทำเนียบชาลองมที่เสียหายหนักจากสรรพอาวุธสงคราม (Jacobs, 2006, pp. 176-178) สำนักงานขบวนการเอกภาพสตรี (Women Solidarity Movement) ที่จัดตั้งโดยเงินถิเหลเซวียน (Trần Thị Lệ Xuân) ภริยาของโง่ดิ่งญูถูกวางเพลิง ส่วนสัญลักษณ์ของเธอเช่นอนุสาวรีย์สองยอดหญิงสกุลจึงก็ถูกโค่นทำลายลง สถานที่ที่ถูกวางเพลิงหรือเข้าทำลายยังรวมไปถึงบ้านเรือนของคณะรัฐมนตรีชุดเก่าและสำนักข่าวที่สนับสนุนเลียม (“The Situation in South Vietnam,” 2 November 1963, p. 2) ทั้งนี้ ควันปืน ใถ่าถ่าน และซากอาคาร ณ “เขตอำนาจของเลียม” นั้นระคนไปด้วยเสียงโห่ร้องยินดีของประชาชนชาวนครไซ่ง่อน ผู้ซึ่งไม่เพียงพอใจต่อการจากไปของประธานาธิบดีคนก่อน หากแต่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง *Cold War Mandarin: Ngo Dinh Diem and the Origin of America's War in Vietnam, 1950-1963* ของเซธ เจคอบส์ (Seth Jacobs) นั้น พวกเขาถึงกับเอ่ยปากว่า “ถ้าลอร์ดจัสสมัครเป็นประธานาธิบดีคนต่อไป เขาต้องชนะอย่างถล่มทลาย (Jacobs, 2006, p. 178) อนึ่ง หากว่าข้อมูลส่วนดังกล่าวมาจากชาวนครไซ่ง่อนจริง นั้นย่อมหมายความว่า เมืองแห่งนี้ยังคงโหยหาการแทรกแซงและจัดการโดยมหาอำนาจจากภายนอก ซึ่งขณะนั้นยังคงคลุมเครือว่า พวกเขาต้องการการแทรกแซงเพียงเพื่อความมั่นคงภายในเมืองหรือเพื่อการปูทางไปสู่รัฐเอกราชที่มั่นคง แต่หากข้อมูลดังกล่าวเป็นการสรรเสริญตนเองของฝ่ายสหรัฐ ก็เป็นไปได้ว่ามหาอำนาจรายนี้มองตนเองเป็นตั้งเสาหลักค้ำยันนครไซ่ง่อนและสาธารณรัฐเวียดนาม

ทั้งนี้ แม้ในช่วงต้นปี ค.ศ. 1963 รัฐบาลสหรัฐจะพยายามถอนตัวออกจากดินแดนตะวันออกไกลแห่งนี้ภายใต้เงื่อนไข 2 ประการคือ เป็นไปอย่างละมุนละม่อม และไม่เสียพื้นที่ดังกล่าวให้แก่ค่ายสังคมนิยม (“Observations on Viet Nam and Cuba,” 1963) และแม้กระทั่งในเดือนตุลาคม เมื่อพวกเขาตัดสินใจที่จะเปลี่ยนตัวผู้นำสาธารณรัฐเวียดนาม ก็ยังวางแผนอย่างรัดกุมว่า “ในตอนนี้ไม่ควรมีการลงมือใดๆ ที่สื่อว่า [สหรัฐ] สนับสนุนการรัฐประหาร” (Jacobs, 2006, p. 167) กระนั้นสิ่งที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับการรัฐประหารจริงๆ เมื่อเปรียบเทียบกับการปะทะกับกลุ่มบั้งญูเซียนในปี ค.ศ. 1955 และการรัฐประหารปี ค.ศ. 1960 กลับเป็นภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมในนครไซ่ง่อนที่มีลักษณะบางประการแตกต่างจากสมัยฝรั่งเศส กล่าวคือ ในขณะที่ฝรั่งเศสตั้งฐาน ณ นครไซ่ง่อนเพื่อ

สำเนาตัวเองในดินแดนตะวันออกไกล และจัดการทุกอย่างในอาณานิคมในนามของพวกเขา สหรัฐฯ ที่ตั้งฐาน ณ เมืองเดียวกันกลับแสดงบทบาทประหนึ่งมหาอุปราชาที่สามารถเลือกได้ว่า รัฐบาลใดควรได้รับการสถาปนา รัฐบาลใดควรยุบทิ้งเสีย คณะรัฐประหารใดควรประสบความสำเร็จ และนครไซ่ง่อนสมัยใหม่ในฐานะฐานอำนาจสำคัญควรถูกจัดวางโครงสร้างอย่างไร เพื่อเป้าหมายสำคัญที่สุดของสหรัฐฯ คือ การป้องกันไม่ให้อิทธิพลของค่ายสังคมนิยมขยายตัวมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ: ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมโดยสหรัฐฯ

นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการคัดเลือกผู้นำสาธารณรัฐเวียดนามโดยสหรัฐฯ แล้ว ปฏิบัติการโค่นเสียมกลางนครไซ่ง่อนยังตอกย้ำว่า เสียมนั้นเป็นนักชาตินิยมที่พยศเกินกว่าจะควบคุมได้ ในตอนท้ายของ *Cold War Mandarin* เจคอบส์ได้กล่าวว่า จุดร่วมของบรรดาผู้นำสาธารณรัฐเวียดนาม คือ อำนาจนิยม โหดเหี้ยม และโง่เขลาในทางการเมือง หากแต่เสียมมีข้อแตกต่างอยู่เล็กน้อยตรงที่เขานั้นทุ่มเทต่อระบอบของตนอย่างถึงที่สุด อีกทั้งกล้าหาญที่จะเผชิญหน้าต่อใครก็ตามที่ท้าทายเขา (Jacobs, 2006, pp. 186-188) แม้แต่หลังสงครามเวียดนามจบลง ชาวจังหวัดเตียนซางผู้หนึ่ง ที่ด้านหนึ่งวิจารณ์เสียมว่าออกกฎหมายฆ่าคน ทว่าอีกด้านหนึ่งเขาก็ลบล้างย่องว่า เสียมนั้น “ไม่ว่าคนอื่นจะว่าอย่างไร โง่ตงผู้เสียมคือผู้รักชาติเหนือใครทั้งหมด” ทั้งนี้ จากสำรวจภาวะสมัยใหม่ของฟิลิป เทย์เลอร์ (Philip Taylor) ในพื้นที่เวียดนามตอนใต้นั้น เขาพบว่า แม้เวลาจะล่วงเลยมาถึงคริสต์ทศวรรษ 1990 ชาวชนบทในจังหวัดเตียนซางบางคนยังมองว่า นครไซ่ง่อนระหว่างปี ค.ศ. 1954 ถึง 1960 นั้นเป็น “6 ปีแห่งสันติสุข” ที่ให้โอกาสพวกเขาในการสร้างเนื้อสร้างตัว (Taylor, 2001, pp. 185-186) อนึ่ง หากอ้างอิงตามภาวะอาณานิคมในนครไซ่ง่อนสมัยฝรั่งเศสที่ได้อภิปรายไปในบทก่อนๆ หนึ่งในลักษณะสำคัญของภาวะอาณานิคม คือ ความตึงเครียดในการจัดความพยายามควบคุมสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ ในขณะที่ฝรั่งเศสต้องทนเห็นตัวแบบเมืองปารีสของตนบิดเบี้ยวและพังทลายลงไป ในนครไซ่ง่อน สหรัฐฯ ก็ต้องขัดใจครั้งแล้วครั้งเล่าต่อการบริหารนครไซ่ง่อนแบบชาตินิยมหัวรุนแรงของเสียม และในขณะที่ความพยายามควบคุมชาวพื้นเมืองของฝรั่งเศสจะยิ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ในทางตรงกันข้ามเช่นการต่อต้านมากขึ้น สหรัฐฯ ที่พยายามเร่งกายก็แก้ปัญหาความปั่นป่วนในนครไซ่ง่อนด้วยสิ่งที่ตรงกันข้าม คือ การเหยบบทบาทของตน ซึ่งชัดเจนยิ่งขึ้นหลังการโค่นอำนาจของเสียม กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลังปี ค.ศ. 1963 เป็นต้นมา ภาวะอาณานิคมของสาธารณรัฐเวียดนามภายใต้จักรวรรดิอเมริกาจะยิ่งชัดเจนมากขึ้น (Nghia, 2011, p. 145) ซึ่งย่อมรวมไปถึงที่เป็นอยู่ในนครไซ่ง่อนเช่นกัน

ทั้งนี้ ภาวะอาณานิคมในนครไซ่ง่อนที่อภิปรายไปข้างต้นนั้นมีใช้สิ่งเหลวไหลหากพิจารณาจากข้อสังเกตของฮีเธอร์ มารี สเตอร์ (Heather Marie Stur) โดยเธอได้ตั้งข้อสังเกตไว้ใน *Saigon at*

War: South Vietnam and the Global Sixties ว่า ในคริสต์ทศวรรษ 1960 นครไซ่ง่อนไม่เพียงถูกใช้เป็นหนึ่งในฐานะทัพของสหรัฐในการส่งกำลังเข้าจัดการอิทธิพลของมหาอำนาจค่ายสังคมนิยม แต่ยังถูกประกอบสร้างให้เป็นดั่งสรวงสวรรค์ของชาวอเมริกัน โดยเฉพาะบรรดาเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม นครไซ่ง่อนในสมัยสหรัฐต่างจากสมัยฝรั่งเศสตรงที่สถาปัตยกรรมในยุคก่อนหน้านั้นไม่ได้ถูกทำลายแต่อย่างใด ทั้งนี้ การเก็บรักษาภูมิทัศน์แบบปารีสแห่งตะวันออกไกลของสหรัฐนั้นเกิดจากความกังวลในหมู่ผู้นำว่า ภายใต้การแทรกแซงการเมืองของสาธารณรัฐเวียดนาม สหรัฐอาจถูกครหาได้ว่าเป็นเจ้าอาณานิคม อย่างไรก็ตาม การที่เมืองแห่งนี้ใช้แรงงานชาวพื้นเมืองจำนวนมากในการขับเคลื่อน เพื่อพยุ่งสรวงสวรรค์ของเจ้าหน้าที่ของสหรัฐ และเป้าหมายในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของชนผิวขาวเหล่านี้ ก็ยืนยันอีกครั้งว่า นครไซ่ง่อนในสมัยสาธารณรัฐ อย่างน้อยที่สุดก็ในคริสต์ทศวรรษ 1960 นั้นยังไม่อาจสลัดตนออกจากภาวะอาณานิคมได้ (Stur, 2020, pp. 37-38) โดยเหี้ยกกล่าวว่า การแทรกแซงด้านการทหารอย่างเข้มข้นของสหรัฐในสาธารณรัฐเวียดนามหลังสมัยเสียมันั้น แทบจะเปลี่ยนประเทศแห่งนี้ให้กลายเป็นมลรัฐที่ 51 (Nghia, 2011, p. 151) นครไซ่ง่อนจึงอาจมิใช่สิ่งอื่นใดสำหรับเหยียนนอกจากเมืองหลวงอาณานิคมแห่งหนึ่งของจักรวรรดิอเมริกา

ความพยายามระดับประธานนครไซ่ง่อนให้เป็นดั่งสรวงสวรรค์สำหรับอเมริกันชนนั้นยังเห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นจากเอกสารนำเที่ยว 2 ฉบับ ได้แก่ *Saigon, a Booklet of Helpful Information for Americans in Vietnam* ที่พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1958 และ *SAIGON* ที่พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1964 โดยเอกสารทั้ง 2 ฉบับนั้นกล่าวตรงกันประหนึ่งคัดลอกมาว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นเมืองที่มีเสน่ห์ด้วย “ถนนหนทางที่ปกคลุมด้วยเงาขุ่มของพรรณไม้ที่น่าตื่นตาตื่นใจ” (boulevards shaded by tall exotic trees) (*Saigon*, 1958, pp. 7 and 14; *SAIGON*, 1964, p.1) อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ *Saigon* (1958) ที่พิมพ์โดยสมาคมสตรีอเมริกันในนครไซ่ง่อน (The American Women’s Association in Saigon) เน้นย้ำว่า นครไซ่ง่อนนั้น “แน่แท้คือหนึ่งในเมืองที่สะอาดอันดับต้นๆ ในแถบตะวันออกไกล” แต่ในขณะเดียวกันก็กล่าวถึงข้อควรระวังว่า ในมหานครแห่งนี้ “โรคพยาธิแบบตะวันออกและเขตร้อนนั้นยังคงมีอยู่” (*Saigon*, 1958, pp. 7 and 14) เอกสาร *SAIGON* (1964) ที่พิมพ์โดยสายการบินแอร์เวียดนาม (Air Vietnam) ได้ละประเด็นสุขลักษณะไปพร้อมทั้งเชื้อเชิญนักท่องเที่ยวให้เข้ามาอยู่ในความดูแลอย่างอบอุ่นเป็นกันเองของชาวเวียดนาม และทิวทัศน์อันน่าตื่นตาของเมืองที่คับคั่งไปด้วยจักรยานและนายนายานพาหนะ นอกจากนี้ เอกสารฉบับดังกล่าวยังนำเสนอว่า ผู้มาเยือนนครไซ่ง่อนจะได้พบกับ “เสน่ห์ของเด็กสาวชาวเวียดนามใต้ฝืนอาภรณ์พื้นเมืองอันงามงด ‘ฮ้าวสาย’ ที่ส่วนล่างแยกเป็นสองผืนเผยให้เห็นความชดช้อยของกางเกงผ้าไหม” พร้อมแนบภาพ “เด็กนักเรียนหญิงในชุดประจำชาติ” (*School girls with national costumes*) (*SAIGON*, 1964, p. 1)

ภาพ 37 “เด็กนักเรียนหญิงในชุดประจำชาติ” ในเอกสารนำเที่ยว SAIGON

ที่มา SAIGON, 1964, p.1

ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่า ความแตกต่างเพียงเล็กน้อยภายในเอกสารทั้งสองนั้น เกิดจากจุดประสงค์ของหน่วยงานที่จัดพิมพ์ โดยในขณะที่สมาคมสตรีอเมริกันฯ จัดพิมพ์ *Saigon* (1958) เพื่อเป็นคู่มือสำหรับการดำรงชีพ จึงโปรดความสวยงามในภาพของเมืองนี้น้อยกว่า ทว่าการจัดพิมพ์ SAIGON (1964) ของแอร์เวียดนามนั้น คือ การโฆษณาความสวยงามของนครไซ่ง่อนอย่างเต็มที่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การประดับประดาเสน่ห์ให้แก่นครแห่งนี้จึงเป็นไปอย่างเข้มข้น กระนั้น เนื้อหาส่วนอื่นของเอกสารทั้งสองก็หาได้มีความแตกต่างอื่นใดอันเป็นสลักสำคัญไม่ ทั้ง *Saigon* (1958) และ SAIGON (1964) ล้วนแต่แนะนำสถานที่สำคัญภายในมหานครดังกล่าวโดยมีถนนกาตินาต์หรือถนนเสรีภาพเป็นย่านหลัก

“ถนนเสรีภาพ (กาตินาต์) ที่เป็นถนนสายหลักของเมืองนั้น มีหัวถนนฝั่งหนึ่งอยู่ที่โรงแรมแมเจสติก (Hotel Majestic) ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำไซ่ง่อนและล้อมรอบด้วยกิจการต่างๆ ที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งคือ มหาวิหารคาธอลิก [มหาวิหารคริสเตียนนครไซ่ง่อน] ที่ตั้งอยู่ ณ จัตุรัสจุดฝรั่งเศสยกมาตั้ง” (Saigon, 1958, p.7)

“ถนนดีซอ (Tự Do) หรือถนนเสรีภาพคือถนนเส้นหลักของนครไซ่ง่อนที่จัดวางไว้ด้วยห้างร้านอันทันสมัยเปรียบเคียงไปกับอาคารสำคัญของรัฐบาล” (SAIGON, 1964, p. 1)

อย่างไรก็ตาม ภาพของนครไซ่ง่อนก่อนหน้านั้นไม่กี่ปีในนวนิยายชื่อดังเรื่อง *The Quiet American* ที่เขียนโดยเกรแฮม กรีนน์ (Graham Greene) และตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1955 นั้น กลับแตกต่างอย่างลิบลับกับภาพของนครไซ่ง่อนในเอกสารนำเที่ยวข้างต้น กรีนน์ผู้ซึ่งเคยทำงานให้แก่หน่วยข่าวกรองอังกฤษได้วาดนครไซ่ง่อนผ่านสรรพสัญลักษณ์และโวหารให้กลายเป็นสถานที่อันอบอวลไปด้วยอันตราย ความหวาดระแวง และความตึงเครียด แม้ในงานเขียนของเขานั้น นครไซ่ง่อนจะยังคงเป็นสถานที่อันปลอดภัยที่สุดสำหรับตัวเอกผู้เป็นชาวต่างชาติ (หนึ่งอังกฤษ หนึ่งอเมริกัน) และถนนกาตินาต์ยังคงเป็นย่านเสพสำราญดังที่เอกสารนำเที่ยว 2 ฉบับก่อนหน้านี้อ้างไว้ก็ตาม กระนั้น เหตุการณ์ต่างๆ ที่ตัวเอกต้องเผชิญ อารมณ์ความรู้สึกของตัวเอก และห้วงคำนึงของพวกเขา ล้วนแสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของกรีนน์นั้น ความเจริญและสวยงามของนครไซ่ง่อนนั้นหาได้สร้างความปลอดภัยแก่ผู้คนในเมืองไม่ (Greene, 2004)

เพียงแค่ต้นเรื่อง ตัวละครเอกของเรื่องที่เป็นคนของสหรัฐผู้มีนามว่า อัลเดน ไพล์ (Alden Pyle) ก็เสียชีวิตลงอย่างเต็มไปด้วยปริศนา ณ ชานเมืองนครไซ่ง่อน ไม่เพียงเท่านั้น มรณกรรมของไพล์ยังแสดงให้เห็นถึงความตายที่กำลังปิดล้อมและค่อยๆ แทรกซึมเข้ามาในเมืองแห่งนี้ จากทั้งกรมตำรวจลับของฝรั่งเศส (Surêté) กองกำลังลัทธิกาวต่ายของนายพลจิ้งมิงญ์เท่ (Trình Minh Thê) และขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนามที่ขึ้นกับสันนิบาตเพื่อเอกราชฯ ทั้งนี้ แทบมีต้องกล่าวถึงความปลอดภัยในจังหวัดอื่นๆ นอกนครไซ่ง่อน เพราะในช่วงกลางของเรื่องที่ย้อนกลับไปกล่าวถึงช่วงก่อนที่ไพล์จะถูกสังหาร เพียงแค่เขาและนักข่าวชาวอังกฤษอีกคนหนึ่งคือ โทมัส ฟอว์เลอร์ (Thomas Fowler) จำต้องเดินทางในยามวิกาลบนถนนระหว่างจังหวัดเตยนิญญ์และนครไซ่ง่อน ทั้งคู่ก็ต้องประสบกับปัญหาน้ำมันหมดเพราะถูกคนของลัทธิกาวต่ายขโมยไป และแทบจะต้องทิ้งชีวิตให้กับคมกระสุนของกองลาดตระเวนฝ่ายคอมมิวนิสต์ โดยแม้ทั้งคู่จะรอดชีวิตกลับมายังพื้นที่ปลอดภัยเช่นถนนกาตินาต์ได้อีกครั้ง (Greene, 2004, pp. 75-105) ทว่าพวกเขาก็ยังต้องพัวพันกับความขัดแย้ง

ระหว่างฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ขบวนการคอมมิวนิสต์ และลัทธิกาวต่าย จนนำมาสู่จุดจบของโพล์ท่ามกลางสมรภูมิเอกราชในที่สุด

นับตั้งแต่ช่วงกลางเป็นต้นมา ได้มีการเปิดเผยแก่ผู้อ่านว่า โพล์เองก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในนครไซ่ง่อน โดยเขาเป็นหนึ่งในตัวแทนของสหรัฐที่คอยติดต่อและให้การสนับสนุนนายพลเท้และลัทธิกาวต่าย และปฏิบัติการดังกล่าวก็ทำให้เขาถูกหมายหัวโดยสายลับของขบวนการคอมมิวนิสต์ที่แฝงตัวอยู่ในนครไซ่ง่อน และเป็นศัตรูตัวฉกาจของฝ่ายกาวต่าย (Greene, 2004, pp. 119-120) ทั้งนี้ แม้ฟอว์เลอร์จะเตือนโพล์ถึงปัญหาที่ตามมาและอันตรายที่กำลังถึงตัวเขา ณ ห้วงยามที่โพล์ต้องออกเดินทางในนครไซ่ง่อนยามวิกาล “นายได้พกปืนหรือเปล่า ตั้งแต่คืนนั้นนะ [หมายถึงคืนที่ถูกสายตรวจของฝ่ายคอมมิวนิสต์เอาชีวิต]” กระนั้น โพล์ก็หาได้ยึดถือคำเตือนดังกล่าวไม่ “ ‘ไม่ เรามีระเบียบในคณะทูตอยู่นะ’ ‘แต่นายอยู่ในภารกิจพิเศษอยู่นะ’ ‘มันก็ช่วยอะไรไม่ได้ยู่ดี ถ้าพวกมันจะเก็บฉัน มันก็หาทางได้อยู่ดี แต่ถึงอย่างนั้นฉันก็บอดค้ำความนะ สมัยเรียนนี่เพื่อนเรียกฉันว่า ไอ้ค้ำคาว เพราะฉันมองเห็นได้ดีในยามค่ำคืนเหมือนสัตว์พวกนี้’ ” (Greene, 2004, pp. 170-171)

สำหรับอเมริกันชนผู้นั้นแล้ว นครไซ่ง่อนหาได้มีความน่าวิตกหวั่นเกรงใดๆ ไม่ วิชาศกรมกลางเมืองซึ่งก่อโดยเครือข่ายอยู่จกรยานและลัทธิกาวต่ายอันเป็นกลุ่มที่เขาสนับสนุนนั้นมิใช่สาระสำคัญอันใดที่ต้องกังวล หากในท้ายสุดแล้วตัวเขาและคนในเครือข่ายของเขายังคงปลอดภัยอยู่ ทั้งนี้ เศษเนื้อที่กลาดเกลื่อนทั่วท้องถนน เขม่าควันที่คลุ้งไปทั่วอาณาบริเวณ และคราบเลือดที่เปราาะเปื้อนรองเท้าของโพล์ทำได้เพียงแค่สะกิดให้เขาหลุดปากอุทานอย่างหวัเสียว “ ‘โอ้ววว’ เขามองไปยังคราบที่รองเท้า แล้วกล่าวด้วยน้ำเสียงที่แฝงความคลั่นไส้ว่า ‘นี่มันอะไรเนี่ย’ ‘ก็เลือดไง’ ข้าพเจ้า [ฟอว์เลอร์] กล่าว ‘หรือนายไม่เคยเห็นเลือดมาก่อน’ เขากล่าวต่อไปว่า ‘ฉันต้องเช็ดมันให้สะอาดก่อนไปพบท่านรัฐมนตรี’ ” (134-135 and 153-155) นครไซ่ง่อนสำหรับโพล์นั้นจะยังคงงดงามและจะงดงามยิ่งขึ้นภายใต้แผนการสร้างประชาธิปไตยของสหรัฐ โดยขณะที่กำลังถกเถียงเรื่องวิชาศกรมครั้งดังกล่าวกับฟอว์เลอร์ โพล์ได้กล่าวขึ้นมาประโยคหนึ่งเพื่ออธิบายความตายของชาวเมืองในเหตุการณ์ดังกล่าวว่า “จะว่าพวกเขาตายเพื่อประชาธิปไตยก็ได้นะ” (Greene, 2004, pp. 87-89, 115, 125, and 170-171) แต่จากภาพรวม มีเพียงชาวเวียดนามเท่านั้นที่ตาย ในขณะที่ชาวอเมริกันและชาวเวียดนามที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่สหรัฐนั้นกลับได้รับคำเตือนก่อนที่จะเกิดเหตุระเบิดขึ้น ผู้ที่สละชีพเพื่อประชาธิปไตยของเวียดนามในทัศนะของโพล์จึงมีแค่ชาวเวียดนามที่ไม่ได้อยู่ในเครือข่ายอำนาจของสหรัฐเท่านั้น

ส่วนฟอว์เลอร์นั้นกลับรู้สึกสะทกสะทอนใจสุดหยั่งกับการแทรกแซงเวียดนามโดยมหาอำนาจจากภายนอก หลังวิชาศกรมกลางเมืองผ่านไปไม่นาน เขารำพึงกับตัวเองว่า

“สิ่งที่ข้าพเจ้าจำได้คือเศษเนื้อตรงจัตุรัสนั้น ร่างของเด็กน้อยที่ทอดกายบนดักของผู้เป็นแม่ พวกเขาไม่ได้รับค่าเตือน หรือก็คือพวกเขาไม่สำคัญพอนั่นเอง ต่อให้การเดินแถวสวนสนาม จะถูกจัดขึ้นจริง มีหรือที่พวกเขาจะไม่มาชมขบวนทหาร ฟังสุนทรพจน์ และมอบดอกไม้แก่ บรรดาทหาร ระเบิดหนัก 200 ปอนด์ไม่เคยเลือกปฏิบัติ การสังหารนายทหารเหล่านั้นเพื่อ สร้างแนวร่วมประชาธิปไตยแห่งชาติขึ้นมานั้นมีค่ามากพอที่จะสละชีวิตของเด็กน้อยหรือคน ถีบสามล้อหรือ?” (Greene, 2004, p. 155)

โดยเขามักเรียกตัวเองว่า อดีตเจ้าอาณานิคม และเตือนเพื่อนชาวตะวันตกของตนว่า ชาว เวียดนามจำเป็นต้องตัดสินใจเรื่องของพวกเขาด้วยตนเอง “พวกเขาแค่ต้องการข้าวพอกิน พวกเขาไม่ ต้องการให้คนผิวขาวเช่นเราๆ คอยมาบอกว่าพวกเขาต้องการอะไร” (Greene, 2004, p. 86) พร้อมกับตั้งคำถามอย่างฉงนสนเท่ห์ว่าประชาธิปไตยโดยสหรัฐนั้นใช้สิ่งที่ชาวเวียดนามต้องการจริงหรือ โดยจะเห็นได้จากการที่ฟอร์เลอร์ถามทหารเวียดนามที่กำลังเฝ้าหอสังเกตการณ์เป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “เสรีภาพ อะไรคือเสรีภาพ” ซึ่งคำตอบที่ทั้งฟอร์เลอร์และโพลีได้รับคือ อวจนภาษาที่ทหารเวียดนาม แสดงออกมาด้วยการพุกข้าวเข้าปากต่อไปอย่างเงี้ยวบังัน (Greene, 2004, p. 89) นอกจากนี้ ฟอร์ เลอร์ยังกล่าวกับโพลีอีกว่า การที่เขาและสหรัฐสนับสนุนนายพลเหล่านั้นตั้งแต่จะทวีความทุกข์แฉิวให้แก่ นครตะวันออกไกลแห่งนี้

"พวกเรานั้นก็แค่อดีตเจ้าอาณานิคม โพลี แต่เราก็ได้เรียนรู้อะไรอยู่บ้าง เรียนรู้ว่าอย่าเล่นกับ ไฟ ไฉนแนวคิดกองกำลังฝ่ายที่สาม มันก็แค่อยู่ในหนังสือ นายพลแท้เป็นเพียงโจรที่มีสมุนไม่กี่ พันคน เขาไม่ได้เป็นฝ่ายประชาธิปไตยแห่งชาติ" (Greene, 2004, p. 149)

“นายจะเชื่อทำไมได้ คนพวกนี้ไม่ได้ปกป้องโลกตะวันออกจากลัทธิคอมมิวนิสต์ เรา รู้จักนิสัย คนพวกนี้ดี” (Greene, 2004, p. 149)

ดังนั้น แม้จะเป็นเพียงแค่นวนิยายเรื่องหนึ่งในบริบทหลังสงครามโลกครั้งที่สอง แต่การแสดงทัศนะ ของโพลีใน *The Quiet American* ก็แทบไม่ต่างจากเรื่องเล่าในเอกสารนำเที่ยว *Saigon* (1958) และ *SAIGON* (1964) ซึ่งจัดพิมพ์โดยองค์กรของสหรัฐและพันธมิตร เพราะทั้งสามล้วนเพ่งมองไปยัง ความงดงามของนครไซ่ง่อนโดยละไว้ซึ่งวินากรรมและวิกฤตทางการเมืองที่ไม่สำคัญเพียงพอ ยิ่งไป กว่านั้น ค่าเตือนของกรีนนั้ที่ถูกพูดผ่านปากของฟอร์เลอร์ กลับค่อนข้างตรงกับวิกฤตการณ์การเมือง ในเวลาต่อมาของนครไซ่ง่อน เพราะนับตั้งแต่เสียมประกาศกฎอัยการศึกเหนือนครไซ่ง่อนในปี ค.ศ. 1963 พร้อมแต่งตั้งให้พลเอกโตนเท็ดดิงญ์ (Tôn Thất Đính) เป็นผู้บัญชาการทหารประจำเมืองหลวง (Jacobs, 2006, p. 163) กล่าวได้ว่า นครไซ่ง่อนก็ไม่เว้นว่างจากปกครองโดยบรรดาขุนศึกอีกเลย

ดังที่อภิปรายไปก่อนหน้านี้แล้วว่า หลังอำนาจของเสียมหมดลง นครไซ่ง่อนก็ถูกเปลี่ยนมือมาสู่สภาปฏิวัติ นำโดยนายพลมิงญี่ ผู้ต้องการให้สาธารณรัฐเวียดนามวางตัวเป็นกลาง และไม่อ้างสิทธิเหนือดินแดนของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ อย่างไรก็ตาม แนวทางของมิงญี่กลับไม่เป็นที่ถูกใจของสหรัฐ ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยสเตอร์กล่าวว่า ในด้านหนึ่ง แม้ทั้งฝรั่งเศสและวุฒิสมาชิกสหรัฐบางส่วนจะหวังให้รัฐทางเหนือและใต้ของเวียดนามหันมาเจรจาโดยให้สหรัฐวางตัวเป็นกลาง ทว่าเอกอัครราชทูตตลอดจกลับไม่เห็นด้วยต่อข้อเสนอดังกล่าวพร้อมทั้งแย้งว่า “สิ่งที่เรียกว่า ‘การวางตัวให้เป็นกลาง’ จะเกิดขึ้นได้อย่างไร หากฝ่ายเริ่มลงมือก่อนไม่คิดจะเป็นกลาง” (Jacobs, 2006, p. 165; Stur, 2020, p. 29)

ในขณะเดียวกัน พลเอกเหวียนแค้งญี่ที่กำลังขึ้นเป็นดาวเด่นดวงใหม่ที่ถูกยกย่องในหมู่ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของสาธารณรัฐฯ (Stur, 2020, p. 9) เพียงไม่ถึง 3 เดือน อำนาจในนครไซ่ง่อนของนายพลมิงญี่จึงถูกนายพลแค้งญี่ชิงไปอย่างละมุนละม่อม อย่างไรก็ตาม การประกาศภาวะฉุกเฉินของนายพลแค้งญี่ในช่วงกลางปี ค.ศ. 1964 และการเพิ่มอัตราการผลิตกำลังทหารโดยเงินวันเฮือง (Trần Văn Huong) นายกรัฐมนตรีของแค้งญี่นั้น ยิ่งสร้างความปั่นป่วนในนครไซ่ง่อนมากขึ้น จาก การที่ประชาชนทั้งโกรธแค้นรัฐบาลทหารที่ไม่ยอมจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนอย่างจริงจังเสียที และมุ่งแต่จะนำพลเมืองของตนไปเสี่ยงอันตรายมากขึ้น (Stur, 2020, pp. 28-32) การประท้วงยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งพลเอกเหวียนวันเถียว ผู้ซึ่งเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งพันเอกนั้นเคยทั้งช่วยเหลือและทำลายอำนาจของเสียม ได้ร่วมมือกับพลอากาศเอกเหวียนกาวกี (Nguyễn Cao Kỳ) ชิงอำนาจรัฐบาลไซ่ง่อน พร้อมทั้งสร้างความประทับใจแก่สหรัฐจากการที่สามารถสถาปนาความสงบในนครไซ่ง่อนได้ระยะหนึ่ง จนประธานาธิบดีสหรัฐในขณะนั้นคือลินดอน บี จอห์นสัน (Lyndon B. Johnson) ถึงกับเจรจาว่าจะให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่สาธารณรัฐและการสร้างฐานมวลชนแก่ขุนศึกทั้งสอง (Stur, 2020, p. 32) อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา นายพลก็ทั้งหมดอำนาจลงไปในปี ค.ศ. 1971 จากการที่เขาถอนตัวออกจากการเลือกตั้งด้วยเหตุผลว่า นายพลเถียวนั้นใช้อิทธิพลทำให้การเลือกตั้งไม่เป็นธรรม ส่วนนายพลเถียวนั้น แม้จะได้ครองอำนาจเป็นสมัยที่สอง ทว่าอำนาจของเขาก็สิ้นสุดลงในวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 1975 โดยมีเงินวันเฮืองซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองประธานาธิบดีรับช่วงรักษาการ แล้วไม่นานก็อำนาจสูงสุดเหนือนครไซ่ง่อนก็กลับไปอยู่ในมือของทหารอีกครั้งเมื่อเฮืองจำต้องทำตามคำแนะนำของฝรั่งเศสโดยการส่งต่อตำแหน่งประธานาธิบดีให้แก่นายพลมิงญี่ในวันที่ 28 เมษายน ค.ศ. 1975 สองวันก่อนที่นครไซ่ง่อนจะถูกกองกำลังของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามตีแตก (*ประวัติศาสตร์รบของทหารไทยในสงครามเวียดนาม*; Thi, 2001, pp. 387, 390, 393, and 396)

การที่สหรัฐเลือกสรรบุคลากรด้านการทหารมาทำงานในทำเนียบเอกราชนั้น สัมพันธ์อย่างยิ่งกับการรักษาความมั่นคงของค่ายเสรีนิยม และการควบคุมนครไซ่ง่อนในฐานะพื้นที่ที่มั่นคงที่สุด

เพราะในทางหนึ่ง นครไซ่ง่อนแบกรับประชากรกว่า 2 ล้านคน ผู้ซึ่งล้วนคาดหวังว่าชีวิตของตนสงบสุข ใต้อำนาจของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็ชนชั้นนำที่ได่กินหรืออยู่สบายในเคหาสถานของตน ชนชั้นกลางที่เริ่มไม่พอใจต่อรัฐบาลทหารและสนใจต่อการเคลื่อนไหวของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย หรือชนชั้นล่าง ผู้อพยพหนีภัยสงครามมาดีนรนเอาชีวิตรอดในเมืองใหญ่แห่งนี้ และอารมณ์ความรู้สึก เจตจำนง และการเคลื่อนไหวของคนเหล่านี้ก็สัมพันธ์อย่างยิ่งต่อทิศทางการเมืองของสาธารณรัฐ (Stur, 2020, pp. 38-40, 50, 55, and 176) ทั้งนี้ นอกจากจะบรรจุไว้ซึ่งประชากรจำนวนมหาศาลแล้ว นครไซ่ง่อนยังเป็นปราการใหญ่แห่งสุดท้ายที่ยังคงต้านทานอำนาจของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ และค่ายสังคมนิยมไว้ได้ เพราะพื้นที่ชนบทรอบนอกนั้นง่ายต่อการถูกควบคุมโดยขบวนการคอมมิวนิสต์ (Hess, 1990, pp. 38 and 68; Nghia, 2011, p. 157; Stur, 2020, p. 43) โดยลักษณะเช่นนี้ก็เป็นมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรฝรั่งเศสตั้งที่ได่อภิปรายมาในปีที่ 8 ส่วนในกรณีของสมัยสาธารณรัฐนั้น หากไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมดเพื่อจัดตั้งเป็นเขตปลดแอก ทหารของฝ่ายเหนือก็จะออกตรวจตราพื้นที่ในยามวิกาล (Taylor, 2001, p. 187)

อย่างไรก็ตาม แม้สหรัฐจะคาดหวังให้มีการสถาปนารัฐบาลพลเรือนและภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งในสาธารณรัฐเวียดนาม ทว่าเนื่องจากหน่วยข่าวกรองของพวกเขาเองไม่สามารถจำแนกแยกแยะฝั่งฝ่ายการเมืองของกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ในนครไซ่ง่อนได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ในอีกด้านหนึ่ง เพื่อรักษาพื้นที่สำคัญสูงสุดไว้ สหรัฐจึงทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับที่พวกเขาคาดหวัง คือ การสถาปนาผู้นำสายแข็งที่ทรงอำนาจ ักดีต่อสหรัฐ และสามารถกดปราบฝ่ายต่อต้านได้ เพื่อลดความเสี่ยงที่ในกรณีที่รัฐบาลอิสระในนครไซ่ง่อนจะนำสาธารณรัฐเวียดนามไปเข้าร่วมกับค่ายสังคมนิยม (Stur, 2020, p.56) ทั้งนี้ แม้สเตอร์จะเพียงกล่าวว่า ด้วยความหวุ่นวิตกของสหรัฐ ชนชั้นนำในนครไซ่ง่อนจึงฉวยโอกาสดังกล่าวในการวิ่งเต้นให้มหาอำนาจรายนี้หนุนพวกเขาคุมอำนาจไว้ ทว่าด้วยเหตุที่สเตอร์เองก็เสนอว่า นครไซ่ง่อนตกอยู่ภาวะสงครามมาตลอดคริสต์ทศวรรษ 1960 (Stur, 2020, pp. 26 and 189) ผู้เขียนจึงเห็นว่าอาจจะต้องเน้นย้ำลักษณะเฉพาะของชนชั้นนำเหล่านี้ว่าพวกเขา คือบรรดาขุนศึกชาวเวียดนามที่ซบเคี่ยวกันเองในกองทัพสาธารณรัฐฯ

ทั้งนี้ ภาวะฉุกเฉินที่นายพลคั่งญ์ประกาศในปี ค.ศ. 1964 จนนำไปสู่การประท้วงในนครไซ่ง่อนนั้นก็ได้เกิดจากความกระหายอำนาจของเขาแต่เพียงอย่างเดียว เพราะก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ในเช้าวันที่ 2 สิงหาคม ปีเดียวกัน เรือรบสหรัฐฯ แมดดอกซ์ (USS Maddox) ได้เข้าปะทะกับเรือตรวจการชายฝั่งของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ณ อ่าวตังเกี๋ย (“The White House,” 2 August 1964) ทั้งนี้ การปะทะดังกล่าวได้นำไปสู่การประชุมของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ระหว่างสหรัฐกับสาธารณรัฐฯ (เวียดนามใต้) โดยฝ่ายสหรัฐเตือนว่า ฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ทางเหนือจะต้องตอบโต้ด้วยปฏิบัติการในภาคใต้ และฝ่ายสาธารณรัฐฯ จะต้องรับมือด้วยมาตรการ “ความมั่นคงขั้นสูงสุด” (maximum security) โดยหนึ่งในพื้นที่ที่ต้องเฝ้าระวังมากที่สุดคือ นครไซ่ง่อน

ด้านนายพลแค็งญ์นั้น เขาให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีต่อแผนการที่สหรัฐเสนอ พร้อมทั้งกล่าวว่า “ภาวะฉุกเฉินจะประกาศใช้ในไซ่ง่อน-เจอะเทลินในหนึ่งหรือสองวันนี้” และตั้งแง่ต่อฝ่ายสหรัฐว่า ในกรณีที่นครไซ่ง่อนถูกโจมตีจากฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ สาธารณรัฐประชาชนจีน หรือแม้แต่จากกัมพูชา ฝ่ายสาธารณรัฐฯ จะโต้กลับด้วยการโจมตีทางอากาศทันทีโดยไม่ต้องรอ “ไฟเขียว” จากวอชิงตัน (“1. General Westmoreland met at 1130,” 5 August 1964)

ในทางปฏิบัตินั้น นายพลแค็งญ์ได้ฉวยใช้โอกาสที่รับจากสหรัฐในการกำราบประชาชนของตน กล่าวเฉพาะกรณีของนครไซ่ง่อน เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1964 สื่อสิ่งพิมพ์สำนักต่างๆ ที่เคยวิพากษ์วิจารณ์เขาถูกสั่งปิด และผู้ประท้วงถูกโจมตีด้วยกองกำลังผสมตำรวจ-ทหารที่ใช้กระสุนจริง โดยในช่วงปลายเดือนดังกล่าว ผู้ประท้วงจำนวน 6 รายถูกยิงเสียชีวิตที่ท่าอากาศยานเดินเซินญิต ในขณะที่กำลังปักหลักประท้วงเรียกร้องรัฐบาลจากการเลือกตั้ง (Stur, 2020, pp. 30-31) ทั้งนี้ แม้สเตอร์กล่าวไว้อย่างคลุมเครือว่า จุดที่ผู้ชุมนุมประท้วงคือ กองบัญชาการทหารระดับสูง (the military’s high command headquarters) แต่ผู้เขียนเห็นว่า กองบัญชาการที่สเตอร์กล่าวถึงนั้นพอจะระบุตำแหน่งแห่งที่ให้ชัดเจนขึ้นได้อยู่ โดยสถานที่ที่เป็นไปได้นั้นมีอยู่ 2 แห่ง แห่งแรกคือ กองบัญชาการเสนาธิการร่วมซึ่งเป็นจุดที่สถาปนาปฏิบัติเคยใช้วางแผนโค่นอำนาจเสียม และแห่งที่สองคือ กองบัญชาการช่วยรบของสหรัฐในเวียดนาม (United States Military Assistance Command, Vietnam; MACV) หรือที่รู้จักกันในฉายา “เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ” (Pentagon East) (Dunn, 1991, p. 145) ซึ่งในแผนที่นครไซ่ง่อนฉบับปี ค.ศ. 1968 กองบัญชาการดังกล่าวก็ตั้งอยู่ในเขตท่าอากาศยานเดินเซินญิตเช่นกัน

แต่จุดที่น่าตั้งข้อสังเกตให้ลึกกว่าแผนการเผด็จการคอมมิวนิสต์และการกดปราบประชาชนของนายพลแค็งญ์ คือ นโยบายของกองทัพอากาศต่อนครไซ่ง่อนใต้อำนาจจักรวรรดิอเมริกา กล่าวคือ นอกจากนายพลผู้นี้จะมองว่า กองทัพอากาศเป็นกำลังสำคัญในการตอบโต้ภัยคุกคามจากฝ่ายสังคมนิยม การชุมนุมประท้วงที่ท่าอากาศยานเดินเซินญิตยังชวนให้ตั้งข้อสังเกตว่า พื้นที่ของกองทัพอากาศนั้นไม่เพียงเป็นชัยภูมิทางการทหารเท่านั้น แต่ยังเป็นชัยภูมิทางการเมืองแห่งสำคัญของนครไซ่ง่อน ซึ่งมีบทบาทอย่างซำที่สุดก็ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1963 ที่บรรดานายทหารและเจ้าหน้าที่ของสหรัฐวางแผนโค่นอำนาจของเสียม ทั้งนี้ หากพิจารณาจากแผนที่นครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1958 1962 และ 1968 ที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการมุ่งไปทางตะวันตกของพื้นที่การทหารนั้น แล้วนำไปเปรียบกับแผนที่ของนครไซ่ง่อนในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (แผนที่ฉบับปี ค.ศ. 1964 1978 1982 1998 1923 และ 1942) สิ่งที่จะสังเกตเห็นได้คือ ในสมัยสาธารณรัฐนั้น ขณะที่ท่าอากาศยานเดินเซินญิตยังคงประทับประคองกองบัญชาการเสนาธิการร่วมและกองบัญชาการช่วยรบของสหรัฐไว้อย่างมั่นคง ณ พื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของนครไซ่ง่อน พื้นที่ทางการทหารที่ครั้งหนึ่งเคยกระจุกตัวอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำไซ่ง่อน ทางตะวันออกของเมือง ก็ค่อยๆ เคลื่อนมาทางตะวันตกที่ใกล้กับท่าอากาศยานมากขึ้น

นอกจากนี้ ค่ายทหารที่เคลื่อนมายังฝั่งตะวันตกก็ยิ่งกระจุกตัวหนาแน่นมากขึ้นภายหลังการบดขยี้ค่ายสาธารณรัฐในปี ค.ศ. 1963 อันเป็นจุดล่มสลายของอำนาจเสียมและการขยายปีกของสหรัฐเหนือนครไซ่ง่อนและพื้นที่บริวาร กล่าวได้ว่า อิทธิพลของสหรัฐต่อสาธารณรัฐเวียดนามหลังปีจึงไม่เพียงสัมพันธ์อยู่กับการจัดตั้งรัฐบาลเผด็จการหรือการเพิ่มกำลังทหารของตนในดินแดนดังกล่าวแต่เพียงเท่านั้น หากแต่ยังสัมพันธ์ถึงความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของเมือง โดยแม้พวกเขาจะระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะไม่แตะต้องสถาปัตยกรรมฝรั่งเศสเพื่ออำพรางตัวเอง แต่ไม่ว่าจะรู้ตัวว่ากำลังเหยบเหยบาทเจ้าอาณานิคมไปแล้วหรือไม่ สหรัฐก็ได้เปลี่ยนนครไซ่ง่อนจากเมืองท่าเรือรบในสมัยฝรั่งเศสสู่ฐานทัพอากาศหลักในสมัยของตนในที่สุด

การเปลี่ยนฐานทัพเรือ “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” ไปสู่ฐานทัพอากาศ “เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ” นั้น แม้จะเปลี่ยนแปลงนครไซ่ง่อนในแง่ของภูมิศาสตร์การเมืองและการทหาร แต่กลับยังคงรักษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองดังกล่าวในช่วงฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในขณะที่ความมุ่งมาดของฝรั่งเศสที่จะพิชิตลุ่มน้ำแดง ณ ตอนเหนือของอินโดจีนเป็นปัจจัยกำหนดทิศทางของนครไซ่ง่อนว่าควรมีระดับของการเป็นเมืองทหารมากเพียงใด การรับมือของสหรัฐต่ออิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งก็มีศูนย์กลางอยู่ในลุ่มน้ำแดงก็เป็นตัวเร่งภาวะเมืองทหารให้แก่นครไซ่ง่อนในสมัยสาธารณรัฐเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ด้านกลับของการพัฒนานครไซ่ง่อนให้เป็นฐานทัพก็คือการทำให้เศรษฐกิจของสาธารณรัฐเวียดนามถดถอยอย่างหนัก เพราะหากพิจารณาจากการเติบโตของผลผลิตมวลรวมประชาชาติในปี ค.ศ. 1964 แม้ตัวเลขดังกล่าวจะทะยานสูงขึ้น ทว่าส่วนใหญ่ก็เป็นเพราะการใช้จ่ายเพื่อปฏิบัติการทางการทหารและการขยายหน่วยงานภาครัฐ (*Economy of South Vietnam, 1973, pp. 1-2*)

ปัญหาปากท้องที่ไม่อาจหยุดยั้ง: ด้านกลับของเพนตากอนแห่งบูรพาทิศ

หากย้อนไปทบทวนกลไกทางเศรษฐกิจของนครไซ่ง่อนในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส หรือแม้แต่ในสมัยจารีตได้อำนาจของจักรพรรดิชาลองม์ เราก็จะเห็นว่ามหานครแห่งนี้แม้จะถูกบันดลให้โอ้อ่าอลังการหรือทรงพลังเพียงใด ทว่าทรัพยากรที่จะเข้ามาหล่อเลี้ยงปากท้องของผู้คนในมหานครแห่งนี้ นั้น ล้วนแต่ต้องอาศัยเครือข่ายชาวนาและพ่อค้าทั่วทั้งลุ่มแม่น้ำก็วลองม์เพื่อที่จะดึงทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะข้าวจากพื้นที่กสิกรรมในชนบทรอบนอกเข้าสู่มหานคร กล่าวได้ว่าที่จริงแล้ว นครไซ่ง่อนจะรักษาบทบาทและกำลังพลได้นั้นก็ต้องอาศัยพื้นที่รอบนอกอย่างไม่อาจแยกจากกันได้ ไม่ว่าจะเป็นการนำข้าวมาขายเพื่อตั้งกำไรมาหล่อเลี้ยงพ่อค้าและชนชั้นนำ หรือเพื่อให้ปัญญาชนคนธรรมดาบริโภคกันภายในเมือง แม้จะเป็นประเทศที่ฝากชีวิตไว้กับภาคกสิกรรม ทว่าจากสัดส่วนผลผลิตมวลรวมประชาชาติในปี ค.ศ. 1972 ก็แสดงให้เห็นว่า นครไซ่ง่อนสมัยสาธารณรัฐกลับตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ผิดปกติยิ่ง เพราะในขณะที่แรงงานร้อยละ 60 ของประเทศอยู่ในภาคกสิกรรม ทว่าภาคดังกล่าวกลับมีสัดส่วน

อยู่เพียงแค่ร้อยละ 33 ในขณะที่มูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศร้อยละ 55 กลับไปอยู่ในภาคบริหาร โดยมีภาคอุตสาหกรรมแทรกตัวด้วยสัดส่วนเพียงร้อยละ 12 (*Economy of South Vietnam, 1973, p. 2*)

ทั้งนี้ แม้ข้อมูลจากรายงาน *Economy of South Vietnam* ของหน่วยข่าวกรองสหรัฐจะระบุว่า มูลค่าทางเศรษฐกิจที่ภาคบริหารขอครอบงำนั้นจะเป็นไปเพื่อพัฒนาตัวเศรษฐกิจของสาธารณรัฐเวียดนามเอง (*Economy of South Vietnam, 1973, p. 2*) อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องตระหนักว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจของสาธารณรัฐเวียดนามโดยเฉพาะภาคกสิกรรมนั้นไม่สำเร็จเท่าที่ควร เพราะจากเอกสารของกระทรวงกลาโหมสหรัฐเรื่อง “Strategic Hamlet Program 1961-1963” ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อทบทวนแผนป้องกันการแทรกซึมของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยจากทางเหนือ นั้น ก็ยอมรับว่า ตั้งแต่สมัยของเสียม แผนพัฒนาชนบท (the Agrovillage) นั้นไม่ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด เนื่องจากปัญหาด้านวัฒนธรรม กล่าวคือ แผนดังกล่าวถูกต่อต้านโดยประชาชนผู้ถูกรัฐโยกย้ายไปทำกิจกรรมที่อื่นจนทำให้พวกเขาจำเป็นต้องไกลจากหลุมฝังศพของบรรพชน ส่วนโครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์ (strategic hamlets) นั้นแม้จะเริ่มช่วยลดอิทธิพลของขบวนการคอมมิวนิสต์ได้บ้าง กระนั้น โครงการดังกล่าวก็ถูกยุบไปเมื่อเสียมถูกรัฐประหารในปลายปี ค.ศ. 1963 โดยที่แม้รัฐบาลทหารในนามของสภาปฏิวัติจะฟื้นฟูโครงการดังกล่าวในปีต่อมาด้วยชื่อใหม่ว่า หมู่บ้านชีวิตใหม่ (New Life Hamlets) แต่ก็ไม่สามารถชิงพื้นที่ชนบทหรือมวลชน ที่เสียไปให้แก่ขบวนการคอมมิวนิสต์ในช่วงรัฐประหาร ค.ศ. 1963 แล้วนั้น คืนมาได้ (“Strategic Hamlet Program 1961-1963”, 1969, pp. 2 and 30-35)

ทั้งนี้ แม้ความล้มเหลวของแผนพัฒนาชนบท โครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์ และโครงการหมู่บ้านชีวิตใหม่จะกลายเป็นเรื่องที่สัมพันธ์เพียงแค่ว่าพื้นที่ชนบทโดยอาจไม่จำเป็นต้องพะวงถึงพื้นที่เมืองเช่นนครไซ่ง่อน กระนั้น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 เป็นต้นมา ด้วยปัญหาปากท้องที่เกิดจากความล้มเหลวของภาครัฐซ้ำด้วยปัญหาสงครามที่เกิดจากการยกระดับทั้งฝ่ายสาธารณรัฐและฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย นครไซ่ง่อนจึงกลายเป็นแหล่งรับผู้อพยพจากพื้นที่ชนบท ผู้ซึ่งในทางหนึ่งต้องการหลบคมกระสุนและสะเก็ดระเบิด และอีกทางหนึ่งก็ต้องการหาเลี้ยงชีพจากการบรรดาโรงงานและหน่วยงานด้านการทหารแห่งต่างๆ ที่สหรัฐเข้ามาเปิดทำการ อย่างไรก็ตาม แม้ภาวะมิดสัณญ์และทุพภิกขภัยในพื้นที่ชนบทจะช่วยเพิ่มจำนวนแรงงานให้แก่มหานครแห่งนี้ แต่ภายใต้เงื่อนไขที่สาธารณรัฐเวียดนามกลายเป็นประเทศขาดแคลนด้านอาหารจนต้องพึ่งพาการนำเข้าทรัพยากรจากภายนอก โดยแม้แต่นครไซ่ง่อนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จำนวนแรงงานที่สูงขึ้นบวกกับความขาดแคลนอาหารจึงนำไปสู่ภาวะเงินเฟ้อในสินค้าประเภทอาหารขั้นรุนแรง (*Economy of South Vietnam, 1973, pp. 2-4; Stur, 2020, p. 26*)

ทั้งนี้ แม้รายงานอีกฉบับของหน่วยข่าวกรองสหรัฐเรื่อง *The Effects of the Tet Offensive on the Economy of South Vietnam as of 15 February 1968* ที่เขียนขึ้นมาก่อน *Economy of South Vietnam* จะกล่าวว่า ภายหลังจากที่ยุทธการตรุษญวน ค.ศ. 1968 เริ่มขึ้นนั้น ไม่มีการรายงานถึงภาวะขาดแคลนอาหารในเขตกองทัพภาคที่ 3 ซึ่งเขตพื้นที่ดังกล่าวรวมเอา นครโฮจิมินห์นครไซ่ง่อนเอาไว้ด้วย พร้อมทั้งให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า จำนวนข้าวในเมืองหลวงนั้น เพียงพอต่อความต้องการของประชากร อย่างไรก็ตาม รายงานฉบับดังกล่าวก็ยอมรับว่า จำนวนข้าวที่อ้างว่าเพียงพอในนครไซ่ง่อนนั้นก็ประสบกับความยากลำบากในการแบ่งสรรปันส่วนเช่นกัน อีกทั้งราคาสินค้าอุปโภคบริโภคในเมืองก็ทะยานสูงขึ้นร้อยละ 50 ถึง 65 โดยเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นไปได้ว่าชนชั้นนำในนครไซ่ง่อนอาจจะยังคงลอยตัวหนีปัญหาดังกล่าว แต่ชนชั้นกลางบางกลุ่มกับชนชั้นล่างในเมืองก็อาจจะกำลังดิ้นรนหรือจมลงไปในปัญหาความขัดสนทางอาหารแล้วก็เป็นได้ (*The Effects of the Tet Offensive on the Economy of South Vietnam as of 15 February 1968*, 1968, pp. 3-5) อนึ่ง แม้ภาวะขาดแคลนข้าวจะไม่ใช่ว่าปัจจัยเพียงอย่างเดียวที่ก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อที่รุมทึ้งชีวิตความเป็นอยู่ของคนในเมือง แต่ในกรณีของสาธารณรัฐเวียดนาม การที่สินค้าบางประการหรือบริการบางอย่างไม่อาจทดแทนได้ด้วยการนำเข้านั้นก็ประสานกับภาวะขาดแคลนข้าวในนครไซ่ง่อน จนอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาวะเงินเฟ้อยังคงหลอกหลอนเมืองแห่งนี้ต่อไป (*Economy of South Vietnam*, 1973, p. 2)

ตัวอย่างหนึ่งที่เผยแสดงความทุกข์ยากของชาวนครไซ่ง่อนเผยให้เห็น คือ เหตุการณ์เมื่อเวลา 18.00 น. ของวันที่ 30 เมษายน 1974 ณ บริเวณกึ่งกลางระหว่างมหาวิหารนครไซ่ง่อนกับสวนประจำเมือง ในขณะที่ผู้คนกำลังเดินทางกันอย่างพลุกพล่านในช่วงโมงเร่งด่วนนั้น หวอวันนาม (Võ Văn Nam) พลันกล่าวลาลูกๆ แล้วจุดไฟเผาร่างของตน โดยสาเหตุของการเผาตัวเองในครั้งนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมืองหรือประเด็นทางศาสนาโดยตรงอย่างที่มหาสมณะกว้างดึกกระทำในปี ค.ศ. 1963 แต่นามนั้นเพียงรู้สึกสิ้นหวังกับภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจบวกกับความเชื่องช้าที่ตนนั้นไม่สามารถหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัวที่มีลูกจำนวน 5 คน เขาเป็นอดีตทหารผ่านศึกที่ผันตัวมาปั่นสามล้อในนครไซ่ง่อนร่วมกับภรรยาที่ขายสลากกินแบ่งเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ทว่าในหัวหนึ่งของชีวิต รายได้จากสามล้อและสลากกินแบ่งไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูลูกทั้งห้าคน นามจึงเริ่มขายเลือดของตนให้กับโรงพยาบาล ทว่าเคราะห์ร้ายของเขาก็ยังไม่จบสิ้น วันหนึ่งเมื่อเขาออกมาจากโรงพยาบาลสาธารณรัฐ (Cong Hoa Hospital) เขาพบว่าสามล้อของตนถูกขโมยไป นามระบายความระทมให้ภรรยาของตนฟังว่า “เหมือนเงินทั้งหมดที่ขายเลือดมานั้นถูกขโมยไป” แล้วหลังจากนั้น เขาก็คล้ายจะคลาไคลเศร้าเมื่อนามนั้นนำนาฬิกาข้อมือของตนไปจำนำ แล้วนำเงินมาใช้จ่ายเพื่อพาลูกๆ ของตนไปเที่ยว เมื่อมาทอดน่องท่องเที่ยวมาถึงมหาวิหารประจำเมือง เขากล่าวกับลูกๆ ว่า “พ่อเสียรถสามล้อไปแล้ว พ่อไม่รู้ว่าจะหาไหนที่จะหาเงินมาเลี้ยงลูกๆ ได้อีก พ่อยอมแพ้ ลูกอยู่กับ

แม่และเชื้อฟิงแม่ณะ แม่หาอะไรมาได้ก็กินอันนั้น แม่ได้เกลือมา ก็กินเกลือ ได้ข้าวมา กินข้าว อย่าเรื่องเยอะ” ก่อนจะเผาตัวเองต่อหน้าลูกๆ (Shipler, 1974, p. 6)

ทั้งนี้ แม้การเผาตัวเองของนามจะเกิดขึ้น 1 ปีหลังการถอนกำลังทหารของสหรัฐ จนอาจถูกแยกเป็นคนละเรื่องกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในนครไซ่ง่อนตลอดช่วงปี ค.ศ. 1954 ถึง 1975 ทว่าในเอกสาร *Economy of South Vietnam* ก็ระบุว่า ภาวะเงินเฟ้อที่กระทบค่าครองชีพผู้คนในสาธารณรัฐเวียดนามนั้น มีมาตั้งแต่ก่อนการถอนทหารของสหรัฐแล้ว เพียงแต่การถอนทหารของสหรัฐนั้นยิ่งลดโอกาสหาเลี้ยงชีพของพวกเขามากกว่าเดิม ในเอกสารฉบับดังกล่าวยังระบุว่า แม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐทั้งภาคพลเรือนและภาคทหารในช่วงต้นของสงครามเคยเป็นอาชีพที่มีรายได้สูงสุด แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายสงคราม รายได้ของอาชีพเหล่านี้ก็กลับถดถอยลงยิ่งกว่ารายได้ของพนักงานเอกชนอื่น ๆ ด้วยเหตุที่ครอบครัวของเจ้าหน้าที่รัฐเหล่านี้ดำรงอยู่ด้วยรายได้ของสมาชิกคนอื่น ๆ ที่ทำงานให้องค์กรของสหรัฐ ดังนั้น การถอนทหารของสหรัฐจึงยิ่งบีบให้พวกเขาต้องประสบความยากลำบากในการหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้น (*Economy of South Vietnam*, 1973, p.3; Spector, 2022) และข้อมูลดังกล่าวก็ยิ่งแสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่า กลุ่มคนที่ประสบกับปัญหาเศรษฐกิจในนครไซ่ง่อนนั้น อาจจะได้มีเพียงกรรมกรเช่นนาม แต่รวมไปถึงกลุ่มที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย

สำหรับชนชั้นกลางในนครไซ่ง่อนนั้น หากอิงตามข้อมูลที่สเตอร์เรียบเรียง คนกลุ่มนี้คือกลุ่มที่ทำงานร่วมกับองค์กรของสหรัฐ (Stur, 2020, p. 38) ซึ่งเมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อมูลก่อนหน้านี้ ก็เป็นไปได้ว่า ในช่วงประมาณ 1954 ถึง 1964 ก่อนที่สงครามที่จะถูกยกระดับความรุนแรงนั้น ชนชั้นกลางยังคงมีฐานะดีอยู่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ทำงานกับรัฐบาลหรือองค์กรของสหรัฐ แต่เมื่อสงครามเริ่มบ่อนเซาะสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของสาธารณรัฐและทำให้ชีวิตในนครไซ่ง่อนดำเนินไปอย่างยากลำบากมากขึ้น กลุ่มคนที่ทำงานให้กับสหรัฐก็ขึ้นมาเป็นผู้ประคับประคองครอบครัวในยามที่รายได้ของเจ้าหน้าที่รัฐเริ่มไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตาม สเตอร์ไม่ได้รวมเอาอาชีพค้าขายรายย่อยเข้ามาอยู่ในชนชั้นกลางของมหานครแห่งนี้ แม้ในการทบทวนวรรณกรรมของเธอจะกล่าวถึงกลุ่มพ่อค้าในฐานะพันธมิตรของรัฐบาลสาธารณรัฐตั้งแต่สมัยของเสียมถึงนายพลเถี่ยวก็ตาม (Stur, 2020, p. 10) ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่า สเตอร์อาจมองกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพค้าขายรายย่อยเช่นร้านค้าริมทางว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มชนชั้นล่าง เพราะหากกลับไปพิจารณาจากข้อมูลใน *Economy of South Vietnam* ภาวะสงครามตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 ร่วมกับการใช้กำลังทหารในการชิงอำนาจทางการเมืองได้มาซึ่งความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินของผู้คน บวกกับอีกปัจจัยหนึ่งคือการเกณฑ์ผู้ชายที่เป็นแรงงานสำคัญในภาคเศรษฐกิจเข้าไปเป็นทหารในกองทัพนั้น ได้ทำให้ภาคเอกชนในสาธารณรัฐเวียดนามได้ชะลอตัวอย่างหนัก จนไม่สามารถผลิตสินค้าส่งออกได้และต้องพึ่งพาสินค้านำเข้าเป็นหลัก โดยกลุ่มทุนที่จะได้ประโยชน์จากสถานการณ์เช่นนี้จะเหลือเพียงกลุ่มที่ชิงโอกาสตั้งโรงงานแปรรูปสินค้านำเข้าราคาถูกให้มีระดับที่สูงและซับซ้อนขึ้น (*Economy of South Vietnam*, 1973, p.2) ด้วยเงื่อนไขที่

ปีคั้นเช่นนี้ จึงเป็นไปได้ว่า ผู้ค้ารายย่อยอาจจะถูกวิฤตทางเศรษฐกิจและการเมืองผลักดันไปเป็นชนชั้นล่างในนครไซ่ง่อน ส่วนกลุ่มผู้ค้าที่เหลือรอดและสามารถจับมือเป็นพันธมิตรกับรัฐบาลก็คือกลุ่มที่ตั้งโรงงานแปรรูปสินค้านำเข้า จนสามารถส่งสมทรัพย์ากรและกลายเป็นนายทุนรายใหญ่ในที่สุด

ทั้งนี้ แม้ความพยายามที่จะสถาปนาภาวะสมัยใหม่แก่นครไซ่ง่อนโดยสหรัฐนั้นจะนำแสนยานุภาพทางการทหารมาสู่มหานครดังกล่าวอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนในสมัยของเวียตนามหรือฝรั่งเศส ทว่าในทางกลับกันดังที่ได้อภิปรายไปในส่วนนี้ ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจและการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองขนาดใหญ่ไม่เพียงเป็นรูปลักษณะอีกด้านหนึ่งของนครไซ่ง่อนในสมัยสาธารณรัฐ แต่ยังเป็นส่วนที่ค่อยๆ บ่อนเซาะความมั่นคงของเมืองนี้ รัฐบาลสาธารณรัฐ รวมถึงอำนาจของจักรวรรดิอเมริกาที่เคยขยายมาปกคลุมดินแดนตะวันออกไกลแห่งนี้เสียเอง ดังเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยอาณานิคม กล่าวคือ ภาวะเงินเฟ้อที่สามารถเรียกด้วยคำทั่วไปว่า ภาวะข้าวยากหมากแพงนั้น เป็นสิ่งที่ทรมาณชีวิตชาวเวียตนามตั้งแต่การยกระดับปฏิบัติการของสหรัฐปี ค.ศ. 1964 และนำความเหนื่อยหน่ายอย่างหนักหน่วงมาสู่พวกเขา อนึ่ง แทบไม่ต้องกล่าวถึงชาวชนบทที่อาศัยอยู่ท่ามกลางท่ากระสุนและสะเก็ดระเบิด เพราะจากรายงานขององค์กรแรนด์ (RAND Corporation) ในปี ค.ศ. 1969 เรื่อง *The Viet Cong in Saigon: Tactics and Objectives During the Tet Offensive* นั้น แม้แต่ชาวนครไซ่ง่อนบางส่วนเองหลังผ่านยุทธการตรุษญวน ก็ไม่ได้สนใจว่ารัฐบาลสาธารณรัฐจะมีชัยเหนือฝ่ายคอมมิวนิสต์หรือไม่อีกต่อไป พวกเขาเพียงต้องการให้สงครามที่ตนมองว่าทั้งไร้จุดหมายและมีแต่จะนำมาซึ่งความพินาศนั้นจบลง โดยจากรายงานฉบับดังกล่าวนั้น ชาวนครไซ่ง่อนที่มีความเห็นเช่นนี้คือกลุ่มตัวอย่างที่เป็นชาวพุทธในชนชั้นกลางและชนชั้นกรรมกร (Pohle, 1969, p. 257)

ดังนั้น ด้วยความไม่พอใจและไม่มั่นคงคงต่อสถานการณ์สงครามที่ขับเคลื่อนโดยรัฐบาลสาธารณรัฐและสหรัฐ นครไซ่ง่อนได้ก้าวการณเป็นเมืองทหารจึงกลายเป็นแหล่งโอกาสให้ฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ได้แทรกซึมและชิงมวลชนเข้ามาอยู่ฝ่ายเดียวกับตน (Stur, 2020, p. 185) โดยในระดับน้อยที่สุด เมื่อกองกำลังของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ออกปฏิบัติการวินาศกรรมในนครไซ่ง่อน ชาวเมืองก็แอบมอบอาหารและแหล่งกบดานให้แก่พวกเขา (Pohle, 1969, p. x) หรือในระดับที่สูงขึ้น พวกเขาก็เข้าร่วมกับองค์กรที่จัดตั้งโดยฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ เช่นแนวร่วมแห่งชาติเพื่อปลดปล่อยเวียตนามตอนใต้ (Mặt trận Dân tộc Giải phóng miền Nam Việt Nam) โดยกลุ่มชนชั้นกลางในนครไซ่ง่อนที่กล่าวถึงไปนั้น ไม่เพียงเข้ามาเป็นหนึ่งในมวลชนจัดตั้งหรือกลุ่มแกนนำขับไล่รัฐบาลทหารและการแทรกแซงของสหรัฐ แต่บางส่วนถึงกับสามารถเดินทางทั่วโลกเพื่อช่วยเรียกร้องการสนับสนุนจากนานาชาติให้แก่องค์กร (Stur, 2020, pp. 3, 55, and 226-227)

อย่างไรก็ตาม โอกาสที่ชาวนครไซ่ง่อนจะเข้าร่วมกับองค์กรของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ นั้นจะน้อยกว่าที่เกิดขึ้น หากมิใช่ว่าพวกเขาถูกกีดกันออกจากพื้นที่การเมืองโดยรัฐบาลทหาร โดย

นับแต่การเถลิงอำนาจของขุนศึกในนครไซ่ง่อนปี ค.ศ. 1963 ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มทุกกลุ่มทุกประเภทจะถูกพวกเขาานิยามว่าเป็นขบวนการของคอมมิวนิสต์ หรือสมรู้ร่วมคิดกับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตย และใครก็ตามที่เคลื่อนไหวจนรัฐบาลมองว่าเป็นภัยคุกคาม แม้จะเป็นการเขียนข่าว วิจารณ์การเมืองโดยทั่วไปหรือการเข้าร่วมการเดินประท้วงโดยสงบ จะต้องถูกลงโทษทางกฎหมาย ซึ่งบางกรณีก็ถึงกับจำคุก ด้วยการกดปราบอย่างหนัก ความล่าช้าของการเลือกตั้ง จนแม้มีการเลือกตั้งก็ยังคงมีการทุจริตเกิดขึ้น รวมถึงความไม่อឹងขังขอบของรัฐบาลต่อเสียงของบรรดานักเคลื่อนไหวในนครไซ่ง่อน ที่เรียกร้องให้ยุติสงครามกับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ทางเหนือ แล้วเปิดเวทีเจรจา ทั้งที่เสียงดังกล่าวนั้นก็กู่ก้องลั่นมหานครตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 จวบจนวันที่นครไซ่ง่อนถูกตีแตก (Stur, 2020, pp. 52, 56, 59, 183-184, and 218) ประชาชนชาวนครไซ่ง่อนรวมถึงบรรดานักเคลื่อนไหว จึงถูกดึงเข้ามาอยู่ในร่มของแนวร่วมแห่งชาติฯ ยิ่งไปกว่านั้น การที่รัฐบาลสาธารณรัฐและสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐนิยามขบวนการต่อต้านนายพลเวียนวันเถียวว่าเท่ากับขบวนการฝึกฝั้คอมมิวนิสต์นั้น ยิ่งเป็นการปลุกมวลชนในเมืองแห่งนี้ให้เข้าไปอยู่ในแผนของแนวร่วมแห่งชาติฯ ที่หมายมั่นมาตั้งแต่แรกแล้วที่จะดึงกลุ่มการเมืองทุกกลุ่มที่ต่อต้านรัฐบาลสาธารณรัฐมาเป็นพวก (Stur, 2020, pp. 50 and 183)

ด้านสหรัฐในฐานะมหาอำนาจที่หนุนหลังรัฐบาลขุนศึกนั้น แม้ชาวนครไซ่ง่อนจะรู้สึกประทับใจต่อการแทรกแซงของพวกเขาในยุทธการโค่นอำนาจเสียม กระนั้นในเวลาต่อมา เมื่อชาวเมืองหลวงแห่งนี้ก็กลับพบว่า รัฐบาลขุนศึกที่ไม่ยอมมอบอำนาจการปกครองให้แก่ประชาชนสักที นั้นเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันกับปฏิบัติการด้านการทหารของสหรัฐที่ยังมายิ่งเข้มข้นและรุนแรง มหาอำนาจรายนี้ก็เริ่มถูกมองจากประชาชนชาวเวียดนามด้วยสายตาที่ขุ่นเคือง โดยจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 1966 ที่พร้อมกันกับการเดินประท้วงเรียกร้องการเลือกตั้งและรัฐธรรมนูญนครในหลวงเหวและเมืองท่าหลายตนั้น นักศึกษาในนครไซ่ง่อนจำนวน 1,500 คน ได้บุกเผารถต้นแบบของกองทัพสหรัฐ และขว้างปาสิ่งของใส่บ้านพักของเหล่าทหารสหรัฐ (Stur, 2020, pp. 101-102) อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาด้านวัฒนธรรมก็เข้ามาเกี่ยวข้องต่อความรู้สึกเกลียดชังดังกล่าวด้วยเช่นกัน คริสตินา ไคลน์ (Christina Klein) ได้เคยกล่าวไว้ว่า แม้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จบลง สหรัฐที่กำลังแผ่ขยายอำนาจไปทั่วโลกจะพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ถูกครหาว่าเป็นเจ้าอาณานิคมรายใหม่ อย่างไรก็ตาม ภาพจำที่สื่ออเมริกันสร้างให้แก่ชาวเอเชียในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 นั้น ก็ยังคงอธิบายว่า คนเหล่านี้ยากจน อุดอยาก และปราศจากการศึกษา โดยภาพจำเหล่านี้ไม่เพียงดำรงอยู่ในสหรัฐ หากแต่ยังติดตามนักเดินทางชาวอเมริกันไปทั่วทุกมุมโลก พร้อมทั้งสร้างความรู้สึกเคียดแค้นชิงชังให้แก่ผู้คนในที่ๆ พวกเขาเดินทางไป (Klein, 2003, pp. 98 140-142) โดยชาวอเมริกันในนครไซ่ง่อนก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของพฤติกรรมดังกล่าว โดยเมื่อวันที่ 4 เมษายน 1966 หนังสือพิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษชื่อ *Saigon Daily News* ได้ตีพิมพ์ข้อคิดเห็นของเจมส์ อาร์. คิปป์ (James R. Kipp) ผู้เป็นเจ้าหน้าที่

นาวิกโยธินสหรัฐ โดยมีใจความว่า ชาวเวียดนามนั้นเกียจคร้าน ไร้ฝีมือ เจ้าเล่ห์ และทำได้แม้กระทั่งให้ ลูกเมียขายบริการทางเพศแก่ชาวอเมริกัน ไม่สนใจครอบครัว ไร้ระเบียบและสุรุ่ยสุร่าย จนแทบจะ กล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์สี่พันปีของเวียดนามนั้นเป็นเพียงแค่การคุ้ยไม้ไผ่อด โดยเมื่อความเห็น ของคิปป์ถูกแปลเป็นภาษาเวียดนามในหนังสือพิมพ์ *Chinh Luận* ก็ก่อให้เกิดคำวิจารณ์ในด้านลบต่อ สหรัฐและวัฒนธรรมอเมริกันอย่างเป็นทางการในสาธารณรัฐเวียดนาม (Nu-Anh, 2006, pp.169-170) ทั้งนี้ แม้จะไม่ปรากฏว่า ในเวลาได้มีจดหมายจากทางบ้านฉบับใดฉบับใดของสหรัฐออกจาก ประเทศบนหน้าหนังสือพิมพ์ *Chinh Luận* แต่เนื่องจากเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงแรกของการ ยกระดับสงครามและภาวะเงินเฟ้อ จึงเป็นไปได้ว่า เสียงขับไล่สหรัฐในนครไซ่ง่อนนั้นอาจจะยังมี จำนวนไม่มากหรือมีอำนาจต่อรองไม่มากพอที่จะเผยแพร่บนหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับดังกล่าว

การที่ผู้คนในเขตชนบทต้องอพยพเข้าสู่นครไซ่ง่อนนั้น ไม่เพียงนำมาซึ่งปัญหาประชากรล้น เมืองจนกระตุ้นความรุนแรงภาวะเงินเฟ้อ แต่ยังเผยช่องโหว่ด้านการเมืองการทหารให้แก่แนวร่วม แห่งชาติฯ เช่นกัน กล่าวคือ พวกเขาสามารถอาศัยเงื่อนไขดังกล่าวในการขยายฐานกำลังของตนเข้าสู่ พื้นที่เมืองผ่านผู้อพยพ หรือแม้แต่อาศัยข้ออ้างที่ผู้อพยพต้องการจะกลับภูมิลำเนา นั้น ลำเลียงสินค้ามี ค่า อาทิ ยารักษาโรค ออกไปให้แก่กองกำลังฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ที่อยู่นอกเมืองหลวงได้ โดยแม้ว่า รัฐบาลสาธารณรัฐฯ จะตั้งจุดตรวจทั่วเมืองหลวง กระนั้น จุดตรวจที่พวกเขาตั้งขึ้นนั้นก็มิได้ เพียงสกัดขบวนประท้วงเท่านั้น โดยจะไร้ประสิทธิภาพในการสอดส่องทันทีเมื่อต้องเผชิญกับกระแส การเคลื่อนไหวของผู้อพยพจำนวนมาก (Goodman and Franks, 1975, p. 200; Stur, 2020, p. 178) ทั้งนี้ แม้บทความเรื่อง *The Dynamics of Migration to Saigon, 1964-1972* ของอัลแลน อี. กูดแมน (Allan E. Goodman) และลอว์เรนซ์ เอ็ม. แฟรงก์ (Lawrence M. Franks) จะ กล่าวว่า ขบวนการคอมมิวนิสต์ในภาคใต้นั้นมักจะผลักดันผู้อพยพจากชนบทยังเมืองอื่นๆ ที่เล็กกว่า และไม่มีหลักฐานใดที่บ่งชี้ว่าการอพยพสู่ นครไซ่ง่อนของชาวชนบทนั้นเป็นแผนการของขบวนการ คอมมิวนิสต์ (Goodman and Franks, 1975, pp. 200-202) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจาก เป้าหมายของการแฝงตัวเพื่อก่อวินาศกรรม จัดตั้งเครือข่าย และการลำเลียงสินค้าแล้ว การแทรกซึม เข้าสู่ นครไซ่ง่อนของฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้กำลังคนในจำนวนที่ มากกว่าเมืองอื่นเป็นพิเศษ แนวร่วมแห่งชาติฯ ยังคงปล่อยให้ นครไซ่ง่อนเป็นฐานของฝ่ายต่อต้าน รัฐบาลที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ต่อไป ตามความเข้าใจของ กูดแมน และ แฟรงก์ ผู้ซึ่ง ณ เดือนมีนาคม ค.ศ. 1975 ยังคงมองข้ามสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ใน มหานครแห่งนี้ที่ถูกยึดโยงโดยแนวร่วมแห่งชาติไว้หมดแล้ว

30 เมษายน 1975 และนครไซ่ง่อนในฐานะหลักชัยแห่งชาติ

แม้ชาวอเมริกันเช่นคิปป์นั้นจะแสดงความเห็นดูหมิ่นดูแคลนชาวเวียดนามและได้รับการวิจารณ์ตอบโต้อย่างรุนแรงและแพร่หลายในสาธารณรัฐเวียดนาม แต่เนื่องจากความคิดเห็นของเขานั้นเกิดจากการตอบโต้ข้อเสนอก่อนหน้านี้ว่าด้วยการปฏิรูปการศึกษาของเหวียนกงมิ่งจิ่งญู (Nguyễn Công Trinh) ผู้ซึ่งเสนอว่าชาวเวียดนามนั้นเป็นกลุ่มชนที่มีความขยัน ละเอียดเยียน และทรงปัญญาด้วยอารยธรรมที่สั่งสมมาสี่พันปี (bốn ngàn năm văn hiến) (Nu-Anh, 2006, pp. 169 and 182) ความเห็นของชาวอเมริกันจึงกลับเผยให้เห็นว่าชาวเวียดนามในดินแดนฝั่งสาธารณรัฐ รวมถึงนครไซ่ง่อนด้วยนั้น ยังคงเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งและรุนแรงต่อประวัติศาสตร์ชาติฉบับที่รวมชาวเวียดนามเหนือ-ใต้เป็นหนึ่งเดียว ภายใต้เงื่อนไขเช่นนี้ กล่าวได้ว่า แม้สัญญาชาตินิยมที่ถูกแบ่งไว้ในส่วนต่างๆ ของนครไซ่ง่อน เช่น ถนนสายต่างๆ ท่าเรือ และอาคาร จะถูกปกคลุมและจัดการโดยสหรัฐผ่านความร่วมมือกับรัฐบาลชนพื้นเมือง ทั้งในแบบลับๆ ในสมัยของเสียมและในแบบที่เปิดเผยมากขึ้นหลังจากที่เสียมจอมพยศถูกโค่น จนดูเหมือนว่าตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964 เป็นต้นมา นครไซ่ง่อนจะถูกกลืนกินโดยภาวะอาณานิคมแบบใหม่ อย่างไรก็ตาม เสียงวิจารณ์คิปป์และการต่อต้านรัฐบาลรวมถึงสหรัฐในนครไซ่ง่อนนั้นก็ช่วยแสดงให้เห็นในเบื้องต้นแล้วว่า สำนึกว่าด้วยชาติเวียดนามที่อยู่ภายในสัญญาดังกล่าวก็ได้สูญเสียพลัง ความหมาย และความหวังสู่เอกราชที่เกิดขึ้นในช่วงปลดแอกตนเองให้พ้นจากฝรั่งเศสเมื่อกลางคริสต์ทศวรรษ 1950 แต่อย่างไรใด

วันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1975 ถูกนิยามไว้ในสารานุกรมบริทานนิกา (Britannica) ว่าเป็นวันไซ่ง่อนแตก (Fall of Saigon) โดยสารานุกรมดังกล่าวได้เกริ่นสาเหตุที่มหานครแห่งนี้ “แตก” ว่าเกิดจากข้อตกลงสันติภาพปารีสปี ค.ศ. 1973 ที่ให้สหรัฐถอนทหารออกจากสาธารณรัฐเวียดนาม จนเป็นเหตุให้ฝ่ายสาธารณรัฐฯ นั้นอ่อนแอลง และเปิดช่องให้ฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ บุกรุกโจมตีอย่างหนักหน่วงตลอดช่วง 2 ปีต่อมาจนกระทั่งสามารถยึดนครไซ่ง่อนได้ในที่สุด (Swift, 2022) ส่วนหนึ่งผู้ซึ่งเห็นอกเห็นใจต่อเอกราชของสาธารณรัฐเวียดนามและชาวเวียดนามตอนใต้นั้นก็กล่าวว่า ไซ่ง่อนและรัฐบาลที่อยู่ภายในมหานครแห่งนี้แตกพ่ายเพราะขาดผู้นำที่เก่งกาจ ความเชี่ยวชาญทางการเมืองและความเป็นเอกภาพในกลุ่มการเมืองเวียดนามตอนใต้ที่มีทั้งกลุ่มต่อต้านสงคราม สนับสนุนสงคราม ชาวพุทธ ชาวคริสต์ ทหาร นักการเมือง และนักศึกษา (Nghia, 2011, p. 258) ส่วนเหยียนที่เป็นปัญญาชนของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามนั้นไม่ได้มองว่า นครไซ่ง่อนในวันที่ 30 เมษายน แตกพ่ายอย่างน่าโศกสลดแต่อย่างใด ในทางกลับกัน เขามองว่าเหตุการณ์ดังกล่าวคือการปลดปล่อยประเทศโดยสมบูรณ์ซึ่งตามมาด้วยการเฉลิมฉลองในวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ. 1975 (เหวียน, 2545, น. 424) ทั้งนี้ แม้ผู้เขียนจะมองว่า การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เวียดนามของเหวียนนั้นค่อนข้างยึดติดอยู่กับการต่อสู้กับศักดินา นายทุน และผู้กรรณต่างแดน กระนั้น ผู้เขียนก็เห็นว่า การเฉลิมฉลองต่อการ

แตกพ่ายของนครไซ่ง่อนที่เหวียนกล่าวถึงนั้นก็มีใช้สิ่งแปลกปลอมที่ขบวนการคอมมิวนิสต์จากทางเหนือสร้างขึ้นเพื่อครอบงำมหานครแห่งนี้เสียทีเดียว

หลังการถอนทหารของสหรัฐ บรรดากลุ่มการเมืองต่างๆ ในนครไซ่ง่อน ที่ครั้งหนึ่งเคยเรียกร้องการปฏิรูปภายในรัฐบาลเถียนั้น บัดนี้ต่างพากันเร่งรัดความเปลี่ยนแปลงด้วยการเรียกร้องให้นายพลเถียวลาออก (Stur, 2020, p. 258) อย่างไรก็ตาม กลุ่มการเมืองเหล่านี้มิได้เพิ่งจะมาต่อต้านรัฐบาลทหารอย่างแข็งขันเอาในวันที่ไม่มีทหารของสหรัฐคอยหนุนหลังอีกต่อไป พวกเขาจัดตั้งกันเป็นสมพันธ์ที่ให้ความร่วมมือกับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 ที่มีการจัดตั้งแนวร่วมแห่งชาติ จากนั้นในปี ค.ศ. 1964 ก็มีการจัดตั้งองค์กรแยกย่อยที่มีชื่อว่า ขบวนการมติประชา (the Movement for People's Self-Determination) และในปี ค.ศ. 1968 ก็มีอีกองค์กรหนึ่งได้รับการจัดตั้ง คือ กองกำลังพันธมิตรแห่งชาติ ประชาธิปไตย และสันติภาพ (the Alliance of National, Democratic, and Peace Forces) อีกทั้งแนวร่วมแห่งชาติ ยังสามารถรวมเอากลุ่มการเมืองกลุ่มอื่นๆ ที่แม้มีขอบเขตต่อขบวนการคอมมิวนิสต์แต่ก็ต่อต้านเถียนเช่นกันเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร (Stur, 2020, pp. 53, 62, and 67) กล่าวได้ว่า ปัญหาในการพิจารณานครไซ่ง่อนวันที่ 30 เมษายน 1975 ของเหวียนนั้น คือ การมองข้ามสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มการเมืองต่างๆ ในนครไซ่ง่อนที่ถูกยึดโยงโดยแนวร่วมแห่งชาติหรือหากจะสาวให้ถึงที่สุดสายก็คือรัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ ที่กรุงฮานอย จนทำให้มองไม่เห็นความเป็นไปได้ว่า แทนที่จะถูกมองว่ากระจัดกระจายและไม่ประสีประสาทางการเมืองนั้น แท้จริงแล้วกลับกลายเป็นว่า กลุ่มการเมืองต่างๆ รวมถึงประชาชนในนครไซ่ง่อนทั้งถูกผลักดันโดยรัฐบาลสาธารณรัฐฯ และถูกดึงให้เข้ามาใกล้ชิดกับแนวร่วมแห่งชาติฯ จนนำไปสู่การปลดแอกอย่างสมบูรณ์ในท้ายที่สุด

นอกจากการพิจารณากลุ่มเคลื่อนไหวในนครไซ่ง่อนแล้ว โครงสร้างของนครแห่งนี้ก็สัมพันธ์อย่างยิ่งต่อการพิจารณาร่วมกับเหตุการณ์ไซ่ง่อนแตกเช่นกัน ทั้งนี้ แม้ตั้งแต่กลางคริสต์ทศวรรษ 1950 จวบจนต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 ภาวะอาณานิคมโดยสหรัฐจะเปลี่ยนนครไซ่ง่อนจากปารีสแห่งตะวันออกไกลสู่เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ กระนั้น เนื้อหาสาระว่าด้วยเอกราชของเวียดนามที่แฝงฝังอยู่ในองค์ประกอบของเมืองตลอดมามิได้เลือนหายไปแต่อย่างใด ยิ่งเมื่อเราพบว่าสำนึกชาตินิยมในประวัติศาสตร์เวียดนามฉบับนครไซ่ง่อนมิได้แตกต่างจากที่เป็นอยู่ในมหานครทางเหนือเช่นกรุงฮานอยเท่าไร จนสามารถสืบไปถึงจินตนาการว่าด้วยขอบเขตของชาติเวียดนามในสมัยของเสียมที่เวียดนามมิได้แยกเป็นสองแต่อย่างใดแล้วนั้น เราก็จะตระหนักได้ว่า ไซ่ง่อนในสมัยสาธารณรัฐฯ อาจจะไม่แตกพ่ายอย่างที่เหวียนกล่าว อาจจะไม่ได้ปริ้วอย่างที่ว่าสารานุกรมบริทานนิกาบรรยายไว้ และไม่ได้เป็นเพียงศูนย์กลางของศัตรูอย่างที่เหวียนว่าไว้ หากแต่เป็นนครแห่งชาติเวียดนามอีกแห่งหนึ่ง ณ ดินแดนทางใต้ที่ตอบโต้ไปมากับภาวะอาณานิคมเพื่อมองหากการปลดแอกจนนำไปสู่การรวมชาติกับนครทางเหนือในปี ค.ศ. 1975 ในที่สุด

พลเอกเซียงวันมิงญ์ ประธานาธิบดีคนสุดท้ายของสาธารณรัฐเวียดนาม อาจเป็นสัญลักษณ์ที่ดีที่สุดของการรวมประเทศ เขาไม่เพียงมีแนวคิดที่เป็นกลางไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ หรือเป็นผู้นำคนสุดท้ายก่อนนครไซ่ง่อนถูกปลดแอก แต่ตัวเขาที่เป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของฝ่ายสาธารณรัฐฯ กลับมีน้องชายเป็นนายทหารฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยฯ การรวมชาติระหว่างรัฐบาลที่กรุงฮานอยกับนครไซ่ง่อนจึงหมายถึงการผสานรอยร้าวในครอบครัวของเขาอีกครั้ง ในวันที่ไม่มีสหรัฐหรือนายพลผู้เหนียวแน่นมาผลักดันเขาออกจากตำแหน่งได้อีกเหมือนครั้งก่อน ด้วยเหตุนี้ ในยามเที่ยงวันของวันที่ 30 เมษายน นายพลผู้นี้จึงประกาศผ่านวิทยุของกองทัพเรือที่ในขณะนั้นกลายเป็น วิทยุกระสายเสียงปลดแอกไซ่ง่อน (Đài phát thanh Sài Gòn giải phóng) ว่า “ข้าพเจ้า พลเอกเซียงวันมิงญ์ ประธานาธิบดีรัฐบาลไซ่ง่อน ขอสั่งให้กองทัพสาธารณรัฐฯ วางอาวุธยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไขต่อกองกำลังปลดแอกภาคใต้เวียดนาม” (Thi, 2001, pp. 390 and 396; B CC, 2 April 2019)

บทสรุป: นครไซ่ง่อน ทศนิภาพปากแม่น้ำโขง และบทสนทนาที่เกี่ยวข้อง

นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันซับซ้อน โดยในทางหนึ่ง เมืองแห่งนี้ก็สามารถสืบร่องรอยการเป็นเมืองโบราณแห่งสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่ย้อนไปได้ถึงช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ 3 แต่ในอีกทางหนึ่งการเป็นเมืองมหานครนามว่าไซ่ง่อนนั้นก็เพิ่งจะถูกสถาปนาอย่างเป็นทางการในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งนี้ พื้นที่ของเมืองดังกล่าวได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงหลายต่อหลายครั้งซึ่งไม่เพียงพอให้ความเปลี่ยนแปลงในเชิงบทบาท แต่ยังคงก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมภายในเมือง ดังเช่นการเปลี่ยนผ่านจากนครรัฐบายโกร์ในเครือจามปาสุไพรนครแห่งจักรวรรดิกำพูชเทศ จากไพรนครสู่นครชาตังญ์แห่งมณฑลทหารในเครือราชสำนักเวียตนาม จากนครชาตังญ์สู่นครไซ่ง่อนแห่งอินโดจีนและสาธารณรัฐเวียดนามในเวลาต่อมา หรือในปี ค.ศ. 1975 ที่นครไซ่ง่อนกลายเป็นเส้นชัยของการปลดแอกเวียดนามพร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็นนครโฮจิมินห์ในเวลาต่อมา จนกล่าวได้ว่า ตลอดสายธารประวัติศาสตร์อันเป็นเอกเทศเกือบสองสหัสวรรษของนครไซ่ง่อน ตัวตนอันหลากหลายต่างก็ผลัดเปลี่ยนกันผุดพวย ชับเคี้ยว และล่มสลายไปเหนือเส้นทางพัฒนาการอันยาวนานดังกล่าว

นครไซ่ง่อน: ตัวตนอันซับซ้อนจากอดีตกับภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคม

อนึ่ง ตัวตนของนครไซ่ง่อนนั้น หากกล่าวตามคำนิยามและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดเมืองดังกล่าวแล้วนั้น ก็นับว่าเป็นตัวตนที่แตกต่างไปจากตัวตนก่อนๆ เช่น เมืองลูกชายของอ็อกแอกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 3-5 นครรัฐบายโกร์ตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 6-12 ไพรนครในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12-17 และนครชาตังญ์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 โดยเฉพาะตัวตนล่าสุดที่เป็นเมืองใต้อำนาจของราชสำนักเวียตนามนั้น แม้จะตั้งอยู่ ณ พื้นที่เดียวกัน แต่หากเราพิจารณาเมืองในฐานะตัวตนเชิงซ้อนที่ประกอบเข้ากันจากพื้นที่ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และอำนาจแล้ว สงครามยึดนครชาตังญ์ของฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1859-1862 ที่ผู้เขียนอภิปรายไปในบทที่ 5 รวมถึงกระบวนการสถาปนาอำนาจอาณานิคมของฝรั่งเศสในนครไซ่ง่อนที่ได้รับการอภิปรายไปในบทที่ 6 และ 7 นั้น คือ หลักฐานอันชัดเจนยิ่งที่แสดงให้เห็นว่า นครชาตังญ์ในฐานะโครงสร้างเมืองแบบเก่าถูกบดขยี้โดยกองทัพเรือฝรั่งเศสไปแล้วตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19

หลังจากทำลายโครงสร้างเมืองชุดเก่าทิ้งไปแล้ว ผู้ปกครองรายใหม่ก็ได้เนรมิตโครงสร้างเมืองแห่งตะวันออกไกลครอบชุดใหม่ทับพื้นที่ดังกล่าวและชนชาวพื้นเมืองที่อยู่ภายใน ทั้งนี้ ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า นครไซ่ง่อนมีมิติของการเป็นเมืองที่เพิ่งสร้าง คือ การตั้งชื่อ “ไซ่ง่อน” นั่นเอง

เนื่องจากชื่อไซ่ง่อนนั้นเดิมเป็นเพียงชื่อหนึ่งของเขตเจาะเหลินซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเขตเบนแหงซึ่งเป็นศูนย์กลางนครซาดิงญ์ ทว่าเมื่ออำนาจของผู้ปกครองรายใหม่เช่นฝรั่งเศสแผ่ขยายมาถึงบวกกับการขับเคลื่อนระหว่างจักรวรรดิอังกฤษผู้เรียกเจาะเหลินว่าไซ่ง่อน กับจักรวรรดิฝรั่งเศสผู้นิยามว่าไซ่ง่อนคือพื้นที่บริเวณเบนแหง พื้นที่ทั้งหมดในบริเวณดังกล่าวจึงถูกฝรั่งเศสผู้ซึ่งสามารถยึดกุมอำนาจรัฐได้สำเร็จนั้นสถาปนาให้เป็นนครไซ่ง่อน โดยอิงกับความรู้ด้านบรรพคดีศึกษาของตน

อย่างไรก็ตาม แม้จะสามารถพิชิตป้อมปราการแห่งนครซาดิงญ์ บดขยี้โครงสร้างเก่า และสถาปนาเป็นเมืองใหม่เช่นนครไซ่ง่อน กระนั้น ตัวแบบ “ปารีสแห่งตะวันออกไกล” ที่ฝรั่งเศสเฝ้าฝันนั้นก็มีได้งอกเงยอย่างราบรื่นเหนือดินแดนอาณานิคมแห่งนี้ เพราะนับตั้งแต่การเลือกนครซาดิงญ์โดยฝรั่งเศสเพื่อใช้เป็นฐานกำลังให้กับตน พื้นที่ของเมืองแห่งนี้ก็ได้ถูกเลือกอย่างตั้งใจตั้งแต่แรก หากแต่เพราะกองเรือรบฝรั่งเศสล้มเหลวในการยึดเมือง “ตูราน” หรือตำแหน่งซึ่งตั้งอยู่ ณ ตอนกลางของชายฝั่งอินโดจีน พวกเขาจึงต้องหลบหนีลงมายังเมืองท่าทางใต้คือนครซาดิงญ์ อันเป็นสภาพที่ไม่ต่างจากการลี้ภัยจากพมเปญของนักกองคั่น หรือการลี้ภัยจากนครหลวงเวียงจันทน์ของเวียงจันทน์แห่งอังกู๋ ยิ่งไปกว่านั้น ฝรั่งเศสยังต้องใช้เวลาอีก 1 ปีกว่าจะตัดสินใจอย่างแน่วแน่ในการยึดเมืองดังกล่าว

ทั้งนี้ เหตุการณ์ข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อภาวะสงครามอันเป็นส่วนย่อยของภาวะอาณานิคมมาผสมกับเงื่อนไขเฉพาะของเมืองสงครามปากแม่น้ำโขงแห่งนี้แล้ว ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมของนครไซ่ง่อนนั้นก็ทำให้ฝรั่งเศสไม่อาจควบคุมพัฒนาการของเมืองดังกล่าวให้ “ถูกต้อง” ตามที่เคยวาดหวังไว้ในตัวแบบ โดยแม้สงครามยึดนครซาดิงญ์จะจบลงในปี ค.ศ. 1862 รัฐบาลอาณานิคมก็ยังคงต้องอยู่กับการปราบปรามกบฏในดินแดนรอบนอกของอาณานิคมโคชินจีน โดยมีนครไซ่ง่อนเป็นฐานทัพ อีกทั้งในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1880 ก็ยังต้องทุ่มเทกับการส่งกำลังบุกยึดดินแดนทางเหนือของอินโดจีนอีก โดยพร้อมกันกับความหมกมุ่นในสงครามพิชิตอินโดจีน นครไซ่ง่อนก็เริ่มหันเหร่วนออกจากความเป็นมหานครปารีสที่รุดหน้าสู่ฐานทัพเรือขนาดใหญ่แห่งอาณานิคมตะวันออกไกล นอกจากนี้ หากพิจารณาจากผังเมือง แม้รัฐบาลอาณานิคมจะเปลี่ยนโครงสร้างและศูนย์กลางของเมืองใหม่ ทว่าพวกเขาก็ยังต้องพึ่งพาพื้นที่ป้อมปราการเก่าของนครซาดิงญ์ในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์หลักทางการทหาร และกว่าพื้นที่ดังกล่าวจะหมดความสำคัญไป เวลาที่ล่วงเข้าคริสต์ทศวรรษ 1940 แล้ว

ทั้งนี้ หากพิจารณานครไซ่ง่อนในฐานะรูปลักษณะหนึ่งของภาวะสมัยใหม่ที่ฝรั่งเศสต้องการที่จะสถาปนาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อแทนที่นครซาดิงญ์ และแสดงให้เห็นถึงอารยธรรมฝรั่งเศสอันสูงส่งเป็นบุญตาแก่ชาวตะวันออกไกลที่ต่ำต้อยกว่านั้น มหาอำนาจรายนี้กลับถูกเงื่อนไขอาณานิคมหันกลับมาบีบบังคับเสียเอง จนทำให้ต้องเบนทิศทางการพัฒนาเมืองออกจากเป้าหมายเดิมมาไกลโข เพราะนอกจากประเด็นเมืองปารีสจะกลายเป็นฐานทัพเรือ อีกทั้งเป็นฐานอาณานิคมที่ถูกกัดเซาะแห่งอดีต (ซาดิงญ์) สิ่งสู่ด้วยแล้ว โครงสร้างเมืองของนครไซ่ง่อนที่หมายจะขยายอารยธรรมฝรั่งเศสให้แก่

คนนอกกลับมอบภาวะสมัยใหม่ที่แยกชาวตะวันตกออกจากชาวพื้นเมืองเอง โดยเป็นผลจากปัญหาแนวคิดอาณานิคมของฝรั่งเศสเองที่แม้จะอ้างความชอบธรรมในฐานะผู้ช่วยเหลือชาวพื้นเมือง ทว่าพวกเขาก็ขีดเส้นแบ่งระหว่างชาวตะวันตกกับชนพื้นเมืองขึ้นอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม นครไซ่ง่อนในฐานะสัญญาะของโลกสมัยใหม่ที่เคยพันนาการชาวพื้นเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็กลับกลายเป็นแหล่งบ่มเพาะขบวนการชาตินิยมต่อต้านอาณานิคมโดยไร้เจตนาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 อาทิ ฟานซิกลองม์และพันธมิตรบีวเซิน-ฟ้าดิน ซึ่งริเริ่มการเคลื่อนไหวทางการเมืองในศูนย์กลางอาณานิคม จนในท้ายที่สุด เมื่ออำนาจรัฐบาลอาณานิคมอ่อนแอลงอย่างรุนแรงในปี ค.ศ. 1945 เมืองแห่งนี้ก็ถูกรัฐบาลปฏิวัติของชาวพื้นเมืองยึดไปเป็นที่สุด

แม้รัฐบาลปฏิวัติในนครไซ่ง่อนชุดแรกจะดำรงอยู่ได้เพียง 1 เดือนก่อนที่จะถูกกองกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตรโค่นลงไป ทว่าสำนักต่อต้านอาณานิคมและสำนักเรื่องเอกราชในนครไซ่ง่อนก็แผ่รากเติบโตขึ้นจนยากจะหยุดยั้ง โดยเฉพาะหากพิจารณาจากโครงสร้าง นครไซ่ง่อนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เปลี่ยนจากเมืองที่มีกลิ่นอายแบบฝรั่งเศสสู่การเป็นเมืองของชาวเวียดนาม ดังจะสังเกตได้จากการตั้งชื่อถนนและอาคารสถานที่ต่างๆ อย่างไรก็ตาม ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมก็ยังดำเนินต่อไปในเมืองแห่งนี้ เพราะแม้จะมีการปกครองโดยรัฐบาลชนพื้นเมืองเช่นโงดิงญ์เสียมและคณะแล้ว แต่ผู้ที่สามารถเลือกได้ว่าเสียมจะได้เป็นผู้นำต่อหรือไม่ รวมถึงใครจะเป็นผู้นำคนต่อไปในนครแห่งนี้ กลับเป็นสหรัฐอเมริกา มหาอำนาจที่อ้างว่าเป็นชาติพันธมิตรของสาธารณรัฐเวียดนาม ทั้งนี้ พร้อมกับการปะทุขึ้นของสงครามระหว่างฝ่ายสาธารณรัฐเวียดนามที่อยู่ทางใต้กับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามที่อยู่ทางเหนือ นครไซ่ง่อนก็ยังคงทำหน้าที่เป็นฐานทัพต่อไปในบทบาทใหม่คือ เพนตากอนแห่งบูรพาทิศ อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวกลับก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ผลักประชาชนในนครไซ่ง่อนให้หันไปเข้าร่วมกับฝ่ายสาธารณรัฐประชาธิปไตยมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ต่างจากที่โครงสร้างของฝรั่งเศสผลักดันชนพื้นเมืองให้กลายเป็นศัตรูกับตน บวกกับสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้แยกเวียดนามออกเป็นเหนือ-ใต้อย่างชัดเจน จนในที่สุด นครไซ่ง่อนจึงกลายเป็นหลักชัยสุดท้ายของการปลดแอกเวียดนามในวันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1975

ปากน้ำโขง: ฐานทัพอาณานิคมกับปัญหาว่าด้วยการเข้ามาของภาวะสมัยใหม่

จากพัฒนาการข้างต้น กล่าวได้ว่า พื้นที่ของนครไซ่ง่อนนั้นมิได้เข้าสู่ภาวะสมัยใหม่โดยธรรมชาติของการเป็นเมืองการค้าดังที่เหงียกล่าวไว้ใน *Saigon: A History* (Nghia, 2011) เนื่องจากหากพิจารณาจากอัตลักษณ์ท้องถิ่นของนครไซ่ง่อน พื้นที่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงอันเป็นท้องถิ่นที่ตั้งของนครไซ่ง่อนนั้นก็มิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของดินแดน “ฝั่งใน” ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ การติดต่อค้าขาย และเสรีภาพอยู่แล้ว (Nghia, 2011, pp. 4, 9, and 19) หรือหากพิจารณาให้ละเอียดยิ่งขึ้น อัตลักษณ์ท้องถิ่นเฉพาะตัวในชื่อ “นามโบะ” ที่ชาวเวียดนามใช้เรียก

สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงก็ได้อธิบายประวัติศาสตร์ของดินแดนดังกล่าวได้อย่างครอบคลุม (Taylor, 1986, pp. 955-958) หากแต่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นเป็นดินแดนที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของกองกำลัง สงคราม และการเมือง กล่าวอย่างรวบรัดแล้ว ท้องถื่นดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับสนามรบมากกว่าสนามการค้า ส่วนกิจกรรมทางการค้านั้นก็แม้แต่เพียงปัจจัยที่คอยหล่อเลี้ยงอำนาจในดินแดนดังกล่าว

ทั้งนี้ แม้การเป็นสนามรบของพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงจะทำให้เมืองดังกล่าวต้องพานพบกับเงื่อนไขแห่งความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่ถูกนำเข้ามาโดยตัวแสดงจากภายนอกอยู่บ่อยครั้ง จนดูราวกับว่าผลลัพธ์ของท้องถื่นเช่นนี้ก็มิได้แตกต่างจากไปจากคำอธิบายของเหยียแต่อย่างใด คือ การดึงดูดปัจจัยภายนอกเรื่อยๆ จนกระทั่งภาวะสมัยใหม่เข้ามา อย่างไรก็ตาม คำอธิบายสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงแบบสนามการค้าของเหยียนั้นไม่เพียงไม่สามารถอธิบายพลังทางการเมืองของพื้นที่ดังกล่าว ในห้วงเวลาอื่นนอกเหนือไปจากสมัยที่เวียตนามฟูก์แองญ์ลึภัย แต่ยังไม่สามารถอธิบายการที่พื้นที่ดังกล่าวจับปลัดจับผลุกกลายเป็นฐานทัพให้แก่กองเรือฝรั่งเศสระหว่างสงครามกับราชสำนักเวียตนามที่เมืองด่าหนิงที่เจ้าอาณานิคมเหล่านี้หมายปอง และไม่สามารถอธิบายจุดเริ่มต้นของภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมในนครไซ่ง่อนที่ถูกสถาปนาอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมด้วยสงครามอีกด้วย เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะเงื่อนไขที่นำไปสู่พัฒนาการดังกล่าวนั้นเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างการเป็นแหล่งลี้ภัยทางการเมืองอันเป็นเงื่อนไขจำเพาะของดินแดนแห่งนี้กับตัวแบบจากยุโรปที่ครอบด้วยภาวะอาณานิคมอันอิทธิพลอีกและโน้มเอียงไปในเชิงการสงคราม โดยเงื่อนไขดังกล่าวได้ถูกปิดกั้นด้วยมุมมองแบบเมืองการค้าของเหยียนที่มีลักษณะต่อต้านสงครามเกินไปจนทำให้ความเฉพาะตัวทั้งในประวัติศาสตร์และในภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนนั้นถูกลดทอนไปอย่างน่าเสียดาย

ทั้งนี้ แม้พื้นที่ของนครไซ่ง่อนจะมีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาอย่างยาวนาน และการแผ่ขยายอำนาจของฝรั่งเศสมาสู่ภูมิภาคดังกล่าวจะมีนัยยะทางเศรษฐกิจจริงอย่างที่เหยียกล่าวอ้าง กระนั้น การที่ฝรั่งเศสเลือกยึดเมืองด่าหนิงก่อน แล้วค่อยเลือกพื้นที่ของนครไซ่ง่อนหลังจากที่ล้มเหลวในการยึดด่าหนิงนั้นก็ตอกย้ำให้เห็นว่า การเป็นเมืองท่าประจำภูมิภาคมาอย่างยาวนานก็มิได้สำคัญต่อการสถาปนาของนครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสเท่ากับจังหวัดในสงครามแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้น การกล่าวว่านครไซ่ง่อนในฐานะตัวตนหนึ่งของพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่เมื่อถูกฝรั่งเศสยึดครองและสถาปนาเมืองด้วยตัวแบบตะวันตกในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างที่เหยียกระทำนั้นก็ดูจะไม่ถูกต้องเสียทั้งหมด เพราะอันที่จริง มหานครแห่งนี้ “ถือกำเนิด” ขึ้นพร้อมกับการสถาปนาภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมภายหลังจากที่ฝรั่งเศสได้ทำลายนครชาติงญ์ในฐานะโครงสร้างเมืองชุดเก่าไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้จะฝรั่งเศสจะเป็นผู้จุดกำเนิดนครไซ่ง่อนในฐานะเมืองสมัยใหม่ แต่ภายใต้ภาวะอาณานิคมที่วางอยู่บนเงื่อนไขจำเพาะของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง รัฐบาลอาณานิคมกลับไม่

สามารถควบคุมเมืองดังกล่าวได้ ดังจะเห็นได้ว่า เงื่อนไขของการเป็นเมืองทหารที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ตั้งแต่สมัยนครรัฐบายโกรจวบจนสมัยนครชาติตั้ง และปัญหาอันย้อนแย้งว่าด้วยความรุนแรงและสิทธิของชาวพื้นเมืองที่กำลังก่อกำหนดอยู่ในแนวคิดอาณานิคมฝรั่งเศส ได้ปิดนครไซ่ง่อนออกจากเส้นทางสู่กรุงปารีสในดินแดนตะวันออกไกลอันเป็นต้นแบบอุดมคติที่เจ้าอาณานิคมตั้งไว้ แล้วค่อยๆ เลาะเลียวสู่การเป็นเมืองที่ปฏิวัติปลดแอกตัวเองในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นเมืองที่เดือดดาลต่อระบอบอาณานิคม ทว่าความแตกต่างของมหาอำนาจ 2 รายคือ ฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ที่เข้ามาสร้างภาวะอาณานิคมใน 2 ช่วงเวลาให้แก่ นครไซ่ง่อนนั้น ก็ทำให้พัฒนาการของเมืองใน 2 บริบทแตกต่างออกไปเช่นกัน กล่าวคือ ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมฝรั่งเศสในนครไซ่ง่อนนั้น เป็นภาวะที่เมืองดังกล่าวถูกองค์รัฐชาติปิตัย คือ รัฐบาลอาณานิคม ปลูกปั่นด้วยความอุตสาหะที่จะทำให้เมืองนี้เป็นเป็นหนึ่งในมหานครแห่งอารยธรรม ความเจริญ และสติปัญญาได้จักรวรรดิฝรั่งเศส โดยความพยายามดังกล่าวดำเนินไปอย่างโจ่งแจ้งมิได้ปิดบัง ทว่าท้ายที่สุด เมื่อความทะเยอทะยานที่จะพิชิตโลกและความหยิ่งโสในอารยธรรมของฝรั่งเศสมาเผชิญกับเงื่อนไขการเป็นเมืองสงครามของนครไซ่ง่อน มหานครแห่งนี้ก็ถูกเบนเข็มไปสู่การเป็นฐานทัพเพื่อสงครามพิชิตดินแดนโพ้นทะเลทางฝั่งตะวันออกไกล

ส่วนในกรณีของสหรัฐนั้น มหาอำนาจรายนี้มีได้ให้ความสนใจแก่อารยธรรม ความเจริญ และสติปัญญาดังที่ฝรั่งเศสเคยกระทำ หากแต่เลือกที่จะคล้อยตามทิศทางของเมืองซึ่งเบนออกมาแล้ว ตั้งแต่ช่วงก่อนหน้า คือ การเป็นเมืองฐานทัพ โดยสหรัฐนั้นให้ความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างนครไซ่ง่อนเพื่อทำสงครามสกัดอิทธิพลของมหาอำนาจค่ายสังคมนิยมที่กำลังแผ่ขยายจากดินแดนทางเหนือสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสงครามเย็น ทั้งนี้ สหรัฐพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ครอบงำนครไซ่ง่อนอย่างโจ่งแจ้งดังเช่นที่ฝรั่งเศสเคยทำ แต่ในที่สุด เมื่อตัวแทนของพวกเขาเช่นเสียมันน์มีสำนักชาตินิยมและพยศมากเกินไป มหาอำนาจรายนี้ก็เผยตัวกางกรงเล็บเข้าตะปบนครไซ่ง่อน พร้อมทั้งเปลี่ยนเมืองดังกล่าวจากฐานทัพเรือไปสู่ฐานทัพอากาศ กล่าวได้ว่า หากความเปี่ยงเบนของนครไซ่ง่อนสมัยฝรั่งเศส คือ การเป็นฐานทัพแทนที่จะเป็นเมืองแห่งอารยธรรมของฝรั่งเศสในดินแดนตะวันออกไกลแล้วไซ้ ความเปี่ยงเบนของมหานครแห่งนี้ในสมัยสหรัฐ คือ การที่นครไซ่ง่อนกลายเป็นแนวรบอีกแห่งหนึ่งของขบวนการคอมมิวนิสต์เสียเอง

อย่างไรก็ตาม แม้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะแย้งต่อข้อเสนอว่าด้วยนครไซ่ง่อนและภาวะสมัยใหม่ของเมืองดังกล่าวของเหงีย กระนั้น ในอีกด้านหนึ่งก็ช่วยผลักข้อเสนอเล็กๆ ณ มุมหนึ่งในงานของเขา ที่กล่าวว่า นครไซ่ง่อนนั้นเป็นเมืองแห่งการขบถและจิตวิญญาณเสรี (a rebellious and free-spirited city) ให้ไปสุดทาง (Nghia, 2011, p. 262) กล่าวคือ ในขณะที่เหงียพยายามจะทำให้นครไซ่ง่อนเป็นเมืองแห่งเศรษฐกิจ การปฏิรูป และสันติภาพ โดยนิยามนามธรรมต่างๆ ที่เขายกมานั้น ล้วนแต่ประกอบสร้างให้นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่นอนน้อมต่ออำนาจปกครอง และเป็นเพียงเครื่องมือที่

ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปในหม่อมมหาอำนาจ ทว่าพัฒนาการของนครไซ่ง่อนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้กลับแสดงให้เห็นถึง สงคราม การทำลายล้าง ขบวนการต่อต้านอาณานิคม และความพยศของนครไซ่ง่อนที่ไม่เป็นไปตามตัวแบบของมหาอำนาจภายนอกนั้น ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นภาพการขบถและจิตวิญญูณเสรีของนครไซ่ง่อนได้ชัดกว่างานของเหงียเองเสียอีก

บรรยากาศอันคุกรุ่นในนครไซ่ง่อนสมัยสาธารณรัฐฯ ได้อิทธิพลของสหรัฐในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ จึงสอดคล้องกับข้อเสนอของสเตอร์ที่กล่าวว่า นครไซ่ง่อนในคริสต์ศตวรรษ 1960 นั้นเต็มไปด้วยขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ทั้งหลากหลายและอิสระ ก่อนที่ในเวลาต่อมาก็จะค่อยๆ ถูกรัฐบาลทหารที่มีสหรัฐหนุนหลังอยู่นั้นผลักดันให้รวมตัวกันอย่างใกล้ชิดภายใต้การจัดการของแนวร่วมแห่งชาติฯ (Stur, 2020) อย่างไรก็ตาม เนื่องมาจากงานของสเตอร์นั้นกล่าวถึงช่วงคริสต์ศตวรรษ 1960 และขบวนการเคลื่อนไหวเป็นหลัก จึงเป็นที่น่าเสียดายว่า แม้นครไซ่ง่อนในคำอธิบายของสเตอร์จะมีความสำคัญในฐานะจุดยุทธศาสตร์ของแนวร่วมแห่งชาติฯ มากกว่าการเป็นแค่เทศะแห่งหนึ่ง กระนั้นสเตอร์ก็ไม่ได้กล่าวถึงการตอบโต้ระหว่างโครงสร้างของเมืองกับผู้คนในเมืองภายใต้ภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมแต่อย่างใด รวมถึงรูปปลักษณ์ที่เปลี่ยนของนครไซ่ง่อนในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้น ช่องโหว่ดังกล่าวจึงมีขนาดใหญ่พอให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แทรกตัวด้วยคำอธิบายดังที่สรุปไปข้างต้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า ภาวะอันคุกรุ่นที่สเตอร์กล่าวถึงนั้นมีพัฒนาการมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1913 ที่ฟานซิกลองมิ่งแห่งเจ็ดขุนเขาและขบวนการหอมประหลาดๆ ร่วมมือกับพรรคฟ้าดินบุกนครไซ่ง่อนอันเป็นจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองสามารถทำลายกำแพงอารยธรรมของเจ้าอาณานิคมและใช้เมืองสมัยใหม่ในฐานะพื้นที่ทางการเมืองของตน

นอกจากนี้ ลักษณะเช่นเดียวกันนี้ก็อธิบายได้กับงาน *The Birth of Vietnamese Political Journalism: Saigon, 1916-1930* ของฟิลิป เพย์แคม (Phillip Paycam) ที่แม้จะอธิบายการเกิดขึ้นของพื้นที่ที่ถกเถียงสาธารณะของชาวพื้นเมืองหรือชาวเวียดนามในนครไซ่ง่อนได้อย่างละเอียด (Peycam, 2012) แต่หากต้องการทำความเข้าใจภาวะสมัยใหม่ของนครไซ่ง่อนในภาพรวม งานชิ้นดังกล่าวก็จำเป็นที่จะต้องได้รับการขยายความอีกไม่น้อยดังที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของพื้นที่ถกเถียงสาธารณะในนครไซ่ง่อนนั้นเป็นผลที่ตามมาจากการระเบิดพลังมวลชนและพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินของฟานซิกลองมิ่งในเมืองหลวงอาณานิคม ซึ่งในเวลาต่อมาจะเติบโตไปสู่การลุกฮืออีกครั้งในปี ค.ศ. 1940

สนทนากับเมืองและงานอื่นๆ

หากเปรียบเทียบกับเมืองอื่นๆ ในเวียดนาม การที่นครไซ่ง่อนในฐานะตัวตนหนึ่งของมหานครแห่งสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงมีจุดเปลี่ยน (หรือจุดกำเนิด) สำคัญอยู่ที่การเข้ามาของอำนาจอาณานิคมนั้นก็ทำให้พัฒนาการของมหานครแห่งนี้ไม่ต่างจากเมืองท่าหลายในงานเรื่อง *Imperial Heights:*

Dalat and the Making and Undoing of French Indochina ของอีริก ที. เจนนิ่งส์ (Eric T. Jennings) (Jennings, 2011) ยิ่งไปกว่านั้น เมืองทั้งสองต่างถูกสถาปนาภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมโดยชาวฝรั่งเศสผู้กำลังหลบหนีบางสิ่งบางอย่างอยู่ โดยในขณะที่การหลบหนีความพ่ายแพ้ในการยึดหัวหาดเมืองตำแหน่งทำให้พวกเขาต้องสถาปนานครไซ่ง่อน การหลบหนีสภาพอากาศที่เป็นพิษในนครไซ่ง่อนก็ทำให้ชาวฝรั่งเศสต้องสถาปนาเมืองด่าหลาดขึ้น

นอกจากนี้ แม้เมืองด่าหลาดจะถูกสถาปนาโดยเจ้าอาณานิคม-เพื่อเจ้าอาณานิคม ทว่าเมืองดังกล่าวก็มีความขัดแย้งในตัวเองเช่นเดียวกับที่นครไซ่ง่อนเป็น กล่าวคือ ในขณะที่นครไซ่ง่อน “โดยฝรั่งเศส” ล้มเหลวในการเป็นเมืองแห่งอารยธรรมและการเป็นปรากฏการณ์ด้านคอมมิวนิสต์ เมืองด่าหลาด “ของฝรั่งเศส” ก็เป็นเมืองสุขาภิบาลที่ไม่อาจกำราบโรคเขตร้อนได้ และในขณะที่นครไซ่ง่อนเปลี่ยนจากศูนย์กลางอาณานิคมกลายเป็นแหล่งบ่มเพาะและหลักชัยสำคัญของขบวนการต่อต้านอาณานิคม ด่าหลาดในฐานะสถานพักตากอากาศของคนขาวก็ต้องพึ่งพาแรงงานของชนพื้นเมืองในการคงสภาพแหล่งพักตากอากาศ อีกทั้งในเวลาต่อมาก็ถูกชาวเวียดนามพลิกกลับให้กลายเป็นแหล่งตากอากาศ “แห่งหนึ่ง” ของพวกเขาไปเสียโดยมิได้ยี่หระต่อปัญหาว่าด้วยมรดกอาณานิคมแต่อย่างใด

นอกจากนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังรับช่วงต่อจากงานของมิตเชลล์เรื่อง *Colonising Egypt* ที่เคยแสดงให้เห็นว่า พร้อมกับการเข้ามาของอำนาจอาณานิคมในกรุงไคโรและการจัดระเบียบความคิดแก่ชนพื้นเมืองในอียิปต์ เมืองเช่นกรุงไคโรเองที่จากเดิมถูกจัดวางอาคารสถานที่อย่างแออัดและระเกะระกะก็พลอยถูกจัดระเบียบด้วยภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมพร้อมกลายเป็นรูปสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่รอให้ผู้มีอำนาจใส่ความหมายสัญลักษณ์ลงไป (Mitchell, 1991) โดยคงไม่เกินเลยที่จะกล่าวว่า ภาวะดังกล่าวก็เกิดขึ้นเช่นเดียวกันในนครไซ่ง่อนของฝรั่งเศสอย่างโจ่งแจ้งและสมัยของสหรัฐอเมริกาอย่างแอมแปง อย่างไรก็ตาม ในขณะที่มิตเชลล์แสดงให้เห็นว่า สำนึกคิดแบบตะวันตกเข้ามาครอบงำเมืองนอกยุโรปอย่างไร วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้อภิปรายต่อไปว่า นครไซ่ง่อนในฐานะตัวอย่างหนึ่งของเมืองอาณานิคมไม่เพียงถือกำเนิดและพัฒนาด้วยสำนึกคิดแบบตะวันตก แต่ยังสามารถเติบโตด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์อันจำเพาะของตัวเองที่เจ้าอาณานิคมยากจนปัญญาจะควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของการปลดแอกอาณานิคมของชาวพื้นเมืองในที่สุด

โดยภาวะที่สิ่งประกอบสร้างได้อำนาจอาณานิคมย้อนมาทำลายตัวอำนาจอาณานิคมเสียเองนั้น ไม่เพียงเกิดขึ้นแต่ในนครไซ่ง่อน หากยังเกิดขึ้น ณ อีกฟากหนึ่งของผืนสมุทรได้ลมแห่งนี้เช่นกัน โดยมราเซ็กได้แสดงไว้ใน *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony* ว่าระบบระเบียบและเทคโนโลยีเจ้าอาณานิคมดัดดัดวางไว้ในเกาะชวา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณานิคมอินเดียตะวันออก เพื่อสร้างเมืองสมัยใหม่ให้แก่พวกตนนั้น สุดท้ายแล้วก็ได้เพาะสร้างแนวคิดเรื่องความก้าวหน้า เอกရာชนในอนาคต โลกสมัยใหม่ และเหล่านักชาตินิยม ที่ในเวลาต่อมาจะปลดแอกชวาและหมู่เกาะจนกลายเป็นสาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Mrazek, 2002)

ทั้งนี้ นครไซ่ง่อน เช่นเดียวกับอดีตเมืองอาณานิคมแห่งอื่นๆ นั้นไม่สามารถนับได้ว่าเป็นเมืองแบบยุโรป โดยเมื่อจัดวางเมืองดังกล่าวลงบนท้องถื่นและประวัติศาสตร์อันจำเพาะแล้ว จะเห็นได้ว่า นครไซ่ง่อนเป็นเมืองที่อยู่ ณ พื้นที่ซึ่งมีอัตลักษณ์อันคลุมเครือ พานพบกับความเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง เต็มไปด้วยความตึงเครียดอันเกิดจากกลุ่มอำนาจมากมายหลายตาที่ผ่านเข้ามา และนำไปสู่ภาวะที่แม้แต่เจ้าอาณานิคมผู้ทรงอำนาจก็ยากจะคาดเดา นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ของนครไซ่ง่อนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ได้อ้างให้เห็นว่า ในด้านหนึ่ง เมืองอาณานิคมนั้นอยู่ ณ กึ่งกลางระหว่างการขับเคลื่อนระหว่างความเป็นพื้นเมืองกับความเป็นตะวันตก เพราะในขณะที่อำนาจพื้นเมืองเดิมนั้นถูกบดขยี้หรืออย่างน้อยที่สุดก็ถูกบ่อนเซาะให้อ่อนแอลง อำนาจอาณานิคมเองก็ไม่สามารถจัดการเมืองของตนได้อย่างเต็มที่ด้วยอุปสรรคนานับประการอันเกิดจากเงื่อนไขจำเพาะของดินแดนที่พวกเขายึดครอง

ส่วนอีกด้านหนึ่ง เมืองอาณานิคมก็อยู่ระหว่างภาวะจารีตและภาวะสมัยใหม่ที่ชาวพื้นเมืองต้องทนกับภาวะโลกเก่าล่มสลายในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนไขว่คว้าส่วนเสี้ยวของภาวะอาณานิคมที่ไม่คุ้นเคยเพื่อสร้างโลกใบใหม่ของตนขึ้นมา จนเมื่อภาวะสมัยใหม่แบบอาณานิคมได้บ่มเพาะให้พวกเขาเข้มแข็งพอ เครือข่ายชาวพื้นเมืองก็ได้กลายเป็นขบวนต่อต้านอาณานิคมที่จะบุกเข้ามาใกล้หัวกลับทางเมืองดังกล่าวให้กลายเป็นพาหนะของตน โดยมีจุดหมายเป็นโลกใหม่ที่ไม่เหมือนโลกจารีตในอดีต และเป็นโลกที่ชาวพื้นเมืองวาดหวังว่าตนจะไม่ถูกกีดกันออกจากภาวะสมัยใหม่อีกต่อไป

Saigon Dreaming: ข้อกังวลหลังผลการวิจัยปรากฏ

แน่ละ นครไซ่ง่อนหรือที่รู้จักในปัจจุบันคือนครโฮจิมินห์นั้นกำลังเป็นมหานครที่โดดเด่นในด้านเศรษฐกิจ แต่ด้วยมุมมองของ *จากเมืองไพรถึงนครไซ่ง่อน: ประวัติศาสตร์ท้องถื่นเวียดนามใต้ จากทัศนียภาพปากน้ำโขง* ฉบับนี้ที่แตกต่างออกไปจากเหี้ย ทิศทางของมหานครแห่งปากแม่น้ำโขงแห่งนี้ก็ออกจะน่าเป็นห่วงไม่น้อย กล่าวคือ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีได้พิจารณา นครไซ่ง่อนในฐานะเมืองเศรษฐกิจที่ไม่ว่าจะถูกทำลายเช่นไรก็สามารถฟื้นฟูความรุ่งเรืองด้านการค้ากลับมาได้ดังที่เหี้ย กล่าว (Nghia, 2011, pp. 260-262) แต่มองว่าเมืองดังกล่าวนั้นค่อนข้างอ่อนไหวและตอบสนองอย่างรวดเร็วต่อความขัดแย้งทางการเมืองและการทหาร โดยความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของนครไซ่ง่อนนั้นถูกหล่อเลี้ยงเพียงเพื่อธำรงยุทธศาสตร์ความมั่นคงเอาไว้ อีกทั้งในปัจจุบัน ปัญหาความมั่นคงในทะเลจีนใต้และปัญหาสถานะของเกาะไต้หวันซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหรัฐนั้นก็ทวีความระอุให้แก่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงมากขึ้น จนน่าหวั่นใจว่า หากความขัดแย้งดังกล่าวปะทุเป็นสงคราม เมืองแห่งนี้จะหวนคืนสู่การเป็นนิคมป้อมปราการอีกครั้งหรือไม่ และหากเป็นเช่นนั้น ความฝันเฟื่องของนักลงทุนไทยที่มองเมืองดังกล่าวในแง่ดี (Optimism) จะเป็นอย่างไรต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติสหรัฐ (NARA)

AMS - Ha Noi, Vietnam. (1968). NARA-U.S. Army Topographic Command. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 74797739) at www.archives.gov]

AMS - Sai Gon (Saigon), Vietnam. (1962). NARA-U.S. Army Topographic Command. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 74797767) at www.archives.gov; August 17, 2022]

AMS - Sai Gon, Vietnam. (1968). NARA-U.S. Army Topographic Command. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 74797765) at www.archives.gov; August 17, 2022]

AMS - Saigon Sheet 1. (1958). NARA-U.S. Army Topographic Command. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 74797641) at www.archives.gov; August 17, 2022]

AMS - Saigon Sheet 2. (1958). NARA-U.S. Army Topographic Command. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 74797643) at www.archives.gov; August 17, 2022]

General Westmoreland met at 1130. (5 August 1964). *Operation Pierce Arrow, 8/1964, 1 of 2, Vietnam Country File, NSF, Box 228*. NARA-US. Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 95129386) at www.archives.gov; August 17, 2022]

Memorandum, Diem Versus the Buddhists, 21 August 1963. (21 August 1963). NARA-US. Office of the Personal Secretary, President. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 193715) at www.archives.gov; August 17, 2022]

Observations on Viet Nam and Cuba. *Vietnam: General, 1963* (1963). NARA- US. Office of the Personal Secretary, President. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 193703) at www.archives.gov; August 17, 2022]

Strategic Hamlet Program 1961-1963. *Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force* (1969). NARA-US. Department of Defense. online version

available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 5890494) at www.archives.gov; August 20, 2022]

Strategic Hamlet Program. (nd.). *NARA-Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force*, [Part IV.B.2]. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 5890494) at www.archives.gov; August 17, 2022]

Telegram No. 860 from Saigon to Secretary of State. (1 November 1963). NARA-Office of the Secretary, US. Department of State. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 119652176) at www.archives.gov; August 17, 2022]

The Situation in South Vietnam. (2 November 1963). NARA-US. Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 193387) at www.archives.gov; August 17, 2022]

The White House. (2 August 1964). *Operation Pierce Arrow, 8/1964, 1 of 2, Vietnam Country File, NSF, Box 228*. NARA-US. Office of the Special Assistant to the President for National Security Affairs. [online version available through the Archival Research Catalog (ARC identifier 95129386) at www.archives.gov; August 17, 2022]

เอกสารสิ่งพิมพ์ภาษาไทย

กิตติพงษ์ สนเล็ก, ชินณวุฒิ วิทยาลัย, พิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ, ชนาธิป ไชยานุกิจ, ปิยนันท์ ชอบศิลป์ประกอบ, เขาวนีย์ วิทยาลัย, ...ประวิณัส ภารสวรรณ. (2555). *องค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม: อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน*. ขอนแก่น: สำนักศิลปากรที่ 9 กรมศิลปากร

คูหา, รณชิต. (2563). *กบฏชาวนา: มูลฐานจิตสำนึกในอินเดียนครอานานิคม*. (ปริทัศน์ หงษ์สตัน, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.

จิรัตน์ เฉลิมแสนยากร. (บก.). (2562). *วรรณกรรมดำดิ่ง*. กรุงเทพฯ: กลุ่มพิมพ์

จุมพณี สุทัศน์ ณ อยุธยา. (2552). ศิลปะและดนตรีในยุคบาโรก. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 16(1), นน. 26-39.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2536). *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์
ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักพิมพ์
สร้างสรรค์.
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์. (2563). ดั่งที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นเช่นไร: ปรัชญาประวัติศาสตร์ของรังเคอ. ใน ชนิดา
พรหมพยัคฆ์ และณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว (บ.ก.), *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. (น.
139-182). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ชัยรัตน์ พลมุข. (2558). นิทานเก่าในโลกใหม่: วรรณกรรมลาวสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสกับขบวนการ
เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม. ใน ชัยนต์ วรรณนะภุติ และ สร้อยมาศ รุ่งมณี (บ.ก.), *ยาดแย่ง:
การพัฒนาและความทันสมัยในลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และ
ความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *สัญวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา
รัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม, กฤษกร กอกเผือก, และสถาปนา เชิงจอหอ. (2563). บทนำ-อ่านแล้วโปรดลืม: วิธี
วิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. ใน ชนิดา พรหมพยัคฆ์ และณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว (บ.ก.),
วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. (นน. 11-48). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2560ก). *เรย์นัลโด อีเลโต้: มวลชนคนชั้นล่าง ประวัติศาสตร์แห่งชาติ และความรู้
แบบอาณานิคม*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2560ข). *วงศาวิทยาของอิเหนา: ปัญหาเรื่องลึน ความสั่นไหวของสัญญา และการ
เดินทางสู่โลกของป็นหยี*. กรุงเทพฯ: ยิปซี
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2560ค). *เอกสารคำสอนรายวิชา 834511 สถานภาพองค์ความรู้เอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ศึกษา*. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2561ก). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ใน
สังคมไทย*. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2561ข). *หยุดเลือดจารึกและแทนพิมพ์: ว่าด้วยความรู้/ความจริงของชนชั้นนำ
สยาม พ.ศ.2325-2411*. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- ทาร์ลิง, นิโคลัส. (บ.ก.). (2552). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์ เล่ม 3: จาก
ประมาณ ค.ศ. 1800 ถึง ทศวรรษ 1930*. (มัทนา เกษกมลและมัทนี เกษกมล, ผู้แปล).
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ชนันท์ ปุณวรรณา. (2565). *ประวัติศาสตร์เวียดนามก่อน ค.ศ. 1975*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ฉิบตี บัวคำศรี. (2547). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2562). *ว่างแผ่นดิน: ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ “กรุงแตก” ในสามราชอาณาจักร*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ประวัติการรบของไทยในสงครามเวียดนาม*. (2541). กรุงเทพฯ: กรมยุทธศึกษาทหาร
- ปีแรน, อองรี. (2538). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมยุโรปสมัยกลาง*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โปลานยี, คาร์ล. (2559). *เมื่อโลกพลิกผัน: การปฏิวัติอุตสาหกรรม จุดกำเนิดการเมืองและเศรษฐกิจยุคปัจจุบัน*. (ภัควดี วีระภาสพงษ์, ผู้แปล). นนทบุรี: ฟาเดียกัน.
- พจนรรณ สุทธิพิณิจธรรม. (2563). *อิเลน สแกร์รี: เมื่อนักวรรณคดีสยามมนุษย์นิยมตีความสังคม*. ใน *วิศรุต พingssุนทร (บก.), ปฏิทรรศน์นักทฤษฎีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ภมรี สุรเกียรติ. (2554). เปลี่ยน ‘ป่าดิบ’ ให้เป็น ‘บ้าน’: ชุมชนในฝัน ณ ทัศนนิคมธารโต, พ.ศ. 2478-2500. *รู้ไปชาติ: วารสารวิชาการด้านเอเชียศึกษา*, 2(3), นน. 333-385.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2015). ผลงานในชีวิตและชีวิตในผลงาน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ส.ธรรมยศ. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 22(2), น. 92-114.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. (2563). *ประวัติศาสตร์แห่งการเดินทางและภูมิศาสตร์การเมืองในรอบศตวรรษ: ว่าด้วยการท่องเที่ยว ในฐานะมรดกแห่งการสร้างชาติของประเทศไทย จากรัฐจารีตสงครามเวียดนาม สู่อุครัฐประหาร 2549 (On Tourism)*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- วรารณณ์ เรืองศรี. (2564). *กาดก่อนเมือง: ชาติพันธุ์และคาราวานการค้าล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน
- วิศรุต สุทธิเสถียร. (2564). *สาวไหม*. กรุงเทพฯ: แชลมอน.
- วิศรุต พingssุนทร. (2562). *หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนกับประสบการณ์แบบอาณานิคม*. *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 6(1), นน. 95-126.
- เวเบอร์, มักซ์. (2561). *จริยธรรมโปรเตสแตนต์กับจิตวิญญาณแห่งทุนนิยม*. (อธิป จิตตฤกษ์, ปวรรัตน์ ผลาสินธุ์, จิตฐิตา ชิมเจริญ, วรพล สัมมานนท์, ภาคิน นิมมานนรงค์ และ พิพัฒน์ พสุธารชาติ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณกรรมไม่จำกัด
- ส. ธรรมยศ. (2553). *เสาชิงช้า เอลเลนบาลอง: รวมเรื่องสั้นที่สรรแล้ว*. กรุงเทพฯ: โฆษิต.
- สมสงวน บุษราคัม. (2547). *หลักกฎหมายผังเมืองและระบบการผังเมืองของต่างประเทศ: กรณีศึกษาประเทศฝรั่งเศส*. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์: บทศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา/หลังการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- สุเจน กรรพทธี. (2562). *รุกตะวันออก: ความสัมพันธ์ “สยาม-เวียดนาม” ก่อนอาณานิคมสยามยุค*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุด จอนเจดสิน. (2550). *ประวัติศาสตร์เวียดนามตั้งแต่สมัยอาณาจักรฟรังค์จนถึงปัจจุบัน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เหวียน, คักเวียน. (2545). *เวียดนาม : ประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร*. (เพ็ชรี สุมิตร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

เอกสารสิ่งพิมพ์ภาษาต่างประเทศ

- Anderson, Benedict. (2005). *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-Colonial Imagination*. London, New York: Verso.
- Ang, Claudine. (2013). Regionalism in Southern Narratives of Vietnamese History: The Case of the “Southern Advance”. *Journal of Vietnamese Studies* , 8(3), pp. 1-26.
- Anthony, Robert J. (2014). “Righteous Yang”: Pirate, Rebel, and Hero on the Sino-Vietnamese Water Frontier, 1644–1684. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, 11, pp. 4-30.
- Aspar, J. (n.d.). *Guide pratique, renseignements et addresses: Saigon*. Saigon: J. Aspar. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Aymonier, Etienne. (1890). *Legendes historiques des Chames. Excursions et reconnaissances*, XIV, 32: pp. 145-206. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Aymonier, Etienne. (1900). *Le Cambodge: Le royaume actuel*. Paris. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Bakers, Chris., & Pasuk Phongpaichit. (2017). *A History of Ayutthaya: Siam in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bang, Đổ, (1993). *Phố cảng Vùng Thuận Quảng Thế kỷ XVII-XVIII*. Luận án PTS. Lịch sử,
- Barrelon, Pierre et al. (1999). *Cities of Nineteenth Century Colonial Vietnam: Hanoi, Saigon, Hue and Champa Ruins*. Bangkok: White Lotus Press.
- Barthes, Roland. (1991). *Mythologies* (25th ed.). Tr., Annette Lavers. New York: The Noonday Press.

- Basse Cochinchine. (1863). Paris: Dépôt général de la guerre. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- BCC. (2 April 2019). Lời đầu hàng của tổng thống ngụy quyền Việt Nam cộng hòa Dương Văn Minh 30 tháng 4 năm 1975. Retrived 17 September 2022 from <https://www.youtube.com/watch?v=3YN9S4eqzw4>
- Benjamin, Walter. (1999). *The Arcades Project*. Tr., Howard Eiland & Kevin McLaughlin. Cambridge; Massachusetts: Harvard University Press.
- Beresford, Melanie and McFarlane, Bruce. (1995). Regional Inequality and Regionalism in Vietnam and China. *Journal of Contemporary Asia*, 25(1), pp. 50-72.
- Bertaux and Chauvet, A. (1900). *Plan cadastral de la ville de Saïgon : Cochinchine française*. Paris: H. Barrère. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Bloembergen, Marieke. (2006). *Colonial Spectacles: The Netherlands and the Dutch East Indies at the World Exhibition, 1880-1931*. Tr., Beverly Jackson. Singapore: Singapore University Press.
- Boilloux. (1882). *Plan cadastral de la ville de Saïgon*. Paris: Imp. de Lemercier. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Boyle, Edward. (2020). Sketching Layers in Japan: Mineral Wealth, Geo-bodies and Imperial Territory. *Mapping Empires: Colonial Cartographies of Land and Sea*. Cham: Springer.
- Briggs, Lawrence Palmer. (1951). The Ancient Khmer Empire. *Transactions of the American Philosophical Society*, 41(1), pp. 1-295.
- Bulletin officiel de l'Annam et du Tonkin*. (1875). Saigon. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Bulletin officiel de l'Indochine française*. (1896). Saigon and Hanoi. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Bulletin officiel du Haut-commissariat de France en Indochine*. (3 January 1952). Saigon. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Butler, David. (1986). *The Fall of Saigon: Scenes from the Sudden End of a Long War*. London and Sydney: Sphere Books Limited.
- Chandler, David. (1998). *A History of Cambodia*. Chiang Mai: Silkworm Book.

- Chapman, Jessica. (2013). *Cauldron of resistance: Ngo Dinh Diem, the United States, and 1950s southern Vietnam*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Cherry, Haydon. (2019). *Down and Out in Saigon: Stories of the Poor in a Colonial City*. New Haven and London: Yale University Press.
- Choi Byong Wook. (2004). *Southern Vietnam under the Reign of Minh Mang (1820-1841)*. Ithaca: Cornell Southeast Asia Program Publications.
- Chương Thâu. (2006). Lễ tang và Truy điệu Chi sĩ Phan Châu Trinh: Một Phong trào Biểu Dương lòng Yêu nước của Nhân dân Việt Nam. *Nghiên cứu Lịch sử*, 3, pp. 3-9 and 67.
- Coedès, George. (1975). *The Indianized States of Southeast Asia*. (2nded). Canberra: Australian National University Press.
- Colonies de vacances de Nhatrang. (4 June 1949). *Le Paysan de Cochinchine*, p. 4. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Comment le 11e R.I.C. a libéré Saigon. (8 December 1945). *Le Journal de Saigon: quotidien français d'informations*, p. 3. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Công Bình, Nguyễn. (1990). Một Số Đặc điểm Xuất phát Của Miền Nam Đi Lên Chủ nghĩa Xã Hội. in Nguyễn Quang Vinh et al. (eds), *Miền Nam Trong Sự Nghiệp Đổi Mới*. (pp. 21–34). Tp. Hồ Chí Minh: Social Sciences Publishing House.
- Cooke, Nola (1998). Regionalism and the Nature of Nguyen Rule in Seventeenth-Century Dang Trong (Cochinchina). *Journal of Southeast Asian Studies*, 29, pp. 122-161.
- Cooper, Nicola. (2001). *France in Indochina: Colonial Encounters*. Oxford: Berg.
- Cordier, Henri. (1900). Petrus Trương Vĩnh-Ký 士載張永記. *T'oung Pao Second Series*, 1(3): 261-268.
- Corfield, Justin. (2013). Cho Lon. *Historical Dictionary of Ho Chi Minh City*. London: Anthem Press.
- Cotter, Michael G. (1968). Towards a Social History of the Vietnamese Southward Movement. *Journal of Southeast Asian History*, 9(1), pp. 12-24.
- Croisy, S. (nd.). Plan du port de Candiu situé à la côte de Tsiompa. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».

- Dagenais, Michèle and Saunier, Pierre-Yves. (2003). Tales of Periphery: An Outline Survey of Municipal Employees and Services in the Nineteenth and Twentieth Centuries. In Michèle Dagenais and Pierre-Yves Saunier (Ed.), *Municipal Services and Employees in the Modern City: New Historic Approaches*. (pp. 1-30). Hampshire and Burlington: Ashgate.
- Đầu, Nguyễn Đình. (2007). Địa Danh Gia Định. Trong *Sài Gòn Xưa & Nay*. TP. Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Trẻ.
- Davies, Stephen. (2014). Achille-Antoine Hermitte (1840–70?). *Journal of the Royal Asiatic Society Hong Kong Branch*, 54, pp. 201–216.
- Dayot, Jean-Marie. (1799). *Plan de la ville de Saigon fortifiée en 1790 par le Colonel Victor Olivier : réduit au grand plan levé par ordre du Roi en 1795*. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- De Meulder, Bruno et al. (2020). HCMC: Mirroring the City Center, Inversing Contemporary Logics. *ZARCH*, (15), pp. 14-35.
- Dean III, William T. (2014). The French Colonial Army and the Great War. *The Historian*, 76(3), pp. 459-157.
- Dell, Melissa et al. (2015). State Capacity, Local Governance, and Economic Development in Vietnam. *NBER Working Paper*, pp. 1-40.
- Diem, Bui. (2014). A Vietnamese Perspective on US Involvement in Vietnam. In K. W. Taylor (Ed.), *Voices from the Second Republic of South Vietnam (1967-1975)*. (pp. 9-14). Ithaca: Cornell Southeast Asia Program Publications.
- Đình Đầu, Nguyễn. (2018). Lược sử Thành phố Sài Gòn từ Thế kỷ XVII đến khi Pháp Xâm chiếm (1859). In Trần Văn Giàu & Trần Bạch Đằng (Ed.), *Địa chí Văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh Tập I: Lịch sử*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.
- Đình Tư, Nguyễn. (2002). *Gia Định-Sài Gòn-Thành phố Hồ Chí Minh: dặm dài lịch sử (1698-2020) Tập, 1698-1945*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.
- Dunn, Carrol H. (1991). *Vietnam Studies: Base Development in South Vietnam 1965-1970*. Washington, D.C.: Department of the Army.

- Duroselle. (1988). *Documents diplomatiques français. 1956, 1, 1er janvier - 30 juin*.
Paris: Imprimerie Nationale. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Duroselle. (1989). *Documents diplomatiques français. 1956, 2, 1er juillet - 23 octobre*
Paris: Imprimerie Nationale. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Dutton, George. (2005). Reassessing Confucianism in the Tây Sơn regime (1788–1802).
South East Asia Research, 13(2), pp. 157-183.
- Economy of South Vietnam*. (1973). Directorate of Intelligence, US. Central
Intelligence Agency. Retrieved from
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001500200009-1.pdf>
- Elson, Robert E. (1999). International Commerce, the State, and Society: Economic
and Social Change. In Nicholas Tarling (Ed.), *the Cambridge History of
Southeast Asia Volume Two, Part One: From c. 1800 to the 1930s*. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Elwitt, Sanford H. (1969). Politics and Social Classes in the Loire: The Triumph of
Republican Order, 1869-1873. *French Historical Studies*, 6(1), pp. 93–112.
- Fanon, Frantz. (1967). *Black Skin, White Mask*. Tr., Charles L. Markman. New York: Grove
press.
- Flanagan, William G. (2002). *Urban Sociology: Image and Structure*. (4thed). Boston;
London; Toronto; Sydney; Tokyo; Singapore: Allyn and Bacon.
- Foucault, Michel. (1991). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*.
Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Foucault, Michel. (1994). *The Order of Things: An Archaeology of Human Sciences* (4th
ed.). London: Routledge.
- Franchini, Philippe. (1992). *Saigon 1925-1945: De la « Belle Colonie » à l'éclosion
révolutionnaire ou la fin des dieux blancs*. Paris: Autrement.
- Front solidarité Indochine. (1973). *Saigon, les prisonniers*. Paris: F. Maspero. « Source
gallica.bnf.fr / BnF ».
- Giddens, Anthony. (1971). *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the
Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. London: Cambridge University
Press.

- Giddens, Anthony. (1996). *The Consequences of Modernity*. (5thed). Stanford: Stanford University Press.
- Goh, Beng-Lan. (2002). *Modern Dreams: An Inquiry into Power, Cultural Production, and the Cityscape in Contemporary Urban Penang, Malaysia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gold, Harry. (2002). *Urban Life and Society*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Goodman, Allan E. and Franks, Lawrence M. (1975). The Dynamics of Migration to Saigon, 1964-1972. *Pacific Affairs*, 48(2), pp. 199-214.
- Goscha, Christopher E. (2016a). *Vietnam: A New History*. New York: Basic Books.
- Goscha, Christopher E. (2016b). *The Penguin History of Modern Vietnam*. London: Penguin Book.
- Gramsci, Antonio. (1992). *Selections from the Prison Notebooks* (11th ed.). Tr., Quintin Hoare and Geoffrey N. Smith. New York: International Publisher.
- Greaves, Nigel M. (2009). *Gramsci's Marxism: Reclaiming a Philosophy of History and Politics*. Leicester: Matador.
- Greene, Graham. (nd.). *The Quiet American*. London: Vintage Books.
- Hack, Karl and Rettig, Tobias. (2014). Demography and domination in Southeast Asia. In Hack, Karl and Rettig, Tobias, (Ed.), *Colonial Armies in Southeast Asia*. (pp. 36-67). London and New York: Routledge.
- Hall, Stuart. (Ed.). (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications in association with the Open University.
- Hansen, Anne Ruth. (2007). *How to Behave: Buddhism and Modernity in Colonial Cambodia, 1860–1930*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Hawksworth, John. et al. (2009). Which Are the Largest City Economies in The World and How Might This Change by 2025?. *UK Economic Outlook*, (November 2009), 20-34.
- Héraud, G. and Vidalin, F. (1864). *Ville et port de Saigon*. Paris: Imp. de Lemercier. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Herzfeld, Michael. (1991). *A Place in History*. New Jersey: Princeton University Press.

- Herzfeld, Michael. (2016). *Siege of the Spirits: Community and Polity in Bangkok*. Chicago: The University of Chicago Press
- Hess, Garry R. (1990). *Vietnam and the United States: Origin and Legacy of War*. New York: Twayne Publishers.
- Ho Tai, H. (1983). *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam*. Cambridge; Massachusetts; London: Havard University Press.
- Ho Tai, H. (1996). *Radicalism and the Origins of the Vietnamese Revolution*. Harvard University Press.
- Hong Lysa & Huang Jianli. (2008). *The Scripting of a National History: Singapore and Its Pasts*. Singapore: NUS Press.
- Hồng Sển, Vương. (2004). *Sài Gòn Năm Xưa*. Retrieved January 28, 2022 from <https://tuantdtn.weebly.com/vanhoavn/pdf-sai-gon-nam-xua-vuong-hong-sen>
- Hồng, Thượng. (2005). *Anh hùng Võ Duy Dương chồng Pháp ở Đồng Tháp Mười: Người con của Quảng Ngãi trên đất Tháp Mười*. Hà Nội: Nhà Xuất Bản Thanh Niên.
- Huệ Khải. (2012). *Ngô Văn Chiêu: Người môn đệ Cao Đài đầu tiên*. Hà Nội: Nhà xuất bản Tôn giáo.
- Huỳnh-Minh. (1973). *Gia-Định Xưa và Nay*. Sài Gòn: Loại Sách Suu Khảo.
- Ileto, Reynaldo. (1990). Religion and Anti-colonial Movements. In Nicolas Tarling (ed.), *the Cambridge History of Southeast Asia Volume Two, Part One: From c. 1800 to the 1930s*. (pp. 193-244). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobs, Seth. (2004). *America's Miracle Man in Vietnam: Ngo Dinh Diem, Religion, Race, and U.S. Intervention in Southeast Asia, 1950–1957*. Durham and London: Duke University Press.
- Jacobs, Seth. (2006). *Cold War mandarin : Ngo Dinh Diem and the origins of America's war in Vietnam, 1950-1963*. Lanham (Md.): Rowman and Littlefield.
- Jamieson, Neil. (1995). *Understanding Vietnam*. Berkeley, Los Angeles; London: University of California Press.
- Jennings, Eric T. (2011). *Imperial Heights: Dalat and the Making and Undoing of French Indochina*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.

- Josset, Eugene. (1901). *A Travers nos colonies: livre de lectures sur l'histoire, la géographie, les sciences et la morale (Cours moyen et supérieur)*. Paris: Armand Colin. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Joyaux, Francois. (2022). *Nouvelle histoire de l'Indochine française*. Paris: Perrin.
- Kang, David C. et al. (2019). War, rebellion, and intervention under hierarchy: Vietnam–China relations, 1365 to 1841. *Journal of Conflict Resolution*, 63(4), 896-922.
- Kelly, Gail P. (1977). Colonial Schools in Vietnam, 1918 to 1938. *Proceedings of the Meeting of the French Colonial Historical Society*, 2: 96-106.
- Khắc Viện, Nguyễn. (1977). From One Delta to Another. In Nguyễn Khắc Viện (ed.), *Southern Vietnam 1975–1985*. (pp. 279–325). Hanoi: Foreign Languages Publishing House.
- Klein, Christina. (2003). *Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination, 1945-1961*. Oakland: University of California Press.
- Ku Boon Dar. (2017). Tay Son Uprising (1771-1802) in Vietnam: Mandated by Heaven. *Jebat: Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 44(1), pp. 1-23.
- La Faillite de l'Indochine: Ses causes, ses remèdes*, (nd.). Saigon: Imprimerie de la Dépêche Saigon. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Laclau, Ernesto. and Mouffe, Chantal. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Phronesis Series. London: Verso.
- Lâm, Đình Xuân. (1999). *Đại cương Lịch sử Việt Nam, Tập II*. Hà Nội: Nhà xuất bản Giáo Dục.
- Lê Công Lý. (2020). Tiểu Truyện Thủ Khoa Huân: Đối Chiếu và Chú Thích. *Tạp Chí Nghiên Cứu và Phát Triển*, 2(156), pp.70-79.
- Lèbre, G. (1914). *Revue des grands procès contemporains*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Leducq, Divya. & Scarwel, Helga-Jane. (2018). The New Hanoi: Opportunities and Challenges for Future Urban Development. *Cities*, 72, pp. 70-81.

- Lepage, Jean-Denis. (2010). *Vauban and the French Military Under Louis XIV: An Illustrated History of Fortifications and Strategies*. Jefferson; North Carolina; London: McFaland & Company.
- Lewis, Su Lin. (2016). *Cities in Motion: Urban Life and Cosmopolitanism in Southeast Asia, 1920-1940*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Li Tana. (1994). Rice trade in the Mekong Delta and its Implications during the 18th and 19th Centuries in Thanet Arpornsuwan (ed.), *Thailand and her neighbors (II): Laos, Vietnam and Cambodia*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Li Tana. (1998a). *Nguyễn Cochinchina: Southern Vietnam in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Ithaca, New York: Southeast Asia Program Publications, Southeast Asia Program, Cornell University.
- Li Tana. (1998b). An Alternative Vietnam? The Nguyen Kingdom in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Journal of Southeast Asian Studies*, 29(1), pp. 111-121.
- Li Tana. (2004). The Water Frontier: An Introduction. In Nola Cooke and Li Tana (Eds.), *Water Frontier: Commerce and the Chinese in the Lower Mekong Region, 1750-1880*. Lanham; Boulder; New York; Toronto; Oxford: Rowman & Littlefield.
- Livret-guide du voyageur en Indochine*. (1923). Saigon: Revue de Tourisme. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Long, Nguyen and Kendall, Harry H. (1981). *After Saigon Fell: Daily Life Under the Vietnamese Communist*. Berkeley, CA: Institute of East Asian Studies, University of California.
- Madhu Bhaduri. (1977). From Saigon to Ho Chi Minh City. *Economic and Political Weekly*, 12(40), pp. 1696-1699.
- Mai, Bùi Thị. (nd.). *Lịch sử xây dựng THÀNH GIA ĐỊNH*. Retrieved December 29, 2021 from <http://tracuu.thuvienbinhthuan.com.vn:81/pages/ilib/TempDir/download/8833/LichSuXayDungThanhGiaDinh.pdf>
- Marine Indochine. (nd.). *Mémorial national des marins morts pour la France*. Retrieved May 22, 2022 from <https://www.memorial-national-des-marins.fr>.

- Marr, David. (1971). *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925*. Berkeley: University of California Press.
- Marr, David. (1981). *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945*. Berkeley: University of California Press.
- McHale, Shawn Frederick. (2008). *Print and Power: Confucianism, Communism, and Buddhism in Making of Modern Vietnam*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- McLeod, Mark W. (1993). Trương Định and Vietnamese Anti-Colonialism, 1859-64: A Reappraisal. *Journal of Southeast Asian Studies*, 24(1), pp. 88-105.
- Midan, P. (1934). *La Pagade des clochetons et la pagade Barbé: ontribution à l'histoire de Saïgon-Chalon*. Saigon: Impr. de l'Union Nguyễn-van-Cua. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Miller, E. Willard. (1946). Mineral Resources of Indo-China. *Economic Geography*, 22(4), pp. 268-279.
- Miller, Edward. (2013). *Misalliance : Ngô Đình Diem, the United States, and the fate of South Vietnam*. Cambridge (MA.) and London: Harvard University Press.
- Minh Hùng, Ngô. (2020). Transformation of Built Cultural Heritage in Old Saigon (Ho Chi Minh City), Vietnam. *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.* 949, pp. 1-9.
- Mitchell, Timothy. (1991). *Colonising Egypt*. Berkeley, Los Angeles; London: University of California Press.
- Morice, A. (1997). *People and Wildlife in and Around Saigon, 1872-1873*. Bangkok: White Lotus Press.
- Mrázek, Rudolf. (2002). *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony*. Oxford: Princeton University Press.
- Muijzenberg, Otto. (Ed.). (2016). *Colonial Manila, 1909-1912: Three Dutch Travel Accounts*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Murray, Martin J. (1980). *The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940)*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Namba, Chizuru. 2019. The French Colonization and Japanese Occupation of Indochina during the Second World War: Encounters of the French, Japanese, and Vietnamese. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review* (e-journal) 32: 74–96.

- Ness, Erica. (1987). Language Policy and Education in Việt Nam during the French Colonial Period. *Working Papers in Educational Linguistics*, 3(2): 75-94.
- Nghia M. Vo. (2011). *Saigon: A History*. Jefferson: McFarland & Company.
- Ngọc Trang, Huỳnh et al. (1997). *Sài Gòn-Gia Định Xưa: tư liệu & hình ảnh*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tp. Hồ Chí Minh.
- Nguyen Thi, Canh & Quoc, Tuan. (2014). Ho Chi Minh City Economy in Relation to the Vietnamese Economy and Factors Affecting Ho Chi Minh City Economic Growth. *Science and Technology Development Journal*, 17(Q3), pp. 26-44. 10.32508/stdj.v17i3.1511.
- Nouvelles et faits divers. (25 May 1864). *Courier de Saigon*, p. 5. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Nu-Anh, Tran. (2006). South Vietnamese Identity, American Intervention, and the Newspaper Chính Luận [Political Discussion], 1965–1969. *Journal of Vietnamese Studies*, 1(1-2), pp. 169-209.
- Osborne, Milton E. (1969). *The French Presence in Cochinchina & Cambodia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Owen, Norman G. (Ed.). (2005). *The Emergence of Modern Southeast Asia: A New History*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Pallu de La Barrière, Leopold. (1888). *Histoire de l'expédition de Cochinchine en 1861*. Paris: Berger-Levrault.
- Parthesius, Robert. (2010). *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Partie non-officiel. (10 November 1865). *Courier de Saigon*, p. 3. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Partie officielle. (10 May 1864). *Courier de Saigon*, p. 1. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Partie officielle. (25 May 1864). *Courier de Saigon*, p. 1. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Partie officielle. (5 October 1864). *Courier de Saigon*, p. 1. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Pelly, Patricia. (2002). *Postcolonial Vietnam: New Histories of the National Past*. Durham: Duke University Press.

- Pemberton, John. (1994). *On the Subject of "Java"*. Ithaca; London: Cornell University Press.
- Peycam, Philippe M. F. (2012). *The Birth of Vietnamese Political Journalism: Saigon, 1916-1930*. New York: Columbia University Press.
- Phúc, Lê Văn and Binh, Phan Kế. (1935). *Hung-Đạo-Vương*. (2nd ed.). « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Plan de la ville de Saigon (Cochinchine). (1878). Paris: Challamel ainé. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Plan de Saïgon. (1942). Hanoi: Service géographique de l'Indochine. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Plan de Saïgon-Cholon. (1923). Hanoi: Service géographique de l'Indochine. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Pohle, Victoria. (1969). *The Viet Cong in Saigon: Tactics and Objectives During the Tet Offensive*. Santa Monica: RAND.
- Quang Minh, Tran. (2014). A Decade of Public Service: Nation-building during the Interregnum and Second Republic (1964–75). In K. W. Taylor (Ed.), *Voices from the Second Republic of South Vietnam (1967-1975)*. (pp. 39-88). Ithaca: Cornell Southeast Asia Program Publications.
- Raoul, E. (1889). *Annamites et Tonkinois*. Paris: Maison Quantin. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Raybaud, Louis. (1853). *Voyage autour du monde: Tome 1*. Paris: Furne. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Recrutment des interprètes militaires de langue annamite. (13 August 1947). *Le Journal de Saigon: quotidien français d'informations*, p. 3. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Reid, Anthony. (2015). *A History of Southeast Asia: Critical Crossroads*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Ringmar, Erik. (2005). *The Mechanics of Modernity in Europe and East Asia: The Institutional Origins of Social Change and Stagnation*. Oxfordshire: Routledge.
- Rondepierre, Jean. (1934). *Le Port de Saïgon*. thèse pour le doctorat, Université de Paris, Paris. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».

- Said, Edward. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Sheldon, George. (1946). Status of the Viet Nam. *Far Eastern Survey*, 15(25), pp. 373-377
- Sidel, John T. (2021). *Republicanism, Communism, Islam: Cosmopolitan Origin of Revolution in Southeast Asia*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Siegel, James T. (1969). *The Rope of God*. Berkeley; Los Angeles: University of California Press.
- Siegel, James T. (1997). *Fetish, Recognition, Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Smail, John R. W. (1993). On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia. In Sears, Laurie (Ed.), *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smail*. Madison: Center for Southeast Asian Studies.
- Smail, John R. W. (2009). *Bandung in the Early Revolution 1945-1946: A Study in the Social History of the Indonesian Revolution*. Jakarta; Kuala Lumpur: Equinox.
- Smith, R. B. (1969). Bui Quang Chiêu and the Constitutionalist Party in French Cochinchina, 1917-30. *Modern Asian Studies*, 3(2), pp. 131-150.
- Smith, R. B. (1972). The Vietnamese Élite of French Cochinchina, 1943. *Modern Asian Studies*, 6(4), pp. 459-482.
- Smith, Roger M. (1967). Prince Norodom Sihanouk of Cambodia. *Asian Survey*, 7(6), pp. 353-362.
- Solymar, Laszlo. (2000). The Effect of the Telegraph on Law and Order, War, Diplomacy, and Power Politics. *Interdisciplinary Science Reviews*, 25(3), pp. 203-210.
- Son Nam. (1992). *Cá tính Miền Nam*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Văn hòa.
- Spencer, J. E., & Thomas, W. L. (1948). The Hill Stations and Summer Resorts of the Orient. *Geographical Review*, 38(4), 637-651.
- Stewart, Geoffrey C. (2017). *Vietnam's Lost Revolution: Ngô Đình Diệm's Failure to Build An Independent Nation, 1955-1963*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Stockwell, A. J. (1999). Southeast Asia in War and Peace: The End of European Colonial Empires. In Tarling, Nicolas, (Ed.), *the Cambridge History of Southeast Asia Vol. 4: From World War II to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strassler, Karen. (2010). *Refracted Visions: Popular Photography and National Modernity in Java*. Durham, NC and London: Duke University Press.
- Stur, Heather Marie. (2020). *Saigon at War: South Vietnam and the Global Sixties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sud Chonchirdsin. (1997). The Indochinese Communist Party and the Nam Ky uprising in Cochin China, November–December 1940. *South East Asia Research*, 5(3), pp. 269-293.
- Tai, Hue. (2010). *Passion, Betrayal, and Revolution in Colonial Saigon: The Memoirs of Bao Luong*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Tai, Yew Seng et al. (2020). The Impact of Ming and Qing Dynasty Maritime Bans on Trade Ceramics Recovered from Coastal Settlements in Northern Sumatra, Indonesia. *Archaeological Research in Asia*, 21, pp. 1-18.
- Taylor, Keith W. (1983). *The Birth of Vietnam*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press
- Taylor, Keith W. (1994). The Early Kingdoms. In Nicolas Tarling (Ed.), *The Cambridge History of Southeast Asia Volume One, Part One*. (pp. 137-182). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Keith W. (1998). Surface Orientations in Vietnam: Beyond Histories of Nation and Region. *The Journal of Asian Studies*, 57(4), pp. 949-978.
- Taylor, Keith W. (ed.). (2014). *Voices from the Second Republic of South Vietnam (1967-1975)*. New York: Southeast Asia Program Publications.
- Taylor, Philip. (2001). *Fragments of the Present: Searching for Modernity in Vietnam's South*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Thanh Lợi, Nguyễn. (2015). *Sài Gòn Đất và Người*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh.
- The Effects of the Tet Offensive on the Economy of South Vietnam as of 15 February 1968*. (1968). Directorate of Intelligence, US. Central Intelligence

- Agency. Retrieved from [https://www.intelligence.gov/assets/documents/tet-documents/cia/THE_EFFECTS_OF_THE_TET_OF\[15617844\].pdf](https://www.intelligence.gov/assets/documents/tet-documents/cia/THE_EFFECTS_OF_THE_TET_OF[15617844].pdf)
- The Hoa Hao Ideology. (2013). In *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam* (pp. 145-160). Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press.
- Thị Hậu, Nguyễn. (2019). *Đô thị Sài Gòn Thành phố Hồ Chí Minh-Khảo cổ học và bảo tồn di sản*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.
- Thi Lien, Lê. (2005). Gold Plaques and Their Cultural Contexts in the Oc Eo Culture. *Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin* 25, pp. 145-154.
- Thị Thu, Trương, (2011). *Phát triển Du lịch Tỉnh Bình Định Theo Hướng Bền vững*. Tóm tắt Luận văn Thạc sĩ Kinh tế, Đại học Đà Nẵng, Đà Nẵng. Đại học Tổng hợp Hà Nội, Hà Nội.
- Thi, Lam Quang. (2001). *The Twenty-five Year Century: A South Vietnamese General Remembers the Indochina War to the Fall of Saigon*. Denton: University of North Texas Press.
- Thomazi, August. (1934). *La conquête de l'Indochine*. Paris: Payot. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Thompson, C. Michele. (2003). Medicine, Nationalism, and Revolution in Vietnam: The Roots of a Medical Collaboration to 1945. *East Asian Science, Technology, and Medicine*, 21: 114-148.
- Thu Nguyệt, Quách. (2007). *Sài Gòn Xưa & Nay*. Tp. Hồ Chí Minh: Tạp chí Xưa & Nay.
- Thu Nguyệt, Quách. (2007). *Sài Gòn Xưa & Nay*. TP. Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Trẻ.
- Trên đường độc lập. (18 August 1945). *Sài Gòn: Báo Ra Hàng Ngày*, p. 1. « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- Trường Sơn, Vũ. (2005). Giáo sư Trần Văn Giàu: Huyền thoại về Một Con người. *Nghiên cứu Con người*, 1(16), pp. 64-65.
- Tully, John. (2005). *A Short History of Cambodia: From Empire to Survival*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- Tully, John. (2009). A Victorian Ecological Disaster: Imperialism, the Telegraph, and Gutta-Percha. *Journal of World History*, 20(4), pp. 559-579.
- Tùng Hiếu, Lý. (2012). *Ngôn ngữ-Văn hoá Vùng đất Sài Gòn và Nam Bộ*. Tp. Hồ Chí Minh: Nhà Xuất bản Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.

- Turner, Karen (2008). Bui Thi Xuan. *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*. Oxford University Press.
- Văn Gia Thụy, Nguyễn. (2021). Đóng góp của Nguyễn An Ninh với Phong trào Yêu nước và Cách Mạng ở Nam Kỳ trong những Năm 1922-1930. *Tạp chí Lịch sử đảng*, 5, pp. 69-74.
- Văn Giàu, Trần. (1982). Mấy Đặc tính của Nông dân Đồng bằng Sông Cửu Long-Đồng Nai, in Nguyễn Khánh Toàn et al. (eds), *Một số Vấn Đề Khoa Học Xã Hội về Đồng bằng Sông Cửu Long*. Hanoi: Social Sciences Publishing House.
- Vickers, Adrian. (2012). *Bali: A Paradise Created*. Second Edition. Tokyo; Vermont; Singapore: Tuttle Publishing.
- Vickery, Michael. (1998). *Society, Economics and Politics in Pre-Angkor Cambodia: The 7th-8th Centuries*. Tokyo: Centre for East Asian Cultural Studies for UNESCO.
- Vĩnh Long, Ngô. (1991). *Before the Revolution the Vietnamese Peasants under the French*. (2nd ed.). New York: Columbia University Press.
- Wolter, Oliver W. (1967). *Early Indonesian Commerce: A Study of the Origin of Srivijaya*. Ithaca; New York: Cornell University Press.
- Wolter, Oliver W. (1970). *The Fall of Srivijaya in Malay History*. Kuala Lumpur; Singapore: Oxford University Press.
- Wolters, Oliver W. (1982). Phạm Su Mạnh's Poems Written while Patrolling the Vietnamese Northern Border in the Middle of the Fourteenth Century. *Journal of Southeast Asian Studies*, 13(1), pp. 107-119.
- Wolters, Oliver W. (2008). Historians and Emperors in Vietnam and China: Comments arising out of Lê Văn Hưu's History, Presented to the Trần Court in 1272. In Reynolds, Craig (Ed.), *Early Southeast Asia: Selected Essays* (pp. 193-210). Ithaca; New York: Cornell University Press.
- Xuân Thọ, Nam. (1957). *Phan Thanh Giản (1796-1867)*. In lần thứ 2. Sài Gòn: Tân Việt.
- Yang Yingying. (2012). *Marguerite Duras et Eileen Chang: L'enfance, le roman familial, l'écriture féminine*. Thèse de doctorat en littérature compare, Université Sorbonne Nouvelle Paris 3, Paris.
- Zakharov, Anton O. (2019). *Epigraphy and State Formation in Early Southeast Asia: The Case of Funan and Zhenla*. Moscow: Institute of Oriental Studies.

Zinoman, Peter. (2001). *The Colonial Bastille: A History of Imprisonment in Vietnam, 1862-1940*. Berkeley: University of California Press.

วิทยานิพนธ์

Burlette, Julia A. G. (2007). *French Influence Overseas: The Rise and Fall of Colonial Indochina*. Thesis (M.A.), Louisiana State University, Baton Rouge.

Quinn-Judge, Sophia. (2001). *Nguyen Ai Quoc, the Comintern and the Vietnamese Communist Movement, 1919-1941*. Thesis (Ph.D.), SOAS University of London, London.

ออนไลน์

Berube, Alan, et al. (2015, January 22). Global Metro Monitor. *Brookings*. Retrieved March 28, 2020 from <https://www.brookings.edu/research/global-metro-monitor>

Bondarenko, Peter. (2020). *Brookings Institution. Britannica*. Retrived October 22, 2020, from <https://www.britannica.com/topic/Brookings-Institution>

Britannica, Team Editors. (2010). *Le Loi. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Le-Loi>

Britannica, Team Editors. (2021a). *Franco-German War. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/event/Franco-German-War>

Britannica, Team Editors. (2021b). *Norodom Sihanouk. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Norodom-Sihanouk>

Britannica, Team Editors. (2022a). *Dinh Bo Linh. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Dinh-Bo-Linh>.

Britannica, Team Editors. (2022b). *Hanoi. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/place/Hanoi>

Britannica, Team Editors. (2022c). *Ho Chi Minh City. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/place/Ho-Chi-Minh-City>

Britannica, Team Editors. (2022d). *Indochina. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/place/Indochina>

- Britannica, Team Editors. (2022e). *Norodom*. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Norodom>
- Britannica, Team Editors. (2022f). *Tran Hung Dao*. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Tran-Hung-Dao>
- Britannica, Team Editors. (2023). *Prince Phetsarath Ratanavongsa*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Prince-Phetsarath-Ratanavongsa>
- Buttinger, Joseph et al. (2020). Vietnam. *Britannica*. Retrieved October 22, 2020, from <https://www.britannica.com/place/Vietnam>
- David K. Shipler. (May 1, 1974). Saigon Father of 5, Unable to Feed Family, Seeks Death by Fire. *New York Times*, p. 6. Retrieved from <https://www.nytimes.com/1974/05/01/archives/saigon-father-of-5-unable-to-feed-family-seeks-death-by-fire-by.html>
- Duy Trần. (2016). Căn hầm bí mật dưới dinh Gia Long ở Sài Gòn. *VnExpress*. Retrieved September 6, 2022 from <https://vnexpress.net/can-ham-bi-mat-duoi-dinh-gia-long-o-sai-gon-3402666.html>
- European University Institute. (2020). Statista. *European University Institute*. Retrieved November 18, 2020, from <https://www.eui.eu/Research/Library/ResearchGuides/Economics/Statistics/DataPortal/Statista>
- Fuechsel, Charles F. (2019). *Map*. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved April 14, 2022 from <https://www.britannica.com/science/map>
- Humazur. (nd.). Palais du Gouvernement. Retrived April 4, 2020 from <https://humazur.univ-cotedazur.fr/omeka-s-dev/s/Humazur/item/736#?cv=&c=&m=&s=&xywh=-320%2C-254%2C6619%2C4763>
- Leung, Chi-Keung. (2022). *Hong Kong*. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved March 9, 2022, from <https://www.britannica.com/place/Hong-Kong>
- Macrotrends. (2020a). Ho Chi Minh City, Vietnam Metro Area Population 1950-2020. *Macrotrends*. Retrieved March 28, 2020, from <https://www.macrotrends.net/cities/22458/ho-chi-minh-city/population>

- Macrotrends. (2020b). Ha Noi, Vietnam Metro Area Population 1950-2020. *Macrotrends*. Retrieved March 28, 2020, from <https://www.macrotrends.net/cities/22457/ha-noi/population>
- Plecher, H. (2020). Vietnam: The Largest Cities in 2019. *Statista*. Retrieved November 18, 2020. *Statista* Retrieved October 27, 2020, from <https://www.statista.com/statistics/444591/largest-cities-in-vietnam/>
- Sousa, Gregory. (2018, July 24). Biggest Cities in Vietnam. *World Atlas*. Retrieved March 27, 2020, from <https://www.worldatlas.com/articles/the-biggest-cities-in-vietnam.html>
- Spector, R. H. (2022). *Vietnam War*. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved August 18, 2022, from <https://www.britannica.com/event/Vietnam-War>
- Statista Research Department. (2020). Urban Population in Vietnam from 2005 to 2019. *Statista*. Retrieved November 18, 2020, from <https://www.statista.com/statistics/603397/vietnam-urban-population/>
- Swift, John. (2022). *Fall of Saigon*. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved September 10, 2022, from <https://www.britannica.com/event/Fall-of-Saigon>
- Trung Sơn. (2016). Dấu tích thành cổ hơn 140 tuổi giữa trung tâm Sài Gòn. Retrieved August 11, 2022 from <https://vnexpress.net/dau-tich-thanh-co-hon-140-tuoi-giua-trung-tam-sai-gon-3372167.html>.
- White, Gilbert et al. (2021). *Mekong River*. *Britannica*. Retrieved December 24, 2020, from <https://www.britannica.com/place/Mekong-River>
- World Population Review. (2020). Population of Cities in Vietnam. *World Population Review*. Retrieved March 27, 2020, from <https://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population/cities/>